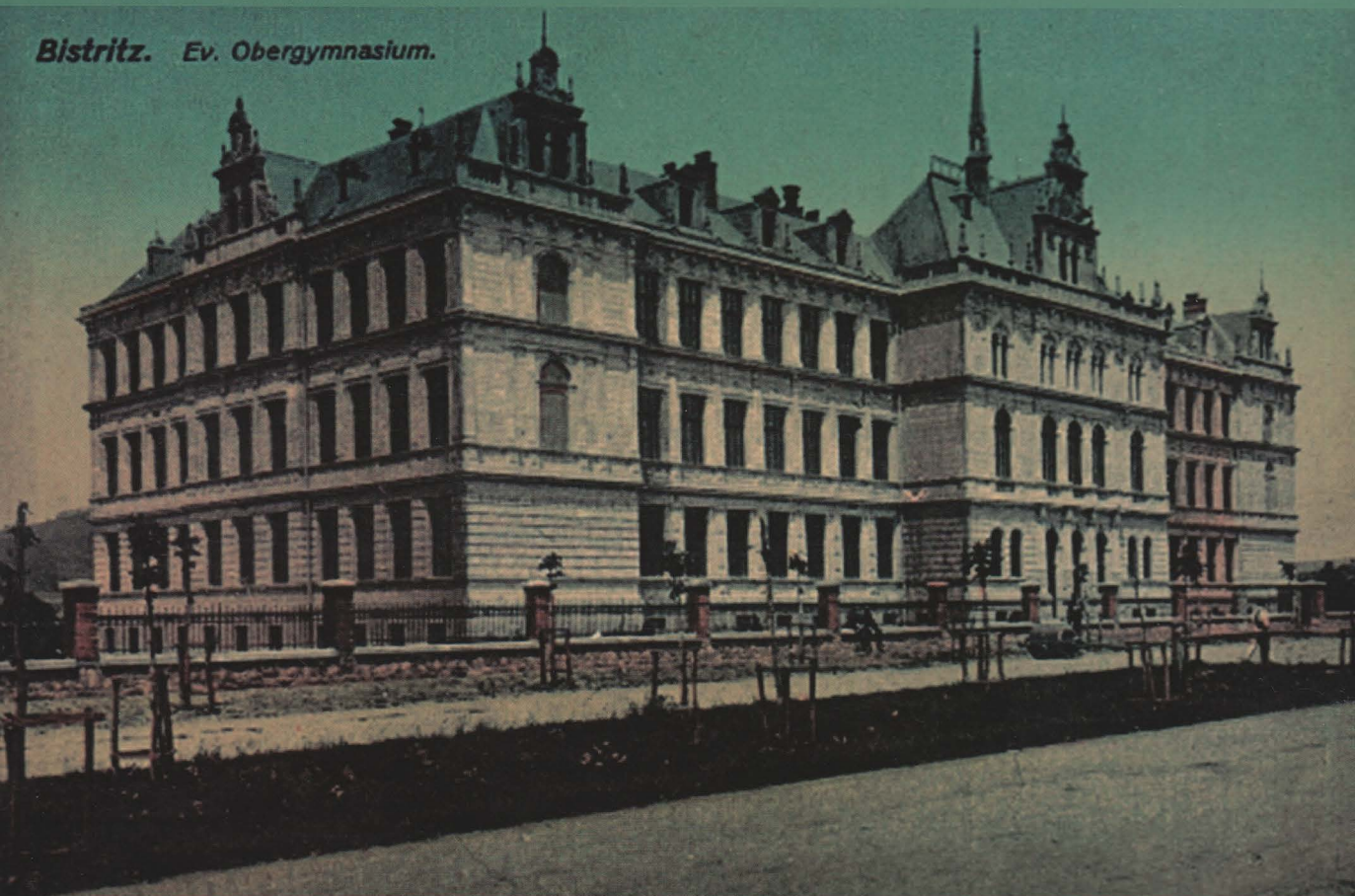

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Bistritz. Ev. Obergymnasium.

REVISTA BISTRITEI
XXV
2011

Consiliul științific

Acad. Dumitru PROTASE, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca
Prof. univ. Toader NICOARĂ, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca
Prof. univ. Doru RADOSAV, Universitatea "Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca
Dr. Volker WOLLMANN, Gundelsheim, Germania

Colegiul de redacție

Corneliu GAIU – redactor responsabil, George G. MARINESCU, Elena PLENICEANU,
Virgil MUREȘAN, Horațiu BODALE, Valentin ORGA, Ionuț COSTEA, Sorin COCIȘ

Orice corespondență referitoare la publicația
"Revista Bistriței" se va adresa:

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Str. Gen. Grigore Bălan, nr. 19

420016 Bistrița

Tel./fax: 0263-211063

E-mail: complexmuzealbn@yahoo.com

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse:

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

Str. Gen. Grigore Bălan, nr. 19

420016 Bistrița

Tel./fax: 0263-211063

E-mail: complexmuzealbn@yahoo.com

Roumanie

REVISTA BISTRITEI XXV 2011

© Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

ISSN 1222-5096

Editura Accent, 2011
Cluj-Napoca
www.edituraaccent.ro

Coperta I: Colecția Günter Klein (Freiburg), *Gimnaziul evanghelic din Bistrița, 1910.*

CUPRINS

Mihai ROTEA, Mihai WITTENBERGER, Monica TECAR, Tiberiu TECAR

Metalurgia epocii bronzului în Transilvania: meșteșug, artă și magie	9
Métallurgie du bronze en Transylvanie: techniques, l'art et magie	

Adrian SOCACI

O așezare aparținând epocii bronzului târziu descoperită la Ilișua (com. Uriu, jud. Bistrița-Năsăud)	35
A settlement belonging to the Late Bronze Age discovered at Ilișua (Uriu commune, Bistrița-Năsăud County)	

Monica TECAR

Sondaj de salvare la Apahida, jud. Cluj	68
Rescue archaeological survey in Apahida – <i>Râțul Viștelor</i> , Cluj County	

KACSÓ Carol

Contribuții la cunoașterea ceramicii Suciu de Sus. Descoperirile din Depresiunea Maramureșului	103
Beiträge zur Kenntnis der Suciu de Sus-Keramik. Die Funde aus der Maramuresch-Niederung	

Valentin VASILIEV

Despre afirmații recente privind cronologia așezării de la Teleac și probleme de etică elementară	130
Über einige neulich Aufgestellte behauptungen zur Chronologie der Siedlung von Teleac und zu Grundlegenden ethischen Fragen	

George G. MARINESCU, Radu ZĂGREANU

Un nou akinakes descoperit la Năsal (com. Țaga, jud. Cluj)	139
A new akinakes discovered at Năsal (Țaga commune, Cluj County)	

Paul PUPEZĂ

<i>Murus Dacicus</i>, simbol al războiului sau al păcii?	148
<i>Murus dacicus</i> , a symbol of war or of peace?	

Nicolae GUDEA

Eine botschaft von dem Limes dacicus an die spanischen archäologen: Über eine Einheit der Legion VII Gemina Felix in Porolissum am dakischen Limes	159
---	-----

Corneliu GAIU

Vestigii ale metalurgiei bronzului în castrul roman de la Ilișua	169
Vestiges de la métallurgie du bronze dans le camp romain de Ilișua	

Radu ZĂGREANU

Un perete posterior de <i>aedicula</i> funerară descoperit la Șieu-Odorhei (jud. Bistrița-Năsăud)	179
Posterior wall from an <i>aedicula</i> discovered at Șieu-Odorhei (Bistrița-Năsăud County)	

Capcanele evidenței numismatice. Cazul castrului auxiliar <i>Arcobadara</i> (Ilișua, Județul Bistrița-Năsăud, România)	192
Reviewing the Numismatic Evidence. A case Study: Auxiliary Fort from Ilișua	

Dumitru PROTASE

Un cimitir de incinerare slav din sec. VIII-IX la Sopor de Câmpie	197
Un cimetière d'incinération slave de VIII/IX siècles à Sopor de Câmpie (dep. De Cluj)	

Vasile MĂRCULEȚ

Aspecte ale politicii pontice a Despotatului Dobrogean din a doua jumătate a secolului al XIV-lea: relațiile cu Imperiul grec de Trapezunt.....	203
Aspects de la politique du Despotat de la Dobroudja pendant la deuxième moitié du XIV ^e siècle: les relations avec l'Empire Grecque de Trébizonde	

Petre DIN

Informații despre viața comercială a Țărilor Române în relatările călătorilor străini din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.....	208
Information about the commercial life of the Romanian Countries in the foreign travelers reports from the second half of the 17 th century	

Claudia Septimia SABĂU

„Prunci zămisliți, prunci nedoriți” – despre cazurile de avort din Districtul Năsăudului (1861-1876)	214
"Procreated children, undesirable children" – about the cases of abortion from the District of Năsăud (1861-1876)	

Nicolae TEȘCULĂ

Presa săsească bistrițeană 1862-1876.....	226
Die sächsische Presse in Bistritz 1862-1876	

Günter KLEIN

Directorii Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița în noua clădire gimnazială (1910-1944).....	233
Die Direktoren des Evangelischen Gymnasiums A.B. in Bistritz im neuen Gymnasialgebäude (1910-1944)	

Adrian ONOFREIU

Bistrița-încercări monografice după 1918	245
Bistritz-Versuchungen zu einer Monographie nach dem Jahre 1918	

Iosif UILĂCAN

Județeană Năsăud în primul an al revoluției socialiste.....	258
La départementale de Năsăud dans la première année de la Revolution Socialiste	

Dr. Mihai GEORGIȚĂ

Reforma și românii în istoriografia maghiară interbelică.....	290
Reformation and Romanians in the interwar Hungarian historiography	

KACSÓ Carol, Dumitru IȘTVAN †, Traian MINGHIRAȘ

Cercetări de arheologie montană la Baia Mare (I.)	295
Montanarchäologische Forschungen in Baia Mare (I.)	

Biserica evanghelică din Teaca. Cercetări și concepte de restaurare	337
--	------------

L'Eglise évangélique de Teaca. Recherches et concepts de restauration

Marius HORGĂ, Lucreția GHERGARI

Studii mineralogice-petrografice asupra ceramicii Hallstatt de la Stupini (jud. Bistrița-Năsăud).....	350
--	------------

Mineralogical-petrographical studies

on the Hallstatt ceramics from Stupini (Bistrița-Năsăud County)

Recenzii	358
-----------------------	------------

Mihai ROTEA,
Mihai WITTENBERGER,
Monica TECAR,
Tiberiu TECAR

Cuvinte cheie: epoca bronzului, metalurgie, magie, Palatca, Bolduț.

Mots-clés: l'âge du Bronze, métallurgie, magie, Palatca, Bolduț.

Transilvania a fost în epoca bronzului cel mai prolific centru metalurgic de creație și producție din întreaga Europa temperată, arheologia preistorică oferindu-ne numeroase argumente pentru a susține această afirmație. Cunoscut este și faptul că metalurgia este un amestec de tehnică, artă și magie, ceea ce impune, pentru înțelegerea corectă a fenomenului, coroborarea datelor arheologice cu cele oferite de etnografie, istoria religiilor (în special textul Vechiului Testament²), istoria artelor și a tehnicii, texte antice (în special Iliada și Odisea) etc.

Scopul acestui articol fiind acela de a crea o imagine rezumativă cât mai fidelă a acestui domeniu complex, iar fiindcă metalurgia neferoaselor în Transilvania sub aspect tehnologic sau artistic a făcut obiectul a numeroase contribuții în literatura arheologică³, vom insista, aici, asupra conotației magice a acestui fenomen⁴.

1 Studiul a apărut în limba engleză în ActaMN 45-46/1.

2 Pentru citatele din Vechiul Testament am utilizat, de regulă, Biblia ortodoxă online (www.bibliaortodoxa.ro).

3 Pentru câteva repere privind acest subiect, dintre care cele mai recente includ și aspectele cultice ale depunerilor de bronzuri, vezi: V. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București 1974; M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului*, Iași 1972, manuscris; M. Petrescu-Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București 1977; T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei*, București 1978; C. Kacsó, *Die späte Bronzezeit im Karpaten-Donau-Raum (14.-9. Jahrhundert v. Chr.)*, în M. Rotea și T. Bader (Ed) *Traker und Kelten beidseits der Karpaten*, Cluj-Napoca 2000, 31-41; T. Soroceanu, *Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen-Ein Beitrag zur Horstdeutung beiderseits der Karpaten*, în T. Soroceanu (Ed) *Bronzefunde aus Rumänien I*, Berlin 1995, 15-80; B. Hänsel, *Gaben an die Götter-Schätze der Bronzezeit Europas-Eine Einführung*, în: A. Hänsel și B. Hänsel (Ed), *Gaben an die Götter-Schätze der Bronzezeit Europas*, Berlin 1997, 11-22; A. Vulpe, M. Petrescu-Dâmbovița, A. László, *Epoca metalelor*, în *Istoria României*, București 2001, cu bibliografia; M. Rotea, *Non-ferrous metallurgy in Transylvania of Bronze Age*, în ActaMN 39-40/I, 2004, 7-17; S. Hansen, *Noi cercetări asupra metalurgiei epocii bronzului în sud-estul Europei*, în: T. Soroceanu (Ed) *Bronzefunde aus Rumänien/Descoperiri de bronzuri din România II*, Cluj-Napoca 2005, 301-315; C. Metzner – Nebelsick, *Despre importanța cronologică și cultural-istorică a depozitelor din România în epoca târzie a bronzului și în epoca timpurie a fierului*, în: T. Soroceanu (Ed), *Bronzefunde aus Rumänien/Descoperiri de bronzuri din România II*, Cluj-Napoca 2005, 317-342, cu bibliografia; T. Soroceanu, *Zu den Fundumstädter europäischen Metallgefäße bis in das 8. Jh. V. Chr. Ein Beitrag zu deren religionsgeschichtlicher Deutung*, în: T. Soroceanu (Ed), *Bronzefunde aus Rumänien/Descoperiri de bronzuri din România II*, Cluj – Napoca 2005, 387-428 cu bibliografia; M. Rotea, *Pagini din Preistoria Transilvaniei. Epoca bronzului*, Cluj-Napoca, 2009.

4 Vezi fugare trimiteri la: M. Rotea, *Non-ferrous metallurgy in Transylvania of Bronze Age*, în ActaMN 39-40/I, 2004, 7-17; Idem, *Pagini...*, 32; de asemenea: M. Wittenberger, M. Rotea, *Aspects of the Bronze Metallurgy in Transylvania*, în: S. Berecki, R. Németh, B. Rezi (Ed), *Bronze rites and rituals in the Carpathian Basin*, 261-267; pentru statutul complex

Mihai Rotea
Muzeul Național de Istorie
a Transilvaniei
e-mail: rotea_mihai@yahoo.com

Mihai Wittenberger
Muzeul Național de Istorie
a Transilvaniei
e-mail: mihaiw@yahoo.com

Monica Tecar
Muzeul Național de Istorie
a Transilvaniei
e-mail: monicatecar@yahoo.com

Tiberiu Tecar
Muzeul Național de Istorie
a Transilvaniei
e-mail: trutecar@yahoo.com

Din această perspectivă, prima întrebare care se întrezărește este aceea dacă arheologia preistorică transilvană este capabilă să pună în evidență și aceste aspecte delicate⁵. Cel puțin două din descoperirile noastre dovedesc că da. Ne gândim la două situri aparte: Palatca⁶ și Bolduț⁷ (Pl. 1) ale căror investigații arheologice le vom prezenta sintetic. Pentru început, însă, să vedem care sunt trăsăturile acestui univers metalurgic mitic așa cum ni se înfățișează dintr-o viziune multidisciplinară, bazată mai cu seamă pe roditoarele perspectivele deschise de opera lui M. Eliade⁸.

* * *

Metalurgia a fost pretutindeni considerată o activitate sacră, iar sacralitatea aceasta rezultă din faptul că metalele nu făceau parte din lumea profană, ci din zonele extra-terestre. Fie că le trimitea cerul, fie că erau smulse din matricea subterană, ele veneau din altă lume îmbibate cu forțe magice, căci tot ce nu aparține de drept omului, tot ce nu se găsește în proximitatea sa este secret, misterios, sacru sau demonic pentru că îi schimbă firea, modul de a fi, integrându-l într-un nou cosmos⁹. Prin urmare, metalele aduc în societatea umană nenumărate forțe magice necunoscute, aparținând altor niveluri cosmice, de aceea nu oricine și nu în orice condiții putea lucra cu ele¹⁰. Acesta este, în concepția lui M. Eliade, sensul autentic al tuturor credințelor legate de metalurgie: metalele schimbă firea omului modificându-i existența fiindcă anulează starea paradisiacă (etapele culegătorilor de fructe și semințe) creând o nouă stare¹¹.

De la apariția sa, omul a conștientizat **pământul** ca spațiul său de existență și la perceput în mod concret ca o podea solidă, ca o platformă, ca un suport al tuturor ființelor și obiectelor terestre. Mai mult decât atât, pământul a fost sacralizat în toate tradițiile universale, el deinând o poziție fundamentală în istoria spirituală a omenirii, pornindu-se de la ideea că anumite ființe iau naștere în adâncul pământului, unde își petrec perioada de gestație ca într-un uter (uterul chtonic adesea este reprezentat de o peșteră sau de galeriile de mină). Această analogia fundamentală dintre pământ și femeie stă la baza conceptul de Zeiță-Mamă (Terra-Mater, Pământul-Mamă, Glia, Ge, Cibeles etc.), cea care dă viață la tot ce este viu, și este prezent încă din paleolitic, generând numeroase și variate forme de cult¹².

Dacă pământul era resimțit din punctul de vedere morfologic ca o platformă, **cerul** era imaginat ca un tavan, ca o boltă, și ea solidă („tăria cerului”, Geneză 1, 14, ori mai pregnant același concept la australieni¹³).

---

al metalurgistilor, vezi: N. Boroffka, F. Ridiche, *Der Gußformenfund von Plenița, Kreis Dolj, Rumänien/Descoperirea de tipare pentru turnarea bronzului de la Plenița, județul Dolj*, în: T. Soroceanu (Ed), *Bronzefunde aus Rumänien/Descoperiri de bronzuri din România II*, Cluj-Napoca 2005, 162-174, cu bibliografia.

- 5 Pentru încercări similare pentru alte zone cultural-geografice vezi spre exemplu: C. Prescott, *Symbolic metallurgy – Assessing early metallurgic processes in a periphery*, D. Olausson și H. Vandkilde (Ed), *Form, function and context*, Acta Archaeologica Lundensia, 31, 213-225, cu bibliografia; S. Blakely, *Myth, Ritual and Metallurgy in ancient Greece and recent Africa*, Cambridge University Press 2006, cu bibliografia.
- 6 M. Rotea, *Cercetări arheologice la Palatca – Togul lui Mândrușcă. Observații preliminare*, Revista Bistriței 10-11, 1997, 13-19; Idem, *Die späte Bronzezeit im Karpaten – Donau – Raum (14.-9. Jahrhundert v. Chr.)*, în: M. Rotea și T. Bader (Ed), *Traker und Kelten beidseits der Karpaten*, Cluj-Napoca 2000, passim; Idem, *Non-ferrous metallurgy in Transylvania of Bronze Age*, în ActaMN 39-40/I, 2004, 7-17; Idem, *Pagini ...*, Cluj-Napoca, 2009, passim.
- 7 M. Wittenberger, *A special site of the Noua culture – Bolduț, Cluj County*, în: N. Bolohan, F. Mățau și F. Adrian (Ed) *Signa Praehistorica Studia in honorem magistri Attila László septuagesimo anno*, Iași 2010, 273-291; Idem, *Economical Life in Noua Culture in the Late Bronze Age*, ActaMN 2008, 43-44/I, 5-47.
- 8 M. Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București 2005, passim; Idem, *Alchimiști și făurari*, București 2008; Idem, *Metalurgie, magie și alchimie*, Iași 1991; De asemenea, vezi: C. Bălăceanu-Stolnici, M. Berescu, *Gândirea magică. Geneză și evoluție*, București 2007, passim; C. Bălăceanu – Stolnici, *Pământul și forțele sale tainice*, www.crestinortodox.ro.
- 9 M. Eliade, *Făurari ...*, passim; Idem, *Metalurgie ...*, 58.
- 10 M. Eliade, *Făurari ...*, passim; Idem, *Metalurgie ...*, passim.
- 11 M. Eliade, *Tratat ...*, passim; Idem, *Metalurgie ...*, passim.
- 12 E. O. James, *The Cult of the Mother Goddess*, 1959, passim; J. Frazer, *The Golden Bough*, London, Penguin Books, 1996, passim; M. Eliade, *Tratat ...*, passim; O. G. S. Crawford, *The Eye Goddess*, New York 1958, passim; M. Gimbutas, *The Gods and Goddesses of Old Europe, 7000-3500 B.C.: Myths, Legends, Cult Images*, London 1974, passim; E. Anati, *The question of fertility cults*, în E. Bonato (Ed) *Archaeology and fertility cult in the ancient Mediterranean*, Amsterdam 1986, 2-16; C. Bălăceanu-Stolnici, M. Berescu, *op.cit.*, 68.
- 13 M. Eliade, *Făurari ...*, 17.

Așa cum pământul a fost perceput ca principiul pasiv, feminin, tot astfel cerul este socotit principiul activ, masculin. Între Cer și Pământ există o relație magică de tip sexual (sacralizată și ea), o hierogamie, susținută de un număr impresionant de mituri. Prin urmare, în mai toate scenariile cosmogonice sacre, vom întâlni cuplul primordial cer-pământ, în care cerul este Tatal Universal și pământul este Mama cea Mare¹⁴.

În legătură cu ideea cerului ca boltă solidă este văzută și prezența meteoriților pe pământ; aceștia veniți de sus, din cer, cad pe pământ încărcăți de sacralitate celestă, fiind asociați adesea cu activitatea metalurgiștilor¹⁵. Astfel că, prezența unui meteorit în cadrul atelierului de la Palatca (Pl. 2)¹⁶, este, fără tăgadă, neaccidentală, chiar dacă ar fi fost folosit doar ca ciocan (esența uraniană, masculină este trasferată piesei¹⁷) pentru duritatea rocii din care este alcătuit.

Modelul ființei umane gestate de pământ (în tradiția iudeo-creștină, spre exemplu, este arhicunoscut actul creator al Divinității care plămădește corpul uman din lut, Geneza 2: 7) este completat de soarta oamenilor după moarte, când corpul lor se reîntoarce în pământ (modelul Homo-Humus), fiind și un mod de a exprima apartenența omului la structura cosmosului¹⁸. Evident că ciclul acesta pământ - om - pământ („și ca pulberea ce se întoarce pământ cum a fost”, Ecleeziastul 12: 7, sau formula sacramentală catolică „pulvis es et in pulverum reverteris”) se referă doar la corporalitatea umană¹⁹, căci sufletul urmează un alt destin. La scară mai mică și cel mai probabil cu implicații sacre, religioase parțial diferite, un proces analog par să urmeze și metalele de-a lungul epocii bronzului (în Transilvania și nu numai). Este vorba, mai cu seamă, de metalele reunite în cea ce arheologia preistorică înțelege prin noțiunea de depozite de bronzuri (dar și tezaurele urmează același curs), care conțin uneori cantități impresionante de metal și care după ce au fost extrase din pământ sunt, în mare parte, depuse tot în pământ ca ofrande; evident că în prealabil fuseseră prelucrate (topite sub formă de turte sau transformate în produse semifinite și finite) și teaurizate. Așadar, noi nu vedem altceva în interpretarea cultică, tot mai largă pe care o dă arheologia depozitelor de bronzuri²⁰, decât o exemplificare a principiului „ale Tale, dintru ale Tale, Ție Ți aducem de toate, și pentru toate” așa cum și astăzi auzim în Liturghie ortodoxă (Liturgia Sf. Ioan Gură de Aur). De asemenea, dorim să menționăm și faptul că jertfele trebuiau să fie perfecte, fără nici un cusur. Dacă jertfele nu îndeplineau condițiile cerute de Dumnezeu nu erau primite, ceea ce înseamnă că lui Dumnezeu îi place să I se dăruiască ceea ce este mai bun, nu ceea ce rămâne sau prisosește. Prin urmare, din această perspectivă credem că trebuie prioritar privite și depunerile de metale din epoca bronzului din Transilvania și nu din cea legată de iminenta producerii unor evenimente violente.

Funcția gestatorie a pământului se manifestă și sub aspectul că în măruntaiele tainice ale Terra-Mater are loc germinația, crearea, coacerea metalelor, pietrelor și a minereurilor. Adesea vom întâlni ideea că mineralele cresc ca niște embrioni/fetuși, în pântecul pământului, metalurgia dobândind astfel un caracter obstetric²¹. „Dar cum pământul nu este izolat în Univers, această embriogeneză chtonică minerală, se află și sub influența tuturor forțelor cosmice, căci în Univers toate elementele influențează toate elementele”²². Forțele telurice (combinat cu cele uraniene) nu asigură însă numai lenta ontogeneză a metalelor, ci și transformarea lor unele în altele (desăvârșirea regnului mineral fiind crearea nobilei, unicului aur). Nu este vorba de transformările geologice suferite de roci sub influența presiunilor, mișcărilor și temperaturilor intraterestre ori de un proces

14 M. Eliade *Tratat ...*, passim; M. Gimbutas, *op.cit.*, passim; Bian Hayden, *Old Europe: sacred matriarchy or complementary opposition*, in *Archaeology and fertility cult in the ancient Mediterranean*, Amsterdam 1986, 17-30, cu bibliografia; C. Bălăceanu-Stolnici, M. Berescu, *op.cit.*, 87-88.

15 M. Eliade, *Făurari...*, 17-25; cu bibliografia; Idem, *Metalurgie ...*, 49-51, cu bibliografia.

16 M. Benea, L. Săsăran, M. Rotea, *Palatca – Togul lui Mândrușcă. Analysis of a part of lithic materials from the bronze workshop*, în *ActaMN* 45-46/1, sub tipar.

17 M. Eliade, *Făurari...*, 19.

18 M. Eliade, *Tratat ...*, passim; Idem, *Metalurgie ...*, 64-65, cu bibliografia; C. Bălăceanu-Stolnici, M. Berescu, *op.cit.*, passim. C. Bălăceanu-Stolnici, *op.cit.*, www.crestinortodox.ro.

19 C. Bălăceanu-Stolnici, M. Berescu, *op.cit.*, passim. C. Bălăceanu-Stolnici, *op.cit.*, www.crestinortodox.ro.

20 Spre exemplu vezi: B. Hänsel, *Gaben an die Götter-Schätze der Bronzezeit Europas-Eine Einführung*, în *Gaben an die Götter-Schätze der Bronzezeit Europas*, Berlin 1997, p. 11-22, cu bibliografia; S. Hansen, *op.cit.*, 301-315, cu bibliografia; A. Tarlea, *The concept of „selective deposition”*, *Peuce* 6, 2008, 63-132, cu bibliografia.

21 M. Eliade, *Făurari...*, 44-55.

22 C. Bălăceanu-Stolnici, *op.cit.*, www.crestinortodox.ro.

fizic de transmutații, bazat pe legi științifice cunoscute, raționale. Este vorba de un proces supranatural magic, mijlocit de forțe supranaturale, în care metalele se nasc, cresc și se coc; e vorba de un proces sacru în cadrul căruia metalele (minereurile), de altfel ca și pietrele, se comportă ca niște ființe vii și conștiente, care se mișcă și se ascund (precum vânatul față de vânător), care au simpatiile ori antipatiile lor față de oameni²³. Această concepție a constituit scheletul teoretic pentru două domenii distincte: mineritul dimpreună cu metalurgia pe de o parte²⁴, și alchimia, pe de altă parte. Minerul și metalurgistul intervin în dezvoltarea embriologiei subterane grăbind ritmurile de creștere ale mineralelor și prin această acțiune colaborează la marea operă a Naturii, o ajută să nască mai repede²⁵.

Dacă minereurile sunt supuse în interiorul pământului unui proces sacru de gestație (concepția embriologică a metalelor), **minerii** interferează cu acesta. Pe de o parte, ei întrerup în mod brutal procesul magic care are loc în străfundurile pământului și prin aceasta acționează ca un factor malefic, negativ. Pe de altă parte, scoțând minereurile, metalele și pietrele din adâncul întunecat și transformându-le la lumina zilei, ei completează, împlinesc procesul de gestație telurică și prin acesta devin un factor benefic, pozitiv. Mai mult ca evident că în ambele cazuri minerii au o contribuție magică, sacră²⁶. Așadar, ei coboară în profunzimile sacre (magice) ale pământului, într-un domeniu straniu, încărcat de forțe chtonice, ceea ce îi dă omului un sentiment de putere, de forță, dar îl încarcă și cu forțe magice necunoscute, aparținând altor niveluri cosmice²⁷. Bogatul folclorul minier, încă viu în zonele cu exploatații ale minereurilor, vorbește în mod repetat despre ființe misterioase: spiriduși, fantome, spirite etc., care populează această activitate²⁸. De exemplu, credința în vâlvele băii, care ne este nouă mai bine cunoscută din folclorul românesc, este atât de prezentă în mentalitatea minerilor, încât activitatea lor în mină nici nu putea fi concepută fără aceasta²⁹.

Drept consecință, minerii nu vor coborî în mină, fără a se supune unor practici de purificare și fără a-și luat toate precauțiile necesare riturilor de trecere ca înaintea oricărei operații magice. Prin purificare înțelegând de regulă procesele necesare dobândirii stării de curăție psiho-fizică necesare credinciosului care se prezintă în fața divinității pentru a o invoca³⁰. Mijloacele prin care se putea dobândi starea de puritate erau, în general, tainice, fiind cunoscute bine numai de ei înșiși, constând fie din anumite ceremonii rituale, fie din diferite mortificări, tabuuri și penitențe. La inițierile în religiile de mistere, riturile de purificare aveau un caracter solemn, constând în general dintr-o curățire trupească, pe care trebuia s-o obțină candidatul, prin aceea că el trăia în abstenență (sexuală și/sau alimentară)³¹. De obicei, aceste rituri se compuneau dintr-o serie de posturi, meditații, rugăciuni, lustrațiuni și spălări destinate să aducă pe viitorul miner în starea de curăție a întregii sale ființe. Procedul, din punct de vedere generic, este întâlnit, de exemplu, și în credințele greco-romane, unde, înainte de inițierea propriu-zisă, o primă etapă o reprezenta purificarea³² (de exemplu în templele grecești se practicau rituri de purificare, printre care cel al abluțiunii /spălării mâinilor înainte de rugăciune, descris în Iliada, 24:302-306). Prin urmare, purificarea se obținea în urma supunerii candidatului (trecut prin abstenențe de tot felul) la un amplu ritual de practici magice, în care erau folosite ca mijloace principale de curățire apa și sângele victimei jefite. Chiar și în timpurile moderne, s-a menținut obiceiul ca deschiderea unei mine sau a unei galerii, să fie precedată de o slujbă religioasă (inclusiv botezarea lor cu un nume pentru a le pune sub protecția unui personaj divin, un Sfânt etc.).

Un alt element folosit curent în riturile de purificare este focul, principiu în același timp creativ și distructiv, mijloc de a modifica lumea, căci el operează trecerea materiei de la o stare la alta³³. **Focul** este elementul care a

23 M. Eliade, *Făurari ...*, 44-49, 58, cu bibliografia; C. Bălăceanu-Stolnici, *op.cit.*, www.crestinortodox.ro

24 M. Eliade, 8-9, 48-51.

25 *Ibidem*, 8.

26 *Ibidem*, 56-65; C. Bălăceanu – Stolnici, M. Berescu, *op.cit.*, 285-286.

27 M. Eliade, *Făurari ...*, passim; C. Bălăceanu – Stolnici, *op.cit.*, www.crestinortodox.ro,

28 M. Eliade, *Făurari ...*, 57-60; M. Ioniță, *Cartea vâlvelor*, Cluj-Napoca 1982, passim.

29 M. Ioniță, *op.cit.*, passim.

30 M. Eliade, *Făurari ...*, 59.

31 *Ibidem*, 56-65, cu bibliografia.

32 M. Eliade, *Tratat ...*, passim, cu bibliografia; W. Burkert, *Greek religion*, Harvard University Press 1985, 75.

33 M. Eliade, *Făurari ...*, 79-86.

captat încă din preistorie imaginarul oamenilor; atracția luminii și a căldurii se dublează de primejdia focului care poate arde, simbol a ceea ce este interzis, fascinant și neînțeles. Ofrandele adesea erau trecute prin foc³⁴, căci acesta era în același timp un agent de purificare și transmutație³⁵.

„Încărcate de această sacralitate tenebroasă mineralele sunt dirijate spre cuptoare. Atunci începe activitatea cea mai dificilă și aventuroasă”, ne spune același M. Eliade. Cuptoarele sunt noua matrice în care metalele își desăvârșesc creșterea, gestația (cum facem pâinea, așa putem face și metalele). De aici numărul mare de tabuuri, ritualuri, precauții ce însoțesc aceste procese. Se instalează tabere în apropiere de mină ori în locuri speciale destinate activităților metalurgice, unde se trăiește într-o puritate virtuală pe toată perioada sezonului³⁶. În același timp, se practicau numeroase sacrificii sângeroase și nesângeroase. Tema unui sacrificiu cu ocazia topirii metalului se înscrie în marea clasă a sacrificiilor de creație, de fundare³⁷.

Așadar metalele, după ce sunt scoase din măruntaiele pământului de către mineri, sunt preluate de **metalurgiști**. Aceștia intervin și mai profund asupra materiei, supunând-o în cuptoare, cu ajutorul focului, unor procese și mai complexe: transformări, purificări și alieri. Metalurgul se substituie Gliei-Mamă pentru a accelera și modifică soarta minereurilor și metalelor. Toate aceste procese sunt acțiuni de tip demiurgic, iar cuptorul în care ele se petrec, este considerat un obiect sacru, un obiect de cult, un uter magic (un model elocvent este forma cuptorului din Nepal³⁸) (Pl. 3) mănuit de metalurgiști care operational devin magi. Ca și în cazul minerilor, dar într-o măsură mult mai însemnată, metalurgiștii se pregăteau pentru „operațiile” lor ca pentru un act sacerdotal (sau magic); prin urmare, vor alege zile faste (fixate prin tradiție, prin semne premonitorii sau de astrologi), iar cuptorul și locul din jurul său vor fi supuse unor ceremonii speciale, însoțite uneori de sacrificii de animale și chiar de oameni, ceremonii liturgice, dar și cosmogonice³⁹. De asemenea, vom reține și faptul că ei își învățau profesiunea printr-un program care avea caracterul unei inițieri misterice⁴⁰.

Multitudinea de date etnografice care asimilează pământul cu pântecul, mina cu uterul și minereul cu embrionii vorbesc de sexualitatea regnului mineral, a obiectelor și uneltelor făurarilor. Producerea artefactelor echivalează cu nașterea, dobândind o valoare obstetrică⁴¹. Prin urmare, uneltele făurarului au și ele o valoare similară, fiindcă nu doar pietrele și minerale erau sexuate, ci și lucrurile construite de mâna omului⁴², nu în sens vulgar ori cel al psihanalizei, ci într-unul sacru, viu, armonic al unui univers cosmologic împărțit în două sexe. Spre exemplu, nicovalele sunt identificate cu principiul feminin⁴³. În aceste condiții, apropierea dintre forma orificiului de fixare a nicovalei descoperite la Palatca și organul generator feminin nu ni se pare deloc întâmplătoare (Pl.4), tot așa cum esența uraniană a ciocanului descoperit în același sit transmite acestuia valoare masculină.

* * *

A. Palatca-Togul lui Mândrușcă. De-a lungul a 8 campanii de săpături (ultima în 2001), cu fonduri limitate, a fost cercetat situl arheologic de la Palatca-Togul lui Mândrușcă, în cadrul căruia se disting patru sectoare diferite⁴⁴ (Pl. 5). Primul și cel mai vechi este reprezentat de locuirea Wielenberg III, cantonată în partea estică a terase și ale cărei urme pot fi regăsite, extrem de firav și în zona centrală (nu și în cea vestică) a terasei, la baza locuirii din perioada târzie a epocii bronzului. Cel de al doilea, plasat în zona centrală și de vest, este reprezentat de locuirea din perioada târzie a epocii bronzului (Br.D-Ha.A); locuire sezonieră, cel mai

34 Pentru feluritele ofrande trecute prin foc din inventarul complexelor cultice din Transilvania vezi: C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Libotin*, Thraco – Dacica 11, 1990, 96-98; M. Rotea, *Grupul Copăceni. I*, Cluj-Napoca 2003, 51-56, cu bibliografia.

35 M. Eliade, *Făurari ...*, 79, 110.

36 *Ibidem*, 60.

37 *Ibidem*, 65-62, cu bibliografia.

38 După T. Gansum, *Archaeology of Earth*, Current Swedish Archaeology 12, 2004, 14-15, fig. 4.

39 M. Eliade, *Făurari ...*, passim.

40 *Ibidem*, 66-72, cu bibliografia.

41 *Ibidem*, passim.

42 *Ibidem*, 34-43, cu bibliografia.

43 *Ibidem*, 62, cu bibliografia.

44 Supra nota 4.

probabil o tabără anuală de producție și desfacere, având în vedere că nu a fost aflată nici o structură durabilă de locuit⁴⁵. Cel de-al treilea, este destinat atelierului de prelucrare a bronzului, în care au fost aflate câteva piese excepționale ca valoare arheologică: o nicovală (Pl. 2), un fragment de turtă de bronz de tip ox hide (7/1), un meteorit (Pl. 4). În fine, cel de a patrulea sector este reprezentat de spațiul cultic (altarul și un mare complex cultic). Ultimele trei monumente preistorice sunt contemporane, sincrone. Din punctul de vedere geografic, toate acestea sunt dispuse pe o terasă cu pantă lină care urcă spre nord și are expunere sud-estică, terasă plasată într-un spațiu interfluvial. De la sud la nord spațiile sunt dispuse în această ordine: locuirea din perioada târzie a epocii bronzului aflată pe aceeași linie cu cea Wietenberg, la ceva distanță de prima atelierul și apoi spațiul cultic (altarul a fost construit în aceeași linie cu atelierul, dar la est de acesta) (Pl. 5).

Ceea ce ne interesează în mod particular în acest context sunt caracteristicile spațiului ritual pe care le prezentăm rezumativ. În anul 2001, am investigat parțial, la cca. 14 m nord de atelier, un complex extrem de interesant pentru care, drept consecință al caracterului limitat al săpăturii, nu avem date precise privind forma sau dimensiunile lui exacte. Însă, ceea ce apare ca sigur, este faptul că era foarte mare, având adâncimea maximă de 1,35 m și lungimea mai mare de 15 m cât avea secțiunea noastră⁴⁶ (Pl. 6). Șanțul (groapa) respectiv a fost umplut în vechime cu pământ, iar în partea lui superioară (de la mai mult de jumătate în sus) (Pl. 6) cu pământ amestecat cu o foarte mare cantitate de cenușă, cărbune, plăci de gresie, fragmente foarte mici osteologice calcinate, depuneri de vase întregi sau fragmentare (inclusiv cioburi de mici dimensiuni), piese de metal (vârf de săgeată și un ac cu capul sferic) (Pl. 7/2-3), fragmente mici de chirpic și deasupra tuturor o râșniță, cu rolul de capac al complexului⁴⁷. Extrem de interesantă era dispunerea în trepte, pe fundul complexului, a recipientelor de lut în relație cu plăcile de gresie; de la vest la est la adâncimea cea mai mică se aflau două jumătăți de vase așezate cu gura în jos pe o placă de gresie (Pl. 8/1), alături se aflau câteva fragmente de chirpici și un fragment de os lung de animal (bovidu ?). La mijloc se afla un vas tip sac, de calitate inferioară, cu peretele gros, cu mult degresant în pastă, ars oxidant sumar și prin urmare extrem de friabil, având deschiderea gurii de 28 cm, iar adâncime de 24 cm, acoperit cu o placă de gresie (Pl. 8/2). La capătul secțiunii, la adâncimea cea mai mare, se afla un vas întreg, negru, decorat cu striuri în partea inferioară, așezat peste o placă de gresie (Pl. 9/1). Întreg conținutul complexului a fost trecut prin foc, inclusiv plăcile de gresie. Modul de realizare al lui, conținutul său (cu precădere piese de bronz și râșnița), depunerea și aranjarea pieselor, trecerea prin foc a acestora, plasarea lui în context metalurgic de la Palatca etc., dovedesc extrem de limpede despre rosturile cultice, metalurgice ale acestuia.

Nu ne vom opri aici asupra semnificației elementelor cultice care constituie, alcătuiesc complexul (chiar dacă până și analizele metalografice ale fragmentului de turtă de bronz de tip ox hide din atelier vorbesc despre asta⁴⁸), dar ne vom focaliza pe urmele de cenușă, cărbune și oase carbonizate amestecate cu pământul care umpleau groapa, încercând să răspundem la întrebarea: care este proveniența acestei cantități impresionante de resturi de ardere? Întâi de toate este evident că nu sunt resturile combustiei unei suprastructuri de locuință, arse pe loc, ci ele au fost obținute, adunate și aduse din altă parte și apoi depuse (într-un mod special/anume) alături de celelate piese de inventar ale complexului. În al doilea rând, trebuie menționat că arderea a fost foarte intensă astfel că a rezultat o dezintegrare a materiilor organice supuse ei (a rămas în urmă doar cenușă, cărbune și mici fragmente de oase⁴⁹). În al treilea rând, este evident că au fost arse cantități impresionante de materii organice și în mod repetat, având în vedere cantitatea impresionantă de resturi rezultate. În fine, mai presus de orice dubiu este faptul că ne aflăm în fața unei categorii de ardere aparte, dacă rezultatele acestora au fost colectate și depuse într-un astfel de complex.

Vechiul Testament, ne dezvăluie detalii semnificative, privind arderea jertfelor⁵⁰. În cărțile Leviticul și Numeri, Dumnezeu dă poporului evreu o mulțime de indicații legate de legi, porunci și jertfe sfinte. Între

45 M. Rotea, *Palatca – Togul lui Mândrușcă. General presentation*, manuscriptum.

46 M. Rotea, S. Molnar, *Palatca – Togul lui Mândrușcă. Archaeological complex C*, manuscriptum.

47 *Ibidem*

48 A. Giumlia – Mair, *The analyses of copper-based finds from the LBA metallurgical site at Palatca*, în *Acta Musei Napocensis* 35-36/1, sub tipar.

49 Aceste resturi nu au fost analizate în laborator, prin urmare, nu putem specifica natura tuturor ofrandelor arse. Însă, ofrandele de cereale nu pot fi excluse.

50 A. Hill, J. Walton, *A Survey of the Old Testament*, 2000, passim; H. Soltan, *The Tabernacle, The Priesthood and the Offering*, Michigan 1972, 36.

altele, se vorbește de „arderea de tot”. Însăși denumirea acestei jertfe ne spune cât de importantă este, cât de sfântă (întâi, este „ardere de tot”). Era nevoie ca „arderea de tot să rămână pe vatra altarului toată noaptea, până dimineața, și în felul acesta să ardă pe altar” (Leviticul 6:9). Resturile de ardere rezultate trebuiau să fie scoasă de către preot la loc curat afară din tabără (Leviticul 4:12).

De asemenea, pentru a întregii tabloul ritualurilor din Vechiul Testament, rememorăm aici setul de măsuri necesare ca această jertfă să fie bine primită ca să îndeplinească toate condițiile poruncite de Dumnezeu: să fie un dar de bună voie; să fie din cireadă (vite); din turmă (oi); sau din păsări; să fie de parte bărbătească fără cusur; să fie pregătit de cel care îl aduce ca dar Domnului. Animalul sau păsările de jertfă să fie aduse la ușa Cortului Întâlniri, israelitul trebuia să-și pună mâna pe capul dobitocului, animalul trebuia înjunghiat și pregătit de către acesta, iar preotul stropea altarul de jur împrejur cu sângele jertfei, iar trupul animalului era așezat pe altar și ars împreună cu capul și grăsimea, pe lemnele din focul de pe altar (Leviticul 1:2-13)⁵¹. Dacă se respectau aceste condiții: „Aceasta [și numai aceasta] este o ardere de tot, o jertfă mistuită de foc, de un miros plăcut Domnului” (Leviticul 1:13). Acest tip de jertfe acopereau toate necesitățile omului: iertarea păcatelor, închinarea în fața unui Dumnezeu etc.⁵².

Practici asemănătoare ne sunt cunoscute și din Grecia antică⁵³. De exemplu, în primele rânduri ale cărții a 3-a din Odiseea este evocat, în momentul în care tânărul Telemah se întâlnește cu regele Nestor, pe tărmlul Pylosului, sacrificiul de tauri negri, urmat de arderea pentru zei a unei părți din această ofrandă.

Important este să vedem acum unde a putut fi obținută, chiar dacă nu exclusiv, această cantitate semnificativă de resturi de ardere? Căci locul arderii jertfelor a trebuit să fi fost și el unul special. Un alt complex, cercetat în anul 1998, împreună cu colegul Sz. Molnar⁵⁴, ne aduce lămuriri în această direcție. Este vorba de o vatră de lut ars care de la bun început a impresionat prin dimensiuni (dimensiunile păstrate aproximativ 1x0,80 m, diametrul estimat, având în vedere curbura gardinei din piatră și urmele de arsură din adâncimea solului, este de maximum 2,50m) și adâncimea maximă până la care s-au observat în sol urmele de ardere (- 0, 70 m de la nivelul vetrei, dovadă a unui proces foarte intens de folosire a ei) (Pl. 9/2-10). Vatra dispunea pe latura sudică de o gardină de piatră, păstrată fragmentar, fusese construită pe un pat de cioburi, iar alături de ea, tot spre sud, au fost aflate câteva plăci de gresie de dimensiuni medii și câteva fragmente de chirpici cu amprente de nuiiele (paravan, casetă de lut?). Faptul că la temelia ei a fost depus un vas de/cu ofrandă (Pl. 11) cu rol de fundare, zidire, ne indică faptul că nu este vorba de o simplă vatră de foc. De asemenea, trebuie menționat că în jurul ei nu am aflat nici un alt ansamblu arheologic coerent; prin urmare, vatra nu se afla în interiorul unei locuințe, nici aproape de un alt complex arheologic, fiind construită la distanță de alte monumente preistorice. Extrem de important este faptul, că nu au fost aflate, după cum ar fi fost firesc, resturi de la ardere nici pe vatră, nici în preajma ei (Pl. 9/2-10), ceea ce dovedește faptul că acestea au fost adunate și depuse în alt loc.

Pornind de la constatarea că rolul ei a fost cu totul aparte și aflându-ne la mică distanță de atelier (cca 15 m), ne-am gândit inițial la interpretarea ei ca un posibil cuptor de topit minereu⁵⁵, dar absența metalului fie și sub forma unor resturi mici, coroborată cu dimensiunile prea mari și descoperirea complexului ritual, au pus descoperirea într-o nouă lumină: altar pentru arderile de tot.

Webster's Encyclopedic Dictionary definește altarul ca: "un loc, ori o movilă înaltă, ori o platformă unde se săvârșesc (performed) serviciile religioase, ori unde se aduc (offer) jertfe (sacrifices) pentru zei..." Altarele erau ridicate din lemn, lut, piatră sau din metal⁵⁶. Din istoria religiilor lumii cunoaștem că altarele erau, încă din cele mai îndepărtate timpuri, locuri unde se aduceau jertfe de animale, roade ale pământului sau chiar ființe umane⁵⁷. De exemplu, Vechiul Testament consemnează mai multe situații în care se vorbește despre

51 V. Poythress, *The Shadow of Christ in the Law of Moses*, Phillipsburg 1995, 48.

52 William Brown, *The Tabernacle*, Peabody 2002, 121.

53 N. Marinatos, *Minoan sacrificial ritual. Cult practice and symbolism*, Göteborg 1986; W. Burkert, *op.cit.*, passim.

54 M. Rotea, Sz. Molnar, *op.cit.*, passim.

55 M. Rotea, *Pagini ...*, 36.

56 C. Yavis, *Greek Altars: Origins and Typology. An Archaeological Study in the History of Religion*, St. Louis 1949, passim; W. Burkert, *op.cit.*, 87; A. Harding, *European societies in the Bronze Age*, Cambridge University Press 2000, 309-311.

57 W. Burkert, *op.cit.*, 64-68.

altare⁵⁸. Noe și-a construit un altar după potop și a adus ardere de tot pe el. Ilie a zidit un altar din 12 pietre, după numărul semințiilor fiilor lui Iacob, și a adus de trei ori jertfă de ardere de tot și a căzut foc de la Domnul mistuind jertfele, lemnele, pietrele și pământul (I Regi 18,30-38). Avraam a ridicat un altar și a pus lemne pe el pentru a sacrifica pe fiul său Isaac (Geneza 22, 9). În toate aceste situații, nu este vorba de construcții neapărat complexe. În Exod 20, 24-26, Dumnezeu i-a spus lui Moise să poruncească poporului să facă un altar din lut sau din pietre necioplite pe care să sacrifice jertfele lor.

În același timp, cunoaștem multe exemple de altare în Grecia antică (*bomos*-urile, de regulă, putea fi un piedestal, un soclu sau o platformă)⁵⁹.

Nu lipsesc nici descoperiri arheologice din spațiul transilvan, care să documenteze prezența în epoca bronzului a altarelor de tip platformă (Sighișoara-Wietenberg⁶⁰, Palatca-Sub Pădure⁶¹, Bicz sau Lăpuș⁶²). De asemenea, la Sălacea, jud. Bihor, în partea de sud a așezării Otomani, a fost descoperită o clădire cultică, un sanctuar de tip Megaron, cu dimensiunile de 5,20 x 8,80 m, cu un pridvor, cu două coloane *in situ*, un pronaos cu un altar suspendat și un naos cu două altare fixe⁶³.

În concluzie, descoperirile de la Palatca ne îndreptătesc să credem că altarul-platformă cercetat a fost utilizat pentru ardere de jertfe (locul în care a fost clădit a fost consacrat, purificat și s-a depus un vas ofrandă cu rol de fundare), iar resturile (chiar dacă nu exclusiv, căci unele puteau provenii de la cuptoarele de topit metalul pe care încă nu le-am identificat în cadrul sitului), alături de alte artefacte, au fost depuse în gropi de tipul celei cercetate de noi parțial. De asemenea, vom observa fugitiv aici, că depunerea în pământ a ofrandelor se traduce și prin recunoașterea rolului Zeiței-Mamă în activitățile metalurgice, căci destinația tuturor acestor ceremonialuri nu putea fi alta (datorită caracteristicilor sitului de la Palatca) decât aceea legată de activitățile din cadrul atelierului de prelucrare a bronzului, cu scopul evident de a crea un mediu fast pentru o operație metalurgică reușită.

B. Bolduț - La Rîpă” sau „Capul Tăului” În anul 1998, în timpul unor periegeze, au fost descoperite, în punctul numit „La Rîpă” sau „Capul Tăului”, fragmente ceramice aparținând culturii Noua, bronz târziu. Punctul aparține administrativ comunei Trittenii de Jos, la limita administrativă cu satul Bolduț, comuna Ceanu Mare (jud. Cluj). În anul 2006, au început săpăturile preventive și de salvare, suprafața cercetată sau controlată prin supravegherea excavațiilor a fost de aproximativ 15 ha.

Situl este situat în zona de pseudo silvo-stepă din zona salină a Cîmpiei Transilvaniei, la 9 km de confluența văii Arieșului cu cea a Ceanului și la 12 km de confluența Arieșului cu Mureșul. Obiectivul se situează pe malul stâng al Văii Ceanului, pe o văiuță care cuprinde, pe un teritoriu restrâns, 7 izvoare, 4 dintre ele cu o salinitate ridicată. Este de remarcat că perimetrul cercetat este aproximativ la limita estică a masivului de sare Turda și în imediata vecinătate a unui zăcămint de tuf vulcanic poros.

Obiectul acestei abordări este prezentarea celei mai mari aglomerări de cenușare și a primelor cuptoare de topit metalul din Transilvania. Pe întreg spațiul cercetat a fost aflată o stratigrafie asemănătoare: strat vegetal, 0-0,20 m; strat de cultură, 0,20-0,60 m; iar de la -0,60 m argilă galbenă plastică (Pl. 13). Pe lângă materialele culturii Noua, au mai fost descoperite doar câteva fragmente ceramice Coțofeni ori romane, fără vreo legătură contextuală cu materialele Noua. De asemenea, trebuie să menționăm că nu este vorba de o așezare propriu-zisă a acestei culturi, ci una de tip sezonier, căci nu există complexe durabile, de locuit, nici anexe ale lor.

Suprafața de sud-est a sitului este din punct de vedere arheologic un unicat. Pe o suprafață delimitată de o curbă de nivel relativ semicirculară au fost identificate urmele a 12 „cenușare” (Pl. 14-15), și mai multe vetre de foc, cuptoare (Pl. 16-17) și gropi rituale. Din păcate o parte din cenușare au fost distruse de exploatarea mai noi de argilă. Cu toate acestea la câteva dintre ele s-a putut stabili atât delimitarea în suprafață, cât și stratigrafia

58 J. K. Hoffmeier, *Arheologia Bibliei*, Oradea 2009, 77-78.

59 C. Yavis, *op.cit.*, passim; C. Burkert, *op.cit.*, 87.

60 M. Rotea, *Cultura Wietenberg*, 1999, teza de doctorat, manuscris, cu bibliografia.

61 *Ibidem*, cu bibliografia.

62 C. Kacsó, *Mărturiile arheologice*, Baia Mare 2004, 43, 55, cu bibliografia. Unele vetre găsite la Lăpuș și Bicz au fost, în opinia noastră, altare.

63 I. Ordentlich, *Contribuția săpăturilor arheologice de pe „Dealul Vida” (comuna Sălacea, județul Bihor) la cunoașterea culturii Otomani*, Studii și Cercetări Satu Mare 2, 1972, 63-100.

internă. Preferăm denumirea de cenușare aparte deoarece cele investigate la Bolduț diferă ca formă, dimensiuni și cel mai probabil și funcționalitate de cenușarele descoperite în estul Carpaților sau în aria culturii Coslogeni.

Cenușarele sau *zolnikii*, în limba rusă, sânt aglomerări mari de cenușă, sub formă de lentile mari⁶⁴ sau mobile⁶⁵, sub care s-au găsit urme de locuințe și vetre. Funcționalitatea lor a fost mult discutată în literatura de specialitate, fără să se ajungă la un consens. Astfel, unii le consideră locuințe⁶⁶, alții spațiu ritual pentru depunerea ofrandelor⁶⁷. Noi credem că cenușarul este produsul pur și simplu al arderii unor materiale ușoare (plante de apă, păioase etc.), al unei tehnici de construire care includea astfel de materiale și nu trebuie legate de o anumită funcționalitate, decât dacă există probe arheologice în acest sens⁶⁸. Un argument important sunt descoperirile de la Țaga (neolitic)⁶⁹ ori cele de la Copăcenii „La Moară” (bronz timpuriu)⁷⁰, unde, sub un strat consistent de cenușă, au fost descoperite locuințe și diverse alte complexe. Considerăm că orice construcție care are un acoperiș din plante de apă și/sau păioase, în caz de incendiu, se transformă direct în cenușă și nu în cărbune, precum materialul lemnos ars neoxidant. Trebuie să menționez că cenușare aparținând culturii Noua au fost descoperite în Transilvania doar la Zoltan, jud. Covasna, și la Bolduț, jud. Cluj. A mai fost semnalat unul la Ungheni, jud. Mureș, de către regretatul profesor Mircea Rusu, dar periegezele efectuate în anii 1993 și 1994, împreună cu M. Rusu, nu au confirmat existența sa.

Cenușarele de la Bolduț ridică însă câteva probleme. În fapt, acestea sunt niște depozite de mari dimensiuni în care a fost păstrată o cantitate semnificativă de cenușă, cărbune, fragmente ceramice mărunte (doar un vâscior întregibil) și oase (unele prelucrate). Întregul inventar a fost trecut prin foc. Cenușarele sunt dispuse în forma de semicerc, pe o lungime însumate de 96 m, urmând curba de nivel; între ele era o distanță de 1-2 m, iar înălțimea lor era de peste 2 m. Precum la Palatca, în situl de la Bolduț se poate vorbi de o cantitate absolut impresionantă de resturi de ardere care a fost tratată special (în acest caz particular, ea a fost păstrată în depozite de mari dimensiuni). Pe verticală, la adâncimi diferite, se găseau straturi suprapuse de luturi, care credem că aveau rostul de a împiedica împrăștierea cenușii sub acțiunea vânturilor, căci ele sunt prea subțiri pentru a fi considerate podele, iar construcțiile în ansamblul lor locuințe. De asemenea, trebuie remarcat că structura constructivă este neschimbată indiferent de vechimea nivelurilor din interior. Această observație este deosebit de importantă în contextul interpretării funcționalității acestor structuri.

Și de această dată se pune întrebarea de unde provenea o cantitate atât de mare de resturi de ardere? Răspunsul ni-l pot da două complexe identice în ceea ce privește sistemul de construcție și care au fost interpretate ca cuptoare metalurgice și care se aflau plasate la aproximativ 30 m de cenușare. Baza lor era formată din bolovani de râu, ușor adânciți în lutul steril din punct de vedere arheologic. Pereții erau construiți din tuf vulcanic poros, ciopliți în interior pentru a da rotunjime camerei de ardere, îmbinați perfect între ei. În câteva locuri elevația cuptoarelor a fost, pentru etanșeizare, căptușită cu gresie argiloasă locală, dovadă a folosirii cuptorului pentru mai multe șarje. Elevația păstrată avea 30 de cm înălțime, cca 25 cm era grosimea peretelui, iar diametrul la bază al cuptoarelor era de aproape 0,90 m. După fragmentele de tuf aflate în preajmă, bănuim că existau câteva niveluri de piatră suprapuse pentru a obține o înălțime optimă. Gura de acces în camera de ardere era orientată spre nord. Aici a fost găsită puțină cenușă, câteva bucățele de zgură și câteva picături de bronz. În cuptor și în imediata vecinătate a lui au fost descoperite patru fragmente ceramice, atribuite culturii Noua.

64 A.C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, Arheologia Moldovei 1964, II – III, passim.

65 S. Morintz, *Contribuții arheologice la Istoria tracilor timpurii*, vol I, București 1978, 152.

66 S. Morintz, *op.cit.*, 152; M. Florescu, A.C. Florescu, *Unele observații privind geneza culturii Noua în zonele de curbură a Carpaților Răsăriteni*, Arheologia Moldovei 1990, XIII, 49-76.

67 O. Levicki, E. N Savva, *Nekotorie aspektu razvitiia choyjajstvennykh sistem epochi srednej i pozdenej bronzu v Moldove*, Chozjajstvennye kompleksy devnich obščestv Moldovy, Chișinău 1991, 46-66; E. Sava, O. Levițchi, *Așezarea culturii Noua de la Petrușeni „la Cigoreanu”*. *Investigații de șantier*, Cercetări arheologice în aria nord tracă, I, București 1995, 155-188.

68 M. Wittenberger, *Cultura Noua în Transilvania*, teză de doctorat, manuscris; V. Cavruc, M. Neagu, *Date noi privind stratigrafia Grădiștei Coslogeni*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, XIII-XIV, 1997, 71-80.

69 G. Lazarovici, Z. Maxim, D. Bindea, T. Piciu, S. Radu, M. Bodea, *Șantierul arheologic Iclod. Campania din anul 1995*, ActaMN, 1997, 637-667.

70 M. Rotea, M. Wittenberger, *The Ritual Complex of Inhumation Belonging to the Early Bronze Age From Copăcenii „La Moară”*, ActaMN 35/I, 1998, 17-25.

Calota cuptoarelor putea fi din lut. În groapa nr. 4, a fost descoperită o cantitate mare de fragmentele de lut ars, concave ca formă, care par a fi fost părți dintr-o boltă, calotă de cuptor (această constatare este întărită și de faptul că pe interior prezintă urme de ardere puternică), depuse după folosire într-o groapă rituală.

Revenind la cenușare descoperite la Bolduț, trebuie să notăm câteva considerații conclusive. În primul rând, sistemul lor de construcție este aparte: trei pereți realizați probabil din împletituri de nuiele (al patrulea fiind asigurat de peretele terasei superioare), iar acoperișul de tip șarpantă, realizat tot din lemn. În al doilea rând, cel puțin o parte dintre resturile de la ardere ar putea proveni de la cuptoarele de topit metalele, căci la Bolduț nu au fost identificate alte instalații speciale pentru ardere. În al treilea rând, amestecarea acestor resturi de ardere cu artefacte diverse ne vorbește despre un obicei cunoscut de depunere în cadrul ansamblurilor rituale nefunerare din Transilvania⁷¹. În al patrulea rând, complexe arheologice astfel realizate nu puteau avea un rol funcțional (spre exemplu acela de locuințe), ci doar unul special, aparte. Prin urmare, cenușarele de la Bolduț pot fi interpretate ca niște construcții cultice în care a fost depozitată alături de alte artefacte și resturile de ardere rezultate în urma proceselor metalurgice.

Prin urmare, descoperirile de la Bolduț ne pot oferi un scenariu asemănător cu cel de la Palatca (dintr-o etapă istorică identică), dar în care resturile de ardere provenind, de această dată, de la cuptoare (chiar dacă nu exclusiv) sunt depuse în complexe rituate de tip depozite însoțite fiind de diverse artefacte.

* * *

Coroborând interpretarea concepțiilor magico-religioase care însoțesc activitatea metalurgiștilor cu cele rezultate din săpăturile noastre arheologice, am putut obține o imagine concretă a cosmologiei complexe care înconjoară atelierele preistorice metalurgice din spațiul transilvan. Acest tablou ar putea fi întregit într-un mod fericit prin continuarea cercetărilor doar în situl de la Palatca (investigarea integrală a spațiului ritual și/sau descoperirea cuptoarelor de topit minereul), căci excavațiile recente de extragere a lutului au distrus integral situl de la Bolduț. În același timp, demersul nostru poate fi întregit și cu datele oferite de alte descoperiri (spre exemplu groapa rituală de la Fântânele⁷²) asupra cărora, însă, vom stărui cu alt prilej.

În încheierea acestor rânduri, rezumăm textului asirian descoperit în biblioteca lui Assurbanipal care confirmă faptul că ritualurile metalurgice aveau o funcție magică pregnantă: se alegea o zi favorabilă, într-o lună fastă, zona cuptorului era consacrată (un profan nu se putea atinge decât după ce trecea prin purificări prealabile), se fac libații rituale minereurilor, urmate de un sacrificiu, se ard mirodenii și se varsă lichidul fermentat *kurunna*. Lemnul pentru foc este unul anume, este consacrat și pur (nu îl vede soarele, este decojit și a fost tăiat în luna lui *Ab*)⁷³.

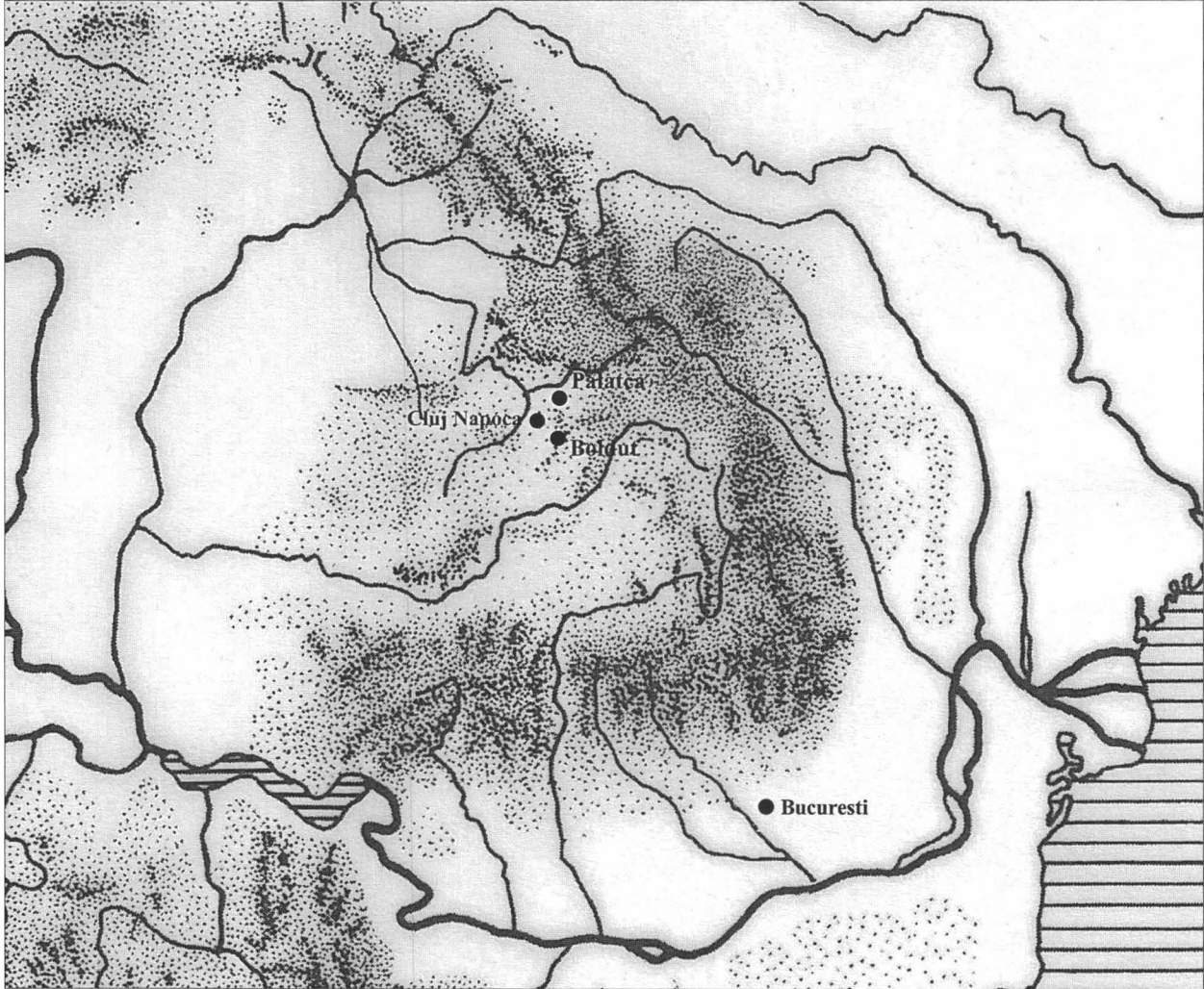
Métallurgie du bronze en Transylvanie: techniques, l'art et magie (Résumé)

Métallurgie du bronze en Transylvanie, l'âge du Bronze, est un mélange de techniques, l'art et la magie, qui doit être corroborée par une bonne compréhension des données archéologiques phénomène avec ceux offerts par l'ethnographie, l'histoire des religions (en particulier l'Ancien Testament), histoire de l'art et la technique, textes antique etc. Depuis la métallurgie du bronze en Transylvanie dans le sujet technologique ou artistique de nombreuses contributions dans la littérature archéologique, les auteurs ont insisté, en résumé ici, sur la connotation magique/culte de ce phénomène, en s'appuyant notamment sur les perspectives ouvertes par le travail de M. Eliade. Deux sites distincts (Palatca et Bolduț), résumés ici, ont été au centre de l'argumentation des auteurs. Après la présentation de l'univers rituel métallurgique, avec tout ce que peut être attribuée, sont présentés et analysés dans cette perspective, les découvertes archéologiques du Palatca, qui comprend un complexe rituel et un autel, dont de quelques pièces spéciaux de l'atelier bronzes, et, d'autre part, les fours et les cendres trouvés à Bolduț.

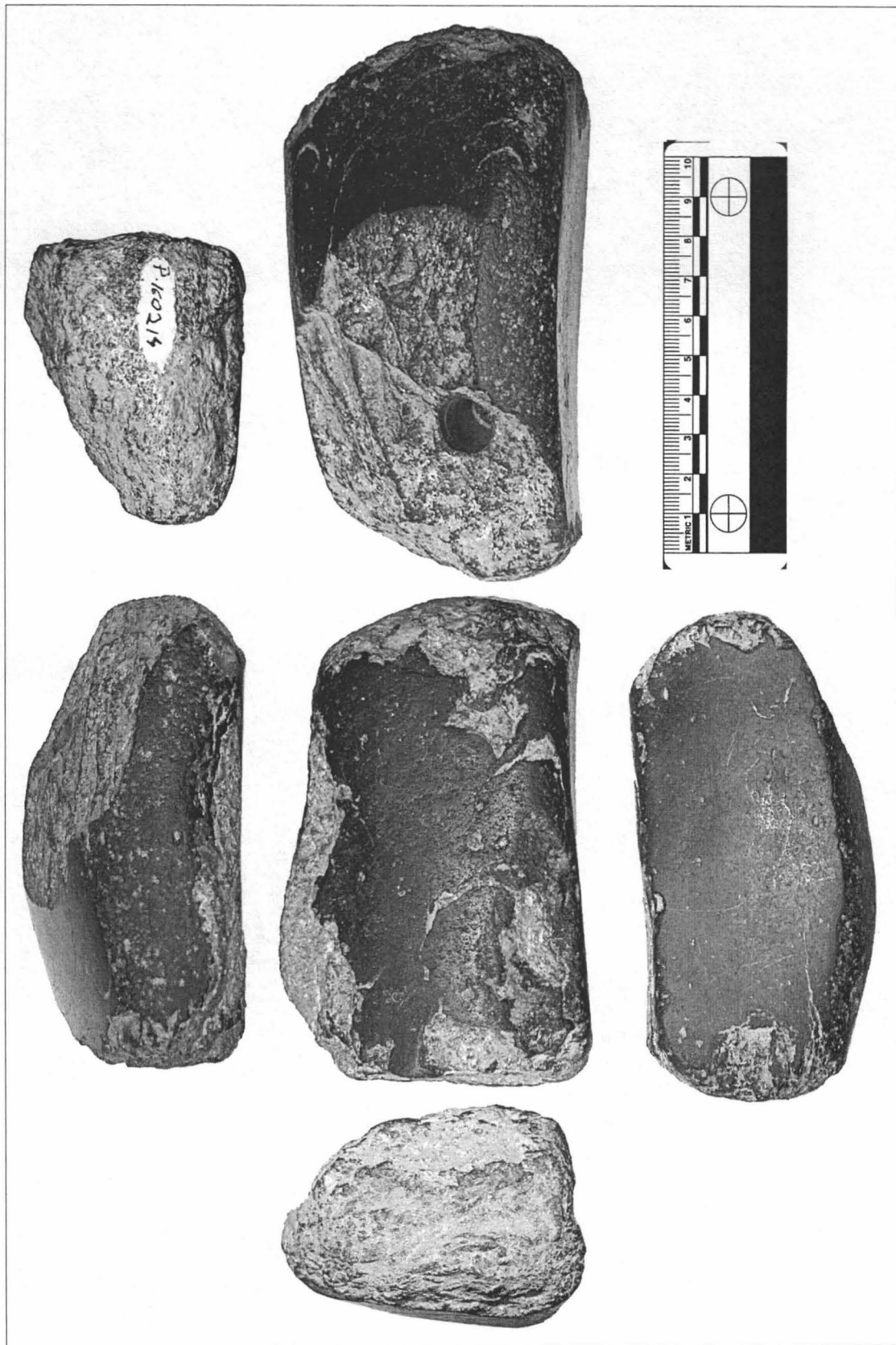
71 Vezi supra nota 33.

72 M. Rotea, *Grupul Copăceni. I*, Cluj-Napoca 2003, 35-36, cu bibliografia.

73 După M. Eliade, *Făurari ...*, 73-74, cu bibliografia.

Pl. 1. Poziția geografică a sitului de la Palatca și Bolduț

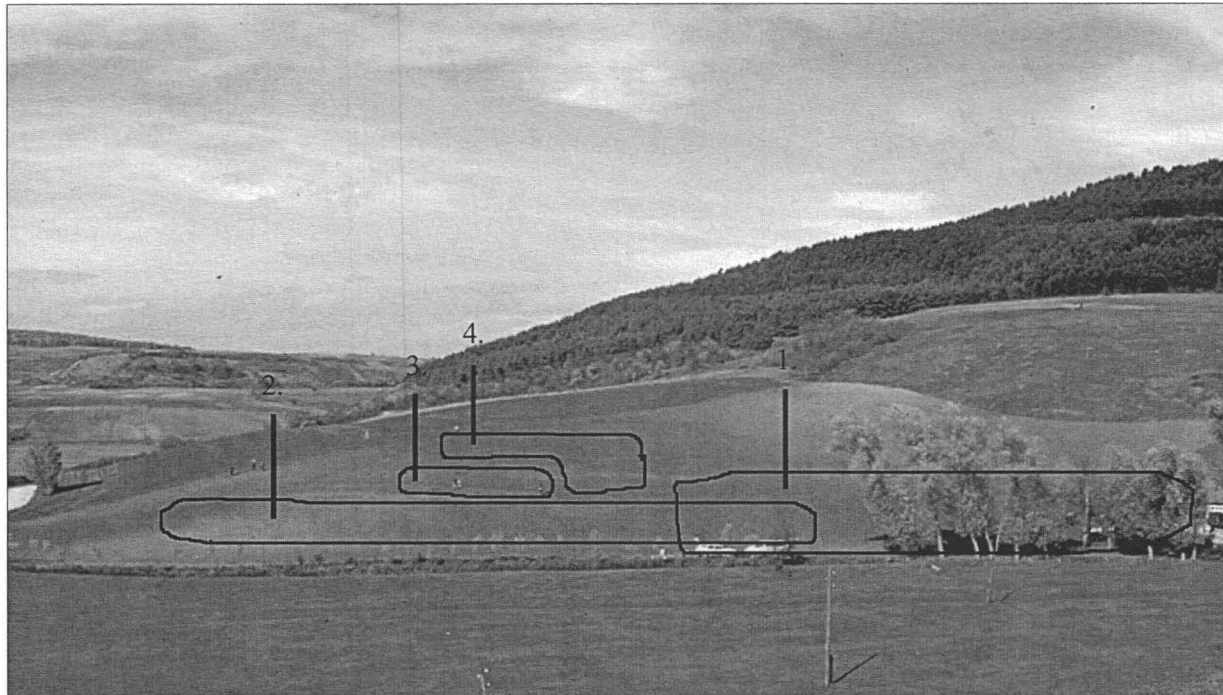
Pl. 2. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Meteorit

Pl. 3. Cuptor din Nepal (Foto R. Barndon), după T. Gansum 2004

Pl. 4. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Nicovălă

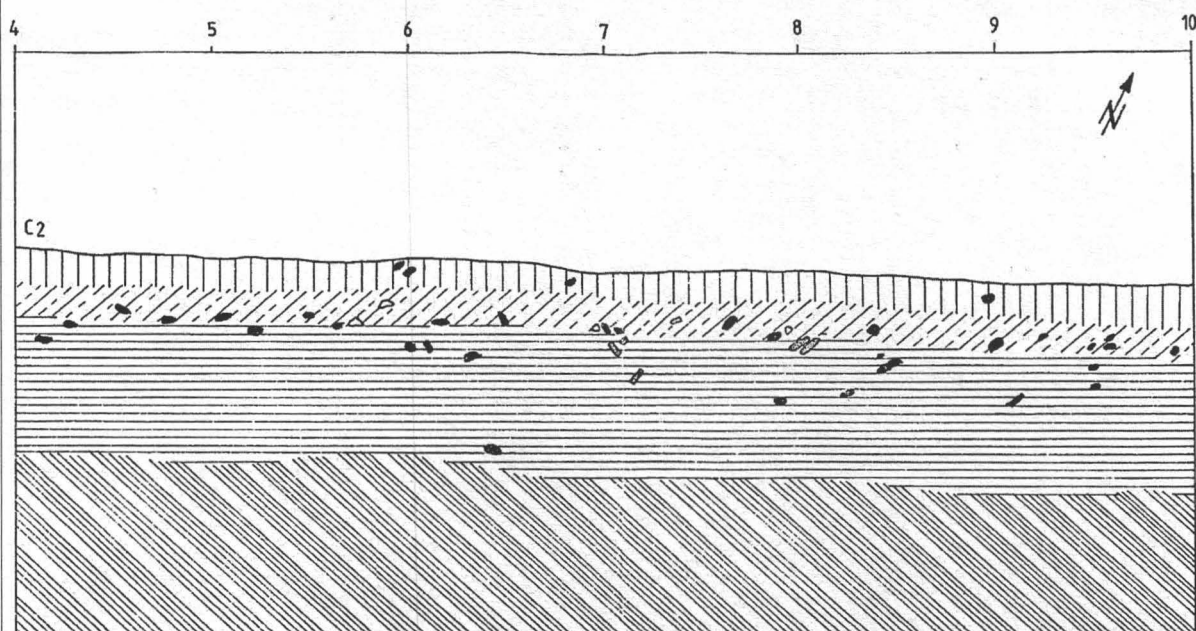

1. Așezare Wietenberg

2. Așezare epoca bronzului târziu

3. Atelier de turnare a bronzului

4. Spațiu cultic

0 1 m

1. Humus modern

3. Nivel de pământ maroniu

5. Ceramică

7. Oase

2. Nivel de cultură

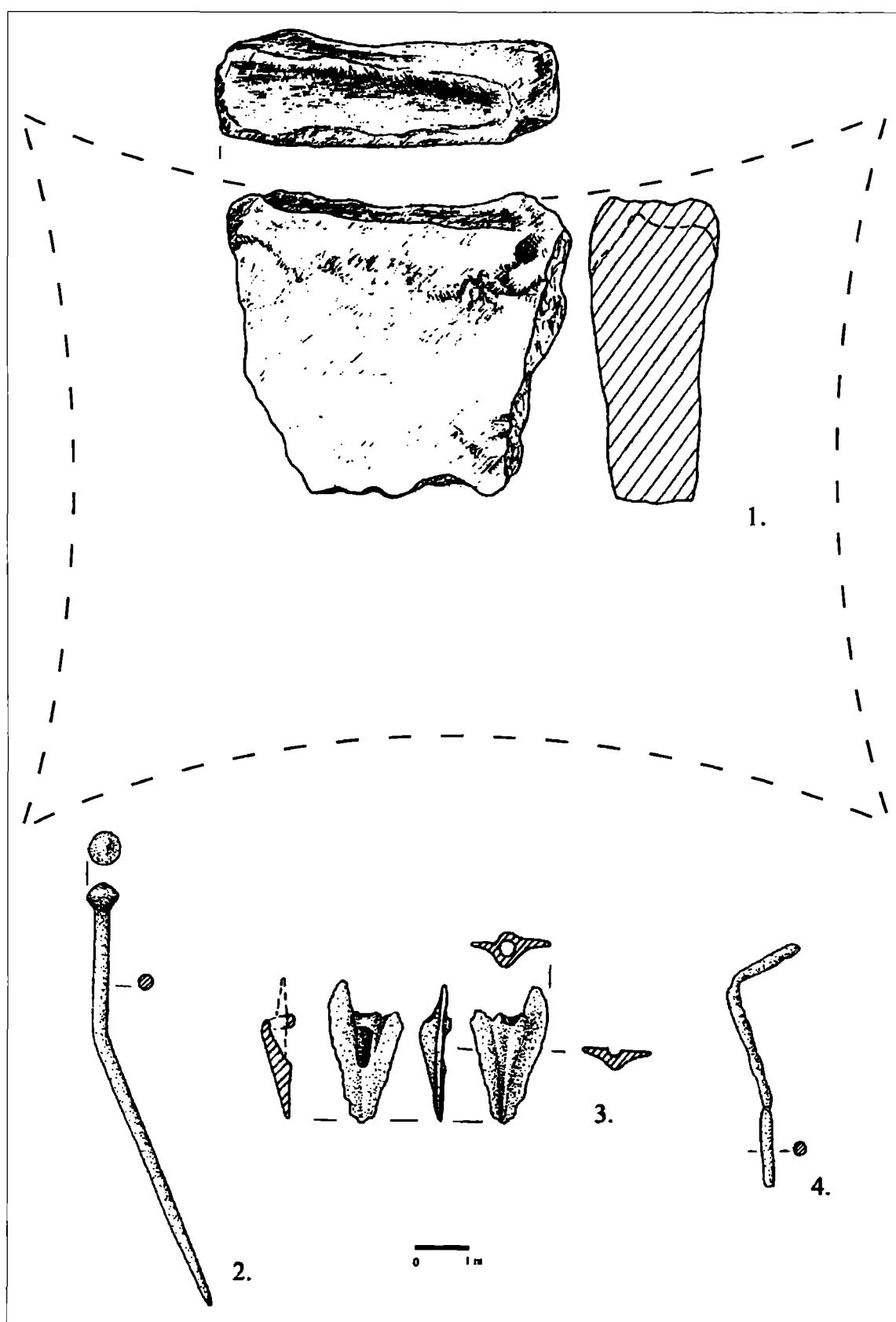
4. Steril

6. Pietre

Pl. 5. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Vedere generală a sitului și stratigrafia

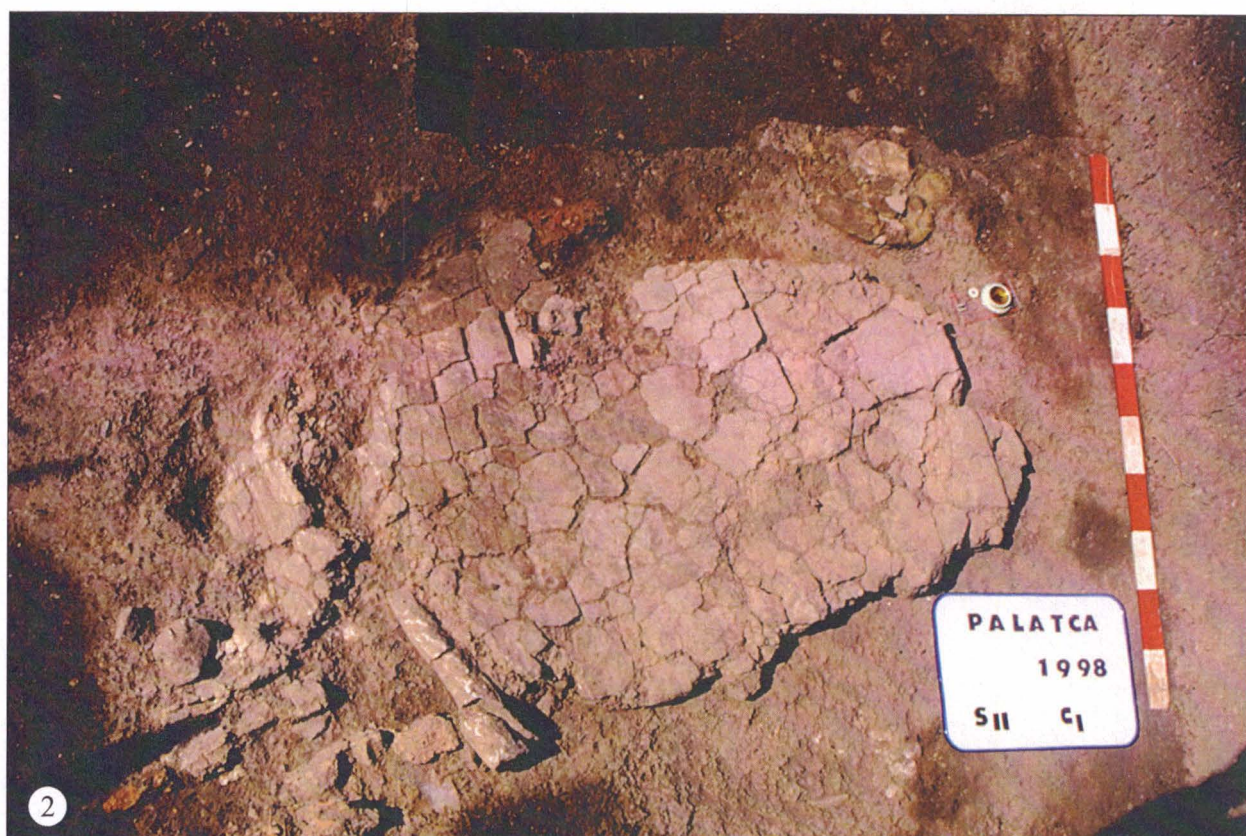
Pl. 6. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Complex ritual. Vedere generală

Pl. 7. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Obiecte din bronz

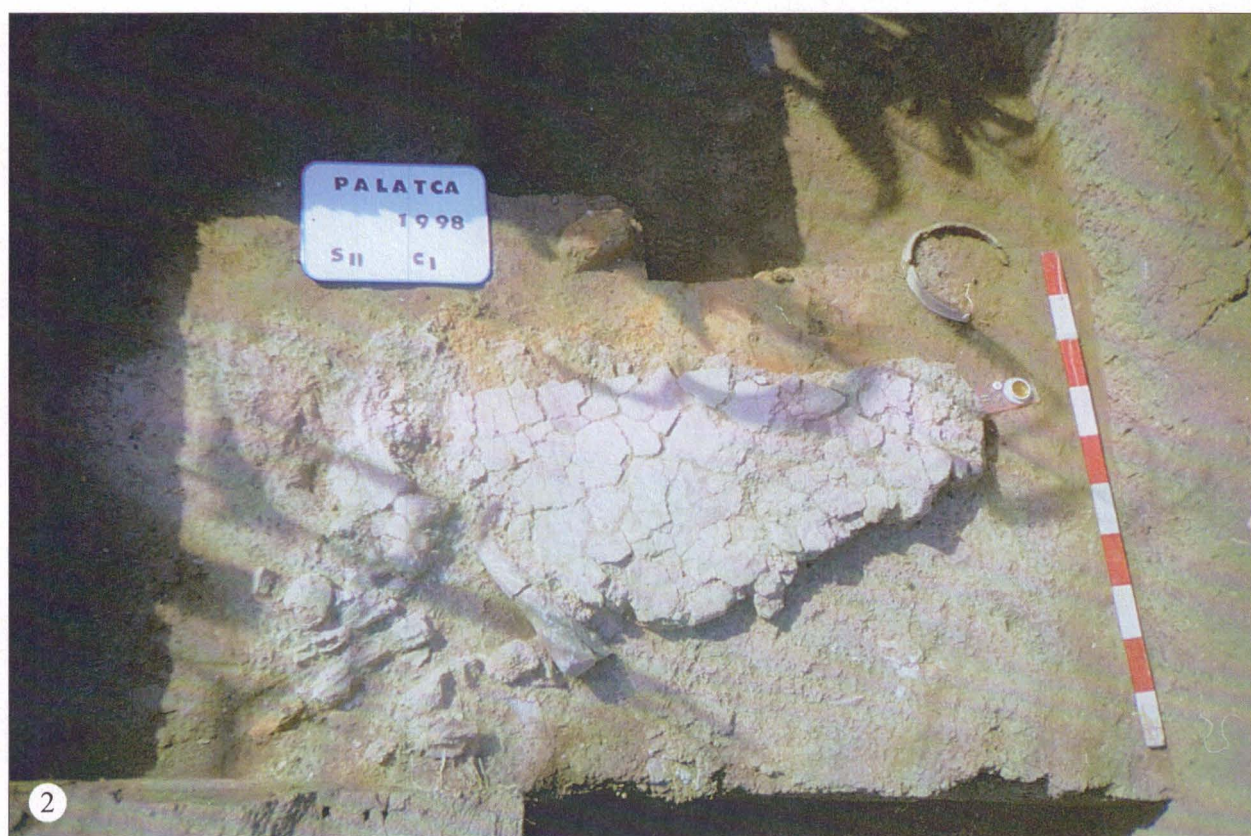
Pl. 8. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Complex ritual

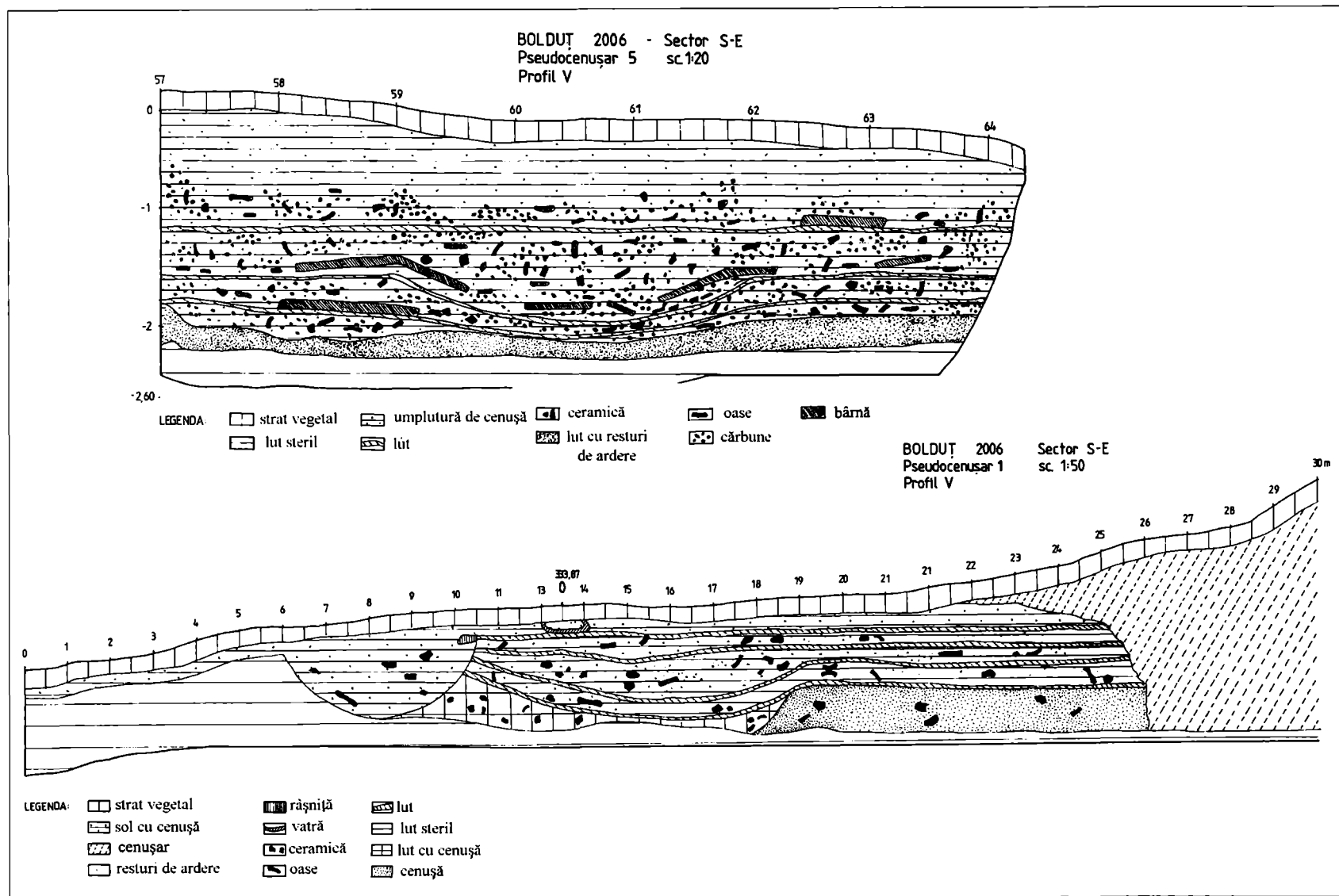
Pl. 9. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. 1. Complex ritual. 2. Altar

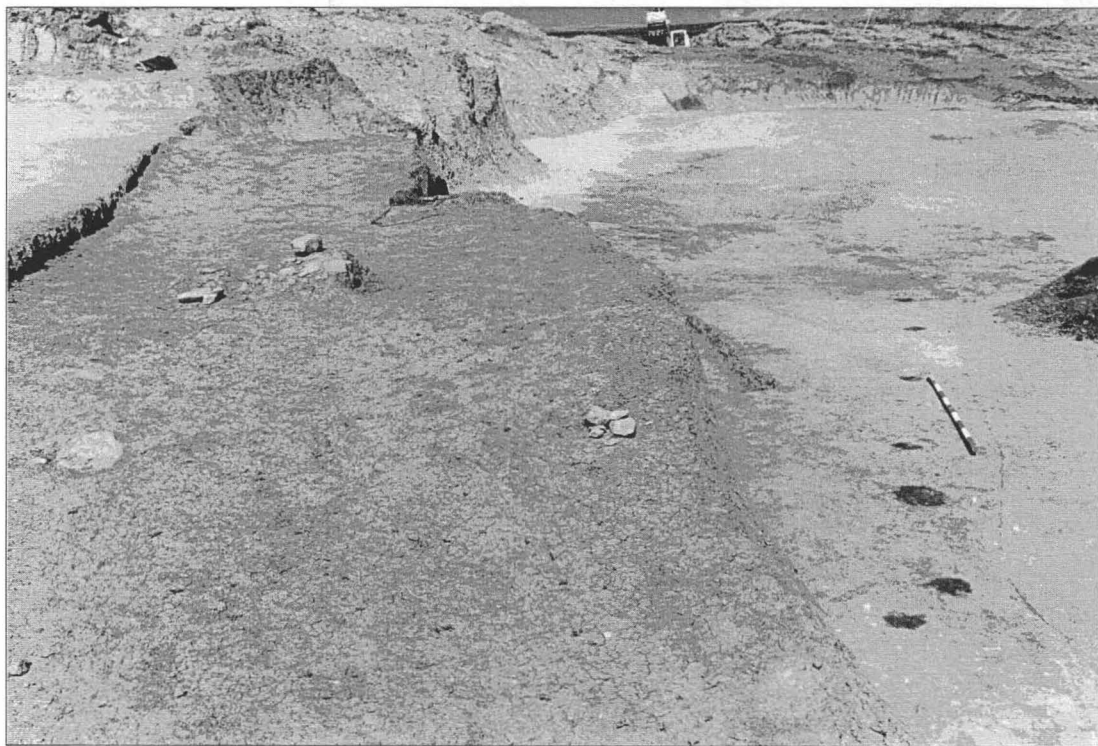
Pl. 10. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Altar

Pl. 11. Palatca „Togul lui Mândrușcă”. Altar cu depunere rituală de vas

Pl. 12. Bolduț. Profil al cenușarelor 1 și 5

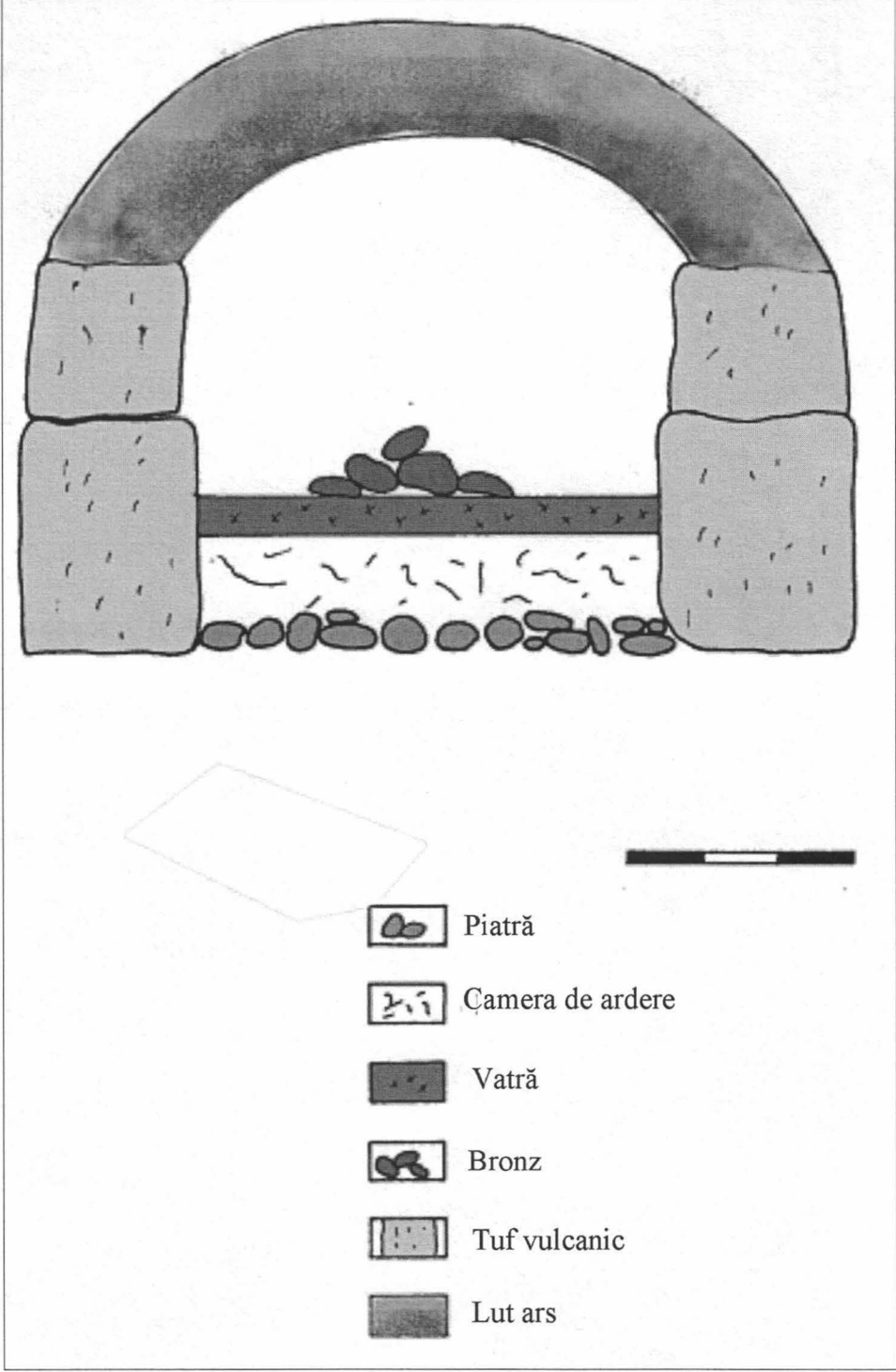
Pl. 13. Bolduț. Cenușar

Pl. 14. Bolduț, Cenușar

Pl. 15. Bolduț. Cuptorul nr. 8

Pl. 16. Bolduț. Cuptor. Reconstituire.

O așezare aparținând epocii bronzului târziu descoperită la Ilișua (com. Uriu, jud. Bistrița-Năsăud)

Adrian SOCACI

Cuvinte cheie: Transilvania, Ilișua, Epoca Bronzului, așezare, material arheologic.

Keywords: Transylvania, Ilișua, Bronze age, settlement, archaeological material.

Localitatea Ilișua (com. Uriu) (fig. 1) este situată geografic pe cursul inferior al râului Ilișua, afluent al Someșului Mare. În primăvara anului 2009, în punctul topografic „Podoraucă” (fig. 2/a), cu ocazia plantării unor pomi fructiferi în vederea amenajării unei livezi, pe terenul lui M. Socaci au apărut în mai multe gropi fragmente ceramice¹. Fiind informat despre această descoperire², am făcut o recunoaștere a locului, unde am constatat că ceramica era de factură grosieră, decorată cu striuri, în tehnica „*besenstricht*”. Materialul ceramic, prelevat de pe teren, a fost examinat apoi la Cluj de dr. Fl. Gogâltan, care, interesat de descoperire, mi-a propus o perieghză în acel punct.

Cercetările noastre s-au desfășurat, datorită vremii nefavorabile, doar în cursul lunii mai a aceluiași an. Atunci am fost plăcut surprinși de faptul că pe un teren arat recent, proprietatea lui I. Râpan, aflat în vecinătatea celui pe care am făcut prima descoperire, se afla ceramică preistorică abundentă, indiciu clar al unei așezări. Cu această ocazie, a fost bine delimitată vizual o parte a așezării preistorice, care avea o formă neregulată, dar clar conturată, solul brun-închis fiind distinct de restul arăturii, un pământ lutos (fig. 2/b).

Din punct de vedere morfologic, zona Uriu-Ilișua este încadrată în Depresiunea Breaza, având ca unitate de relief dealurile Ciceului. Așezarea este amplasată în lunca înaltă a râului Ilișua, la circa 300 de m nord de confluența acestuia cu un mic pîrâu, care curge dinspre Valea Hășmașului (fig. 3/a). Micul fir de apă a săpat în decursul timpului în teren o albie adâncă, râpoasă. În apropiere, pe malul stîng al acestuia, pe o terasă cu o pantă lină, ușor înclinată înspre râul Ilișua, se află așezarea. În cursul perieghzei a fost adunată ceramică care oferea indicii cu privire la formele de vase din care putea proveni, cât și în ceea ce privește decorul lor. La o primă evaluare, pe baza acestor caracteristici ele păreau să facă parte din repertoriul culturilor Suciul de Sus și Wietenberg (pl. I-XV).

Materialul arheologic este unitar din punctul de vedere al încadrării cronologice, aspect stabilit ca urmare a unui mic sondaj arheologic de aproximativ 30 X 30 cm, efectuat de către dr. Fl. Gogâltan pe terenul lui I. Râpan. Am constatat astfel că stratul de cultură este consistent și are o grosime de circa 20-30 cm. S-a observat un singur nivel de locuire, iar partea superioară a acestuia începe de la nivelul de călcare actual, așezarea fiind afectată în mod sigur de lucrările cu plugul adânc. În schimb, pe terenul lui M. Socaci, profilul gropilor executate pentru plantarea livezii, a oferit o stratigrafie diferită, cu un strat de cultură sărăcăcios.

Repartiția ceramicii variază în diferitele puncte ale așezării preistorice. În partea sudică și estică a așezării, pe terenurile lui M. Socaci și I. Fetti apar sporadic fragmente ceramice din specia grosieră, ornamentate cu

1 Mulțumim pe această cale domnului dr. C. Gaiu de la Muzeul Județean Bistrița, care ne-a oferit sprijinul pentru prelucrarea materialului arheologic, și domnului dr. Fl. Gogâltan de la I.A.I.A. Cluj-Napoca pentru observații, sugestii și bibliografie.

2 Acest articol constituie o parte din lucrarea de disertație a autorului, intitulată „Contribuții la bronzul târziu din Bazinul Someșului Mare”, care a fost susținută în anul 2010 la Facultatea de Istorie și Filosofie din cadrul Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Adrian SOCACI

Uriu, Bistrița-Năsăud

e-mail: adrianszakacs@yahoo.com

striuri. O altă situație se prezintă însă în partea vestică, unde pe terenul lui I. Râpan, fragmentele de vase erau consistente, iar tehnica de decorare diversă: striuri, motive geometrice (romburi, hașuri, rețea sub formă de plasă, crucea Wietenberg), caneluri și motive în relief (mai ales brâuri organice). Pe acest amplasament credem că era zona centrală a așezării, cu locuințe construite la suprafața solului, fapt dovedit de prezența unor bulgări de chirpici cu urme de impresiuni de nuiiele.

În urma cercetării de suprafață, pe baza ceramicii răspândite pe teren, am perimetrat așezarea (ulterior și cu GPS-ul)³. Am constatat că așezarea se întinde pe o suprafață destul de mare, de câteva sute de metri lungime, cu o lățime variabilă (fig. 3/b). Este o așezare deschisă, nu prezintă urme de fortificare, eventual fruntea de terasă aflată în partea nordică a acesteia să fi servit ca punct de observație a întregii zone. În rest poziționarea ei includea, credem, rațiuni de subzistență, de exploatare a terenului agricol. Întrucât această descoperire se află aproape la granița administrativ-teritorială dintre Uriu și Ilișua, nu excludem posibilitatea unei contemporaneități cu locuirile și descoperirile certe de epoca bronzului târziu și ale perioadei următoare, din ambele localități, așa că am considerat utilă redarea acestora pe o hartă (fig. 3/c); una se află înspre est, la circa 1 km, în punctul „Vicinal” (Castru), alta la aproximativ 300 m nord de această așezare⁴, iar a treia la Uriu, la circa 1,8 km vest, în punctul „Între drumuri”⁵; în sfârșit, tot la Uriu, a fost semnalat la începutul secolului al XX-lea celebrul depozit de bronzuri, în locul de hotar „Kövecses dűlő” („Mezuină pietroasă”)⁶, care avea ca extremitate estică Valea Hășmașului, unde au fost descoperite unelte preistorice și o așezare⁷.

Categoriile principale ale ceramicii din acest punct fac parte din speciile cunoscute: grosiere, semifine și fine, ușor de departajat, pe baza degresantului folosit, suprafața exterioară a vaselor având de suferit ca urmare a compoziției calitative a acestor paste. Fragmentele ceramice au culori diferite, rezultate în urma tratamentelor termice diferite la care au fost supuse. Culorile predominante sunt în general cărămiziiu, cărămiziu-închis, cenușiu cu nuanțe închise, deschise sau roșiatic. Menționăm că ele au o ardere bună, ceea ce denotă că olarii din această așezare erau preocupați ca vasele să aibă o rezistență ridicată, pentru a putea fi utilizate cât mai mult timp. Fragmentele arse oxidant și cele arse în atmosferă reducătoare se află în proporții aproximativ egale.

Catalogul materialului arheologic

În cursul cercetării de suprafață au fost adunate 220 de fragmente ceramice și o unealtă din silex. În catalog am descris doar 113 fragmente ceramice și unealta de silex (pl. XV/2). Fragmentele au fost analizate, desenate și prelucrate digital pentru a surprinde caracteristicile de bază: forma vasului (acolo unde există elemente definitorii ale acestuia), pasta, culoarea, degresantul, decorul și arderea. Fragmentele ceramice care au fost excluse din această analiză, erau de regulă atipice, ornamentate cu striuri sau fără decor și nu pot furniza decât eventual informații statistice.

1. Fragment de buză (pl. I/1), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; gura evazată, buza țesită oblic spre interior, ornamentată cu alveole; ardere în atmosferă oxidantă.

2. Fragment de vas (buză și corp) (pl. I/2), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza țesită oblic spre interior; gâtul arcuit, corpul bombat, bitronconic, ornamentat pe gât cu incizii oblice; ardere în atmosferă reducătoare.

3. Fragment de vas (buză și corp) (pl. I/3), pastă grosieră, cenușie, degresant-nisip cu bobul mare; buza evazată, muchia profilată; corpul ușor arcuit, ornamentat cu striuri; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

4. Fragment de vas (buză și corp) (pl. I/4), pastă semifină, cărămiziu-închis, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, gâtul conic; corpul cu pereți aproape drepți, fără ornamente; ardere în atmosferă oxidantă.

3 Această operațiune s-a desfășurat în toamna anului 2011, fiind efectuată de către dr. G. Cupcea și dr. F. Marcu, cărora le mulțumesc pentru acest demers.

4 Din grădina lui I. Fetti, situată la nord de șoseaua Uriu-Târlișua, tot în primăvara anului 2009, am adunat ceramică hallstattiană timpurie. Fragmentele se află acum la I.A.I.A. Cluj; sunt nepublicabile, dar credem că provin dintr-o așezare.

5 Kacsó 2009, 14.

6 Roska 1932, 77-79. În opinia mea, locul de descoperire indicat în Vlăsa (1973, 19, nota 16) și Kacsó (2009, 10, 14) este inexact. Asta, deoarece pe hărțile maghiare aflate la biroul cadastral de la Uriu, „Kövecses dűlő” se referă la un punct topografic care, la începutul secolului al XX-lea, îngloba o mare parte din nord-estul localității.

7 Martian 1909, nr. 181; Marțian 1920, 41, nr. 717; Roska 1942, 87.

5. Fragment de vas (buză și corp) (pl. I/5), pastă grosieră, cenușiu-roșiatică, degresant-nisip cu bobul mare și ceramică pisată; gura ușor evazată, buza teșită oblic spre interior, ornamentată cu impresiuni în relief; corpul tronconic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă reducătoare.

6. Fragment de vas (buză și corp) (pl. II/1), pastă semifină, cafenie, degresant-nisip cu bobul mic; gura ușor evazată; corpul bombat, neornamentat; ardere în atmosferă oxidantă.

7. Fragment de vas (buză și corp) (pl. II/2), pastă semifină, roșie, semifină, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată; corpul cu pereți aproape drepți, puțin arcuiți, ornamentat cu striuri verticale; ardere în atmosferă oxidantă.

8. Fragment de vas (buză și corp) (pl. II/3), pastă grosieră, gri-deschis, degresant-nisip cu bobul mare și pietricele; gura evazată, buza ornamentată cu alveole rotunde; corpul arcuit spre interior, fără ornamente; ardere în atmosferă reducătoare.

9. Fragment de vas (buză și corp) (pl. II/4), pastă semifină, cenușie-negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, corpul aproape drept, neornamentat; ardere în atmosferă reducătoare.

10. Fragment de vas (buză și corp) (pl. II/5), pastă grosieră, cărămiziu-închisă, degresant-nisip cu bobul mare și pietricele mărunte; gura evazată, buza arcuită spre interior cu muchia retezată; gâtul scurt, corpul bombat, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

11. Fragment de vas (buză și corp) (pl. III/1), pastă fină, negricioasă, degresant-nisip cu bobul fin; buza teșită oblic spre interior; corpul bombat, ornamentat cu nervuri; ardere în atmosferă reducătoare.

12. Fragment de vas (buză și corp) (pl. III/2), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza ornamentată cu impresiuni triunghiulare; gâtul conic, corpul ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă reducătoare.

13. Fragment de vas (buză și corp) (pl. III/3), pastă grosieră, roșiatică, degresant-nisip cu bobul mare și ceramică pisată; buza dreaptă, corpul bombat, fără ornamente; ardere în atmosferă oxidantă.

14. Fragment de vas (buză și corp) (pl. III/4), pastă semifină, roșiatică, degresant-nisip cu bobul mic; gura ușor evazată, buza dreaptă; gâtul scurt, conic la baza căruia este dispusă o toartă; corpul bombat, ornamentat cu nervuri dispuse oblic; ardere în atmosferă oxidantă, cu urme de ardere secundară în zona toartei.

15. Fragment de buză (pl. III/5), pastă semifină, cenușiu-negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic și ceramică pisată; gura evazată, buza teșită oblic în interior; corpul ușor arcuit spre exterior, ornamentat fin cu striuri verticale; ardere relativ bună, în atmosferă reducătoare.

16. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IV/1), pastă semifină, cafenie, degresant-nisip cu bobul mic; buza teșită oblic spre interior, corpul cu pereți drepți; buza ornamentată în exterior cu impresiuni în relief; corpul decorat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

17. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IV/2), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; buza rotunjită, neornamentată; corpul tronconic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

18. Fragment de vas-vatră (pl. IV/3) care provine din zona bazei; pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

19. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IV/4), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare și ceramică pisată; gura evazată, buza rotunjită, ornamentată cu incizii oblice; corpul probabil ușor arcuit, neornamentat; ardere în atmosferă oxidantă.

20. Fragment de buză (pl. V/1), pastă semifină, negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; buza evazată; gâtul arcuit, ornamentat prin mici împunsături, deasupra cărora se află două linii incizate; pereții se îngroașă înspre corpul neornamentat; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

21. Fragment de vas (buză și corp) (pl. V/2), pastă semifină cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza teșită oblic spre interior; corpul tronconic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă, cu urme de ardere secundară.

22. Fragment de vas (buză și corp) (pl. V/3), pastă semifină, cărămiziu-închisă, degresant-nisip cu bobul mic și ceramică pisată de culoare roșie; buza îngroșată, ușor evazată în exterior; gâtul ornamentat cu linii incizate, șterse; corpul tronconic, neornamentat; ardere în atmosferă oxidantă.

23. Fragment de vas (buză și corp) (pl. V/4), pastă semifină, cărămiziu-deschis, degresant-nisip cu bobul mic; buza evazată, gâtul ornamentat cu striuri; corpul semisferic, neornamentat; ardere în atmosferă oxidantă.

24. Fragment de vas (buză și corp) (pl. V/5), pastă semifină, gri-deschis, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza teșită spre exterior, corpul tronconic, fără ornamente; ardere în atmosferă reducătoare.

25. Fragment de vas (buză și corp) (pl. V/6), pastă grosieră, gri-cenușie, degresant-nisip cu bobul mare și pietricele mărunte, albe; cu gura evazată, buza dreaptă, îngroșată; corpul tronconic, ornamentat cu un brâu crestă tras din pasta moale; ardere în atmosferă reducătoare.

26. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VI/1), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza dreaptă, corpul tronconic, cu pereți drepți, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

27. Fragment de buză (pl. VI/2), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; gura evazată, buza teșită oblic spre interior, corpul tronconic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

28. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VI/3), pastă grosieră, cenușiu-negricioasă, degresant-nisip cu bobul mare; gura ușor evazată, buza teșită oblic spre interior; corpul semisferic, fără ornamente; ardere neuniformă, în atmosferă reducătoare.

29. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VI/4), pastă fină, cafeniu-închis, degresant-nisip cu bobul fin; gura evazată, buza oblică, teșită, ornamentată cu creștături; gâtul scurt, arcuit; corpul ornamentat cu linii incizate paralele; ardere în atmosferă oxidantă.

30. Fragment de buză și corp (pl. VI/5), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic și pietricele; gura evazată, buza răstrântă în exterior, muchia profilată; corpul tronconic, cu pereți ușor arcuiți spre exterior, neornamentat; ardere în atmosferă reducătoare.

31. Fragment de buză (pl. VI/6), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; buza evazată, ornamentată cu romburi incizate; ardere în atmosferă oxidantă.

32. Fragment de buză (pl. VI/7), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza teșită oblic spre interior, ornamentată cu alveole ovale iar gâtul cu o linie incizată; ardere relativ bună, în atmosferă reducătoare.

33. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VI/8), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; cu gura evazată, corpul ușor arcuit în exterior, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

34. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VII/1), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza dreaptă, ornamentată în exterior, printr-o linie incizată încadrată de două șiruri de împunsături unghiulare, mai adânci în partea de jos, și abia perceptibile în partea de sus; corpul de formă tronconică, neornamentat; ardere în atmosferă reducătoare.

35. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VII/2), pastă grosieră, roșiatică, degresant-nisip cu bobul mare; gura invazată, buza dreaptă, corpul probabil cu pereți drepți, sau ușor arcuiți, ornamentat cu un buton oval aplatizat; ardere în atmosferă oxidantă.

36. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VII/3), pastă fină, gri-închis, degresant-nisip fin; gura evazată, buza profilată, corpul puțin arcuit, ornamentat cu un buton circular rupt; ardere în atmosferă oxidantă.

37. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VII/4), pastă semifină, cărămiziu-deschis, degresant-nisip cu bobul mic; cu gura evazată, buza teșită oblic spre interior; corpul posibil bitronconic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

38. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VII/5), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; gura dreaptă, buza profilată în exterior, ornamentată cu brâu aplicat în zig-zag; corpul ornamentat cu buton conic asociat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

39. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VII/6), pastă semifină, cărămiziu-deschis, degresant-nisip cu bobul mic; gura dreaptă, buza profilată în exterior, ornamentată cu brâu aplicat în zig-zag; corpul posibil tronconic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă reducătoare.

40. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VII/7), pastă semifină, cărămiziu-deschis, degresant-nisip cu bobul mic; gura invazată, buza teșită oblic spre interior; corpul bombat, ornamentat cu striuri fine; ardere în atmosferă oxidantă.

41. Fragment de vas-afumătoare (buză și gât) (pl. VII/8), pastă relativ fină, cărămizie, degresant nisip fin; gâtul prevăzut cu o perforație; ardere în atmosferă oxidantă.

42. Fragment de vas (buză și gât) (pl. VIII/1), pastă semifină, cenușiu-închisă, degresant-nisip cu bobul mic; gura invazată, buza profilată în exterior, ornamentată cu creștături oblice; gâtul arcuit; ardere în atmosferă reducătoare.

43. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VIII/2), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza teșită oblic spre interior, ornamentată cu puncte imprimate care formează linii adâncite; corpul ornamentat cu o bandă largă realizată prin împunsături succesive late (*Breite Absatzstich*); ardere bună, în atmosferă reducătoare.

44. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VIII/3), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, ornamentată în exterior cu alveole iar corpul cu striuri; ardere bună, în atmosferă oxidantă.

45. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VIII/4), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura invazată, buza ușor profilată, teșită oblic spre interior; corpul ușor bombat, ornamentat cu un șir de împunsături simple; ardere în atmosferă reducătoare.

46. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VIII/5), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura dreaptă, buza rotunjită; corpul bombat, ornamentat cu linii incizate orizontale combinate cu creștături scurte orizontale și motiv spiralic; ardere în atmosferă reducătoare.

47. Fragment de vas, toartă (pl. VIII/6), pastă semifină, negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; toartă cu perforație circulară, de formă ovală; corpul ornamentat sub toartă, cu incizii scurte dispuse oblic; ardere în atmosferă reducătoare.

48. Fragment de buză (pl. VIII/7), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; buza rotunjită, evazată, ornamentată prin impresiuni oblice cu unghia; ardere în atmosferă oxidantă.

49. Fragment de vas (buză și corp) (pl. VIII/8), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; gura evazată, buza profilată, ornamentată cu alveole; corpul tronconic, ornamentat cu un brâu alveolat, aplicat; ardere în atmosferă oxidantă.

50. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IX/1), pastă grosieră, cenușie, degresant-nisip cu bobul mare; gura dreaptă, buza teșită ușor oblic spre interior, ornamentată cu brâu alveolat, iar corpul cu striuri; ardere în atmosferă reducătoare, cu urme de ardere secundară.

51. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IX/2), pastă grosieră, cărămiziu-închisă, degresant-nisip cu bobul mare și ceramică pisată; gura evazată, gâtul scurt, ornamentat cu trei linii incizate orizontale; corpul ușor bombat, ornamentat cu rozete; ardere bună, în atmosferă oxidantă.

52. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IX/3), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; gura evazată, buza rotunjită; corpul ornamentat cu un buton circular, asociat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

53. Fragment de vas (buză, corp și toartă) (pl. IX/4), pastă grosieră, cenușie, degresant-nisip cu bobul mare; gura invazată, buza rotunjită; gâtul ușor conic la baza căruia se găsește dispusă o toartă ornamentată cu două incizii liniare verticale; corpul probabil bombat; ardere în atmosferă reducătoare.

54. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IX/5), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; buza fațetată, ușor evazată; corpul ușor emisferic, ornamentat cu caneluri spiralice; ardere în atmosferă oxidantă.

55. Fragment de vas (buză și corp) (pl. IX/6), pastă grosieră, cărămiziu-închisă cu flecuri brune, degresant-nisip cu bobul mare; gura ușor evazată, buza rotunjită; corpul arcuit spre interior, ornamentat cu un brâu tras din pastă; ardere în atmosferă oxidantă.

56. Fragment de vas (buză și gât) (pl. IX/7), pastă grosieră, cărămiziu-închisă, degresant-nisip cu bobul mare; gura evazată, buza teșită oblic spre interior; gâtul ornamentat cu buton-apucătoare orizontal, asociat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă.

57. Fragment de buză de la un vas de dimensiuni mari (pl. IX/8), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu o combinație de linii incizate paralele dispuse vertical, care alternează cu o rețea de linii întretăiate, sub formă de plasă; în exteriorul buzei și pe gât este ornamentat cu creștături; ardere în atmosferă oxidantă.

58. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/1), pastă fină, cenușiu-deschisă, degresant-nisip fin; gura evazată, buza dreaptă; corpul tronconic, neornamentat; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

59. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/2), pastă semifină, cărămiziu-închisă, degresant-nisip cu bobul mic și pietricele; gura evazată, buza rotunjită, corpul tronconic cu pereți drepți, neornamentat; ardere secundară cu urme de vitrifiere. 60. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/3), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; gura ușor evazată, buza teșită oblic în interior; corpul emisferic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă reducătoare.

61. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/4), pastă semifină, cenușiu-roșiatică, degresant-nisip cu bobul mic; gura evazată, buza ornamentată cu creștături oblice; ardere în atmosferă oxidantă.

62. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/5), pastă semifină, gri-cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; cu gura evazată, buza rotunjită, corpul puțin arcuit spre interior, ornamentat cu striuri; ardere secundară, cu urme de vitrifiere.

63. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/6), pastă semifină, cărămiziu-roșiatică, degresant-nisip cu bobul mic și pietricele; gura evazată, buza rotunjită, ornamentată prin impresiuni cu degetele; corpul tronconic, cu pereți aproape drepți, neornamentat; ardere în atmosferă oxidantă.

64. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/7), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; gura evazată, buza teșită oblic spre interior; corpul aproape drept, ornamentat cu striuri; ardere secundară, cu urme de vitrifiere.

65. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/8), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; gura invazată, buza rotunjită, gâtul scurt, ornamentat cu buton conic și striuri; corpul bombat în exterior; ardere în atmosferă oxidantă.

66. Fragment de buză (pl. X/9), pastă grosieră, cenușiu-închisă, degresant-nisip cu bobul mare; gura dreaptă, buza ușor profilată spre exterior; corpul ușor arcuit, tronconic, ornamentat cu striuri; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

67. Fragment de vas (buză și corp) (pl. X/10), pastă grosieră, cărămiziu-închisă, degresant-nisip cu bobul mare și ceramică pisată; gura invazată, buza ușor profilată și teșită oblic spre interior; gâtul arcuit, corpul bombat sau bitronconic, ornamentat cu striuri; ardere în atmosferă oxidantă, cu urme de ardere secundară.

68. Fragment de vas, corp (pl. XI/1), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu un șir de creștături oblice; ardere în atmosferă reducătoare.

69. Fragment de vas, corp (pl. XI/2), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic, ornamentat cu triunghiuri incizate înălțuite; ardere în atmosferă oxidantă.

70. Fragment de vas, corp (pl. XI/3), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu meandru realizat prin împunsături succesive late (*Breite Absatzstich*); ardere bună, în atmosferă reducătoare.

71. Fragment de vas, corp (pl. XI/4), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu linii incizate orizontale, asociate cu caneluri înguste verticale; ardere în atmosferă reducătoare.

72. Fragment de vas, corp (pl. XI/5), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu o bandă umplută cu X-uri; ardere în atmosferă reducătoare.

73. Fragment de vas, corp (pl. XI/6), pastă semifină, brună, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu împunsături succesive late (*Breite Absatzstich*) executate într-o linie incizată; ardere în atmosferă oxidantă, cu urme de ardere secundară.

74. Fragment de vas, corp (pl. XI/7), pastă semifină, roșiatică, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu o bandă incizată umplută cu cârlige înălțuite combinată cu împunsături succesive; ardere în atmosferă oxidantă.

75. Fragment de vas, toartă-buton (pl. XI/8), pastă semifină, negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; pe corp este aplicată o toartă plină, ovală, neornamentată; ardere în atmosferă reducătoare.

76. Fragment de vas, toartă-buton (pl. XI/9), pastă semifină, gri-deschis, degresant-nisip cu bobul mic; probabil ceașcă cu gâtul arcuit, ornamentată sub toarta ovală, fragmentară, cu incizii scurte; ardere în atmosferă reducătoare.

77. Fragment de vas, corp (pl. XI/10), pastă grosieră, culoare gri, degresant-nisip cu bobul mare; ornamentat cu linii adâncite, orizontale, combinate cu creștături oblice; ardere în atmosferă reducătoare.

78. Fragment de vas, corp (pl. XII/1), pastă fină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul fin; ornamentat cu linii incizate paralele și oblice; ardere în atmosferă oxidantă.

79. Fragment de vas, corp (pl. XII/2), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu benzi incizate, adânci, orizontale, asociate cu creștături oblice; ardere în atmosferă oxidantă.

80. Fragment de vas, corp (pl. XII/3), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; ornamentat cu caneluri late orizontale; ardere în atmosferă oxidantă.

81. Fragment de vas, corp (pl. XII/4), pastă fină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul fin; ornamentat cu caneluri late orizontale; ardere în atmosferă oxidantă.

82. Fragment de vas, corp (pl. XII/5), pastă semifină, cenușiu-închisă, degresant-nisipul cu bob mic; corpul ornamentat cu un brâu aplicat, crestă oblic; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

83. Fragment de vas, corp (pl. XII/6), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu meandru realizat prin împunsături succesive late (*Breite Absatzstich*); ardere în atmosferă oxidantă.

84. Fragment de vas, corp (pl. XII/7), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisipul cu bob mic; corpul ornamentat pe umăr cu un brâu alveolat, tras din pastă; ardere în atmosferă oxidantă.

85. Fragment de vas (buză și corp) (pl. XII/8), pastă semifină, negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; corpul bombat, ornamentat cu o protuberanță conică combinată cu incizii circulare; ardere în atmosferă reducătoare.

86. Fragment de vas, corp (pl. XII/9), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu benzi înguste sau mai late, umplute cu linii paralele și mici creștături dispuse oblic; ardere în atmosferă oxidantă.

87. Fragment de vas, corp (pl. XII/10), pastă grosieră, cenușiu-închisă, degresant-nisip cu bobul mare și ceramică pisată; ornamentat cu striuri; ardere relativ bună, în atmosferă reducătoare.

88. Buton-apucătoare, fragment, (pl. XIII/1), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu alveole rotunde; ardere bună, în atmosferă oxidantă.

89. Fragment de vas, corp (pl. XIII/2), pastă semifină, negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; corpul bombat, ornamentat cu fascicule de linii incizate paralele, care formează diverse interspații; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

90. Fragment de vas, corp (pl. XIII/3), pastă semifină, cenușiu-deschisă, degresant-nisip cu bobul mic; corpul este ornamentat cu o bandă umplută cu mici împunsături unghiulare; ardere în atmosferă oxidantă.

91. Fragment de vas, corp (pl. XIII/4), pastă semifină, cenușiu-negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu creștături oblice dispuse într-o bandă; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

92. Fragment de vas, corp (pl. XIII/5), pastă grosieră, cenușiu-închisă, degresant-nisip cu bobul mare; ornamentat cu striuri; ardere relativ bună, în atmosferă reducătoare.

93. Fragment de vas, corp (pl. XIII/6), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; corpul bombat, ornamentat cu o bandă îngustă hașurată în rețea, care cade perpendicular, pe o bandă umplută cu mici împunsături unghiulare; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

94. Fragment de vas, corp (pl. XIII/7), pastă semifină, cenușiu-negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; ornamentat cu impresiuni oval-alungite, orizontale dispuse în șiruri; ardere în atmosferă reducătoare.

95. Fragment de vas, buză (pl. XIII/8), pastă grosieră, cărămiziu-roșiatică, degresant-nisip cu bobul mare; gura evazată, buza dreaptă, ornamentată cu impresiuni de degete; corpul probabil tronconic, neornamentat; ardere bună, în atmosferă oxidantă.

96. Fragment de vas, corp (pl. XIII/9), pastă grosieră, cenușiu-deschisă, degresant-nisip cu bobul mare; ornamentat cu linii incizate asociate cu striuri; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

97. Fragment de vas (fund și corp) (pl. XIV/1), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; fundul concav, ornamentat cu împunsături rotunde; corpul tronconic neornamentat; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

98. Fragment de vas (fund și corp) (pl. XIV/2), pastă semifină, cenușiu-negricioasă, degresant-nisip cu bobul mic; fundul concav, corpul globular, neornamentat; ardere în atmosferă reducătoare.

99. Fragment de vas, fund (pl. XIV/3) (ceramică romană), pastă semifină, roșie, degresant-nisip cu bobul mic; fundul circular, cu marginea profilată, înspre corpul carenat, neornamentat; ardere în atmosferă oxidantă.

100. Fragment de vas, fund (pl. XIV/4), pastă semifină, roșiatică, degresant-nisip cu bobul mic; de formă circulară, ornamentat cu cârligul spiralic prin adâncire; ardere în atmosferă oxidantă.

101. Fragment de vas, fund plat (pl. XIV/5), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; fără ornamente, ardere bună, în atmosferă reducătoare.

102. Fragment de vas, fund (pl. XIV/6), pastă semifină, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mic; fund plat, ornamentat cu cârligul spiralic prin împunsături succesive late (*Breite Absatzstich*); ardere în atmosferă oxidantă.

103. Fragment de vas, fund (pl. XIV/7), pastă grosieră, cărămizie, degresant-nisip cu bobul mare; fund plat, ornamentat cu canal circular adâncit combinat cu creștături oblice; ardere în atmosferă oxidantă.

104. Fragment de vas, fund (pl. XIV/8), pastă semifină, cenușiu-închisă, roșiatică la interior, degresant-nisip cu bobul mic; fund circular, concav, corpul tronconic neornamentat; ardere bună, în atmosferă reducătoare.

105. Fragment de vas, fund ușor concav (pl. XIV/9), pastă semifină, cenușie, degresant-nisip cu bobul mic; corpul tronconic neornamentat, ardere bună, în atmosferă reducătoare.

106. Buton-apucătoare (pl. XV/1), discoidal, pastă fină, roșie, degresant-nisip fin; ornamentat prin incizie cu crucea Wiitenberg, sub forma unei svastici; ardere în atmosferă oxidantă.

107. Lamă din silex (pl. XV/2), stare bună; fără bulb de percuție, urme de retușe pe ambele laturi lungi, piesă întreagă.

108. Fragment de capac, inițial prevăzut cu patru găuri (pl. XV/3), din care s-a păstrat doar una, pastă semifină, cărămie, degresant-nisip cu bobul mic; ardere în atmosferă oxidantă.

119. Fragment de vas, buză (pl. XV/4), pastă fină, roșiatică, degresant-nisip fin; buza profilată spre exterior, gâtul neornamentat; ardere în atmosferă oxidantă.

110. Fusaolă bitronconică, perforație axială, pastă fină, cărămie, ardere în atmosferă oxidantă (pl. XV/5).

111. Fragment de greutate (pl. XV/6), de forma trunchiului de con, pastă semifină, cărămie, degresant-nisip cu bobul mic; în partea superioară are un orificiu; ardere în atmosferă oxidantă.

112. Fusaolă cilindrică cu muchiile rotunjite, perforație axială, pastă fină, cărămie; ardere în atmosferă oxidantă (pl. XV/7).

113. Figurină (statuetă) zoomorfă (pl. XV/8), lucrată dintr-o pastă relativ fină, degresant-nisip fin, culoare cafenie; ardere în atmosferă oxidantă.

114. Fragment de greutate (pl. XV/9), de forma trunchiului de con, pastă semifină, cărămie, degresant-nisip cu bobul mic; ardere în atmosferă oxidantă.

Pentru încadrarea tipologică a vaselor și stabilirea decorului din punctul „Podoraucă”, în cazul materialelor arheologice care par de factură Suci de Sus, am utilizat studii și lucrări de specialitate care tratează situri specifice acestei culturi din Transilvania. Pentru materialul de tip Wietenberg, am folosit lucrările lui N. Chidioșan, N. Boroffka⁸ și alte studii apărute ulterior.

Ceramica grosieră este reprezentată mai ales de vase de dimensiuni mari și mijlocii:

Oale: cu gura evazată, buza teșită oblic spre interior, corpul cu pereți arcuiți spre interior, ornamentată cu impresiuni în relief și alveole (pl. I/5, II/3); de mari dimensiuni, cu gura evazată, buza arcuită spre interior cu muchia retezată (pl. II/5); cu gura invazată, buza ușor profilată și teșită oblic spre interior iar corpul bombat (pl. X/10)⁹; cu gura invazată, corpul bombat sau bitronconic (pl. IX/4); cu gura dreaptă, buza profilată în exterior, ornamentată cu brâu aplicat în zig-zag, corpul ornamentat cu buton conic asociat cu striuri (pl. VII/5), variantă amintită la Cășeu „Cetățele”¹⁰; cu gura evazată, buza teșită oblic spre interior, corpul ușor arcuit în exterior (pl. VI/8, X/9)¹¹; oală de dimensiuni mai mici, cu buza evazată, corpul aproape drept (pl. I/3); cu buza dreaptă sau rotunjită și corpul bombat (pl. III/3); cu gura invazată și corpul bombat (pl. X/8); cu gura evazată, buza rotunjită, iar gâtul arcuit (pl. IV/4), varianta TA4b la Boroffka¹².

Vase de dimensiuni mai mici, sub forma unor mici străchini-castronașe, cu gura evazată iar corpul ușor tronconic sau semisferic (pl. VI/2-3).

Străchini cu gura fațetată, buza profilată, corpul tronconic sau semisferic (pl. V/6, VIII/8, XIII/8).

Ceașcă sau bol cu gura evazată, corpul ușor bombat (pl. IX/2).

Multe vase (pl. I/1, VII/2, VIII/7, IX/1, 3, 6-7, X/7, XI/10, XII/3, 10, XIII/5, 9, XIV/7) sunt mai greu de încadrat într-o anume formă datorită fragmentării accentuate.

Ceramica semifină este reprezentată printr-un număr mare de fragmente ceramice, în așezare fiind prezente următoarele forme de recipiente:

Oale: cu gura evazată, buza teșită oblic în interior, corpul ușor arcuit (pl. II/2, III/5)¹³; de dimensiune mai mică (pl. IV/1), cu buza teșită oblic în interior, corpul cu pereți drepți, ornamentată sub buză cu impresiuni în relief, menționată și la Cășeu „Cetățele”¹⁴; cu gura evazată, corpul ușor arcuit spre exterior, ornamentat cu striuri (pl. VII/4)¹⁵; cu gura dreaptă, buza profilată în exterior, ornamentată cu motiv în zig-zag aplicat

8 Boroffka 1994.

9 Gogâltan, Isac 1995, pl. II/5; Gogâltan 2001, 192, pl. III/3; Marta 2009, pl. 44/2.

10 Gogâltan, Isac 1995, 19, pl. IV/1.

11 Pop 2010, 287, pl. 6/3, 6.

12 Boroffka 1994, 128-129, Typentafel 1/13.

13 Gogâltan, Isac 1995, pl. II/3.

14 Gogâltan 2001, 192, pl. III/1.

15 Marinescu 1995, 54, 81, pl. XIII/5.

(pl. VII/6), ca în așezarea Suci de Sus de la Giulești¹⁶; cu gura evazată, buza rotunjită (pl. VIII/3, X/5), corpul arcuit spre interior; cu buza rotunjită și corpul tronconic (pl. IV/2)¹⁷; cu gura evazată, buza profilată la exterior, teșită oblic spre interior, corpul aproape drept sau ușor rotunjit (pl. I/4, II/4)¹⁸; cu gura ușor evazată, buza dreaptă iar corpul globular (pl. III/4)¹⁹, varianta TA2b²⁰; cu gura invazată și corpul bombat (pl. VII/7); cu gura dreaptă, buza rotunjită, corpul bombat (pl. VIII/5); cu gura evazată, gâtul conic (pl. I/2, III/2)²¹, varianta TA4c²² după Boroffka.

Vase de dimensiuni mici, cu gura evazată, buza dreaptă sau teșită oblic spre interior, corpul tronconic (pl. VI/1, 5, 7).

Castroane cu gura evazată, buza teșită oblic spre interior, corpul tronconic sau semisferic (pl. V/2, 4-5), neornamentate sau decorate cu striuri, asemănătoare cu cele de la Suci de Sus „Pe șes”²³, Copalnic Mănăștur – „Poiana”²⁴, Cășeu²⁵ și Lăpușel „Mociar”²⁶.

Străchini: cu buza îngroșată, ușor evazată în exterior, corpul tronconic (pl. V/3) întâlnită și la Cășeu²⁷; cu buza fațetată, ușor evazată iar corpul ușor semisferic (pl. IX/5).

Cești (din care o parte erau probabil prevăzute cu torți supraînălțate): cu gâtul arcuit (pl. XI/9); cu gura evazată și buza ușor îngroșată, teșită oblic spre interior, corpul bombat (pl. II/1); gura invazată, buza ușor profilată, teșită oblic spre interior; corpul ușor bombat (pl. VIII/4, 6), asemănătoare tipologic cu o variantă de la Cășeu²⁸.

Unele vase sunt neprecizabile ca forme, deoarece materialul este mult prea fragmentar (pl. V/1, VI/6, VII/1, VIII/1-2, IX/8, X/2, 4, XI/1-3, 5-8, XII/2, 5-9, XIII/1-4, 6-7, XIV/1-6, 8-9).

Ceramica fină are un repertoriu tipologic și decorativ extrem de restrâns:

Oală cu gura evazată, buza profilată, corpul ușor arcuit (pl. VII/3) cunoscută și la Cășeu²⁹, Lăpușel „Mociar”³⁰ și Cuceu – „Cuceul sec”³¹.

Cești: cu gura evazată, buza teșită oblic spre interior, corpul bombat (pl. III/1); cu gura evazată, gâtul scurt iar corpul semisferic (pl. VI/4), variante asemănătoare fiind descoperite în așezări Suci de Sus din nord-vestul Transilvaniei³².

Strachină de mici dimensiuni, cu buza dreaptă și corpul tronconic (pl. X/1).

Există și ceramică fină care nu se poate atribui tipologic, datorită stării fragmentare în care se găsește (pl. XII/1, 4, XV/4).

Categorii speciale – Obiecte de lut (executate din pastă diversă), unelte din piatră:

Fusaiole de aceeași mărime, lucrate îngrijit, din care una de formă bitronconică (pl. XV/5) și una cilindrică (pl. XV/7), neornamentate.³³

Greutăți fragmentare sau „căței de vatră” (pl. XV/6, 9), de formă piramidală sau a trunchiului de con. Funcționalitatea lor este nesigură, sunt considerate accesorii ale plaselor de pescuit sau greutăți pentru războiul

16 Kacsó 1987, 55, fig. 7/6.

17 Kacsó 1993, pl. I/25.

18 Gogâltan 2001, 194, pl. IV/2.

19 Andrițoiu, Rustoiu 1997, 18, fig. 4/5; Gogâltan 2008, 46, pl. V/7.

20 Boroffka 1994, 124, Typentafel 1/4.

21 Gogâltan 2008, 28, pl. IV/4, XIV/40, XVIII/58; Andrițoiu, Rustoiu 1997, 19, fig. 4/12, 5/4.

22 Boroffka 1994, 129-131, Typentafel 1/14.

23 Kacsó 1993, 41, pl. I/8.

24 Kacsó 1987, 52, fig. 2/8.

25 Gogâltan, Isac 1995, 21-22, pl. VI/2, VII/1.

26 Pop 2010, 288, pl. 2/9-10, 7/1.

27 Gogâltan 2001, 192, pl. II/3.

28 Gogâltan 2001, 212, pl. V/4.

29 Gogâltan, Isac 1995, 19, pl. IV/2.

30 Pop 2010, pl. 5/9.

31 Kacsó 1987, 53, fig. 4/11.

32 Bader 1978, pl. L/1, 4, 13.

33 Obiectele sunt proprietatea lui I. Fetti care le-a găsit întâmplător în zona așezării, în timpul lucrărilor agricole.

de țesut. Una este prevăzută cu un orificiu în partea superioară (pl. XV/6), iar analogii pentru aceste obiecte de lut, provin din așezările de la Boinești³⁴, Lăpușel „Mociar”³⁵, Culciu Mare³⁶, Vad – „Poduri”³⁷.

Lamă din silex (pl. XV/2), cunoscută și în descoperirile din aria culturii Wietenberg dar în număr redus.³⁸

Capac (pl. XV/3), de forma unei calote joase, cu patru orificii, din care s-a păstrat doar una. Acesta se atașa printr-o sfoară de vasul respectiv. Este cunoscut și la Derșida³⁹.

Vas vatră (pl. IV/3), care apare frecvent în așezările specifice Bronzului târziu; fragment care provine din zona bazei.

Buton-apucătoare (pl. XV/1), discoidal, ornamentat cu „crucea Wietenberg”, varianta VD 66⁴⁰ la Boroffka.

Vas afumătoare cu buza dreaptă, gâtul arcuit, decorat cu un orificiu (pl. VII/8)⁴¹.

Fragment de figurină zoomorfă (pl. XV/8), care redă stilizat forma unui cap de animal (câine).

Ornamentația ceramicii din acest sit, a fost obținută prin tehnica adâncirii și prin cea în relief. Primul procedeu cuprinde mai multe metode, între care enumerăm:

1. Strierea, executată superficial, neregulat, pe unele vase. De altfel, motivul striat (pl. I/3, II/2, 5, III/5, IV/2, V/2, 4, VI/1-2, 8, VII/4, 7, X/3, 7, 9-10, XII/10, XIII/5) apare de timpuriu în cadrul culturii Suci de Sus⁴², fiind uneori asociat cu alte forme decorative.

2. Incizarea, cu un obiect bine ascuțit, care a dus la realizarea unor motive decorative complexe, pe diferitele părți anatomice ale vaselor, cum sunt: linii incizate simple combinate cu creștături oblice (pl. XI/10, XII/9), posibil varianta VD4⁴³; linii incizate asociate cu striuri (pl. XIII/9); linii orizontale simple sau complexe, amplasate în părți diferite ale vaselor (pl. VIII/5, VI/4, IX/2), care delimitează uneori benzi ornamentale; bandă îngustă umplută cu X-uri (pl. XI/5, XIII/6)⁴⁴; triunghiuri incizate (pl. XI/2), dispuse cu vârful în sus⁴⁵; creștături oblice dispuse pe gât (pl. I/2) și corp (pl. XI/1) varianta VD4⁴⁶; creștături oblice dispuse pe buză (pl. VI/4, VIII/7), decor cunoscut pe unele vase de la Copalnic Mănăștur – „Poiana”⁴⁷; creștături oblice fine, dispuse într-o bandă (pl. XIII/4), variantă ornamentală asemănătoare cu aceea de pe un vas de la Giulești⁴⁸; cârlige înlănțuite încadrate într-o bandă incizată combinată cu împunsături succesive (pl. XI/7); cârligul spiralic (pl. XIV/4), varianta VC68⁴⁹ pe care îl regăsim la terminațiile unei cruci incizate, cum e „crucea Wietenberg” (pl. XV/1); decor circular adâncit combinat cu creștături scurte (pl. XIV/7).

3. Împunsături succesive late (*Breite Absatzstich*) cu ajutorul cărora au fost realizate următoarele ornamente: o bandă largă orizontală (pl. VIII/2); cârlig spiralic (pl. XIV/6), varianta VD66⁵⁰; decor meandric (pl. XI/3, XII/6), probabil varianta VC40⁵¹; linii incizate orizontale, anterior trasate (pl. XI/6)⁵². Ornamentele au fost executate cu o unealtă cu vârf ascuțit⁵³.

34 Bader 1978, 73, pl. XLIX/25.

35 Pop 2010, pl. 9/10.

36 Bader 1972, 528, pl. 11/7-9.

37 Kacsó 1987, 66, fig. 14/16.

38 Andrișoiu, Rustoiu 1997, 189, fig. 19/4, 6.

39 Chidioșan 1980, 43-44, pl. 22/2-6, 38/3.

40 Boroffka 1994, 191, Typentafel 20/5.

41 Chidioșan 1980, 44, pl. 24/5.

42 Bader 1972, 524-526.

43 Boroffka 1994, 188, Typentafel 12/8.

44 Chidioșan 1980, pl. 11/5, 13/3, 19/7, 21/9, 35/1.

45 Chidioșan 1980, pl. 21/5.

46 Boroffka 1994, 188, Typentafel 12/7.

47 Kacsó 1987, fig. 3/1, 3.

48 Kacsó 1987, fig. 5/11.

49 Boroffka 1994, 188, Typentafel 28/2.

50 Boroffka 1994, 191, Typentafel 20/5.

51 Boroffka 1994, 187, Typentafel 26/18-20.

52 Ciugudean 1997, 74, fig. 14/9, 11, 16/3.

53 Soroceanu 1973, 495; Gogâltan et alii 1992, 11, nota 18.

4. Împunsături sau impresiuni unghiulare (pl. XIII/3, 6).
5. Imprimarea sub formă de triunghiuri (pl. III/2)⁵⁴ sau de puncte care formează linii adâncite pe buză (pl. VIII/2).
6. Decor canelat realizat sub formă de: caneluri spiralice sau circulare (pl. IX/5); caneluri late (pl. XII/3-4), utilizate și la Medieșu Aurit⁵⁵; caneluri înguste asociate cu incizii (pl. XI/4).

Ornamentele *plastice* completează seria de motive decorative, fiind constituite din:

1. Brâie diverse: brâu alveolat sub buză (pl. I/1, II/3, VIII/3), motiv utilizat pe multe vase la Giulești⁵⁶, Seini⁵⁷, Călinești „Rogoaze”⁵⁸, Tonciu „Dâmbul pietros”⁵⁹ și Culciu Mic⁶⁰; brâu organic alveolat pe corp (pl. XII/7), varianta VE2⁶¹; brâu organic cu creștături subțiri (pl. V/6) sau mai late (pl. XII/5).
2. Segmente de nervuri dispuse vertical (pl. III/1) sau oblic (pl. III/4)⁶² pe corpul vaselor.
3. Impresiuni în relief cu degetul sau cu un obiect sub buză (pl. I/5; IV/1; IX/1) ca în așezările de la Culciu Mare⁶³, Suciul de Sus „Pe șes”⁶⁴, Lăpușel „Ciurgău”⁶⁵ și Cășeu „Cetățele”⁶⁶.
4. Butoni: butoni simpli amplasați sub buză (pl. VII/2-3)⁶⁷, sau însoțiți de striuri (pl. IX/3), decor cunoscut la Cășeu „Cetățele”⁶⁸; buton alveolat (pl. XIII/1)⁶⁹; buton apucătoare orizontal (pl. IX/7) însoțit de striuri, tip cunoscut și la Petea-Csengersima⁷⁰; motiv în zig-zag aplicat pe buză însoțit de striuri și combinat cu buton (pl. VII/5)⁷¹.
5. Ornamente diverse: decor în zig-zag aplicat pe buză însoțit de striuri (pl. VII/6)⁷²; protuberanță însoțită de incizii adânci, circulare (pl. XII/8); toartă plină, neornamentată (pl. XI/8).

Concluzii

Întrucât cercetarea așezării de la Ilișua „Podoraucă” nu a făcut obiectul unui demers arheologic sistematic, ci este doar rezultatul unei periegeze, nu putem avansa decât ipoteze de lucru cu privire la încadrarea culturală și cronologică. Materialul arheologic pe care se bazează analiza noastră este ceramica. Formele și particularitățile de ornamentare fac trimitere la repertoriul culturilor Suciul de Sus (elementele comune sunt de obicei striurile, uneori însoțite de butoni, brâuri alveolate sau crestate, butoni cilindrici și conici amplasați sub buză, motive în zig-zag aplicate, caneluri late sau înguste etc.) și Wietenberg (decor incizat divers, împunsături succesive, cârlige spiralice, meandre, motive în relief etc.). Desigur, starea fragmentară a materialului ceramic face dificilă o încercare de stabilire a tipologiei, putându-ne baza doar pe forma și proporțiile vaselor.

---

54 Gogâltan 2008, 47, pl. IV/3.

55 Bader 1972, 526, pl. 15/3.

56 Kacsó 1987, fig. 6/6-7, 10-13, 15-1, 7/1-4, 8.

57 Kacsó 1987, fig. 13/5, 11.

58 Kacsó 1999, 58, fig. 5/21, 6/3-4, 6, 8-11, 22.

59 Marinescu 1995, 67, pl. LIII/1.

60 Bader 1978, 72, pl. XLVI/6.

61 Boroffka 1994, 192, Typentafel 11/4.

62 Chidioșan 1980, pl. 15/1.

63 Bader 1972, pl. 8/3.

64 Kacsó 1993, pl. IV/21.

65 Kacsó 1995, 84, pl. I/1, 3-10, II/1-2, 4-13, III, V/1-2.

66 Gogâltan 2001, 192, pl. I/1, II/2, III/1, 4.

67 Bader 1978, pl. XLVI/10.

68 Gogâltan 2001, pl. II/3-4.

69 Kacsó 1993, 40, pl. VI/4.

70 Marta 2009, 76, 316, pl. 39/11-12.

71 Gogâltan, Isac 1995, pl. IV/1.

72 Kacsó 1999, 58, fig. 6/5, 7/1-2.

Ceramica fină⁷³ este restrânsă cantitativ, cu un repertoriu compus din oale și cești. Fragmentele sunt lucrate dintr-o pastă de calitate, în care degresantul îl constituie nisipul fin. Culoarea vaselor este de regulă cenușie, roșiatică și cărămizie, cu o tratare termică bună.

Ceramica semifină⁷⁴ este cel mai bine reprezentată în punctul „Podoraucă”, nu atât ca forme de vase, ci, în special, prin numărul mare de fragmente. S-au realizat oale, străchini, castroane, cești, precum și vase de dimensiuni mici, care au în compoziție nisip cu bobul mic. Arderea este calitativ bună, vasele având o culoare brună-cenușie, cenușiu-negricioasă, cărămizie, roșiatică, cărămiziu-închisă, cărămiziu-deschisă etc.

Ceramica grosieră⁷⁵ este lucrată dintr-o pastă de culoare cenușie, cărămiziu-închisă, cărămiziu-roșiatică, cenușiu-roșiatică, gri, gri-deschisă, gri-cenușie, cenușiu-negricioasă, având ca degresant pietricele mărunte, nisip cu bobul mare și ceramică pisată. Din aceasta au fost realizate oale de dimensiuni mari și mijlocii, străchini, castroane, cești, arse bine.

O piesă importantă, care a fost recoltată cu ocazia investigației de teren din primăvara anului 2009, este reprezentată de fragmentul de idol zoomorf, care pare a fi un cap de câine. Probabil acesta era fixat într-un ansamblu de cult sau a fost detașat de restul unei statuete printr-o tăiere precisă. Semnificația acestei reprezentări plastice ar putea fi legată de anumite practici magice sau de cultul animalului pe care îl reprezenta. O figurină zoomorfă, care are un cap cu trăsături asemănătoare, a fost descoperită la Vad – „Poduri”⁷⁶.

Amintim și prezența unui fragment ceramic care provine de la un vas roman (pl. XIV/3).

Pe baza analizei materialului ceramic și a conexiunilor pe care am încercat să le facem între forma vaselor, decorul acestora și analogiile cu stațiuni arheologice care beneficiază de o stratigrafie sigură, așezarea de la Ilișua „Podoraucă” poate fi încadrată cronologic în faza târzie a culturii Suci de Sus (Bronz târziu II-Ha A₁). Îndeosebi am putut observa apropieri cu formele și motivele decorative de la Lăpușel „Mociar”, dar mai ales cu așezarea de la Cășeu, care a fost încadrată în faza de tranziție de la cultura Suci de Sus la grupul Lăpuș⁷⁷ (cu observația că grupul Lăpuș e mai puțin cunoscut în afara necropolei⁷⁸). De asemenea, în așezare sunt cunoscute elemente ornamentale tipice Wietenberg, inclusiv împunsăturile successive late (Pl. VIII/2, XI/3, 6, XII/6, XIV/6), caracteristice ultimei faze a culturii⁷⁹. Însă principala asemănare dintre așezarea de la Ilișua „Podoraucă” și aceea din punctul „Cetățele” de la Cășeu constă în abundența ceramicii ornamentate cu striuri. Menționăm că în repertoriul culturii Suci de Sus striurile⁸⁰ sunt utilizate până în faza Lăpuș II⁸¹.

Aș sublinia faptul că până acum elemente Suci de Sus nu au fost semnalate pe valea râului Ilișua, deși este posibil ca grupul cultural să fi pendulat pe această cale de comunicație dinspre Țara Lăpușului⁸². Prezența comunităților Suci de Sus târzii în zona Uriu-Ilișua pare însă plauzibilă, deoarece calea de pătrundere spre Bazinul Someșului Mare și Podișul Transilvaniei este mult mai scurtă în raport cu aceea care vine din nord⁸³ pe culoarul Someșului, spre Dej. Această situație este confirmată de așezarea de la Cășeu. O problemă o reprezintă doar perioada în care cultura Suci de Sus se extinde teritorial înspre confluența Someșurilor⁸⁴. S-ar putea ca acest moment să aibă legătură cu influențele culturale sesizate în ultima vreme la Ciceu Corabia „Sub cetate”⁸⁵. Argumentele noastre sunt sprijinite de opinia lui N. Vlassa, care considera că fortificația de refugiu de la Coldău (situată în linie dreaptă la circa 6-7 km de Ilișua) făcea parte din „aria nordică a culturii Wietenberg”,

73 Pl. III/1, VI/4, VII/3, 8, X/1, XII/4, XV/1, 4-5, 7-8.

74 Pl. I/2, 4, II/1-2, 4, III/2, 4-5, IV/1-2, V/1-5, VI/1, 5-7, VII/1, 4, 6-7, VIII/1-6, IX/5, 8, X/2-6, 8, XI/1-9, XII/2, 5-9, XIII/1-4, 6-7, XIV/1-6, 8-9, XV/3, 6, 9.

75 Pl. I/1, 3, 5, II/3, 5, III/3, IV/3-4, V/6, VI/2-3, 8, VII/2, 5, VIII/7-8, IX/1-4, 6-7, X/7, 9-10, XI/10, XII/3, 10, XIII/5, 8-9, XIV/7.

76 Kacsó 1987, 66, fig. 14/14.

77 Gogâltan 2001, 195.

78 Pop 2005, 70.

79 Gogâltan et alii 1992, 10-12; Ciugudean 1997, 66.

80 Bader 1972, 526; Bader 1978, 72.

81 Kacsó 1994, 12.

82 Marinescu 1979, 98; Gogâltan 2009, 122.

83 Gogâltan et alii 1992, 12.

84 Marta 2009, 216.

85 Marinescu G. G. 2010, 9.

într-o zonă unde nu era exclus contactul cu grupul Suci de Sus⁸⁶. T. Bader observa, de altfel, într-o lucrare din anii 70, aportul pe care cultura Suci de Sus îl va aduce la „procesul de hallstattizare”⁸⁷.

Interesul comunităților mixte pentru acest spațiu geografic este relevant în imediata apropiere a acestei așezări, mai ales în punctul Ilișua „Castru”, unde fortificația romană suprapune o locuire de epoca bronzului târziu. Artefactele descoperite aici și încadrate în această secvență cronologică sunt un vârf de lance și unul de seceră (fragmentare), două ace cu cap rulat de tip *Rollennadel*⁸⁸, fragmente ceramice, care prin tehnica de decorare par de factură Wietenberg⁸⁹, și un ac cu trei protuberanțe de tip *Warzennadel*, atribuit culturii Noua⁹⁰. Aceste materiale arheologice evidențiază raporturile culturale Wietenberg-Noua (atât de pregnante și în centrul Transilvaniei⁹¹), mai ales că o ceașcă cu torți supraînălțate a fost descoperită la Dobric⁹², localitate învecinată cu Ilișua. Notabil este faptul că analiza stratigrafică a stabilit în anumite puncte ale așezării un strat compact de ceramică din epoca bronzului⁹³. Totodată, în apropierea termelor romane ale aceluiași castru, cercetările arheologice întreprinse de dr. C. Gaiu în ultimii ani⁹⁴ au scos la lumină un material ceramic⁹⁵ descoperit în complexe închise, care sub aspectul pastei, formelor și tehnicii de ornamentare este asemănător cu acela din punctul „Podoraucă”. Precizăm că în trecut, tot la Ilișua, au fost descoperite depozite de celturi, din care primul⁹⁶ se compune din 50 de piese, iar al doilea⁹⁷ din 15 piese.

Amalgamarea culturală Wietenberg-Noua se poate observa și la locuirile nu prea îndepărtate de Ilișua, situate în jurul orașului Beclean⁹⁸. Însă aceste locuiri nu au fost investigate arheologic (exceptând situl de la Băile Figa⁹⁹), așa că nu cunoaștem modul cum era organizată societatea acelor vremuri. În alte zone ale Transilvaniei, fenomenul este explicat printr-o conviețuire¹⁰⁰ și prin descoperirile (grupul) de tip Gligorești¹⁰¹.

Abrevieri bibliografice

Andrițoiu, Rustoiu 1997	I. Andrițoiu, A. Rustoiu, Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică, București, 1997.
Bader 1972	T. Bader, Cultura Suci de Sus în nord-vestul României, în SCIV, 23/4, 1972, p. 509-535.
Bader 1978	T. Bader, Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică, București, 1978.
Boroffka 1994	N. Boroffka, Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa, în UPA, 19, Bonn, 1994.
Cavruc, Harding et alii 2010	V. Cavruc, A.F. Harding, D. Buzea, A. Kovacs, G.G. Marinescu, T. Važny, R. Brunning, A.G. Brown, Cercetările privind exploatarea sării în nord-estul Transilvaniei (2006-2010). Raport preliminar, în Angustia, 14, 2010, p. 165-244.

86 Vlassa 1973, 18.

87 Bader 1972, 532.

88 Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXIV/1-4.

89 Protase, Gaiu, Marinescu 1997, pl. XXIV/5-6.

90 Hica-Cimpeanu 1980, 656; Torma 1864-1865, 58, pl. XII/5.

91 Ciugudean 1997, 79-80; Gogâltan 2001, 195.

92 Roska 1942, 187, nr. 18, fig. 223; Marinescu 1979, 97.

93 Protase, Gaiu, Marinescu 1997, 12-14.

94 Kacsó 2007, 94, nota 498.

95 Materialul arheologic pe care l-am examinat prin bunăvoința domnului dr. C. Gaiu, se află acum în Muzeul din Bistrița. Situația este greu de explicat la momentul actual al cercetărilor dar s-ar putea ca la Ilișua „Castru” să existe două așezări distincte, care să nu fie contemporane.

96 Neigebaur 1851, 238, nr. 24; Goos 1876, 229; Réthy 1901, 116.

97 Marțian 1920, 23, nr. 361.

98 Socaci 2010, 290.

99 Cavruc, Harding et alii 2010.

100 Soroceanu 1973, 497; Horedt 1967, 140-141.

101 Gogâltan et alii. 2004, 73-74; Gogâltan 2009, 119-123.

- Chidioșan 1980 N. Chidioșan, Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida, Oradea, 1980.
- Ciugudean 1997 H. Ciugudean, Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania, în *Bibliotheca Musei Apulensis*, VII, Alba Iulia, 1997.
- Gogâltan 2001 Fl. Gogâltan, The settlement of Cășeu and some problems concerning the Late Bronze Age in the center and northern Transylvania, în: C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia-Mare, 7-10 Oktober 1998*, *BiblMarmatia* 1, Baia-Mare, 2001, p. 191-214.
- Gogâltan 2008 Fl. Gogâltan, Locuirile din „Piața Alimentară”, din preistorie până în evul mediu, în D. Isac, Fl. Gogâltan, L. Calian, R. Barb, F. Niță, I. Socol, *Contribuții arheologice la istoria orașului Dej, Cluj-Napoca*, 2008, p. 26-68.
- Gogâltan 2009 Fl. Gogâltan, A Late Bronze Age dwelling at Iernut-Cătunul Sfântu Gheorghe „Monument”, Mureș district, în Berecki S., Németh E.R., Rezi B. (Ed.), *Bronze Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, Cluj-Napoca*, 2009, p. 103-141.
- Gogâltan, Isac 1995 Fl. Gogâltan, A. Isac, Die spätbronzezeitliche Siedlung von Cășeu (I), în *EphemNap*, V, 1995, p. 5-26.
- Gogâltan et alii 1992 Fl. Gogâltan, S. Cociș, A. Paki, Săpături de salvare la Cluj-Becaș – 1989, în *EphemNap*, II, 1992, p. 7-17.
- Gogâltan et alii 2004 Fl. Gogâltan, I.Al. Aldea, A. Ursuțiu, Raport preliminar asupra investigațiilor arheologice de la Gligorești „Holoame”, com. Luna, jud. Cluj (1994-1996), în *Apulum*, XLI, 2004, p. 61-101.
- Goos 1876 C. Goos, Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens. Im Auftrage des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, în *AVSL. NF, XIII, h. 2*, 1876, p. 203-338.
- Hica-Cîmpeanu 1980 I. Hica-Cîmpeanu, Din colecțiile Muzeului de Istorie al Transilvaniei. Donația Torma Karoly, în *AMN*, XVII, 1980, p. 653-665.
- Horedt 1967 K. Horedt, Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania, în *StComBrukenenthal*, 13, 1967, p. 137-156.
- Kacsó 1987 C. Kacsó, Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suci de Sus-Kultur, în *Dacia N.S.*, XXXI, 1987, p. 51-75.
- Kacsó 1993 C. Kacsó, Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Suci de Sus și Groșii Țibleșului, în *RevBistriței*, VII, 1993, p. 29-49.
- Kacsó 1994 C. Kacsó, Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Lăpuș-„Gruiul Târgului”, în *CRISIA*, XXIV, 1994, p. 9-21.
- Kacsó 1995 C. Kacsó, Noi date cu privire la prima fază a culturii Suci de Sus, în *Apulum*, 32, 1995, p. 83-99.
- Kacsó 1999 C. Kacsó, Date noi cu privire la preistoria Maramureșului, în *Angustia*, 4, 1999, p. 55-70.
- Kacsó 2007 C. Kacsó, Descoperiri de bronzuri din nordul Transilvaniei (I). Colecția Ferencz Floth, Baia-Mare, 2007.
- Kacsó 2009 C. Kacsó, Depozitul de bronzuri de la Uriu (I), în *RevBistriței*, XXIII, 2009, p. 9-30.
- Marinescu 1979 G. Marinescu, Depozitul de bronzuri de la Agrieș (com. Târlisua, jud. Bistrița-Năsăud) și unele probleme ale bronzului târziu în Transilvania nord-estică, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 91-101.
- Marinescu 1995 G. Marinescu, Cercetări și descoperiri arheologice de epoca bronzului în nord-estul Transilvaniei, II, în *RevBistriței*, IX, 1995, p. 49-124.
- Marinescu G. G. 2010 G. G. Marinescu, Prima epocă a fierului (Hallstatt) în Bazinul Someșului Mare (rezumatul tezei de doctorat), Alba-Iulia, 2010.
- Marta 2009 L. Marta, The Late Bronze Age settlements of Petea-Csengersima, Satu-Mare, 2009.
- Martian 1909 J. Martian, Archäologisch- prähistorisches Repertorium für Siebenbürgen, în *MAGW*, XXXIX, 1909.
- Marțian 1920 I. Marțian, Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița, 1920.
- Neigebaur 1851 J.F. Neigebaur, Dacien aus den Ueberesten des Klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Kronstadt, 1851.

Pop 2005	D. Pop, Câteva considerații privind stadiul cercetării culturii Suciul de Sus și a grupului Lăpuș, în <i>StcomSatuMare, Seria Arheologie</i> , XXII/1, 2005, p. 61-92.
Pop 2010	D. Pop, The Bronze Age Settlement at Lăpușel „Mociar”, Maramureș County, în N. Bolohan, Fl. Mățău, F.A. Tencariu (Ed.), <i>Signa Praehistorica. Studia in honorem magistri A. László septuagesimo anno</i> , Iași, 2010, p. 283-319.
Protase, Gaiu, Marinescu 1997	D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, <i>Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua, Bistrița</i> , 1997.
Rethy 1901	L. Réthy, Szolnok-Dobokavármegye ősrégészete, în K. Tagányi, L. Réthy, J. Pokoly, Szolnok-Dobokavármegye Monographiája, I, Deés, 1901, p. 97-154.
Roska 1932	M. Roska, Depozitul de bronz dela Uriul de Sus (județul Someș), în <i>A.C.M.I.T.</i> , 1930-1931 (1932), p. 77-79.
Roska 1942	M. Roska, Erdély régészeti repertóriuma I. Őskor, Kolozsvár, 1942.
Socaci 2010	A. Socaci, O piesă inedită din bronz descoperită la Beclean (jud. Bistrița-Năsăud), în <i>Angustia</i> , 14, 2010, p. 289-292.
Soroceanu 1973	T. Soroceanu, Descoperirile din epoca bronzului de la Obreja (jud. Alba), în <i>AMN</i> , X, 1973, p. 493-515.
Torma 1864-1865	K. Torma, Az Also- Ilosvai római álótábor s műemlékei, în <i>ErdMúzÉvk</i> , III, 1864-1865, p. 10-67.
Vlassa 1973	N. Vlassa, Săpăturile arheologice de la Coldău (jud. Bistrița- Năsăud), în <i>AMN</i> , X, 1973, p. 11-37.

A settlement belonging to the Late Bronze Age discovered at Ilișua (Uriu commune, Bistrița-Năsăud County) (Abstract)

Ilișua is a village (Bistrița-Năsăud County) (Fig. 1), geographically located on the lower course of Ilișua river, one of the tributaries of the Someșul Mare river. Here was discovered, by chance, a prehistoric settlement in the „Podoraucă” landmark (Fig. 2 / a).

The following investigations, conducted by Dr. Fl Gogâltan in spring of 2009, on the settlement, were well defined visually the extent on a freshly ploughed field, owned by I. Râpan (Fig. 2 / b).

On this occasion various archaeological materials were collected (Pl. I-XV), of which most is Late Bronze Age ceramics, known in the repertoire of the Suciul de Sus and Wietenberg cultures. The prehistoric habitation is located in the high valley of the Ilișua river, about 300 m north of its confluence with a small stream, which flows from Hășmaș Valley (Fig. 3 / a). Also, based on pottery scattered on the ground, we established the perimeter of the settlement with GPS in the fall of 2011. So we found out that the settlement is relatively large (Fig. 3 / b). We do not exclude the possibility that this settlement could be contemporary with some prehistoric habitation and discoveries from Uriu-Ilișua area (Fig. 3 / c).

Ceramic fragments found at Ilișua present typological-decorative characteristics similar to those found in the settlements from Lăpușel „Mociar” and Cășeu „Cetățele”. From the chronological point of view, the archaeological site can be classified in the transition phase from the culture Suciul de Sus to the Lăpuș group (Late Bronze Age II-Hallstatt A₁).

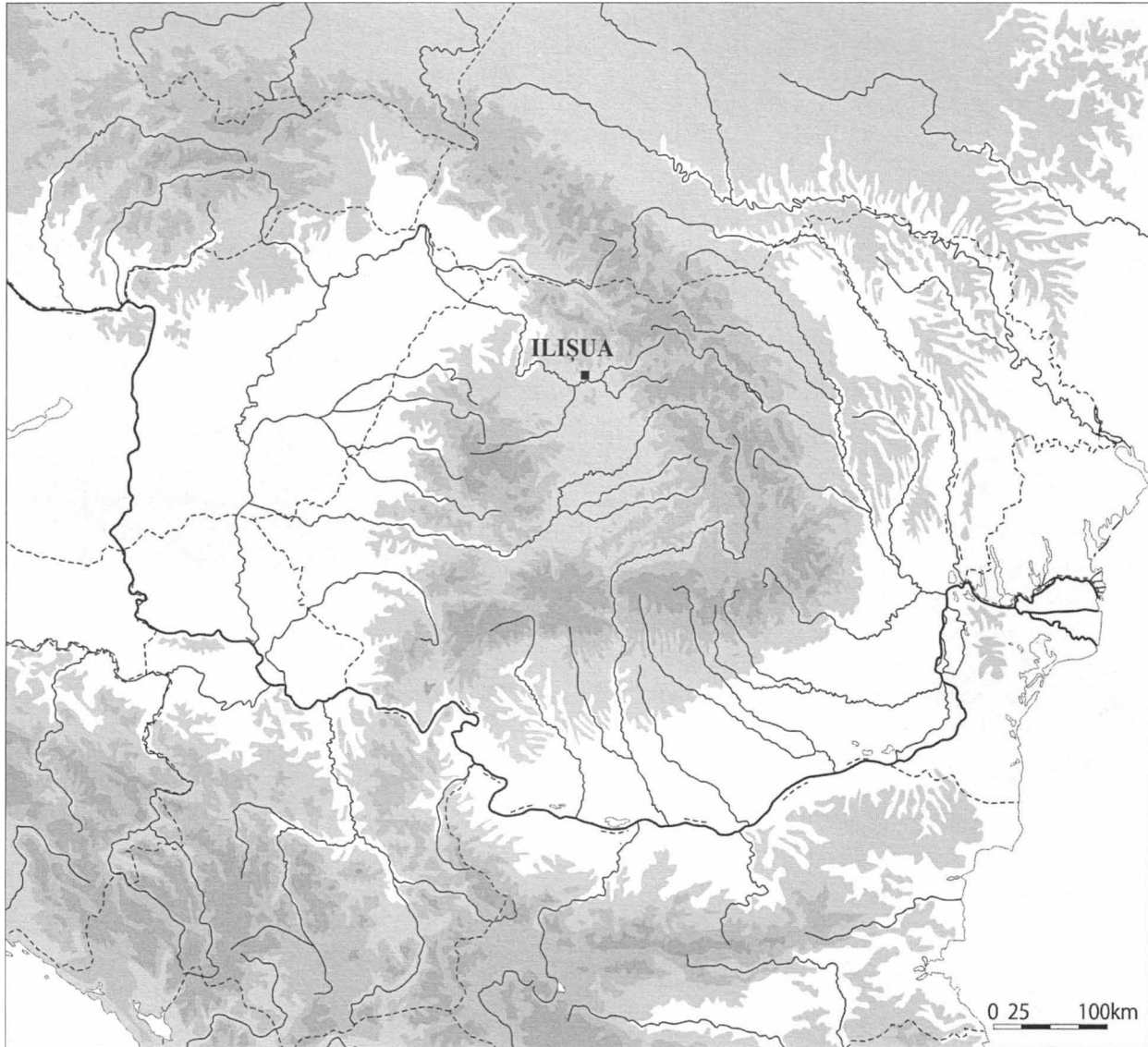

Fig. 1. Ilișua. Localizare geografică / Ilișua. Geographic location.

a

b

Fig. 2. Ilișua „Podoraucă”. a. Vedere generală dinspre nord, iunie 2009 (foto. A. Socaci) / b. Așezarea văzută dinspre sud-est, aprilie 2009 (foto. A. Socaci). / Ilișua "Podoraucă". a. General view from north, June 2009 (photo A. Socaci) / b. South-eastern view on the settlement, April 2009 (photo A. Socaci).

LEGENDA

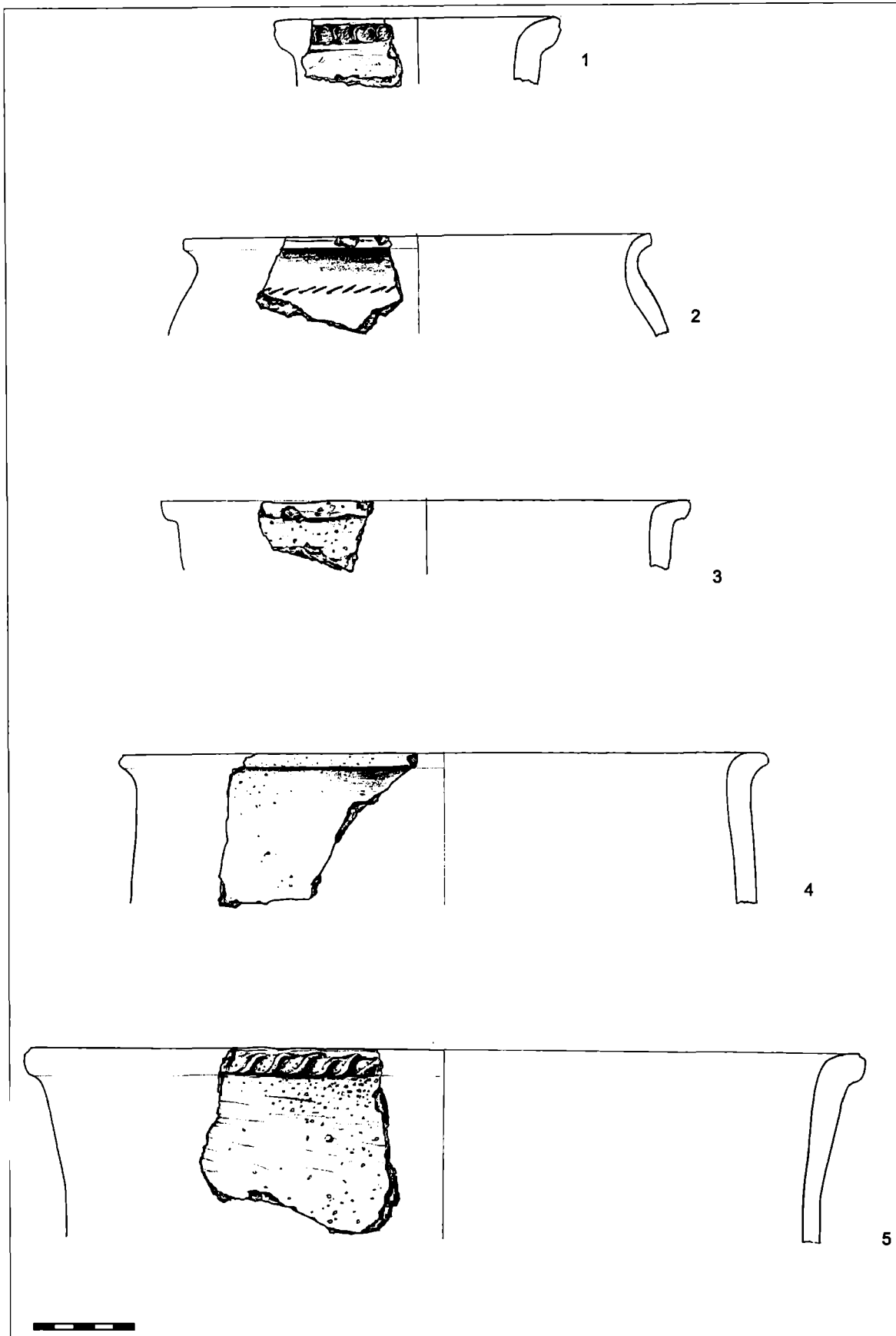
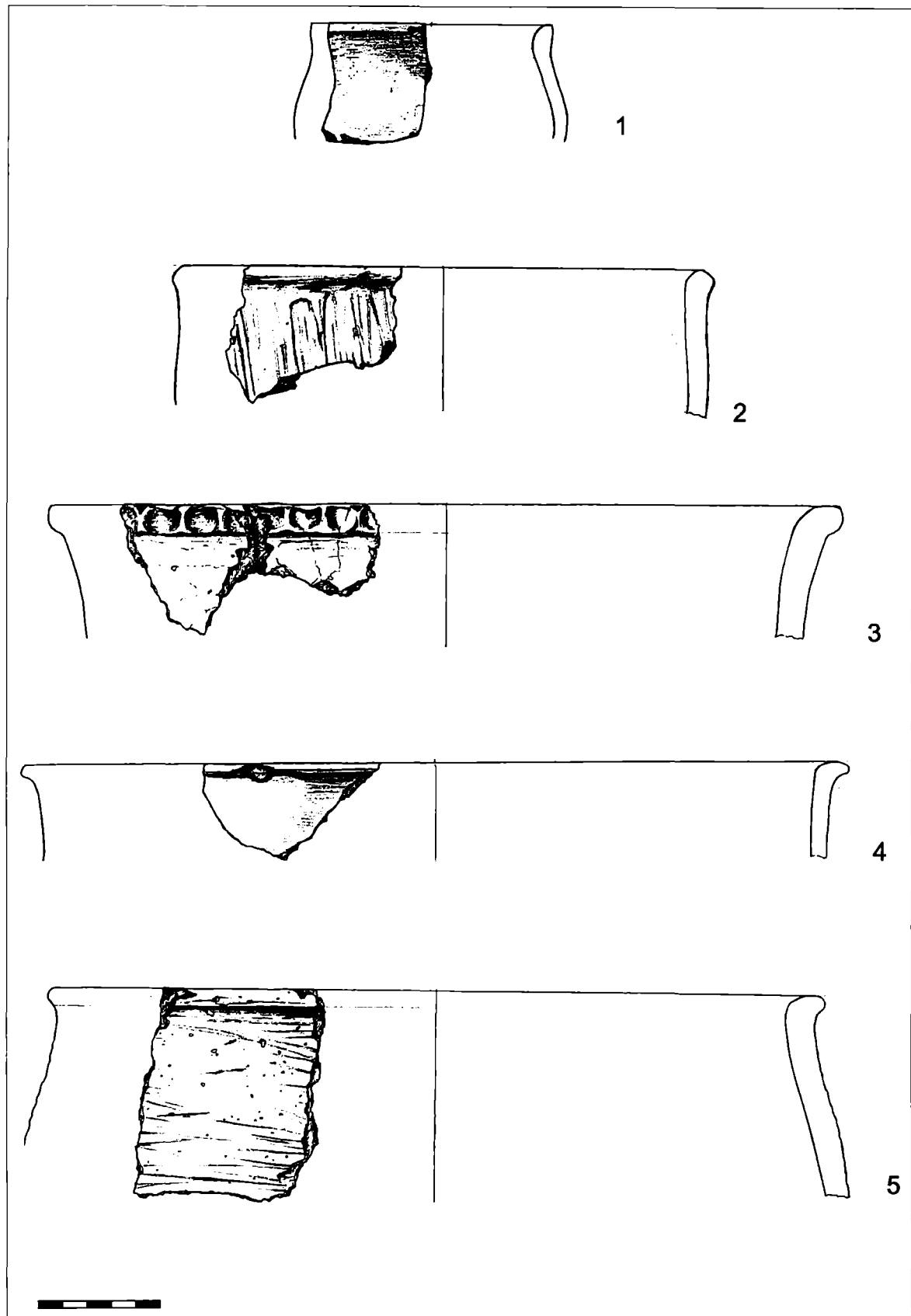
- „Podoraucă” - Așezare bronz târziu.
- „Castru” - Așezare bronz târziu.
- „Podoraucă” - Așezare hallstatt timpuriu.
- „Între drumuri” - Așezare bronz târziu.
- „Kövecses dűlő” („Mezuină pietroasă”) - Depozit de bronzuri.

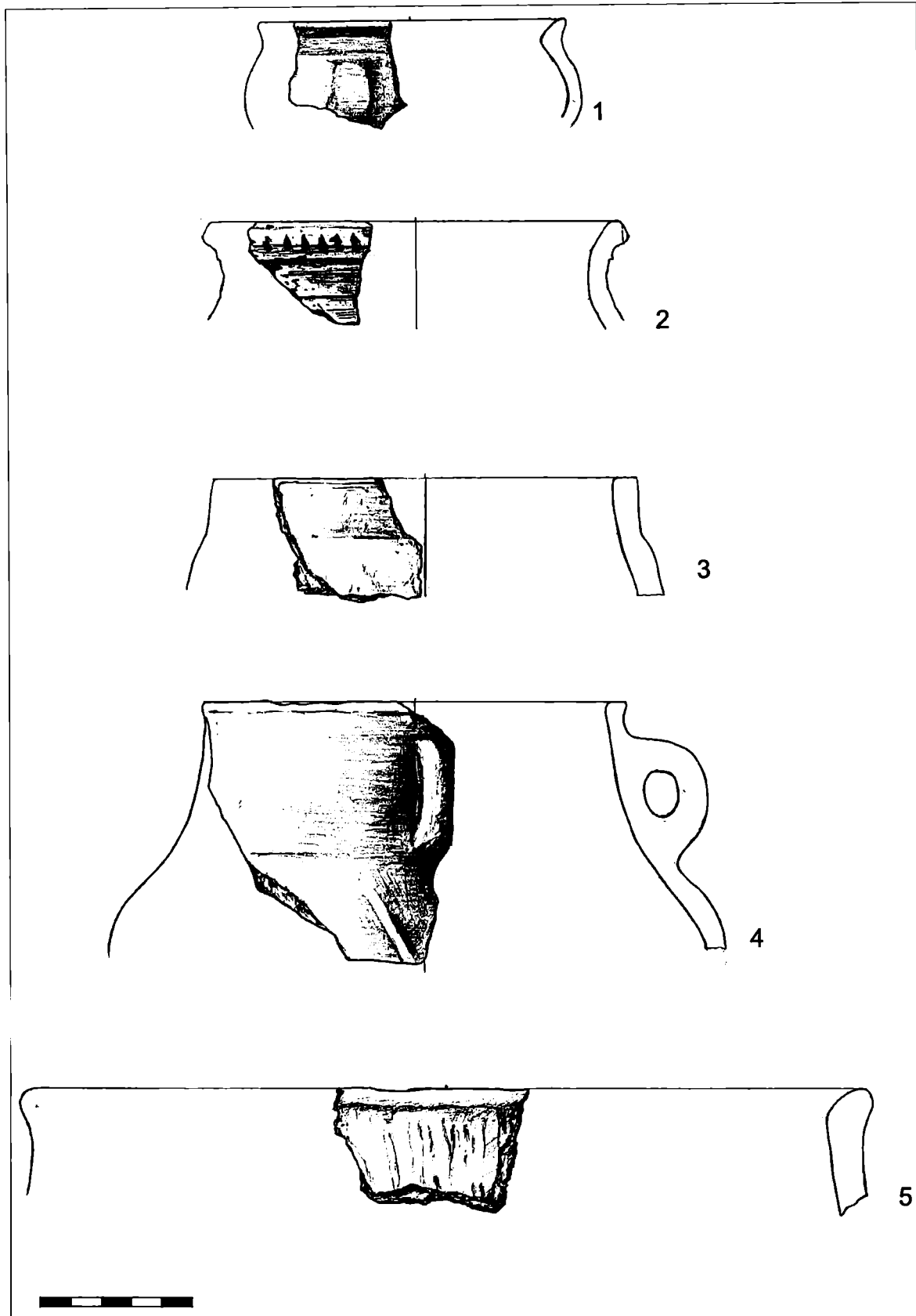
Fig. 3. a. Amplasarea topografică a sitului arheologic; b. Dispunerea și întinderea așezării preistorice (sursa ANCPI, plan topografic Centrul de Studii Române) / c. Teritoriul cu descoperiri arheologice din zona Uriu-Ilișua (sursa Google Earth) / a. Topographic survey of the archaeological site / b. The arrangement and the extent of the prehistoric settlement (source ANCPI, topographic plan Romanian Studies Center.) / c. The area with archaeological discoveries from Uriu-Ilișua (source Google Earth).

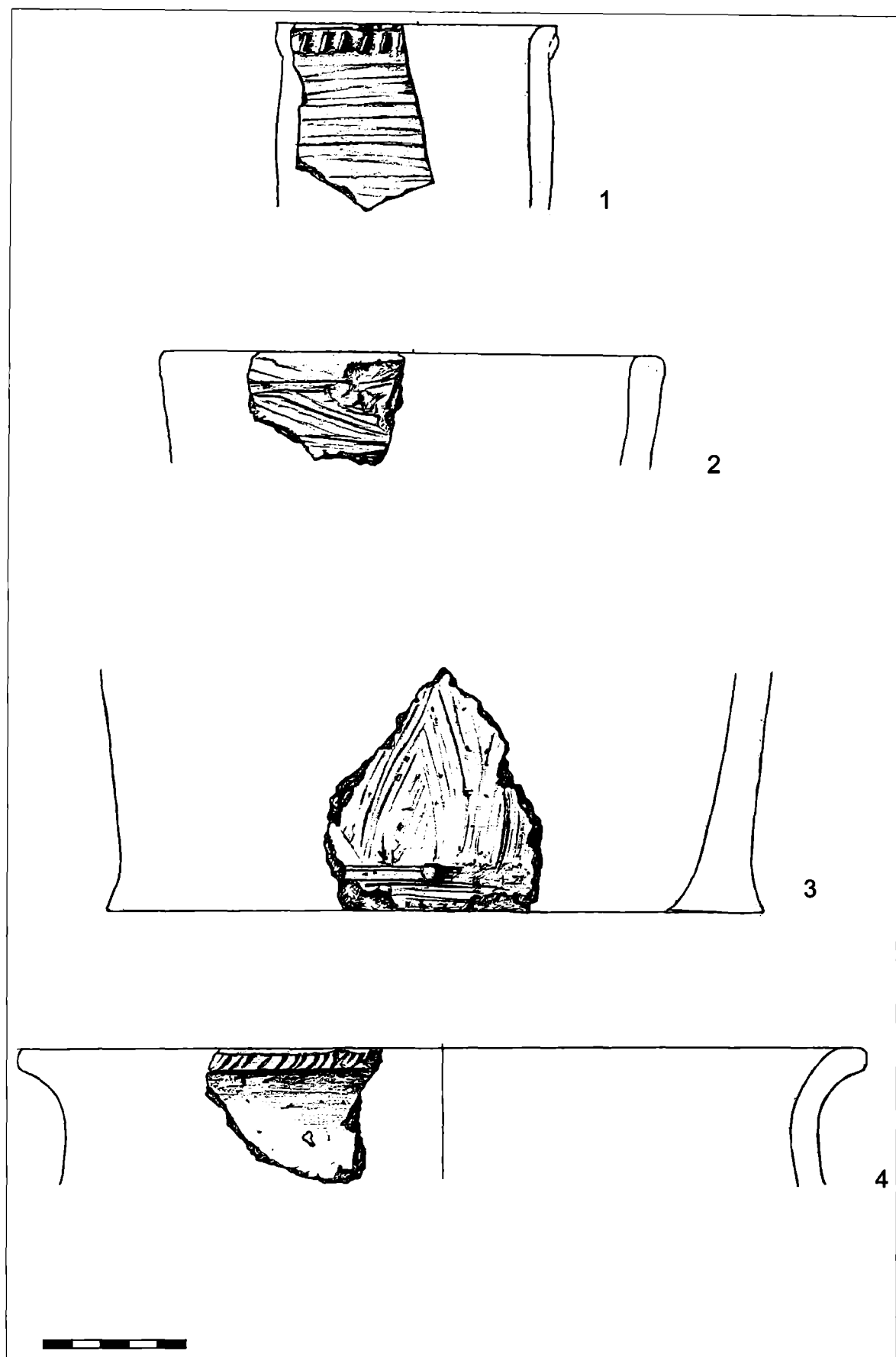
Pl. I/1-5. Ilisua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilisua "Podorauca". Archaeological materials.

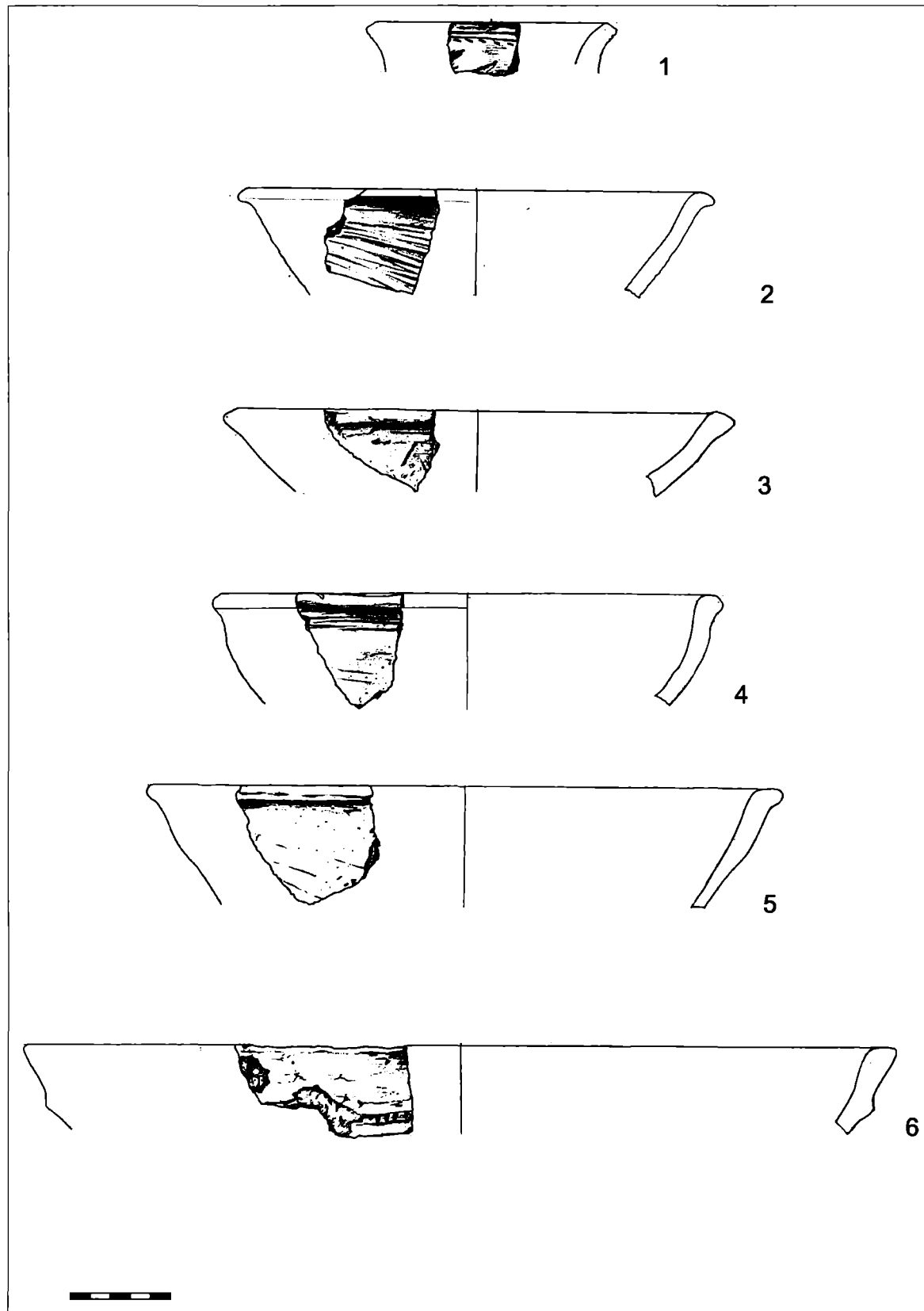
Pl. II/1-5. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

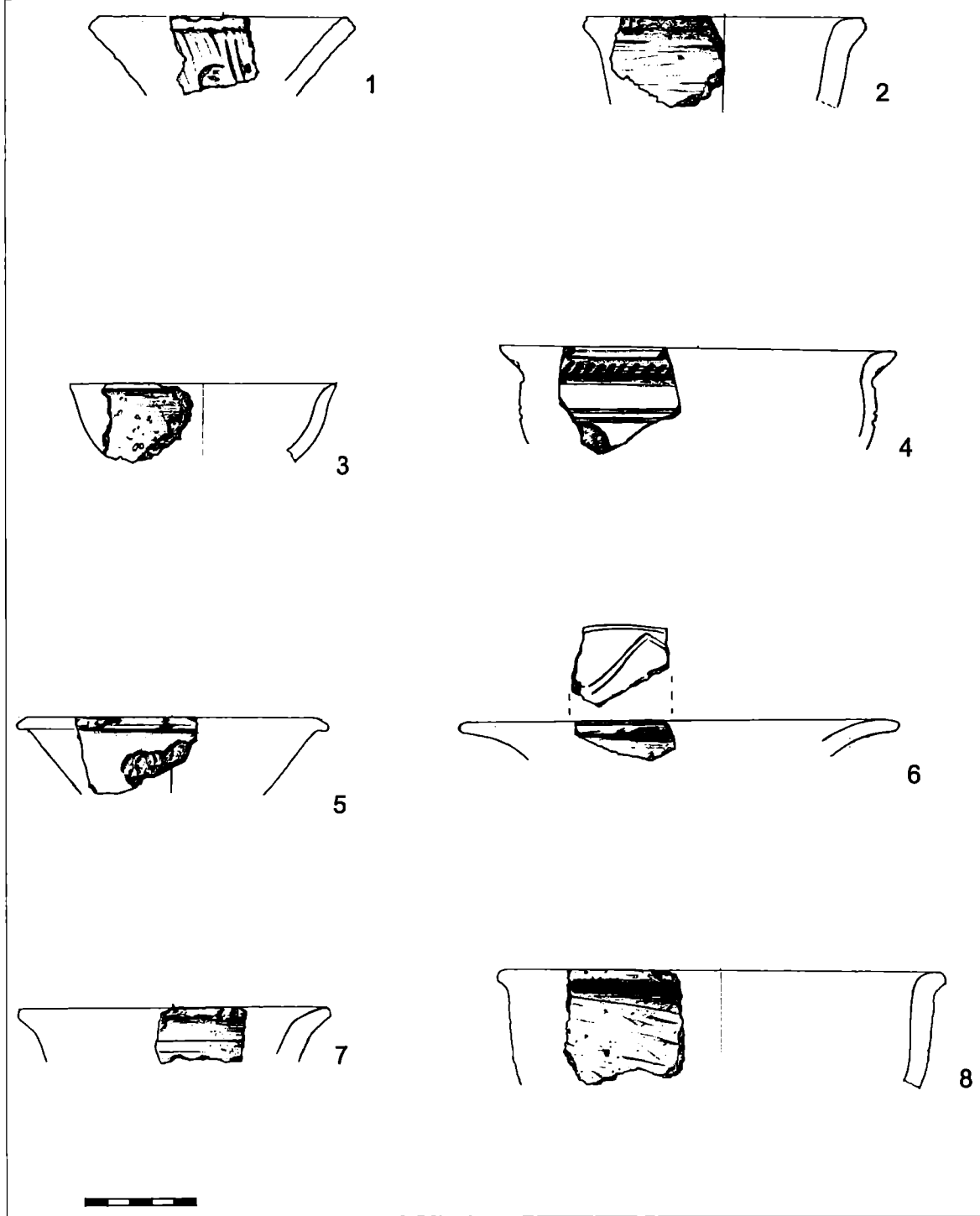
Pl. III/1-5. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

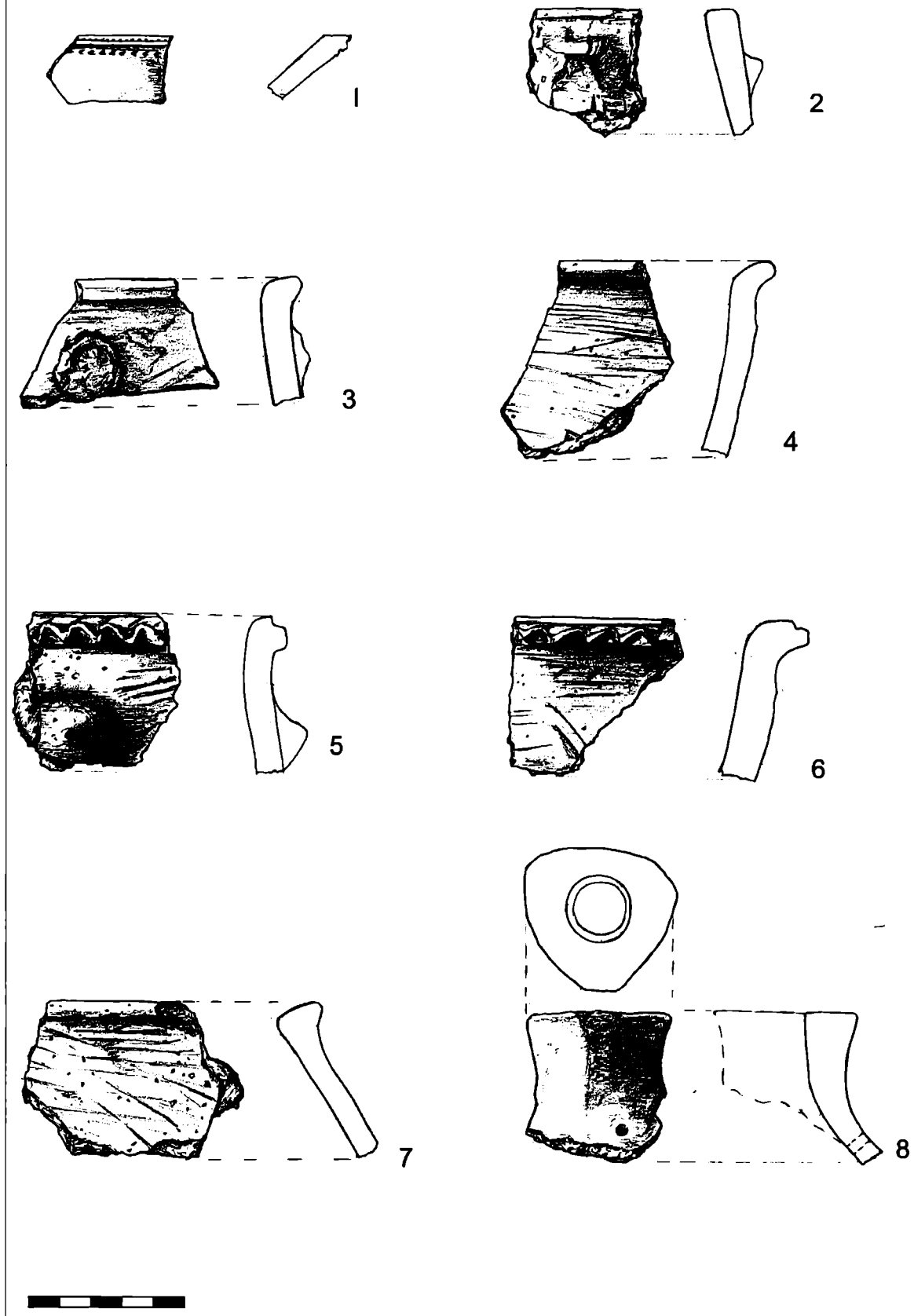
Pl. IV/1-4. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

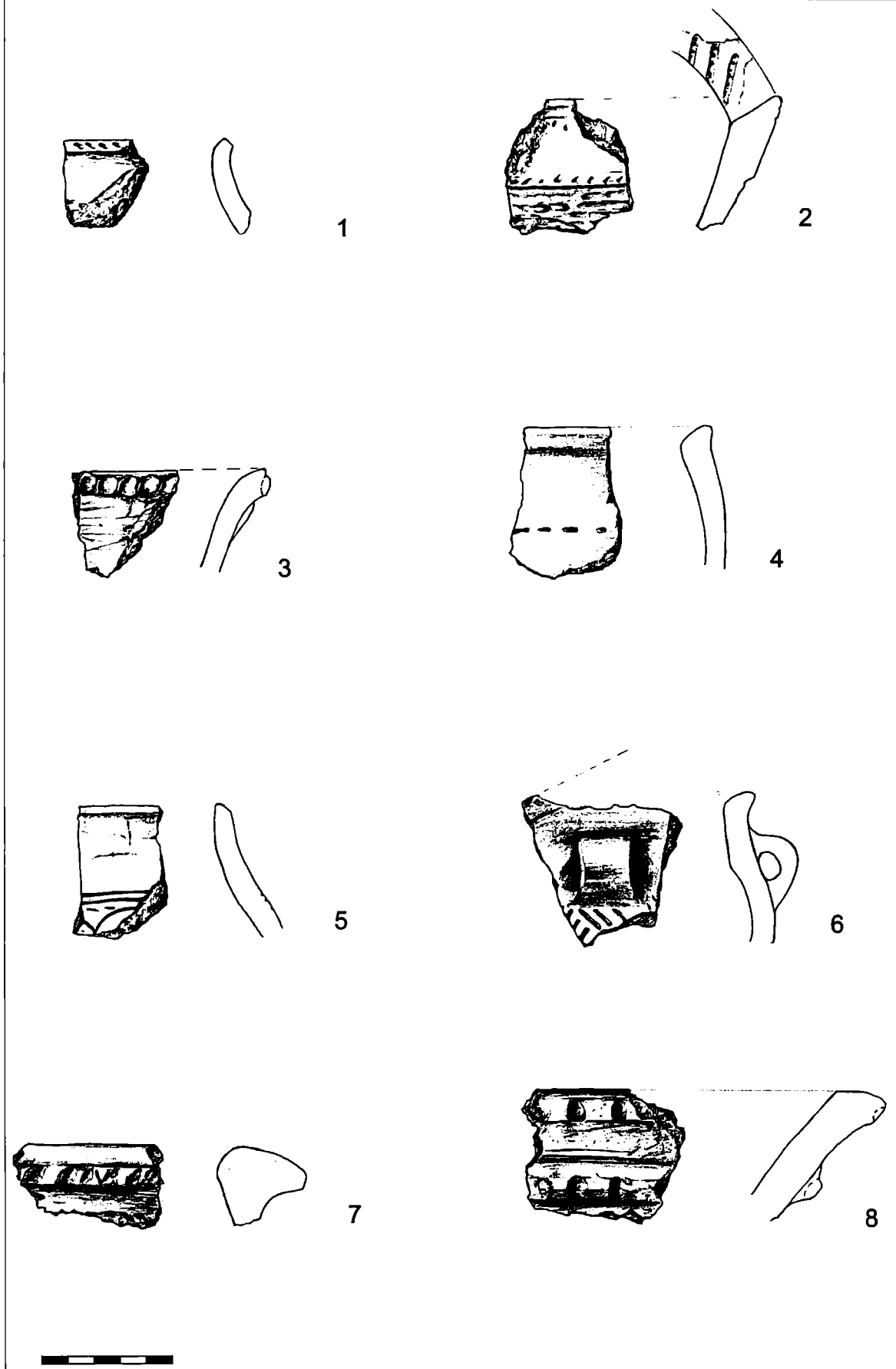
Pl. V/1-6. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

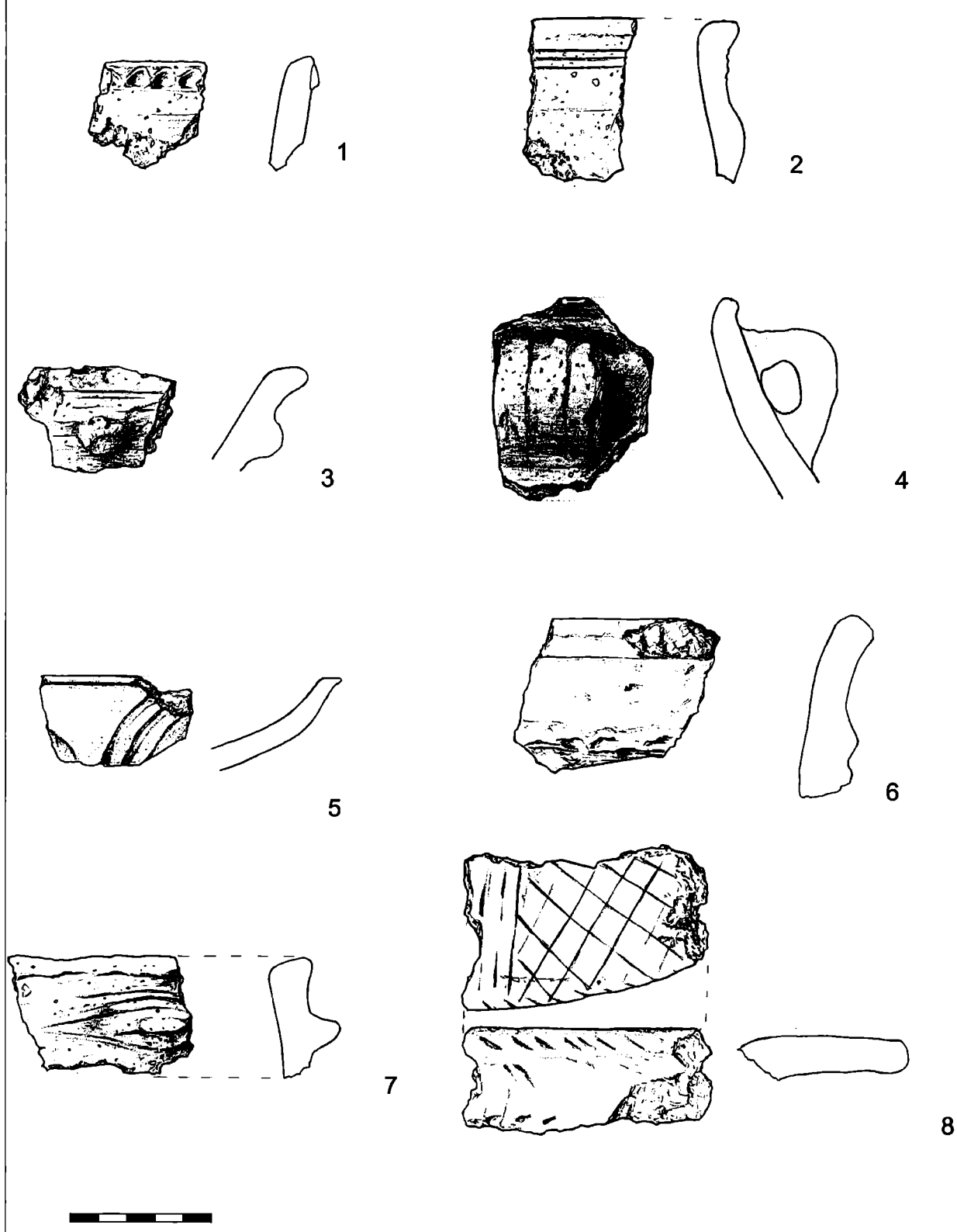
Pl. VI/1-8. Ilisua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilisua "Podorauca". Archaeological materials.

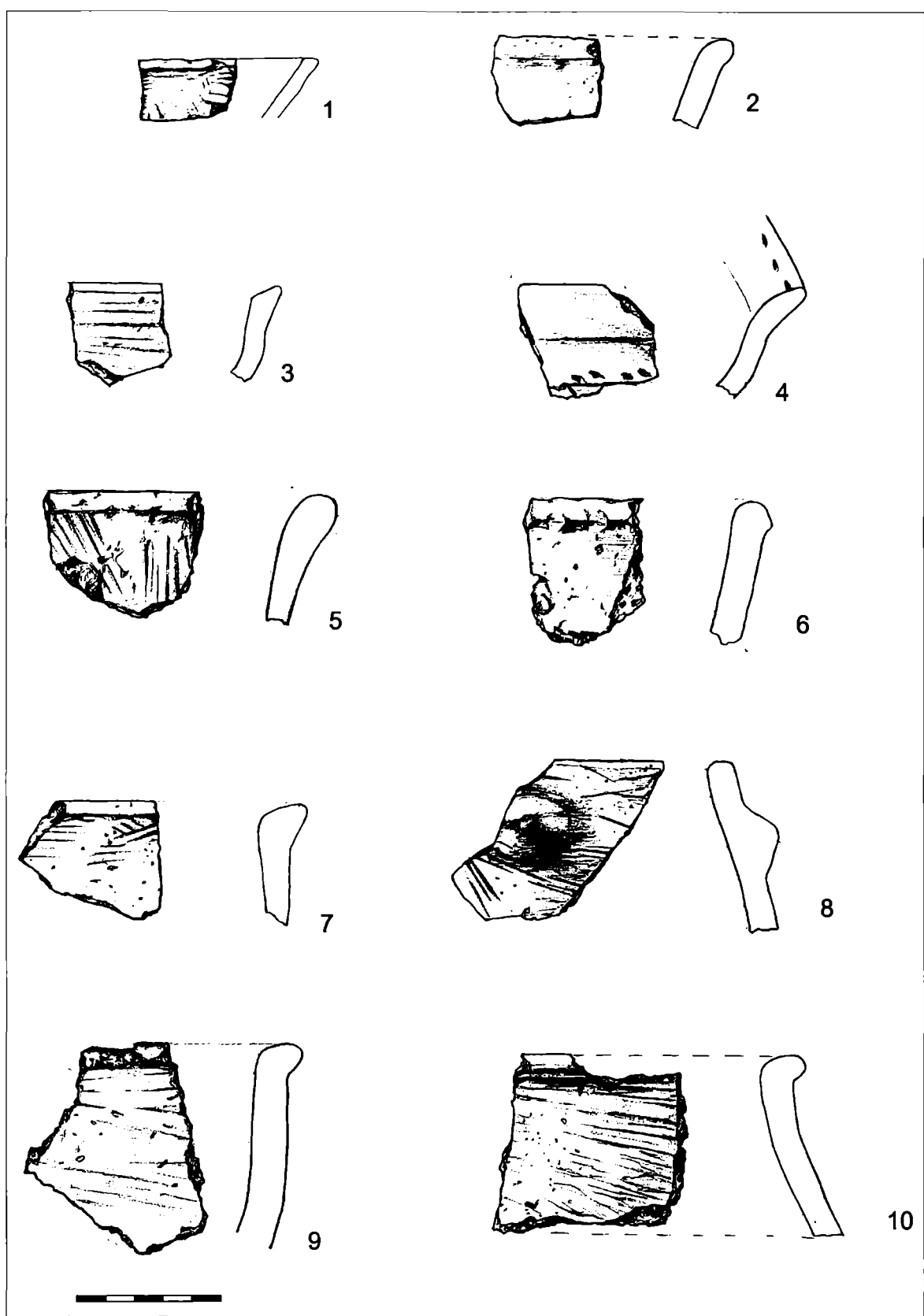
Pl. VII/1-8. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

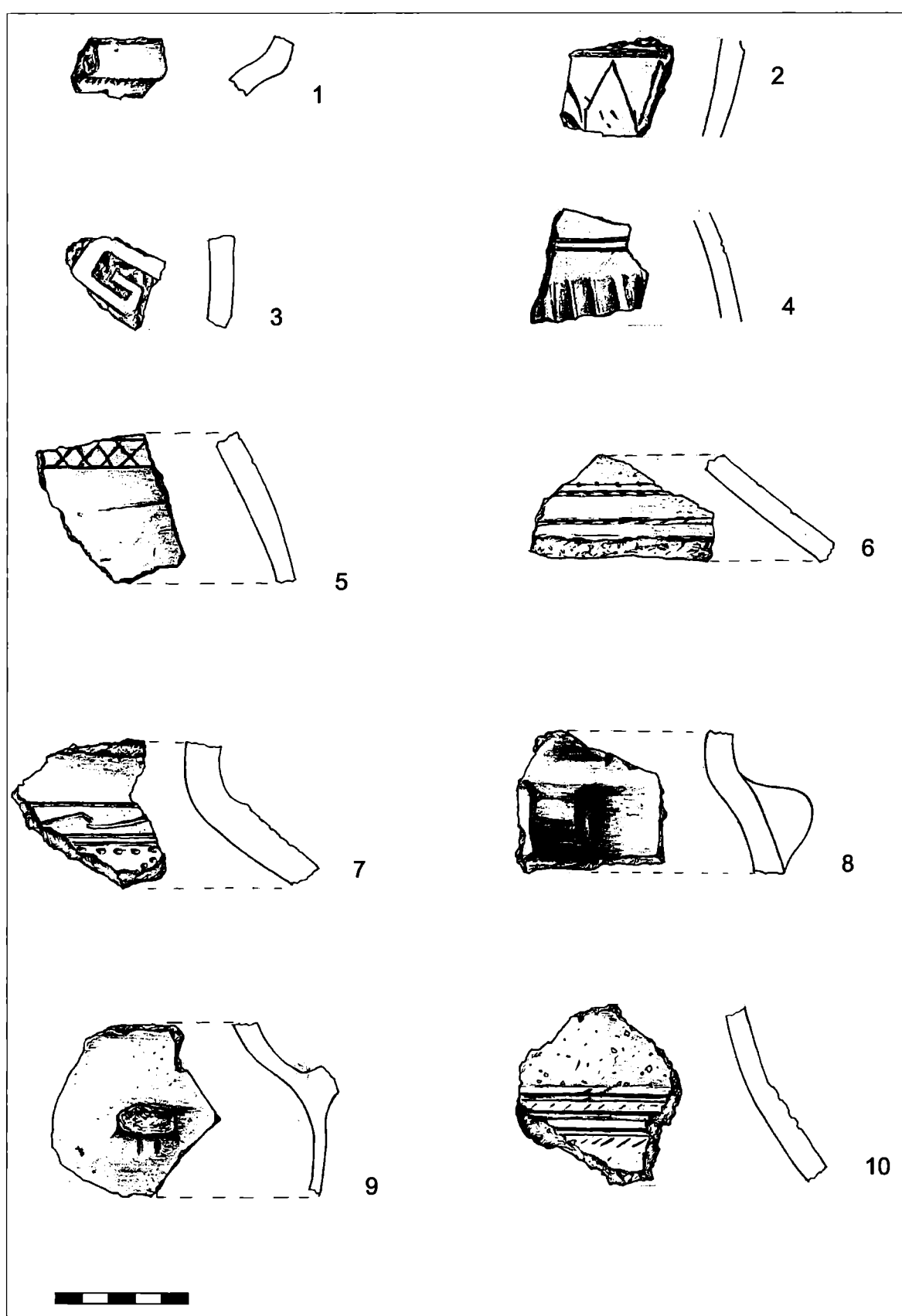
Pl. VIII/1-8. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

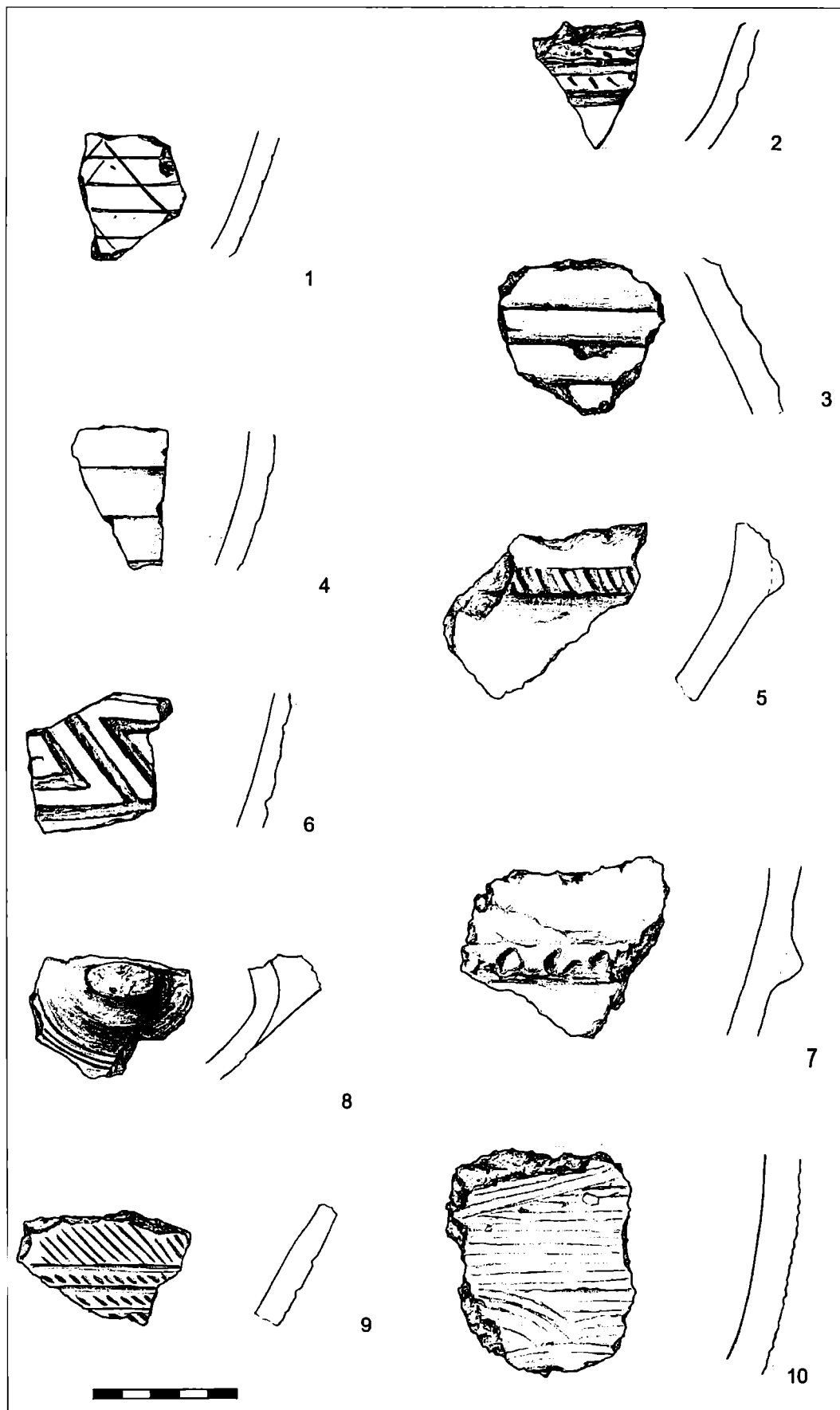
Pl. IX/1-8. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

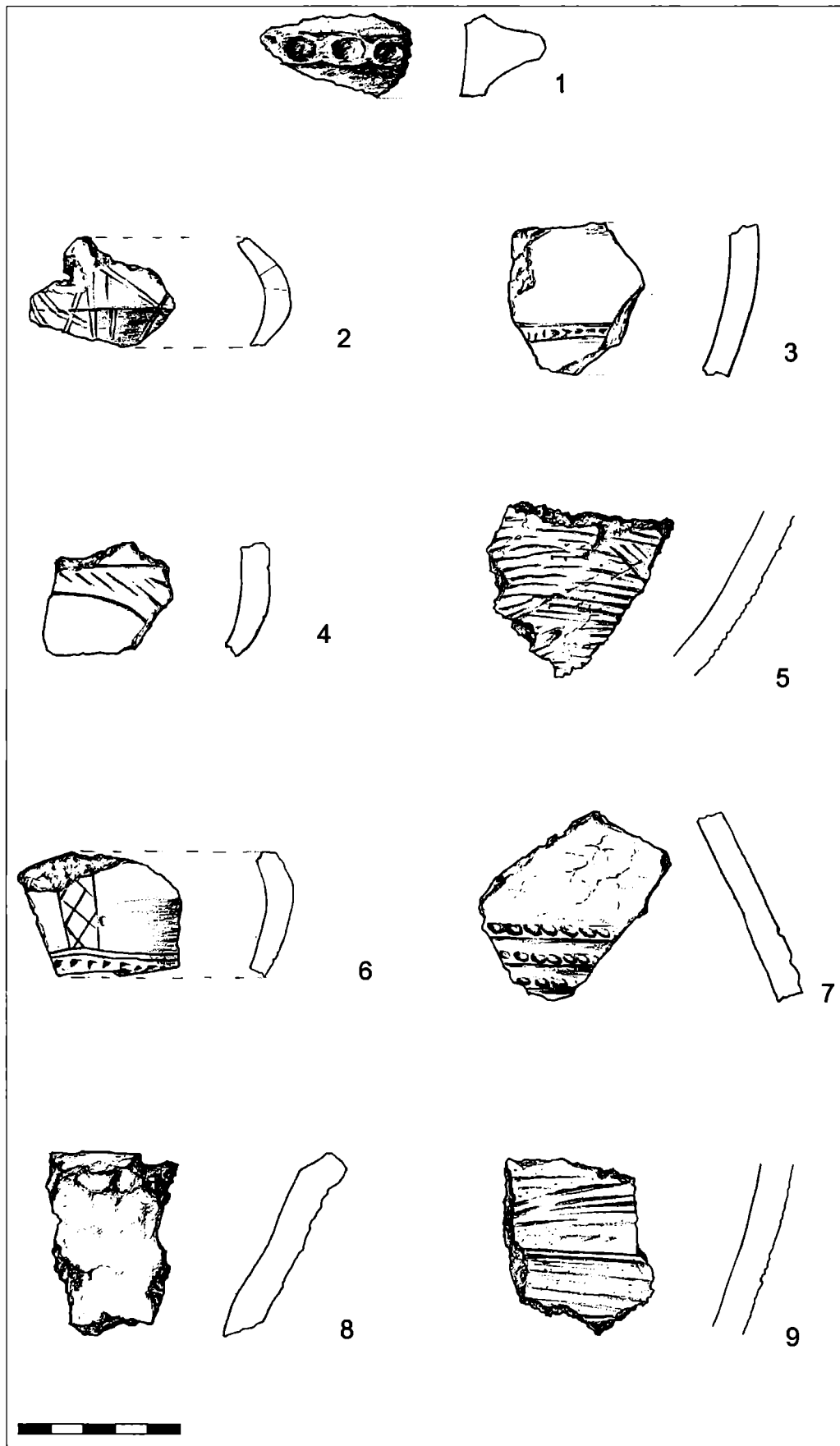
Pl. X/1-10. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua „Podorauca”. Archaeological materials.

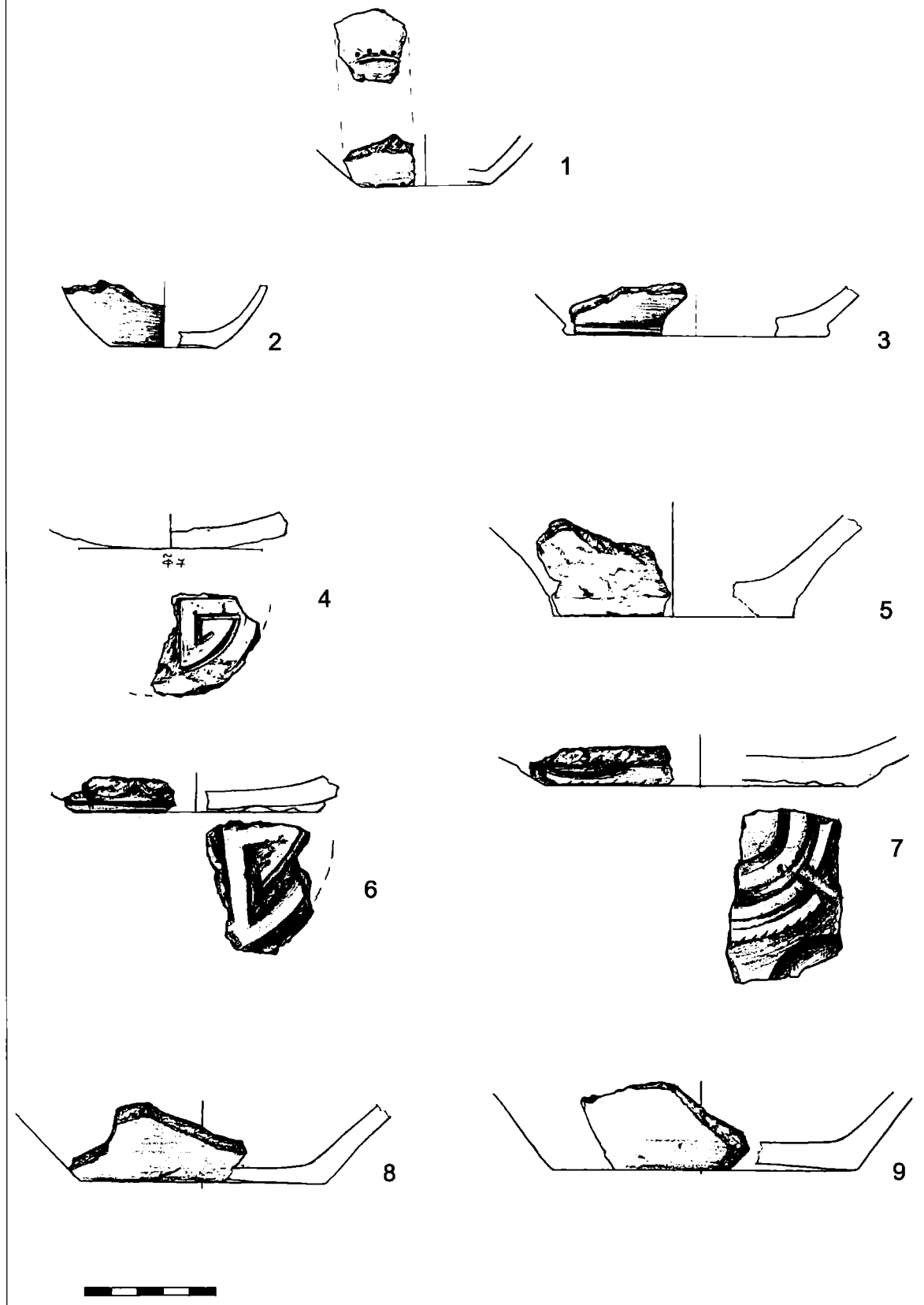
Pl. XI/1-10. Ilisua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilisua "Podorauca". Archaeological materials.

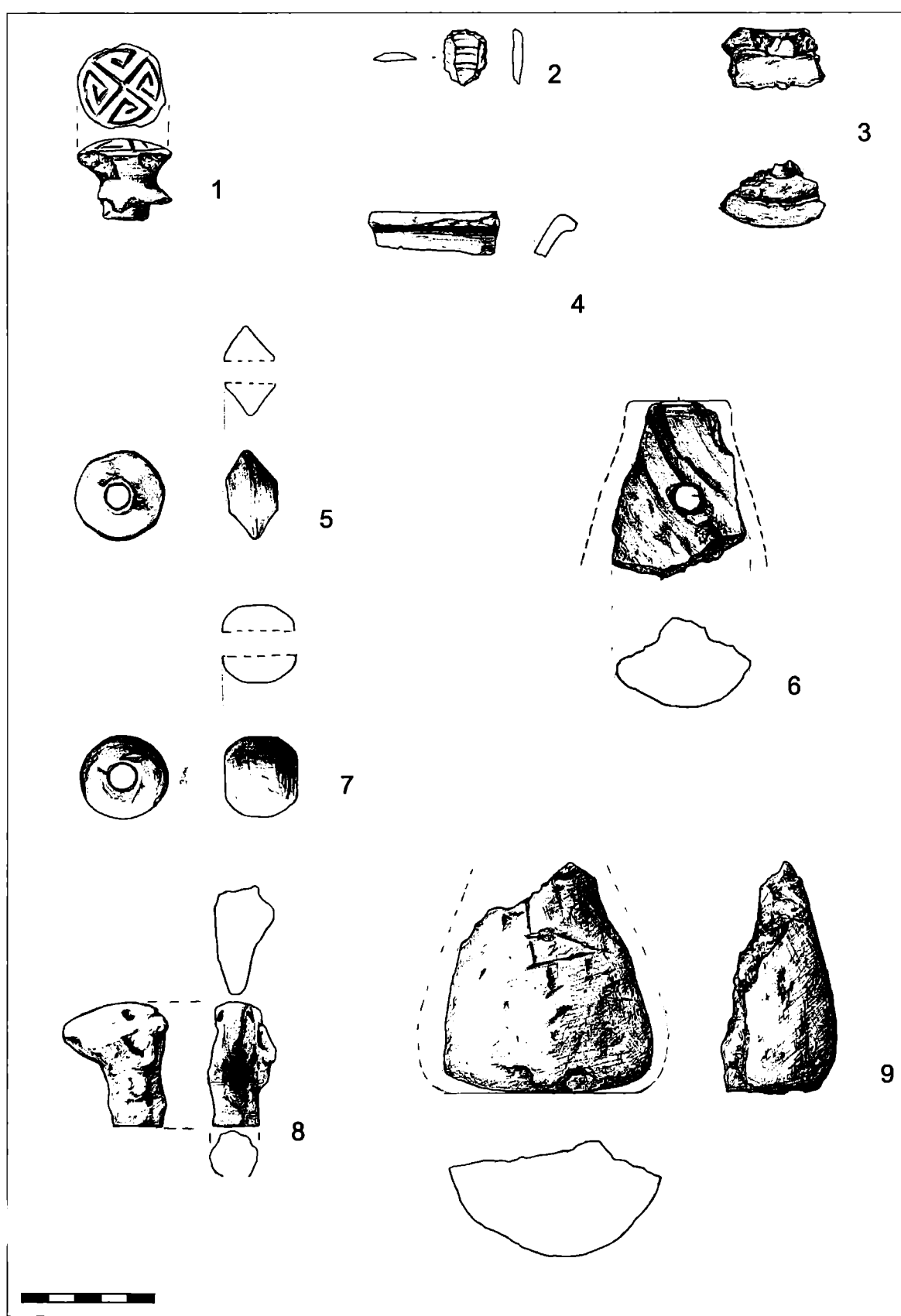
Pl. XII/1-10. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

Pl. XIII/1-9. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials

Pl. XIV/1-9. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

Pl. XV/1-9. Ilișua „Podorauca”. Materiale arheologice. / Ilișua "Podorauca". Archaeological materials.

Cuvinte cheie: cultura Wietenberg, Apahida, ceramică.

Keywords: Wietenberg culture, Apahida, ceramic.

În anul 2000 Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei a întreprins cercetări arheologice de salvare constând din: supraveghere arheologică, cercetări de suprafață și sonde arheologice având drept scop descărcarea terenului de sarcină istorică, a zonelor ce urmau să fie afectate de lucrările de introducere a unor cabluri subterane realizate de Romtelecom în localitatea Apahida, județul Cluj (din colectivul de cercetare a mai făcut parte și Felix Marcu).

Conform Repertoriului arheologic al județului Cluj (Rep. Cluj 1992, p. 27-36, Fig. 6-7), pe teritoriul comunei Apahida sunt semnalate 44 de puncte cu descoperiri arheologice.

Punctul de interes arheologic se află în spatele fostului post de control rutier (actualmente acesta nu mai există), aproape de calea ferată Cluj – Dej, la circa 10 m de bariera peste calea ferată, unde, în urma escavării șanțului pentru introducerea cablurilor Romtelecomului, au fost aflate materiale arheologice (în special material ceramic și osteologic). Zona este cunoscută în literatura de specialitate cu toponimul „Râțul Viștelor” aflat în vecinătatea locului „Râțul Satului”, la nord-est de sat.

În această zonă au fost semnalate descoperiri arheologice încă din 1880, cu ocazia construirii căii ferate. În 1896 E. Orosz efectuează în acest punct sonde arheologice. Alte descoperiri întâmplătoare au fost semnalate în 1900, cu ocazia exploatării balastului. În anul următor semnalării descoperiri, I. Kovács efectuează săpături arheologice. Lucrările de la calea ferată din anul 1905 au semnalat alte descoperiri arheologice (Boroffka 1994, p. 15, nr. 45; Horedt 1960, p. 110, nr. 5; Kovács 1911, 1-69; Mațian 1920, 6/20; Orosz 1908, 172-179; Pârvan 1982, p. 210; Roska 1944, p. 22, nr. 4, p. 25, Fig. 3-4). Aceste descoperiri aparțin epocii preistorice, respectiv culturii Wietenberg, Noua și epocii La Tène. Mai trebuie amintită semnalarea unui mormânt de incinerare descoperit în cuprinsul așezării Wietenberg (Andrițoiu 1978, p. 254, nr. 1; 1994, p. 152, nr. 3; Boroffka 1994, p. 15, nr. 45; Crișan 1970, p. 111; Horedt 1960, p. 127; Orosz 1908, p. 179; Rotea 1999, p. 33; Soroceanu – Blăjan – Cerghi 1976, p. 67).

În anul 1968-1969, în punctul unde șoseaua națională care vine de la Cluj se bifurcă spre Mociu și Gherla, cu prilejul fixării unui stâlp de beton necesar rețelei electrice, s-a descoperit la adâncimea de 1,60-1,70 m o cantitate de circa 900 g de aur. În urma efectuării unui sondaj arheologic, s-a stabilit că este vorba de un mormânt de înhumare, înzestrat cu un inventar excepțional format din aproximativ 2 kg de podoabe de aur și de piese de harnașament din fier și argint. Mormântul se datează în a doua jumătate a sec. V e.n. și aparține unei căpetenii ostrogote sau gepide (Dumitrașcu 1973, p. 13; Horedt 1977, p. 267; Popescu 1970, p. 510, nr. 111; 1970a, p. 450, nr. 111; Protase 1972, p. 163-177, Fig. 1-8, Pl. I-XXV; Rep. Cluj 1992, p. 34, nr. 42).

Un alt sondaj de salvare, la cca. 30 m nord – vest de punctul de control rutier (1988), a dus la descoperirea a numeroase fragmente ceramice din neoliticul târziu (Grupul Iclod), epoca bronzului (cultura Wietenberg), romane și de secol IV-V e.n. Materialul arheologic se afla la o adâncime de 0,20-1,00 m (Rep. Cluj 1992, p. 30, nr. 20; cercetările au fost efectuate de către R. Ardevan.)

- Cercetările arheologice au demarat prin îndreptarea pereților șanțului cablului telefonic și deschiderea unei secțiuni (notată S1) de 4,20 x 2 m. Stratigrafia se prezintă după cum urmează:
  - 0,00 – 0,50 m: strat format din umplutură modernă, ce se subțiază spre metrul 4 al secțiunii;
  - 0,50 – 0,90 m: strat de pământ de culoare brun închis, format din materiale moderne în amestec cu puține materiale arheologice aflate în poziție secundară

Monica TECAR

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
e-mail: monicatecar@yahoo.com

- 0,60 – 0,75 m: strat de pietre, surprins între metrul 0 și 2,20 al secțiunii
- 0,90 – 1,30 m: strat de pământ de culoare neagră, afânat, cu materiale arheologice;
- 1,30 – 1,60 m: strat de lut și pietriș de culoare galbenă, steril din punct de vedere arheologic.

Descoperirile arheologice din acest sondaj aparțin, în marea majoritate epocii bronzului, cultura Wietenberg (aceasta fiind subiectul acestui articol), dar au fost semnalate și materiale aparținând epocii romane, reduse numeric. Materialul arheologic aparținând epocii bronzului se află în depozitul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, având numerele de inventar cuprinse între P 180972 – P 181067. Marea majoritate a lui este formată din ceramică (circa 240 fragmente ceramice), puțin material osteologic, un topor de piatră, două fragmente de vatră și câteva fragmente de chirpic. Nu a fost descoperit nici un fel de complex arheologic, întreg materialul aparținând stratului de cultură Wietenberg.

Descrierea materialului arheologic:

1. Fragment din toarta unui vas, de dimensiuni mari, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 1/1).

2. Fragment din toarta unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie cu pete negre, iar cea interioară de culoare cenușie închis. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip cu bobul mare (Fig. 1/2).

3. Topor din piatră (gresie), păstrat în proporție de 90 %, doar o latură nefiind finisată. Este de tipul topoarelor neperforate, de formă trapezoidală, de mici dimensiuni (are lungimea de 5,3 cm și lățimea de 5,6 cm) cu marginile arcuite. Cel mai bine se păstrează partea activă a piesei (Fig. 1/3).

4. Fragment din buza unui vas lobat, de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea tăiată scurt, oblic. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Fragmentul nu este decorat (Fig. 1/4).

5. Fragment dintr-un capac de vas de dimensiuni mici, plat, de formă circulară, cu un buton oval, de prindere în partea centrală, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare brun închis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate (Fig. 1/5).

6. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămiziu deschis și prezintă o bună netezire, mai ales pe cea exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-o bandă îngustă, incizată, dispusă orizontal și umplută cu împunsături simultane (Fig. 1/6).

7. Fragment din partea superioară unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un șir de impresiuni (Fig. 1/7).

8. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie cu pete negre deschis iar cea interioară de culoare cărămizie. Prezintă o bună netezire mai ales pe suprafața exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-o bandă îngustă, formată din două linii incizate dispuse orizontal și umplută cu impresiuni dreptunghiulare. Apare în asociere cu caneluri oblice (Fig. 1/8).

9. Fragment din buza unui castron, de dimensiuni mici, de calitate fină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire, pe unele porțiuni chiar urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr (Fig. 2/1).

10. Fragment din buza unei străchini, de dimensiuni mici, de calitate semifină, cu marginea dreaptă și trasă ușor spre interior. Suprafața exterioară este de culoare cafenie iar cea interioară de culoare cărămizie. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr (Fig. 2/2).

11. Fragment din buza unei străchini de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Fragmentul nu este decorat (Fig. 2/3).

12. Fragment din fundul unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă o slabă netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și paiete de mică (Fig. 2/4).

13. Fragment din buza unui castron de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămidie și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 2/5).

14. Fragment din buza unui castron de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămidie cu pete cafenii iar cea interioară de culoare cafeniu închis cu pete cărămizii. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, nisip cu bob mare și fragmente ceramice pisate (Fig. 3/1).

15. Fragment din buza unei strachini ușor invazată, de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă spre interior. Suprafața exterioară este de culoare cafeniu închis iar cea exterioară de culoare cenușiu închis. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, măr și mică. Fragmentul nu este decorat (Fig. 3/2).

16. Fragment din buza unui vas borcan, de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră, buza, atât pe interior cât și pe exterior fiind de culoare cafeniu închis. Prezintă o bună netezire și urme ușoare de lustruire mai ales pe suprafața exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Decorul constă dintr-un brâu dispus orizontal imediat sub buză, tras organic din peretele vasului și prevăzut cu impresiuni oval – alungite, dispuse oblic (Fig. 3/3).

17. Fragment din buza unui vas de tip sac, de dimensiuni mari, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare cărămidie. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, nisip cu bobul mare și fragmente ceramice pisate. Decorul constă dintr-un șir de alveole ovale, dispuse imediat sub buză. Acest decor este urmat de un brâu tras organic din peretele vasului, alveolat (Fig. 3/4).

18. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămidie și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un rând de incizii scurte, dispuse oblic pe buză, urmat de un brâu aplicat prevăzut cu același tip de incizii (Fig. 4/1).

19. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mici, de calitate fină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre interior. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Pe suprafața exterioară decorul constă din impresiuni triunghiulare de mici dimensiuni, trasate cu vârful spre dreapta urmate de o bandă formată din o linie incizată în partea superioară și de două linii incizate în partea inferioară. Această bandă este umplută cu impresiuni triunghiulare dispuse cu vârful în sus. Suprafața interioară este decorată cu impresiuni circulare mărginite în partea inferioară de o linie incizată, dispusă orizontal și realizată cu ajutorul împunsăturilor succesive (Fig. 4/2).

20. Fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Decorul constă dintr-un șir de impresiuni (Fig. 4/3).

21. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea dreaptă, teșită spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămidie cu pete negre iar cea interioară de culoare brun închis. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Fragmentul nu este decorat (Fig. 4/4).

22. Fragment din buza unui vas de uz comun, de dimensiuni medii, de calitate grosieră, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare brun închis iar cea interioară de culoare cărămidie. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie și urme de ardere secundară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Fragmentul nu este decorat (Fig. 4/5).

23. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni mici, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire, mai ales pe cea interioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Decorul constă probabil din triunghiuri dispuse cu vârful în jos și umplute cu linii incizate dispuse oblic, paralele cu una din laturile triunghiului, încadrate într-o bandă incizată dispusă orizontal. Acest decor apare în asociere cu caneluri înguste, distanțate și dispuse oblic (Fig. 4/6).

24. Fragment din buza unui vas de tip sac, de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea dreaptă și trasă ușor spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare neagră cu

pete maronii. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Fragmentul nu este decorat (Fig. 4/7).

25. Fragment din pansa unui vas de mici dimensiuni, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire iar pe unele porțiuni și urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul este decorat cu caneluri înguste, distanțate și dispuse oblic (Fig. 4/8).

26. Fragment din toarta unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare maronie cu pete negre iar cea interioară de culoare cărămizie. Suprafața prezintă o netezire medie. Pasta prezintă ca degresant nisip semifin. Fragmentul nu este decorat (Fig. 4/9).

27. Fragment din pansa unui vas de uz comun, de dimensiuni medii, de calitate grosieră. Suprafața exterioară este de culoare cafenie iar cea interioară de culoare cenușiu închis. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un brâu tras organic din peretele vasului, dispus orizontal și prevăzut cu impresiuni neglijent lucrate (Fig. 4/10).

28. Fragment din fundul unei farfurii, de dimensiuni medii, de calitate fină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie cu pete negre iar cea interioară de culoare cărămizie. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 5/1).

29. Fragment din fundul unei farfurii, de dimensiuni medii, de calitate fină. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare brun închis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 5/2).

30. Fragment din fundul vas de uz comun, de dimensiuni medii, de calitate grosieră. Suprafața exterioară este de culoare cărămiziu închis iar cea interioară de culoare brun închis. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bobul mare. Fragmentul nu este decorat (Fig. 5/3).

31. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 6/1).

32. Fragment din fundul unei străchini de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare negru cu pete cenușii. Ambele suprafețe poartă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Fragmentul nu este decorat (Fig. 6/2).

33. Fragment din buza unui vas de mici dimensiuni (pahar?), de calitate fină, cu marginea dreaptă și trasă spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Decorul constă dintr-un șir de impresiuni triunghiulare (Fig. 6/3).

34. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă urme slabe de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă dintr-o bandă incizată dispusă orizontal și umplută cu diferite motive geometrice formate cel mai probabil din unghiuri (Fig. 6/4).

35. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cenușie și prezintă urme slabe de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un brâu tras organic din peretele vasului, dispus orizontal și prevăzut cu incizii scurte verticale (Fig. 6/5).

36. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă dintr-un brâu tras organic din peretele vasului, dispus orizontal și prevăzut cu un șir de impresiuni ovale (Fig. 6/6).

37. Fragment din toarta unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Este de tipul torților în bandă cu secțiune ovală. Suprafața prezintă o netezire medie și este de culoare negru deschis. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr (Fig. 6/7).

38. Fragment din toarta unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Este de tipul torților în bandă cu secțiunea ovală. Suprafața este de culoare cenușiu închis și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr (Fig. 6/8).

39. Fragment din fundul unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare cărămizie cu pete negre. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Fragmentul nu este decorat (Fig. 7/1).

40. Fragment din buza unui vas de uz comun, de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o netezire medie.

Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un brâu tras organic din peretele vasului, dispus orizontal, alveolat (Fig. 7/2).

41. Fragment dintr-un obiect de lut de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămiziu – gălbui iar cea interioară de culoare cărămizie. Prezintă o bună netezire pe suprafața exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din dreptunghiuri realizate din incizii adânci (Fig. 7/3).

42. Fragment din buza unui pahar, de dimensiuni medii, de calitate fină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis cu pete cărămizii. Prezintă o bună netezire iar pe unele porțiuni urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin, măr și mică. Fragmentul nu este decorat (Fig. 7/4).

43. Fragment din fundul unei farfurii de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire și, pe unele porțiuni, urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 7/5).

44. Fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cenușiu închis și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din benzi incizate umplute cu împunsături simultane (Fig. 7/6).

45. Fragment din partea inferioară a unei străchini, de dimensiuni medii, de calitate fină. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare cenușiu deschis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire iar cea exterioară și o bună lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 7/7).

46. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare cărămizie. Prezintă o bună netezire, mai ales pe suprafața exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un fascicol format din patru linii incizate, dispuse orizontal și realizate cu ajutorul împunsăturilor succesive (Fig. 7/8).

47. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare negru deschis iar cea interioară de culoare cafeniu închis. Prezintă o bună netezire mai ales pe suprafața exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul este prevăzut cu o toartă aplicată, în bandă (Fig. 7/9).

48. Fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cenușiu cu pete cenușii iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă din incizii scurte dispuse oblic pe suprafața fragmentului (Fig. 7/10).

49. Fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cenușiu deschis iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un șir de impresiuni dreptunghiulare, dispuse orizontal și destul de neglijent realizate (Fig. 8/1).

50. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină, cu marginea tăiată oblic spre interior. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate (Fig. 8/2).

51. Fragment din fundul unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămiziu închis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate (Fig. 8/3).

52. Fragment din toarta unui vas de dimensiuni mari, de calitate grosieră. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, fragmente ceramice pisate și măr (Fig. 8/4).

53. Fragment din fundul unui vas de dimensiuni mari, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o slabă netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate (Fig. 8/5).

54. Fragment din pansa unei străchini, de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Decorul constă din caneluri late, dispuse oblic (Fig. 8/6).

55. Fragment din buza unui vas de uz comun, de dimensiuni mari, de calitate semifină, cu marginea dreaptă și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o slabă netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin (Fig. 8/7).

56. Fragment din buza unui vas cu profil în „S”, de mari dimensiuni, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire iar pe unele porțiuni și urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, fragmente ceramice pisate și măr (Fig. 8/9).

57. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină, cu marginea rotunjită și puțin evazată. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare cenușie. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr (Fig. 8/9).

58. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mici, de calitate fină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Decorul constă dintr-un șir de impresii circulare (Fig. 8/10).

59. Fragment din buza unui vas lobat, de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul nu este decorat (Fig. 9/1).

60. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină, cu marginea tăiată oblic spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cafeniu deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate (Fig. 9/2).

61. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Decorul constă dintr-un șir de alveole plasate imediat sub buza și dintr-un brâu alveolat, tras organic din peretele vasului (Fig. 9/3).

62. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare brun închis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul este decorat pe margine cu un șir de alveole de formă ovală (Fig. 9/4).

63. Fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din două rânduri de alveole ovale, dispuse orizontal (Fig. 9/5).

64. Fragment din buza unei căni de dimensiuni mici, de calitate semifină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare cafeniu deschis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Fragmentul a fost prevăzut cu o toartă aplicată (Fig. 9/6).

65. Fragment din partea superioară a unui vas borcan, de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare negru deschis iar cea interioară de culoare cafeniu închis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire, mai ales cea exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, fragmente ceramice pisate și măr (Fig. 9/7).

66. Fragment din fundul unei căni de dimensiuni medii, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare neagră. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin (Fig. 10/1).

67. Fragment din buza unui pahar tronconic de dimensiuni mici, de calitate fină, cu marginea simplă. Suprafața exterioară este de culoare brun închis iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip fin (Fig. 10/2).

68. Fragment din fundul unui vas de tip sac, de dimensiuni medii, de calitate grosieră. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare brun închis. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică (Fig. 10/3).

69. Fragment din fundul unei străchini de dimensiuni medii, de calitate fină. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie cu pete negre iar cea interioară de culoare cărămizie. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire, pe cea exterioară observându-se și urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, măr și fragmente ceramice pisate (Fig. 10/4).

70. Fragment din fundul unui vas de tip sac, de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresant nisip semifin (Fig. 10/5).

71. Fragment din partea superioară a unui vas de tip borcan de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, măr și mică. Decorul constă dintr-un șir de alveole de mici dimensiuni, ovale și fin redat (Fig. 10/6).

72. Fragment din partea superioară a unui vas tronconic de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un șir de impresii triunghiulare, încadrate probabil într-o bandă incizată dispusă orizontal (Fig. 10/7).

73. Fragment din buza unei cani de mici dimensiuni, de calitate fină, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare negru deschis cu pete cărămizii. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-o linie incizată dispusă orizontal (Fig. 11/1).

74. Fragment din buza unui vas miniatural, de calitate fină, cu marginea ușor rotunjită și trasă spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Decorul constă dintr-un șir de impresii circulare (Fig. 11/2).

75. Fragment din pansa unui vas de mici dimensiuni, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresant nisip fin. Decorul constă dintr-o bandă incizată dispusă sub formă de arcadă și umplută cu hașuri dese. În partea superioară decorul cinstă din două linii incizate dispuse orizontal (Fig. 11/3).

76. Fragment din buza unui vas de mici dimensiuni, de calitate fină cu marginea îngroșată spre interior și exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un șir de alveole dispuse orizontal (Fig. 11/4).

77. Fragment din toarta unui vas de mici dimensiuni, de calitate semifină. Suprafața exterioară este de culoare cărămiziu închis iar cea interioară de culoare cenușiu închis. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr (Fig. 11/5).

78. Fragment din pansa unui vas de mici dimensiuni, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cenușiu închis și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă din triunghiuri înscrise cu vârful spre dreapta și dispuse, probabil, în benzi umplute cu hașuri dese (Fig. 11/6).

79. Fragment din pansa unui vas de mici dimensiuni, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un fascicol format din trei linii incizate, dispuse orizontal, urmat de o bandă incizată, dispusă circular și umplută cu incizii scurte (Fig. 11/7).

80. Fragment din buza unei amfore? de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare brun închis iar cea interioară de culoare neagră. Ambele suprafețe sunt bine netezite și poartă urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, nisip cu bob mare și fragmente ceramice pisate (Fig. 11/8).

81. Fragment din buza unui castron de dimensiuni medii, de calitate fină, cu peretele arcuit și marginea simplă, rotunjită. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare brun închis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr (Fig. 12/1).

82. Fragment din buza unui vas de tip sac, de mari dimensiuni, de calitate grosieră, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresant nisip semifin (Fig. 12/2).

83. Fragment din buza unui vas de mari dimensiuni, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cafenie iar cea interioară de culoare cafeniu cu pete negre. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un șir de alveole ovale în asociere cu un brâu tras organic din peretele vasului, alveolat, dispus orizontal (Fig. 12/3).

84. Fragment din buza unui vas borcan, de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, nisip cu bob mare și măr. Fragmentul este decorat cu un brâu aplicat, alveolat, dispus orizontal în alternanță cu un buton oval, aplicat și prevăzut cu o alveolă mare (Fig. 13/1).

85. Fragment din buza unei străchini de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare brun închis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresant nisip (Fig. 13/2).

86. Fragment dintr-o cană de calitate semifină, de dimensiuni medii, cu marginea rotunjită și trasă puternic spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră, doar buza pe suprafața exterioară este de culoare cărămizie. Prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip. Fragmentul este decorat pe buza interioară cu impresiuni oval – ascuțite, dispuse în șir. A fost prevăzut cu o toartă aplicată (Fig. 13/3).

87. Fragment din fundul unui pahar de dimensiuni mici, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămiziu deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr (Fig. 13/4).

88. Fragment din pansa unui vas, de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cafeniu închis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din benzi incizate umplute cu împunsături simultane (din cauza dimensiunilor reduse ale fragmentului, neputând determina tipul de decor) (Fig. 13/5).

89. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire, pe unele porțiuni și urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin, fragmente ceramice pisate și măr. Decorul constă din trei fascicule formate din patru linii incizate, dispuse circular ori spiralic (Fig. 13/6).

90. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresant nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un fascicol format din patru linii incizate, dispuse vertical pe suprafața fragmentului (Fig. 13/7).

91. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din fascicule formate din două și trei linii incizate dispuse orizontal și oblic pe suprafața fragmentului. De remarcat la acest decor este faptul că inciziile sunt realizate alternativ prin împunsături succesive (Fig. 13/8).

92. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mici, de calitate fină, cu marginea simplă, dreaptă. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul este decorat cu spirale cu capetele petrecute, realizate cu ajutorul inciziei (Fig. 13/9).

93. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni mici, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cenușiu închis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă din linii incizate dispuse oblic pe suprafața fragmentului (Fig. 13/10).

94. Fragment din buza unui castron de dimensiuni mici, de calitate semifină, cu marginea simplă, rotunjită. Suprafața exterioară este de culoare cărămiziu închis iar cea interioară de culoare cafenie. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul este decorat cu un brâu tras organic din peretele vasului, dispus orizontal și prevăzut cu incizii scurte dispuse oblic (Fig. 14/1).

95. Fragment din buza unui vas de uz comun, de dimensiuni mici, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă dintr-un brâu aplicat, alveolat și dispus orizontal (Fig. 14/2).

96. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mici, de calitate semifină, cu marginea tăiată oblic spre interior. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare cărămiziu – gălbui. Prezintă o bună netezire pe suprafața exterioară și o slabă netezire pe cea interioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare (Fig. 14/3).

97. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cafeniu deschis și prezintă o bună netezire, mai ales pe cea interioară. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Decorul constă din benzi incizate realizate cu ajutorul împunsăturilor succesive și umplute cu împunsături simultane (fragmentul având dimensiuni destul de mici nu putem preciza forma decorului) (Fig. 14/4).

98. Fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Fragmentul este decorat cu două benzi formate din linii incizate dispuse cel mai probabil spiralic. Una dintre liniile incizate este realizată cu ajutorul împunsăturilor succesive (Fig. 14/5).

99. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate grosieră. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare cenușie. Ambele suprafețe sunt slab netezite. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Fragmentul este decorat cu impresiuni circulare dispuse oblic (Fig. 14/6).

100. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea simplă, dreaptă. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, fragmente ceramice pisate și măr. Decorul constă din impresiuni triunghiulare destul de neglijent lucrate (Fig. 14/7).

101. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni mici, de calitate fină. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare cenușie. Ambele suprafețe sunt bine netezite. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul este decorat cu benzi incizate, unele dintre ele fiind umplute cu împunsături simultane (din cauza dimensiunilor reduse ale fragmentului nu putem preciza forma decorului) (Fig. 15/1).

102. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Decorul constă din două benzi incizate, dispuse orizontal, una dintre ele fiind umplută cu împunsături simultane iar cealaltă cu impresiuni circulare (Fig. 15/2).

103. Fragment din pansa unui vas de mici dimensiuni, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire, mai ales pe cea exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip demifin și măr. Decorul constă din cel puțin două benzi incizate, una dintre ele fiind umplută cu impresiuni circulare (Fig. 15/3).

104. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă din triunghiuri ștamplate aranjate pe două rânduri, cu vârfurile opuse. Sunt marginite în partea superioară de o linie incizată, dispusă orizontal (Fig. 15/4).

105. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare cafeniu închis. Ambele suprafețe sunt bine netezite și prezintă urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Decorul constă, probabil din romburi înălțuite rezultate din dispunerea etajată a triunghiurilor înscrise unul în altul (Fig. 15/5).

104. Fragment din buza unui vas miniatural tronconic, de calitate fină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire, pe unele porțiuni chiar urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Decorul constă din impresiuni dreptunghiulare de mici dimensiuni, fin redat, amplasate în șir imediat sub buză (Fig. 15/6).

105. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mici, de calitate fină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul este decorat pe marginea exterioară cu un rând de incizii fin lucrate, dispuse oblic (Fig. 15/7).

106. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă urme de netezire, mai ales pe suprafața exterioară. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-o bandă hașurată cu câpriori realizați din fascicule de patru linii incizate paralele (Fig. 15/8).

107. Fragment din pansa unui vas de mici dimensiuni, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cafeniu cu pete cenușii și prezintă o bună netezire și urme de lustruire. Pasta conține ca degresant nisip fin. Decorul constă dintr-o bandă formată din două linii incizate în asociere cu o altă linie incizată, ambele fiind dispuse circular și fiind realizate cu ajutorul împunsăturilor succesive (Fig. 15/9).

108. Fragment din partea superioară a unei căni de dimensiuni mici, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire mai ales pe suprafața interioară. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și mică. Decorul constă din două benzi formate din linii incizate dispuse orizontal și umplute cu impresiuni oval – alungite de forma unor „boabe de grâu” (Fig. 16/1).

109. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cafeniu închis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Decorul constă dintr-o bandă incizată (inciziile fiind realizate cu ajutorul împunsăturilor succesive) umplută cu împunsături simultane. În partea superioară, acest decor este asociat cu o altă bandă formată din două linii incizate, dispusă circular (Fig. 16/2).

110. Fragment din partea superioară a unei străchini de dimensiuni medii, de calitate fină. Suprafața exterioară este de culoare cafeniu cu pete negru deschis iar cea interioară de culoare cafeniu cu pete cafenii. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică. Decorul constă dintr-o bandă îngustă, incizată umplută cu incizii scurte, oblice (Fig. 16/3).

112. Fragment din buza unui pahar sau cănițe, de calitate semifină, cu marginea simplă, ascuțită. Ambele suprafețe sunt de culoare cafenie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică. Decorul constă din două linii incizate dispuse orizontal, una pe partea interioară a buzei, cealaltă pe partea exterioară (Fig. 16/4).

113. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mici, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare cenușie. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică (Fig. 16/5).

114. Fragment din buza unui vas lobat, de dimensiuni mari, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică (Fig. 16/6).

115. Fragment din pansa unui vas de mici dimensiuni, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare brun închis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică. Fragmentul este decorat cu caneluri nedistanțate, dispuse oblic (Fig. 16/7).

116. Fragment din buza unui vas de mici dimensiuni, de calitate fină, cu marginea trasă ușor și tăiată oblic spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din hașuri în rețea rară, dispuse pe marginea exterioară (Fig. 16/8).

117. Fragment din buza unui vas de mici dimensiuni, de calitate fină, cu marginea tăiată oblic spre interior. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din hașuri în rețea deasă, mărginite de o linie incizată, dispusă orizontal și realizată cu ajutorul împunsăturilor succesive. Acest decor, plasat pe marginea exterioară, apare în asociere cu benzi de linii incizate realizate prin împunsături succesive (Fig. 16/9).

118. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră cu pete maronii și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și fragmente ceramice pisate. Decorul constă din două benzi paralele, înguste, realizate din linii incizate făcute cu ajutorul împunsăturilor succesive. Ambele benzi sunt umplute cu impresiuni triunghiulare neglijent lucrate (Fig. 16/10).

119. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul este decorat, probabil cu spirale realizate din fascicule de linii incizate (inciziile fiind realizate prin împunsături succesive) (Fig. 16/11).

120. Fragment din buza unui vas, de dimensiuni mici (pahar?), de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămiziu închis iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică. Decorul constă dintr-un brâu aplicat, alveolat (Fig. 17/1).

121. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni mic, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare cafeniu deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din benzi înguste, duble, incizate dispuse în unghiuri sau în zig - zag, umplute cu incizii mici, scurte și fin redat. Este asociat în partea inferioară cu o bandă îngustă, dispusă orizontal și umplută cu hașuri dispuse în rețea deasă (Fig. 17/2).

123. Fragment din buza unui pahar de dimensiuni mici, de calitate fină, cu marginea simplă, rotunjită. Ambele suprafețe sunt de culoare brun închis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr (Fig. 17/3).

124. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni mici, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis, prezentând o bună netezire și urme de lustruire. Pasta conține ca degresant nisip fin. Decorul constă din caneluri late, nedistanțate, dispuse oblic pe suprafața fragmentului în asociere cu impresiuni semilunare, de mici dimensiuni, dispuse în șir orizontal (Fig. 17/4).

125. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare cafenie. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică. Decorul constă dintr-un șir de impresiuni triunghiulare dispuse pe marginea exterioară (Fig. 17/5).

126. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cafenie și prezintă urme de netezire. Pasta conține ca

degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă dintr-un șir de impresiuni triunghiulare dispuse pe marginea exterioară a vasului (Fig. 17/6).

127. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare neagră iar cea interioară de culoare brun închis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din impresiuni oval – alungite de forma unor „boabe de grâu”, plasate pe buza interioară (Fig. 17/7).

128. Fragment din partea superioară a unei străchini de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și măr. Decorul constă din impresiuni gen „ace de brad” dispuse oblic și încadrate într-o bandă îngustă incizată, dispusă orizontal (Fig. 17/8).

129. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea trasă și tăiată oblic spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, fragmente ceramice pisate și măr. Decorul constă dintr-un șir de impresiuni circulare, dispuse orizontal pe marginea exterioară (Fig. 17/9).

130. Fragment din buza unei căni? de dimensiuni medii, de calitate fină, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare cenușiu cu pete cafenii și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin, fragmente ceramice pisate și măr (Fig. 18/1).

131. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă spre exterior. Suprafața exterioară este de culoare cenușie iar cea interioară de culoare negru deschis. Ambele suprafețe prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, fragmente ceramice pisate și mică (Fig. 18/2).

132. Fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire, pe unele porțiuni chiar lustruire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și mică. Decorul constă dintr-o linie incizată, dispusă orizontal (Fig. 18/3).

133. Fragment din buza unui vas de uz comun, de mari dimensiuni, de calitate grosieră, cu marginea rotunjită. Suprafața exterioară este de culoare cărămizie iar cea interioară de culoare brun deschis. Ambele suprafețe prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un brâu tras organic din peretele vasului, alveolat și dispus orizontal (Fig. 18/4).

134. Fragment din buza unui borcan de dimensiuni medii, de calitate semifină, cu marginea simplă, rotunjită. Suprafața exterioară este de culoare brun închis iar cea interioară de culoare cărămiziu. Ambele suprafețe prezintă urme de netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă din impresiuni oval – alungite de forma unor „boabe de grâu” (Fig. 18/5).

135. Fragment din buza unui vas de dimensiuni medii, de calitate fină, cu marginea ascuțită. Ambele suprafețe sunt de culoare cărămizie și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip fin și măr. Fragmentul este decorat pe buză cu incizii dispuse oblic, prin împunsături simultane. Pe pansă decorul este format dintr-o bandă incizată umplută cu împunsături simultane (Fig. 18/6).

136. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mici, de calitate semifină, cu marginea dreaptă, lățită ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare negru deschis și prezintă o netezire medie. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un brâu tras organic din peretele vasului, alveolat, dispus orizontal pe marginea exterioară (Fig. 18/7).

137. Fragment din pansa unui vas de dimensiuni medii, de calitate semifină. Ambele suprafețe sunt de culoare neagră și prezintă o bună netezire. Pasta conține ca degresant nisip semifin. Decorul constă din fascicule formate din două respective trei linii incizate dispuse circular (Fig. 18/8).

138. Fragment din buza unui vas de dimensiuni mari, de calitate semifină, cu marginea rotunjită și trasă ușor spre exterior. Ambele suprafețe sunt de culoare brun închis și prezintă o slabă netezire. Pasta conține ca degresanți: nisip semifin și nisip cu bob mare. Decorul constă dintr-un șir de alveole dispuse pe marginea exterioară a buzei, în asociere cu un brâu tras organic din peretele vasului, alveolat, dispus orizontal (Fig. 18/9).

* * *

Din descrierea materialului ceramic, pe baza facturii și a tehnicii de ardere se poate constata prezența celor trei categorii: ceramică fină, semifină și grosieră. Considerăm utilă prezentarea și descrierea ceramicii în cadrul celor trei categorii, ținând cont de faptul că elementele din compoziția pastei, a arderii, a culorii și a

bogatul repertoriu ornamental al categoriei semifine sunt diferite atât de ceramica fină cât și de cea grosieră. Un exemplu asemănător este semnalat în cadrul complexelor cu caracter special de la Tureni – *Carieră* (Gogâltan 1989-1993, p. 368-369, nota 6, Fig. 1-16; 1990, p. 110) sau Dej – *Piața Alimentară* (Gogâltan 2008, p. 26-27).

Ceramica fină este reprezentată în proporție de 33,5 %. Este modelată dintr-o pastă omogenă, suprafețele vaselor prezentând o bună netezire, uneori și urme de lustruire. Pasta conține ca degresanți nisip semifin, fragmente ceramice pisate, măr și mică. Pereții vaselor sunt atent lucrați atât pe suprafața interioară, cât și pe cea exterioară. Culoarea predominantă a suprafețelor acestei categorii este cea neagră, fiind urmată de cea cărămizie; culoare cafenie apare la 6 fragmente; două fragmente au culoare cenușie, iar alte două culoarea brun închis. Decorul realizat cu ajutorul inciziilor apare dispus sub forma: unor triunghiuri dispuse cu vârful în jos și umplute cu linii incizate dispuse oblic, paralele cu una din laturile triunghiului (Fig. 4/6); benzi incizate dispuse sub formă de arcadă și umplute cu hașuri dese (Fig. 11/3); romburi înălțuite rezultate din dispunerea etajată a triunghiurilor înscrise unul în altul (Fig. 15/7); bandă formată din două linii incizate în asociere cu o altă linie incizată, ambele fiind dispuse circular (Fig. 15/9); bandă incizată realizată cu ajutorul împunsăturilor succesive (Fig. 14/4; 15/9; 16/2, 9-10) umplută cu împunsături simultane (Fig. 14/4; 15/1-2; 18/6;) în asociere cu o altă bandă formată din două linii incizate, dispusă circular (Fig. 16/2); benzi înguste, duble, incizate dispuse în unghiuri sau în zig - zag, umplute cu incizii mici, scurte și fin redată (Fig. 17/2); incizie simplă sau dublă, dispusă orizontal (Fig. 11/1, 3; 18/3); fascicule de linii incizate (Fig. 13/6); hașuri dispuse în rețea rară (Fig. 16/8) sau deasă (Fig. 16/9); benzi incizate umplute cu impresiuni circulare (Fig. 15/2-3) și triunghiulare (Fig. 16/10); bandă îngustă umplută cu hașuri în rețea deasă (Fig. 17/2). Un singur fragment ceramic este decorat pe ambele suprafețe, suprafața exterioară cu impresiuni triunghiulare de mici dimensiuni, trasate cu vârful spre dreapta urmate de o bandă formată din o linie incizată în partea superioară și de două linii incizate în partea interioară. Această bandă este umplută cu impresiuni triunghiulare dispuse cu vârful în sus. Suprafața interioară este decorată cu impresiuni circulare mărginite în partea inferioară de o linie incizată, dispusă orizontal și realizată cu ajutorul împunsăturilor succesive (Fig. 4/2). Motivul spiralic apare redat sub forma unor spirale cu capetele petrecute (Fig. 13/9) sau în formă de S culcat (Fig. 11/3; 13/6), ambele tipuri fiind realizate cu ajutorul inciziilor. Decorul imprimat apare redat sub forma unor alveole dispuse orizontal (Fig. 11/4) sau sub forma impresiunilor triunghiulare (Fig. 6/3; 16/10), circulare (Fig. 8/10; 11/2; 15/2-3) și semilunare (Fig. 17/4). Împunsăturile succesive sunt realizate în canal îngust, cu ajutorul lor fiind realizate diferite benzi (Fig. 14/4). Împunsăturile simultane sunt folosite la umplerea spațiilor interioare ale unor benzi (Fig. 14/4; 15/1; 18/6; 15/2) sau dispuse simplu, pe marginea exterioară a buzelor (Fig. 18/6). Decorul canelat apare redat în varianta canelurilor înguste, distanțate și dispuse oblic (Fig. 4/6, 8), caneluri late nedistanțate, dispuse oblic (Fig. 8/6; 17/4).

Ceramica semifină este cel mai bine reprezentată (60,5 %). Suprafețele vaselor prezintă o bună netezire în cea mai mare parte, puține fragmente prezentând o netezire medie. Pasta conține ca degresanți nisip semifin, nisip cu bob mare, fragmente ceramice pisate, măr și mică. Culoarea predominantă a suprafețelor acestei categorii este cea cărămizie, fiind urmată de culoarea neagră. Nu lipsesc nici culorile: cafeniu, cenușiu și brun, dar acestea apar în proporții reduse. Decorul realizat cu ajutorul inciziilor apare dispus sub forma: inciziilor scurte, dispuse oblic (Fig. 4/1; 7/10) sau vertical (Fig. 6/5); fascicule formate din trei (Fig. 11/7) sau patru linii incizate (Fig. 13/7-8); incizii dispuse oblic (Fig. 13/10) sau orizontal (Fig. 16/4); triunghiuri înscrise cu vârful spre dreapta și dispuse în benzi (Fig. 11/6); bandă hașurată cu câpriori realizați din fascicule de patru linii incizate paralele (Fig. 15/8); bandă îngustă, incizată, dispusă orizontal și umplută cu împunsături simultane (Fig. 1/6; 7/6; 13/5); bandă umplută cu impresiuni dreptunghiulare (Fig. 1/8); bandă incizată dispusă orizontal și umplută cu diferite motive geometrice formate cel mai probabil din unghiuri (Fig. 6/1); benzi umplute cu impresiuni oval – alungite, gen „boabe de grâu” (Fig. 16/1; 17/7; 18/5); benzi umplute cu hașuri realizate în rețea deasă (Fig. 11/6). Inciziile și mai ales benzile incizate dispuse circular, ar putea reprezenta un decor spiralic, din păcate fragmentele pe care apar sunt de dimensiuni reduse, pentru a ști cu certitudine cărui motiv aparțin (Fig. 11/7; 14/5; 16/11; 18/8). Decorul imprimat este reprezentat prin alveole ovale, plasate de obicei pe brăuri (Fig. 3/4; 7/2; 9/3; 12/3; 13/1; 14/2; 17/1; 18/7, 9), pe marginea buzei (Fig. 9/3; 12/3; 18/9) sau pe buză (Fig. 9/4) sau pe umăr (Fig. 9/5). Impresiunile oval-alungite de forma unor „boabe de grâu” apar organizate în șiruri orizontale independente (Fig. 13/3) sau în asociere cu alte elemente (Fig. 3/3; 6/6; 16/1; 17/7; 18/5). Din repertoriul ornamental realizate prin imprimare nu lipsesc impresiunile triunghiulare (Fig. 14/7; 17/5-6; 10/7), impresiunile circulare (Fig. 17/9), impresiunile dreptunghiulare (Fig. 1/8; 8/1), impresiunile gen „ace de brad” (Fig. 17/8). Ca și decor ștampilat întâlnim triunghiurile (Fig. 15/4). Împunsăturile simultane sunt folosite la umplerea spațiilor interioare ale unor benzi (Fig. 1/6; 7/6; 13/5). Împunsăturile succesive sunt realizate în

canal îngust, cu ajutorul lor fiind realizate fascicule de linii incitate (Fig. 7/8) sau simple incizii (Fig. 13/8; 14/5). Ornamentarea în relief este reprezentată de brăie trase organic din peretele vasului, dispuse orizontal (Fig. 3/3-4; 6/5-6; 7/2; 9/2; 12/3; 14/1; 18/7; 18/9) sau aplicate (Fig. 4/1; 13/1; 14/2, 17/1). Nici unul dintre tipurile de brăie nu este simplu, toate fiind prevăzute cu alveole (Fig. 3/4; 7/2; 9/3; 12/3; 13/1; 14/2; 17/1; 18/7, 9), cu impresiuni oval-alungite (Fig. 3/3; 6/6), cu incizii scurte, oblice (Fig. 4/1; 14/1) sau verticale (Fig. 6/5). Pe un singur fragment ceramic (Fig. 13/1), brăul aplicat apare în alternanță cu un buton oval, aplicat și prevăzut cu o alveolă mare.

Ceramica grosieră este slab reprezentată, fiind descoperite puține fragmente ceramice (6 %). Suprafețe vaselor sunt de culoare cărămizie, neagră, cafenie și brun, prezentând toate o netezire medie. Un singur fragment poartă urme de ardere secundară (Fig. 4/5). Pasta conține ca degresanți: nisip semifin, nisip cu bobul mare, fragmente ceramice pisate (un singur fragment), paiete de mică și măr. Ca ornamente, cel mai bine reprezentat este decorul în relief, respectiv brăie trase organic din peretele vasului, dispuse orizontal și prevăzute fie cu impresiuni (Fig. 4/10), fie cu alveole (Fig. 18/4). Un singur fragment este decorat cu impresiuni circulare, dispuse oblic (Fig. 14/6).

Deoarece materialul ceramic descoperit este reprezentat fragmentar, nu putem stabili un repertoriu precis al formelor. Totuși, pe baza fragmentelor existente putem face următoarele precizări tipologice: străchini (Fig. 2/2-3; 3/2; 6/2; 7/7; 8/6; 10/4; 13/2; 16/3; 17/8), castroane (Fig. 2/1, 5; 3/1; 12/1; 14/1), vas de tip borcan (Fig. 3/3; 9/7; 10/6; 13/1; 18/5), farfurii (Fig. 5/1-2; 7/5), vas lobat (Fig. 1/4), pahare și căni (Fig. 7/4; 10/2; 13/4; 17/3; 10/1; 13/3; 16/1), vas de tip sac (Fig. 3/4; 4/7; 10/3, 5; 12/2), vase miniaturale (Fig. 12/2; 15/6). Majoritatea fragmentelor ceramice aparțin unor vase de dimensiuni medii (Fig. 1/2, 4, 6-8; 2/3-5; 3/1-3; 4/1, 3-5, 7, 9-10; 6/1-2, 4-7; 7/10; 9/1; 10/1; 13/7; 15/4), puține dintre ele aparținând unor vase de mari dimensiuni (Fig. 1/1, 3/4; 8/4-5, 7, 9; 12/2-3). De remarcat prezența destul de mare a fragmentelor aparținând unor vase de dimensiuni mici (Fig. 1/5; 4/2, 6, 8; 6/3, 8/10; 9/6; 11/1, 3-7; 13/9-10; 14/3; 15/1, 3, 7, 9; 16/5, 7-9; 17/1-2).

Atât încadrarea culturală cât și cea cronologică a materialului provenind din această mică intervenție arheologică nu ridică nici o problemă deosebită. Toate elementele tipologice și mai ales decorative (de exemplu: decorul spiralic și cel geometric umplut cu împunsături simultane; utilizarea în combinații complexe și variate a mai multor elemente ornamentale realizate prin tehnici și metode diferite) ne indică faza clasică, a III-a, din evoluția culturii Wietenberg (Andrițoiu 1992, p. 51-53, Andrițoiu – Rustoiu 1997, p. 36-38; Chidioșan 1980, p. 77-81). Analogiile pentru această etapă din evoluția culturii sunt foarte numeroase, prin urmare menționăm doar câteva dintre acestea: Cheile Turului-*Poderei* (Lazarovici – Kalmar 1985-1986, p. 732), Tureni – *Carieră* (Gogâltan 1990, p. 110; 1989-1993, p. 365-387), Șimleul Silvaniei – *Piața Avram Iancu* (Gogâltan – Tamba 1992, p. 61-76; Rotea – Tecar – Tamba 2007, p. 63-93; Bejinariu 1998, p. 243-248; 2001, p. 97-89); Derșida – *Dealul lui Balota* (Chidioșan 1980, p. 77-81), Albești – *Bază* (Baltag – Boroffka 1996, p. 375-393), Deva – *Dealul Cetății* (Andrițoiu 1992, p. 51, 121, nr. 40), Lancrăm – *Zăcătoare* (Popa – Simina 2004, p. 30-31).

Din punctul de vedere geografic, așezarea este plasată pe o terasă care se ridică deasupra Someșului, fapt adesea întâlnit în arealul culturii Wietenberg (Rotea 1993, p. 35-36; 1999, p. 26-27; Boroffka 1994, p. 99-100). Caracterul limitat al cercetării nu ne permite să consemnăm corect dimensiunile sitului. În ceea ce privește caracterul așezării, situația stratigrafică și mai ales existența unui mormânt de incinerare, ne indică o locuire de lungă durată și nu una sezonieră.

Bibliografie

Andrițoiu 1978,	I. Andrițoiu, <i>Cimitirul de incinerare din epoca bronzului de la Deva</i> , în SCIVA 2, 29, 1978, p. 241-256.
Andrițoiu 1992,	I. Andrițoiu, <i>Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului</i> , Bibliotheca Thracologica II, București, 1992.
Andrițoiu 1994,	I. Andrițoiu, <i>Câteva considerații privind descoperirile funerare din aria culturii Wietenberg</i> , în Relations Thraco – Illyro – Helléniques, București 1994, p. 147-157.
Andrițoiu, Rustoiu 1997,	I. Andrițoiu, A. Rustoiu 1997, <i>Sighișoara – Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică</i> , Bibliotheca Thracologica XXIII, București, 1997.
Baltag, Boroffka 1996,	Gh. Baltag, N. Boroffka, <i>Materiale arheologice preistorice de la Albești, jud. Mureș</i> , în SCIVA 47, 4, 1996, p. 375-393.
Bejinariu 1998,	I. Bejinariu, <i>The settlements of Wietenberg Culture in Șimleul Silvaniei (Sălaj County) in The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin</i> , Alba Iulia 1998, p. 243-248.

- Bejinariu 2001, I. Bejinariu, *Considerații privind descoperirile culturii Wietenberg din județul Sălaj*, în *Studia Archaeologica et Historica Nicolae Gudea dicata/Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani* (ed. C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu), Zalău 2001.
- Boroffka 1994, N. O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 19, Aus dem Seminar für Ur- und Frühgeschichte der Freien Universität Berlin, Bonn 1994.
- Chidioșan 1980, N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea 1980.
- Crișan 1970, I. H. Crișan, *Necropola de incinerare, aparținând culturii Wietenberg – Sighișoara, de la Bistrița*, în *MCA IX*, 1970, p. 137-160.
- Dumitrașcu 1973, S. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni – Bihor*, Oradea 1973.
- Gogâltan 1989, 1993, Fl. Gogâltan, *Săpături de salvare la Tureni – Carieră, județul Cluj (1985 - 1986)*, în *ActaMN I/2*, 1989-1993, p. 365-387.
- Gogâltan 1990, Fl. Gogâltan, *Probleme ale locuirii de epoca bronzului de la Tureni – Carieră, județul Cluj*, în *Symposia Thracologica 8*, 1990, p. 110.
- Gogâltan 2008, Fl. Gogâltan, *Locuirile din „Piața Alimentară”, din preistorie până în evul mediu*, în *Contribuții arheologice la istoria orașului Dej* (coordonator D. Isac, autori: Fl. Gogâltan, L. Călian, R. Barb, F. Niță, I. Socol), Cluj Napoca 2008, p. 26-68.
- Gogâltan, Tamba 1992, Fl. Gogâltan, D. Tamba, *Materiale arheologice aparținând culturii Wietenberg descoperite la Șimleu Silvaniei*, în *ActaMN 16*, 1992, p. 61-76.
- Horedt 1960, K. Horedt, *Die Wietenbergkultur*, în *Dacia N.S. 4*, 1960, p. 107-137.
- Horedt 1977, K. Horedt, *Der Östliche reihengräberkreis in Siebenbürgen*, în *Dacia NS XXI*, 1977, p. 251-268.
- Kovács 1911, I. Kovács, *Az apahidai őskori telep és La-Tene-temető, [La station préhistorique et le cimetière de l'époque La-Tène de Apahida], Dolgozatok, (Cluj)*, I, 1-69.
- Lazarovici, Kalmar 1985, 1986, Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, *Prospecțiuni și cercetări arheologice de salvare pe teritoriul municipiului și județului Cluj*, în *ActaMN XXII – XXIII*, 1985-1986, p. 723-552.
- Marțian 1920, I. Marțian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal, Bistrița 1920*.
- Orosz 1908, E. Orosz, *Az apahidai "Réti őstelep" (Kolozs megye)*, *ArchÉrt*, 28, 172-179.
- Pârvan 1982, V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București 1982.
- Popa, Simina 2004, C. I. Popa, M. Simina, *Cercetări arheologice la Lancrăm – „Glod”*, Alba Iulia 2004.
- Popescu 1970, D. Popescu, *Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România din anul 1968*, în *SCIV 21*, 3, 1970, p. 493-522.
- Popescu 1970a, D. Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Socialiste de Roumanie en 1969*, în *Dacia NS, XIX*, 1970, p. 431-464.
- Protase 1972, D. Protase, *Al doilea mormânt princiar de la Apahida (partea I)*, în *ActaMN IX*, 1972, p. 163-177.
- Rep. Cluj 1992, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, 1992, Cluj.
- Roska 1944, M. Roska, *A kolozskorpádi II. kulturfacies kerámiai emlékei Erdélyben [Die keramischen Reste der Kultur-Fazies Kolozskorpád II.]*, *Közlemények*, IV, 1-2, 22-44.
- Rotea 1993, M. Rotea, *Așezările culturii Wietenberg*, în *Ephemeris Napocensis III*, 1993, p. 25-41.
- Rotea 1999, M. Rotea, *Cultura Wietenberg – teza de doctorat*, 1999 – manuscris.
- Rotea, Tecar, Tamba 2007, M. Rotea, M. Tecar, D. Tamba, *Complexul ritual de la Șimleul Silvaniei aparținând culturii Wietenberg*, în *Revista Bistriței XXI/1*, 2007, p. 63-92.
- Soroceanu, Blăjan, Cerghi 1976, T. Soroceanu, M. Blăjan, T. Cerghi, *Cimitirul de incinerare de la Aiton*, în *File de Istorie IV*, 1976, p. 57-82.

Rescue archaeological survey in Apahida–Râțul Vițeilor, Cluj County (Abstract)

The article presents the results of a small rescue archaeological survey in Apahida–Râțul Vițeilor, Cluj County. Archaeological research have found a settlement belonging to the Middle Bronze Age, Wietenberg Culture, Phase III.

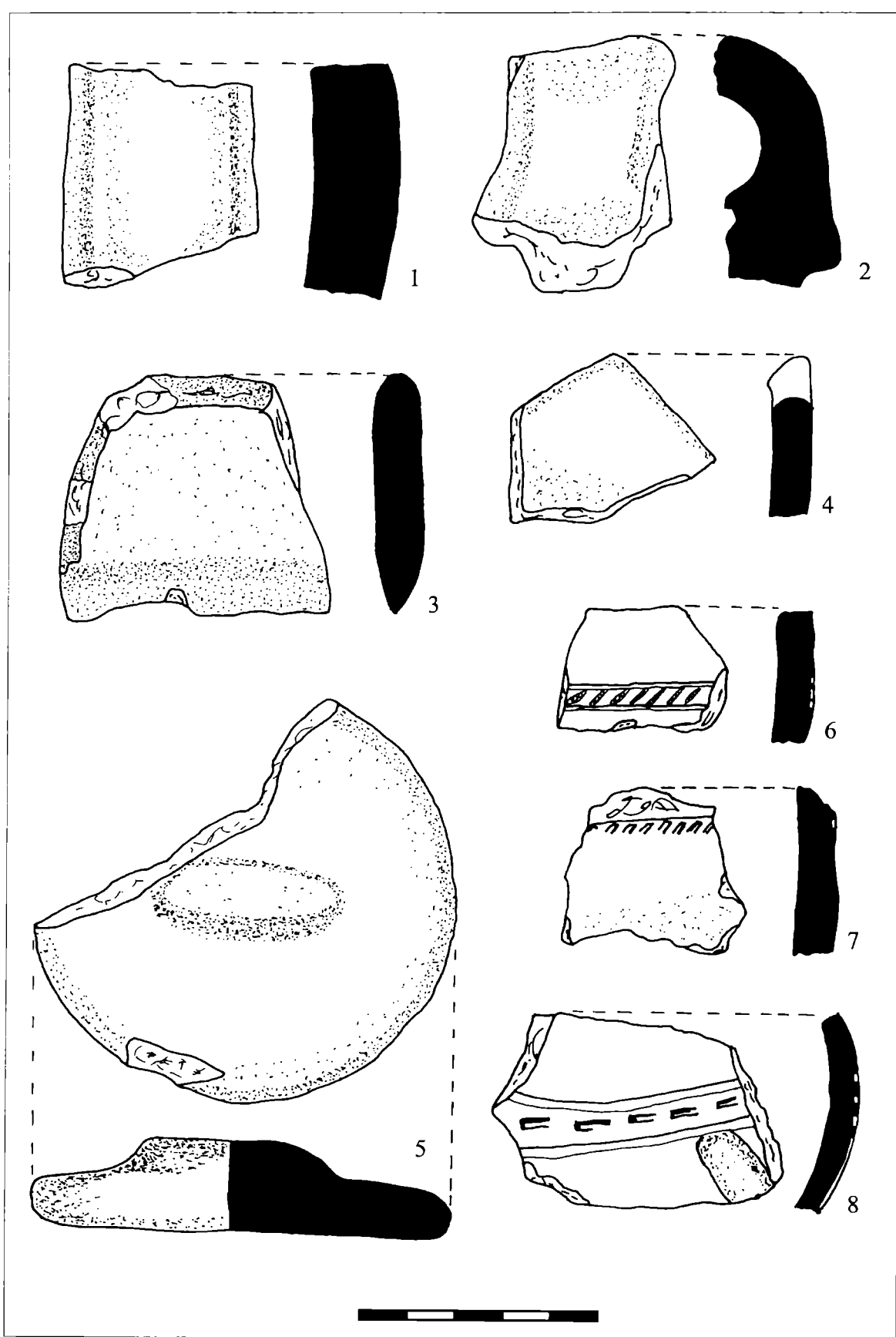

Fig. 1. Apahida. Cultura Wietenberg.

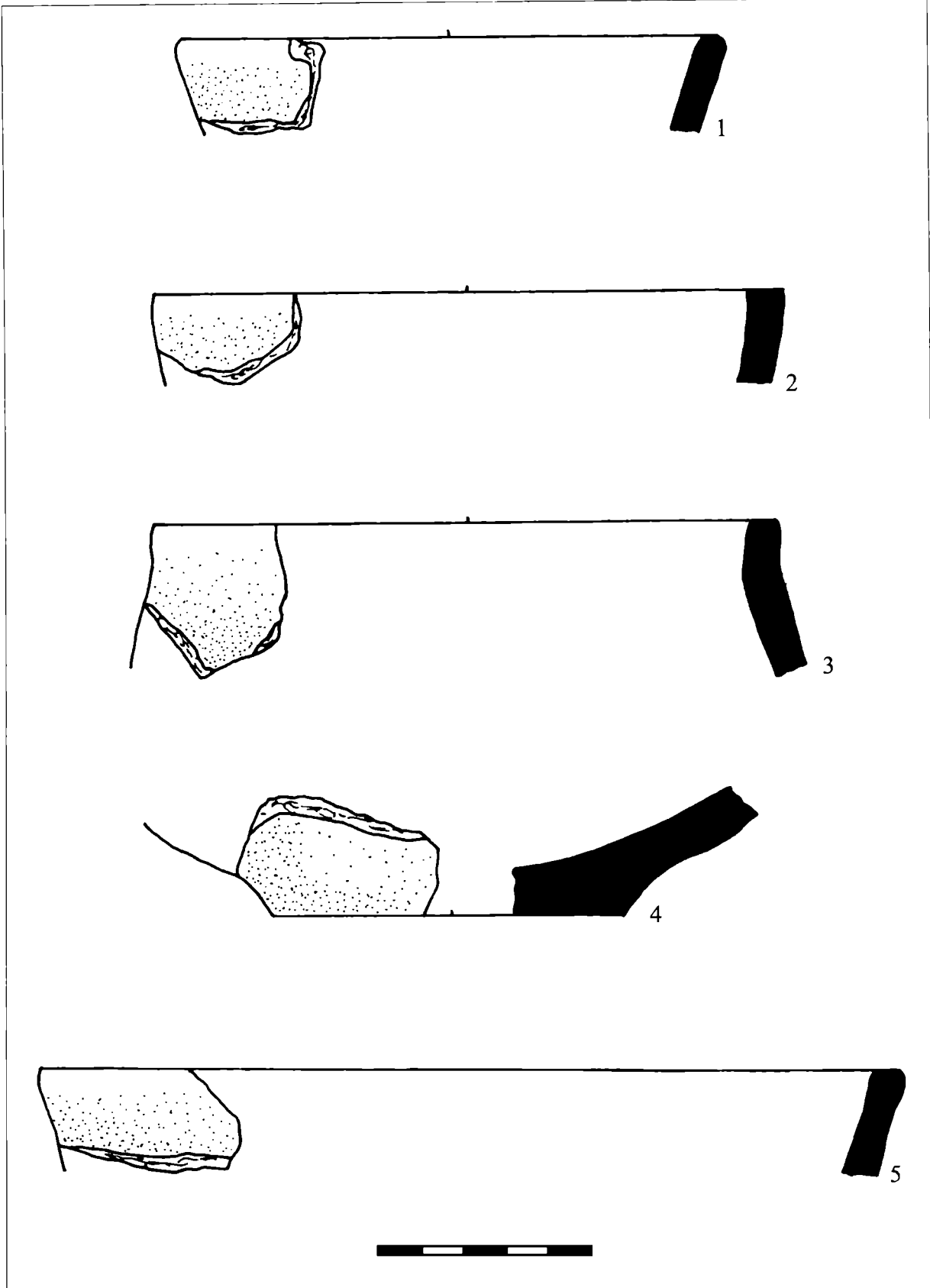

Fig. 2. Apahida. Cultura Wietenberg.

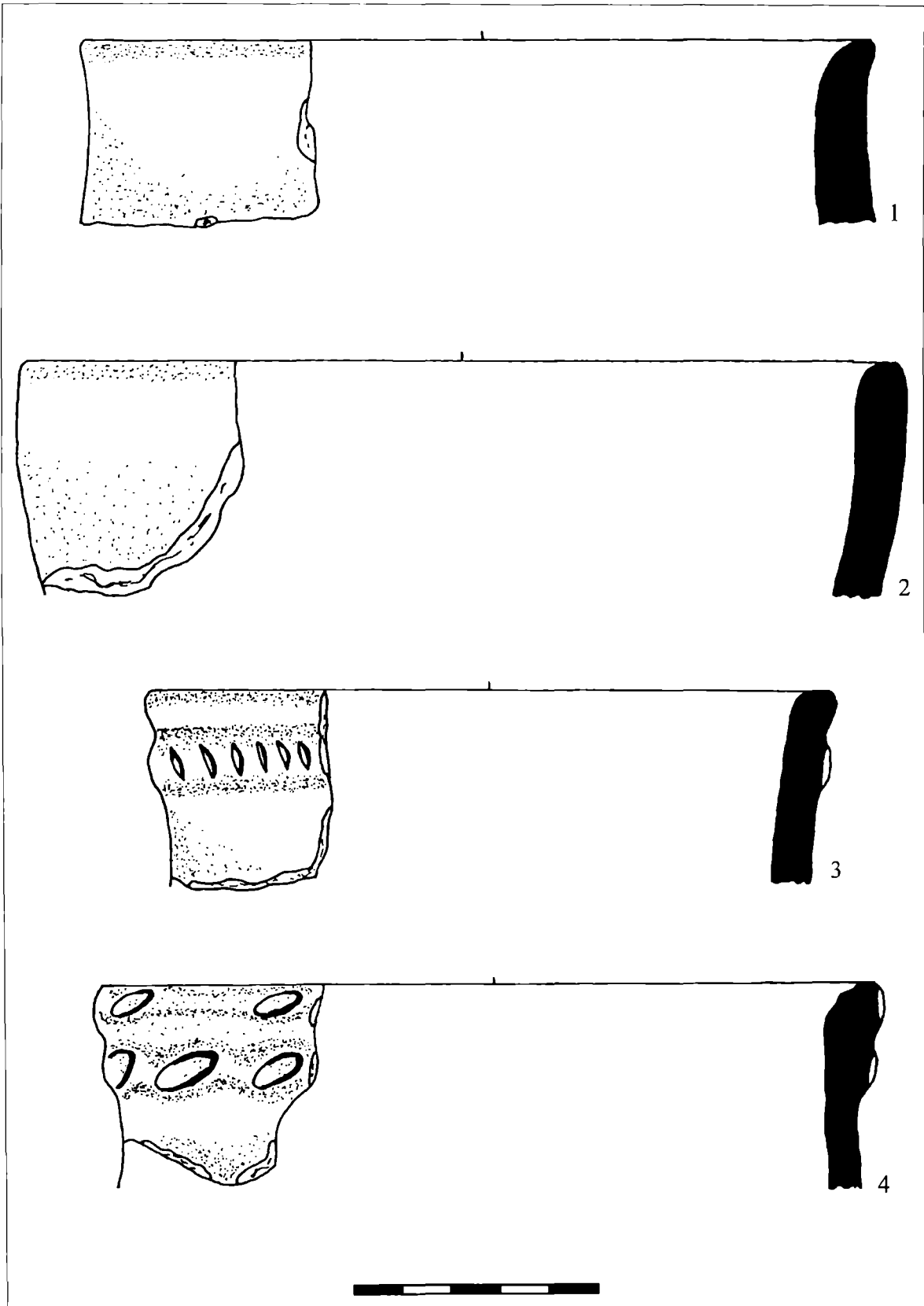

Fig. 3. Apahida. Cultura Wietenberg.

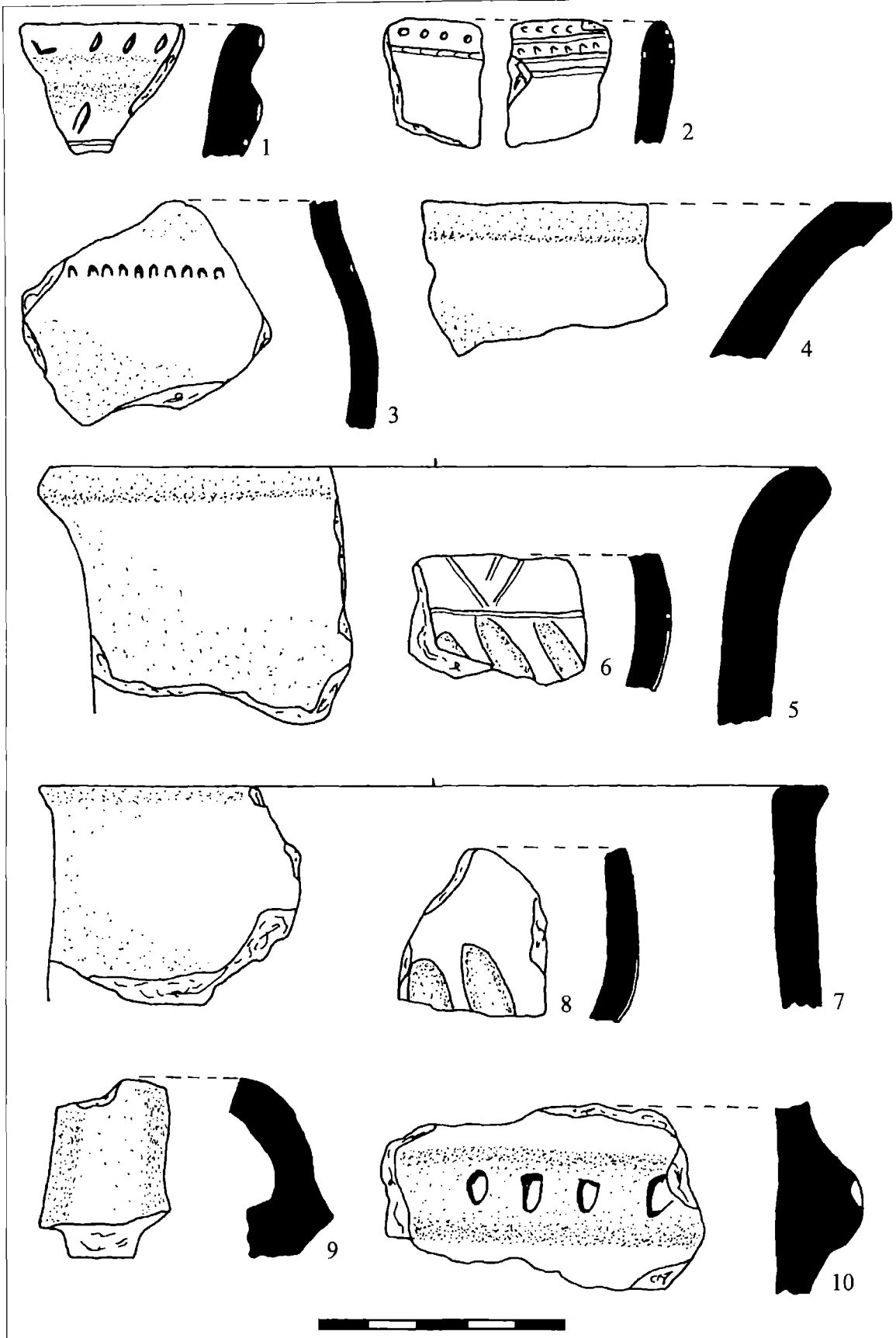

Fig. 4. Apahida. Cultura Wietenberg.

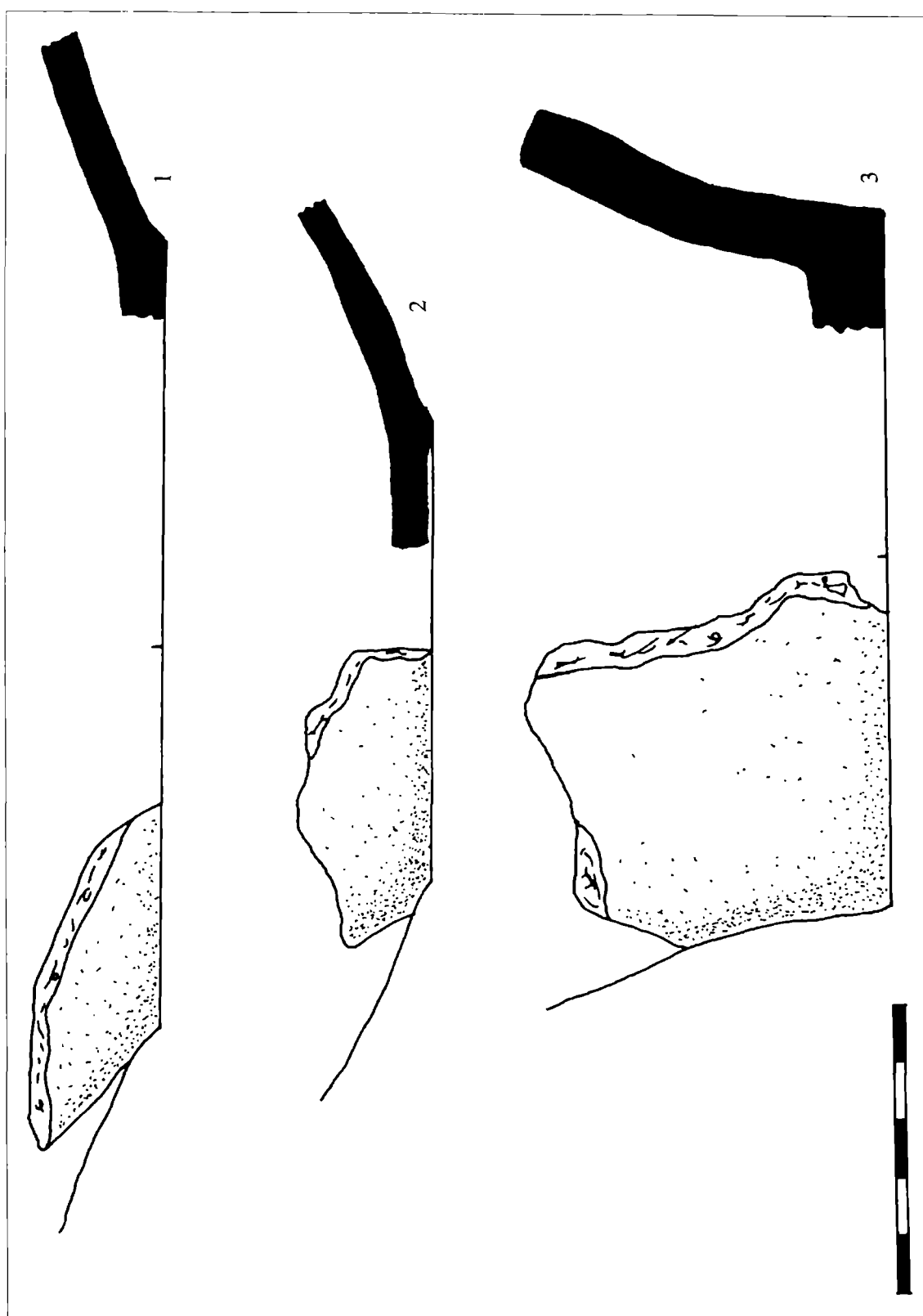

Fig. 5. Apahida. Cultura Wietenberg.

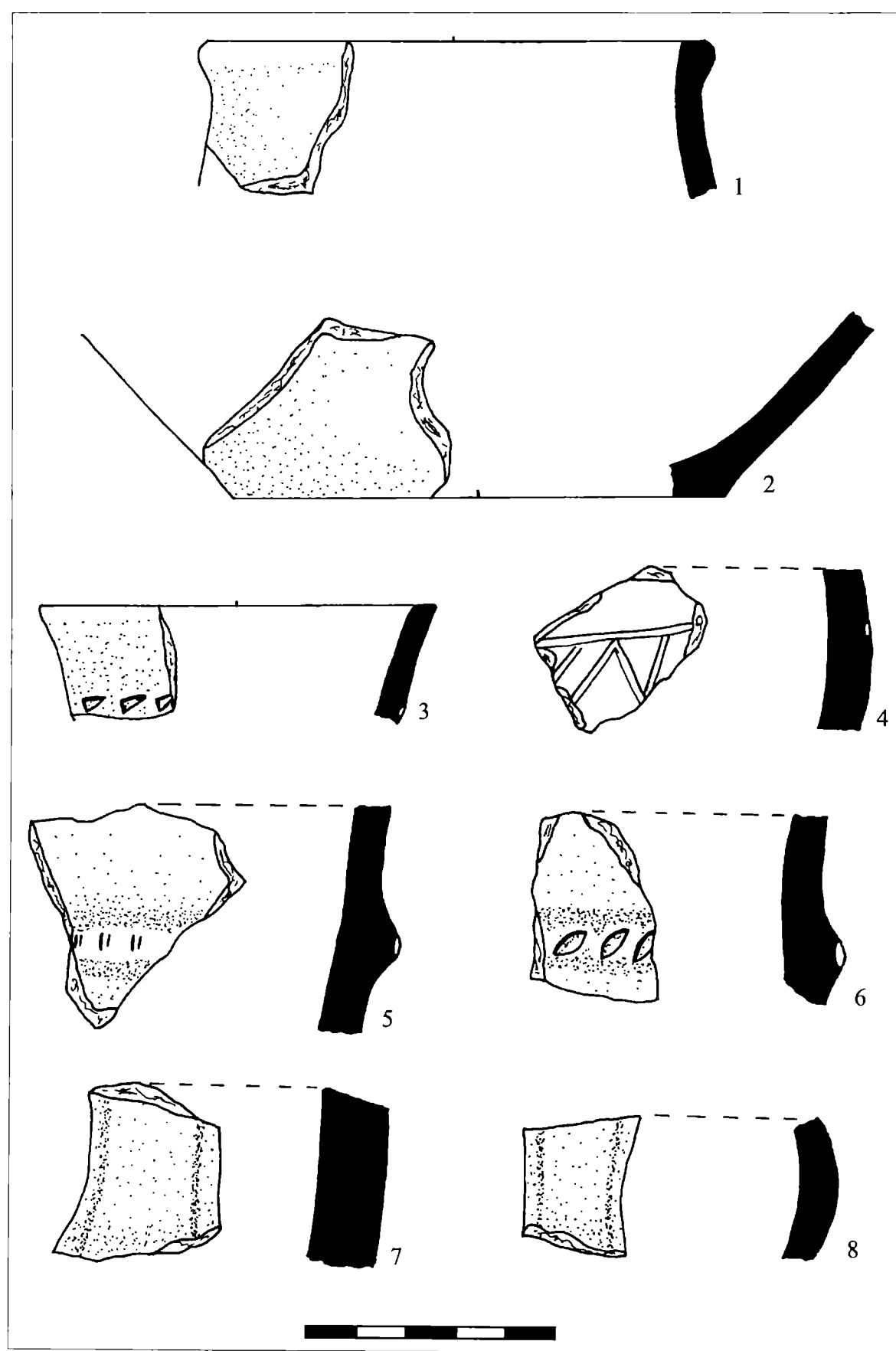

Fig. 6. Apahida. Cultura Wietenberg.

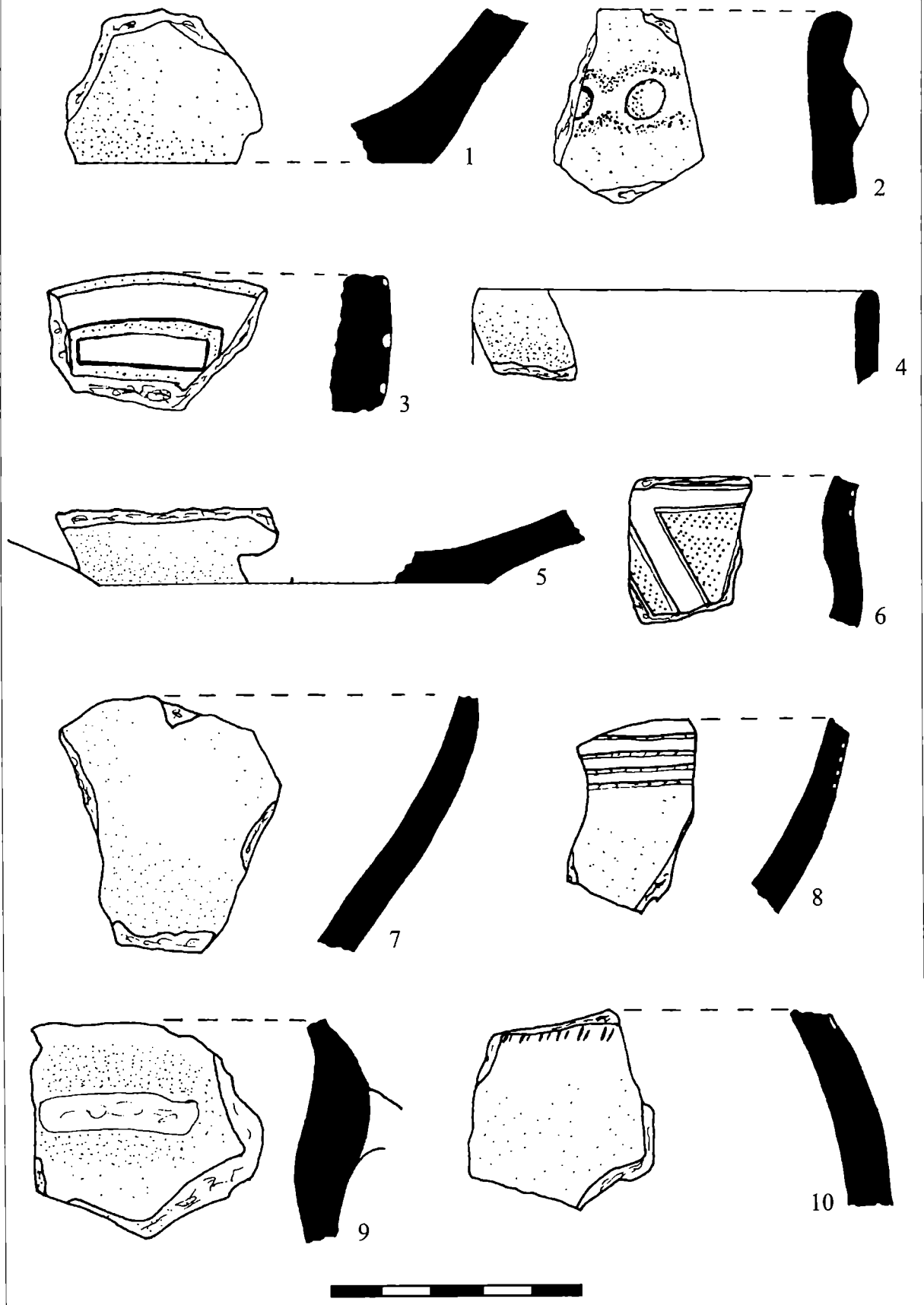

Fig. 7. Apahida. Cultura Wietenberg.

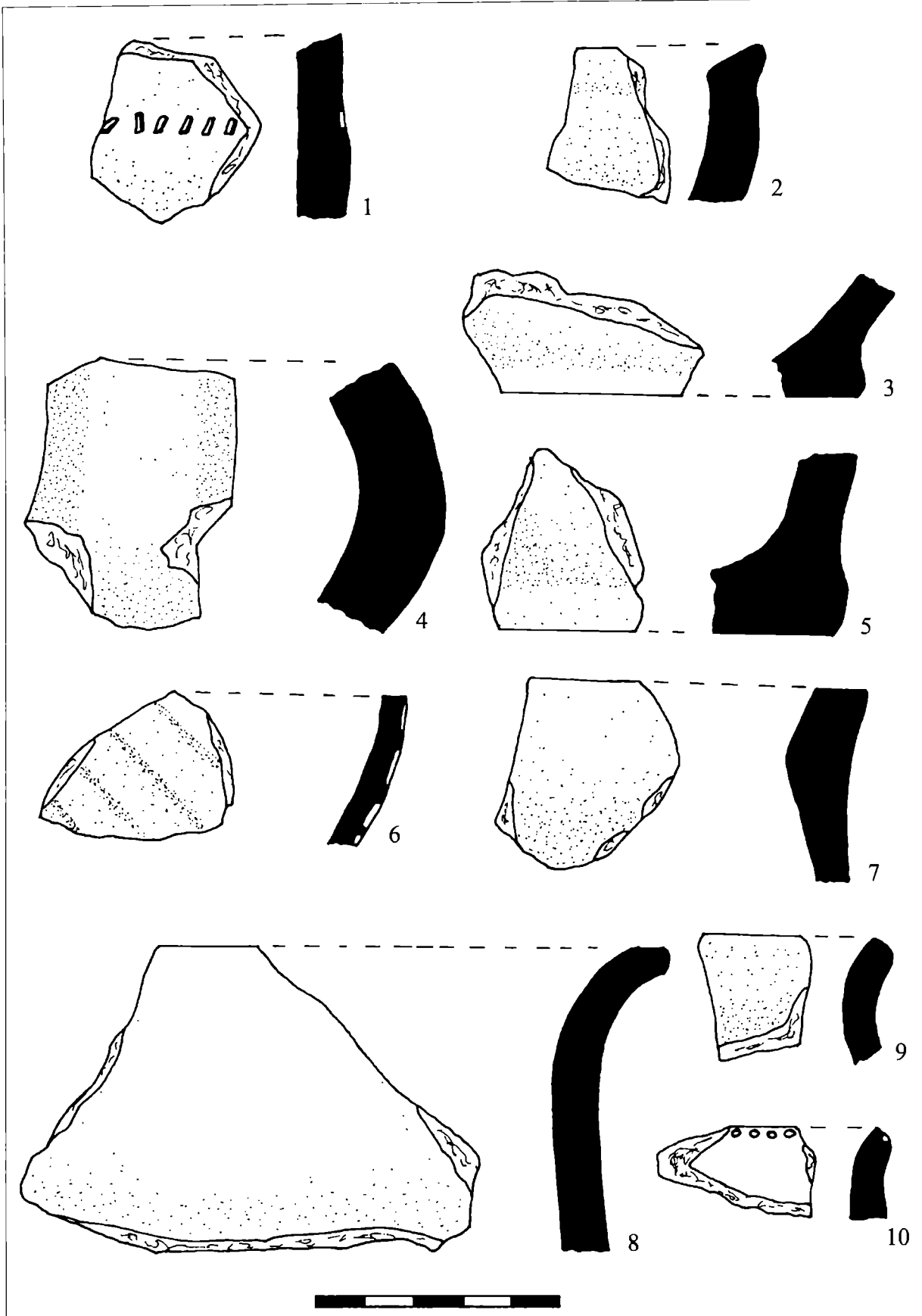

Fig. 8. Apahida. Cultura Wietenberg.

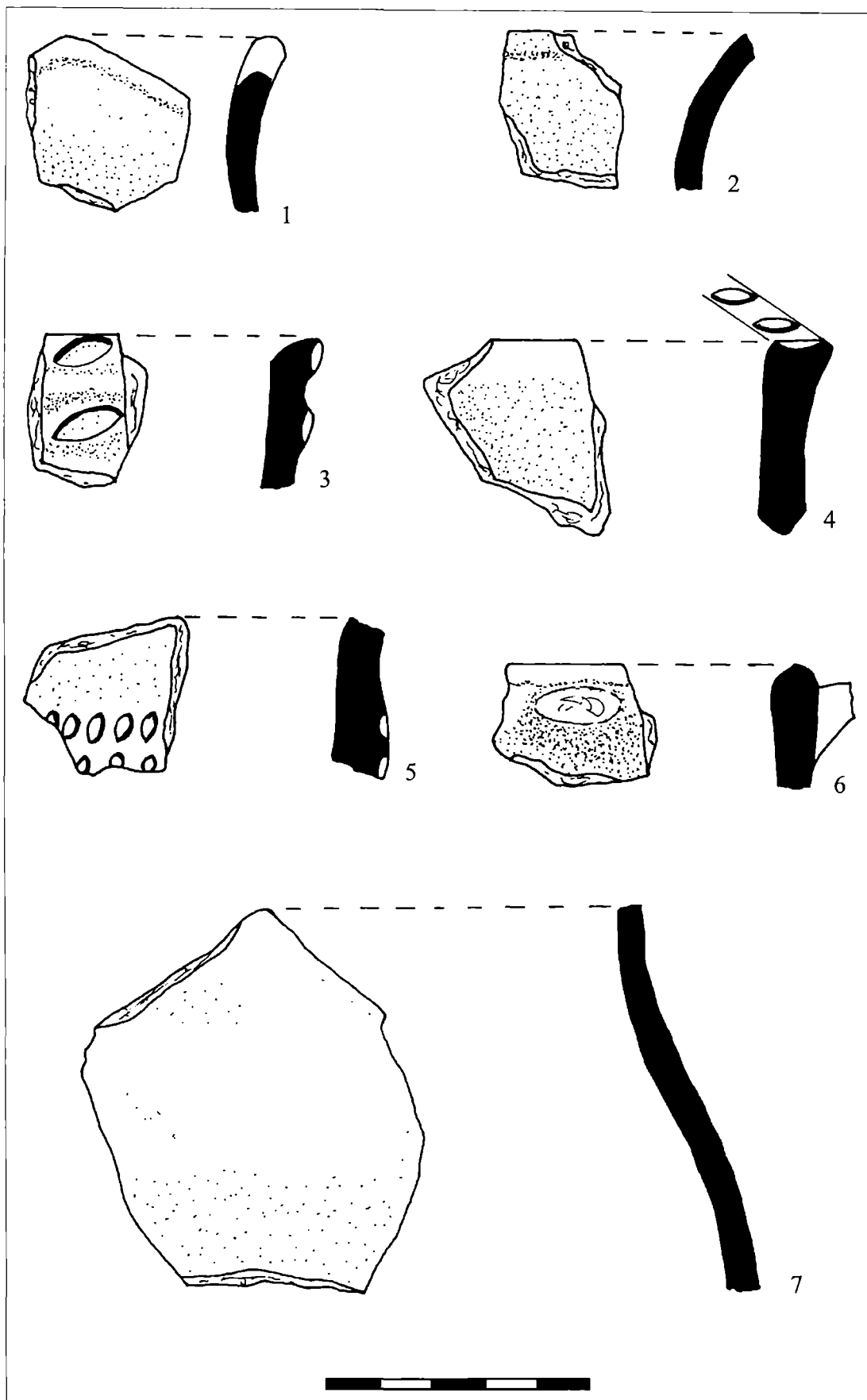

Fig. 9. Apahida. Cultura Wietenberg.

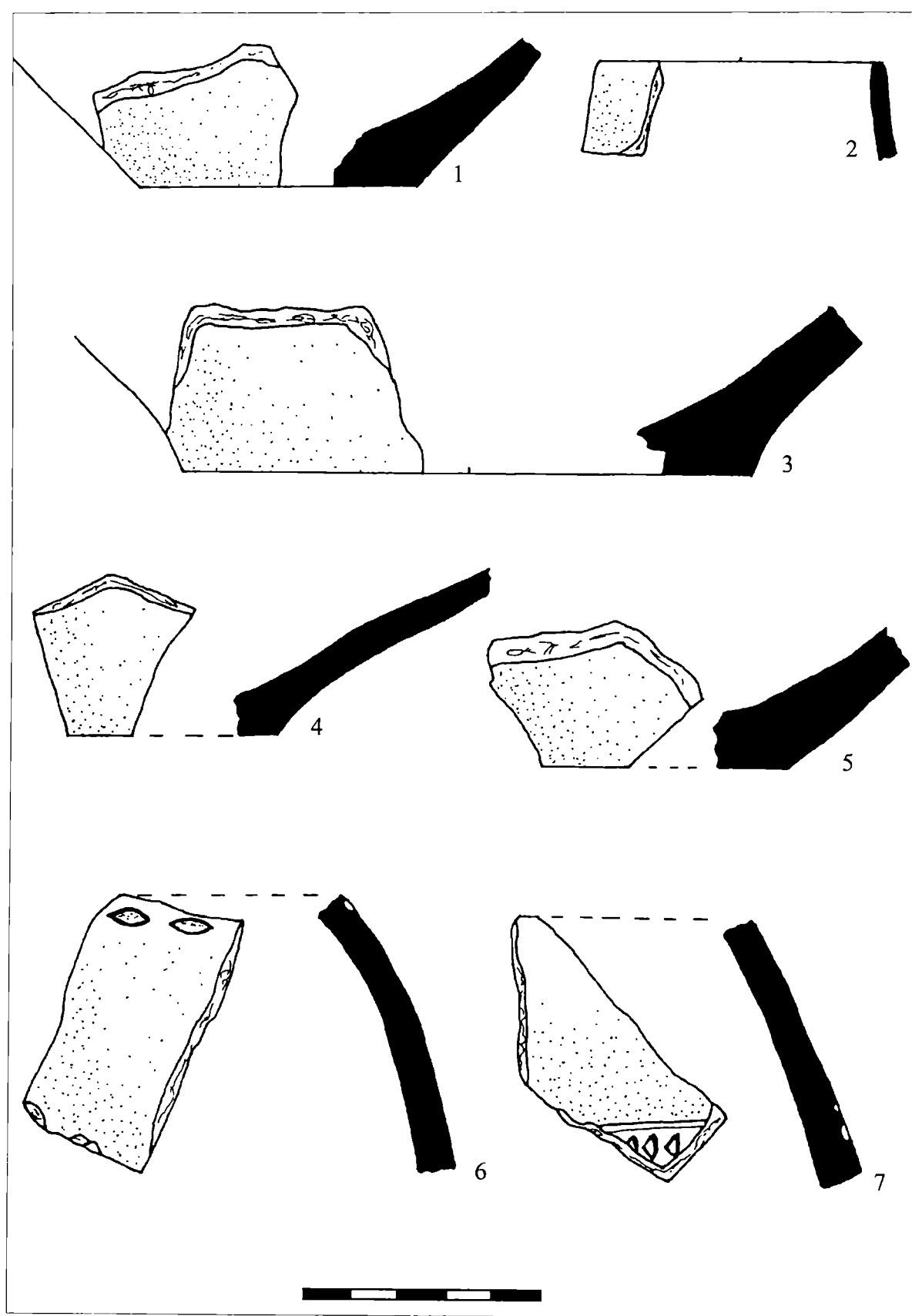

Fig. 10. Apahida. Cultura Wietenberg.

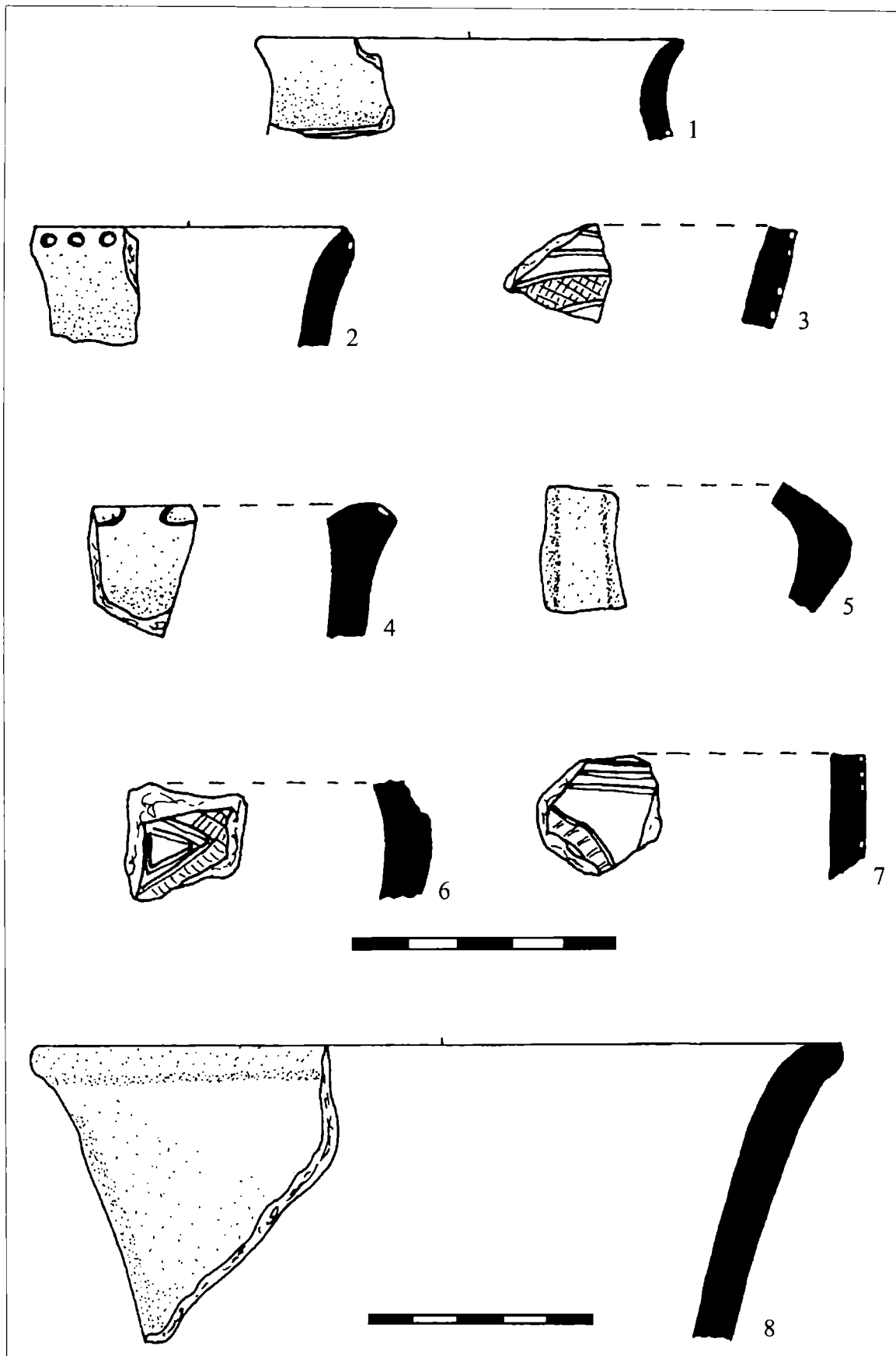

Fig. 11. Apahida. Cultura Wietenberg.

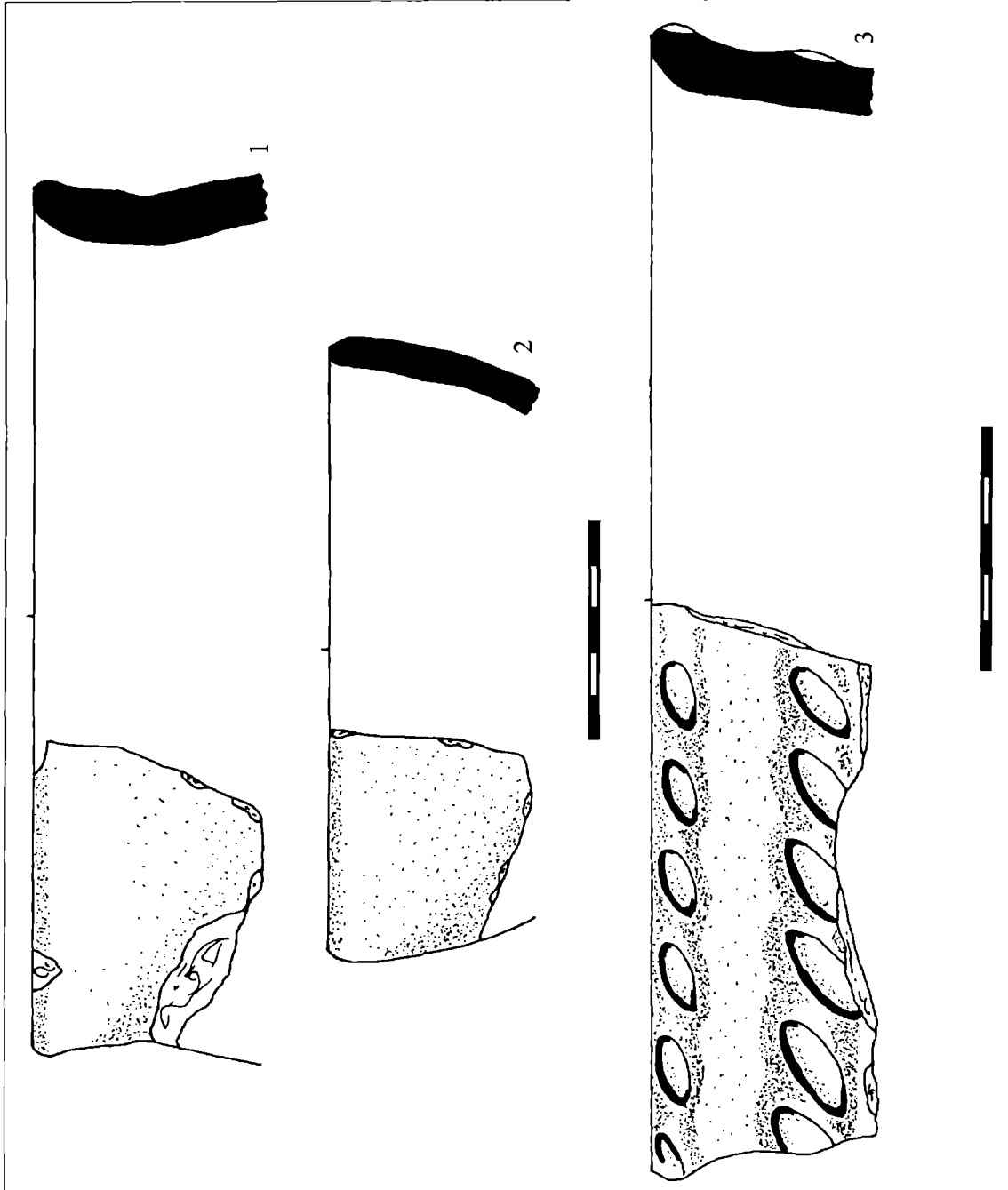

Fig. 12. Apahida. Cultura Wietenberg.

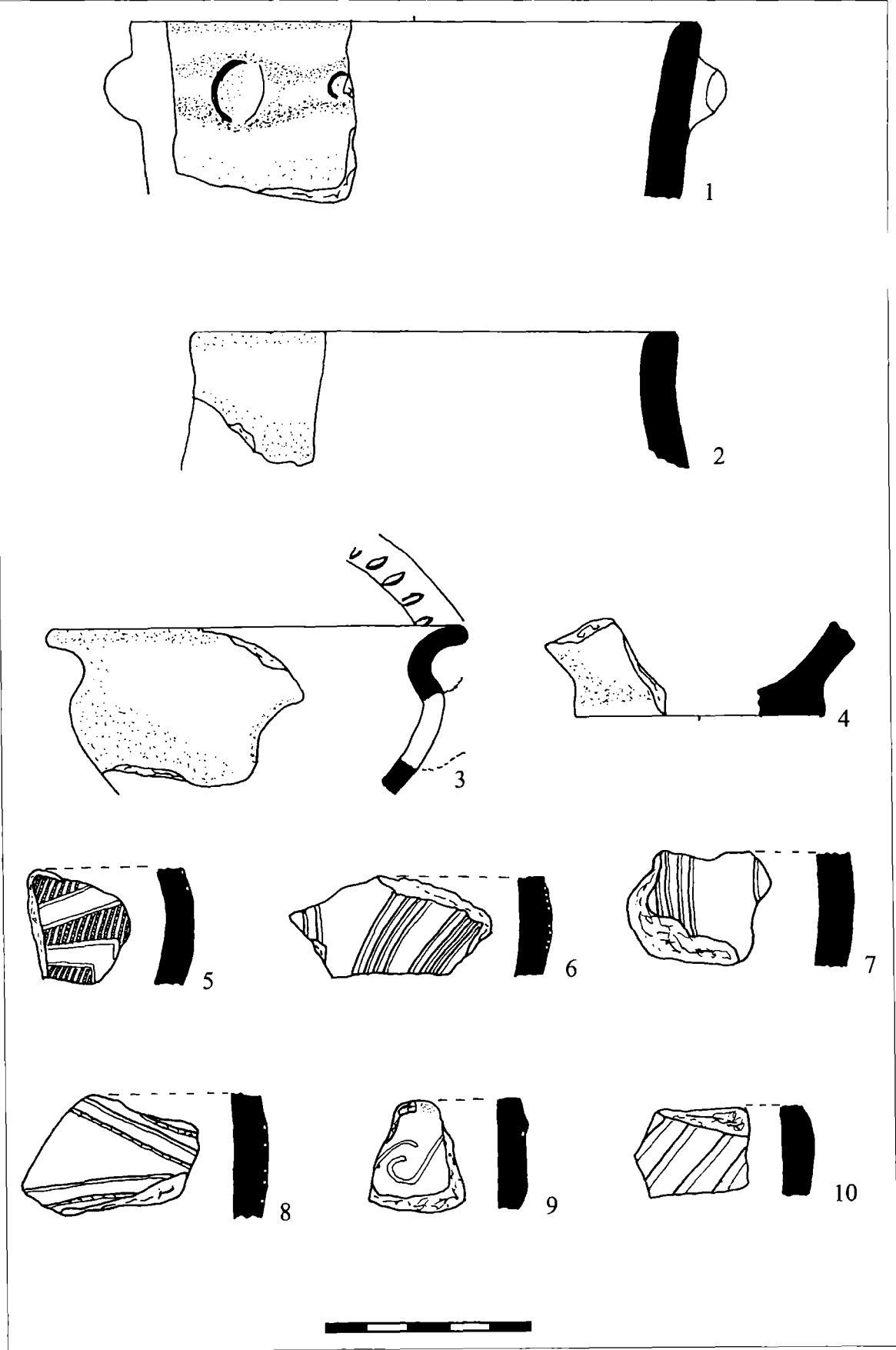

Fig. 13. Apahida. Cultura Wietenberg.

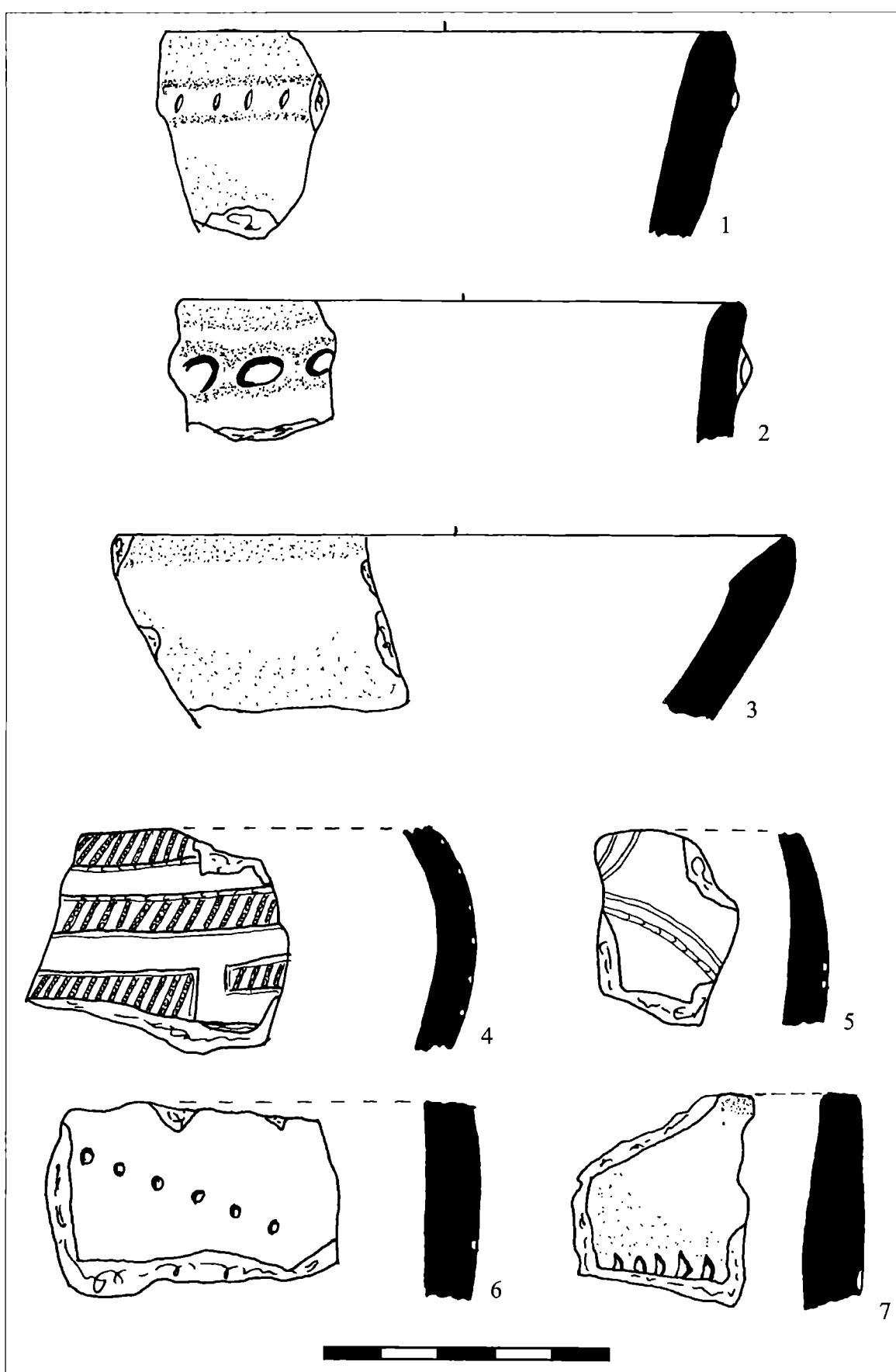

Fig. 14. Apahida. Cultura Wietenberg.

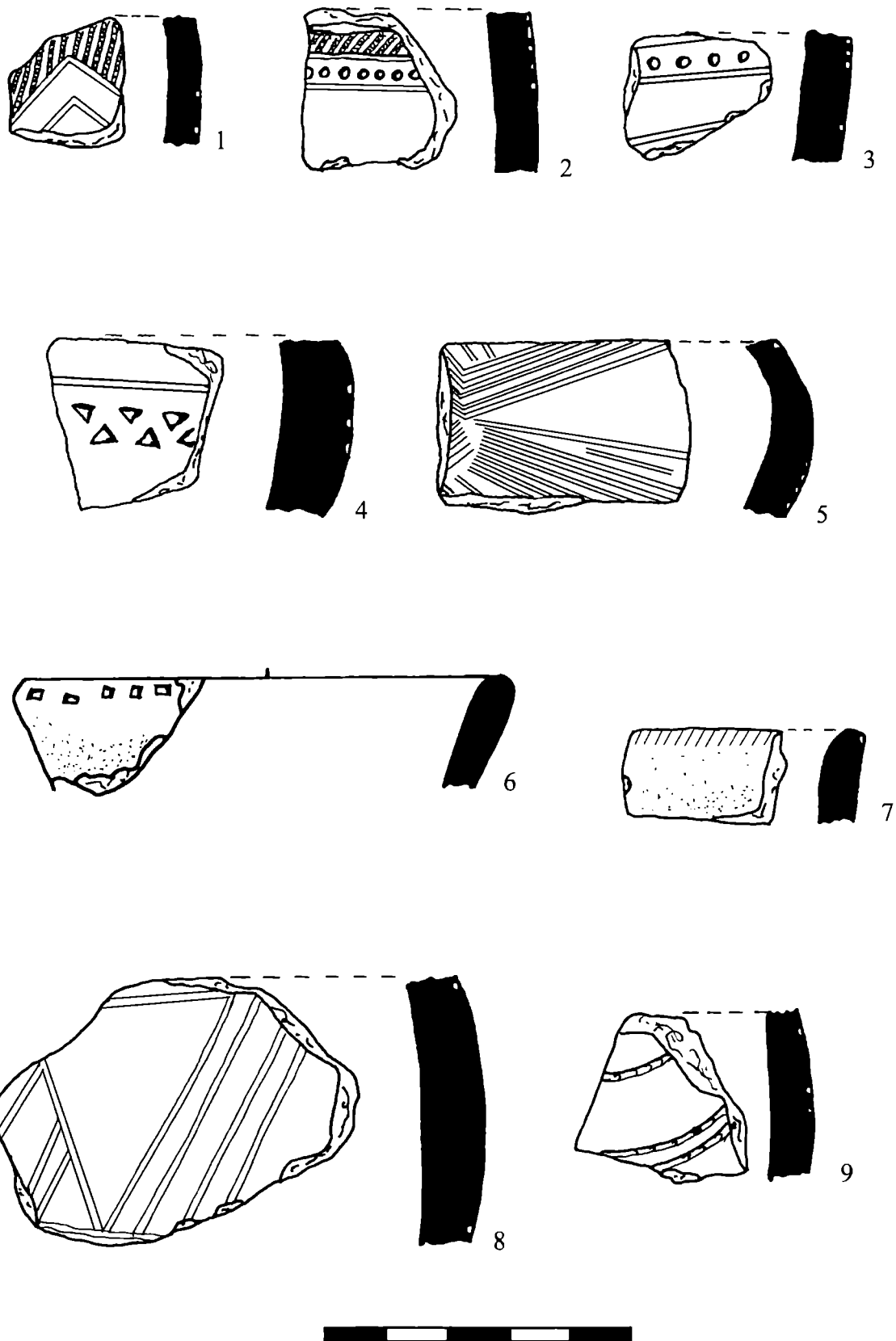

Fig. 15. Apahida. Cultura Wietenberg.

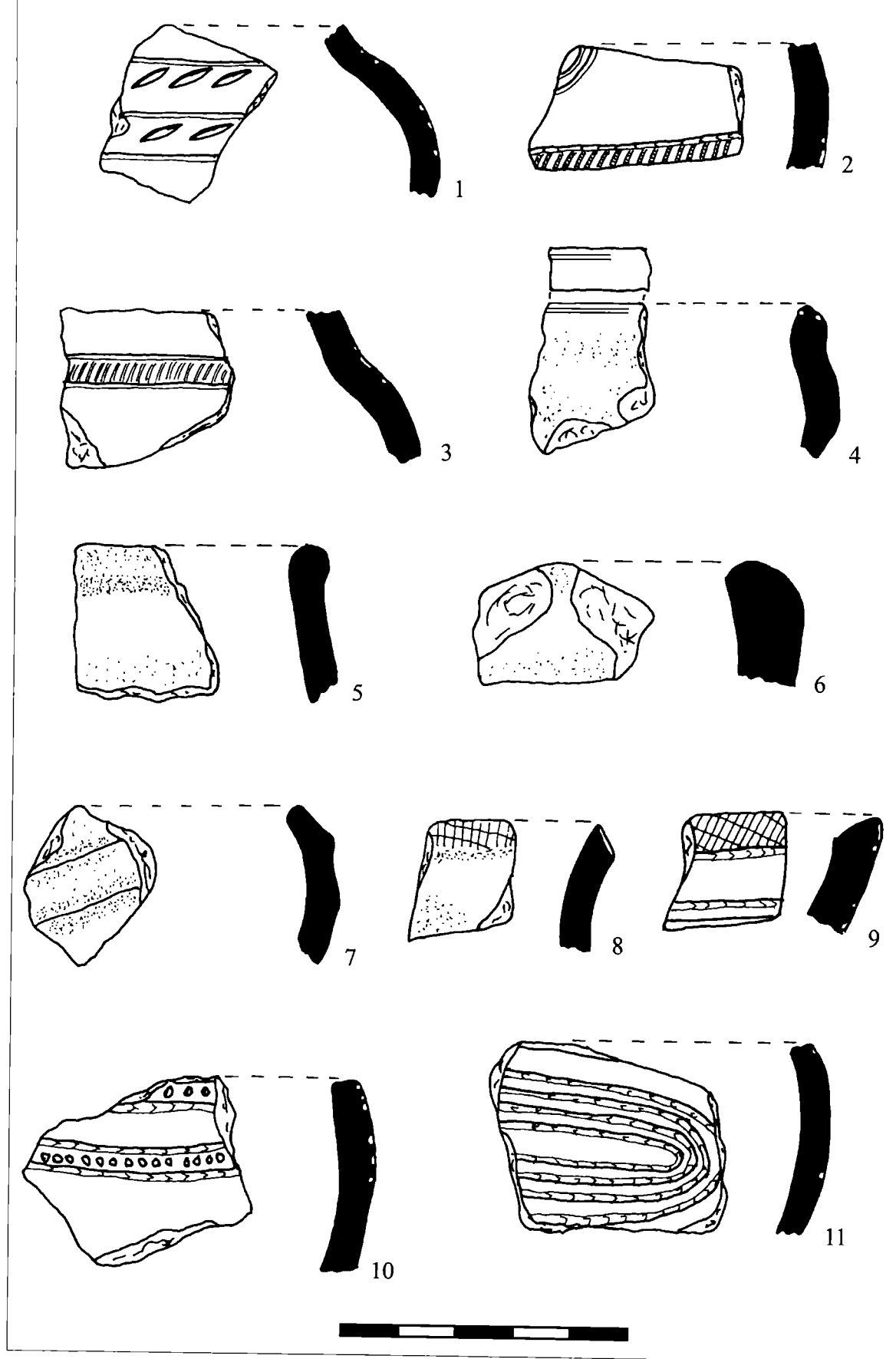

Fig. 16. Apahida. Cultura Wietenberg.

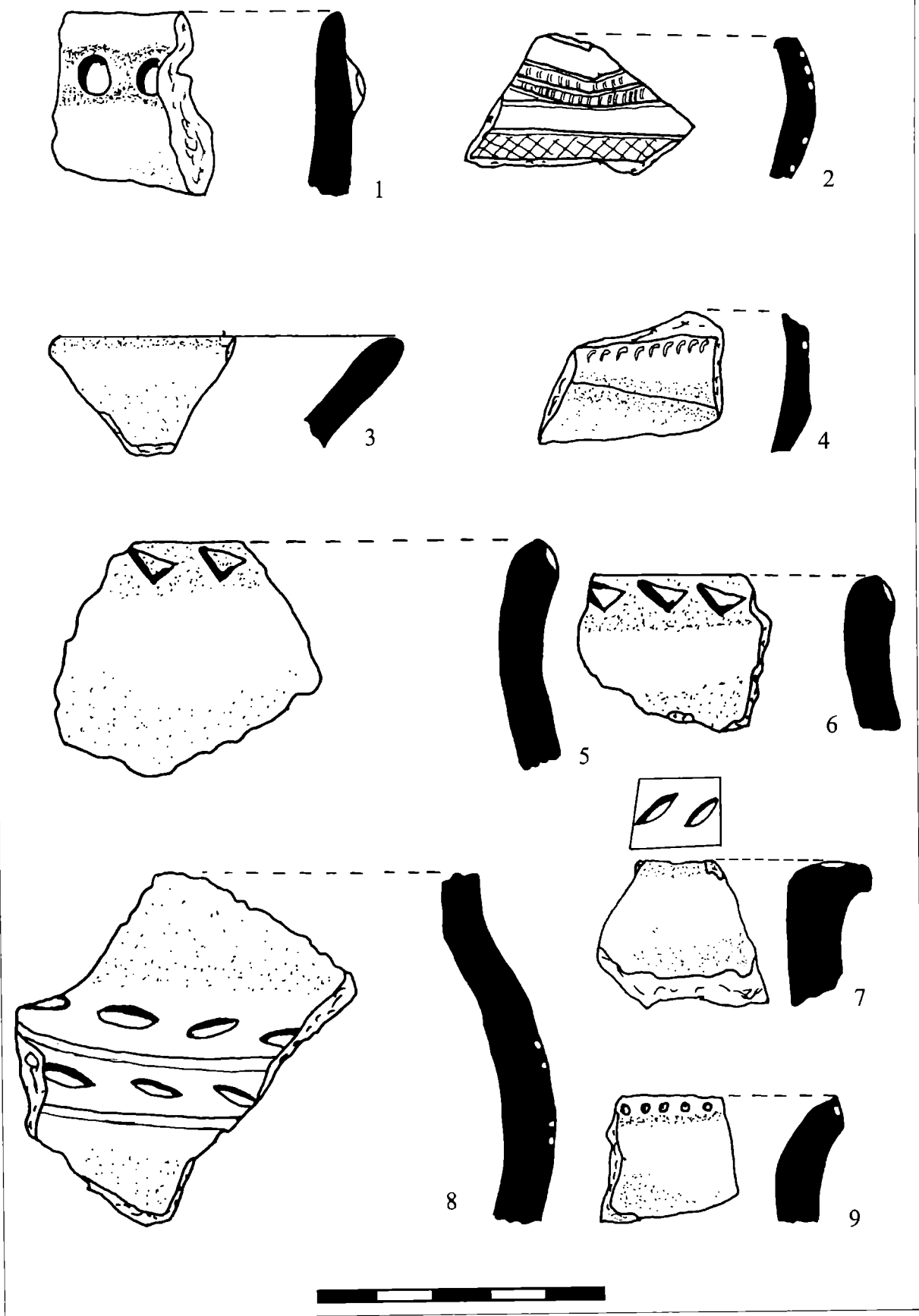

Fig. 17. Apahida. Cultura Wietenberg.

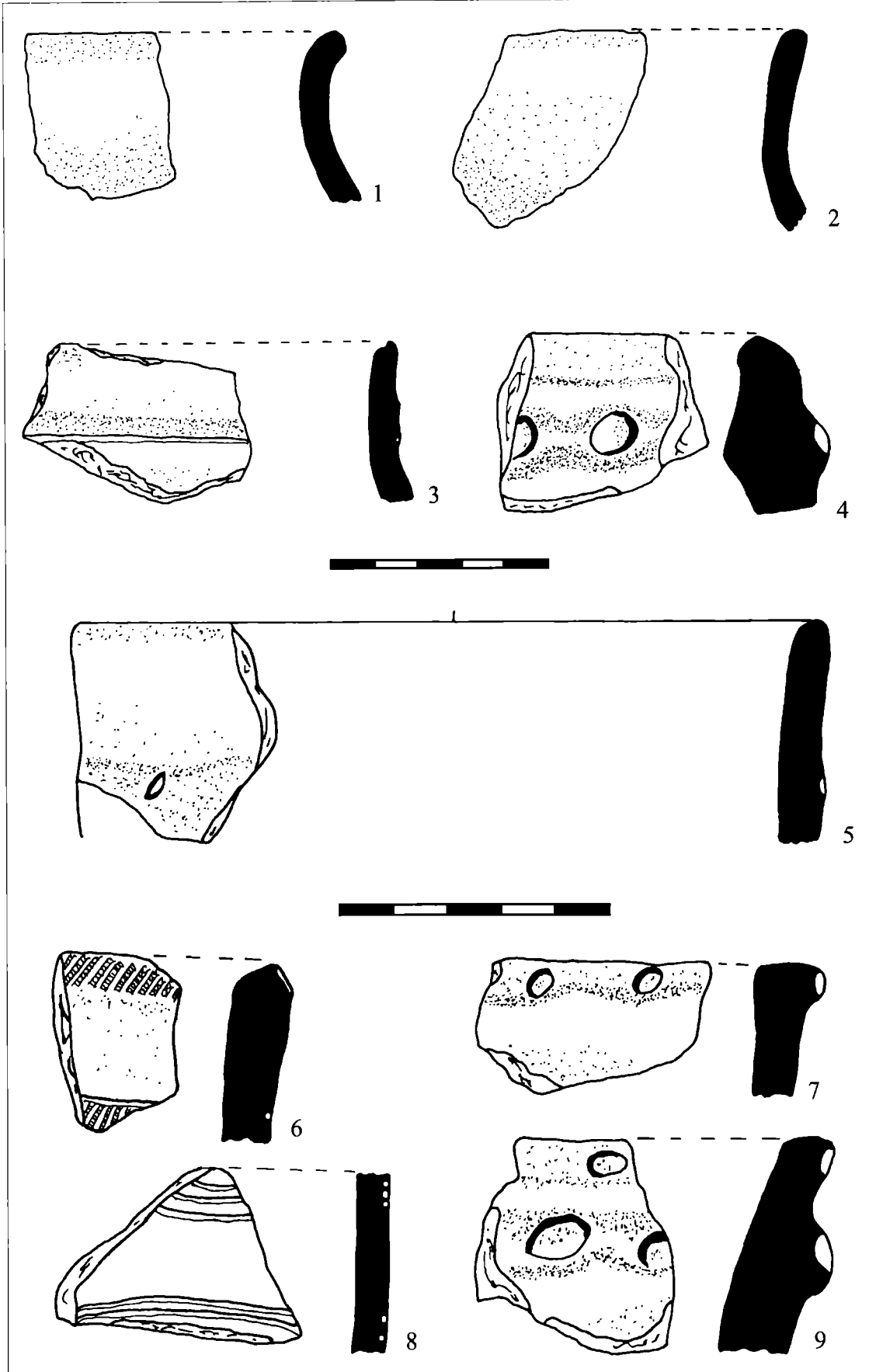
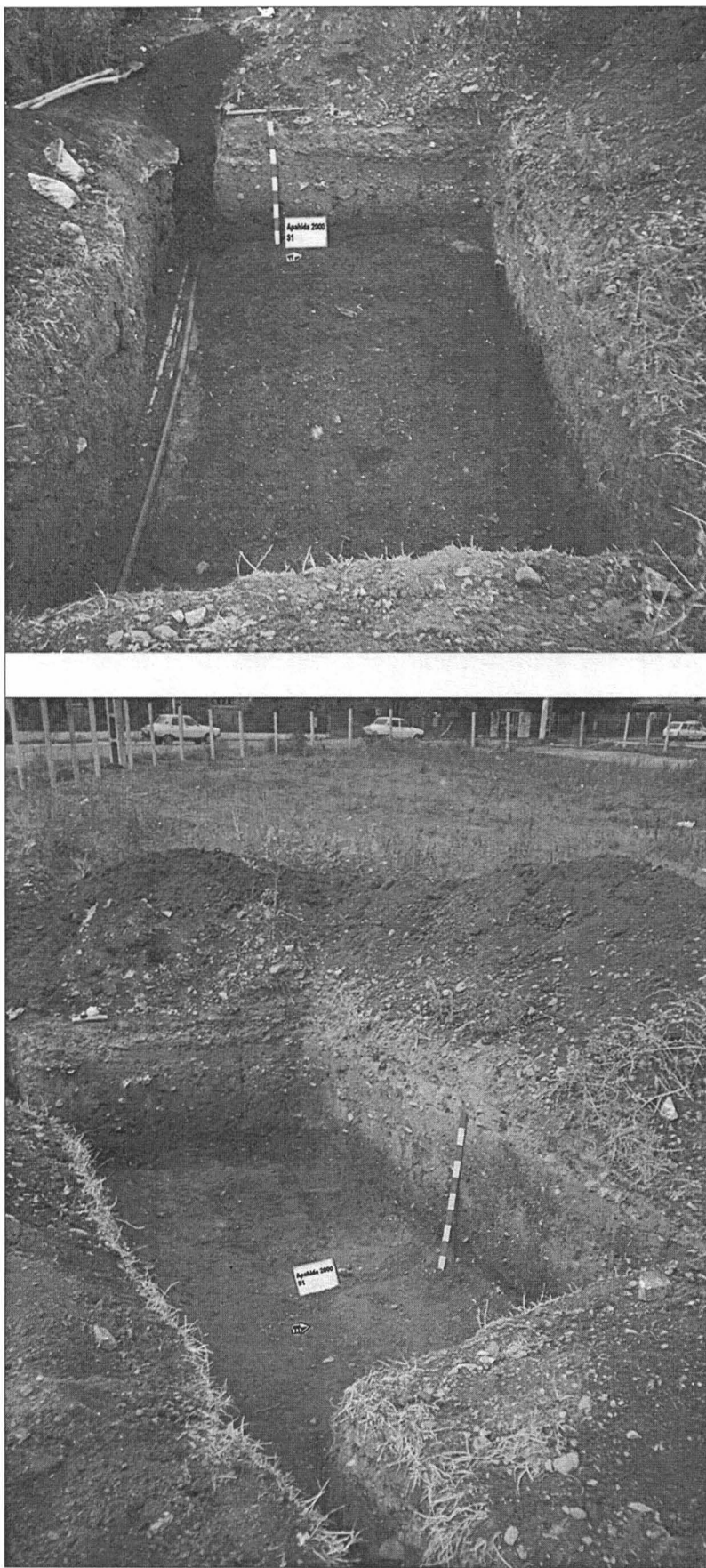

Fig. 18. Apahida. Cultura Wietenberg.

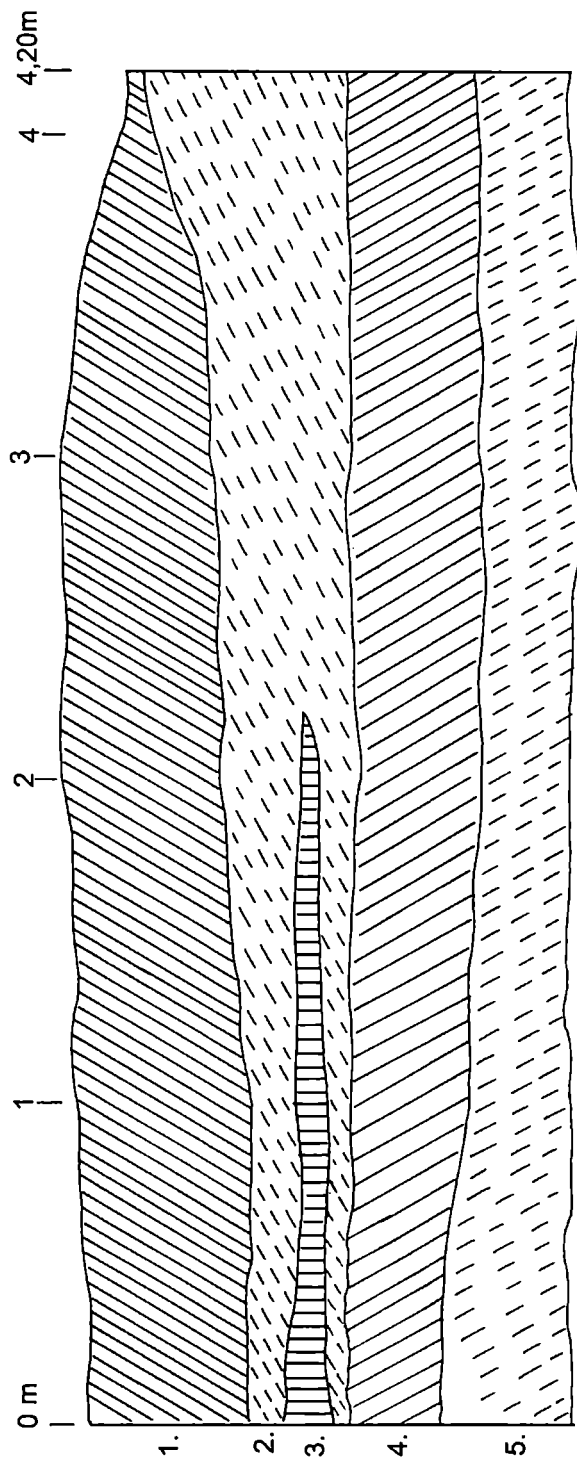

Pl. 1. Poziționarea geografică a sitului de la Apahida

Pl. 2. Apahida. S1

APAHIDA "BARIERĂ" SECȚIUNEA S1, PROFIL EST - VEST

0 1m

— 1. nivel modern.

— 2. nivel modern.

— 3. strat de pietre.

— 4. nivel de pământ de culoare neagră cu material arheologic.

— 5. strat de pietriș, steril arheologic.

Pl. 3. Apahida. Stratigrafie S1

Contribuții la cunoașterea ceramicii Suciu de Sus.

Descoperirile din Depresiunea Maramureșului

KACSÓ Carol

Cuvinte cheie: Depresiunea Maramureșului, epoca bronzului, cultura Suciu de Sus, ceramică.

Schlüsselwörter: Maramuresch Senke, Bronzezeit, Suciu de Sus-Kultur, Keramik.

În Depresiunea Maramureșului, situată în bazinul Tisei superioare, cantități mai mari de ceramică Suciu de Sus, ce pot fi supuse analizei tipologice, provin din așezările de la Giulești-Valea Mestecăniș (Popa 1969, 30, nota 94, fig. 3; Popa 1970, 43, nota 6; Kacsó 1987, 59, nr. 13, fig. 5-7) și Slatina-Cetate (Kobal' 1997; Балагын 2001, fig. 72; Vasiliev 2002; Кобаль 2011, 196, fig. 1), relativ numeroase fiind și materialele ce au apărut la Călinești-Rogoaze (Popa, Kacsó 1974, 561 sqq.; Nemoianu 1979, 133 sq.; Nemoianu, Todinca 1981, 66 sq.; Kacsó 1999, 57 sq., fig. 5, 1-5. 8-11. 13-17. 21-22, fig. 6, 2-4. 6-11. 14-16. 19-20. 22, fig. 7, 3. 6-9. 13-15. 17), Călinești-Grajdurile CAP (Kacsó 1999, 58, fig. 5, 6-7. 12. 18-20. 23-24, fig. 6, 1. 5-7. 12-13. 17-18. 21, fig. 7, 1-2. 4-5. 10-12. 16) și Sighetu Marmăției-Cireghi I (Ivanciuc C. 1990¹). Din celelalte așezări, deși uneori numărul fragmentelor ceramice puse în lumină este ridicat, descoperirile cu potențial de valorificare sunt puține, ele permițând doar încadrarea lor culturală, care în anumite cazuri rămâne totuși nesigură.

În timp ce materialele din așezarea de la Slatina-Cetate au fost detaliat descrise, descoperirile apărute în alte obiective, chiar în condițiile în care ele au fost ilustrate, nu au fost decât sumar prezentate.

La începutul demersului făcut pentru stabilirea trăsăturilor ceramicii Suciu de Sus din Maramureș descriu descoperirile ce au ieșit la iveală la Giulești-Valea Mestecăniș (fig. 1), acestea reprezentând un lot ce poate fi considerat cu probabilitate destul de mare ca fiind unitar și cronologic, întrucât provine din umplutura unei singure locuințe. Voi face apoi referiri la alte materiale din Maramureș, cu raportări la ansamblul descoperirilor din aria de răspândire a culturii Suciu de Sus, uneori și la descoperiri din alte medii culturale.

Ceramica apărută la Giulești, ca de altfel și cea din majoritatea așezărilor maramureșene, este fragmentară², astfel că reconstituirea formelor, dar mai ales a decorului vaselor întâmpină dificultăți. Din umplutura locuinței au fost adunate 267 de fragmente, dintre care 90, ce aparțin la 85 de vase, pot fi analizate în legătură cu formele ceramice de care aparțin, pasta din care au fost confecționate, culoarea lor după ardere, respectiv în privința tehnicii în care au fost decorate și a motivelor decorative uzitate. Dintre ele, 82 de fragmente, ce provin de la 77 de vase, sunt ilustrate (pl. 1-6)³.

1. Fragment de vas cu pereții subțiri, culoarea cenușiu-negricioasă în exterior, maronie în interior, pasta cu pietricele foarte mărunte și cioburi pisate, arderea foarte bună, marginea ușor răsfrântă în exterior, bordura tăiată drept și decorată cu un șir de creștături scurte orizontale, imediat sub ea un registru de linii incizate oblice ce flanchează o linie incizată semiovală (pl. 1, 1).

2. Fragment de vas cu pereții subțiri, culoarea cenușie, pasta cu pietricele foarte mărunte, arderea foarte bună, marginea ușor răsfrântă în exterior, bordura tăiată drept și decorată cu creștături oblice, imediat sub ea

1 Descoperirile sunt menționate, fără a fi descrise și ilustrate.

2 Doar vasul de mici dimensiuni de la Slatina (Vasiliev 2002, fig. 32, 1) este aproape întreg, lipsindu-i numai tortița.

3 O parte a acestei ceramicii, și anume 52 de fragmente, a fost deja publicată, cu desene de calitate mai slabă, vezi Kacsó 1987, fig. 5-7.

KACSÓ Carol

Muzeul județean de istorie Maramureș
e-mail: carolkacso@yahoo.de

un motiv triunghiular hașurat, care flanchează o linie dublă incizată curbă (capăt de spirală ?) (pl. 1, 2). Vasul pare să fi fost prevăzut cu o toartă.

3. Fragment de vas cu gât tronconic și corp bombat, culoarea cenușiu deschis cu flecuri mai închise, pasta cu pietricele și nisip, arderea foarte bună, întretăierea gâtului cu corpul marcată de un prag, decorat pe corp cu o linie incizată semiovală, mărginită de o linie dublă incizată curbă (spirală?), spațiul dintre prag și cele două motive fiind umplut cu hașuri oblice (pl. 1, 3).

4. Fragment de vas cu corp bombat, pereții subțiri, culoarea roșiatică, pasta cu pietricele foarte mărunte și cioburi pisate, arderea bună, marginea răsfrântă în exterior, bordura rotunjită și decorată cu creștături oblice, imediat sub ea triunghiuri hașurate alăturate, mărginite de linii duble incizate oblice și incizii curbilinii (arce de spirală ?) (pl. 1, 4).

5. Fragment de castron, culoarea roșiatică, pasta cu nisip, arderea foarte bună, marginea răsfrântă în exterior, bordura rotunjită și decorată cu creștături oblice, sub gâtul scurt o linie circulară incizată, imediat sub aceasta hașuri oblice ce mărginesc un motiv incizat semioval (pl. 1, 5).

6. Fragment de vas cu gât tronconic și corp bombat, pereții subțiri, culoarea gălbui roșiatică, pasta cu nisip, arderea foarte bună, marginea ușor răsfrântă în exterior, bordura rotunjită și decorată cu creștături, pe gât, probabil, două torți, întretăierea gâtului cu corpul marcată de un ușor prag, sub acesta arcade incizate flancate de hașuri oblice (pl. 1, 6).

7. Fragment de vas cu gât cilindric și corp bombat, culoarea cenușiu negricioasă, pasta cu pietricele mărunte, arderea foarte bună, în porțiunea aflată imediat sub întâlnirea cu gâtul un decor de arcade incizate flancate de linii oblice (pl. 1, 7).

8. Fragmente de vas, culoarea gălbui roșiatică, pasta cu nisip și pietricele foarte mărunte, arderea bună, decor de linie incizată dublă (pl. 1, 8).

9. Fragment de vas cu gât, probabil, tronconic și corp bombat, culoarea cenușiu negricioasă, pasta cu pietricele mărunte, arderea foarte bună, se păstrează parțial decorul spiralic de linie dublă incizată completat de linii oblice ce flanchează un capăt incizat de spirală (?) (pl. 1, 9).

10. Fragment de vas, culoarea cenușiu negricioasă, pasta cu nisip și cioburi pisate, arderea foarte bună, decorat cu o linie incizată (pl. 1, 10).

11. Fragment de vas cu aceleași caracteristici, decorat cu o linie dublă incizată (pl. 1, 11).

12. Fragment de castron, culoarea cenușie, pasta cu nisip și cioburi pisate, arderea foarte bună, marginea puțin răsfrântă în exterior, bordura parțial rotunjită și decorată cu creștături (pl. 1, 12).

13. Fragment de castron, culoarea cenușie, pasta cu nisip, arderea bună, marginea puțin răsfrântă în exterior, bordura tăiată drept și decorată cu creștături, pe corp incizii duble curbilinii (pl. 1, 13).

14. Fragment de vas, culoarea roșiatică cu flecuri negricioase, pasta cu nisip, arderea foarte bună, decor de linii duble incizate (pl. 1, 14).

15. Fragment de vas cu gât, probabil, tronconic și corp bombat, pereții subțiri, culoarea roșiatic gălbuie în exterior, cenușie în interior, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea foarte bună, decor de linie circulară și linie dublă incizate (pl. 1, 15).

16. Fragmente de vas cu corp bombat, culoarea neagră în exterior, maronie în interior, pasta cu pietricele mărunte, arderea foarte bună, decor de linii incizate (pl. 2, 1).

17. Fragment de cană cu pereții subțiri, culoarea cenușiu negricioasă, pasta cu pietricele mărunte, arderea bună, decor spiralic incizat (pl. 2, 2).

18. Fragment de vas cu corp bombat, culoarea cenușiu negricioasă, pasta cu cioburi pisate, arderea bună, decor de linii incizate (pl. 2, 4).

19. Partea inferioară a unui vas cu pereții subțiri, culoarea cenușie, pasta cu pietricele, arderea bună, decor spiralic de linii incizate duble (pl. 2, 5).

20. Fragment de vas cu gât tronconic, prevăzut cu toartă, și corp bombat, culoarea cenușiu negricioasă, pasta cu cioburi pisate și pietricele mărunte, arderea foarte bună, decor spiralic (?) incizat (pl. 5, 5).

21. Fragment de strachină, culoarea roșiatică, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea bună, striuri slab perceptibile imediat sub marginea ușor răsfrântă în exterior (pl. 2, 3).

22. Fragment de vas, culoarea cenușie, pasta cu cioburi pisate și pietricele, arderea bună, striuri răzlețe sub marginea foarte ușor răsfrântă în exterior (pl. 2, 6).

23. Fragment de vas, culoarea roșiatică cu flecuri negricioase, pasta cu cioburi pisate și pietricele, arderea bună, marginea ușor răsfrântă în exterior, bordura rotunjită (pl. 2, 7).

24. Fragment de vas, culoarea gălbui roșiatică, pasta cu pietricele mărunte, arderea bună, sub margine un decor plastic abia perceptibil (pl. 2, 8).

25. Fragment de vas, culoarea gălbui roșiatică cu flecuri cenușiu negricioase, pasta cu pietricele, arderea bună, marginea ușor răsfrântă în exterior (pl. 2, 9).

26-67. Fragmente de oale, culoarea roșiatică, cenușie sau maronie, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea bună sau mediocră, marginea foarte puțin răsfrântă în exterior, pe sau imediat sub ea brâu alveolar, completat la unul dintre exemplare cu o creastă alveolară oblică, pereții dreپți sau ușor curbați, decorați cu striuri; un fragment cu o perforație rotundă, realizată dinspre exterior (pl. 2, 10-21, pl. 3, pl. 4).

68. Fragment de vas, culoarea neagră în exterior, roșiatică în interior, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea bună, marginea răsfrântă în exterior (pl. 5, 1).

69-70. Fragmente de vase, culoarea neagră în exterior, gălbuie în interior, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea bună.

71. Fragment de vas (castron ?), culoarea cenușie, pasta cu pietricele, arderea bună, marginea răsfrântă în exterior (pl. 5, 2).

72. Fragment de gât de vas cu toartă tubulară, culoarea roșiatică în exterior, negricioasă în interior, pasta cu pietricele, arderea foarte bună (pl. 5, 3).

73. Fragment de gât de vas cu toartă, culoarea cenușiu gălbuie, pasta cu pietricele, arderea bună (pl. 5, 4).

74. Fragment de vas (castron ?), culoarea cenușie, pasta cu pietricele, arderea foarte bună, marginea foarte ușor răsfrântă înspre exterior (pl. 5, 6).

75. Fragment de „apărător de jar” („*Glutdeckel*”), culoarea roșiatică în exterior, cenușie în interior, pasta cu nisip, arderea foarte bună (pl. 5, 7).

76. Fragment de picior de la un vas vatră, culoarea roșiatică, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea bună, striuri pe fața exterioară (pl. 5, 8).

77. Fragment din partea inferioară a unui picior de la un vas vatră, culoarea cenușie în exterior, roșiatică în interior, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea foarte bună, șanțuri oblice alăturate la bază, striuri pe ambele fețe (pl. 5, 9).

78. Fragment de picior de vas prevăzut cu o perforație rotundă, culoarea roșiatică, pasta cu pietricele și cioburi pisate, arderea foarte bună, striuri pe ambele fețe (pl. 6, 1).

79-85. Funduri de vase (pl. 6, 2-7).

În ceea ce privește calitatea ceramicii ieșite la iveală la Giulești pot fi stabilite două grupuri: a. vase din pastă cu nisip, pietricele foarte mărunte, mult mai rar și cioburi pisate, foarte bine sau bine arse; b. vase din pastă cu pietricele mai mari, de cele mai multe ori combinate cu cioburi pisate, arderea bună, foarte rar mediocră. Observații asemănătoare au fost făcute și în privința calității ceramicii de la Slatina (Vasiliev 2002, 36), ele fiind valabile de altfel pentru ansamblul descoperirilor maramureșene. Este de remarcat și faptul că în cadrul acestor descoperiri apar doar foarte puține vase de slabă calitate, din pastă cu pietricele mai mari, mediocru arse.

Formele de vas prezente în repertoriul ceramic al culturii Suciul de Sus din Maramureș sunt *oala* (I), *castronul/strachina* (II), *ceașca* (III), *cana* (IV), *vasul cu corpul bombat* (V), *vasul cu gât înălțat și corp bombat* (VI), *vasul vatră* (VII), „*apărătorul de jar*” (VIII), *capacul* (IX).

I. *Oala* reprezintă forma cea mai frecvent întâlnită. Toate vasele de acest fel au marginea ușor răsfrântă în exterior, pereții dreپți sau ușor curbați. Cele mai multe dintre exemplare au fost de dimensiuni mari și mijlocii, cu diametrul gurii între 0,40 și 0,60 m, ele fiind folosite mai ales pentru păstrarea alimentelor (tipul IA). Au existat și vase mai mici, inclusiv din categoria ceramicii calitativ mai bune (tipul IB), care au fost întrebuințate, probabil, la prepararea sau la servirea hranei. Majoritatea oalelor au pe margine sau imediat sub aceasta brâu alveolar, iar pereții sunt acoperiți de la gură până la fund de striuri dispuse neregulat. Vasele mici, de exemplu două dintre cele descoperite la Giulești-*Valea Mestecăniș* (pl. 1, 1-2), au decorul incizat.

Oale au fost descoperite în așezările Suciul de Sus din Maramureș la Bârsana-*Cetățuie*⁴, Bârsana-*Podul Miresei*⁵, Călinești-*Rogoaze* (Kacsó 1999b, fig. 5, 8-11. 13-17. 21-22, fig. 6. 2-4. 6-11 etc.), Călinești-*Grajdurile CAP* (Kacsó 1999b, fig. 5, 6-7. 12. 18-20, 23-24, fig. 6, 1. 5-7 etc.), Giulești-*Valea Mestecănișului* (pl. 1, 1-2, pl.

4 Material inedit în muzeele din Sighetu Marmăției și Baia Mare. Menționat de C. Kacsó (1987, 51, nr. 4a).

5 Material inedit în muzeul din Baia Mare. Menționat de C. Kacsó (1987, 51, nr. 4b).

2, 6-21, pl. 3-4) Ieud-*Podereiu Dumbrăviței* (Kacsó 2003, pl. 11, 3-12), Moisei-*Dealul Purcărețu*⁶, Sarasău-Moară (Kacsó 1987, fig. 9, 14-15), Sarasău-După Ștrec (Kacsó 2009, pl. 4, 3. 5-9), Sarasău-Vaşcapău (Kacsó 2009, pl. 1, 7. 9), Sârbi-Valea Popii⁷, Sighetu Marmăției-str. *Avram Iancu*⁸, Sighetu Marmăției-Cireghi I⁹, Sighetu Marmăției-Ceardea-Țărmuri (Ivanciuc T. 1999, fig. pe p. 19) și Slatina-Cetate (Kobal' 1997, pl. 2-3, pl. 4, 5-9. 11. 14, pl. 5, 1-2, pl. 8, 1-3; Балагари 2001, fig. 72, 5. 12-13; Vasiliev 2002, fig. 2-3, fig. 32, 4, fig. 33 etc.).

Ambele tipuri ale formei I au mai multe variante în funcție de înclinația sau curbura pereților, precum și subvariante în funcție de modul de modelare a marginilor și existența sau lipsa torților, materialul exclusiv fragmentar apărut până în prezent în Maramureș nu permite însă nuanțări în această direcție. Se poate totuși preciza că variantele cele mai răspândite sunt oalele sac și cele în formă de butoi.

Oalele sunt prezente masive în descoperirile Suciului de Sus din întreaga arie de răspândire a culturii (Потушняк 1958, pl. 4, pl. 6, 2-6 [Diakovo]; Bader 1978, pl. 46, 5-6. 9-10. 12 [Culciu Mic-La Gropi de Siloz], pl. 49, 3-4 [Boinești-Coasta Boineștilor], pl. 53, 8 [Culciu Mare-Sub Grădini]; Kacsó 1980, fig. 1, 1-4. 7-8 [Sâncraiu Silvaniei-Barázdahát], fig. 1, 12-18 [Bulgari-La Izvoare], fig. 2, 10-14 [Oarța de Sus-Oul Făgetului]; Demeterová 1984, pl. 2, 5, pl. 13, 7, pl. 14, 5-6, pl. 20, 1, pl. 21, 4, pl. 22, 2, pl. 23. 13 [Zemplínske Kopčany], pl. 25, 5 [Veľké Raškovce]; Kacsó 1987, fig. 2, 11-32 [Copalnic Mănăstur-Poiana], fig. 4, 4-6 [Cuceu-Pe Lab], fig. 4, 10-15 [Cuceu-Cuceul Sec], fig. 8, 6 [Jibou], fig. 8, 15-17, fig. 9, 1-4 [Mesteacăn-Valea Caselor/La Parhon], fig. 11, 11-14, fig. 12-13 [Seini-IAS Ferma 7] fig. 15, 4-20 [Vad-Poduri]; Bajusz, Tamba 1988, pl. 9, 5-7 [Podișu-La Lab], pl. 12, 1. 3 [Podișu-Pe Inat], pl. 12, 8, pl. 13, 6 [Rogna-Bulbuc], pl. 17, 1. 3 [Rogna-Coasta lui Nicolae], pl. 17, 7 [Cliș-Dealul Grindului], pl. 19, 5 [Ileanda-Pe coastă]; Кобаль 1992, fig. 3, 1-2 [Kvasovo]; Gogăltan, Isac 1995, pl. 1, 2-4, pl. 2, 2-5, pl. 4, 1-4. 9, pl. 5 [Cășeu-Cetățele]; Kacsó 1999a, fig. 2-3, fig. 4, 2-11, fig. 5, 1-6, fig. 9, 2-4 [Lăpușel-Ciurgău], Балагари 2001, fig. 70, 2-3, fig. 70a, 1. 5 [Diakovo]; Gogăltan 2001, pl. 1, 3-4, pl. 2, 1-2. 4, pl. 3, 1. 3-4, pl. 4 [Cășeu-Cetățele]; Popovich 2002, pl. 5, 5-7, pl. 6, 1-2. 3. 5. 7, [Baranincy-Runia]; Bejinariu 2003, pl. 2, 4-6, pl. 3, 2 [Tihău-La Cerniele], pl. 4, 1 [Românași-Stația de carburanți S. C. Comes], pl. 5, 3 [Aluniș], pl. 6, 2 [Dragu-La Bulbuc]; Pop 2003, fig. 1, 2-3, fig. 2 [Someș-Uileac-Bicirig]; Kacsó 2003, pl. 1, 5-10 [Ariniș-Mocira], pl. 2, 8-10 [Bozânta Mică-Grind], pl. 3, 4 [Bușag-Pe Tog], pl. 5-7, 1-8 [Ciolt-Cioltișor], pl. 9, 1 [Corni-Secătura], pl. 10, 2-3. 5-6. 8-11 [Giurtelecu Hododului-Dealul Nucilor], pl. 21, 9-17 [Lăpușel-Tedeș], pl. 23, 4-21 [Oarța de Sus-Dealul Stremțului], pl. 29, 7-11. 13-24, pl. 30, 1-7 [Prislop-Ograde/Valea Boului], pl. 31, 3-17, pl. 32, 1-6 [Săsar-Dâmbul Morii], pl. 34, 6-14 [Seini-Dagas]; idem 2004a, fig. 3, 5-12, fig. 4, 1-5 [Racâș-Valea Jernăului], fig. 5, 3-6 [Nadiș-Buia Mitruului]; idem 2004b, fig. 5, 4-6. 8, fig. 6, 1. 3-5 [Oarța de Jos-Vâlceau Rusului]; Marta 2004, pl. 3 [Halmeu-Vamă]; Tóth, Marta 2005, fig. 10, 3 [Nyírmada-Vályogvető]; Kacsó 2005a, fig. 2, 2-19, fig. 3, 1-11, fig. 8, 8-15, fig. 9, fig. 10, 2-10 [Bicaz-Igoaie]; idem 2005b, fig. 2, 4-14, fig. 3 [Baia Mare-Dealul Morgău]; Marta 2005, pl. 2, 7-17, pl. 4, 1. 7-11. 13-16 [Petea-Csengersima – Vamă II]; Kacsó 2006, fig. 3, 1-6, fig. 4, 1-4, fig. 5, 1-9 [Vălenii Șomcutei-Peștera Valea Rea], fig. 10-11 [Vălenii Șomcutei-Valea lui Ștefan]; Nagy, Scholtz 2009, pl. 1, 3, pl. 2, 7-9 etc. [Ōr-Ōri tag]; Pop 2009, pl. 1, 1-3. 6-7, pl. 2, 2, pl. 7 etc. [Petea-Csengersima-Vamă I], Marta 2009, pl. 2, 14-15, pl. 9, 17, pl. 11, 7, pl. 15, 12-14 etc. [Petea-Csengersima-Vamă II]; Kaminská 2010, pl. 20, 4, pl. 21, 2 [Čičarovce-Veľka Moľva]; Pop 2010, pl. 1, 2, pl. 2, 1. 4-5, pl. 4, 8-9 etc. [Lăpușel-Mociar]; Bader 2011, pl. 5, 1. 4 [Medieșu Aurit-Dâmbul Acastăului]¹⁰. Oale asemănătoare, de regulă cu pereții striati și cu un variat decor plastic dispus sub margine, se găsesc și în repertoriul ceramic al grupului Lăpuș (Kacsó 1971, fig. 3, a-b [Lăpuș-Podanc]; idem 1975, fig. 13, 1 [Lăpuș-Podanc]; idem 1990, fig. 6-7, 1 [Libotin-Dâmbul Crucii]; idem 1993, pl. 4-5, pl. 8, 1-4, pl. 11 [Suciul de Sus-Pe Șes], pl. 12, 4-12 [Groșii Țibleșului-Ograde], pl. 13, 9-12 [Groșii Țibleșului-Tăușor]; idem 1994, pl. 2, 1-2. 6-8 [Lăpuș-Gruicul Târgului]; idem 2003, pl. 12 [Lăpuș-Cioncaș/Sub Cioncaș], pl. 14, 1-6 [Lăpuș-Podul Hotarului], pl. 15, 5-7. 9-13 [Lăpuș-La Ariniș], pl. 16, 3 [Lăpuș-Tuliceasca], pl. 16, 4-17, pl. 17, 1-15, [Lăpuș-Tinoasa], pl. 19, 3-10 [Lăpuș-Valea Cerțiului], pl. 20, 1-3 [Lăpuș-Pe Mlacă/Sub Mlacă], pl. 26, 1-8 [Oarța de Sus-Făget], pl. 28, 1-3 [Orăța-Țempe], pl. 29, 1 [Orăța-Pe Lab], pl. 37, 1 [Suciul

6 Material inedit în muzeul din Sighetu Marmăției. Menționat de C. Kacsó (2003, 106, 120, 138, nr. 103).

7 Material inedit în muzeul din Sighetu Marmăției. Menționat de C. Kacsó (2003, 117, 140, nr. 153).

8 Material inedit în muzeul din Sighetu Marmăției. Menționat de C. Kacsó (2003, 118, 140, nr. 149).

9 Material inedit, menționat de C. Ivanciuc (1990, 116 sq.), păstrat în custodie la muzeul din Sighetu Marmăției.

10 Având în vedere starea fragmentară a materialului, nu este exclus ca unele dintre piesele citate să nu fi aparținut în realitate oalelor, ci altor forme ceramice.

de Jos-Vârful Carpănușului]; idem 2004c, pl. 60, 2, pl. 62, 3 [Lăpuș-Podancul Mare, Podanc]; Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, fig. 8, 5, 9 [Lăpuș-Podanc]; Kacsó 2011a, pl. 12-13 [Lăpuș-Podanc]]¹¹.

II. Este dificil de stabilit, în cazul unui material fragmentar cum este cel din Maramureș, apartenența unora dintre piese la categoria de *castron* sau de *strachină*, din acest motiv se impune tratarea comună a acestor forme. Fragmente de acest fel se regăsesc printre descoperirile de la Crăciunești-Mohâlca¹², Giulești-Valea Mestecăniș (pl. 1, 5, 12-13, pl. 2, 3, pl. 5, 2, 6), Ieud-Podereiu Dumbrăviței (Kacsó 2003, pl. 11, 13), Sarasău-După Ștrec (Kacsó 2009, pl. 4, 10, 13), Sighetu Marmăției-Cireghi I și Slatina-Cetate (Kobal' 1997, pl. 4, 1-4; Vasiliev 2002, fig. 31, 2, fig. 42, 3-4). Există și aici, evident, mai multe tipuri, variante și subvariante. Definirea lor pentru descoperirile din Maramureș nu este însă deocamdată posibilă. Ca și în cazul oalelor, și la această formă se remarcă diferențe în calitatea pastei din care sunt confecționate vasele, precum și decorul deosebit în funcție tocmai de calitate, castroanele din pastă mai fină fiind decorate cu incizii, celelalte cu striuri. Mai multe exemplare sunt nedecorate.

Castroane și străchini mai mult sau mai puțin asemănătoare celor din Maramureș se întâlnesc în numeroase alte descoperiri Suci de Sus (Bader 1978, pl. 45, 11-12, 14 [Culciu Mic-La gropi de siloz], pl. 47, 13-16, 18-19, 25, 28, 30-31, pl. 48, 3, 5 [Boinești-Coasta Boinestiului], pl. 51, 3-11, pl. 52, 1, 3-4, 9-10 [Culciu Mare]; Kacsó 1980, fig. 1, 18-19 [Bulgari], fig. 2, 22-28 [Ariniș-Subt Ogrăzi]; Demeterová 1984, pl. 2, 7, pl. 3, 5-7, pl. 5, 6, pl. 7, 9, pl. 9, 8, pl. 19, 5, pl. 22, 10, pl. 23, 18 [Zemplínske Kopčany], pl. 25, 2-3, pl. 27, 5 [Veľké Raškovce], pl. 31, 9 [Ruské]; Kacsó 1987, fig. 2, 8-10 [Copalnic-Mănăstur-Poiana], fig. 10, 14 [Seini-Ferma GAS 7]; Кобаль 1992, fig. 3, 2, 11-12, fig. 5, 1 (Kvasovo); Kacsó 1999a, fig. 5, 7-8 [Lăpușel-Ciurgău]; Балагури 2001, fig. 66, 5-6, 8, fig. 70, 20, fig. 75, 2 [Diakovo]; Popovich 2002, pl. 3, 1, pl. 4, 1-3, 5-6 [Baranincy-Runia]; Bejinariu 2003, pl. 5, 2 [Aluniș]; Pop 2003, fig. 5, 1-5, 7, fig. 6, 1-13 [Someș-Uileac-Bicirig]; Kacsó 2003, pl. 3, 5-8, pl. 8, 1-3 [Ciolt-Cioltișor], pl. 22, 16-17, pl. 25, 3-8 [Oarța de Sus-Dealul Stremțului], pl. 30, 11-12 [Prislop-Ograde/Valea Boului], pl. 33, 6-8 [Săsar-Dâmbul Morii], pl. 35, 9-10 [Seini-Dagas]; idem 2004b, fig. 2, 8, fig. 5, 7 [Oarța de Sus-Vâlcea Rusului]; Marta 2004, pl. 2, 6-8 [Halmeu-Vamă]; Kacsó 2005a, pl. 12, 5-6, 8-9 [Bicaz-Igoaie]; idem 2005b, fig. 4, 7-10, fig. 5, 1-6 [Baia Mare-Dealul Morgău]; idem 2006, fig. 6, 7 [Vălenii Șomcutei-Peștera Valea Rea]; Nagy, Scholtz 2009, pl. 4, 2 [Őr-Őri tag]; Pop 2009, pl. 1, 4, pl. 11, 3, pl. 20, 1-2 etc. [Petea-Csengersima-Vamă I]; Marta 2009, pl. 3, 2, 9, pl. 5, 8, pl. 6, 4-5 etc. [Petea-Csengersima-Vamă II]; Pop 2010, pl. 2, 5, 7-10, pl. 7, 4 [Lăpușel-Mociraj]; Bader 2011, pl. 5, 3 [Medieșu Aurit-Dâmbul Acastăului]; Kobály 2011, fig. 2, 1, 4, 8 [Stanovo-Holomán dűlő], fig. 3, 3 [Stare Davidkovo]]. Multe dintre aceste tipuri și variante apar și în descoperirile Lăpuș (Kacsó 1971, fig. 3, c-e; idem 1975, fig. 14; idem 2001, fig. 22-25; idem 2004, pl. 56-58; Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, fig. 8, 10; Kacsó 2011a, pl. 10-11; idem 2011b, fig. 157-158 [Lăpuș-Podanc, Podancul Mare, Gura Tinoasei]; Kacsó 1990, fig. 9, 1-7 [Libotin-Dâmbul Crucii]; idem 1993, pl. 1, 1-15, pl. 7, 1-7, pl. 9, 1-8 [Suci de Sus-Pe Șes], pl. 12, 1-3 [Groșii Țibleșului-Ograde], pl. 13, 5 [Groșii Țibleșului-Tăușor]; idem 2003, pl. 15, 1 [Lăpuș-La Arini], pl. 16, 1 [Lăpuș-Tuliceasca], pl. 18, 1-9 [Lăpuș-Tinoasa], pl. 27, 5-9 [Oarța de Sus-Făget]).

Este de remarcat că repertoriul castroanelor și străchinilor Suci de Sus-Lăpuș este foarte variat, numeroase tipuri și variante lipsesc însă, cel puțin deocamdată, dintre descoperirile maramureșene, în special cele cu pereții profilați și, cu o singură excepție (Sarasău-După Ștrec [Kacsó 2009, pl. 4, 13]), cele cu marginile mult răsfrânte în exterior.

III. Singura piesă din așezările Suci de Sus maramureșene ce poate fi atribuită cu certitudine formei de *ceașcă* provine de la Slatina-Cetate (Vasiliev 2002b, pl. 38, 1). Un alt fragment (Vasiliev 2002, fig. 36, 1), tot din această așezare, ar putea aparține, de asemenea, acestei forme. În legătură cu prima dintre aceste piese este însă de menționat faptul că decorul său de S-uri culcate înălțuite pare să indice fie o influență Wietenberg, fie chiar proveniența vasului din acest mediu¹³.

IV. Spre deosebire de ceașcă, *cana* are înălțimea mai mare decât diametrul gurii. Printre descoperirile de la Giulești-Valea Mestecăniș există un singur fragment ce provine sigur de la o cană (pl. 2, 2). Un număr relativ

11 Argumentul principal pentru stabilirea genezei grupului Lăpuș din fondul Suci de Sus este oferit de constatarea existenței unor multiple similitudini în repertoriul ceramic al celor două aspecte culturale. Prezentarea aici a unor analogii din mediul Lăpuș pentru ceramica Suci de Sus din Maramureș are menirea de a sublinia acest fapt.

12 Material inedit în muzeul din Baia Mare. Menționat de C. Kacsó (2003, 110, 126, nr. 44).

13 Vezi Boroffka 1994, 189; Dietrich, Dietrich 2011, 69.

mare de fragmente de la Slatina-Cetate sunt menționate de asemenea ca aparținând cânilor (Vasiliev 2002, 37 sq.), dar numai unele dintre acestea pot fi atribuite cu certitudine acestei forme. Tot în categoria cânilor se încadrează alte piese de la Slatina, considerate cești (de ex. Vasiliev 2002, pl.32, 1, pl. 42, 10, pl. 46, 6). Eventual, tot de la o cană provine un fragment ieșit la iveală la Sighetu Marmăției-str. *Avram Iancu*, poate și un fragment de toartă de la Sighetu Marmăției-Cireghi I.

Tipul cel mai reprezentativ de cană din cadrul culturii Suciului de Sus are marginea ușor răsfrântă în exterior, gâtul foarte scurt sau scurt, corpul bombat, toarta supraînălțată (Hampel 1886, pl. 73, 2a-2b [loc de descoperire necunoscut¹⁴]; Hampel 1892, pl. 167, 2, [Hajdúböszörmény]; ArchÉrt 20, 1900, fig. pe p. 208 [Suciul de Sus¹⁵]; Wosinszky 1904, pl. 10, 2 [Suciul de Sus ?¹⁶]; Zatlukál, Zatlukál 1937, fig. 5, stânga rândul de jos [Stanovo]; Roska 1942, fig. 111 [Suciul de Sus-Poduri pe coastă]; Mozsolics 1960, fig. 2 [Panyola]; Kalicz 1960, pl. 2, 1-4 [Nyíregyháza-Morgó], pl. 2, 5-7 [Berkész-Csonkás dűlő], pl. 4, 2 [Igrici-Matata], pl. 6, 22 [Rétközberencs-Paromdomb]; Bader 1978, pl. 45, 8 [Culciu Mic-La gropi de siloz], pl. 50, 2-7. 9, pl. 55, 1-3, pl. 57, 1 [Culciu Mare-Sub grădini]; Kacsó 1987, fig. 14, 1 [Vad-Poduri], fig. 20, 14 [Oarța de Jos-Vâlcea Rusului]; Almássy, Istvánovits, Kurucz (red.) 1997, fig. 9, 2 [Nyírkársz-Gyulaháza¹⁷]; Базарыи 2001, fig. 70a, 16. 18 [Diakovo]; Kacsó 2004b, fig. 3, 14 [Oarța de Jos-Vâlcea Rusului]; Tóth, Marta 2005, fig. 5, 2, fig. 6-9, fig. 11, 1 [Nyírmada-Vályogvető]; Marta 2005, pl. 5, 2 [Petea-Csengersima-Vamă II]; Кобаль 2005, fig. 4, 2 [Kvasovo]; Kobal' 2006, fig. 13 [Stare Davidkovo]; Marta 2009, pl. 5, 12, pl. 10, 14, pl. 11, 13 etc. [Petea-Csengersima-Vamă II]; Nagy, Scholtz 2009, pl. 3, 1-2. 5 etc. [Ör-Öri tag]; Kobály 2011, fig. 4, 2 [Čepa], fig. 10, 3 [Podhering]]. În Maramureș nu a fost identificat deocamdată acest tip de cană. Exemplarele de aici, judecând după fragmentele păstrate, par să fi fost mai zvelte, având și gâtul ceva mai înalt.

La Slatina-Cetate mai apare un tip de cană, și anume cel cu marginea răsfrântă în exterior, gâtul înalt, corpul puternic bombat, prevăzut cu o toartă din bandă lată, pornită din margine și terminată la întretăierea gâtului cu corpul vasului (Vasiliev 2002, fig. 42, 11). Acest tip are o bună analogie, cum precizează și V. Vasiliev (2002, 38), în descoperirile de la Boinești-Coasta Boineștilor (Bader 1978, pl. 47, 5). Apropiată ca formă este și cana de la Medieșu Aurit-Togul lui Schweizer (Bader 1978, pl. 44, 6).

V. Vase cu corpul bombat sunt prezente în Maramureș la Călinești-Rogoaze (Kacsó 1999b, fig. 7, 6), Giulești-Valea Mestecăniș (pl. 1, 4, eventual și pl. 1, 15), Slatina-Cetate (Vasiliev 2002, fig. 28. 1, fig. 34, 1, fig. 41, 6) și, probabil, Sighetu Marmăției-Cearța-Tărmuri (Ivanciuc T. 1999, fig. pe p. 19). Caracteristica lor definitorie este corpul pornit imediat de sub marginea răsfrântă în exterior. Decorul exemplarelor din Maramureș este realizat în tehnica inciziei. Există și câteva exemplare lipsite de decor.

Un vas care pare a aparține acestei forme a fost descoperit la Medieșu Aurit-Togul lui Schweizer (Bader 1978, pl. 44, 11). Alte vase de acest fel provin de la Mesteacăn-Valea Caselor/La Parhon (Kacsó 1987, fig. 9, 5-6. 8), Oarța de Jos-Vâlcea Rusului (Kacsó 1987, fig. 21, 8-10; idem 2004b, fig. 5, 9), Cășeu-Cetățele (Gogâltan, Isac 1995, pl. 2, 1), Lăpușel-Ciurgău (Kacsó 1999a, fig. 4, 1), Beregovo (Базарыи 2001, fig. 75, 3; prevăzut cu două mici torți plasate sub margine), Baranincy-Runia (Popovich, Settlement, pl. 3, 9), Corni-Secătura (Kacsó 2003, pl. 9, 2), Giurtelecu Hododului (Kacsó 2003, pl. 10, 10), Lăpușel-Tedeș (Kacsó 2003, pl. 21, 18), Oarța de Sus-Dealul Stremțului (Kacsó 2003, pl. 22, 2, pl. 24, 3-4), Săsar-Dealul Morii (Kacsó 2003, pl. 32, 1-4), Racăș-Valea Jernăului (Kacsó 2004a, fig. 4, 6), Vălenii Șomcutei-Peștera Valea Rea (Kacsó 2006, fig. 6, 5), Ör-Öri tag (Nagy, Scholtz 2009, pl. 4, 3, pl. 5, 6, pl. 10, 4), Petea-Csengersima-Vamă I (Pop 2009, pl. 3.2, pl. 50, 2, pl. 56, 1 etc.), Petea-Csengersima-Vamă II (Marta 2009, pl. 11, 1, pl. 14, 12, pl. 16, 3 3 etc.), Lăpușel-Mociar (Pop 2010, pl. 2, 2-3, pl. 6, 1). Vase cu corpul bombat, asemănătoare sau identice celor Suciului de Sus, se află și în complexele ce aparțin grupului Lăpuș (Kacsó 1990, fig. 7, 1-9 [Libotin-Dâmbul Crucii]; Kacsó 1993, pl. 2, 15, pl. 3, 1. 4, pl. 7, 13, pl. 9, 15-16 etc. [Suciul de Sus-Pe Șes]; Kacsó 2003, pl. 13, 1-2 [Lăpuș-Cioncaș/Sub Cioncaș]; Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, fig. 8, 7; Kacsó, Metzner-Nebelsick, Nebelsick 2011, fig. 5, 1 [Lăpuș-Podanc]).

14 După M. Roska (1942, 90 sq., nr. 78), cana a fost descoperită aproape cert la Suciul de Sus.

15 În legenda ilustrației se menționează ca loc de proveniență regiunea Gornești. Piesa provine însă, în mod aproape cert, de la Suciul de Sus, foarte probabil punctul *Poduri pe coastă*. Vezi și Kacsó 2008.

16 Cana, aflată la muzeul din Cluj, a fost publicată cu loc de descoperire neprecizat. Deja M. Roska (1942, 90 sq., nr. 78) considera cu probabilitate că ea provine de la Suciul de Sus. Vezi și Kacsó 2008, 9, fig. 2, 1, fig. 3, 2.

17 Fragmentele vasului au fost de mai multe ori publicate (de ex. Mozsolics 1960, 114, pl. 69, 9. 11-20, pl. 70, 11a-f), dar abia după restaurare a putut fi stabilită cu precizie forma sa.

VI. Vasele cu gâtul înălțat și corpul bombat sunt printre cele mai bine reprezentate în repertoriul ceramic al culturii Suci de Sus, având mai multe tipuri, variante și subvariante în funcție de diferite caracteristici de formă: felul de modelare a marginii, aspectul tronconic sau cilindric al gâtului, precum și înălțimea acestuia, prezența sau lipsa torților, profilarea umerilor etc. Vase de această formă, având evident ascendențe în ceramica Suci de Sus, sunt prezente masiv și în descoperirile Lăpuș, și aici într-un număr mare de tipuri și variante.

În Maramureș, exemplare ce aparțin formei VI au ieșit la iveală la Bârsana-*Podul Miresei*, Călinești-Rogoaze (Kacsó 1999b, fig. 5, 3, fig. 7, 8-9), Călinești-Grajdurile CAP (Kacsó 1999b, fig. 7, 5. 10-11), Giulești-Valea Mestecăniș (pl. 1, 3. 6-7. 9, pl. 5, 1. 3-5), Slatina-Cetate (Kobal' 1997, pl. 3, 1-5; Vasilev 2002, fig. 30, 1, fig. 31, 4-5, fig. 32, 7-8, fig. 34, 2-3, fig. 41, 2-3), probabil și la Moisei-Dealul Purcărețu, Oncești-Cetățuia¹⁸, Sarasău-Vaşcapău și Sighetu Marmăției-Cireghi I. Piesa descoperită la Călinești-Rogoaze, este decorată în tehnica exciziei-inciziei, iar printre fragmentele de la Sighetu Marmăției-Cireghi I se află și unul cu decor canelat. Celelalte exemplare sunt fie nedecorate, fie poartă motive incizate.

Vase mai mult sau mai puțin apropiate exemplarelor din Maramureș se regăsesc în foarte multe dintre descoperirile Suci de Sus (Vizdal 1972, fig. 1 [Vežké Raškovce]; Bader 1978, pl. 44, 13 [Medieșu Aurit-Togul lui Schweizer], pl. 46, 8 [Culciu Mic-La Gropi de siloz], pl. 42, 2 [Culciu Mare-Sub Grădini]; Kacsó 1980, fig. 1, 6 [Sâncraiu Silvaniei-Barázdahát], fig. 2, 20 [Ariniș-Subt Ogrăzi]; Demeterová 1984, pl. 1, 8-9. 11, pl. 2, 1. 8, pl. 3, 2. 4. 8-9, pl. 4, 11. 14, pl. 5, 1. 8-10 etc. [Zemplínske Kopčany], pl. 25, 8, pl. 26, 1-3, pl. 27, 8. 11-13 [Veľké Raškovce], pl. 28, 14, pl. 30, 5. 7 [Lastovce], pl. 29, 3-5 [Budkovce], pl. 31, 6 [Ruské], pl. 31, 21 [Hnojné], pl. 32, 1-2. 10 [Bracovce]¹⁹; Kacsó 1987, fig. 4, 9 [Cuceu-Cuceul Sec], fig. 8, 13, fig. 9, 1 [Mesteacăn-Valea Caselor/La Parhon], fig. 14, 2 [Vad-Poduri], fig. 21, 12 [Oarța de Jos-Vâlcea Rusului]; Кобаль 1992, fig. 3, 4 [Kvasovo]; Gogăltan, Isac 1995, pl. 3, 1, pl. 4, 5, pl. 8, 10 [Cășeu-Cetățele]; Kacsó 1999a, fig. 7-8, 1-2. 4, fig. 10, 5, fig. 11 [Lăpușel-Ciurgău]; Баларыпи 2001, fig. 66, 1-4, fig. 70, 5 [Diakovo]; Gogăltan 2001, pl. 3, 2 [Cășeu-Cetățele]; Bejinariu 2003, pl. 3, 8 [Vădurele-Curătură], pl. 5, 1, pl. 6, 3 [Muncel-Grădina lui Alex. Toma]; Pop 2003, fig. 3. 1-7. 9, fig. 4, 1 [Someș-Uileac-Bicirig]; Kacsó 2003, pl. 1, 13-14 [Ariniș-Mocira], pl. 2, 5 [Bozânta Mică-Grind], pl. 3, 1 [Bușag-Pe tog], pl. 4, 8-9. 11, pl. 7, 9-10 [Ciolt-Ciolțișor], pl. 22, 10. 12, pl. 23, 22, pl. 24, 1-2. 5-9 [Oarța de Sus-Dealul Stremțului], pl. 35, 1-5 [Seini-Dagas]; Kacsó 2004a, fig. 4, 7 [Racâș-Valea Jernăului]; Kacsó 2004b, fig. 4, 1-2. 4, fig. 5, 1-2 [Oarța de Jos-Vâlcea Rusului]; Marta 2004, pl. 2, 1 [Halmeu-Vamă]; Tóth, Marta 2005, fig. 4 [Nyírmada-Vályogvető]; Marta 2005, pl. 2, 2-3, pl. 5, 1 [Petea-Csengersima-Vamă II]; Kacsó 2005a, pl. 1, 1-3. 20, pl. 2, 1, pl. 5, 3-4. 7-8. 10-11, pl. 6, 1-8, pl. 7, 18, pl. 10, 11-13, pl. 14 [Bicaz-Igoaie]; Кобаль 2005, fig. 3, 6-7. 9-10 [Kvasovo]; Kacsó 2006, fig. 4, 5, fig. 5, 10-12, fig. 6, 1-4 [Vălenii Șomcutei-Peștera Valea Rea], fig. 12, 1-8 [Vălenii Șomcutei-Valea lui Ștefan]; Nagy, Scholtz 2009, pl. 2, 2, pl. 6, 5, pl. 7, 2. [Őr-Őri tag]; Pop 2009, pl. 2, 1. 3-6. 8, pl. 5, 1, pl. 8, 2, pl. 14, 7 etc [Petea-Csengersima-Vamă I]; Marta 2009, pl. 2, 11. 13, pl. 9, 1, pl. 14, 2 etc. [Petea-Csengersima-Vamă II]; Pop 2010, pl. 1, 1, pl. 4, 2-3, pl. 5, 1-3. 7 etc. [Lăpușel-Mociar]). Vase de această formă sunt prezențe repetate și în descoperirile Lăpuș (Kacsó 1990, fig. 8, 1-7 [Libotin-Dâmbul Crucii]; Kacsó 1993, pl. 2, 8. 13-15, pl. 3, 2 [Suci de Sus-Pe Șes]; Kacsó 1994, pl. 2, 6-8 [Lăpuș-Gruia Târgului]; Kacsó 2003, pl. 13, 1 [Lăpuș-Cioncaș/Sub Cioncaș], pl. 19, 11 [Lăpuș-Valea Cerțiului], pl. 20, 5-7 [Lăpuș-Pe Mlacă/Sub Mlacă]; Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, fig. 8, 4; Kacsó, Metzner-Nebelsick, Nebelsick 2011, fig. 5, 3 [Lăpuș-Podanc]).

VII. Vase vatră apar în Maramureș la Călinești-Rogoaze (Kacsó 1999b, fig. 7, 13-15), Călinești-Grajdurile CAP (Kacsó 1999b, fig. 7, 12. 16), Sârbi-Valea Popii, Giulești-Valea Mestecăniș (pl. 5, 8-9, pl. 6, 1), Moisei-Dealul Purcărețu, Oncești-Cetățuia, Sarasău-După Ștrec (Kacsó 2009, pl. 4, 15-17) și Slatina-Cetate (Kobal' 1997, pl. 8, 4).

Deși fragmentele descoperite în stațiunile menționate nu permit întregiri, se poate afirma că forma de vas vatră din această regiune nu diferă de cea prezentă în celelalte zone ale ariei Suci de Sus. Este vorba de o strachină cu marginea răsfrântă în exterior și pereții oblici sau ușor curbați, care se sprijină pe două picioare late, unite în partea superioară prin câte o arcadă proeminentă. Prin caracteristicile lor de formă, vasele vatră ale culturii Suci de Sus reprezintă un tip aparte, diferit în bună măsură de vasele vatră apărute în cadrul altor culturi. Ele își păstrează aceleași trăsături de formă și în cadrul grupului Lăpuș.

18 Material inedit în muzeul din Sighetu Marmăției. Menționat de C. Kacsó (2003, 115, 139, nr. 121).

19 Unele dintre exemplarele indicate pot fi vase Piliny sau imitațiile acestora.

Vasele vatră ale epocilor bronzului și fierului au făcut obiectul mai multor studii speciale, în care sunt catalogate și discutate și descoperirile Suciului de Sus-Lăpuș (Fischl, Kiss, Kulcsár 2001a, 174 sq.; Fischl, Kiss, Kulcsár 2001b, 133; Romsauer 2003, *passim*).

În continuare, completez lista descoperirilor de vase vatră Suciului de Sus-Lăpuș cu piesele nementionate în lucrările mai sus citate²⁰, precum și cu cele chiar menționate, dar neilustrate decât în lucrări apărute la o dată ulterioară studiilor monografice mai sus indicate: *Ariniș-Mocira* (Kacsó 2003, pl. 1, 18), *Baia Mare-Dealul Morgău* (Kacsó 2005b, fig. 5, 7-10, fig. 6, 1-4)²¹, *Baraninca-Runia* (Popovith 2002, pl. 6, 4), *Berea* (Kacsó 2007a, fig. 1, 11), *Bicaz-Igoaie* (Kacsó 2005a, pl. 4, 4, pl. 13, 5, pl. 14, 1-6)²², *Bozânta Mică-Grind* (Kacsó 2003, pl. 2, 14), *Ciolt-Cioltișor* (Kacsó 2003, pl. 8, 6-9), *Corni-Secătura* (Kacsó 2003, pl. 9, 7-10), *Kvasovo* (Кобаль 1992, fig. 4, 1)²³, *Lazuri-Lubi tag* (Marta 2008, pl. 4, 6), *Lăpuș-Cioncaș/Sub Cioncaș* (Kacsó 2003, pl. 13, 8-10), *Lăpuș-Tinoasa* (Kacsó 2003, pl. 18, 12), *Lăpușel-Mociar* (Pop 2010, pl. 1, 3-6, pl. 3, 4, pl. 9, 1-8), *Lăpușel-Tedeș* (Kacsó 2003, pl. 21, 20-21), *Nadiș-Buia Mitruului* (Kacsó 2004a, fig. 5, 6), *Oarța de Jos-Vâlcea Rusului* (Kacsó 2004b, fig. 6, 6-11)²⁴, *Oarța de Sus-Dealul Stremțului* (Kacsó 2003, pl. 25, 9-10), *Petea-Csengersima-Vamă I* (Pop 2009, pl. 3, 4-5, pl. 6, 1-2, pl. 10, 1-2 etc.), *Petea-Csengersima-Vamă II* (Marta 2005, pl. 3, 2; Marta 2009, pl. 9, 16, pl. 11, 12, pl. 20, 9, pl. 28, 5-6, pl. 38, 8 etc.), *Prislop-Ograde/Valea Boului* (Kacsó 2003, pl. 30, 13), *Racâș-Valea Jernăului* (Kacsó 2004a, fig. 4, 8), *Săsar-Dâmbu Morii* (Kacsó 2003, pl. 33, 9-12), *Seini-Dagas* (Kacsó 2003, pl. 35, 11-12, pl. 36, 1-4), *Someș-Uileac-Bicirig* (Pop 2003, fig. 8), *Velika Palad'* (Кобаль 2009, fig. 8, 1). La acestea se adaugă încă un număr mare de descoperiri, ca de exemplu piesele din așezările Suciului de Sus din Ucraina Transcarpatică nepublicate, amintite, pe baza informațiilor lui J. Kobal', de către P. Romsauer (2003, 133 sq.), precum și cele de la Vălenii Șomcutei-Ograda *Budenilor*²⁵, *Oarța de Sus-Oul Făgetului*, *Vad-Poduri*, *Vad-Știurdină*, *Copalnic-Mănăstur-Poiana*, care sunt, de asemenea, încă nepublicate. Și din cimitirul tumular de la Lăpuș provin foarte multe vase vatră, inclusiv piese întregi sau întregibile, dintre care doar o mică parte a fost pusă în circulație²⁶.

Vasele vatră apar deja în monumentele timpurii ale culturii Suciului de Sus (*Lăpușel-Ciurgău*, *Petea-Csengersima-Vamă I*), și rămân prezente, fără modificări tipologice esențiale, pe toată durata culturii, fără excepție doar în așezări. În cadrul grupului Lăpuș, ele se găsesc și în inventarul unor complexe funerare (*Lăpuș*, *Libotin-Dâmbul Crucii*). Pare destul de probabil că aceste vase au fost folosite în activități gospodărești, în special la prepararea hranei²⁷. Este însă de notat că manipularea vaselor vatră din aria Suciului-Lăpuș, din cauza picioarelor, era destul de dificilă, la fel și aprinderea și întreținerea focului sub ele. Spre deosebire de majoritatea vaselor vatră din alte culturi, cele din cultura Suciului de Sus aveau și o stabilitate precară. Prezența lor în morminte ar putea fi interpretată și ca o dovadă a folosirii lor în activități de cult, trebuie însă precizat că în mormintele Lăpuș, dar și în complexul de la Libotin ele se află în asociere cu o ceramică din care marea majoritate era tot de uz gospodăresc. Mai este de remarcat că, în tumulul 18 de la Lăpuș, un astfel de vas a fost folosit drept urnă. Tot la Lăpuș au fost găsite și exemplare miniaturale, evident improprie pentru folosință casnică.

Vase vatră asemănătoare celor din aria Suciului de Sus-Lăpuș apar în descoperirile *Hajdúbagos-Cehăluț*²⁸, dar și la sud de Carpați, în limite cronologice apropiate de cele ale cimitirului tumular de la Lăpuș. Am arătat

20 Este de remarcat că dintre piesele maramureșene, în aceste lucrări nu sunt indicate decât cele de la Giulești (Fischl, Kiss, Kulcsár 2001a, 175, nr. 55; Romsauer 2003, 126) și Slatina (Romsauer 2003, 133).

21 Anterior, din acest punct nu a fost publicat decât un singur fragment de vas vatră (Kacsó 1987, fig. 1, 8). Descoperirea este menționată și de P. Romsauer (2003, 123).

22 Descoperirea este menționată de P. Romsauer (2003, 123).

23 Descoperirea este menționată de P. Romsauer (2003, 133).

24 Descoperirea este menționată de C. Kacsó (1975, nota 37) și de P. Romsauer (2003, 128).

25 Menționate de C. Kacsó (2006, 82).

26 Kacsó 1971, fig. 2; idem 1975, fig. 9, 1-3; idem 2004c, pl. 62, 1-2; Kacsó, Metzner-Nebelsick, Nebelsick 2011, fig. 5, 2.

27 Vezi și Szathmári 2009, 303 sq.; Dietrich 2010, 28 sqq. Există și un interesant studiu de arheologie experimentală cu privire la modul de folosire a vaselor vatră, vezi Gucci 2001, 195 sqq.

28 Némethi 1978, fig. 5, 1 (Foieni-Moara), fig. 9, 9 (Pișcolt-Nisipărie); idem 1990, fig. 3, 3, fig. 8, 13 (Bervenii-Râțul Caprei); Bejinariu, Lakó 1996, pl. 2, 4-5 (Cehei-Misig); Kacsó 1999c, pl. 3-4, 1 (Pișcolt-Nisipărie), pl. 4, 4 (Ciumești-Bostănărie/Tökös), pl. 8, 7-9 (Acâș-Crasna Veche), pl. 11, 7-8 (Valea lui Mihai); Nagy 2005, pl. 9-10 (Nyírlugos-Szennyespuszta/Szabadságtelep); eadem 2007, pl. 2, 7, pl. 7, 5 (Nyíregyháza-Pazonyi út, TESCO 1); Marta și alții 2010, pl. 3, 1, pl. 5, 1, pl. 14, 3, pl. 34, 2 (Nyíregyháza-Oros „Úr Csere”); Némethi 2010, pl. 11, 5 (Acâș-Râțul lui Veres).

deja cu un alt prilej (Kacsó 1990, nota 24) că vasele de la Vârtop (Berciu 1939, fig. 199, 5), Meri (Moscalu 1976, fig. 5, 1) și Ocnele Mari (Petre-Govora 1983, fig. 6, 5) nu reprezintă o evoluție a formei locale a vaselor vatră, prezența lor datorându-se, foarte probabil, unor impulsuri venite din zona Tisei superioare. Probabil că nu este întâmplător nici faptul că două dintre vase, cele de la Vârtop și Meri, se aflau în monumente funerare cu trăsături apropiate celor din nordul Transilvaniei. Un vas vatră de aceeași formă a fost găsit și într-o groapă de cult aflată la periferia unui cimitir din Bronzul târziu de la Mala Vrbica-Konopiște, din dreapta Dunării (Popović 1998, fig. 5, 6). În groapă mai erau prezente, în afară de oase de animale, vase analoage celor de tip Vârtop și Hinova²⁹.

VIII. „Apărătoare de jar” („Glutdeckel”) au apărut la Giulești-Valea Mestecăniș (pl. 5, 7), Slatina-Cetate (Vasiliev 2002, fig. 46, 3)³⁰, eventual și la Sârbi-Valea Popii. Judecând după exemplarele întregi găsite în alte zone, ele au formă de clopot, sunt deschise atât în partea superioară, unde au de obicei apucători trași din margine, cât și în partea inferioară, iar pereții lor sunt perforați în mod identic strecurătoarelor.

Vasele de acest fel, desemnate uneori, impropriu, drept strecurătoare, sunt prezente relativ des în așezările Suciului de Sus: Baia Mare-Dealul Morgău (Kacsó 2005b, fig. 6, 5), Bozânta Mare-Grind (inedit în Muz. Baia Mare), Cășeu-Cetățele (Gogăltan, Isac 1995, pl. 8, 13), Ciolt-Cioltișor (Kacsó 2003, pl. 8, 10), Culciu Mare-Sub grădini (Bader 1978, pl. 53, 7, pl. 58, 1 probabil și pl. 53, 5), Diakovo (Базарыри 2001, fig. 70a, 12), Oarța de Jos-Vâlcea Rusului (Kacsó 2004b, fig. 7, 1-2), Őr-Őri tag (Nagy, Scholtz 2009, pl. 7, 7), Petea-Csengersima-Vamă I (Pop 2009, pl. 5, 8, pl. 14, 6, pl. 49, 11), Petea-Csengersima-Vamă II (Marta 2009, pl. 30, 5, eventual și pl. 2, 12), Săsar-Dâmbul Morii (Kacsó 2003, pl. 33, 16, eventual și pl. 33, 13) și Seini-Dagas (Kacsó 2003, pl. 36, 5).

„Apărătoarele de jar” sunt răspândite, păstrând o formă aproape identică, în Bazinul carpatic și în teritoriile imediat învecinate vestice mai ales în culturile Bronzului mijlociu. Astfel, ele apar în descoperirile Otomani-Füzesabony³¹: Árokő-Dongóhalom (Fischl 2006, 26, nr. 21, 85, nr. 300, 135, nr. 514), Bakonyszeg-Kádárdomb (Máthé 1988, pl. 14, 9), Barca (Vladár 1966, fig. 35, 5), Békés-Várdomb (Banner, Bóna 1974, pl. 5, 27-29, pl. 21, 3, pl. 38, 5-6; Bóna 1975, pl. 146, 10³²), Berettyóújfalu-Herpály (Csányi, Tárnoki 1992, nr. 188), Füzesabony-Öregdomb (Tompá 1937, pl. 40, 12; Bóna 1975, pl. 197, 10; Csányi, Tárnoki 1992, nr. 177), Gánovce-Hrádok (Vlček, Hájek 1963, fig. 6, 11), Medieșu Aurit-Ciuncaș (Bader, Dumitrașcu 1970, fig. 7, 4), Mezőcsát (Bóna 1975, 253), Nagyzóvágy-Egyházasdomb/Papré (Koós 2003, pl. 10, 2), Nižna Myšľa-Várhegy (Gašaj 2002, foto 53; Olexa 2003, F. 3, F. 20), Pír-Vársziget (Cetate) (Székely Zs. 2000, pl. 19, 3), Săcueni-Ökörvár (Cetatea boului) (Bader 1978, pl. 29, 3), Spišský Štvrtok-Myšia hôrka (Vladár 1972, pl. 3, 2; idem 1978, fig. 16; Furmánek, Kruta 2002, nr. 111-112), Szihalom (Bóna 1975, 154, 253), Tibolddaróc (Bóna 1975, 253), Tiream-Kendereshalom (Cânepiște) (Bader 1978, pl. 29, 4; Némethi, Molnár 2008, pl. 36, 5), Tiszakeszi (Bóna 1975, 253), Tószeg-Laposhalom (Banner, Bóna, Márton 1957, fig. 9, 4; Bóna 1957, fig. 9, 4; Schalk 1979, pl. 11, 68; eadem 1981, pl. 32, 200; Csányi, Tárnoki 1992, nr. 141), Túrkeve-Terehalom (Csányi, Tárnoki 1992, nr. 204), „Ungaria” (Szathmári 2002, fig. 34), Vârșand-Laposhalom (Movila dintre vii) (Bóna 1975, 132), Wietenberg: Bistrița-Cighir (Boroffka 1994, pl. 12, 3), Brașov-Valea Cetății (Popescu 1944, fig. 32, 4³³), Derșida-Dealul lui Balotă (Chidioșan 1980, pl. 24, 3), Gârbou (Boroffka 1994, pl. 82, 3), Lechința (Popescu 1925, pl. 11, 4), Stupini-Fânațele Archiudului (Isac, Roman [ed.] 2006, 43 sq., nr. 8-9), Tureni-Podoroi (Isac, Roman [ed.] 2006, 43, nr. 6), Mureș: Bökénymindszent (Bóna 1975, 97, 253), Ószentistván (Milleker 1906, fig. la p. 83), Pecica-Nagysánc (Șanțul Mare) (Roska 1912, fig. 8; Popescu 1944, fig. 18, 4; Soroceanu 1991, fig. 22, 9, pl. 24, 3), Vatin: Satu Mare (Bóna 1975, 253), Titel-Donje Titelsko Pole (Falkenstein 1998, pl. 17, 16), Vatin (Milleker 1899, pl. 6, 44-45), Vatyá: Budapesta, împrejurimi, Gomba, Pákozdvár (Bóna 1975, 253), Vatyá (Kovács 1984a, 221, pl. 61, 12), culturii ceramicii încrustate transdanubiene: Kölesd-Csonthegy (Wosinszky 1889, fig. 14), Lengyel (Wosinszky

29 Din literatura recentă cu privire la descoperirile de tip Vârtop vezi Lazăr 2011, 48 sqq., iar pentru cele de tip Hinova Davidescu, Vulpe 2010, unde este discutată și groapa de cult de la Mala Vrbica-Konopiște.

30 Acestei forme îi aparțin, foarte probabil, și alte exemplare din așezarea de la Slatina (vezi Kobal' 1997, pl. 4, 10; Vasiliev 2002, fig. 3).

31 Considerații generale cu privire la „apărătoarele de jar” din cadrul descoperirilor Füzesabony la Kovács 1984b, 240, pl. 67, 5.

32 Citarea mai multor titluri din literatură se datorează aici, dar și la alte surse, faptului că descoperirile similare, dar nu identice au fost puse în circulație de autori diferiți.

33 Vasul este atribuit culturii Tei.

1896, pl. 46, 2, pl. 94, 2-3), Pákozdvár (Marosi 1930, fig. 71, 5), Mađarovce: Malé Kosihy-Törökdomb (Točík 1981, pl. 21, 11, 14, pl. 24, 10), Nitriansky Hrádok-Zámeček (Točík 1978, pl. 75, 1, pl. 111, 26, pl. 117, 16, pl. 119, 19, pl. 125, 28, pl. 138, 17; Furmánec, Veliačík, Vladár 1999, pl. 17, b), Santovka (Kenner 1860, fig. 41), probabil și Budmerice (Točík 1962, fig. 5, 7), Věteřov: Budkovice (Podborský și alții 1993, fig. 166, 24), Poysbrunn (Neugebauer 1980, fig. 10, 19), Toušeň (Špaček 2004, pl. de la p. 180, sus), Žerotice (Tihelka 1960, fig. 19, 1), Sallach³⁴, Polada: Lago di Ledro (Rageth 1974, pl. 88, 2³⁵).

Descoperirile menționate, a căror listă mai sus prezentată, departe de a fi completă, sugerează doar teritoriul de răspândire a „apărătoarelor de jar” în Bronzul mijlociu³⁶, precum și concentrarea lor destul de accentuată în aria Otomani-Füzesabony, unde apar și cele mai multe variante. Nu se poate totuși afirma, fiind vorba de un obiect de folosință cotidiană, că apariția unor astfel de vase în alte culturi se datorează unor impulsuri Otomani-Füzesabony, rezultă însă, având în vedere și acest produs, sincronismul aspectelor culturale citate. Deși cunosc răspândirea cea mai mare în Bronzul mijlociu, „apărătoarele de jar” nu sunt o inovație a comunităților acestei perioade din Bazinul carpatic. Ele sunt prezente în număr relativ mare, în diferite variante, deja în descoperirile neo-eneolitice atât în interiorul, cât și în exteriorul Bazinului carpatic, mai ales în aspectele Precucuteni și Gumelnița: Cunești-Măgura Cuneștilor (Ștefan 2011a, pl. 10, 5), Ereteghin (Székely 1967, fig. 6, 3)³⁷, Győr-Szabadrétdomb (Virág, Figler 2007, fig. 5, 2), Jilava (Nestor 1933, pl. 7, 7), Larga Jijia (Marinescu-Bîlcu 1974 fig. 45, 6), Lebőhalom (Korek 1958, pl. 37, 27), Pietrele-Măgura Gorgana (Berciu 1956, fig. 19, 6, fig. 56, 1; Hansen și alții 2004, fig. 18, 10; Hansen și alții 2010, fig. 8, fig. 46, fig. 51), Sălcuța (Berciu 1961, fig. 91, 1, fig. 110, 5, fig. 131, 3), Stoicani (Petrescu-Dîmbovița 1953, fig. 24, 6, 9, fig. 27, 10, fig. 37, 10), Tangâru (Berciu 1961, fig. 212, 4), Traian-Dealul Viei (Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 36, 6), Turdaș (Roska 1941, pl. 100, 2-20), Țigănești-Măgura Calonfirescu (Butculescu 2011, fig. 1, 3, fig. 6, 15), Verbiciora (Ștefan 2011b, pl. 3, 5, pl. 5, 7a, 7b), Vitănești (Andreescu, Mirea, Apope 2003, fig. 8, 5), precum și în cele din Bronzul timpuriu: Foeni-Cimitirul ortodox (Gogâltan 1995, fig. 10, 7) sau Velika Dobron' (Кобаль 2009, fig. 2, 9). Cu trăsături de formă puțin diferite, „apărătoarele de jar” rămân în folosință în Bronzul târziu nu numai în cadrul culturii Suciu de Sus, ci și în alte aspecte culturale contemporane sau mai recente decât aceasta, de ex. cultura tumulară: Straubing (Hundt 1964, pl. 32, 19-20), Hajdúbagos-Cehăluț: Acâș (Németi 2010, pl. 18, 5, pl. 21, 6-7), Noua: Trușești (Florescu 1991, fig. 35A, 2), Lăpuș II: Libotin (Kacsó 1990, fig. 10, 3), Gáva: Mahala IV (Smirnova 1974, fig. 7, 3), Knoviz: Brežno (Pleinerová, Hrala 1988, pl. 14, 1), Babadag: Bucu-Pochină (Rența 2008, fig. 111, 2, 4), Lausitze: Nowa Huta (Bazielich 1992, fig. 8), în Hallstattul mijlociu și târziu (Крушельницка 1993, fig. 115, 4-8, 10 [Dibrova]; Miroššayová 1994, pl. 4, 8-9 [Čečevojce]; Kacsó 2007b, fig. 6, 5 [Sarasău]; Graudonis 1967, pl. 30, 10, 14, pl. 36, 17 [Klažžukalns, Mūkukalns]), precum și în Latèneul timpuriu (Istvánovits 1997, 75 sqq., 182, nr. 22 [Nyíregyháza – Manda-bokor]; Băcuț-Crișan și alții 2009, pl. 156, 20, 23-24 [Aghireș-Sub Pășune]).

Printre primele păreri exprimate în privința destinației acestor vase se numără cea a lui M. Wosinszky, publicată în 1889³⁸. După descrierea exemplarului descoperit la Kölesd, autorul explică motivele pentru care astfel de vase lipsite de fund nu pot avea funcția de strecurătoare, cea mai probabilă destinație a lor fiind cea de protejare a flăcării („*lángborító*”). K. Willvonseder acceptă în bună măsură această interpretare, considerând că vasele au servit pentru păstrarea jarului adunat pe vetre, menționează însă și alte păreri în legătură cu semnificația lor, apărute mai ales în literatura germană: vase afumătoare, respectiv recipiente pentru prepararea brânzei, pentru conservarea fructelor, pentru obținerea mierei etc.³⁹ Willvonseder definește interpretările potrivit cărora vasele au avut destinația de lămpi, idee formulată la un moment dat și de Wosinszky, drept

34 Piesă fragmentară, inedită, din Bavaria de Jos în expoziția „Aenigma. Der rätselhafte Code der Bronzezeit” de la Manching. Informații suplimentare W. David.

35 Este posibil ca și piesele pl. 87, 7-9, pl. 88, 1, 3 să aparțină aceleiași forme ceramice.

36 I. Bóna (1975, 253) menționează astfel de vase și din teritoriul culturii Hatvan (Tiszakeszi-Szódadomb, Tiszaszölös, Tiszalúc-Dankadomb). N. Kalicz (1968, 149 sqq.) nu amintește această formă printre cele caracteristice culturii Hatvan, vorbește doar de vase-strecurătoare de formă conică sau în formă de trunchi de con, prezente mai mult în stare fragmentară, acestea fiind și parțial ilustrate (vezi pl. 35, 1, pl. 43, 3-4).

37 La Cavruc (red.) 1998, pl. 1, 5 această piesă apare greșit ca descoperită la Ariușd (informație amabilă S. Sztancsu); vasul se află la Muzeul Național Secuiesc din Sf. Gheorghe, nr. inv. 15.798).

38 Wosinszky 1889, 42 sq.

39 Willvonseder 1932, 220 sq.

fanteziste⁴⁰. Unul dintre autorii care presupun că aceste vase au fost folosite pentru iluminat prin introducerea în găuri a unor bețișoare de brad și aprinderea acestora este A. Marosi⁴¹. Având în vedere și analogii etnografice, o părere similară este expusă recent de I. Szathmári⁴². Majoritatea cercetătorilor, și prin felul în care definesc aceste obiecte, cred că ele au fost folosite în scopuri practice, mai ales în legătură cu focul, nu exclud însă cu totul posibilitatea funcționii lor rituale⁴³.

IX. *Capace* au fost descoperite doar în așezarea de la Slatina-Cetate (Vasiliev 2002, fig. 45, fig. 46, 7). În timp ce prima dintre piese este un exemplar unicat, cea de a doua are analogii în mediul Otomani-Wietenberg (Bader 1978, 50; Boroffka 1994, 165, pl. tipologică 5, 7-8).

Tehnicile folosite în decorarea ceramicii Suciului de Sus din Maramureș sunt strierea, modelarea în relief, incizia, incizia combinată cu excizia, canelarea. Ele nu se deosebesc de cele din alte zone ale ariei culturii, este diferită doar proporția în care unele dintre aceste tehnici sunt întrebuințate.

Striurile decorează vasele de uz gospodăresc, de multe ori în combinație cu motivele reliefate. Ele acoperă de regulă întreaga suprafață a pereților exteriori, la vasele vatră uneori și suprafețele interioare ale picioarelor, dispunerea lor fiind neregulată. Acest tip de decor apare deja pe ceramica Suciului de Sus timpurie și rămâne în uz pe tot parcursul evoluției culturii, fiind prezent masiv și pe ceramica Lăpuș (Kacsó 1999a, 98). Se pare însă că există și așezări Suciului de Sus, plasate mai ales în zonele centrale ale ariei de răspândire a culturii, cum este cea de la Lazuri-Lubi tag, unde vasele striate lipsesc sau sunt doar prezente sporadice (Kacsó 1995, 50)⁴⁴.

Decorul striat sau „realizat cu măturicea” (*Besenstrich*) este masiv utilizat în mai multe culturi ale Bronzului timpuriu. În regiunile apropiate de viitoare arie de răspândire a culturii Suciului de Sus, striurile sunt prezente în culturile cronologic succesive Makó, Nyírség și Sanislău, apoi, în cantitate mai redusă, și în fazele timpurii ale culturilor Otomani, Wietenberg și altele. În momentul de față este greu de precizat dacă apariția tehnicii strierii în decorarea ceramicii Suciului de Sus s-a datorat unui fond local, așa cum s-a presupus pentru alte culturi (Horedt 1968a, 111; Horedt 1968b, 139) sau a fost un procedeu (re)inventat de meșterii olari ai comunităților Suciului de Sus. Eventual unor influențe Suciului li se datorează folosirea acestei tehnici și în zonele aflate la nord-est de Carpați, pe oale apropiate ca formă celor din cultura Suciului de Sus, dar și pe alte categorii de vase (vezi Крышельница 2002, 140 sqq., fig. 5, fig. 7 [Loyeva]). Și mai plauzibilă pare ipoteza că vasele striate în stațiunile Bronzului târziu din Bucovina (Mahala III [Smirnova 1974, fig. 4, 1. 3-5], Grănicești [Laszló 1994, fig. 14, 1. 3, fig. 16, 1, fig. 17, 1 etc.]) au apărut sub influență Suciului-Lăpuș.

Decorul reliefat este puțin variat pe ceramica din Maramureș: brăuri alveolate pe și sub margine, realizate în mai multe feluri, creste alveolate, proeminențe conice, proeminențe rotunde, alveolate. De la Sarasău-Vaşcapău provine, printre altele, un fragment prevăzut cu o toartă neperforată. Fiind de mici dimensiuni, toarta nu a avut un rol funcțional, ci, probabil, unul tot decorativ.

Decorul reliefat este, de asemenea, caracteristic pentru întreaga evoluție a culturii Suciului de Sus, motivele fiind diverse, inclusiv zoomorfe (Kacsó 1987, fig. 4, 3 [Cuceu-Pe Lab]). În grupul Lăpuș, motivele astfel realizate sunt chiar mai numeroase, apărând o varietate excepțională de butoni de diferite forme, dar și motive mai complicate (vezi Kacsó 2011a, pl. 19-21⁴⁵). Dispar însă brăurile alveolate de pe marginea oalelor, acestea fiind prezente doar pe marginea unor vase vatră și capace.

Modelarea în relief a motivelor este o constantă a decorului ceramicii preistorice. În epoca bronzului, majoritatea motivelor reliefate decorează ceramica de uz casnic, de multe ori confecționată dintr-o pastă mai grosieră. Repertoriul motivelor de acest fel de pe ceramica din pastă fină este mult mai restrâns, în special diferite variante de proeminențe.

40 Willvonseder 1932, 220 sq.

41 Marosi 1930, 69.

42 Szathmári 2009, 304.

43 Vezi Bóna 1975, 252 sq. (listă de descoperiri); Jądzewski 1981, 325 sqq.; Bankus 2004, 130 sq., 412 sq. (listă de descoperiri).

44 O situație similară s-a constatat și în cele două așezări Suciului de Sus de la Petea-Csengersima-Vamă, vezi Pop 2009; Marta 2009.

45 Aici sunt prezentate doar motivele reliefate surprinse la Lăpuș în campaniile din 1961 și 1967-1974. În cursul săpăturilor efectuate începând cu anul 1995, în necropola tumulară au fost identificate și alte motive, vezi de ex. Kacsó, Metzner-Nebelsick, Nebelsick 2011, fig. 5, 1.

Decorul incizat apare în toate zonele arealului Suci de Sus pe ceramica de calitate mai bună. Motivele utilizate pe ceramica din Maramureș pot fi de cele mai multe ori cu exactitate recunoscute, dar decorul în ansamblul său, datorită stării fragmentare a materialului, nu poate fi stabilit. Motivele frecvent prezente sunt liniile simple, duble sau triple, dispuse în formă de arcade sau în zig-zag, uneori însoțite de șiruri de creștături oblice, liniile duble cu spații hașurate între ele, spiralele, S-urile duble sau triple, culcate și înălțuite, hașurile triunghiulare simple sau marcate de linii duble, creștăturile.

Tehnica inciziei este folosită în toate culturile Bronzului mijlociu din Bazinul carpatic. Motivele incizate de pe vasele Suci de Sus prezintă evidente apropieri de cele de pe vasele Otomani. Pare destul de probabil că elaborarea repertoriului de astfel de motive a avut loc în cadrul culturii Otomani, de unde a fost apoi preluată și ușor modificată de purtătorii culturii Suci de Sus.

Există stațiuni sau obiective Suci de Sus cu ceramică de bună calitate preponderent sau exclusiv incizată, spre exemplu mormântul tumular de la Medieșu Aurit-*Togul lui Schweizer* (Bader 1978, 126, nr. 55, pl. 44, 1-6. 8-13), așezările de la Boinești-*Coasta Boineștilor* (Bader 1978, 121, nr. 15, pl. 47-49), Seini-*IAS Ferma 7* (Kacsó 1987, 59, nr. 22, fig. 10-11), Lăpușel-*Ciurgău* (Kacsó 1999a), Baranincy-*Runia* (Popovitch 2002, 57 sqq., pl. 1-3), Halmeu-*Vamă* (Marta 2004), Petea-Csengersima-*Vamă I* (Pop 2009) etc. În stațiunile Suci de Sus cu ceramică excizată sunt prezente, de asemenea, vase cu decor incizat, de ex. la Diakovo (Потушняк 1958, pl. 5, pl. 7-9; Балагун 2001, fig. 70-71), Oarța de Jos-*Vâlcea Rusului* (Kacsó 2004b, fig. 2, 1), Kvasovo (Кобаль 2005, fig. 3-5) etc.⁴⁶ În monumentele atribuite culturii Suci de Sus din Slovacia se găsește doar ceramică incizată (Demeterová 1984, 22 sqq.; Steiner 2000, fig. 120, 8-14; Strakošová 2003, fig. 2, 3; Kaminská 2010, pl. 20, 1. 3. 5). Exclusiv ceramică incizată se află și în unele descoperiri din nord-estul Ungariei în care sunt recunoscute influențele Suci de Sus, de ex. în cimitirul de la Alsóberecki (Kemenczei 1981). Spre deosebire de tehnica exciziei, care apare doar într-o etapă mai evoluată a culturii Suci de Sus, tehnica inciziei este folosită în ambele faze ale culturii Suci de Sus.

Motive decorative realizate în tehnica combinată a exciziei și inciziei se află pe o singură piesă provenită din Maramureș, și anume pe fragmentul găsit la suprafață în așezarea de la Călinești-*Rogoaze*. Fragmentul provine dintr-un vas cu gâtul înălțat și corpul puternic bombat. Decorul păstrat de pe gât constă dintr-un spațiu excizat, marcat de linii incizate, dintre care cele superioare se unesc în formă de Y, cele inferioare flancând acest motiv, iar decorul de pe corp dintr-o spirală mică incizată înscrisă într-un spațiu excizat, alăturat unei spirale mai mari, formată de asemenea din linii incizate, care se prelungește, pe marginea spațiului excizat, în alte motive, probabil tot spiralice. Acest fragment a fost descoperit împreună cu alte două fragmente decorate cu linii incizate.

Decorul format în special din motive spiralo-geometrice, realizate în tehnica exciziei sau a tehnicii combinate a exciziei și inciziei, constituie o trăsătură specifică a ceramicii culturii Suci de Sus, perpetuată și în ceramica grupului Lăpuș. Prin această trăsătură, cultura Suci de Sus se deosebește evident de culturile contemporane (Horedt 1968b, 145), afirmația fiind valabilă și pentru grupul Lăpuș. Totuși, după cum s-a văzut, pentru cultura Suci de Sus sunt caracteristice și alte tehnici de decorare, iar în anumite regiuni acestea din urmă sunt folosite exclusiv sau prioritar.

Pare destul de probabil că și în Depresiunea Maramureșului în tehnica exciziei au fost decorate doar foarte puține vase, ceramica fiind fiind decorată pe tot parcursul evolutiv al culturii Suci de Sus mai ales în tehnica inciziei.

Canelurile nu sunt prezente decât pe trei fragmente, modul lor de realizare fiind diferit de la un exemplar la altul. Astfel, pe fragmentul de la Călinești-*Rogoaze* apar caneluri înguste oblice alăturate, pe fragmentul de la Sighetu Marmăției-*Cireghi I* caneluri mai late, care formau, probabil, un motiv semioval, care flanca o proeminență, iar pe cana fragmentară de la Slatina-*Cetate* (Vasiliev 2002, fig. 46, 2) caneluri scurte verticale alăturate⁴⁷. Decorul de caneluri de pe vasul de la Sighetu Marmăției are analogii apropiate la Lăpușel-*Ciurgău* (Kacsó 1999a, fig. 7, 1), Esztár-*Fenyvesdomb* (Máthé 1988, pl. 38, 10) și Petea-Csengersima-*Vamă I* (Pop 2009, pl. 25, 13).

46 Bader 1978, 75 menționează ceramică excizată și în așezarea de la Culciu Mic-*La gropi de siloz*.

47 Un alt fragment cu decor canelat apărut la Sighetu Marmăției-*Cireghi I* aparține, foarte probabil, unei etape ulterioare culturii Suci de Sus.

- Almássy, Istvánovits, Kurucz (red.) 1997 K. Almássy, E. Istvánovits, K. Kurucz (red.), *Das Gold von Nyíregyháza (Archäologische Fundkomplexe mit Goldgegenständen in der Sammlung des Jösa-András-Museums Nyíregyháza)*, Nyíregyháza, 1997.
- Andreescu, Mirea, Apope 2003 R. R. Andreescu, P. Mirea, Șt. Apope, *Cultura Gumelnița în vestul Munteniei. Așezarea de la Vitănești, jud. Teleorman*, *Cercetări arheologice* 12, 2003, 71-87.
- Bader 1978 T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică*, București, 1978.
- Bader 2011 T. Bader, *Grossgrabhügel von Medieșu Aurit/Aranyosmeggyes, Bez. Satu Mare, Rumänien*, în S. Berecki, R. E. Németh, B. Rezi (ed.), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 8-10 October 2010*, BiblMuseiMarisiensis IV, Târgu Mureș, 2011, 189-212.
- Bader, Dumitrașcu 1970 T. Bader, S. Dumitrașcu, *Săpăturile arheologice la așezarea de tip Otomani de la Medieșu Aurit*, *Materiale* 9, 1970, 127-136.
- Bajusz, Tamba 1988 I. Bajusz, D. Tamba, *Contribuții la topografia arheologică a văii Someșului – Beiträge zur archäologischen Topographie des Someštals*, *ActaMusPor* 12, 1988, 91-120.
- Bankus 2004 M. Bankus, *Der Freisinger Domberg und sein Umland. Untersuchungen zur prähistorischen Besiedlung*, *Freisinger Archäologische Forschungen* 1, Rahden/Westf., 2004.
- Banner, Bóna 1974 *Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés*, FAH, Budapest, 1974.
- Banner, Bóna, Márton 1957 J. Banner, I. Bóna, L. Márton, *Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg*, *ActaArchHung* 10, 1957, 1-140.
- Bazielich 1992 M. Bazielich, *Mładsza faza osady kultury lużyckiej na stanowisku Mogila 62, 62A, 62B w Krakowie Nowej Hucie – Jüngere Phase der Siedlung der Lausitzer Kultur auf der Fundstelle Mogila 62, 62A, 62B in Kraków-Nowa Huta*, în S. Czopek (red.), *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, *Materiały z konferencji – Rzeszów*, 17-20.09. 1991, Rzeszów, 1992, 139-154.
- Băcuet-Crișan și alții 2009 D. Băcuet-Crișan, S. Băcuet-Crișan, I. Bejinariu, H. Pop, A. V. Matei, *Cercetări arheologice preventive pe traseul șoselei ocolitoare a municipiului Zalău*, *BiblMusPorolissensis* X, (2009).
- Bejinariu 2003 I. Bejinariu, *Noi descoperiri ale culturii Suciu de Sus din județul Sălaj – New discoveries to the Suciu de Sus culture from Sălaj County*, *Marmatia* 7/1, 2003, 65-81.
- Bejinariu, Lakó 1996 I. Bejinariu, E. Lakó, *Despre sondajul arheologic de la Cehei punctul Misig (1987) – Few Words about the Digging Campaigns from Cehei – „Misig” Point (1987)*, *ActaMusPor* 20, 1996, 11-33.
- Berciu 1939 D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.
- Berciu 1956 D. Berciu, *Cercetări și descoperiri arheologice în regiunea București*, *Materiale* 2, 1956, 493-562.
- Berciu 1961 D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961.
- Bóna 1957 I. Bóna, *Die Funde von Tószeg 1876-1907*, în J. Banner, I. Bóna, L. Márton, *Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg II*, *ActaArchHung* 9, 1957, 87-140.
- Bóna 1975 I. Bóna, *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*, *ArchHung* S.N. IL, Budapest, 1975.
- Boroffka 1994 N. G. O. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa I-II*, UPA 19, Bonn, 1994.
- Butculescu 2011 D. C. Butculescu, *Măgura Calonfirescu (Explorațiune arheologică)*, republicat în *Buletinul Muzeului județean Teleorman Seria Arheologie* 3, 2011, 81-102 (ed. D. Mandescu).
- Cavruc (red.), 1998 V. Cavruc (red.), *Repertoriul arheologic al județului Covasna, Sfântu Gheorghe*, 1998.
- Chidioșan 1980 N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980.
- Csányi, Tárnoki 1992 M. Csányi, J. Tárnoki, *Katalog der ausgestellten Funde*, în W. Meier-Arendt (ed.), *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss (Ausstellungskatalog)*, Frankfurt a. M., 1992.
- Davidescu, Vulpe 2010 M. Davidescu, A. Vulpe, *Necropola de incinerare de la Hinova, jud. Mehedinți – La nécropole d’incinération de Hinova, dép. de Mehedinți*, *Drobeta* 20, 2010, 117-179.

- Demeterová 1984 Demeterová, *Influence de la culture de Suciú de Sus dans la plaine de la Slovaquie Orientale*, SlovArch 32, 1984, 11-74.
- Dietrich 2010 L. Dietrich, „Du bist, was du ißt“. Zu den Kochsitten der Wietenberg- und der Noua-Kultur, Marisia 30, 2010, 25-40.
- Dietrich, Dietrich 2011 L. Dietrich, O. Dietrich, *Wietenberg ohne Mykene ? Gedanken zu Herkunft und Bedeutung der Keramikverzierung der Wietenberg-Keramik*, PZ 86, 2011, 67-84.
- Falkenstein 1998 F. Falkenstein, *Die Siedlungsgeschichte des Titeler Plateaus*, PAS 14, Kiel, 1998.
- Fischl 2006 K. P. Fischl, *Ároktő-Dongóhalom bronzkori Tell-telep – Bronzezeitliche Tell-Siedlung in Ároktő-Dongóhalom*, BAZmRégEml 4, Miskolc, 2006.
- Fischl, Kiss, Kulcsár 2001a K. P. Fischl, V. Kiss, G. Kulcsár, *A hordozható tűzhelyek használatá a Kárpát-medencében I. Középső bronzkor – The Use of Portable Stoves in the Carpathian Basin I. The Middle Bronze Age*, in J. Dani, Zs. Hajdú, E. Gy. Nagy, L. Selmeczi (red.), ΜΩΜΟΣ I. „Fiatal Őskoros Kutatók“ I. Összejövetelének konferenciakötete, Debrecen, 1997. november 10-13., Debrecen, 2001, 163-193.
- Fischl, Kiss, Kulcsár 2001b K. Fischl, V. Kiss, G. Kulcsár, *Beiträge zum Gebrauch der tragbaren Feuerherde (Pyraunoi) im Karpatenbecken II (Spätbronzezeit-Frühheisenzeit)*, in C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998*, BiblMarmatia 1, 2001, 125-156.
- Florescu 1991 A. C. Florescu, *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole*, BiblThracologica 1, Călărași, 1991.
- Furmánek, Veliačik, Vladár 1999 V. Furmánek, L. Veliačik, J. Vladár, *Die Bronzezeit im slowakischen Raum*, PAS 15, Rahden/Westf., 1999.
- Gašaj 2002 D. Gašaj, *Osady warowne i życie gospodarcze*, in J. Gancarski (red.), *Między Mykenami a Bałtykiem. Kultura Otomani-Füzesabony (catalog de expoziție)*, Krosno-Warszawa, 2002, 21-51.
- Gogâltan 1995 F. Gogâltan, *Die frühe Bronzezeit im Südwesten Rumäniens. Stand der Forschung*, Thracodacica 16, 1995, 55-79.
- Gogâltan 2001 F. Gogâltan, *The settlement of Cășeu and some problems concerning the Late Bronze Age in the Center and Northern Transylvania*, in C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare 7.-10. Oktober 1998*, BiblMarmatia 1, 2001, 191-214.
- Gogâltan, Isac 1995 F. Gogâltan, A. Isac, *Die spätbronzezeitliche Siedlung von Cășeu (I)*, EphNapocensis 5, 1995, 5-26.
- Graudonis 1967 J. Graudonis, *Latvia in the Late Bronze and Early Iron Age (end of 2nd millenium B.C. to 1st century A.D.)*, Riga, 1967.
- Gucsi 2001 L. Gucsi, *A bronzkori speciális házikéramiák használatának kérdése – The Question of the Use of the Special Domestic Pottery in the Bronze Age*, in J. Dani, Zs. Hajdú, E. Gy. Nagy, L. Selmeczi (red.), ΜΩΜΟΣ I. „Fiatal Őskoros Kutatók“ I. Összejövetelének konferenciakötete, Debrecen, 1997. november 10-13., Debrecen, 2001, 195-198.
- Hampel 1886, 1892, 1896 J. Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban, I-III*, Budapest, 1886, 1892, 1896.
- Hansen și alții 2004 S. Hansen, A. Dragoman, J. Görsdorf, F. Klimscha, S. Oanță-Marghitu, A. Reingruber, *Bericht über die Ausgrabungen in der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gorgan bei Pietrele in Muntenien, Rumänien, im Jahre 2002*, EA 10, 2004, 1-53.
- Hansen și alții 2010 S. Hansen, M. Toderas, A. Reingruber, I. Gatsov, M. Kay, P. Nedelcheva, D. Nowacki, A. Röpke, J. Wahl, J. Wunderlich, Pietrele, *„Măgura Gorgana“. Bericht über die Ausgrabungen und geomorphologischen Untersuchungen im Sommer 2009*, EA 16, 2010, 43-96.
- Horedt 1968a K. Horedt, *Die Kupferzeit in Transsilvanien*, Apulum 7, 1968, 103-116.
- Horedt 1968b K. Horedt, *Problemele ceramicii din perioada Bronzului evoluat în Transilvania – Probleme der jüngerbronzezeitlichen Keramik in Transsilvanien*, StComSibiu 13, 1967, 137-156.
- Hundt 1964 H.-J. Hundt, *Katalog Straubing II. Die Funde der Hügelgräberzeit und der Urnenfelderkultur*, Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte 19, Kallmünz/Opf., 1964.
- Isac, Roman (ed.) 2006 A. Isac, C.-A. Roman (ed.), *Lychnus et Lampas. Exhibition Catalogue*, Cluj-Napoca, 2006.
- Istvánovits 1997 E. Istvánovits, *Nyíregyháza – Manda-bokor*, in P. Raczky, T. Kovács, A. Anders (red.), *Paths into the Past. Rescue Excavations on the M3 Motorway*, Budapest, 1997, 75-80.
- Ivanciuc C. 1990 C. Ivanciuc, *Date privind cultura Suciú de Sus în N-V dep. Maramureș*, SympThracologica 8, Satu Mare-Carei, 1990, 116-117.

- Ivanciuc T. 1999 T. Ivanciuc, *Noi dovezi privind locuirea Maramureșului în protoistorie – New Discoveries concerning the Habitat of Maramureș-Protohistory*, în *Maramureș vatră de istorie milenară IV*, Cluj-Napoca, 1999, 16-22.
- Jażdżewski 1981 K. Jażdżewski, *Über sogenannte Sieb- und Räuchergefäße aus Mitteleuropa*, în *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte I*, AFSB Beiheft 16, 1981, 325-354.
- Kacsó 1971 C. Kacsó, *Unele considerații cu privire la geneza ceramicii din necropola tumulară de la Lăpuș – Quelques considerations concernant la genèse de la céramique de la nécropole tumulaire de Lăpuș*, *Marmatia* 2, 1971, 36-54.
- Kacsó 1975 C. Kacsó, *Contributions à la connaissance de la culture de Suci de Sus à la lumière des recherches faites à Lăpuș*, *Dacia N.S.* 19, 1975, 45-68.
- Kacsó 1980 C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în Depresiunea Sălajului – Entdeckungen der Bronzezeit in der Sălaj-Niederung*, *ActaMusPor* 4, 1980, 38-46.
- Kacsó 1987 C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suci de Sus-Kultur*, *Dacia N.S.* 31, 1987, 51-75.
- Kacsó 1990 C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Libotin – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Libotin*, *Thraco-Dacica* 11, 1990, 79-98.
- Kacsó 1993 C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Suci de Sus și Groșii Țibleșului - Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Suci de Sus und Groșii Țibleșului*, *RevBistriței* 7, 1993, 29-49.
- Kacsó 1994 C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Lăpuș-„Gruitul Târgului” – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Lăpuș-„Gruitul Târgului”*, *Crisia* 24, 1994, 9-21.
- Kacsó 1995 C. Kacsó, *Lazuri, jud. Satu Mare. I. Locuirea din epoca bronzului*, *CronCercArh Campania* 1994, Cluj-Napoca, 1995, 50-51.
- Kacsó 1999a C. Kacsó, *Neue Daten zur ersten Phase der Suci de Sus-Kultur*, în N. Boroffka, T. Soroceanu (ed.), *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedektschrift für Kurt Horedt*, *Internationale Archäologie Studia Honoraria* 7, Rahden/Westf., 1999, 91-106.
- Kacsó 1999b C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureșului – Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureș*, *Angustia* 4, 1999, 55-70.
- Kacsó 1999c C. Kacsó, *Die Endphase der Otomani-Kultur und die darauffolgende kulturelle Entwicklung im Nordwesten Rumäniens*, în J. Gancarski (red.), *Kultura Otomani-Füzesabony – rozwój, chronologia, gospodarska. Materiały z konferencji archeologicznej Dukla*, 27-28. 11. 1997, Krosno, 1999, 85-112.
- Kacsó 2003 C. Kacsó, *Noi descoperiri Suci de Sus și Lăpuș în nordul Transilvaniei – Neue Suci de Sus- und Lăpuș-Funde im Norden Siebenbürgens*, *Marmatia* 7/1, 2003, 105-182.
- Kacsó 2004a C. Kacsó, *Contribuții la topografia arheologică a județului Sălaj – Beiträge zur archäologischen Topographie des Bezirks Sălaj*, *ActaMusPor* 26, 2004, 77-87.
- Kacsó 2004b C. Kacsó, *Zu den Problemen der Suci de Sus-Kultur in Siebenbürgen*, în J. Batora, V. Furmánek, L. Veliačik (ed.), *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár*, *ASM* 6, Nitra, 2004, 327-340.
- Kacsó 2004c C. Kacsó, *Mărturii arheologice, Colecții Muzeale* 1, Baia Mare, 2004.
- Kacsó 2005a C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Bicaz-Igoaie – Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Bicaz-Igoaie*, *RevBistriței* 19, 2005, 51-70.
- Kacsó 2005b C. Kacsó, *Descoperiri arheologice pre- și protoistorice la Baia Mare – Vor- und frühgeschichtliche Funde in Baia Mare*, *Marmatia* 8/1, 2005, 153-181.
- Kacsó 2006 C. Kacsó, *Noi date cu privire la descoperirile din epoca bronzului de la Vălenii Șomcutei – Neue Daten bezüglich der bronzezeitlichen Funde von Vălenii Șomcutei*, *RevBistriței* 20, 2006, 79-102.
- Kacsó 2007a C. Kacsó, *„Importuri” Suci de Sus în culturile epocii bronzului din Transilvania – Suci de Sus „Importe” in den bronzezeitlichen Kulturen Transsilvaniens*, *RevBistriței* 21/1, 2007, 43-62.

- Kacsó 2007b C. Kacsó, *Hallstattzeitliche Funde in der Maramuresch*, VýchPravek 8, 2007, 161-188.
- Kacsó 2008 C. Kacsó, *Contribuții la cunoașterea ceramicii de tip Suciu de Sus – Beiträge zum Verständnis der Keramik vom Typus Suciu de Sus*, RevBistriței 22, 2008, 9-27.
- Kacsó 2009 C. Kacsó, *Descoperirile din epoca bronzului de la Sarasău – Bronzezeitliche Funde in Sarasău*, Marmatia 9, 2009, 59-100.
- Kacsó 2011a C. Kacsó, *Die Hügelnekropole von Lăpuș. Eine zusammenfassende Einleitung*, în S. Berecki, R. E. Németh, B. Rezi (ed.), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 8-10 October 2010*, BiblMuseiMarisiensis IV, Târgu Mureș, 2011, 213-243.
- Kacsó 2011b C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. I-II, BiblMarmatia 3, Baia Mare, 2011.
- Kacsó, Metzner-Nebelsick, Nebelsick 2011 C. Kacsó, C. Metzner-Nebelsick, L. D. Nebelsick, *New Work at the Late Bronze Age Tumulus Cemetery of Lăpuș in Romania*, în E. Borgna, S. Müller Celka (ed.), *Ancestral Landscapes: Burial Mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe-Balkans-Adriatic-Aegean, 4th-2nd millenium BC*, TMO 61, Maison de l'Orient et de la Méditerranée, Lyon, 2011, 341-354.
- Kalicz 1960 N. Kalicz, *A későbronzkori felsőszőcsi csoport leletei és kronológiai helyzete – Funde und chronologische Situation der Felsőszőcs-Gruppe der Spätbronzezeit*, ArchÉrt 87, 1960, 3-15.
- Kalicz 1968 N. Kalicz, *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*, ArchHung S.N. XLV, Budapest, 1968.
- Kaminská 2010 L. Kaminská, *Čičarovce - Veľká Moľva. Výskum polykultúrneho sídliska*, Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi XIII, Nitra, 2010.
- Kemenczei 1981 T. Kemenczei, *Das spätbronzezeitliche Urnengräberfeld von Alsóberecki*, FolArch 32, 1981, 69-94.
- Kenner 1860 F. Kenner, *Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der Österreichischen Monographie (1856-1858)*, Wien, 1860.
- Kobal' 1997 J. Kobal', *Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of „Chitattia” (near Solotvino/Aknaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History*, ÉvkNyíregyháza 37-38, 1995-96 (1997), 115-151.
- Kobal' 2006 J. Kobal', *Tivodor Lehoczy. Seiten seines Lebens und der Tätigkeit*, în J. Kobal' (ed.), *Bronzezeitliche Depotfunde – Problem der Interpretation. Materialien der Festkonferenz für Tivodor Lehoczy zum 175. Geburtstag*, Ushhorod, 5.-6. Oktober 2005, Užgorod, 2006, 9-26.
- Kobály 2011 J. Kobály, *A felsőszőcsi kultúra kutatásának kezdetei Kárpátalján – Die Anfänge der Forschung zur Kultur von Felsőszőcs in Transkarpatien*, în M. Fekete (ed.), „eleitől fogva.” *Régész-tanár-ember. A 75 éves Makkay János köszöntése*, SPECIMINA NOVA Suppl. 11/ Vivarium Fontium, Tom. 6, Pécs, 2011, 231-246.
- Koós 2003 J. Koós, *Über die Chronologie der Spätphase der Mittelbronzezeit (Füzesabony-Kultur) in Nordostungarn*, în C. Kacsó (ed.) *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag*, Baia Mare 10.-13. Oktober 2001, BiblMarmatia 2, Baia Mare, 2003, 301-326.
- Korek 1958 J. Korek, *Lebő-halmi ásatás 1950-ben – The Excavation at Lebőhalom in 1950*, ArchÉrt, 85, 1958, 132-155.
- Kovács 1984a T. Kovács, *Vatya-Kultur*, în N. Tasić (ed.), *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Beograd, 1984, 217-233.
- Kovács 1984b T. Kovács, *Füzesabony-Kultur*, în Tasić (ed.), *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Beograd, 1984, 235-256.
- László 1994 A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, BiblThrac 6, București, 1994.
- Lazăr 2011 S. Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Craiova, 2011.
- Marinescu-Bîlcu 1974 S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, BiblArh 22, București, 1974.
- Marosi 1930 A. Marosi, *A pákozdvári őstelep – Die urzeitliche Siedlung zu Pákozdvár*, ArchÉrt 44, 1930, 53-73, 280-281.

- Marta 2004 L. Marta, *Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu – A Middle Bronze Age Dwelling discovered at Halmeu*, StComSatu Mare 17-21/1, 2000-2004, 39-46.
- Marta 2005 L. Marta, *Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare*, în T. Soroceanu (ed.), *Brozefunde aus Rumänien II. Beiträge zur Veröffentlichung und Deutung bronze- und älterhallstattzeitlicher Metallfunde in europäischem Zusammenhang*, BiblMuzBistrița Seria Historica 11, Bistrița, Cluj-Napoca, 2005, 75-94.
- Marta 2008 L. Marta, *Groapa 154 a așezării din epoca bronzului de la Lazuri. Depunere de obiecte aflate în legătură cu producerea berii preistorice ? – Pit 154 from the Bronze Age settlement in Lazuri. Objects deposition related to the making of prehistoric beer ?*, StComSatu Mare 23-24/1, 2006-2007 (2008), 111-129.
- Marta 2009 L. Marta, *The Late Bronze Age Settlements of Petea-Csengersima*, Satu Mare, 2009.
- Marta și alții 2010 L. Marta, D. V. Sana, I. Bejinariu, L. Nagy M., E. Berendi, *The Late Bronze Age Settlement of Nyíregyháza-Oros „Űr Csere”*, Satu Mare, 2010.
- Máthé 1988 M. Sz. Máthé, *Bronze Age tells in the Berettyó valley*, în *Bronze Age tell settlements of the Great Hungarian Plain I*, IPH 1, Budapest, 1988, 27-122.
- Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010 C. Metzner-Nebelsick, C. Kacsó, L. Nebelsick, *A Bronze Age ritual structure on the edge of the Carpathian Basin*, în L. Marta (ed.), *Amurgul mileniului II a. Chr. în Câmpia Tisei și Transilvania*, StComSatu Mare 26/1, 2010, 219-233.
- Milleker 1899 B. Milleker, *Vattinai leletek a verseczi múzeumban*, ArchÉrt 19, 1899, 150-182.
- Milleker 1906 B. Milleker, *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből*, III. rész 1. fele, Temesvár, 1906.
- Mirošayová 1994 E. Mirošayová, *Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejovciach*, SlovArch 42, 1994, 37-68.
- Moscalu 1976 E. Moscalu, *Die frühhallstattzeitlichen Gräber von Meri (Gem. Vedeia, Kr. Teleorman)*, Thraco-Dacica, București, 1976, 77-86.
- Mozsolics 1960 A. Mozsolics, *Der Tumulus von Nyírkársz-Gyulaháza*, ActaArchHung 12, 1960, 113-123.
- Nagy 2005 M. Nagy, *Késő bronzkori település Nyírlugos határában – Spätbronzezeitliche Siedlung in der Gemarkung von Nyírlugos*, ÉvkNyíregyháza 47, 2005, 63-105.
- Nagy 2007 M. Nagy, *Késő bronzkori településrészlet Nyíregyházán – Spätbronzezeitlicher Siedlungsteil in Nyíregyháza*, ÉvkNyíregyháza 49, 2007, 121-154.
- Nagy, Scholtz 2009 M. L. Nagy, R. Scholtz, *A késő bronzkori Felsőszőcs-kultúra települése Ór-Öri-tag lelőhelyen*, în S. Berecki, Rita E. Németh, B. Rezi (ed.), *Bronze Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 24-26 October 2008*, Cluj-Napoca, 2009, 223-258.
- Németi 1978 I. Németi, *Descoperiri de la sfârșitul epocii bronzului în zona Careiului – Découvertes de la fin de l'époque de bronze aux environs de Carei*, SCIVA 29, 1978, 99-122.
- Németi 1990 I. Németi, *Contribuții la cunoașterea sfârșitului epocii bronzului din nord-vestul României – Beiträge zur Erforschung der Spätbronzezeit in Nordwestrumänien*, SCIVA 41, 1990, 19-54.
- Németi 2010 J. Németi, *Acăș – Râtul lui Veres (Veres-rét). The Late Bronze Age settlement*, în L. Marta (ed.), *Amurgul mileniului II a. Chr. în Câmpia Tisei și Transilvania*, StComSatu Mare 26/1, 2010, 265-316.
- Németi, Molnár 2008 J. Németi, Zs. Molnár, *A tell-telepek fejlődése és vége a nagykarolyi-síkságon és az Ér völgyében*, Sapientia Könyvek 48, Kolozsvár, 2008.
- Nemoianu 1979 L. Nemoianu, *Sondajul arheologic de la Călinești (județul Maramureș)*, Materiale 13, Oradea, 1979, 133-134.
- Nemoianu, Todinca 1981 L. Nemoianu, Gh. Todinca, *Șantierul arheologic Călinești, jud. Maramureș*, CercArh 4, 1981, 66-69.
- Nestor 1933 I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22.BerRGK, 1933, 11-181.
- Neugebauer 1980 J.-W. Neugebauer, *Eine Ansiedlung der Věteřovkultur bei Poysbrunn in Niederösterreich*, FÖ 18, 1979 (1980), 187-214.
- Olexa 2003 L. Olexa, *Nižna Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej*, MAS 7, Košice.
- Petre-Govora 1983 Gh. I. Petre-Govora, *Un orizont hallstattian timpuriu în nord-estul Olteniei – Ein frühhallstattzeitliches Horizont in Nordostoltenien*, Thraco-Dacica 4, 1983, 89-95.
- Petrescu-Dîmbovița 1953 M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia dela Stoicani*, Materiale 1, 1953, 13-155.

- Pleinerová, Hrala 1988 I. Pleinerová, J. Hrala, *Břežno – osada lidu knovíské kultury v severozápadních Čechách*, 1988.
- Podborský și alții 1993 V. Podborský și alții, *Pravěké dějiny Moravy*, Brno, 1993.
- Pop 2003 D. Pop, *Așezarea din epoca bronzului de la Someș-Uileac, județul Maramureș – The Bronze Age settlement from Someș-Uileac, Maramureș County*, *Marmatia* 7/1, 2003, 83-104.
- Pop 2009 D. Pop, *The Middle Bronze Age Settlement of Petea-Csengersima*, Satu Mare, 2009.
- Pop 2010 D. Pop, *The Bronze Age Settlement at Lăpușel „Mociar”, Maramureș County*, în N. Bolohan, F. Mățău, F. A. Tencariu (ed.), *Signa Praehistorica. Studia in honorem magistri Attila László septuagesimo anno*, *Seria Honoraria* 9, Iași, 2010, 283-319.
- Popa 1969 R. Popa, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969.
- Popa 1970 R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, *Bibliot* 25, București, 1970.
- Popa, Kacsó 1974 R. Popa, C. Kacsó, *Cercetări arheologice la Călinești-Maramureș – Recherches archéologiques à Călinești-Maramureș*, *SCIVA* 25, 1974, 561-578.
- Popescu 1925 D. Popescu, *Fouilles de Lechința-de-Mureș*, *Dacia* 2, 1925, 304-344.
- Popescu 1944 D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, *BiblMNA* 2, București, 1944.
- Popović 1998 P. Popović, *Problem of cult features in the Late Bronze Age at Konopište*, în *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin* (22.-24. November 1997, Rumänisch-jugoslawische Kommission für die Erforschung der Region des Eisernen Tores. Archäologische Abteilung II, Bukarest, 1998, 147-153.
- Popovich 2002 I. Popovich, *A multilevel settlement at village Baraninca/Baranya in the Transcarpathian Region*, *ÉvkNyíregyháza* 44, 2002, 57-93.
- Rageth 1974 J. Rageth, *Der Lago di Ledro in Trentino und seine Beziehungen zu den alpinen und mitteleuropäischen Kulturen*, *55.BerRGK*, 1974, 73-259.
- Rența 2008 E. Rența, *Prima epocă a fierului pe cursul râului Ialomița*, Târgoviște, 2008.
- Romsauer 2003 P. Romsauer, *Πύραυνοι (Pyraunoi). Prenosné piecky a podstaty z doby bronzovej a doby železnej*, Nitra, 2003.
- Roska 1912 M. Roska, *Ásatás a pécska-szemlaki határban levő Nagy Sándor – Fouilles exécutées au Nagy Sándor dans la commune de Pécska-Szemlak*, *Dolgozatok* 1912, 1-73.
- Roska 1941 M. Roska, *A Torma Zsófia-gyűjtemény az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárában – Die Sammlung Zsófia von Torma in der numismatisch-archaeologischen Abteilung des Siebenbürgischen Nationalmuseums*, Kolozsvár, 1941.
- Roska 1942 M. Roska, *Erdély régészeti repertóriuma. I. Ősör*, Kolozsvár, 1942.
- Schalk 1979 E. Schalk, *Fundmaterial aus Toszeg im Naturhistorischen Museum in Wien*, *MAGW* 109, 1979, 131-146.
- Schalk 1981 E. Schalk, *Die frühbronzezeitliche Tellsiedlung bei Tószeg, Ostungarn, mit Fundmaterial aus der Sammlung Groningen (Niederlande) und Cambridge (Großbritannien)*, *Dacia N.S.* 25, 1981, 63-129.
- Smirnova 1974 G. I. Smirnova, *Complexele de tip Gáva-Holihrad – o comunitate cultural-istorică – Памятники Гава-Голиграды единая культурно-историческая общность*, *SCIVA*, 25, 1974, 359-380.
- Soroceanu 1991 T. Soroceanu, *Studien zur Mureș-Kultur*, *Internationale Archäologie* 7, Buch am Erlbach, 1991.
- Špaček 2004 J. Špaček, *Z dávné minulosti Čelákovice a jejich okolí – Ancient history of Čelákovice and its vicinity*, în *100 let Městského Muzea v Čelákovicih*, Čelákovice, 2004, 145-200.
- Steiner 2000 P. Steiner, *Zbery a náhodné nálezy v okrese Nové Zámky – Lesefunde und Zufallsfunde im Bezirk Nové Zámky*, *AVANS* 1998, Nitra, 2000, 171-172, 295.
- Strakošová 2003 I. Strakošová, *Osídlenie Humenného a okolia v dobe bronzovej – Settlement in Humenné and its Environs in the Bronze Age*, în J. Gancarski (red.), *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich. Materiały z konferencji*, Krosno, 2003, 437-447.
- Szathmári 2002 I. Szathmári, *A bronzkor*, în T. Kovács (red.), *A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításának vezetője. Kr. e. 400 000-Kr. u. 804*, 2002, 47-66.
- Szathmári 2009 I. Szathmári, *Megjegyzések a bronzkori háztartások edénykészletéről – Anmerkungen zur Gefäßeensembles bronzzeitlicher Haushalten*, *Tisicum* 19, 2009, 295-307.
- Székely 1967 Z. Székely, *Contribuție la studiul culturii Precucuteni în valea Oltului – Beiträge zum Studium der Vorcucuteni-Kultur im Altal*, *Culegere de Studii și Cercetări* I, Brașov, 1967, 75-84.

- Székely Zs. 2000 Zs. Székely, *Așezările și necropola culturii Otomani de la Pir (județul Satu Mare) – The settlements and the cemetery of the Otomani culture from Pir (Satu Mare county)*, *Thraco-Dacica* 21, 2000, 103-146.
- Ștefan 2011a C. E. Ștefan, *Așezarea gumelnițeană de la Cunești – „Măgura Cuneștilor”*. Noi observații, *Materiale NS* 7, 2011, 25-50.
- Ștefan 2011b C. E. Ștefan, *O locuință sălcuțeană de la Verbicioara*, *Peuce* SN 9, 2011, 347-358.
- Tihelka 1960 K. Tihelka, *Moravský věteřovský typ - Der mährische Věteřov (Wieterschauer) Typus*, *PamArch* 51, 1960, 27-135
- Točík 1962 A. Točík, *Nález maďarovskej keramiky v Budmeriach – Keramik-Fund der Maďarovece-Kultur in BudmericeI*, *ŠtZ AÚSAV* 9, 1962, 81-98.
- Točík 1978 A. Točík, *Nitriansky Hrádok-Zámeček, Bez. Nové Zámky. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovece Kultur II*, *MatArchSlov* III, Nitra, 1978.
- Točík 1981 A. Točík, *Malé Kosihy. Osada zo staršej doby bronzovej*, *MatArchSlov* IV, Nitra, 1981.
- Tompá 1937 F. Tompa, *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912-1936*, 24./25. *BerRGK*, 1934-35 (1937), 27-114.
- Tóth, Marta 2005 K. Tóth, L. Marta, *Gefäßdepot der Felsőszöcs/Suciu de Sus-Kultur in Nyírmada-Vályogvető*, *ÉvkNyíregyháza* 47, 2005, 107-143.
- Vasiliev 2002 V. Vasiliev, *Locuirea din epoca bronzului*, în V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. A. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino – „Cetate” (Ucraina Transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu*, *BiblThracologica* XXXIII, Cluj-Napoca, 2002, 29-45.
- Virág, Figler 2007 Zs. M. Virág, A. Figler, *Data on the settlement history of the Late Lengyel period of Transdanubia on the basis of two sites from Kisalföld (Smal Hungarian Plain) (A preliminary evaluation of the sites Győr-Szabadrétdomb and Mosonszentmiklós-Pálmajor)*, în J. P. Kozłowski, P. Raczky (ed.), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late Neolithic in Central Europe*, Kraków, 2007, 345-364.
- Vizdal 1972 J. Vizdal, *Erste bildliche Darstellung eines zweirädrigen Wagens vom Ende der mittleren Bronzezeit in der Slowakei*, *SlovArch* 20, 1972, 223-231.
- Vladár 1966 J. Vladár, *Staršia doby bronzovej*, în *Pravek východného Slovenska*, Malá monografia východného Slovenska, VIII/1, Košice, 1966, 97-111.
- Vladár 1972 J. Vladár, *Predbežna správa o systematickom výskume opevneného sídliska Otomanskej kultúry v Spišskom Štortku – Vorbericht über die systematische Ausgrabung der befestigten Siedlung der Otomani-Kultur in Spišský Štortok*, *ArchRozh* 24/1, 1972, 18-25, 101-104.
- Vladár 1978 J. Vladár, *Umenie dávneho Spiša*, Bratislava, 1978.
- Vlček, Hájek 1963 E. Vlček, L. Hájek, *A ritual well an the find of an Early Bronze Age iron dagger at Gánovce near Poprad (Czechoslovakia)*, în A. Pedro Bosch-Gimpera *en el septuagésimo aniversario de su nacimiento*, Mexico, 1963, 427-439.
- Willvonseder 1932 K. Willvonseder, *Zur Verwendung der urzeitlichen „Siebgefäße”*, *MAGW* 62, 1932, 217-222.
- Wosinszky 1889 M. Wosinsky, *A kölesdi őstelep (Tolna megyében)*, *ArchÉrt* 9, 1889, 34-44.
- Wosinszky 1896 M. Wosinszky, *Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig*, Budapest, 1896.
- Wosinszky 1904 M. Wosinszky, *Az őskor méshetetés disztésii agyagművészége*, Budapest, 1904.
- Zatlukál, Zatlukál 1937 J. Zatlukál, E. Zatlukál, *Adatok Podkarpatszka Rus praehistoriájához*, Mukačevo, 1937.
- Балагури 2001 E. Балагури, *Население верхнего Потисья в эпоху бронзы*, Ужгород, 2001.
- Кобаль 1992 Й. В. Кобаль, *Деякі результати охоронних досліджень поблизу с. Квасове Березівського району Закарпатської області*, Археологічні дослідження проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки, Київ, 1992, 45-57.
- Кобаль 2005 Й. Кобаль, *Пам'ятки доби бронзи села Квасова*, *НЗЗКМ* 7, 2005, 208-224.
- Кобаль 2009 Й. Кобаль, *Закарпаття в епоху бронзи (короткий огляд культур)*, în В. В. Отрощенко (red.), *Взаємозв'язки культур епох бронзи і раннього заліза на території Центральної та Східної Європи (Збірка наукових праць на пошану Л. І. Крушельницької)*, Київ-Львів, 2009, 21-34.
- Кобаль 2011 Й. В. Кобаль, *Культура Станово (Коротка характеристика)* *НЗЗКМ* 11, 2011, 195-206.

Крушельницка 1993	Л. Крушельницка, <i>Черпинсько-Лагодівськ група пам'яток</i> , in М. Бандівський, Й. Кобаль, Л. Крушельницка, Д. Павлів, І. Попович, Р. Сулик, М. Філіпчук, С. Чопек, <i>Пам'ятки галыштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті</i> , Київ, 1993, 158-239.
Крушельницка 2002	Л. Крушельницка, <i>Пам'ятка солеваріння рубежу ранньої і середньої бронзи в північно-східних Карпатах</i> , Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, Львів 244, 2002, 140-154.
Потушняк 1958	Ф. М. Потушняк, <i>Археологічні знахідки бронзового та залізного віку на Закарпатті</i> , Ужгород, 1958.

Beiträge zur Kenntnis der Suci de Sus-Keramik. Die Funde aus der Maramuresch-Niederung (Zusammenfassung)

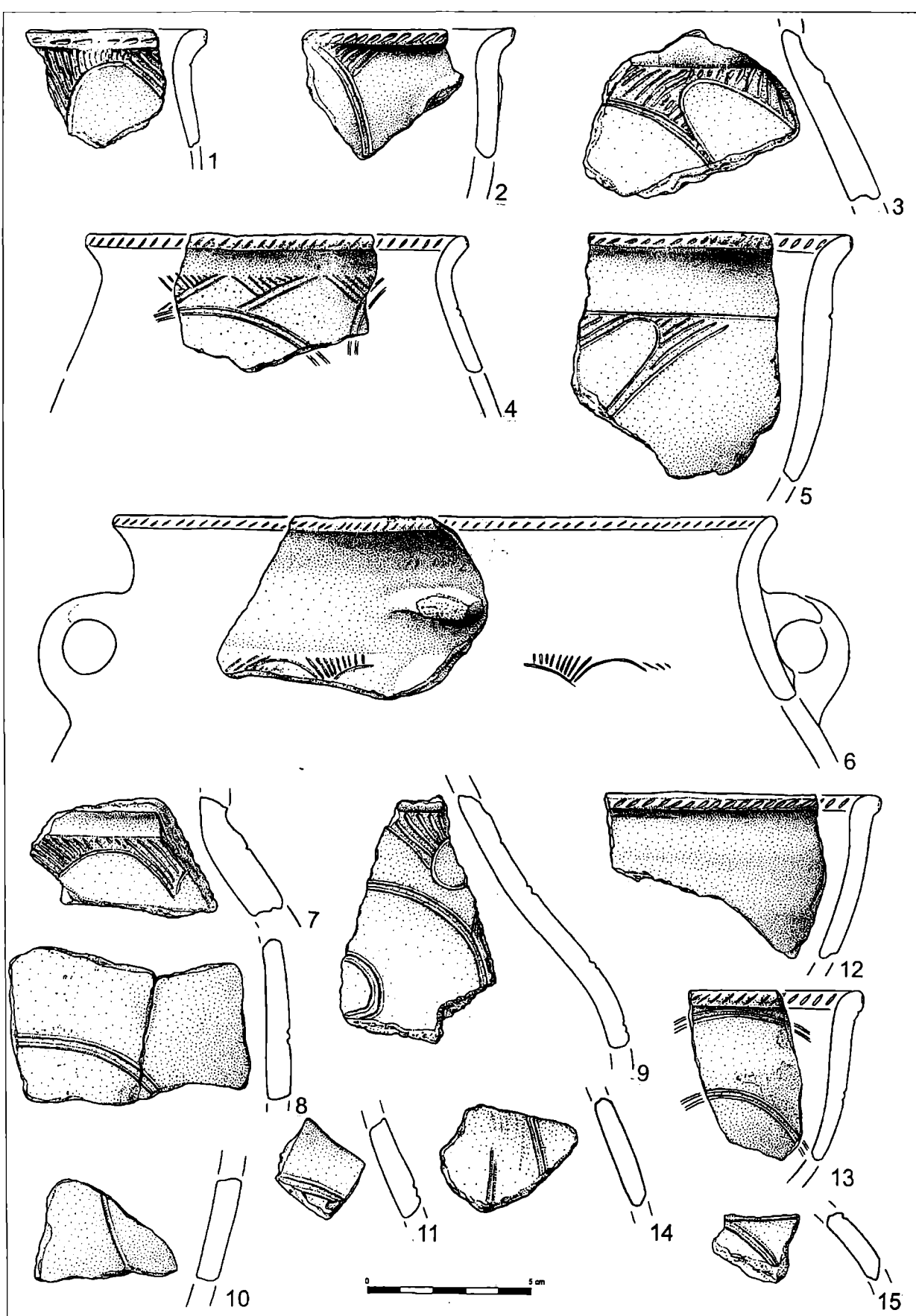
In der Maramuresch-Niederung, eine geographische Einheit im Obertheissgebiet, wurde eine größere Menge von Suci de Sus-Keramik, die auch typologisch analysiert werden kann, in den Siedlungen von Giulești-Valea Mestecăniș und Slatina-Cetate entdeckt, aber die keramischen Funde aus den Siedlungen von Călinești-Rogoaze, Călinești-Grajdurile CAP und Sighetu Marmăției-Cireghi I, die meist während der Geländebegehungen gefunden wurden, sind ebenfalls mengenmäßig relativ groß.

Es gibt zwei Keramikategorien: a. gut oder sehr gut gebrannt, Magerung mit Sand, sehr kleinen Steichen, sehr selten auch mit zerstoßenen Scherben; b. gut oder, seltener, schlecht gebrannt, Magerung mit größeren Steichen, am meisten kombiniert mit zerstoßenen Scherben.

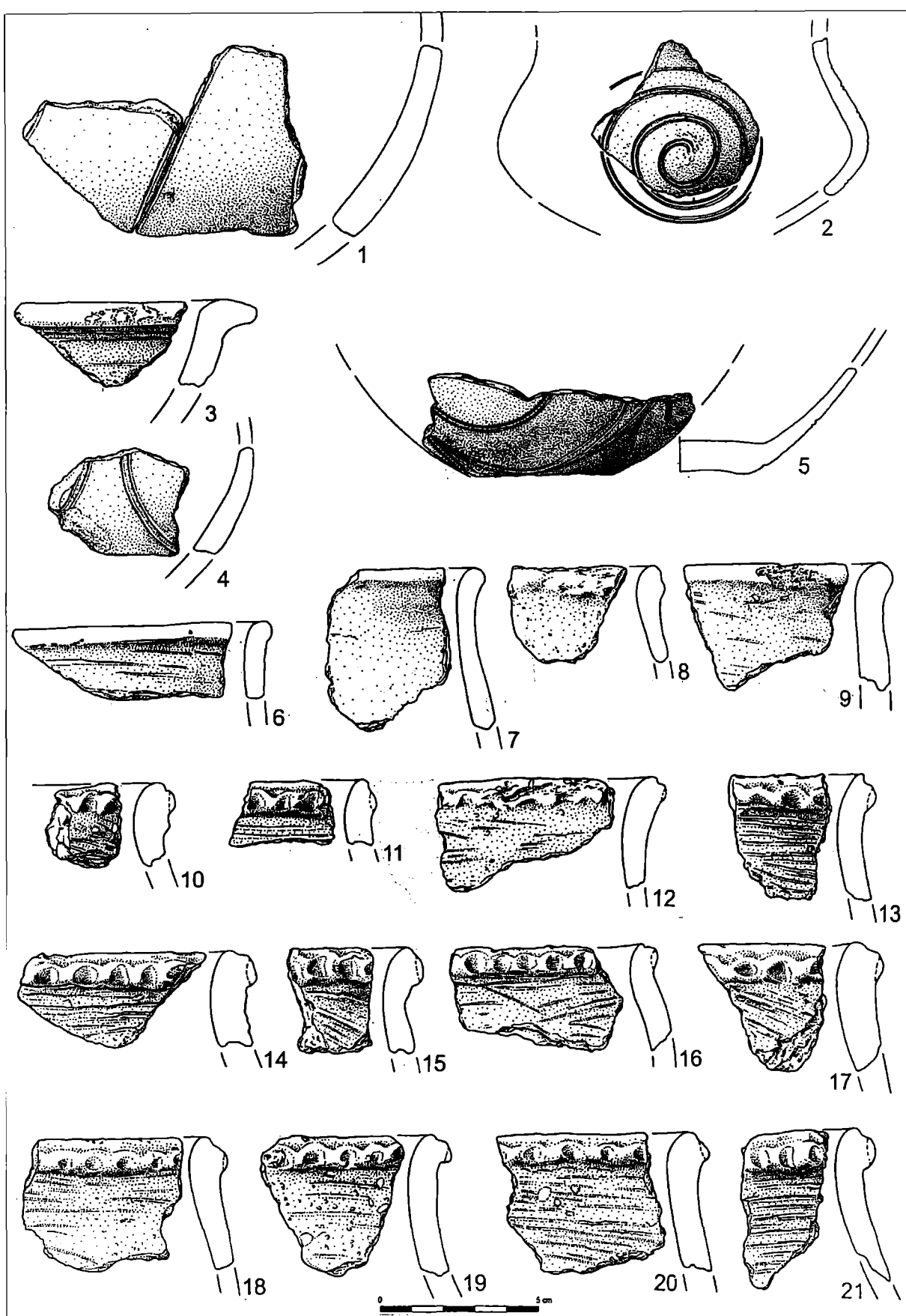
Die in der Maramuresch-Niederung identifizierten Suci de Sus-Gefäßformen sind: *Töpfe* (I), *Schalen/Schüsseln* (II), *Tassen* (III), *Krüge* (IV), *Gefäße mit bauchigem Körper* (V), *Gefäße mit hohem Hals und bauchigem Körper* (VI), *tragbare Öfen* (VII), „*Glutdeckel*“ (VIII), *Deckel* (IX). Jede Form wird durch mehrere Typen, Varianten und Untervarianten vertreten, die gute Analogien in dem ganzen Verbreitungsgebiet der Kultur haben. Manche dieser Formen sind auch in dem Keramikrepertoire der Lăpuș-Gruppe anwesend.

Die Suci de Sus-Gefäße sind mit Besenstrich, in Ritz- und Kerbschnitttechnik geleisteten Motiven, plastischen Motiven oder Kanneluren verziert. In der Maramuresch-Niederung wurde aber nur ein einziges Gefäß gefunden, das mit Kerbschnittmotiven verziert ist. Es scheint, dass diese Technik in diesem Gebiet kaum benutzt wurde und, ebenso wie in der Ostslowakei, die Feinkeramik in allen Etappen der Kultur besonders mit Ritzungen dekoriert wurde.

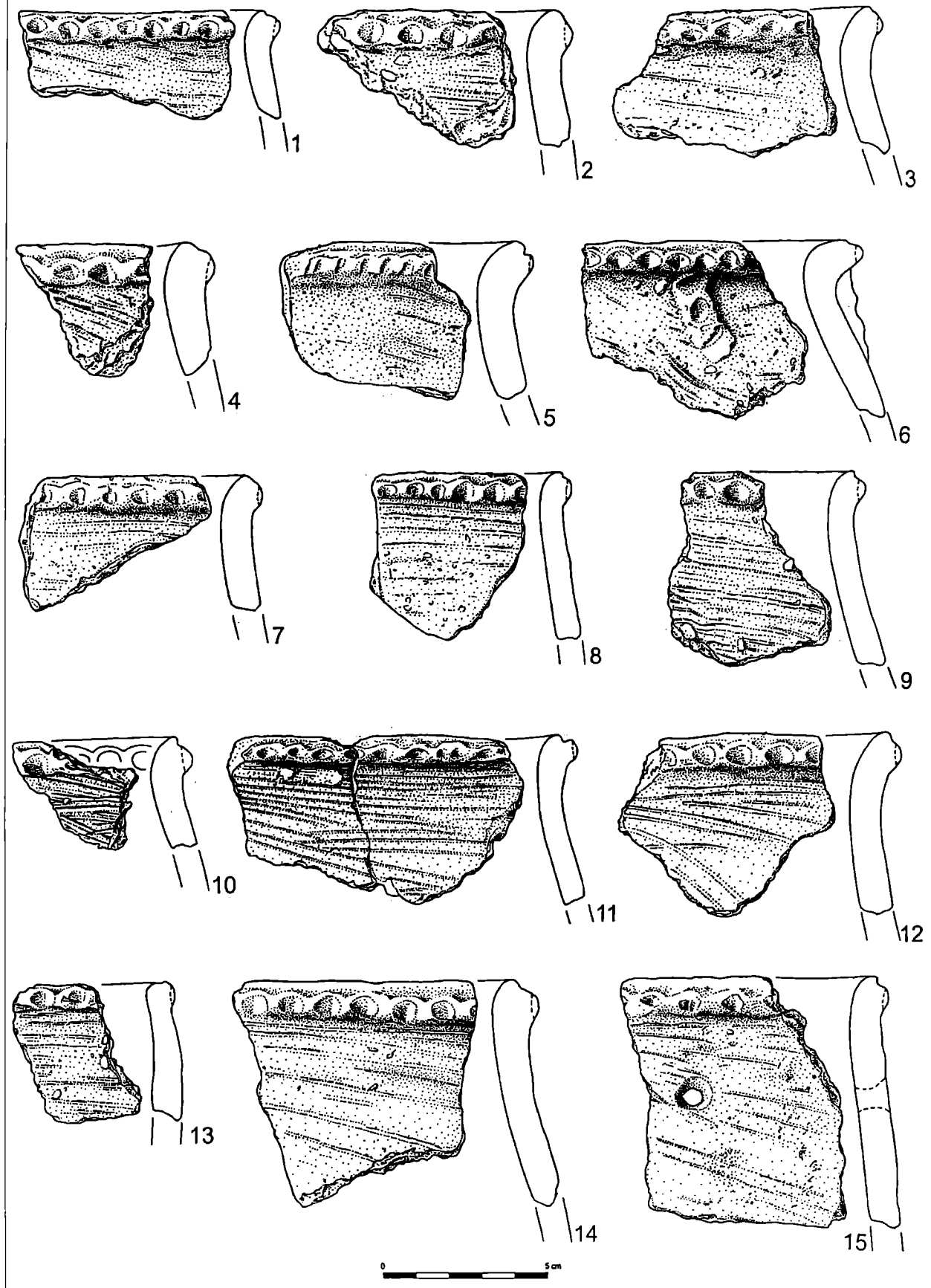

Pl. 1. Giulești-Valea Mestecăniș. Ceramică Suci de Sus.
Taf. 1. Giulești-Valea Mestecăniș. Suci de Sus-Keramik.

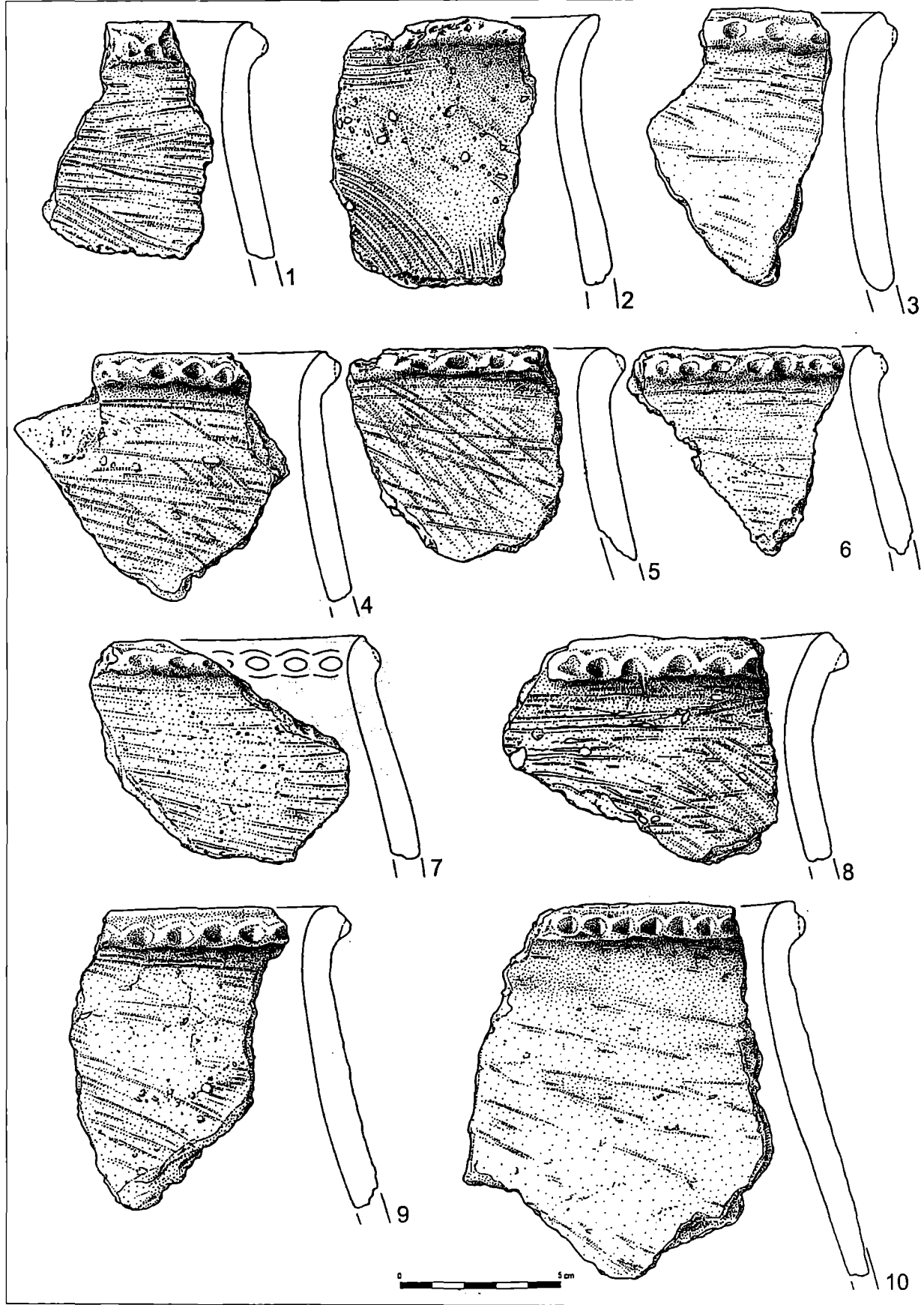

Pl. 2. Giulești-Valea Mestecăniș. Ceramică Suciu de Sus.

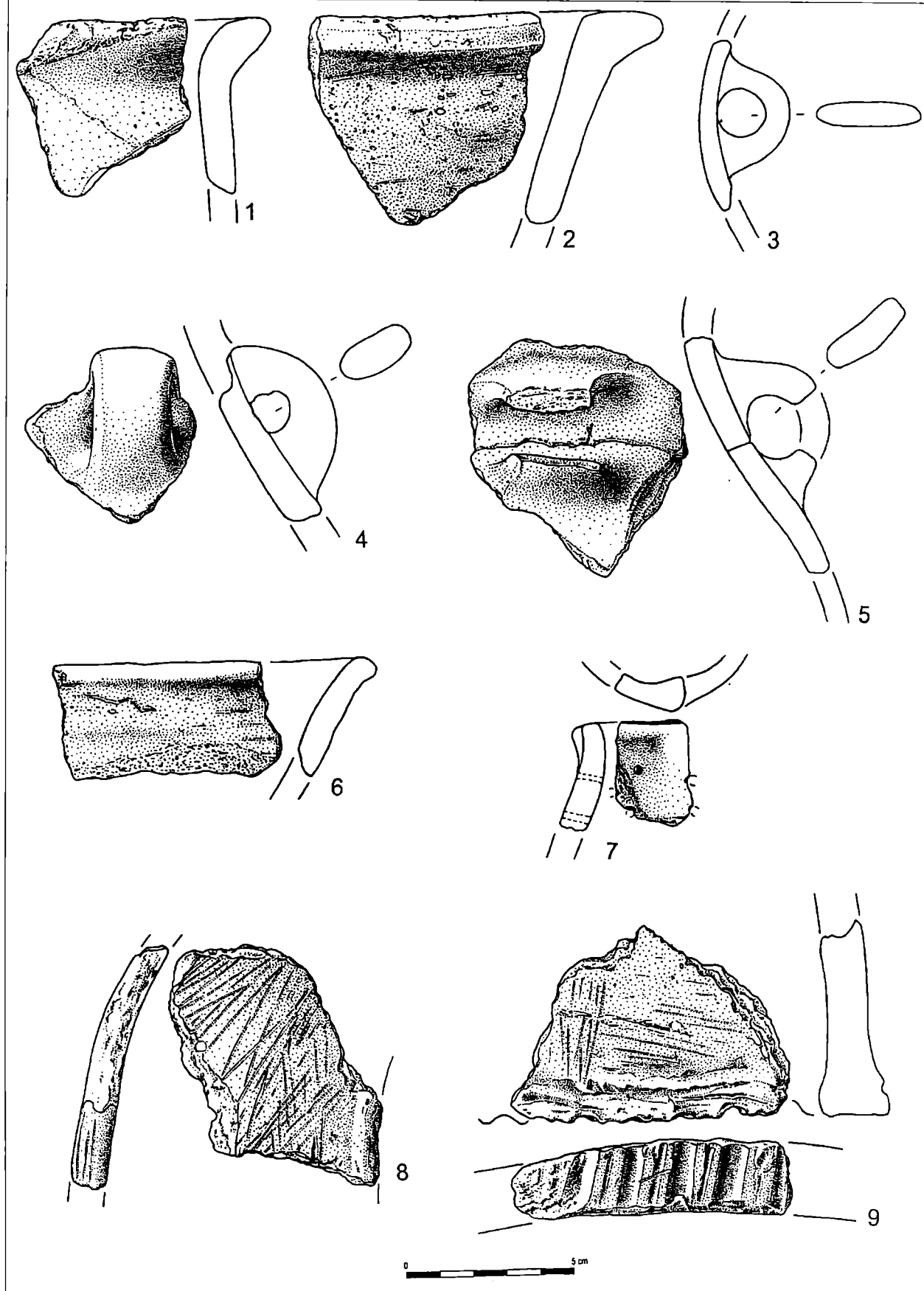
Taf. 2. Giulești-Valea Mestecăniș. Suciu de Sus-Keramik.

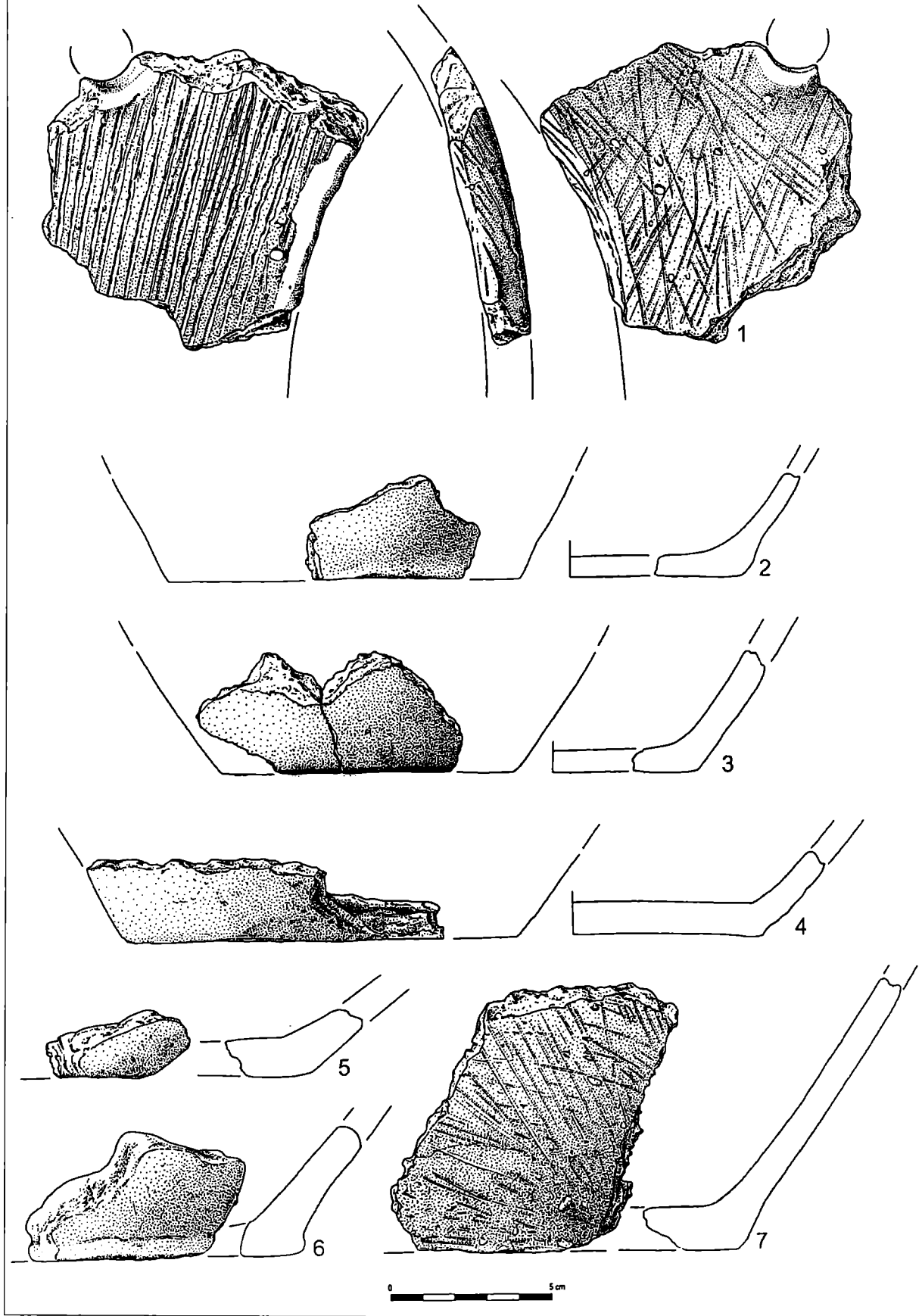
Pl. 3. Giulești-Valea Mestecăniș. Ceramică Suci de Sus.
 Taf. 3. Giulești-Valea Mestecăniș. Suci de Sus-Keramik.

Pl. 4. Giulești-Valea Mestecăniș. Ceramică Suci de Sus.
Taf. 4. Giulești-Valea Mestecăniș. Suci de Sus-Keramik.

Pl. 5. Giulești-Valea Mestecăniș. Ceramică Suci de Sus.
Taf. 5. Giulești-Valea Mestecăniș. Suci de Sus-Keramik.

Pl. 6. Giulești-Valea Mestecăniș. Ceramică Suciul de Sus.
Taf. 6. Giulești-Valea Mestecăniș. Suciul de Sus-Keramik.

Despre afirmații recente privind cronologia așezării de la Teleac și probleme de etică elementară

Valentin VASILIEV

În ultimii cca 30 de ani m-am ocupat în mai multe studii de diferite probleme privind cronologia primei epoci a fierului în Transilvania intracarpatică¹, publicând totodată monografic cercetările efectuate în așezarea fortificată de la Teleac², precum și în cele de la Dej, Subcetate, Bozna, Ciceu-Corabia și Șona³. Un articol publicat recent de H. Ciugudean⁴ face necesară reluarea unor aspecte referitoare la cronologia așezării de la Teleac. Dar în mod deosebit discuția se impune și pentru că în acest articol (vezi p. 313 și n. 6) se fac afirmații de maximă gravitate, în sensul că, pentru a-mi promova propriile opinii cronologice „aș fi operat unele modificări în textul capitolului privind ceramica” (capitol redactat de H. Ciugudean în cadrul monografiei Teleac; vezi lucrarea citată în n. 2, p. 78-101), aceste modificări vizând în special momentul de sfârșit, dar și începutul sitului de la Teleac.

Legat de insinuările lui H. Ciugudean se ridică mai întâi următoarea întrebare: dacă tot am operat modificări în capitolul redactat de el, cum de am lăsat nemodificată tocmai partea lui finală, inclusiv p.100 (la care face referire în n. 6), unde, printre altele, se afirmă că „...între orizontul cultural reprezentat de nivelul Teleac III și apariția grupului scitic în Transilvania se interpun așezările aparținând culturii Basarabi de la Aiud, Sebeș, Rahău, Chendu”. Rezultă deci de la început că insinuările lui H. Ciugudean sunt total nejustificate. Dovada directă, clară, o oferă chiar lucrările publicate de el după apariția monografiei așezării de la Teleac, adică (subliniez !) atunci când nimeni nu-i putea interveni în text!

Astfel, într-un articol apărut în 1994 (deci la trei ani după monografia Teleac) și intitulat (semnificativ!) „Perioada Hallstatt A în centrul Transilvaniei”⁵, H. Ciugudean publica materiale descoperite în cinci localități din zona menționată (Aiud, Alba Iulia, Band, Cugir, Uioara de Jos; primele patru reprezentând descoperiri întâmplătoare), toate încadrate în etapa Ha.A. Iată ce afirmă H. Ciugudean chiar de la începutul acestui articol⁶: „Săpăturile... de la Teleac au contribuit... la definirea evoluției culturale în zona centrală a Transilvaniei în primul sfert al mileniului I î.Chr.” Atragem atenția că nota existentă la sfârșitul citatului trimite la monografia Teleac, fapt ce arată (de la sine) că H. Ciugudean era de acord cu ce scrisese anterior în capitolul ceramică din monografie (p. 98), anume că „nivelul I... poate fi plasat în Ha.B₁...”. Iată o prima dovadă că nu s-a intervenit în text. Mai departe în articol (p.72, al.1) se afirmă că „Cele mai timpurii manifestări Gáva din Podișul Transilvaniei, reprezentate prin nivelul I de la Teleac, par a fi precedate ... de ... grupuri culturale distincte, a căror dezvoltare acoperă perioada Ha.A”, această din urmă idee fiind subliniată și în ultimul aliniat al lucrării, unde se afirmă din nou „Documentarea unor grupuri culturale a căror evoluție acoperă Ha.A în zona central-transilvăneană...” (p. 73). Dacă urmărim și harta cronologică⁷, unde descoperirile de tip Cugir-Band acoperă Ha.A, iar complexul

1 Vasiliev 1983, p. 33-55; Vasiliev 1986-1987, p. 64-80; Vasiliev 1988, p. 83-102; Vasiliev 1992, p. 19-26; Vasiliev 1994, p. 37-47. Pentru a nu încărca prima nota, alte lucrări vor fi menționate la locul potrivit.

2 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991.

3 Vasiliev 1995; pentru Ciceu-Corabia a se vedea și Vasiliev, Gaiu 1980, p. 31-64, iar pentru Bozna, Vasiliev 1993, p. 43-67.

4 Ciugudean 2009, p. 313-336.

5 Ciugudean 1994, p. 59-73.

6 Ciugudean 1994, p. 59, r. 1-3.

7 Ciugudean 1994, p. 69, fig. 7.

Valentin VASILIEV

Cluj-Napoca

de tip Gáva este plasat (după anul 1000 î.Chr.) în Ha.B, insinuările total gratuite ale lui H. Ciugudean devin absolut evidente, cu atât mai mult cu cât în monografia Teleac debutul culturii Gáva în aria intracarpatică este plasat la sfârșitul Ha.A, începutul Ha.B⁸.

Desigur, cele menționate infirmă categoric afirmațiile incalificabile ale lui H. Ciugudean. Totuși cazul în sine merită o cât mai completă punere la punct. Menționăm deci că la șase ani de la apariția monografiei Teleac, H. Ciugudean publică o altă lucrare, ce cuprinde și o prezentare a depozitului de la Cugir⁹. Reținem două afirmații: depozitul de la Cugir este datat în Ha.A, iar „începuturile manifestărilor de tip Gáva...nu pot fi plasate decât în perioada Ha.B...cel mult sfârșitul perioadei Ha.A”¹⁰. Dar atenție: la aserțiunea „cel mult sfârșitul Ha.A” își citează propria lucrare din 1994, unde Gáva este plasată după anul 1000 î.Chr. (vezi n. 7), pe când în tabelul cronologic al monografiei Teleac, pentru începutul culturii Gáva este avut în vedere și sfârșitul Ha.A₂ (vezi n. 8). Inadvertența și manipularea citatelor este deci mai mult decât evidentă. În fine, în 2004, H. Ciugudean afirmă din nou că „l-a preocupat problema manifestărilor care pot aparține perioadei Ha.A în centrul Transilvaniei...care premereg apariția manifestărilor de tip Gáva în această zonă”¹¹.

Din cele menționate oricine își poate da seama că după apariția monografiei Teleac, H. Ciugudean a fost preocupat constant de publicarea unor materiale care, după el, „acoperă perioada Ha.A” și „premereg apariția manifestărilor de tip Gáva”. Deci afirmațiile sale din articolul publicat în 2009 (vezi n. 4), în care insinuează că i-am modificat punctele de vedere privind atât începutul culturii Gáva în centrul Transilvaniei, cât și referitor la momentele de început și sfârșit ale așezării de la Teleac sunt calomnii murdare, asemenea informațiilor despre colegi pe care le dădea securității înainte de 1989.

Înainte de a mă referi succint la alte câteva idei pe care le enunță, consider că este instructiv de perceput mai întâi viziunea teoretică a lui H. Ciugudean despre evoluția cultural-istorică, așa cum transpare ea în două pasaje. Astfel, la începutul unui capitol consacrat culturii Wietenberg găsim următoarea afirmație: „Pe măsura creșterii volumului de informații, imaginea dispariției subite a unor culturi, ca urmare a unor ... migrații sau invazii, tinde să fie abandonată în literatura de specialitate...”¹² Nu mai continui citatul, dar remarc faptul că, dovedindu-se foarte receptiv la idei „noi” ce apar continuu în literatură (mai ales străină), H. Ciugudean oferă o imagine profund idilică, deși istoria, din adâncuri și până astăzi, abundă de exemple contrare.

Într-un alt capitol din același volum H. Ciugudean exprimă însă o idee total opusă atunci când afirmă că în cadrul evoluției culturale din Ha.C cultura Basarabi „umple practic golul dintre sfârșitul complexului cu ceramică canelată și pătrunderea grupului scitic în bazinul Mureșului”¹³. Cum s-a produs acest gol umplut apoi de cultura Basarabi și, mai ales, cum se împacă golul cu viziunea idilică din citatul anterior par să nu-l preocupe pe H. Ciugudean, deși cele două „postulate” se exclud reciproc. Iată deci un alt exemplu despre temeinicia (și viabilitatea) afirmațiilor lui H. Ciugudean¹⁴.

După ce ne-am edificat asupra probității acuzațiilor și asupra concepțiilor sale privind evoluția istorică, să vedem (prin câteva exemple) cum își prezintă succesiv propriile-i „descoperiri” și cum înțelege să manevreze analogiile.

Pentru descoperirile de la Aiud-„Cetățuie” se spune mai întâi că (în 1972) a fost cercetat un bordei Basarabi (al cărui profil se observa în peretele carierei) și că fragmentele ceramice Basarabi aflate pe întreaga suprafață a movilei arată că bordeiul făcea parte dintr-o așezare Basarabi mai întinsă¹⁵. Afirmă apoi că în același punct a făcut (în 1976) săpături de redusă amploare, dar fără să menționeze expres noi locuințe Basarabi cercetate¹⁶.

8 Vezi Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, tabelul cronologic de la p. 128.

9 Ciugudean 1997, p. 99-134.

10 Ciugudean 1997, p. 121, al. 2.

11 Ciugudean 2004, p. 179-185; pentru citat vezi p.181, al.2.

12 Vezi Ciugudean 1997, p. 65.

13 Ciugudean 1997, p. 135, al. 1.

14 Pentru idei multiple, contradictorii și ele, vezi și Ciugudean 1976, p. 20-21, unde mai întâi i „se pare că în Transilvania cultura Basarabi nu înlocuiește cultura tracică...”, apoi că apropierea mormântului (?) Basarabi de la Iernut de morminte scitice ar fi un indiciu că se corelează cu ele, sau că faciesul Basarabi dispăre la venirea sciților etc. Firește, presupunerile se exclud, dar pentru orice eventualitate ele sunt oferite „la grămadă”.

15 Ciugudean 1976, p.9.

16 Ciugudean 1978, p. 49-53; vezi și fig. 3 unde este marcat doar locul bordeiului reperat în 1972.

Ulterior, în două lucrări apar afirmații neconcordante atât referitor la numărul locuințelor, cât și pentru data celei de a doua cercetări ¹⁷. Până își rezolvă neconcordanțele relevate aici sunt de subliniat două aspecte: în punctul respectiv nu există nivel de locuire Basarabi, iar materialul ceramic, inclusiv Basarabi, este sărac (fapt afirmat în lucrarea citată la n. 16, p. 51, penultimul aliniat). Dealtfel, lipsa oricărui plan de locuință pune sub semnul întrebării caracterul cercetării. Rezultă de aici faptul că la Aiud-„Cetățuie” nu se poate vorbi de o așezare Basarabi (cum afirmă H. Ciugudean), ci de o locuire restrânsă și de scurtă durată, cu consecințele ce rezultă pentru concluzii credibile. Înainte de orice comentariu să vedem și un alt exemplu de „cercetare” ciugudeniană.

Tot în 1972 face o perieghază și la Teleac, despre care afirmă următoarele: „Urmărindu-se peretele râpei ce s-a format prin adâncirea treptată a drumului ... s-a recoltat un bogat material ceramic de Hallstatt mijlociu” ¹⁸. Această recoltare de cioburi (în 1972), urmărind peretele râpei, H. Ciugudean o metamorfozează 19 ani mai târziu (în capitolul ceramică din monografia Teleac), în „groapă (bordei ?) cercetată” ¹⁹, ulterior menționând doar „locuință descoperită în 1972” ²⁰, care locuință (după alți 12 ani) devine iarăși groapă ²¹. Deci, prin mențiuni succesive se ajunge de la cioburi recoltate – din râpă –, la stadiul de locuință cercetată și din nou la groapă. Această locuință (sau groapă), căreia i se atribuie și ceramica recoltată (în 1972) este prezentată apoi ca o dovadă forte a existenței la Teleac a unor obiective în care, chipurile, predomină ceramica Basarabi (vezi n. 19), deși sunt ilustrate doar trei fragmente mărunte ²². Și ca să nu mai revin, menționez aici că pe această bază fictivă a imaginat apoi subfaza Teleac IIIb cu locuire efectivă Basarabi, dar fără strat distinct, atribuind-o etapei timpurii a culturii Basarabi ²³.

Două exemple sunt suficiente pentru a ilustra maniera în care manipulează și analogiile, urmărind să „dovedească” încadrarea timpurie a ceramicii Basarabi de la Teleac. Astfel, pentru un vas (Basarabi) din locuința 20 de la Teleac ²⁴ indică drept analogie (pentru formă) un vas de tip Gornea-Kalakača din Banat, dar și unul din mormintul de la Chendu²⁵. Numai că și pentru formă, dar în special pentru ornamente identice, cele mai bune analogii apar în Banat, în faza a II-a, clasică, a culturii Basarabi ²⁶. În același cadru, inclusiv cronologic (adică Basarabi II) își găsește analogii un alt vas (Basarabi) de la Teleac, aflat în groapa din S₈ ²⁷. Tot din groapa din S₈ provine un vas prevăzut cu tortițe și brâu crestat ²⁸, de asemenea cu analogii în Basarabi II din Banat ²⁹. Deci, atât cât indică periodizarea actuală (totuși relativă) a culturii Basarabi, ceramica de acest tip de la Teleac se încadrează în faza mijlocie a culturii.

Pentru a „dovedi” datarea timpurie a ceramicii Basarabi de la Teleac, H. Ciugudean manipulează și citatele. Astfel, el notifică propunerea lui M. Gumă pentru plasarea începutului fazei Teleac I la final de Ha.A₂ – început de Ha.B₁ ³⁰. Uită” totuși să specifice faptul că în același paragraf (pe baza materialelor Gornea-Kalakača din nivelul Teleac II), M. Gumă aprecia „că se poate avea în vedere o evoluție mai îndelungată pentru nivelul

17 Compară RepAlba 1995, p. 21 (nr. 3) cu Ciugudean 1997, p. 137-138, nr. 2.

18 Ciugudean 1979, p. 79, fig. 12/4, 6 și fig. 13 și 14. Reținem că la prezentarea materialului nu apare termenul Basarabi, iar pe fig. 13 și 14 nu se vede nimic.

19 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 95, al. 4. n. 496.

20 Ciugudean 1997, p. 177, vezi explicația figurii 5/1-2, 4.

21 Ciugudean 2009, p. 327, pl. VII/1-4.

22 Ciugudean 1997, p. 171, fig. 5/1-2, 4; Ciugudean 2009, p. 327, pl. VII/1-2, 4. Cât privește afirmația (repetată) că pe lângă ceramica publicată în monografie ar exista ceramică încă inedită, vina îi aparține integral lui H. Ciugudean, care a redactat capitolul respectiv, iar materialul se află la Alba-Iulia.

23 Ciugudean 2009, p. 331.

24 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 95 și fig. 44/21.

25 Ibidem, p. 95 și notele 503 și 504. Pentru vasul de tip Gornea-Kalakača vezi Gumă 1981, p. 56, fig. 9/3. Pentru Chendu vezi Vasiliev, Zrinyi 1987, p. 91-118

26 Gumă 1993, pl. 82/9; 83/7, 9.

27 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, fig. 44/9. Pentru analogii din Banat, vezi Gumă 1993, pl. 83/2-3.

28 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, fig. 44/19.

29 Gumă 1993, pl. 88/11 și 92/11

30 Ciugudean 2009, p. 313 (ultimele două rânduri) și n. 7.

Teleac II, ... comparativ cu așezările corespunzătoare din Banat”³¹. Interpretând corect elemente precum zona de origine, evoluția și răspândirea manifestărilor de tip Gornea- Kalakača și a culturii Basarabi, M. Gumă trage deci concluzii de bun simț științific, ceea ce nu-i cazul lui H. Ciugudean, care falsifică realitatea pentru a-și susține ideile preconceptuate.

Din cele relatate rezultă că pe baza a 18 fragmente ceramice Basarabi publicate inițial³² și alte șapte ilustrate ulterior³³, H. Ciugudean deduce o locuire Basarabi efectivă la Teleac. În 1997 o interpreta ca umplând golul dintre complexul canelat și pătrunderea grupului scitic în Transilvania (vezi n.13), iar în 2009 că „acest orizont ar putea fi desemnat ca subfaza Teleac IIIb”³⁴. Cei care-i cunosc bine opera, au observat că, din câteva fragmente ceramice sau vase (descoperite incidental) H. Ciugudean a reușit încropirea mai multor grupuri culturale în Ha.A. Acum creează faze. La Teleac, pe un număr infim de fragmente Basarabi (în raport cu enorma cantitate de ceramică de tip Gáva) el statutează faza Teleac IIIb. Cât privește cealaltă subfază, respectiv Teleac Ia³⁵, înainte de a o presupune H. Ciugudean trebuia să interpreteze corect elementele pe care le indică secțiunea nr. 29, inclusiv sub raport stratigrafic.

Desigur ar fi multe de discutat. Consider însă că în acest context este mai relevantă o întrebare: chiar crede H. Ciugudean că ceea ce numește „noua regrupare ... și datare a depozitelor” (de bronzuri)³⁶ reflectă durată reală (secolele XI-IX î.Chr.) a culturii și așezărilor de tip Gáva din aria intracarpatică?

Cât privește fundamentul științific al „schemei cronologice” imaginate³⁷, remarcăm doar că faza „Fier timpuriu Ia” are în componență și presupusa fază Teleac IIIb! Rezultă că imaginația lui H. Ciugudean este fără limită. Dealtfel, în ultimele patru rânduri ale lucrării (vezi n. 37), pentru susținerea schemei propuse, el trimite la cercetări viitoare! Încercând să-și promoveze ideile preconceptuate, H. Ciugudean se raliază celor care resuscitează teorii ce exprimau stadiul cercetărilor de acum un secol. Astăzi, când cunoaștem culturi noi, bine conturate, nu ne mai putem cantona la noțiuni precum orizontul, perioada sau cultura prescitică. Dacă adăugăm și datările eronate atribuite unor descoperiri din Transilvania (amintim doar Cernatu), găsim și sursa erorilor cronologice de ansamblu.

În final două precizări. Referitor la generalizarea culturii Gáva din Transilvania intracarpatică, am susținut de la început că acest fenomen s-a produs în a doua jumătate a Ha.A₂, argumentând inclusiv pe analiza pieselor de bronz³⁸. În monografia Teleac acest fenomen este plasat la sfârșitul Ha.A₂ - începutul Ha.B₁, iar nivelul Teleac I pe parcursul Ha.B₁³⁹. Ulterior, pentru debutul nivelului Teleac I am menționat sfârșitul Ha.A₂ - debutul fazei Ha.B₁⁴⁰.

Cât privește afirmația privind amploarea, vigoarea și prelungirea existenței culturii Basarabi în Transilvania până (cel puțin) la venirea sciților, descoperirile arată contrariul. Mă refer la necropola de la Uioara de Sus⁴¹ precum și la materialele din Ha.D publicate chiar de H. Ciugudean⁴², materiale care nu conțin nimic Basarabi, ci, dimpotrivă, reprezintă evoluția finală, în Ha.D, a ceramicii canelate. În acest context descoperirile de la Chendu trebuie redatate, ele nedepășind secolul al VII-lea î.Chr.

31 Gumă 1993, p. 191.

32 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 95-96, fig. 44.

33 Ciugudean 1997, p. 171, fig. 5; Ciugudean 2009, pl. VII.

34 Ciugudean 2009, p. 331.

35 Ibidem, p. 318.

36 Ciugudean 2009, p. 331-332.

37 Ibidem, p. 332.

38 Vasiliev 1983, p. 33-55, în special p. 53.

39 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, p. 128, tabloul cronologic.

40 Vasiliev 1995a, p. 96; Vasiliev 2004, p. 139; Vasiliev 2008, p. 32, n. 42.

41 Vasiliev 1999, p. 181-188.

42 Ciugudean 1997, p. 162-166.

Über einige neulich Aufgestellte behauptungen zur Chronologie der Siedlung von Teleac und zu Grundlegenden ethischen Fragen

In den letzten ca. 30 Jahren befasste ich mich in mehreren Aufsätzen mit verschiedenen Fragen zur Chronologie der ersten Eisenzeit im innerkarpatischen Siebenbürgen⁴³ und veröffentlichte in einer Monographie die Ergebnisse der Forschungen in der befestigten Siedlung von Teleac⁴⁴ sowie in jenen von Dej, Subcetate, Bozna, Ciceu-Corabia und Șona⁴⁵. Ein unlängst von H. Ciugudean veröffentlichter Aufsatz⁴⁶ erfordert die Wiederaufnahme einiger Aspekte zur Chronologie der Siedlung von Teleac. Besonders aber ist eine Diskussion vonnöten, weil in diesem Aufsatz (siehe S. 313 und Anm. 6) besonders schwerwiegende Behauptungen aufgestellt werden, die dahin zielen, dass ich, um meine eigenen chronologischen Ansichten voranzubringen, „Veränderungen im Text des Kapitels über die Keramik durchgeführt“ haben soll (Kapitel, das von H. Ciugudean im Rahmen der Monographie von Teleac ausgearbeitet wurde; siehe die in Anm. 2, S. 78-101 zitierte Arbeit), wobei diese Veränderungen besonders den Endpunkt, aber auch den Anfang der Fundstelle von Teleac betreffen.

Bezüglich der Andeutungen von H. Ciugudean erhebt sich zunächst folgende Frage: wenn ich schon Veränderungen in dem von ihm geschriebenen Kapitel durchführte, wieso ließ ich eben den Endteil unverändert, einschließlich S. 100 (auf die er sich in der Anm. 6 bezieht), wo u. a. behauptet wird, dass „... sich zwischen dem Kulturhorizont, der vom Teleac III-Niveau gebildet wird, und dem Auftreten der skytischen Gruppe in Siebenbürgen, die Siedlungen der Basarabi-Kultur von Aiud, Sebeș, Rahău, Chendu einfügen“. Es geht also von Anfang an daraus hervor, dass die Andeutungen von H. Ciugudean völlig ungerechtfertigt sind. Den deutlichen, unmittelbaren Beweis bilden seine eigenen Arbeiten, die er nach dem Erscheinen der Monographie der Siedlung von Teleac veröffentlichte, also (ich unterstreiche dies!) als niemand mehr in seinen Text eingreifen konnte!

So veröffentlichte H. Ciugudean in einem 1994 erschienenen Aufsatz (also drei Jahre nach der Teleac-Monographie), den er (aufschlussreich!) „Die Hallstatt A-Zeit in Zentralsiebenbürgen“⁴⁷ betitelte, Materialien, die in fünf Ortschaften des erwähnten Gebietes entdeckt wurden (Aiud, Alba Iulia, Band, Cugir, Uioara de Jos; die ersten vier sind Zufallsfunde), die alle in die Ha.A-Phase gehören. Dies behauptet H. Ciugudean schon am Anfang des Aufsatzes⁴⁸: „Die Grabungen ... von Teleac trugen ... zur Definierung der Kulturentwicklung im Zentralbereich Siebenbürgens im ersten Viertel des 1. Jahrtausends v. Chr. bei.“⁴⁹ Ich unterstreiche, dass die Anmerkung am Ende des obigen Zitats auf die Teleac-Monographie verweist, was an und für sich zeigt, dass H. Ciugudean mit dem einverstanden war, was er vorher im keramischen Kapitel der Monographie geschrieben hatte (S. 98), u. zw., dass „das Niveau I ... in Ha.B₁ datiert ...“ werden kann. Dies ist ein erster Beweis, dass keine Eingriffe im Text unternommen wurden. Weiter im selben Aufsatz (S.72, Absatz 1) wird behauptet, dass „Den frühesten Gáva-Äußerungen im Siebenbürgischen Hochland, die durch das Niveau I von Teleac vertreten werden, ... gesonderte Kulturgruppen vorangegangen zu sein scheinen, deren Entfaltung die Zeitspanne Ha.A deckt“; diese letzte Idee wird auch im Endabschnitt der Arbeit wiederholt, wo erneut behauptet wird: „Die Dokumentierung von Kulturgruppen, deren Entfaltung die Ha.A-Zeit im zentralsiebenbürgischen Bereich deckt ...“ (S. 73). Wenn man auch die chronologische Karte⁴⁹ verfolgt, wo die Entdeckungen vom Typ Cugir-Band die Ha.A-Zeit decken, während das Objekt vom Gáva-Typ (später als 1000 v. Chr.) in Ha.B plaziert wird, erscheinen die völlig haltlosen Andeutungen von H. Ciugudean als absolut offensichtlich, umso mehr, da in der Teleac-Monographie der Anfang der Gáva-Kultur im innerkarpatischen Bereich an das Ende von Ha.A und den Anfang von Ha.B datiert wird⁵⁰.

43 Vasiliev 1983, 33-55; Vasiliev 1986-1987, 64-80; Vasiliev 1988, 83-102; Vasiliev 1992, 19-26; Vasiliev 1994, 37-47. Um die erste Anmerkung nicht zu überladen, werde ich weitere Arbeiten an anderer Stelle anführen.

44 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991.

45 Vasiliev 1995; zu Ciceu-Corabia siehe auch Vasiliev, Gaiu 1980, 31-64, für Bozna, Vasiliev 1993, 43-67.

46 Ciugudean 2009, 313-336.

47 Ciugudean 1994, 59-73.

48 Ciugudean 1994, 59, Z. 1-3.

49 Ciugudean 1994, 69, Abb. 7.

50 Siehe Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, die chronologische Tabelle auf S. 128.

Sicherlich widerspricht das oben Gezeigte deutlich den unerhörten Behauptungen von H. Ciugudean. An und für sich verdient jedoch der Fall eine möglichst vollständige Behandlung. Ich erwähne also noch, dass H. Ciugudean sechs Jahre nach dem Erscheinen der Teleac-Monographie eine weitere Arbeit veröffentlichte, die auch eine Darstellung des Depots von Cugir umfaßt⁵¹. Zwei Behauptungen sind hervorzuheben: das Depot von Cugir wird in Ha.A datiert, während „die Anfänge der Äußerungen vom Gáva-Typ ... nur in die Zeitspanne Ha.B ... höchstens an das Ende von Ha.A plaziert werden können“⁵². Jedoch Achtung: für die Behauptung „höchstens an das Ende von Ha.A“ zitiert er seine eigene 1994er Arbeit, wo Gáva nach dem Jahr 1000 v. Chr. angebracht wird (siehe Anm. 7), während in der Zeittafel der Teleac-Monographie für den Anfang der Gáva-Kultur auch das Ende von Ha.A₂ in Betracht gezogen wird (siehe Anm. 8). Die Ungenauigkeit und die Manipulation der Zitate ist also mehr als offensichtlich. Schließlich behauptete H. Ciugudean 2004 erneut, dass ihn „die Frage der Äußerungen beschäftigte, die der Ha.A-Zeit in Zentralsiebenbürgen angehören können ... die den Äußerungen vom Gáva-Typ in diesem Gebiet vorangehen“⁵³.

Aus dem Vorangehenden ist es für jedermann ersichtlich, dass H. Ciugudean, nach der Veröffentlichung der Teleac-Monographie, stetig mit der Publizierung von Materialien beschäftigt war, die laut ihm „die Ha.A-Zeit decken“ und „den Äußerungen vom Gáva-Typ vorangehen“. Somit sind seine Behauptungen im 2009 veröffentlichten Aufsatz (siehe Anm. 4), in denen er angibt, dass ich seine Ansichten sowohl zum Anfang der Gáva-Kultur in Zentralsiebenbürgen als auch zu den Anfangs- und Endzeitpunkten der Siedlung von Teleac verändert habe, schmutzige Verleumdungen, genau wie die Informationen über seine Kollegen, die er vor 1989 der Securitate zukommen ließ.

Bevor ich kurz auf einige weitere seiner Ideen eingehe, ist es aufschlußreich, zunächst die theoretische Sicht H. Ciugudeans über die kulturhistorische Entwicklung zu verfolgen, so wie sie aus zwei Stellen hervorgeht. So findet man zu Beginn eines Kapitels zur Wietenberg-Kultur folgende Aussage: „In dem Maße, in dem die Menge an Informationen zunimmt, neigt die Fachliteratur dazu, das Bild des plötzlichen Verschwindens von Kulturen infolge von ... Migrationen oder Invasionen aufzugeben ...“⁵⁴ Ich setze das Zitat nicht weiter fort, es ist aber zu bemerken, dass H. Ciugudean, der sich „neuen“ Ideen gegenüber, die in der Literatur (besonders der ausländischen) stets auftauchen, sehr aufnahmefähig zeigt, ein zutiefst idyllisches Bild zeichnet, obwohl die Geschichte, aus der Tiefe bis heute, von gegenteiligen Beispielen wimmelt.

In einem anderen Kapitel desselben Bandes drückt aber H. Ciugudean eine völlig entgegengesetzte Idee aus, wenn er behauptet, dass die Basarabi-Kultur im Rahmen der Kulturentwicklung in Ha.C „praktisch die Lücke zwischen dem Ende der Objekte mit kannellierter Keramik und dem Eindringen der skythischen Gruppe in das Maroschbecken füllt“⁵⁵. Wie diese Lücke aber entstand, die später von der Basarabi-Kultur gefüllt wurde, und besonders, wie diese Lücke zur idyllischen Ansicht im vorangehenden Zitat passt, scheint H. Ciugudean nicht zu beschäftigen, obgleich die beiden „Postulate“ einander ausschließen. Dies bildet also ein weiteres Beispiel für die Gründlichkeit (und die Gültigkeit) der Behauptungen von H. Ciugudean⁵⁶.

Nachdem wir uns von der Richtigkeit seiner Beschuldigungen und von seinen Auffassungen zur historischen Entwicklung überzeugt haben, sehen wir weiter (durch einige Beispiele), wie er seine eigenen „Entdeckungen“ darstellt und wie er es versteht, mit Analogien zu lavieren.

Für die Entdeckungen von Aiud-„Cetățuie“ wird zunächst behauptet, dass (1972) eine Basarabi-eingetiefte Wohnung untersucht wurde (deren Profil in der Wand des Steinbruchs sichtbar war) und dass die Basarabi-keramischen Fragmente, die sich auf der gesamten Oberfläche des Hügels befanden, zeigten, dass die eingetiefte Wohnung zu einer größeren Basarabi-Siedlung gehörte⁵⁷. Danach behauptet er, dass er an derselben

---

51 Ciugudean 1997, 99-134.

52 Ciugudean 1997, 121, Absatz 2.

53 Ciugudean 2004, 179-185; für das Zitat siehe 181, Absatz 2.

54 Siehe Ciugudean 1997, 65.

55 Ciugudean 1997, 135, Absatz 1.

56 Für vielfache Ideen, ebenfalls widersprüchlich, siehe auch Ciugudean 1976, 20-21, wo es zuerst „scheint, dass in Siebenbürgen die Basarabi-Kultur die thrakische Kultur nicht ersetzt ...“, sodann dass die Nähe des Basarabi-Grabes (?) von Iernut zu skythischen Gräbern einen Hinweis darstellte, dass sie in Verbindung miteinander stehen, oder dass der Basarabi-Fazies beim Auftreten der Skythen verschwindet usw. Selbstverständlich schließen diese Annahmen einander aus, sie werden aber hier für jeden Fall „haufenweise“ angegeben.

57 Ciugudean 1976, 9.

Stelle (1976) Grabungen beschränkten Ausmaßes durchführte, ohne aber ausdrücklich neue untersuchte Basarabi-Wohnungen zu erwähnen⁵⁸. Später erscheinen in zwei weiteren Arbeiten nicht übereinstimmende Aussagen sowohl bezüglich der Anzahl der Wohnungen als auch zum Datum der zweiten Untersuchung⁵⁹. Bis zur Lösung der hier angekündigten Unstimmigkeiten ist hier zweierlei zu unterstreichen: erstens gibt es an der angegebenen Stelle *keine* Basarabi-Wohnschicht; das keramische Material, einschließlich Basarabi, ist karg (was auch in der zitierten Arbeit in Anm. 16, S. 51, im vorletzten Absatz, gezeigt wird). Übrigens stellt das Fehlen jedwelchen Wohnungsplans den Charakter der gesamten Untersuchung in Frage. Es geht daraus hervor, dass man in Aiud-„Cetățuie“ von keiner Basarabi-Siedlung sprechen kann (wie H. Ciugudean behauptet), sondern von einer beschränkten und kurzfristigen Bewohnung, mit den daraus resultierenden Auswirkungen bezüglich glaubwürdiger Schlüsse. Vor jeglichem Kommentar, betrachten wir ein weiteres Beispiel ciugudenischer „Forschung“.

Ebenfalls 1972 unternahm er eine Geländebegehung auch in Teleac, von der er folgendes behauptet: „Wir verfolgten die Wand der Schlucht, die durch die allmähliche Vertiefung der Straße entstand, ... sammelten ein reichhaltiges keramisches Material aus dem mittleren Hallstatt“⁶⁰. Dieses Scherbensammeln (1972), das die Schluchtwand verfolgte, verwandelte H. Ciugudean 19 Jahre später (im Keramikkapitel in der Teleac-Monographie) in eine „untersuchte Grube (Wohnungsgrube?)“⁶¹; später erwähnte er nur eine „1972 entdeckte Wohnung“⁶², welche Wohnung wiederum (weitere 12 Jahre später) zu einer Grube wurde⁶³. Durch aufeinanderfolgende Erwähnungen gelangt man also von gesammelten Scherben – aus der Schlucht – zum Stand einer untersuchten Wohnung und erneut zu einer Grube. Diese Wohnung (oder Grube), der auch die (1972) gesammelte Keramik zugeschrieben wird, wurde dann als kräftiger Beweis für das Vorkommen in Teleac von Objekten dargestellt, in denen die Basarabi-Keramik angeblich vorherrschte (siehe Anm. 19), obwohl nur drei kleine Bruchstücke abgebildet wurden⁶⁴. Ich erwähne noch hier, dass er sich auf dieser fiktiven Grundlage die Unterphase Teleac IIIb, mit tatsächlicher Basarabi-Bewohnung, aber ohne gesonderte Schicht ausmalte und sie der Frühphase der Basarabi-Kultur zuschrieb⁶⁵.

Zwei Beispiele sind ausreichend, um zu veranschaulichen, wie er auch die Analogien manipuliert, im Versuch, die frühe Zugehörigkeit der Basarabi-Keramik von Teleac zu „beweisen“. So gibt er für ein (Basarabi-) Gefäß aus der Wohnung 20 von Teleac⁶⁶ als Analogie (für die Form) ein Gefäß vom Typ Gornea-Kalakača aus dem Banat an, aber auch eines aus dem Grab von Chendu⁶⁷. Bloß erscheinen sowohl für die Form, wie auch besonders für identische Verzierungen die besten Analogien im Banat, in der klassischen Phase II der Basarabi-Kultur⁶⁸; in demselben Zusammenhang, einschließlich chronologisch (d. h. Basarabi II), findet ein anderes (Basarabi-) Gefäß von Teleac, aus der Grube in S₈, seine Analogien⁶⁹. Ebenfalls aus der Grube in S₈ stammt ein Gefäß mit Henkelchen und gekerbtem Gürtel⁷⁰, ebenfalls mit Analogien in der Basarabi II-Kultur im Banat⁷¹. Also gehört die Keramik dieses Typs von Teleac – insofern es die gegenwärtige (noch relative) Periodisierung der Basarabi-Kultur erlaubt – in die mittlere Phase der Kultur.

58 Ciugudean 1978, 43-53; siehe auch Abb. 3, wo nur die Lage der 1972 entdeckten eingetieften Wohnung angegeben wird.

59 Vgl. RepAlba 1995, 21 (Nr. 3) mit Ciugudean 1997, 137-138, Nr. 2.

60 Ciugudean 1979, 79, Abb. 12/4, 6 und Abb. 13 und 14. Es ist zu unterstreichen, dass in der Darstellung des Materials der Begriff Basarabi nicht vorkommt und dass in Abb. 13 und 14 nichts sichtbar ist.

61 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 95, Absatz 4, Anm. 496.

62 Ciugudean 1997, 177, siehe die Legende der Abb. 5/1-2, 4.

63 Ciugudean 2009, 327, Taf. VII/1-4.

64 Ciugudean 1997, 171, Abb. 5/1-2, 4; Ciugudean 2009, 327, Taf. VII/1-2, 4. Hinsichtlich der (wiederholten) Behauptung, dass es außer der in der Monographie veröffentlichten Keramik noch unveröffentlichte gäbe, gehört die Schuld alleine H. Ciugudean, der dieses Kapitel verfasste; das Material befindet sich in Alba-Iulia.

65 Ciugudean 2009, 331.

66 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 95, Abb. 44/21.

67 Ebd., 95 und Anm. 503 und 504. Für das Gefäß vom Typ Gornea-Kalakača siehe Gumă 1981, 56, Abb. 9/3. Für Chendu siehe Vasiliev, Zrinyi 1987, 91-118.

68 Gumă 1993, Taf. 82/9; 83/7, 9.

69 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, Abb. 44/9. Zu den Analogien im Banat, siehe Gumă 1993, Taf. 83/2-3.

70 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, Abb. 44/19.

71 Gumă 1993, Taf. 88/11 und 92/11

Um die frühe Datierung der Basarabi-Keramik von Teleac zu „beweisen“, manipuliert H. Ciugudean auch die Literaturhinweise. So notiert er den Vorschlag von M. Gumă zur Datierung des Anfangs der Teleac I-Phase an das Ende von Ha.A₂ – den Anfang von Ha.B₁.⁷² Er „vergisst“ aber anzugeben, dass M. Gumă im selben Absatz (aufgrund des Gornea-Kalakača-Materials aus dem Teleac II-Niveau) zeigte, dass man „eine längere Entwicklung für das Teleac II-Niveau ... im Vergleich mit den entsprechenden Siedlungen im Banat in Betracht ziehen kann“⁷³. M. Gumă, der Elemente wie die Herkunftsgegend, die Entwicklung und die Verbreitung der Äußerungen vom Typ Gornea- Kalakača und der Basarabi-Kultur richtig deutete, zog daraus wissenschaftlich fundierte Schlüsse, was nicht der Fall von H. Ciugudean ist, der die Tatsachen fälscht, um seine vorgefassten Ideen zu stützen.

Aus den oben Genannten geht hervor, dass H. Ciugudean, aufgrund von 18 ursprünglich veröffentlichten keramischen Basarabi-Fragmenten⁷⁴ und aufgrund von weiteren sieben später hinzugekommenen⁷⁵, in Teleac eine tatsächliche Basarabi-Bewohnung deduziert. 1997 deutete er diese als eine Auffüllung der Lücke zwischen dem Komplex mit kannellierter Keramik und dem Eindringen der skythischen Gruppe nach Siebenbürgen (siehe Anm.13); 2009 behauptete er hingegen, dass „dieser Horizont als die Unterphase Teleac IIIb beschrieben werden könnte“⁷⁶. Jene, die sein Werk gut kennen, bemerkten, dass es H. Ciugudean gelang, aus einigen keramischen Fragmenten oder (zufällig gefundenen) Gefäßen mehrere kulturelle Gruppen in Ha.A aufzubauen. Jetzt erschafft er Phasen. In Teleac postuliert er aufgrund einer verschwindend geringen Menge von Basarabi-Fragmenten (im Vergleich zur enormen Menge von Keramik vom Typ Gáva) die Phase Teleac IIIb. Bezüglich der anderen Unterphase, Teleac Ia⁷⁷, hätte H. Ciugudean, bevor er sie voraussetzte, die Elemente richtig deuten müssen, die der Schnitt Nr. 29 bietet, einschliesslich in stratigraphischer Hinsicht.

Es wäre noch viel zu besprechen. Ich bin aber der Ansicht, dass in diesem Stadium eine Frage aufschlussreicher wäre: glaubt H. Ciugudean wirklich, dass das, was er als die „neue Umgruppierung ... und Datierung der (Bronze-) Depots“⁷⁸ tatsächlich die reelle Dauer (11.- 9. Jh. v. Chr.) der Kultur und der Siedlungen vom Typ Gáva im innerkarpatischen Bereich widerspiegelt?

Bezüglich der wissenschaftlichen Grundlage des vorausgesetzten „chronologischen Schemas“⁷⁹, ist nur zu bemerken, dass die „frühe Eisenzeit Ia“-Phase auch die angebliche Phase Teleac IIIb einschließt! Es geht daraus hervor, dass die Einbildungskraft von H. Ciugudean grenzenlos ist. Übrigens verweist er in den letzten vier Zeilen der Arbeit (siehe Anm. 37), zur Stützung des vorgeschlagenen Schemas, auf künftige Forschungen!

Zum Schluss noch zwei Präzisierungen. Bezüglich der Verallgemeinerung der Gáva-Kultur im innerkarpatischen Siebenbürgen behauptete ich von Anfang an, dass dieser Vorgang in der zweiten Hälfte von Ha.A₂ stattfand und ich argumentierte dies einschliesslich aufgrund der Untersuchung der Bronzegegenstände⁸⁰. In der Teleac-Monographie wurde dieser Vorgang an das Ende von Ha.A₂ – den Anfang von Ha.B₁ datiert, das Teleac I-Niveau im Laufe von Ha.B₁.⁸¹ Später nannte ich für den Anfang des Teleac I-Niveaus das Ende von Ha.A₂ – den Anfang der Phase Ha.B₁.⁸²

Bezüglich der Behauptung zu Ausdehnung, Kraft und Verlängerung des Daseins der Basarabi-Kultur in Siebenbürgen (mindestens) bis zur Ankunft der Skythen beweisen die Funde das Gegenteil. Ich beziehe mich dabei auf das Gräberfeld von Uioara de Sus⁸³ sowie auf das Ha.D-Material, das von H. Ciugudean selbst veröffentlicht wurde⁸⁴, ein Material, das nichts von der Basarabi-Kultur beinhaltet, sondern das im Gegenteil

72 Ciugudean 2009, 313 (die letzten beiden Zeilen) und Anm. 7.

73 Gumă 1993, 191.

74 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 95-96, Abb. 44.

75 Ciugudean 1997, 171, Abb. 5; Ciugudean 2009, Taf. VII.

76 Ciugudean 2009, 331.

77 Ebd., 318.

78 Ciugudean 2009, 331-332.

79 Ebd., 332.

80 Vasiliev 1983, 33-55, besonders 53.

81 Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 128, die chronologische Tafel.

82 Vasiliev 1995a, 96; Vasiliev 2004, 139; Vasiliev 2008, 32, Anm. 42.

83 Vasiliev 1999, 181-188.

84 Ciugudean 1997, 162-166.

die späte Entwicklung, in Ha.D, der kannelierten Keramik darstellt. In diesem Zusammenhang müssen die Funde von Chendu neu datiert werden, sie überschreiten das 7. Jh. v. Chr. nicht.

Abrevieri bibliografice - Literaturverzeichnis

- Ciugudean 1976 H. Ciugudean, Cultura Basarabi pe teritoriul județului Alba, în *Apulum*, 14, 1976, p. 9-22.
- Ciugudean 1978 H. Ciugudean, Săpăturile de salvare de la Aiud-„Cetățuie”, în *ActaMN*, 15, 1978, p. 49-58.
- Ciugudean 1979 H. Ciugudean, Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba, în *Apulum*, 17, 1979, p. 65-86.
- Ciugudean 1994 H. Ciugudean, Perioada Hallstatt A în centrul Transilvaniei, în *Apulum*, 31, 1994, p. 59-73.
- Ciugudean 1997 H. Ciugudean, Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania, *Bibliotheca Musei Apulensis*, VII, Alba Iulia, 1997.
- Ciugudean 2004 H. Ciugudean, Descoperiri aparținând bronzului târziu pe cursul mijlociu al Mureșului, în *Apulum*, 41, 2004, p. 179-185.
- Ciugudean 2009 H. Ciugudean, Câteva observații privind cronologia așezării fortificate de la Teleac, în *Apulum*, 46, 2009, p. 313-336.
- Gumă 1981 M. Gumă, Câteva observații asupra grupului Bosut, în *SCIVA*, 32, 1, 1981, p. 43-66.
- Gumă 1983 M. Gumă, Contribuții la cunoașterea culturii Basarabi în Banat, în *Banatica*, 7, 1983, p. 65-138.
- Gumă 1993 M. Gumă, Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României, *Bibliotheca Thracologica*, IV, București, 1993.
- Vasiliev 1983 V. Vasiliev, Probleme ale cronologiei Hallstattului în Transilvania, în *ActaMN*, 20, 1983, p. 33-57.
- Vasiliev 1986-1987 V. Vasiliev, Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României (II), în *Sargetia*, 20, 1986-1987, p. 64-80.
- Vasiliev 1988 V. Vasiliev, Problèmes de la chronologie du Hallstatt sur la territoire de la Roumanie, în *Apulum*, 25, 1988, p. 83-102.
- Vasiliev 1992 V. Vasiliev, Probleme privind cronologia epocii Hallstatt în aria intracarpatică a României (III), în *EphemNap*, 2, 1992, p. 19-26.
- Vasiliev 1993 V. Vasiliev, Așezarea fortificată din prima epocă a fierului de la Bozna (jud. Sălaj), în *EphemNap*, III, 1993, p. 43-67.
- Vasiliev 1994 V. Vasiliev, Despre câteva opinii referitoare la cronologia primei epoci a fierului în Transilvania, în *ActaMN*, 31, I, 1994, p. 37-47.
- Vasiliev 1995 V. Vasiliev, Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie, *Bibliotheca Thracologica*, XII, Bucarest, 1995.
- Vasiliev 1995a V. Vasiliev, Les recherches consacrées au premier âge du fer en Transylvanie. Résultats et problèmes, în *Thraco-Dacica*, 16, 1-2, 1995, p. 93-98.
- Vasiliev 1999 V. Vasiliev, Date noi despre necropola de incinerare de la sfârșitul primei epoci a fierului descoperită la Uioara de Sus (jud. Alba), în *Thraco-Dacica*, 20, 1-2, 1999, p. 181-188.
- Vasiliev 2004 V. Vasiliev, Despre grupul cultural Igrîța, în *ActaMP*, 26, 2004, p. 133-140.
- Vasiliev 2006-2007 V. Vasiliev, Bemerkungen zu den bitronkonischen Gefässen, die für Gáva-Kultur kennzeichnend sind, în *EphemNap*, 16-17, 2006-2007, p. 7-16.
- Vasiliev 2008 V. Vasiliev, Câteva observații asupra vasului bitronconic caracteristic culturii Gáva, în *Revista Bistriței*, 22, 2008, p. 29-35.
- Vasiliev, Gaiu 1980 V. Vasiliev, C. Gaiu, Așezarea fortificată din prima vârstă a fierului de la Ciceu-Corabia, jud. Bistrița-Năsăud, în *ActaMN*, 17, 1980, p. 31-64.
- Vasiliev, Zrinyi 1987 V. Vasiliev, A. Zrinyi, Așezarea și mormintele din prima epocă a fierului de la Chendu (jud. Mureș), în *Apulum*, 24, 1987, p. 91-118.
- Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991 V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice. Așezarea fortificată de la Teleac, 1991.

George G. MARINESCU
Radu ZĂGREANU

Cuvinte cheie: nord-estul Transilvaniei, Hallstatt, sciți, armă, akinakes.

Keywords: north-east of Transylvania, Hallstatt, scythians, weapon, akinakes.

În ultimele decenii descoperirea unor antichități de tip scitic, reprezintă adevărate rarități, piesele de acest fel ajunse la cunoștința unor cercetători de specialitate și integrate în circuitul științific fiind extrem de puține. Motivele care determină această situație sunt variate, fiind generate de cauze diverse. Dintre acestea un rol prioritar îl are însăși specificul acestui gen de descoperiri, în condițiile în care, după cum se știe, majoritatea inventarului de tip scitic provine din descoperiri funerare (necropole sau morminte izolate) plasate, în general, în locuri cu poziție dominantă. Tocmai această amplasare (dealuri, boturi de deal, partea superioară a pantei etc.) corelată cu situația politico-economică actuală (după 1989), când tot mai multe terenuri agricole și îndeosebi cele plasate pe înălțimi, nu mai beneficiază de lucrări agricole specifice (plantări de viță de vie și pomi fructiferi) sau de mici lucrări de excavare (exploatarea nisipului sau lutului), explică în mare măsură raritatea acestor descoperiri din ultimii ani, în condițiile în care o mare parte din materialul arheologic de tip scitic și primele informații despre existența unor necropole, ulterior cercetate sistematic, provin tocmai din astfel de prime semnalări ale unor localnici. Pe lângă lipsa lucrărilor agricole putem adăuga, fără rezerve, și o altă cauză, actuală, generată de un dezinteres general al *comunității* pentru „lucrurile vechi”, de interes arheologic, care odată cu desființarea unor colecții școlare, fenomen acutizat și prin dispariția fizică a unor profesori inimoși, s-a permanentizat, devenind pentru multe localități o stare de fapt. Interesul imediat este axat doar pentru obținerea unui profit facil și imediat, asigurat doar de obiecte ușor interpretabile (monede, obiecte din metal prețios sau care trezesc un interes de moment) și astfel, potrivit acestei gândiri materialiste multe obiecte de o certă valoare științifică, dar fără mare valoare intrinsecă, rămân necunoscute și doar hazardul le face uneori recuperabile.

O astfel de descoperire o reprezintă și pumnalul care face obiectul acestei comunicări. Pumnalul, de tip *akinakes*, a fost descoperit întâmplător înainte de 1989, fără a se putea preciza exact anul, de cetățeanul Creț Marin în urma unor lucrări agricole efectuate în satul Năsal (com. Țaga, jud. Cluj), în partea de hotar denumită „*Gospodar*” (Pl. I). O cercetare recent efectuată la fața locului¹, ne-a confirmat din spusele mai multor săteni, inclusiv fiul descoperitorului, că punctul în discuție este situat la nord-est de sat, fiind un deal cu pante destul de abrupte cu înălțimi medii de cca. 350 m, având deasupra un excepțional platou folosit în trecut pentru lucrări agricole² (Pl. I/b, II). După descoperire, piesa a stat mai bine de două decenii în șura familiei Creț, fără să-i fie acordată o atenție deosebită, după care întâmplător a ajuns în posesia lui Marian Marius³, din Gherla,

1 Cercetarea de suprafață a fost efectuată în 25.05.2011 de către G.G. Marinescu, R. Zăgreanu și M. Marian.

2 Punctul este indicat în mod greșit la vest de sat în cadrul Repertoriului Arheologic al județului Cluj, când se vorbește de descoperirea mai veche de la începutul secolului al XX-lea *vezi RepCluj 1992, p. 290, fig. 163.*

3 Mulțumim pe această cale domnului Marian Marius care ne-a încredințat piesa spre publicare și care ne-a însoțit cu mult entuziasm în perieghiza efectuată în satul Năsal.

* Pumnalul a fost restaurat de T. Mihalca iar desenul a fost realizat de E. Pleniceanu, ambii angajați ai Complexului Muzeal Bistrița Năsăud, cărora le mulțumim și pe această cale pentru colaborare.

George G. MARINESCU
Complexul Muzeal Bistrița Năsăud
e-mail: georgemarinescu_bn@yahoo.com

Radu ZĂGREANU
Muzeul Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
e-mail: raduzagreanu@yahoo.com

pasionat de arheologie și coleg de serviciu cu Creț Marian, fiul descoperitorului. În colecția sa particulară din Gherla, piesa a fost observată de Radu Zăgreanu care are meritul de fi recunoscut valoarea ei științifică. Din discuțiile avute ulterior cu fiul descoperitorului, nu au putut fi obținute nici un fel de date privind locul exact de descoperire și nici dacă a fost asociat sau nu cu alte obiecte.

Descriere: pumnal de tip akinakes, din fier, relativ bine conservat, lipsindu-i doar puțin din vârf. Mânerul se termină într-o bară dreaptă, transversală, în secțiune lenticulară și prevăzută cu o perforație dreptunghiulară pentru fixarea lui la mâner. Corpul mânerului este masiv, alcătuit dintr-o bară plată cu o lățime puțin mai mare spre gardă. Pe una din fețe corpul mânerului este ornamentat printr-o linie mediană în relief care creează față de margini două linii longitudinale, paralele, adâncite sub forma unor mici șanțulețe. Garda (placa) mânerului prezintă obișnuitul ornament cordiform, cu partea superioară dreaptă și având la mijloc doar pe una din fețe un ic cu vârful orientat în sus. Cei doi lobi care formează garda sunt de dimensiuni egale și uniformi. Lama este masivă și se îngustează treptat spre vârf, are două tășuri cu urme clare de folosire mai ales pe una din părți, în cea mai mare parte fiind oxidate ca și vârful de altfel. Pe una din suprafețele lamei, care reprezintă fața pumnalului, se observă, slab, trei nervuri în relief care se unesc spre vârf. Pumnalul a fost realizat prin forjare liberă, corpul mânerului și lama fiind lucrate dintr-o singură bucată de metal. Garda mânerului a fost lucrată separat, din două foi cordiforme „sudate” pe marginea lobilor prin batere la cald, prin care s-a trecut lama. La fel bara transversală a mânerului a fost lucrată separat fiind adăugată printr-un orificiu aflat în zona mediană, care era fixat de mâner prin nituire (Pl. III/a-c).

Dimensiuni: Lungime actuală = 28,2 cm; Lungime mâner = 9,2 cm; Lungime lamă = 15 cm; lățime gardă max. = 6,5 cm; lățime gardă min. = 4,5 cm; Lungime bară = 5 cm; Grosime mâner = 0,7 cm; Grosime gardă = 1,2 cm; Grosime lamă = 0,4 cm; lățime mâner sup. = 2,6 cm; lățime mâner inf. = 2 cm; Greutate actuală după restaurare = 296 g.

Tipologic acest tip de armă a beneficiat de-a lungul timpului de studii amănunțite, ajungându-se în prezent la o clasificare tipologică unanim acceptată în care partea terminală a mânerului (bară sau antene) și garda constituie elementele de bază pentru o clasificare tipologică, indicii suplimentare oferind și ornamentarea mânerului sau forma lamei⁴. Având în vedere că procedeul execuției akinakes-urilor din fier este forjarea liberă și nu ștanțare sau turnare, nu există două exemplare absolut identice⁵. Diferențele dintre piese mai sunt alimentate și din faptul că multe exemplare lucrate din fier au suferit pe parcursul timpului degradări masive, urmare a unei oxidări care s-a manifestat diferit în funcție de calitatea metalului și a influenței mediului pedologic în care au stat, care s-a repercutat diferit pentru fiecare piesă în parte. Din punct de vedere tipologic noul akinakes descoperit la Năsal se încadrează potrivit tipologiei lui V. Vasiliev în tipul A₃⁶, iar după cea realizată de Al. Vulpe în *Tipul Delenii*⁷. Caracteristic pentru piesa de la Năsal este modul diferit în care sunt tratate cele două fețe ale pumnalului. Pe una dintre părți, care în mod sigur reprezenta fața, se remarcă o grijă deosebită, pe această parte mânerul este ornamentat cu o linie mediană longitudinală bine evidențiată, lama este decorată cu trei linii în relief care se unesc spre partea terminală fără să ajungă însă în vârf, linii slab vizibile datorită oxidării și prezența icului din partea superioară a gârzii orientat cu vârful spre mâner. În schimb cealaltă față nu prezintă nici un element ornamental, fiind evident tratată superficial ca spate al piesei, care are o expunere mai redusă. În sprijinul acestei idei poate să vină și o examinare mai atentă a piesei, urmele de folosire sunt vizibile mai ales pe o parte a tășului care corespunde feței pumnalului, constatare care ne permite să presupunem că posesorul său trebuie să fi fost dreptaci. Modul acesta de ornamentare, doar pe una dintre fețe este extrem de rar întâlnit, dintre piesele transilvănene în această situație ar mai putea fi doar un akinakes descoperit la Aiud „Via Winkler” (jud. Alba)⁸ (Pl. IV/A5), iar în spațiul extracarpatic piese ornamentate

4 Pentru spațiul românesc: Crișan 1960; Vulpe 1967, p. 58-61; Buzdugan 1976; Buzdugan, Coman 1977; Vasiliev 1978; Vasiliev 1979; Buzdugan 1980; Vasiliev 1980, p. 78-88; Vulpe 1990.

5 Vasiliev 1978, p. 104; Vasiliev 1979, p. 28; Vasiliev 1980, p. 83.

6 Vasiliev 1979, p. 29; Vasiliev 1980, p. 83.

7 Vulpe 1990, p. 34 sq., Pl. 5/19-24.

8 Roska 1937, p. 186, fig. 1; Roska 1942, p. 190, fig. 228/3; Vasiliev 1979, p. 17, fig. 2/1; Vasiliev 1980, Pl. 10/1; Vulpe 1984, p. 40, fig. 6/3; Vulpe 1990, p. 35, Pl. 5/23. Starea de conservare precară a piesei, nu oferă siguranță că inițial ornamentul era doar pe o față.

în aceeași manieră se regăsesc pe spadele de tip akinakes din fier de tip Cozia, cum sunt exemplarele de la Buciumeni (jud. Galați)⁹ și Găiceana (jud. Bacău)¹⁰. În privința aspectului tipologic cele mai apropiate analogii pentru piesa de la Năsal, provin din descoperiri funerare de tip scitic transilvănene, din morminte de înhumatie, de războinici, toate având un pregnant caracter arhaic: Delenii (fost Șaroș, jud. Mureș)¹¹ (Pl. IV/A1), Cipău (jud. Mureș)¹² (Pl. IV/A2), Aiud (jud. Alba)¹³ (Pl. IV/A3), Cristești (jud. Mureș)¹⁴ (pl. IV/A4) și posibil Gâmbaș (jud. Alba)¹⁵. De asemenea, întregul inventar funerar, care însoțește acest tip de akinakes, are trăsături arhaice, fiind datat cu precădere în prima jumătate a sec. VI a.Chr.

Apariția acestui nou akinakes la Năsal, nu este întâmplătoare, zona de nord a Câmpiei Transilvaniei, situată la nord de râul Mureș, este bine reprezentată prin numeroase descoperiri de tip scitic datate în Hallstatt-ul târziu (Pl. IV/C)¹⁶. Mai mult, chiar de la Năsal și din același punct „*Gospodar*”, provine o spadă scurtă din fier de tip akinakes (Pl. IV/B), descoperită întâmplător la începutul secolului al XX-lea și achiziționată de B. Pósta pentru muzeul clujean (Nr. Inv. I 7230)¹⁷. Piesa în discuție prin garda sa aparte, trapezoidală, nu are analogie în cadrul descoperirilor transilvănene. Lipsa părții terminale a mânerul creează mari dificultăți în încercarea de încadrare tipologică, putând fi integrată atât în rândul akinakes-urilor terminate cu antene cât și în rândul celor cu bară transversală¹⁸. Descoperirea sa izolată și dificultățile de încadrare tipologică, s-au răsfrânt și asupra plasării cronologice a acestei piese, fiind datată larg, practic, în întreaga perioadă de evoluție a grupului scitic din Transilvania, de la începutul sec. VI a. Chr. – ½ sec. V a. Chr. În general, se știe că astfel de arme, provin din descoperiri funerare, în special din cadrul unor morminte de luptători. Noul akinakes de la Năsal, corelat cu descoperirea mai veche, vine să confirme existența în punctul „*Gospodar*” a unei posibile necropole de tip scitic. Diferențele tipologice dintre cele două arme, ne permit să facem o încadrare cronologică preliminară, a unei presupuse necropole de tip scitic situată în acest punct.

După cum s-a precizat, pumnalele de tip Delenii, cum este și cel recent descoperit la Năsal, apar frecvent în descoperirile de tip arhaic transilvănene, datate în special în prima jumătate a sec. VI a. Chr. Tipul Delenii este în mare parte contemporan cu varianta sau Tipul Posmuș¹⁹, cu un decalaj cronologic în favoarea celui din urmă care are în cadrul său și exemplare executate integral din bronz sau care au combinația bronz-fier, spre deosebire de cele din tipul Delenii care sunt lucrate numai din fier, ambele tipuri fiind specifice Transilvaniei intracarpatică²⁰. În schimb, spada de tip akinakes descoperită la începutul secolului al XX-lea, prin dimensiunile sale (40 cm), nu are analogii în descoperirile de tip scitic arhaice din Transilvania. Cele mai apropiate analogii pentru spațiul transilvănean, în privința dimensiunilor sunt

9 Vulpe 1990, p. 44, Pl. 9/43.

10 Căpitanu 1984; Vulpe 1990, p. 44, Pl. 9/45.

11 Crișan 1955-56, p. 54, Pl. I/24; Buzdugan 1976, p. 249, fig. 6/2; Vasiliev 1979, p. 22, fig. 3/4; Vasiliev 1980, Pl. 11/4; Vulpe 1990, p. 34, Pl. 5/19.

12 Vlassa 1961, p. 30, fig. 8/VI, 1; Vasiliev 1979, p. 21, fig. 3/5; Vasiliev 1980, pl. 11/5; Vulpe 1990, p. 34, pl. 5/20.

13 Roska 1942a, p. 31, fig. 1; Vasiliev 1979, p. 17, fig. 3/3; Vasiliev 1980, pl. 11/3; Vulpe 1984, p. 44 sqq., fig. 6/1a-1b; Vulpe 1990, p. 35, Pl. 5/21.

14 Zrinyi 1965, p. 35-36, pl. VII/6 c, XI/30; Buzdugan 1976, p. 243, fig. 2/2; Vasiliev 1979, p. 22, fig. 2/5; Vasiliev 1980, Pl. 10/5; Vulpe 1990, p. 35, Pl. 5/24. Piesa poate fi încadrată în acest tip datorită formei și a prezenței icului, deși pe mâner, posibil din cauza oxidării, nu se mai observă urmele unui model ornamental format din linii longitudinale.

15 Vasiliev 1979, p. 23, n. 57 (cu bibl. veche) – piesa nu a putut fi identificată, foarte probabil fiind pierdută; Vulpe 1984, p. 44-47; Vulpe 1990, p. 34 sq.

16 Marinescu 2010, p. 15, n. 9, pl. I/2.

17 Roska 1937, p. 188-189, nr. 31, fig. 5; Roska 1942, p. 204 sq., nr. 112, fig. 245 (cu bibl. veche); Buzdugan 1976, p. 249, fig. 7/6; Vasiliev 1979, p. 25 nr. 21; Vasiliev 1980, p. 79, 147 nr. 62, Pl. 14/5; Vulpe 1990, p. 61 sq., nr. 77, Pl. 15/77; RepCluj 1992, p. 290 sq., nr. 3.

18 V. Vasiliev arată că piesa poate fi încadrată fie în tipul A (cu bară) sau B (cu antene), în ambele cazuri constituind o variantă nouă A₅, respectiv B₆ (Vasiliev 1979, p. 31; Vasiliev 1980, p. 84 sq., n. 413). Al. Vulpe consideră că aparține probabil tipului Găiceana (Vulpe 1990, p. 61 sq.).

19 Marinescu 1984, p. 71 sqq.; Vulpe 1990, p. 23-30, Pl. 1/2-6; 2-3; 63/2,12,19; Gawlik 1997-1998, p. 23-35.

20 Vulpe 1990, Pl. 36/B; 37/A.

piesele de la: Mirăslău (jud. Alba) (cca. 40 cm)²¹, Gădălin (jud. Cluj) (35,9 cm)²², Brateiu (jud. Sibiu) (42 cm)²³, Băița (jud. Mureș) (41 cm)²⁴ sau excepționala spadă lungă cu decor animalier, de la Dobolii de Jos (jud. Covasna) (112,5 cm)²⁵. Toate aceste piese provin din descoperiri care se încadrează într-o etapă mai recentă, când nu mai sunt asociate cu piese de tip arhaic, cronologic putând fi plasate în a doua jumătate a sec. VI a. Chr. și prima jumătate a sec. V a. Chr.

Pe baza acestor date preliminare de care dispunem până în prezent, în stabilirea unor jaloane cronologice a posibilei necropole de la Năsal, considerăm că momentul de început este încadrat undeva în prima jumătate a sec. VI a. Chr., etapă reprezentată prin materiale de tip arhaic cum este pumnalul de tip Delenii și o etapă finală plasată spre sfârșitul sec. VI a. Chr., eventual extinsă și în prima jumătate a sec. V a. Chr. în cazul în care s-ar găsi și morminte de incinerare, fază ilustrată prin piesa cu datare mai recentă găsită la începutul secolului al XX-lea. Desigur, aceste ipoteze cronologice privind posibila necropolă de la Năsal din punctul „Gospodar”, vor putea fi confirmate sau infirmate doar în urma unor cercetări arheologice sistematice. În această fază a cercetării nu trebuie exclusă total nici eventualitatea existenței a două necropole sau grupuri de morminte diferite, aflate însă la o distanță relativ mică²⁶. Descoperirea și prezentarea în acest cadru a unui nou akinakes, are meritul de a adăuga o nouă piesă la zestrea existentă de descoperiri de tip scitic din Transilvania, dar și de a infirma încă o dată teoria unor presupuse descoperiri izolate de tip scitic²⁷.

Bibliografie:

Buzdugan 1976,	C. Buzdugan, <i>Pumnale hallstattiene târzii pe teritoriul României</i> , în CA, 2, 1976, p. 239-270.
Buzdugan 1980,	C. Buzdugan, <i>Pumnale hallstattiene târzii sau „pumnale akinakes”</i> , în SCIVA, 31, 4, 1980, p. 623-629.
Buzdugan, Coman 1977,	C. Buzdugan, G. Coman, <i>Pumnale hallstattiene târzii descoperite în Moldova</i> , în SCIVA, 28, 2, 1977, p. 239-245.
Căpitanu 1984,	V. Căpitanu, <i>O spadă de fier de tip „akinakes” descoperită la Găiceana, județul Bacău</i> , în Carpica, XVI, 1984, p. 51-54.
Crișan 1955-1956,	I. H. Crișan, <i>Mormântul scitic de la Șaroș-Sonde</i> , în ActaMuzMediaș 3, 1955-1956, p. 53-69.
Crișan 1960,	I. H. Crișan, <i>Un akinakes inedit din Muzeul Făgăraș. Considerații asupra grupului scitic din Transilvania</i> , în OmCD, 1960, p. 117-128.
Crișan 1965,	I. H. Crișan, <i>Once more about the scythian problem in Transylvania</i> , în Dacia, N.S., IX, 1965, p. 133-145.
Gawlik 1997-1998,	A. Gawlik, <i>Zur Genese der Skythischen dolche vom Posmuș-Typ aus Siebenbürgen</i> , în ActaArchCarpath., XXXIV, 1997-1998, p. 25-35.
Marinescu 1984,	G. Marinescu, <i>Die jüngere Hallsattzeit in Nordostsiebenbürgen</i> , în Dacia, N.S., XXVIII, 1984, p. 47-83.

21 Roska 1942, p. 183 sq., fig. 221 (cu bibl. veche); Buzdugan 1976, p. 247, fig. 9/4; Vasiliev 1979, p. 25, fig. 3/7; Vasiliev 1980, Pl. 11/7; Vulpe 1990, p. 93, Pl. 29/193.

22 Wollmann 1970, p. 246, fig. 1- unde lungimea este de 38,5 cm; Vasiliev 1979, p. 23, fig. 2/3; Vulpe 1990, p. 39, Pl. 6/31 – unde după un desen de T. Soroceanu lungimea este de 35,9 cm.

23 Nestor, Zaharia 1961, p. 176; Buzdugan 1976, p. 241, fig. 6/4; Vasiliev 1979, p. 21, fig. 2/4; Vasiliev 1980, Pl. 10/4; Vulpe 1990, p. 40 sq., Pl. 8/38.

24 Vasiliev 1976, p. 55-56, Pl. XXV/1 - sabie scurtă de tip akinakes cu un singur tăiș descoperit în mormântul nr. 10 (M₁₀) de incinerare din cadrul necropolei, aceasta reprezentând ultima fază din evoluția grupului scitic intracarpatic, datată până în ½ jum. sec. V a. Chr.

25 Roska 1942, p. 15, fig. 2-3 (cu bibl. veche); Vulpe 1990, p. 62-64, Pl. 16/78; Vulpe 2000, p. 227-234.

26 Marinescu 2010, p. 19 sq., n. 47.

27 Situația este explicată în primul rând prin lipsa cercetării sau în cazul în care aceasta s-a efectuat, neidentificarea unor morminte datorându-se unei insuficiente cercetări (distanțele dintre morminte putând fi uneori foarte mari) sau efectiv prin greșirea punctului topografic, lucru extrem de posibil dacă se are în vedere că acestea sunt necropole mici, care ocupă o suprafață redusă, de multe ori informațiile privind localizarea fiind lacunare și inexacte, mai ales dacă se scurge o perioadă lungă de timp de la semnalarea descoperirilor întâmplătoare.

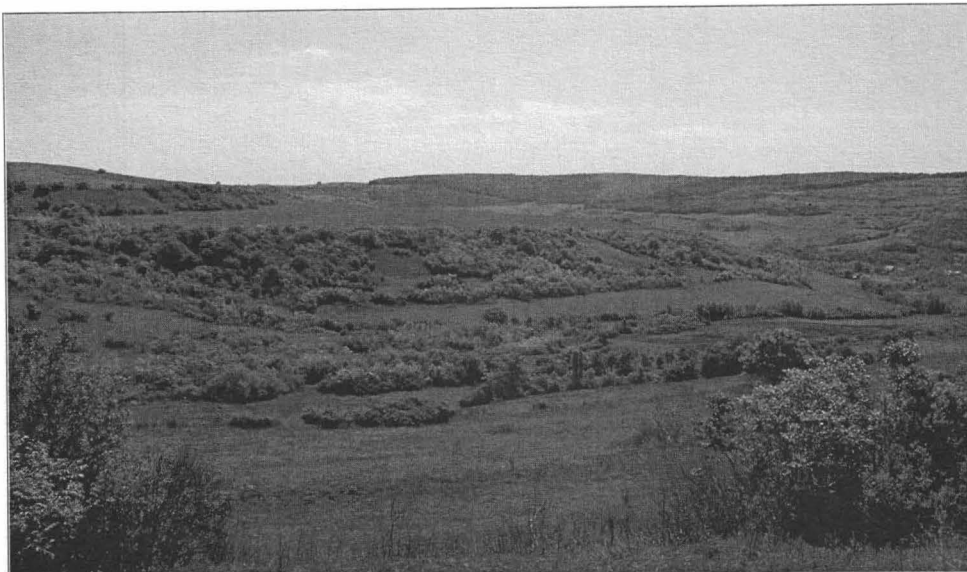
- Marinescu 2010, G. G. Marinescu, *Un mormânt de tip scitic descoperit la Fântânele „La Gâța” (jud. Bistrița-Năsăud)*, în *ArhSom*, IX, 2010, p. 13-28.
- Nestor, Zaharia 1961, I. Nestor, Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Mediaș*, în *MCA*, VII, 1961, p. 171-177.
- RepCluj 1992, I. H. Crișan, M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler, *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj-Napoca, 1992.
- Roska 1937, M. Roska, *Der Bestand der skythischen Altertümer Siebenbürgens*, în *ESA* 11, 1937, p. 167-203.
- Roska 1942, M. Roska, *Erdély régészeti repertórium I. Őskor. Thesaurus antiquitatum transsilvanicarum*, Tom I, Kolozsvár, 1942.
- Roska 1942a, M. Roska, *Ujabb szkita leletek Nagyenyed környékéről*, în *KözlCluj*, II/2, 1942, p. 31-33.
- Vasiliev 1976, V. Vasiliev, *Necropola de la Băița și problema tracizării enclavei scitice din Transilvania*, în *Marisia*, VI, 1976, p. 49-84.
- Vasiliev 1978, V. Vasiliev, *Despre interpretarea pumnalelor akinakes descoperite pe teritoriul României*, în *ActaMN* 15, 1978, 101-106.
- Vasiliev 1979, V. Vasiliev, *Pumnalele akinakes din Transilvania*, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 11-37.
- Vasiliev 1980, V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980.
- Vlassa 1961, N. Vlassa, *O contribuție la problema epocii scitice în Transilvania: cimitirul de la Cipău – „Gara”*, în *Apulum*, 4, 1961, p. 19-49.
- Vulpe 1967, Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967.
- Vulpe 1984, Al. Vulpe, *Descoperiri hallstattiene din zona Aiudului*, în *TD*, 5, 1984, p. 36-63.
- Vulpe 1990, Al. Vulpe, *Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien*, în *PBF*, VI, 9, München, 1990.
- Vulpe 2000, Al. Vulpe, *Spada de la Dobolii de Jos (Aldoboly)*, în *Angvstia* 5, 2000, p. 227-234.
- Wollmann 1970, V. Wollmann, *O descoperire scitică în județul Cluj*, în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 245-251.
- Zrinyi 1965, A. Zrinyi, *Însemnări arheologice pe marginea a două morminte găsite în cimitirul scitic din Cristești*, în *Studii și Marteriale*, I, 1965, p. 27-48.

A new akinakes discovered at Năsal (Țaga commune, Cluj County) (Abstract)

The goal of this paper is to present a new iron akinakes, discovered by chance, before 1989, in Năsal village, at „Gospodar” location. In the last few decades the discovery and the integration in the scientific circle of such objects, is extremely rare in the Romanian, and especially in the Transylvanian archaeology, studying the late Hallstatt Age. The akinakes is relatively well preserved. It can be framed in the Delenii type, the decorative motifs being present only on one side (Pl. III). Considering the analogies with other Delenii type objects, the akinakes from Năsal is dated in the first half of the 6th century BC. The object is very likely to come from a warrior's grave. The presence in this area of a new scythian discovery, after an iron akinakes accidentally discovered at the beginning of the 20th century (Pl. IV/B), is determining us to consider the possibility that in the area could be a scythian type necropolis.

Planșa I – a. Amplasarea localității Năsău; b. Harta localității Năsău cu punctul „Gospodar”.

a

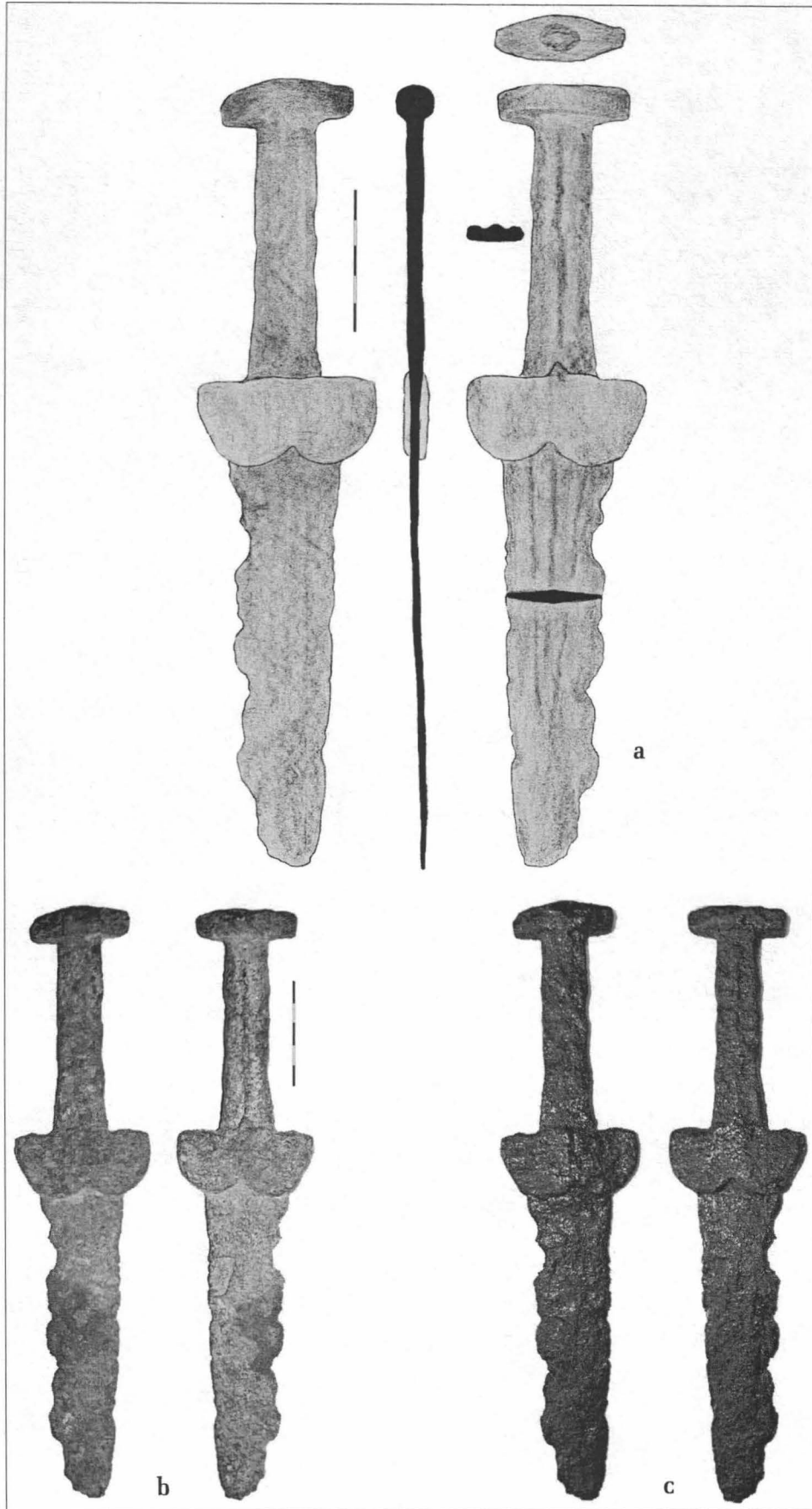

b

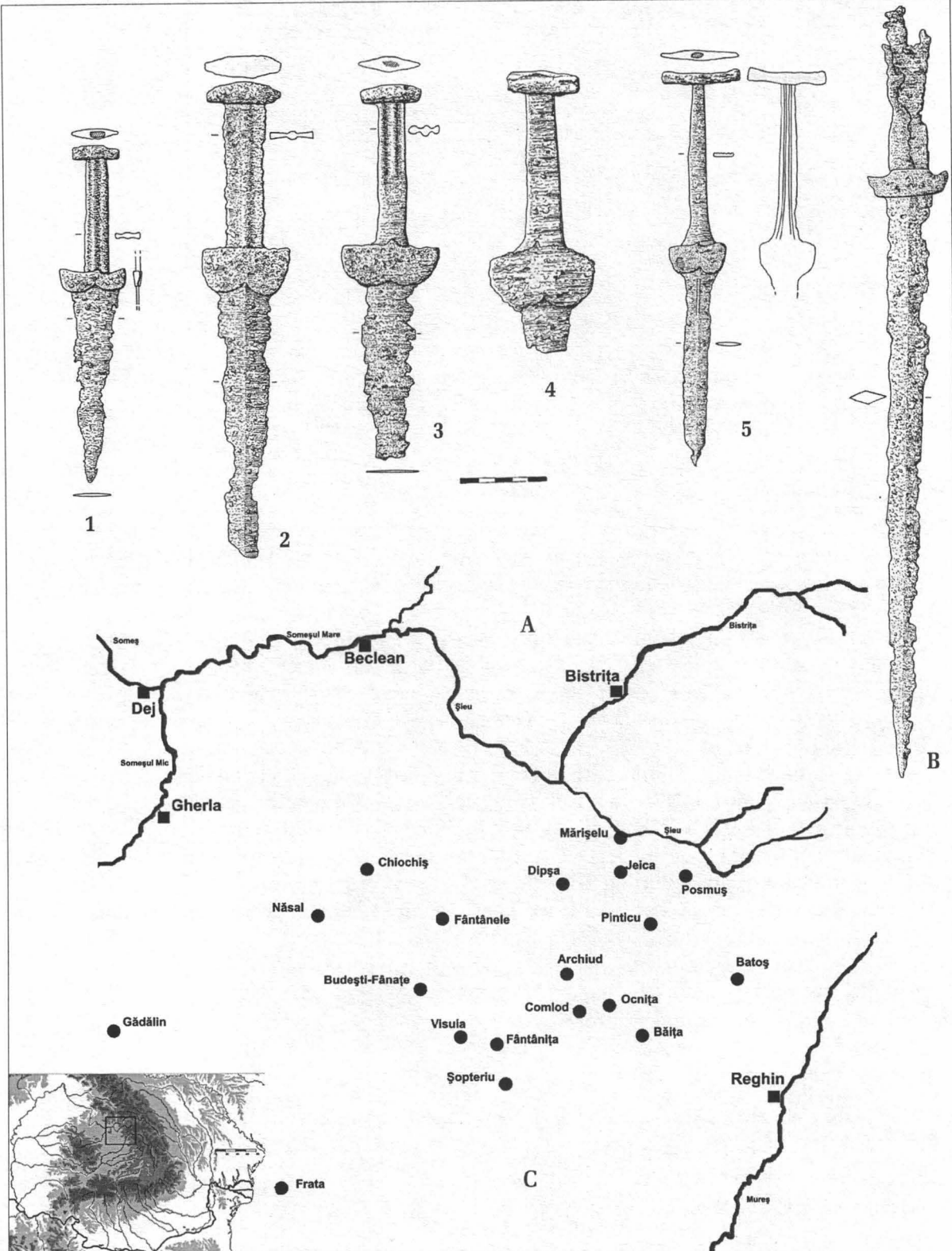

c

Planșa II – a-c. Fotografii cu punctul Năsal „Gospodar”.

Planșa III – a. Akinakes-ul de la Năsal – desen; b. înainte de restaurare; c. după restaurare.

Planșa IV – A. Akinakes de tip Delenii – 1. Delenii (după I. H. Crișan), 2. Cipău (după N. Vlassa), 3. Aiud (după M. Roska & Al. Vulpe), 4. Cristești (după A. Zrinyi), 5. Aiud „Via Winkler” (după M. Roska & Al. Vulpe); B. Năsău „Gospodar” – găsit la începutul sec. al XX-lea (după M. Roska); C. Harta descoperirilor de tip scitic din nord-estul Transilvaniei.

Cuvinte cheie: daci, fortificații, Sarmizegetusa, putere, ideologie.

Keywords: Dacians, fortress, Sarmizegetusa, power, ideology.

Așa cum le definește arheologia clasică, cetățile sunt un anumit tip de fortificații, locuite permanent de un conducător militar și politic împreună cu o garnizoană, care pot avea în apropiere o așezare civilă¹. Denumirea dacică a unui astfel de complex a fost probabil *dava*, printre cele mai importante cetăți numărându-se cele de la Grădiștea de Munte - *Sarmizegetusa*, Bănița - *Piatra Cetății*, Costești - *Blidaru*, Costești - *Cetățuie*, Luncani - *Piatra Roșie* sau Căpâlna - *Dealul Cetății* (Pl. I). Un element aparte de fortificare al acestor cetăți a fost *murus dacicus*.

I. *Murus dacicus* ...

Murus dacicus este un anume tip de zid folosit de către daci, de unde și denumirea², alcătuit fiind din blocuri de calcar dispuse în asize, pe două paramente, legate între ele cu bârne transversale din lemn, fixate la capete în lăcașuri speciale numite „babe”, având între ele un emplecton din pietre și pământ bătut (Pl. II/7). Blocurile sunt fasonate pe cinci din cele șase fețe, cea din interior, dinspre emplecton, fiind sumar prelucrată. Uneori, la colțuri, zidurile pot avea profilaturi longitudinale pentru ca blocurile să poată fi așezate perfect vertical (Pl. II/6). Tehnica de realizare este cel mai probabil de inspirație elenistică, diferențele fiind ușor sesizabile, așa cum este cazul absentei butiselor, blocuri montate perpendicular pe direcția paramentului și care pătrund profund în emplecton (Pl. II/1)³. Lat de circa trei metri, cu o înălțime uneori depășind cinci metri, *murus dacicus* a fost folosit pentru ridicarea de fortificații și turnuri sau pentru sprijinirea teraselor antropogene.

La Grădiștea de Munte - *Sarmizegetusa* (jud. Hunedoara), capitala regatului, dacii au ridicat ziduri de piatră în centrul așezării pentru a fortifica zona dominantă sau pentru a sprijini terasele (Pl. III/3). Fortificația în tehnica *murus dacicus* înconjură trei terase urmând configurația terenului și înglobând o suprafață de circa un hectar⁴. Din cauza distrugerilor și a reamenajărilor romane s-a putut stabili doar traseul zidului dacic fără a putea fi identificate eventuale turnuri sau bastioane. În zona sacră, *murus dacicus* a fost folosit pentru a susține terasele a IX-a, a X-a și a XI-a. Zidul de susținere al terasei a XI-a includea două turnuri, unul patrulater, în vecinătatea sanctuarului vechi de calcar⁵, și altul pentagonal (Pl. II/6), în apropierea sanctuarului mare circular⁶. Pentru susținerea terasei a X-a, pe care se afla un sanctuar cu coloane de andezit, s-au construit două ziduri: unul a fost abandonat probabil din motive ingineresti, fără a fi în întregime demantelat, celălalt fiind adosat primului, atingând o înălțime considerabilă⁷.

1 Glodariu 1983, p. 50, 75.

2 Termenul de *murus dacicus* nu este antic fiind o creație a istoricilor contemporani.

3 Glodariu 1983, p. 124. Originea elenistică este presupusă inițial de V. Pârvan (Pârvan 1926, p. 476-477), fiind acceptată ulterior de majoritatea cercetătorilor.

4 Glodariu 1983, p. 97-98. Gheorghiu 2005, p. 62-67.

5 Daicoviciu 1983, p. 233.

6 Daicoviciu 1973, p. 69.

7 Glodariu, Iaroslavschi, Rusu-Pescaru, Stănescu 1997, p. 90-91.

Paul PUPEZĂ

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei
e-mail: paulpupeza@yahoo.com

În imediata vecinătate a capitalei, în aşezarea de la Feţele Albe, *murus dacicus* a fost folosit pentru a susţine terase antropogene. În ultima fază de funcţionare terasele din punctul *Şesul cu brânză* au fost sprijinite cu ziduri din piatră fasonată, pe ele aflându-se locuinţe şi sanctuare⁸. De asemenea, la *Vârful lui Hulpe* au fost descoperite blocuri fasonate⁹, dar utilitatea lor exactă nu este deocamdată cunoscută.

În aşezarea de la Costeşti – *Cetăţuie* (jud. Hunedoara) ridicarea fortificaţiei în piatră şi a turnurilor s-a făcut într-o tehnică mult mai apropiată de cea originală, elenistică. Fortificarea zonei superioare a dealului s-a făcut în mai multe etape, folosindu-se mai ales sistemul cu val de pământ şi palisadă din lemn (Pl. II/3, III/2). Zidul din piatră era dispus doar pe două laturi: spre sud, între bastioanele I şi II, unde era prevăzut cu contraforţi, şi spre est, între bastioanele II şi III, această ultimă porţiune fiind frântă. În exteriorul zidului se aflau trei turnuri, amplasate fiind în zone unde fortificarea a fost realizată doar cu val de pământ şi palisadă din lemn. Alte trei turnuri, două pe platoul superior şi unul *extra vallum*, aveau parterul construit în aceeaşi tehnică, acestea din urmă fiind folosite probabil ca locuinţe¹⁰. Urme ale unor construcţii cu *murus dacicus* au fost descoperite în apropierea cetăţii, în punctele *Ciocuţa*, *Dâlma Brăiţei* sau *Cetăţuia Înaltă*, dar, în lipsa cercetărilor amănunţite, nu se poate preciza tipul anume al acestor construcţii¹¹.

La Costeşti – *Blidaru* (jud. Hunedoara) fortificaţia în tehnica *murus dacicus* înconjoară zona cea mai înaltă, vârful dealului fiind excavat şi lărgit de către daci în două faze. Într-o primă fază a fost ridicată incinta estică, de forma unui patruleter neregulat, ce avea la colţuri patru bastioane patrulate, 1-4, intrarea făcându-se prin bastionul 1. Tot în această fază, în interiorul fortificaţiei a fost ridicat un turn cu primul nivel realizat în aceeaşi tehnică precum zidurile. În faza a doua cetatea a fost lărgită spre vest, înglobând prima incintă, la care se vor adăuga alte două bastioane, 5 şi 6, ultimul funcţionând iniţial izolat (Pl. II/4, III/5)¹². În apropierea fortificaţiei s-a aflat o aşezare civilă, dispusă pe mai multe terase, în unele puncte precum *Poiana lui Mihai*, *Curmătura Faeragului*, *Dealul Faeragului*, *Poiana Perţii*, *Muchia Chişetoarei* sau *Poiana Popii* fiind amplasate turnuri cu primul nivel construit în tehnica *murus dacicus*. În cazul turnului din punctul *La Vămi*, primul nivel a fost construit într-o tehnică mai apropiată de cea elenistică¹³.

Cetatea de la Luncani – *Piatra Roşie* (jud. Hunedoara) este amplasată pe o stâncă de calcar roşiatic, fiind relativ izolată faţă de restul peisajului. Pe platoul superior a fost ridicată o fortificaţie din piatră în tehnica *murus dacicus*, de formă patrulateră, cu patru turnuri de colţ şi unul de curtină (Pl. III/1, 6). Poarta era amenajată prin turnul din colţul de nord-est. Adosată incintei de pe platou, cu care avea în comun zidul estic, se afla o altă fortificaţie, ridicată din piatră, lemn şi pământ. Pe latura estică aceasta închidea două turnuri avansate, amplasate la colţuri, construite cu zid în tehnica *murus dacicus* în partea inferioară. Alte două turnuri ridicate în acelaşi mod au fost identificate în afara incintelor fortificate, unul pe o terasă de pe latura de est, probabil în apropierea drumul de acces, iar altul pe latura nordică¹⁴.

La Băniţa – *Piatra Cetăţii* (jud. Hunedoara) fortificaţia cu zid de piatră înconjoară parţial zona cea mai înaltă a dealului, pe laturile de nord şi nord-est, pantele cele mai abrupte nefiind protejate (Pl. II/2). În tehnica *murus dacicus* au fost construite două ziduri dispuse de-a lungul căii de acces. Un zid susţinea terasa a doua, prin care s-a construit o scară monumentală din calcar, iar celălalt zid susţinea acropola, dimensiunile sale fiind mai mici¹⁵.

Fortificaţia cu *murus dacicus* de la Căpâlna – *Dealul Cetăţii* (jud. Alba) are un plan neregulat, urmând configuraţia terenului (Pl. III/4). În zona sudică au fost ridicate două turnuri, în apropierea drumului de acces; unul a fost folosit probabil ca locuinţă (Pl. II/5). Tronsoanele din zona turnului locuinţă au câte două paramente

8 Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 192-193. Gheorghiu 2005, p. 61-62.

9 Daicoviciu, Ferenczi 1951, p. 45. Glodariu 1983, p. 100. Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 208.

10 Teodorescu 1929, p. 265-268. Daicoviciu, Ferenczi 1951, p. 8-19. Glodariu 1983, p. 88-89. Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 178-180.

11 Daicoviciu, Ferenczi 1951, p. 19-20. Glodariu 1983, p. 90-91.

12 Daicoviciu 1954, p. 124-147. Daicoviciu 1955, p. 195-238. Glodariu 1983, p. 91-93. Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 181-184.

13 Daicoviciu, Ferenczi 1951, p. 21-23. Glodariu 1983, p. 93-94. Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 184-185.

14 Daicoviciu 1954 a. Glodariu 1989, p. 101-103. Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 199-200.

15 Macrea, Floca, Lupu, Berciu 1966, p. 24-33. Glodariu 1983, p. 82. Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 211-213.

dar spre nord-vest și spre est zidul continuă apoi cu un singur parament, blocurile din calcar fiind probabil legate cu bârne direct de stâncă¹⁶.

Un singur element de fortificare al cetății de la Tilișca – *Dealul Cățanaș* (jud. Sibiu) este construit cu certitudine în tehnica *murus dacicus*: turnul de lângă poarta de acces tăiat în valul de pământ cu palisadă din lemn care înconjoară așezarea. În acest caz este de remarcat o particularitate de construcție a paramentelor, anume alternarea blocurilor dispuse cu lungimea pe direcția zidului cu blocuri așezate transversal, înfipte în emplecton asemănător butiselor¹⁷.

Descoperirile amintite mai sus sunt printre puținele unde au fost identificate construcții în tehnica *murus dacicus*, concentrându-se în apropierea capitalei regatului dac, *Sarmizegetusa*, și lipsind în rest¹⁸. În fapt, privind în ansamblu așezările și cetățile dacice cunoscute până în acest moment, construcțiile la care s-a folosit această tehnică reprezintă aproape o excepție. *Murus dacicus* nu este singurul tip de zid cu piatră fasonată folosit de către daci, uneori însă diferențele tehnice sunt mult mai mari, modelul imitat fiind diferit de cel elenistic. Așa stă situația în cazul cetății dacice de la Craiva - *Piatra Craivii* (jud. Alba) unde în zid alternează o porțiune de trei rânduri de blocuri cu lungimea pe direcția paramentului cu câte un bloc dispus vertical, scoabele din lemn legând doar extremitățile blocurilor verticale¹⁹. Tehnica folosită este cel mai probabil tot de origine mediteraneană, imitând *opus Africanum*²⁰. În alte situații zidurile au două paramente și blocuri fasonate sau parțial fasonate, dar nu se mai folosesc bârne de prindere, cum este cazul la *Piatra Neamț – Bâta Doamnei* (jud. Neamț), *Polovragi – Catăuie* (jud. Gorj), *Orlovka – Kammenaiia Gora* (Ismail, Ucraina) sau *Bratislava – Devin* (Slovacia). De remarcat însă că, în majoritatea celor peste 70 de situri dacice unde au fost identificate elemente de fortificare și fortificații, zidurile au fost ridicate mai ales din lemn și mai puțin din piatră²¹.

În ceea ce privește cronologia descoperirilor, zidurile de la Costești – *Cetățuie* sunt probabil cel mai timpurii dintre cele ridicate cu piatră fasonată și bârne transversale, motiv pentru care aici s-a folosit tehnica originală, elenistică, zidul fiind integrat unui ansamblu care cuprindea elemente de fortificare tradiționale, cu val de pământ și palisadă din lemn. La Costești – *Cetățuie* zidurile elenistice pot fi datate cel mai probabil la mijlocul sec. I a. Chr.²², *murus dacicus* fiind folosit ulterior în celelalte situri, din a doua jumătate a sec. I a. Chr. sau din debutul secolului următor.

II. ... simbol ...

Artefactele dacilor vorbesc. În condițiile în care izvoarele scrise ale antichității aproape că tac în ceea ce-i privește, materialul arheologic reprezintă principalul izvor de informații despre regatul dac din sec. I a. Chr. – I p. Chr. Lucrări despre daci comparabile cu ale lui Caesar pentru celți sau Tacitus pentru germani nu s-au păstrat, astfel fortificațiile din piatră, vasele ceramice, unelte din fier sau podoabele din metal prețios sunt sursele fundamentale în descifrarea acestei civilizații.

Artefactele dacilor nu ne vorbesc doar despre funcția lor explicită. Pietrele vorbesc despre amploarea fortificațiilor, puterea militară sau prosperitatea economică, dar, privite dintr-un unghi diferit, ele pot vorbi și despre ideologii, credințe religioase sau tradiții. Perspectiva implicită de abordare pune în centru abilitatea umană de a construi și folosi simboluri. Dincolo de a fi doar materiale, artefactele antice sunt și simboluri. Nu toate simbolurile sunt vizibile și materiale, dar toate reprezentările pot fi simboluri²³. Din acest punct de vedere, zidul nu are dor o funcție explicit funcțională ci și una implicită simbolică.

16 Macrea, Floca, Lupu, Berciu 1966, p. 9-23. Glodariu 1989, p. 84-87. Glodariu, Moga 1989.

17 Glodariu 1983, p. 106-107. Lupu 1989.

18 Unele descoperiri posibile cu *murus dacicus* sunt cele de la Breaza, jud. Brașov (Glodariu 1983, p. 83-84), Măgheruș – Laz, jud. Alba (TEGLÁS 2005, p. 293-296) sau Turda, jud. Cluj (Pârvan 1926, p. 476), situri unde nu s-au efectuat cercetări arheologice de amploare.

19 Macrea, Floca, Lupu, Berciu 1966, p. 45-57. Moga 1981, p. 103-116.

20 Bodo 2001, p. 319-324.

21 Glodariu 1983, p. 113-115. Rustoiu 1993, p. 179-187.

22 Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989, p. 180.

23 Renfrew 1994, p. 3-8.

III. ... al războiului ...

Funcția principală a zidului în tehnica *murus dacicus* pare a fi militară, construcțiile astfel ridicate fiind menite a rezista la atacuri și asedii, fiind cerute de anume necesități ale războiului. Rezistența dată de structura solidă a lui *murus dacicus* este una deosebită, fiind greu de incendiat sau spart.

Cetățile dacice din Munții Orăștiei au fost construite cu predilecție pe înălțimi, atât în zona deluroasă cât și în cea montană, dar arareori cetățile ocupă locul cel mai înalt, fiind amplasate în spații mai joase decât formele de relief învecinate, păstrând o bună vizibilitate spre o vale largă sau spre un șes²⁴. Elementele de fortificare urmează configurația terenului, fiind concentrate în zona dominantă, pe care o înconjoară parțial sau în totalitate. Uneori prezintă o formă geometrică a planului, alteori au un traseu mai puțin regulat, din cauza terenului pe care au fost construite. În interiorul zonei fortificate au fost organizate spații pentru locuit, drumuri sau zone de cult și temple²⁵. Așezarea aflată în imediata apropiere a fortificației are un caracter predominant civil, dar păstrează unele elemente de fortificare precum turnuri izolate, valuri de pământ sau ziduri masive de susținere a teraselor.

Amploarea elementelor de fortificare și amplasarea în locuri înalte, pe traseul unor căi de acces, scoate în evidență funcția militară a cetăților. Din această perspectivă, cetățile dacice din jurul capitalei fac parte dintr-un sistem defensiv complex pus la punct pentru a bloca accesul spre *Sarmizegetusa*²⁶. Importanța lor militară le conferă un rol politic deosebit, cetățile fiind probabil reședințele unor conducători plasați la vârf în ierarhia regatului dac²⁷.

Dar, privit în detaliu, caracterul profund militar al cetăților dacice ridică unele semne de întrebare. Funcția militară reduce durata de utilizare a unei cetăți doar la perioadele de conflict. Nu este cazul cetăților dacice care prezintă urme de locuire continuă și pe o perioadă îndelungată²⁸. Mai mult, nici una dintre aceste cetăți nu par să fi apărut ca urmare a unui pericol extern sau a unei situații conflictuale. Perceperea pericolului roman pentru regatul dacic nu s-a materializat decât spre sfârșitul sec. I p. Chr., ori majoritatea cetăților dacice sunt anterioare ca și construire acestei date.

Cetățile dacice au elemente de fortificare solide dar ele nu par făcute pentru a rezista mult timp unui asediu. Suprafața utilă din interiorul lor nu este foarte mare, numărul apărătorilor fiind astfel redus de spațiul mic. Evident, în acest spațiu redus nu se puteau adăposti locuitorii din așezarea civilă aflată în vecinătate. Totodată în interiorul cetăților nu s-au descoperit instalații pentru depozitarea apei, capacitatea de luptă a apărătorilor fiind astfel limitată în timp²⁹. În ciuda poziționării pe înălțimi unele cetăți dacice sunt dominate de forme de relief învecinate, cel mai bun exemplu fiind chiar capitala *Sarmizegetusa*. Un asemenea amplasament le slăbește din avantajul tactic limitându-le vizibilitatea și permițând dușmanului să observe sau să atace dintr-o poziție dominantă. În ceea ce privește turnurile avansate, capacitatea lor de rezistență este redusă din cauza izolării. Totodată, de remarcat că foarte puține dintre aceste turnuri prezintă urme de incendiere care ar putea fi asociate cu o luptă. De cele mai multe ori zidul propriu-zis al turnurilor nu depășește trei sau patru asize, ridicându-se până la o înălțime de 1,50-2 m, adică multe prea puțin pentru a fi eficiente în cazul unui asediu.

Dacii au preferat să dea bătăliile importante în afara cetăților. În primul război cu romanii, de la începutul sec. II p. Chr., Decebal a căutat inițial să-l oprească pe Traian la Tapae, departe de zona capitalei, iar mai apoi a făcut o incursiune rapidă în Moesia, încercând să mute conflictul în teritoriul imperiului.

IV. ... sau al păcii?

Din această singură perspectivă pur funcționalistă imaginea cetăților dacice și a lui *murus dacicus* este incomplet conturată. Zidul dacic trebuie privit și dincolo de funcția lui explicită, militară. Zidul este mai mult decât un de simbol al conflictelor și al războiului, fiind un rezultat al unei decizii luate de o autoritate, o manifestare a unei puteri, care nu este neapărat fundamentată militar.

24 Glodariu 1983, p. 111,122. Gheorghiu 2005, p. 100.

25 Glodariu 1983, p. 116-118.

26 Glodariu 1983, p. 118. Gheorghiu 2005, p. 130-131.

27 Glodariu 1983, p. 118, 127.

28 Glodariu 1983, p. 117-118.

29 Glodariu 1983, p. 118-119.

Una dintre trăsăturile principale ale puterii este controlul, de aceea o coordonată importantă a puterii este cea geografică. Puterea face diferența dintre un loc, delimitat, controlat, și un spațiu, larg, difuz. De aceea puterea impune limite și le face vizibile³⁰. Zidul reprezintă un simbol al acestei limitări, subliniind diferența dintre ceea ce se află înăuntru și ceea ce se află în afară, zidurile delimitând spații precum civil-militar, public-privat sau religios-laic. *Murus dacicus* nu face excepție, delimitând spațiul militar de cel civil, pe cel laic de cel religios, în cazul teraselor cu temple susținute de astfel de ziduri, sau pe cel privat de cel public, în cazul turnurilor-locuință. Totodată utilizarea tehnicii *murus dacicus* este limitată la zona capitalei, fiind un simbol al diferenței dintre centru și restul teritoriului.

O analiză a puterii și a manifestărilor sale se poate face pornind de la sursele puterii, cele mai importante fiind cele sociale, economice, ideologice și, nu în ultimul rând, cele militare³¹. Într-o mai mică sau mare măsură toate aceste surse acționează concomitent.

Puterea socială constă în capacitatea de a controla și organiza activitățile unui grup pentru a acumula beneficii³². Puterea socială își trage seva din stratificarea societății, în majoritatea cazurilor fiind vorba despre o elită care caută să se impună³³. Acolo unde nu există o stratificare, o ierarhizare, nu există categorii sociale bine conturate care să acumuleze diferențe. Puterea se manifestă ca o expresie directă a acestor diferențe. Ridicarea unui grup social la nivelul de elite nu este fenomen unidirecțional, venit doar din partea celor care urmăresc acest scop. Acest fenomen presupune și o anumită reacție a societății în general, a unor grupuri sociale din interiorul ei, care pot accepta sau nu această ridicare³⁴. În cazul societății dacice o atare stratificare este evidentă.

În centrul așezărilor dacice din Munții Orăștiei se află fortificația, o apropiere de centrul fortificat presupunând un statut superior. Diferențierea se poate face nu doar pe orizontală ci și pe verticală. Centrul fortificat se află în punctul dominant, terasele din imediata sa apropiere fiind cele mai importante. Un rol deosebit în acest sens îl are dispunerea în terase a locuirii dacice, urmărind un model elenistic, cel al urbanismului scenografic³⁵, care amplifică diferența dintre cei de sus, din apropierea fortificației, și cei de jos, din apropierea văii. Este de presupus, pornind de la stratificarea pe orizontală și pe verticală, că cel mai important rezident din cetate stătea în interiorul fortificației sau în imediata apropiere a ei³⁶. Turnurile-locuință prezente în interiorul fortificațiilor sunt o dovadă relevantă în acest sens. În aceeași ordine de idei, pe baza materialului arheologic descoperit, s-a presupus un adevărat „cartier aristocratic” în apropierea fortificației de la *Sarmizegetusa*³⁷. Totodată, aproape de fortificație pot fi amplasate temple sau ateliere, poziționare care le scoate în evidență importanța.

Puterea economică presupune controlul resurselor, al drumurilor, al centrelor de producție și al piețelor³⁸. Cetățile dacice par a fi amplasate chiar în aceste scopuri, totodată unele turnuri fiind poziționate de-a lungul drumurilor principale către cetate.

O direcție diferită de abordare a puterii economice vine prin filtrul costului, a cantității de energie, timp și resurse investite într-o construcție sau un bun³⁹. Cu cât costul este mai ridicat cu atât puterea care l-a generat este mai mare. Utilitatea practică a multor produse, construcții sau obiecte, nu justifică întotdeauna costul ridicat implicat, diferența fiind completată de valoarea lor simbolică. Întreg procesul tehnic de realizare a unui *murus dacicus* a implicat costuri masive. Cariera se afla în afara Munților Orăștiei, la Călan – *Măgura Călanului* (jud. Hunedoara) la 20 de kilometri de Costești și la peste 40 de kilometri de *Sarmizegetusa*. Un calcul minimal privind această zonă a dat ca rezultat circa 20.000 m³ de piatră prelucrată în epocă dacică,

30 Ames 2009, p. 504.

31 Earle 1997, p. 6-8. STEIN 1998, p. 6.

32 Mann 1986, p. 38-44.

33 Stein 1998, p. 6.

34 Dornan 2002, p. 303-329.

35 Martin 1956, *passim*.

36 Glodariu 1983, p. 118, 120.

37 Daicoviciu 1955, p. 212.

38 Earle 1997, p. 12-13.

39 Bird, Smith 2005, p. 221-249. Ames 2009, p. 486.

majoritatea fiind folosită la ridicarea zidurilor. Dacă fasonarea pietrei sau transportul erau făcute de către daci, construcția efectivă a implicat cel mai probabil și meșteri greci⁴⁰, ceea ce suplimentează cheltuielile. Însumând toate acestea, costul final al unui zid în tehnica *murus dacicus* trebuie să fi fost unul deosebit. Tehnicile tradiționale de construcție, cu val de pământ și palisadă din lemn, erau mult mai ieftine și au fost utile dacilor în conflicte la fel de mult precum cele din piatră. Privind astfel, exclusiv prin filtrul costului, doar utilitatea militară a unui *murus dacicus* nu este suficientă.

Puterea ideologică este o sursă de putere cu un caracter aparte. Într-o definiție simplificată, ideologia este un sistem de idei care dau un sens lumii. Pentru a servi ca și sursă de putere ideologia trebuie controlată, ca oricare din celelalte amintite mai sus. Materializarea ideologiei în forme tangibile și vizibile, monumente, obiecte ori ceremonii, poate oferi un asemenea control⁴¹. Monumentele publice sunt un bun exemplu în acest sens datorită faptului că ele transmit unui număr mare de indivizi un mesaj simplu: putere, siguranță, bogăție⁴². Zidurile cetăților din Munții Orăștiei par să transmită chiar acest mesaj simbolic, fiind o transpunere în practică a unei ideologii a elitelor. Amplasarea unor fortificații în locuri vizibile, în vecinătatea unor drumuri de acces, amplifică acest mesaj. Cazul cel mai elocvent este al capitalei *Sarmizegetusa*, cetatea fiind dominată de toate dealurile înconjurătoare. Scopul acestei amplasări pare a nu fi acela de a vedea înspre zona învecinată ci de a fi văzută dinspre zona învecinată.

Construcțiile cu *murus dacicus* sunt relativ puține, dar fiecare din exemplele amintite mai sus prezintă o serie de particularități, astfel că nici o fortificație din Munții Orăștiei nu este perfect identică cu o alta. Dacă fortificația este o manifestare a unei ideologii, diferențele de fortificare implică ideologii diferite⁴³, în spatele cărora stau elite cel mai probabil aflate în concurență⁴⁴.

Puterea militară se bazează atât pe posibilitatea cât și pe acțiunea efectivă de impunere prin forță⁴⁵. Este probabil cel mai bun exemplu de organizare a puterii. Cetățile dacice din Munții Orăștiei cu zidurile lor din piatră par să simbolizeze mai degrabă posibilitatea de impunere a forței pentru că o acțiune militară efectivă, pe plan intern, nu este documentată arheologic în perioada lor de apogeu. Fortificațiile dacice sunt mai degrabă o expresie a păcii și prosperității decât a tulburărilor de orice fel. Mobilizarea efortului constructiv, organizarea și desfășurarea lucrărilor nu se poate face în condiții de război, după cum concentrarea resurselor pentru asemenea proiecte de amploare poate avea loc doar în absența presiuni militare imediate⁴⁶. Războiul, perceput ca realitate sau posibilitate, reprezintă o modalitate de centralizare politică și evoluție socială, pornind de la premisa că, organizat, o comunitate poate da o ripostă mai eficientă⁴⁷. Urmând această linie, amenințarea romană și conflictele cu imperiul ar fi putut oferi un imbold organizării interne a regatului dac, pornind chiar din zona capitalei.

Privit astfel, din mai multe unghiuri, *murus dacicus* nu pare a fi doar un simplu element de fortificare ci și un exemplu de materializare a puterii, fiind o transpunere în practică a unei ideologii a elitelor, care nu s-a fundamentat exclusiv militar.

Bibliografie

Ames 2009	K. M. Ames, <i>The Archaeology of Rank</i> , în R. A. Bentley, H. D.G. Maschner, Ch. Chippindale (ed.), <i>Handbook of Archaeological Theories</i> , Lanham, 2009, p. 487- 514.
Bird, Smith 2005	R. B. Bird, E. A. Smith, <i>Signaling theory, strategic interaction, and symbolic capital</i> , în <i>Current Anthropology</i> , 46, 2005, p. 221-249.
Bodo 2001	C. Bodo, <i>Considerații privind zidul cetății dacice de la Piatra Craivii</i> , în E. Iaroslavschi (coord.), <i>Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu</i> , Cluj-Napoca – Deva, 2001, p. 319-324.

40 Glodaiu 1986, p. 91- 103.

41 Butters, Demarais, Earle 1996, p. 4-6.

42 Trigger 1990, p. 119-132.

43 Florea 2006, p. 7-8.

44 Lockyear 2004, p. 70. Florea 2011, p. 172-173.

45 Mann 1986, p. 25.

46 Florea 2011, p. 126.

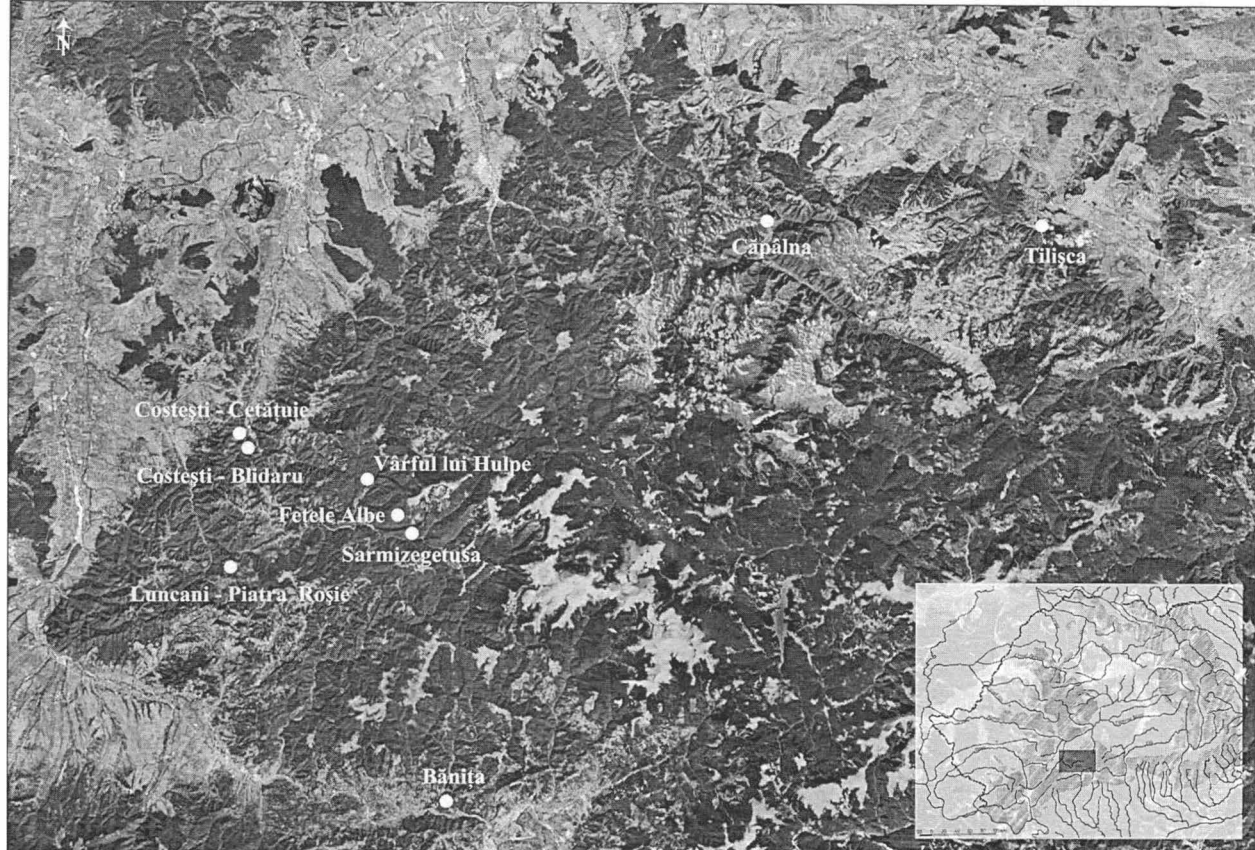
47 Carniero 1970, p. 733 - 738. Mann 1986, p. 33-34.

- Boon 2000 J. L. Boon, *Status signaling, social power, and lineage survival*, în M. W. Diehl (ed.), *Hierarchies in action: Cui bono?*, Carbondale, p. 84-110.
- Butters, Demarais, Earle 1996 L. J. C. Butters, E. DeMarais, T. Earle, *Ideology, Materialization and Power Strategies*, în *Current Anthropology*, 37, 1996, p. 1-31.
- Carniero 1970 R. L. Corneiro, *A Theory of the Origin of the State*, în *Science*, 169, 1970, p. 733-738.
- Daicoviciu 1954 C. Daicoviciu și colab., *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului – Blidaru*, în *SCIVA*, V, 1-2, 1954, p. 124-147.
- Daicoviciu 1954 a C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954.
- Daicoviciu 1955 C. Daicoviciu și colab., *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului – Blidaru*, în *SCIVA*, VI, 1-2, 1955, p. 195-238.
- Daicoviciu 1973 C. Daicoviciu et colab., *Șantierul arheologic dacic din Munții Orăștiei*, în *MCA*, X, 1973, p. 61-69.
- Daicoviciu 1983 H. Daicoviciu et colab., *Cercetări arheologice la Sarmizegetusa Regia*, în *MCA*, XV, 1983, p. 232-233.
- Daicoviciu, Ferenczi 1951 C. Daicoviciu, Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1951.
- Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989 H. Daicoviciu, Șt. Ferenczi, I. Glodariu, *Cetăți și așezări dacice din sud-vestul Transilvaniei*, București, 1989.
- Dornan 2002 J. L. Dornan, *Agency and archaeology: Past, present, and future directions*, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, 9, 4, p. 303-329.
- Earle 1997 T. K. Earle, *How chiefs come to power: The political economy in prehistory*, Stanford, 1997.
- Florea 2006 G. Florea, *The Public Image of the Dacian Aristocracy*, în *StudiaUBB. Historia*, 51, 1, 2006, p. 1-11.
- Florea 2011 G. Florea, *Dava et Oppidum. Débuts de la genèse urbaine en Europe au deuxième âge du Fer*, Cluj-Napoca, 2011.
- Gheorghiu 2005 Gabriela Gheorghiu, *Dacii de pe cursul mijlociu al Mureșului*, Cluj-Napoca, 2005
- Glodariu 1983 I. Glodariu, *Arhitectura dacilor – civilă și militară*, Cluj-Napoca, 1983.
- Glodaiu 1986 I. Glodariu, *Cariere și exploatarea pietrei în Dacia preromană*, în *AMN*, XXII-XXIII, 1985-1986, p. 91-103.
- Glodariu, Moga 1989 I. Glodariu, V. Moga, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, București, 1989.
- Glodariu, Iaroslavschi, Rusu-Pescaru, Stănescu 1997 I. Glodariu, E. Iaroslavschi, Adriana Rusu-Pescaru, F. Stănescu, *Sarmizegetusa Regia – Capitala Daciei Preromane*, Deva, 1996.
- Lupu 1989 N. Lupu, *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățănaș*, București, 1989.
- Lockyear 2004 K. Lockyear, *The late Iron Age background to Roman Dacia*, în W. S. Hanson, I.P. Haynes, *Roman Dacia. The making of a provincial society*, Portsmouth, 2004, p. 33 -74.
- Macrea, Floca, Lupu, Berciu 1966 M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, București, 1966.
- Mann 1986 M. Mann, *Sources of Social Power: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760.*, Cambridge, 1986.
- Martin 1956 R. Martin, *L'Urbanisme dans la Grèce antique*, Paris, 1956.
- Moga 1981 V. Moga, *Așezarea și cetatea dacică de la Piatra Craivii (jud. Alba)*, H. Daicoviciu (coord.), *Studii Dacice*, Cluj-Napoca, 1981, p. 103-116.
- Pârvan 1926 V. Pârvan, *Getica. O Protoistorie a Daciei*, București, 1926.
- Renfrew 1984 C. Renfrew, *Approaches to Social Archaeology*, Edinburg, 1984.
- Renfrew 1994 C. Renfrew, *Toward a cognitive archaeology*, în C. Renfrew, E. B. W. Zubrow (coord.), *The ancient mind. Elements of cognitive archaeology*, Cambridge, 1994, p. 3-12.
- Rustoiu 1993 A. Rustiu, *Observații privind tipologia și cronologia fortificațiilor daco-getice cu ziduri din piatră nefasonată*, în *Analele Banatului*, 2, 1993, 179-187.
- Stein 1998 G. J. Stein, *Heterogeneity, Power, and Political Economy*, în *Journal of Archaeological Research*, 6, 1, 1998, p. 1-41.
- Teodorescu 1929 D. M. Teodorescu, *Cetatea dacă de la Costești*, în *ACMIT*, II, 1929, p. 265-268.
- Téglás 2005 I. Bajusz (ed.), *Téglás István Jegyzetei. Régészeti feljegyzések*, I/1, Cluj-Napoca, 2005.
- Trigger 1990 B. Trigger, *Monumental architecture: a thermodynamic explanation of symbolic behavior*, în *World Archaeology*, 22, 2, p. 119-132.

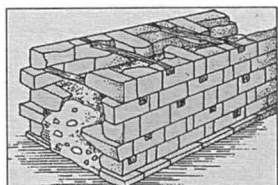
***Murus dacicus*, a symbol of war or of peace?**

(Abstract)

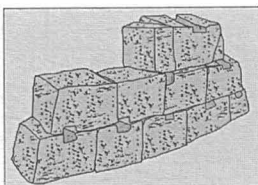
Murus dacicus is a type of wall used by the Dacians for elevating fortifications and towers but also for sustaining anthropogenic terraces. The main function of the wall in *murus dacicus* technique seems to be military, but from this functionalist point of view, the picture of the Dacian fortresses is incomplete. *Murus dacicus* have to be regarded from a different angle, as a result of an authority decision, as a manifestation of power, not always military based. The fortresses are rather an expression of peace and prosperity than the consequence of a conflict or war. The constructive effort mobilization, the work organization and development can not be made in wartime or in conflict periods of any kind. The resources concentration for such large projects like the Dacian fortresses can take place only in the absence of immediate military pressure.

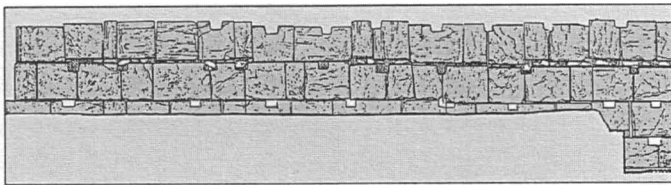
Pl. I. Munții Orăștiei

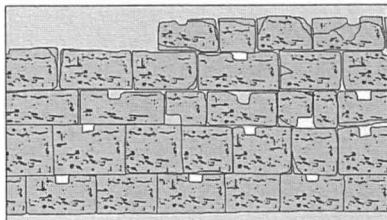
1. Zid elenistic - reconstituire

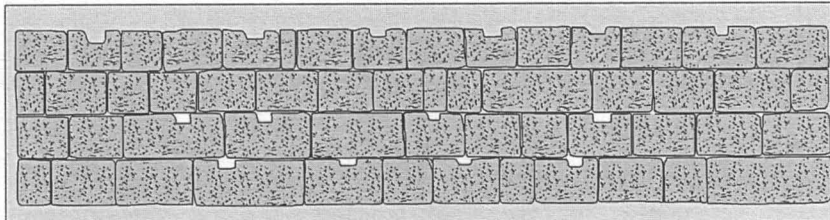
2. Bănița - Piatra Cetății

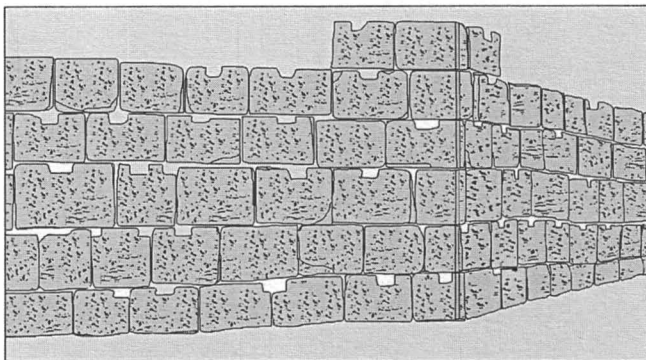
3. Costești - Cetățuie

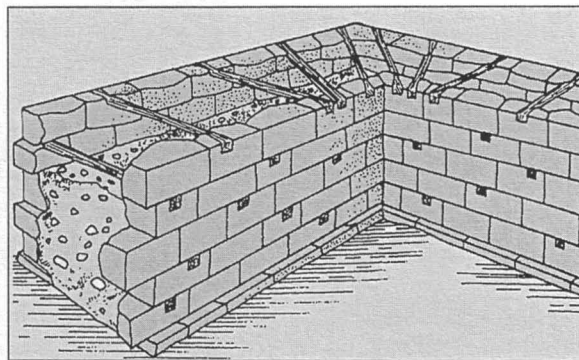
4. Costești - Blidaru

5. Căpâlna - Dealul Cetății

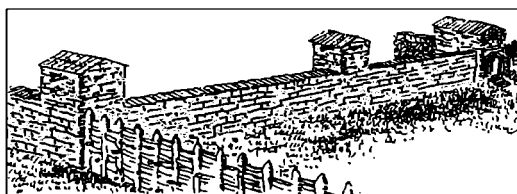
6. Grădiștea de Munte - Sarmizegetusa

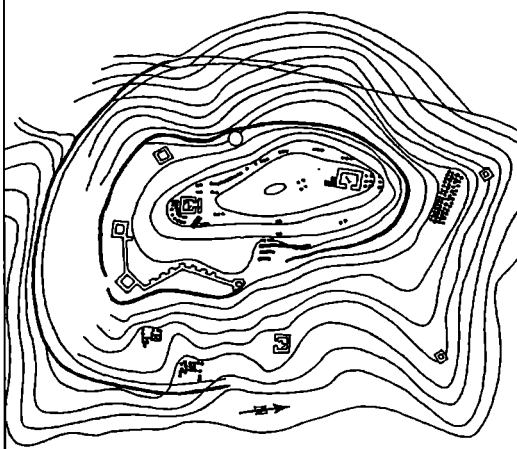
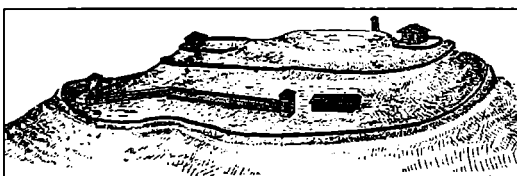
7. Murus dacicus - reconstituire

Pl. II. Zidurile fortificațiilor dacice

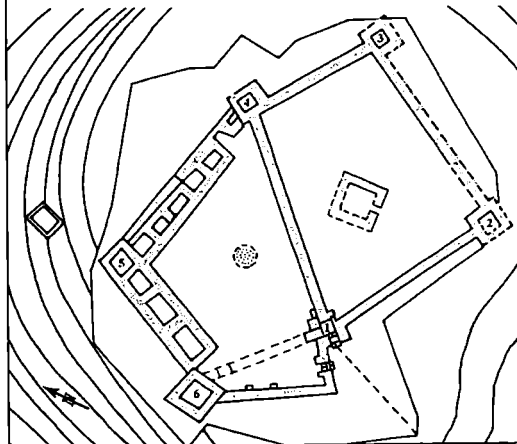
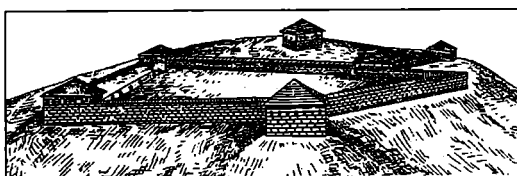
1. Zid elenistic – reconstituire (după Glodariu 1983)
2. Bănița – *Piatra Cetății* (după Macrea, Floca, Lupu, Berciu 1966)
3. Costești – *Cetățuie* (după Sion 1985)
4. Costești – *Blidaru* (după Daicoviciu, Ferenczi, Glodariu 1989)
5. Căpâlna – *Dealul Cetății* (după Glodariu, Moga 1989)
6. Grădiștea de Munte – *Sarmizegetusa* (după Daicoviciu 1973)
7. *Murus dacicus* – reconstituire (după Glodariu 1983)

1. Luncani - Piatra Roșie

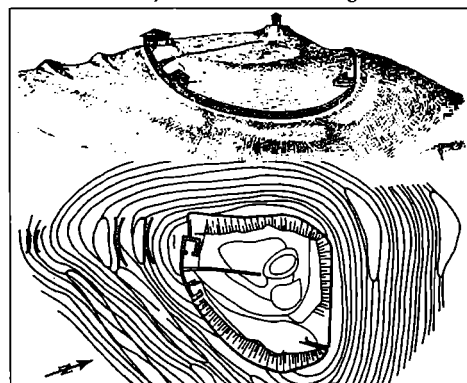
2. Costești - Cetățuie

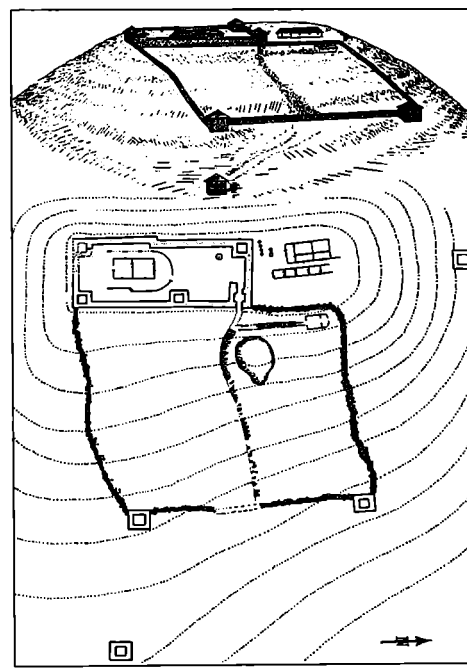
5. Costești - Blidaru

3. Grădiștea de Munte - Sarmizegetusa

4. Căpâlna - Dealul Cetății

6. Luncani - Piatra Roșie

Pl. III. Fortificații dacice

1. Luncani – Piatra Roșie – reconstituire (după Daicoviciu 1954 a)
2. Costești – Cetățuie (după Glodariu 1983)
3. Grădiștea de Munte – Sarmizegetusa (după Glodariu 1983)
4. Căpâlna – Dealul Cetății (după Glodariu 1983)
5. Costești – Blidaru (după Glodariu 1983)
6. Luncani – Piatra Roșie (după Glodariu 1983)

Eine botschaft von dem Limes dacicus an die spanischen archäologen: Über eine Einheit der Legion VII Gemina Felix in Porolissum am dakischen Limes

---

Nicolae GUDEA

Cuvinte cheie: Dacia Porolissensis, Porolissum, Legiunea VII Gemina, ștampile.

Schlüsselwörter: Dacia Porolissensis, Porolissum, Legion VII Gemina, stempel.

Die Kollegen Angel Murillo und Victorino Garcia-Marcos haben einen Artikel mit dem Titel „Die Legion VII Gemina und ihr Kastell aus der Zeit der Flavier in Leon“ veröffentlicht (*JRA* 16, 2003, S. 275-286).

Nach guter Sitte beginnt der Artikel mit einer kurzen Geschichte der Legion (S. 275-276) von ihren Anfängen bis zu ihrem Verschwinden. Auf S. 276 gibt es einen Teil des Textes und eine Fußnote, die darauf hinweisen, daß die spanischen Archäologen, die sich mit der Legion beschäftigen, gewisse Informationen über die Legion entweder nicht wissen oder sie absichtlich übersehen. Obwohl sie anscheinend die Auseinandersetzung zwischen N. Gudea und P. Le Roux betreffs der Anwesenheit der Legion in Dacia Porolissensis und ihrer zeitlichen Bestimmung kennen, taucht in ihrem Text – bei dem historischen Überblick – keine Verlegung eines Legionsteils weder unter Traianus (wie das P. Le Roux vermutet) noch unter der Dynastie der Severer (wie das N. Gudea vermutet) auf. Die Ignorierung einer sicheren historischen Tatsache hat sich auch unter anderen Autoren (außerhalb Spanien), die über die Legion in den letzten 40 Jahren veröffentlicht haben, verbreitet !!!

Siehe was die oben erwähnten spanischen Kollegen schreiben: „In the second half of the second century they probably repelled the invasion into Baetica of the Mari tribes. But generally throught the 2nd and first half of the 3rd century the legion is very well attested at Leon. It is only from the middle of the 3rd century that references become scarce and in the last quarter of the century inscriptions to it on bricks and tiles disappear”.

Fußnote Nr. 12: „... their participation in Trajan's Dacian campaingns is still disputed: cf. N. Gudea, *Acta Musei Porolissensis* 8, (1884), 227-229; id. *Porolissum I* (Zalău 1997), 28-29, 46, 113, fig. 24; P. Le Roux, *Inscriptions militaires et déplacements de troupes dans l'Empire Romain*, *ZPE* 43 (1981), 119-200 ...”

Das anscheinend die Sachen nicht klar sind, sowie weil einige meiner Arbeiten nicht nach Spanien gelangt sind und demzufolge die erwähnten Kollegen (wie auch andere) nicht die gesamte Literatur bezüglich diese Frage zur Verfügung haben, werde ich in dem vorliegenden Text die Hauptphasen der „Geschichte“ über die Legion VII Gemina in Dakien chronologisch darstellen:

1. die Autoren *CIL* (III, 8071, S. 1433) haben einen Stempel L VII G gesehen, den sie als l(egio) VII C(laudia) gelesen haben ...

2. E. Ritterling (vgl. *Legio*, in: *RE* XII, 1924, Kol. 1629-...) meinte, daß die Lektüre nicht richtig sei und zeichnete deshalb die Anwesenheit der Legion in Porolissum (dem Stempel entsprechend) nicht neben den anderen Funden auf (*RE* XII, 1924, Kol. 1628) und erwähnte ihn auch beim Thema „VII Gemina“ nicht. Er behauptet, daß nach der Eroberung Dakiens die Anwesenheit der Legion im „Illiricum-Gebiet“ nicht bekannt sei.

3. 1943 fand A. Radnóti, der Ausgrabungen in Porolissum und insbesondere im Kastell auf dem Pomet-Berg durchführte, etwa 142 Dachziegel mit dem Stempel L VII GF. A. Radnóti's Lektüre war richtig: L(egio) VII G(emina) F(elix) (vgl. *Közlemények* III, 1943, Anm. 74, S. 97 = *Tóth* 1978, S. 46).

Nicolae GUDEA

Universitatea „Babeș Bolyai“ Cluj-Napoca

e-mail: ngudea@gtc.ubbcluj.ro

4. J. Szilágyi, der ausgezeichnete Kenner der gestempelten Ziegel jener Zeit lehnte A. Radnóti's Lektüre kategorisch ab und blieb bei der Lektüre: (I)egio VII C(laudia) (Szilágyi 1946, S. 14, Taf. III, 47).

5. In dem Artikel über Porolissum (RE 23, 1953, Kol. 267) blieb auch C. Daicoviciu, der während der Ausgrabungen, die zwischen 1939-1940 von ihm geleitet wurden, Stempel vom L VII GF-Typ gefunden hatte, bei der Lektüre: (I)egio VII C(laudia).

6. E. Tóth, der A. Radnóti's Ausgrabungsergebnisse von Porolissum posthum veröffentlicht hatte und den Stempel als L(egio) VII G(emina) F(elix) las, kommentierte anhand der Fundorte und der damals identifizierten stratigraphischen Verhältnisse die Entdeckung der Stempel und behauptete die Anwesenheit einer Einheit der Legion VII Gemina Felix in Porolissum. Für die Anwesenheit der Einheit in Porolissum hat E. Tóth eine längere Zeitspanne zwischen dem Ende des 2. Jahrhunderts und dem Anfang des 3. Jahrhunderts vorgeschlagen (Tóth 1978, S. 46-47), bzw. Zwischen der Herrschaft von Marcus Aurelius und dem Anfang der Herrschaft von S. Severus, dann (auf S. 49) das letzte Drittel des 2. Jahrhunderts (unsere Anm. 165-200 !); auf S. 49 schlägt er sogar eine spätere Datierung (zwischen 231-260 !) vor. Er legt nicht fest, in welchem Moment dieser Zeitspanne die Legion in Porolissum anwesend war.

7. Zwischen 1976-1978 habe ich mehrere „ältere“ Funde aus Porolissum veröffentlicht (Gudea 1976; Gudea 1978), unter denen sich auch gestempelte Ziegel vom L VII GF-Typ befanden. Ich habe selbstverständlich – unabhängig von E. Tóth, dessen Arbeit in Rumänien um die Zeit noch nicht angekommen war – die Anwesenheit einer Legionseinheit in Porolissum behauptet und sogar diese Anwesenheit für den Anfang des 3. Jahrhunderts n.Chr. festgelegt.

8. Inzwischen ist auch die Inschrift von Potaissa erschienen, auf der die Legion VII Gemina Pia Felix neben der Legion V Macedonica auftaucht – letztere trug den Beinamen *pia constans* – und die gewöhnlich für die Zeit nach 180 datiert wurde (Bărbulescu – Z. Milea, SCIV 26.4, 1975, S. 573-574). Die allgemeinere Datierung der Inschrift knüpfte sich nicht unmittelbar an die Datierung von Porolissum, aber beide ließen die Anwesenheit einer Legionseinheit in Dacia Porolissensis um das Ende des 3. Jahrhunderts – wenn nicht sogar später – voraussetzen.

9. Zwischen 1977-1989 habe ich selbst (N. Gudea) die archäologischen Ausgrabungen im Kastell auf dem Pomot-Berg geleitet. Es wurden zahlreiche (mehr als 200) Stempel der Legion VII (Gemina Felix) entdeckt. Alle gehörten zum L VII GF-Typ. Die Kontexte, in denen sie gefunden wurden, sind relativ sicher für die Errichtungszeit des Kastells mit Steinmauer während Caracallas Herrschaft (209-216) (bei der *porta praetoria*, *porta principales*, *porta decumena*, bei den Ecktürmen) oder für die wiederhergestellten oder verschönerten Anlagen aus derselben Zeit datierbar (*principia*). Andere gestempelte Ziegel von demselben Typ sind in Bauten erschienen, die aber in eine etwas spätere Zeit, nach dem Anfang des 3. Jahrhunderts n.Chr. festgelegt werden können (es wird vermutet, daß solche Bauten während der Herrschaft von Alexander Severus errichtet wurden: z.B. der Wasserbehälter, sowie die auf beiden Seiten der *principales* und *praetoria*-Tore, über dem Wall und über der *via sagularis* errichteten Gebäuden (Gudea 1989a, S. 160-161; Gudea 1989b, S. 24, Abb. 10).

10. P. Le Roux nahm in seinem Buch über das römische Heer aus den iberischen Provinzen (Le Roux 1982) die Anwesenheit einer Legionsvexillatio in Dakien an (S. 960 und Anm. 232 bis); trotz aller oben erwähnten chronologischen Daten – um ein gewisses „Schema“ zu erhalten – behauptete er aber die Anwesenheit dieser Einheit in Dakien während der Eroberungskriege (101-106 n. Chr.) (völlig ohne irgendeine historische, archäologische oder epigraphische Basis: S. 248, Anm. 256).

11. Ich habe diese Datierung in einem Artikel bestritten/kommentiert (Gudea 1984), in dem ich die vorhandenen epigraphischen, archäologischen Argumente wiederholt und die Wahrscheinlichkeit der Anwesenheit einer Einheit der Legion VII Gemina Felix in Porolissum während der Eroberungskriege (101-106) abgelehnt habe.

12. P. Le Roux hat auf meinen Artikel nicht geantwortet und die Bemerkungen nicht angenommen; in späteren Veröffentlichungen (Le Roux 2000, S. 390, Anm. 74) hat er weiterhin seine alte Hypothese behauptet (jene der Teilnahme der Legion an den dakischen Kriegen; in einer Anmerkung meint er aber, daß „die Datierung der Stempel nach 197 nicht 197 nicht akzeptiert werden kann“). Also fand die Anwesenheit der Einheit in einer Zeitspanne von wenigstens 80 Jahren statt !

13. Gleichzeitig unterstützt ein anderer Deuter aus der Ferne usw. I. Piso (Piso 2000, S. 219-220) die Lektüre der (oben erwähnten) Inschrift aus Potaissa/Turda als legio VII Gemina, lehnt die Wahrscheinlichkeit der Teilnahme der Legion an den dakischen Kriegen ab, datiert aber die Anwesenheit der Legionseinheit in

Porolissum eher für die Herrschaft von Commodus und schlägt einige unmögliche und unbeweisbare Entwürfe vor. I. Piso hat die chronologischen Aspekte der Stempelfunde L VII GF aus dem Kastell vom Pomet-Berg überhaupt nicht erforscht !

Dies wäre ungewähr die Geschichte der Stempel vom L VII GF-Typ aus Porolissum.

Den spanischen Archäologen, die sich mit dem Kastell aus Leon und mit der Legion VII Gemina Felix beschäftigen und im allgemeinen jenen, die die Archäologie am Schreibtisch betreiben (!), möchte ich folgendes beibringen:

a. in Porolissum, dem beträchtlichen militärischen Komplex in Dacia Porolissensis (Abb. 1), dem Hauptstützpunkt des nordwestlichen dakischen Limes (Abb. 2) wurden insbesondere im großen Kastell auf dem Pomet-Berg (Abb. 3) um die 200-250 gestempelten Ziegel der Legion VII Gemina Felix vom L VII GF-Typ (Abb. 4; Abb. 5) gefunden. Es wurden nur die Ziegel gestempelt;

b. all diese gestempelten Ziegel stammen aus den Teilen der im Jahr 213 errichteten Festung oder aus Bauten, die mit der selben Gelegenheit wiederhergestellt wurden (z.B.: *principia*), bzw. Aus den Tor- und Ecktürmen, die alle mit Dachziegeln bedeckt waren, sowie aus Gebäuden, die dem archäologischen Kontext entsprechend in die Zeit nach diesem Datum festgelegt werden können. Die gestempelten Dachziegel sind mit Münzen, gestempelten Luxusgefäßen, mit Ziegeln, die den Stempel der Legion III Gallica haben (Gudea 2002) usw., verbundene. Alle datieren entweder aus der Zeit der Errichtung der Steinumwallung (213) oder aus einer darauffolgenden Zeit (die noch nicht bestimmt werden kann);

c. die vom archäologischen Kontext von Porolissum gebotene Datierung wird teilweise von der Anwesenheit des Namens der Legion VII Gemina Pia Felix in der Inschrift von Potaissa/Turda (Legionsakastell), wo er neben dem Namen der Legion V Macedonica, die auch das Epitheton *pia constans* trug (vor allem für die Zeit nach 180 datierbar !), bestätigt.

d. die vom archäologischen Kontext von Porolissum gebotene Datierung wird auch von der Analogie mit den von A. Garcia y Bellido veröffentlichten Stempel-Typen aus Leon (*Legio VII Gemina*, Leon 1970, S. 569-600, Abb. 52-53) bestätigt; sie wurden auch für den Anfang des 3. Jahrhunderts n.Chr. datiert. Es kann bemerkt werden, daß in der Chronologie der Stempel der Legion aus Leon jene vom L VII GF-Typ mit denen vom L VII G APF-Typ (Abb. 6) parallel aufzufinden sind und daß die Abkürzung L für *legio* insbesondere im 3. Jahrhundert n.Chr. verwendet wurde.

Aufgrund der oben erwähnten Erwägungen behauptete und behaupte ich, daß eine Einheit der Legion VII Gemina Felix, die ihre Baumaterialien mit dem Stempel L VII GF versehen hatte, am Anfang des 3. Jahrhunderts – wenn nicht sogar für eine längere Zeit zwischen dem Ende des 2. Jahrhunderts und Anfang des 3. Jahrhunderts n.Chr. – in Porolissum anwesens war. Bemerkenswert lassen ziemlich sicher datierbare archäologische Kontexte vermuten, daß die Einheit auch später (nach 213) in Porolissum verweilte.

Der Grund für die Anwesenheit der Einheit in Porolissum kann sehr schwer bestimmt werden. Lange Zeit war ich der Meinung, daß es sich um eine Einheit gehe, die zum Feldheer des Kaisers Caracalla gehörte, die auch seinen Besuch in Porolissum vorbereitete. Es kann aber auch von einer Arbeitseinheit die Rede sein, die für die Leitung und Durchführung von Bau- oder Wiederherstellungsarbeiten heruntergeschickt wurde.

Abkürzungen und Literatur

Gudea 1976	N. Gudea, Legio VII Gemina Felix in Dacia, <i>SCIV</i> 27, 1, 1976, S. 109-114
Gudea 1978	N. Gudea, Descoperiri arheologice mai vechi sau mai noi la Porolissum (Ältere oder jüngere archäologische Funde in Porolissum), <i>ActaMP</i> , 2, 1978, S. 65-75
Gudea 1984	N. Gudea, Legio VII Gemina Felix in Porolissum. O rectificare cu caracter cronologic (Die Legion VII Gemina Felix in Porolissum. Eine chronologische Berichtigung), <i>ActaMP</i> 8, 1984, S. 227-229
Gudea 1989	N. Gudea, <i>Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman. I. Cercetări și descoperiri până în anul 1977</i> (Porolissum. Ein dako-römischer Komplex am nördlichen Rand des Römerreichs. I. Forschungen und Entdeckungen bis 1977), Zalău, 1989 (= <i>ActaMP</i> XIII, 1989)
Gudea 1989a	N. Gudea, <i>Porolissum. Der Schlußstein des Verteidigungssystems der Provinz Dacia Porolissensis</i> , Marburg 1989 (Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg, Heft 29)

- Gudea 1997 N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Moigrad-Pomet. Porolissum 1/Castrul roman de pe vârful dealului Pomet. Porolissum 1*, Zalău 1997
- Gudea 2000 N. Gudea, Contribuții la istoria militară a Daciei Porolissensis. 7. Îndreptări în legătură cu legio III Gallica (Beiträge zur Militärgeschichte der Provinz Dacia Porolissensis. 7. Berichtigungen bezüglich der legio III Gallica), *Revista Bistriței*, XVI, 2002, S. 47-54
- Le Roux 1982 P. Le Roux, *L'armée romaine et l'organisation des provinces iberiques d'Auguste à l'invasion de 4009*, Paris 1982
- Le Roux 2000 P. Le Roux, Legio VII Gemina (pia) Felix, in: Y. Le Bohec – Catharine Wolf, *Les legions de Rome sous le Haut-Empire. I. Actes du Congrès de Lyon (17-19 Septembre 1989)*, Lyon, 2000, S. 383-396
- Szilágyi 1943 J. Szilágyi, Dácia nyugati határának első védelmi vonala és helyőrségei (Die erste Verteidigungslinie und die Besatzungen der westlichen Grenze Dakiens), *Közlemények III*, 1943, S. 88-98
- Szilágyi 1946 J. Szilágyi, *A dáciai erődrendszer helyőrségei és a katonai téglabélyegek/Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, Budapest 1946
- Tóth 1978 E. Tóth, *Porolissum. Das Castellum in Moigrad. Ausgrabungen von A. Radnóti*, Budapest 1978

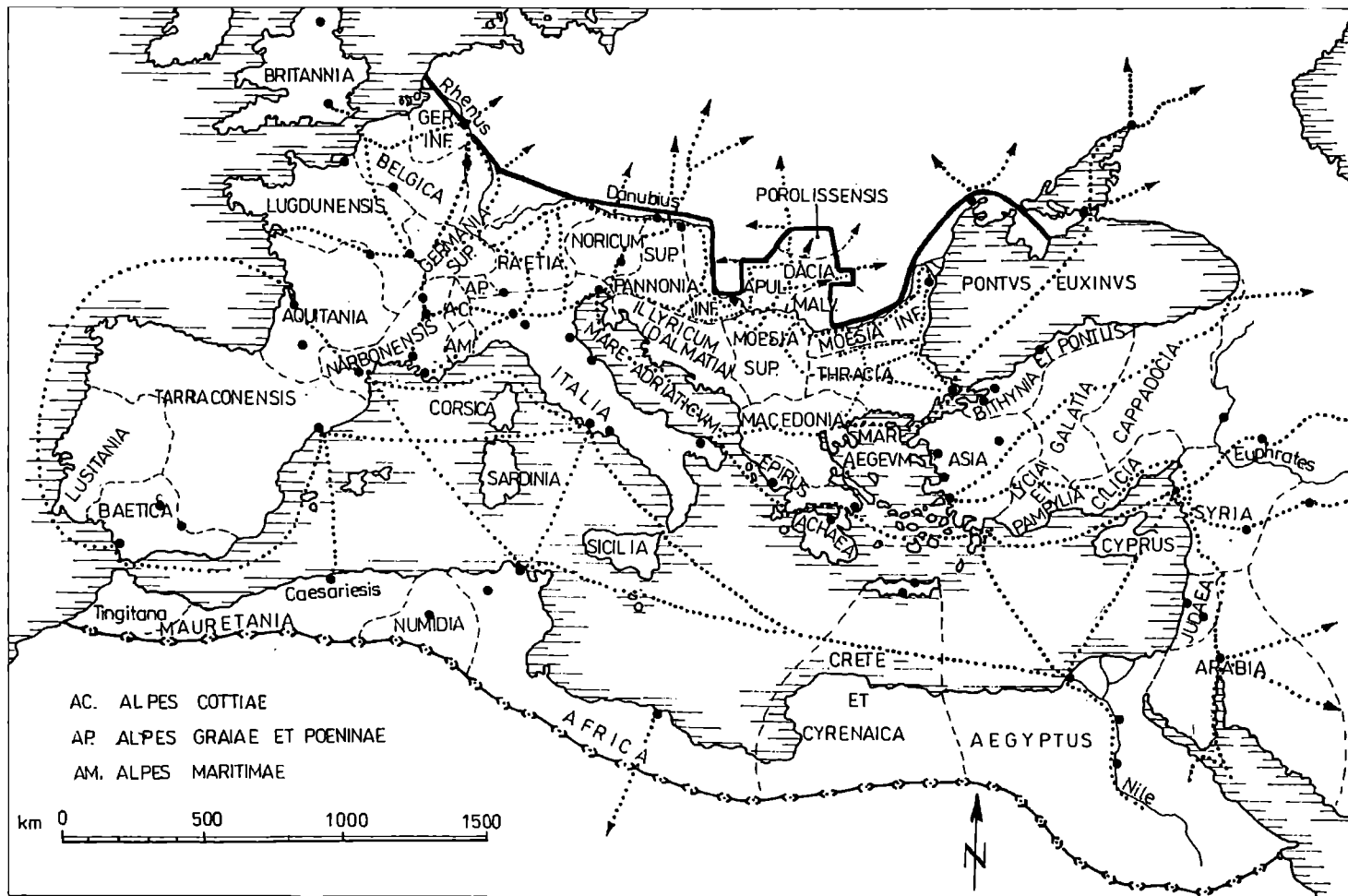

Abb. 1. Karte des Römerreichs im 2.-3. Jahrhundert n.Chr. Der Ort der Provinz Dacia Porolissensis wird von einem Pfeil gekennzeichnet

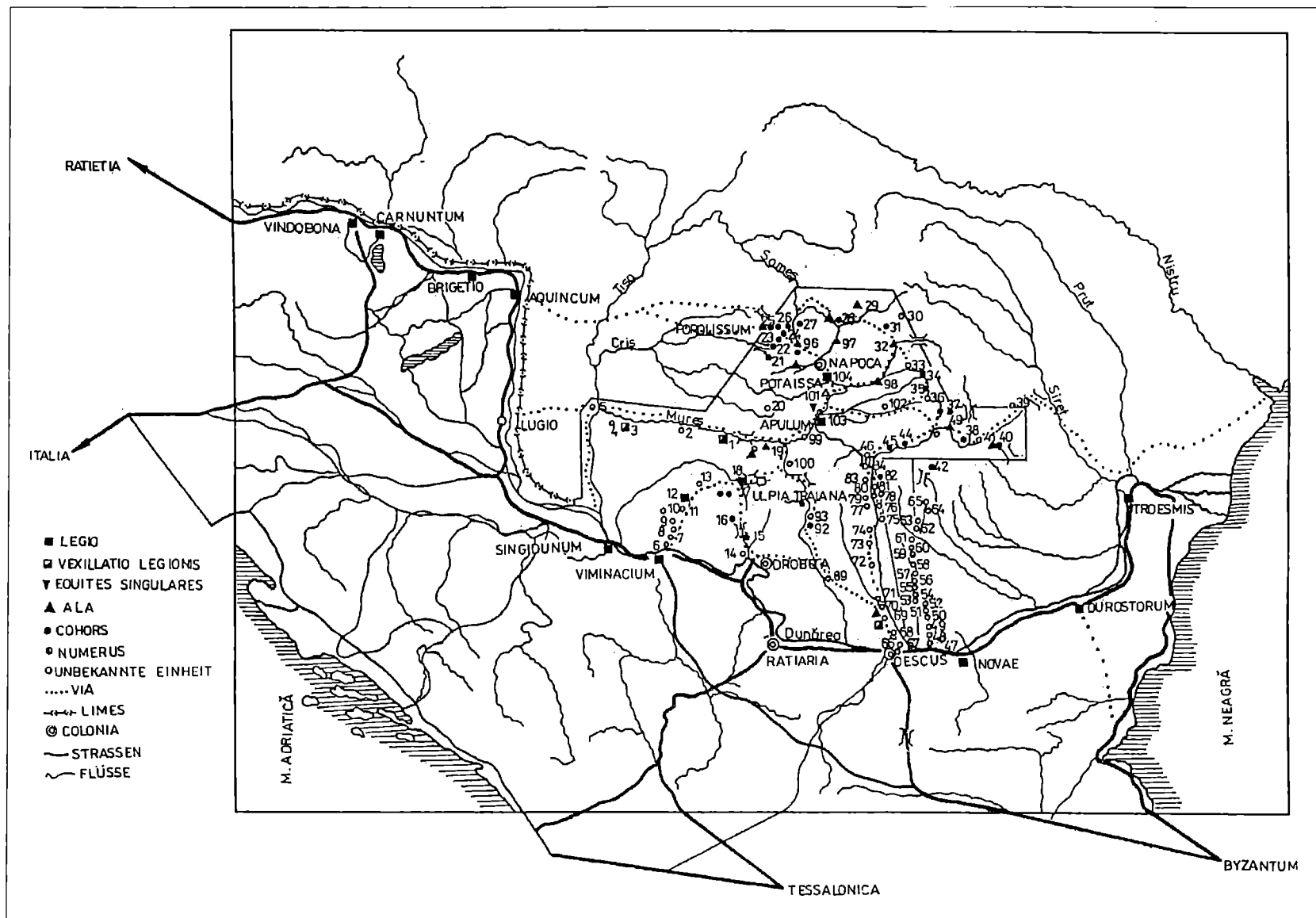

Abb. 2. Karte des Verteidigungssystems der dakischen Provinzen. Porolissum befindet sich in der norwestlichen Ecke des Systems

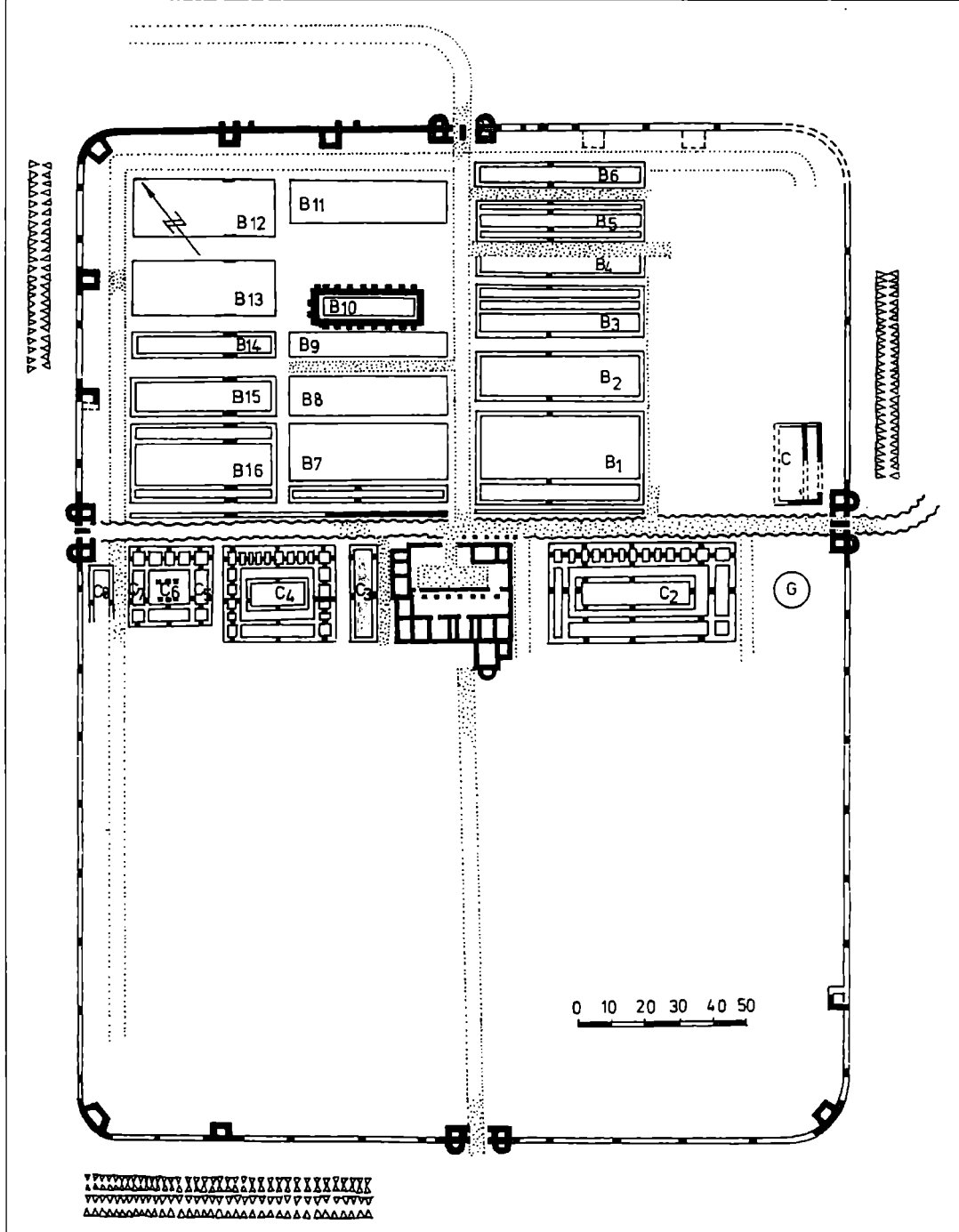

Abb. 3. Grundriß des Kastells auf dem Pommet-Berg/Moigrad (Porolissum 1). Mit den roten x-Zeichen sind die wichtigsten Orte gekennzeichnet, in denen Dachziegel der Legion Gemina gefunden wurden

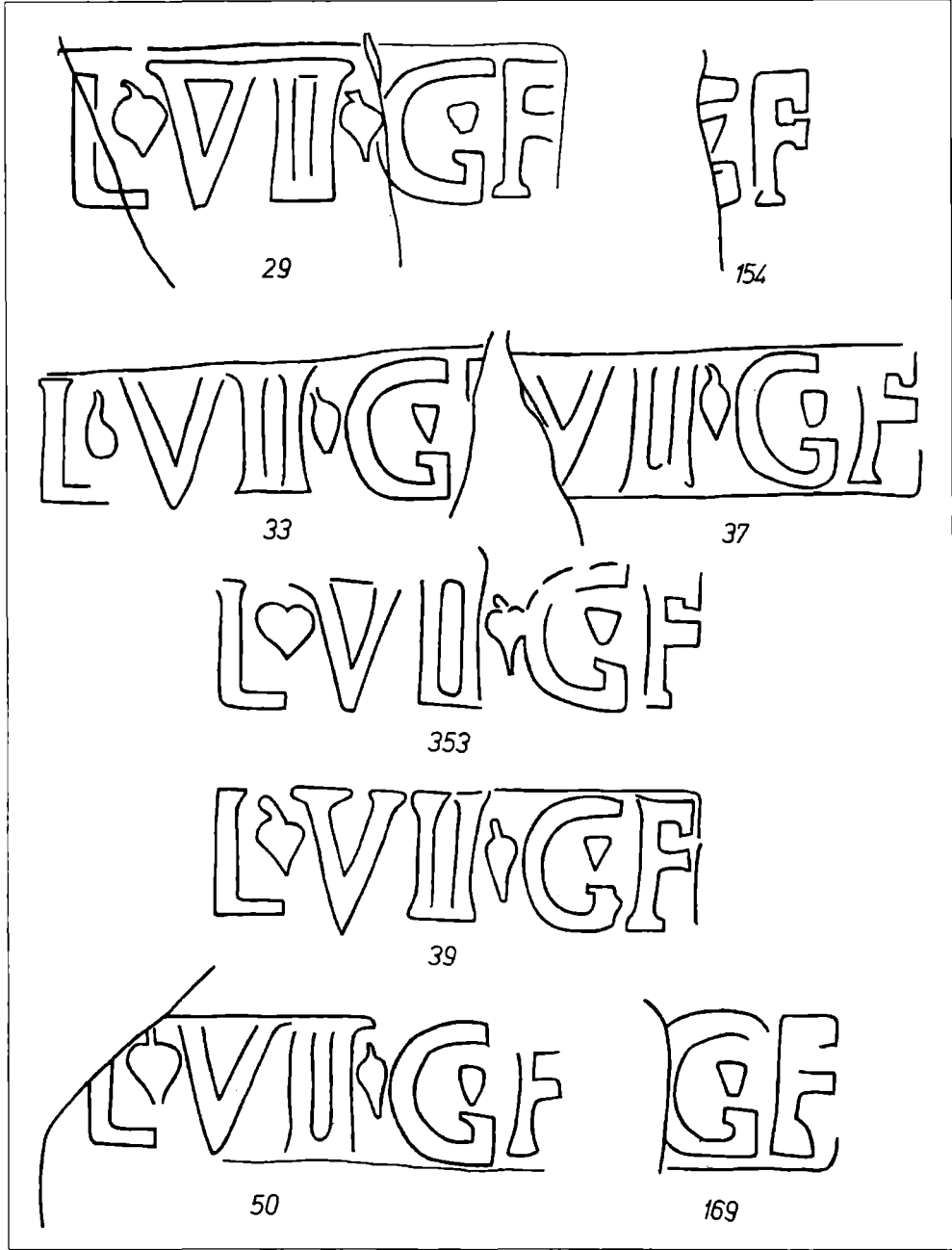

Abb. 4. Stempel der Legion VII Gemina Felix vom L VII GF-Typ,
die von A. Radnóti entdeckt wurden (nach Tóth 1978)

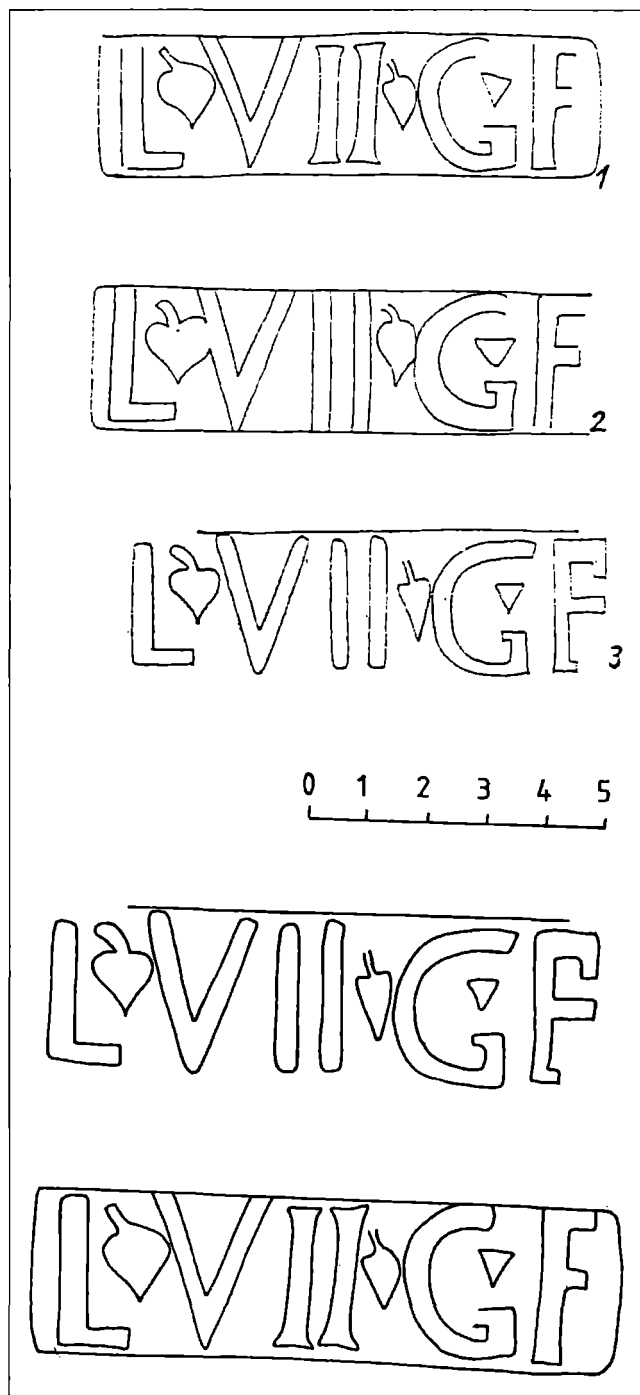

Abb. 5. Stempel der Legion VII Gemina Felix vom L VII GF-Typ, die von N. Gudea entdeckt wurden (vgl. *Gudea 1989; Gudea 1989a; Gudea 1997*)

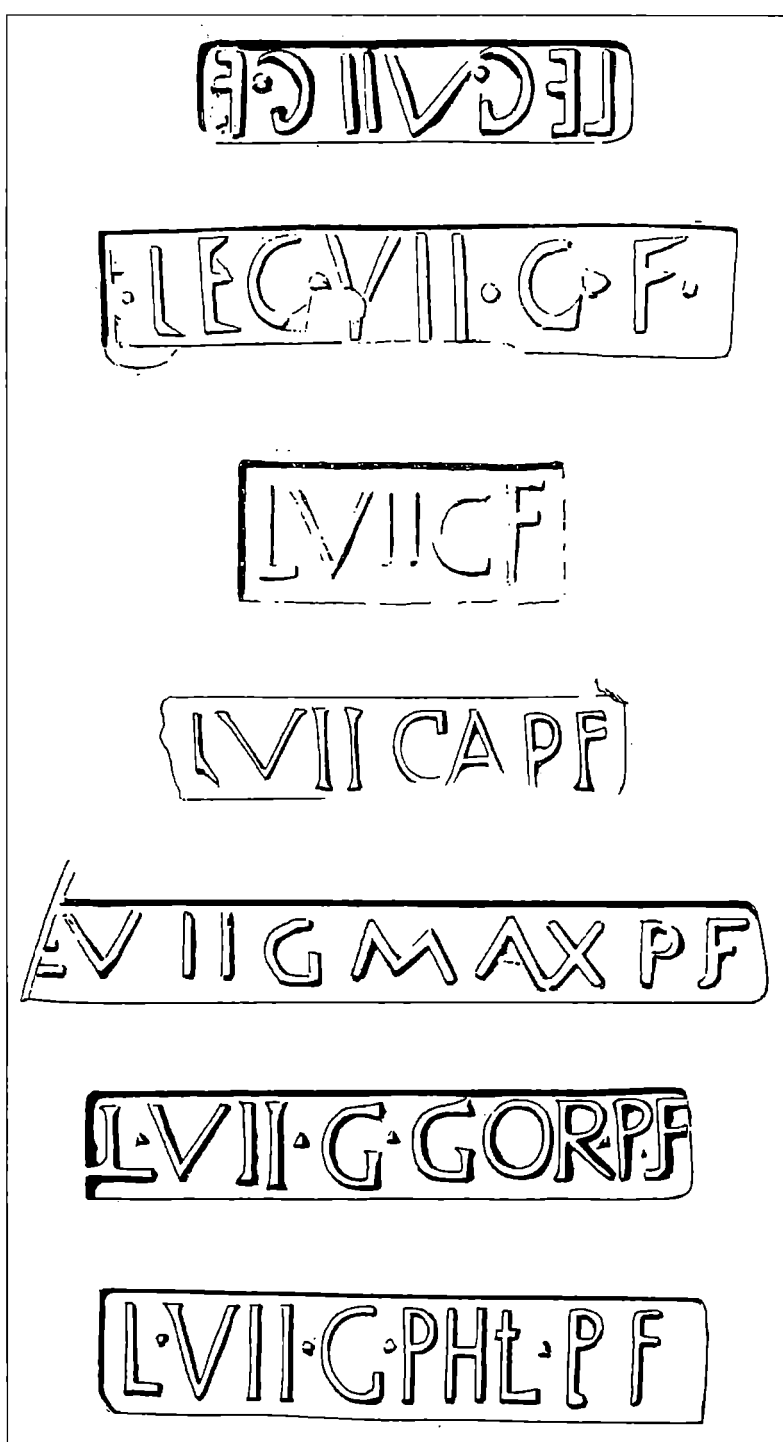

Abb. 6. Stempel der Legion VII Gemina Felix von Leon;
 die Typen: LEG VII GF; L VII GF; L VII GA PF; L VII G MAX PF; L VII G GORD PF; L VII G PHIL PF
 (nach A. Garcia y Bellido, *Legio VII Gemina*, Leon 1970, Abb. 53, 56, 57, 58, 59)

Cuvinte cheie: Dacia Porolissensis, Ilișua-Arcobadara, castru roman, metalurgia bronzului, creuzete, tipare.

Mots clés: Dacia Porolissensis, Ilișua-Arcobadara, camp romain, metallurgie du bronze, creusets, moules.

Dovezile arheologice privitoare la existența unor activități artisanale în caste și în jurul acestora sunt relativ frecvente în Dacia ca și în alte provincii din Imperiu. Ele erau menite să asigure sau să completeze nevoile soldaților ca și a populației arondate acestor centre. Diversitatea și dimensiunile activităților artisanale era dependentă de resursele naturale și posibilitatea aprovizionării acestor ateliere, de mărimea pieței căreia i se adresau și de stabilitatea acesteia. Dacă anumite categorii de artefacte care includ o tehnologie avansată și o specializare înaltă erau produse în centre cu tradiție, de unde erau difuzate pe spații largi prin intermediul schimbului, altele, menite să satisfacă nevoile curente, puteau fi acoperite de ateliere locale, pentru care exista atât materia primă cât și oficine capabile să le producă. Acoperind mare parte din nevoile provinciei producția meșteșugărească include o paletă extinsă de activități, de la materiale de construcție și exploatarea miniere, la producția ceramică, unelte și ustensile din fier, piese de port și echipament militar, îmbrăcăminte și hrană.

Castrul și vicusul militar de la Ilișua oferă numeroase elemente legate de activități artisanale menite să asigure atât aprovizionarea trupei cât și traiul populației din teritoriu. Pentru ridicarea construcțiilor și monumentelor de piatră a fost utilizată roca locală, prin deschiderea unor cariere în vecinătatea castrului¹, iar masivul de sare din apropiere a servit pentru nevoile curente, urmele exploatarei fiind semnalate la est de castru². Ateliere ceramice au acoperit mare parte a veselei necesare, fiind produse atât vase pentru servirea mesei cât și pentru păstrarea și prepararea hranei³. Numărul mare de unelte și instrumente pentru prelucrarea lemnului și pietrei, unelte agricole și ustensile casnice⁴, piese de port și echipament militar, materiale de construcție și armament agrementează o viață economică activă, conectată la nevoile populației și trupei de cavalerie staționate aici.

Categoriile de artizani și formele de producție în cadrul atelierelor locale ca și identificarea acestor ateliere rămâne și la Ilișua o sarcină dificil de rezolvat. Prezența unor piese rebutate sau în curs de prelucrare, mici depozite de materiale sau instrumente de lucru ori descoperirea unor loturi de produse destinate pieței formează baza documentară care indică o producție artizanală locală, destinată în principal echipării și traiului soldaților dar și aprovizionării locuitorilor din teritoriu din preajmă, inclusiv a celor din barbaricum. Este de așteptat ca atelierele importante să se fi concentrat în vicus, așa cum indică constatările din alte centre ale provinciei, unde cercetarea așezărilor a fost mai extinsă, Tibiscum, Micia⁵. Un atelier de fierărie a fost descoperit la nord-

1 C. Gaiu, R. Zăgreanu, *Inscripții și piese sculpturale din castrul roman de la Ilișua*, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2011, p. 15-17.

2 K. Torma 1865, *Az Alsó-Ilosvi római állótábor s műemlékei*, în *Erdélyi Múzeum Évkönyve* III, 1864-1865, p. 14.

3 D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu 1997, *Castrul roman de la Ilișua*, Bistrița, p. 54-55; C. Gaiu, *Grupul de cuptoare de ars ceramică de la Ilișua*, în *Ateliere și tehnici meșteșugărești. Contribuții arheologice*, Ed. Accent, 2002, p. 161-197.

4 I. Hica-Câmpeanu, *Din colecțiile Muzeului de Istorie al Transilvaniei – donația Torma Karoly – Unelte și arme din zona Ilișua – Cristești Ciceului*, în *ActaMN*, XIX, 1982, p. 593-605; C. Gaiu, *Unelte de fier din castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua*, în *Revista Bistriței* XV, 2001, p. 103-116.

5 Benea 2002, p. 31-54; Benea 2008, p. 115-118.

Corneliu GAIU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
e-mail: corneliugaiu@yahoo.fr

vest de castru⁶, alte amplasamente artizanale fiind semnalate pe terasa joasă, de o parte și alta a drumului care duce la castru. Cantitatea impresionantă de piese de armament, ustensile și materiale de construcție din fier constituie de asemenea repere pentru funcționarea unor fierării locale⁷.

Nevoia de a asigura necesarul pieselor de harnașament și echipament militar a determinat constituirea unor ateliere pentru prelucrarea bronzului în majoritatea castrilor sau în apropierea acestora. La nivelul provinciei sursele arheologice au semnalat un număr de 31 de ateliere pentru prelucrarea bronzului⁸, 12 în mediul militar și 19 din mediul civil, cele mai multe stabilite doar pe baza unor instrumente artizanale sau fragmente de tipare sau piese în curs de prelucrare. Construcții distincte în care au fost descoperite spații destinate unor ateliere de bronzieri au fost evidențiate în castrile de la Buciumi⁹ și Cășei¹⁰. Indicatorul cel mai frecvent pentru prezența unor oficine de prelucrare a bronzului îl constituie creuzetele, utilizate pentru topirea bucăților de metal în vederea turnării în tipare. În castrile s-au aflat la Porolissum, Potaissa, Cășei, Bologa, Feldioara, Micia, Romita, Slăveni, Gherla¹¹. O mai mică atenție a fost acordată obiectelor în curs de prelucrare sau rămase nefinisate, care indică o vădită activitate artizanală¹². Criteriile avute în vedere pentru tipologia atelierelor sunt determinate mai degrabă de stadiul cercetării dintr-un sit sau altul decât de amploarea activităților meșteșugărești desfășurate. Mult mai relevant pentru evaluarea activității meșteșugărești este stabilit prin numărul și tipurile de obiecte întâlnite, care pot semnală șarje sau categorii de piese specifice unui anumit centru sau atelier, iar astfel de aprecieri nu lipsesc¹³.

Cercetările arheologice din castrul roman de la Ilișua au scos la lumină un bogat și variat inventar arheologic care concură la cunoașterea vieții și echipamentului trupei de cavalerie staționate aici, *ala Tungrorum Frontoniana*. Pe lângă alte numeroase artefacte, care subliniază un serios efort legate de construirea și refacerea construcțiilor din castru, de asigurarea apărării și întreținerea trupei, există o paletă largă de obiecte și subansamble provenind de la echipamentul soldaților și de la harnașamentul de cavalerie, lucrate din bronz. Dacă o parte din piesele de port au aparținut echipamentului cu care trupa era echipată la dislocare, pentru completarea și echiparea soldaților în continuare s-a apelat atât la furnituri lucrate în centre de tradiție din Imperiu sau din provincie, dar și prin activitatea unor artizani locali.

Prin anumite caracteristici, funcționarea unui atelier pentru prelucrarea pieselor din bronz în castrul auxiliar de la Ilișua, era deja evidențiată. Avem în vedere în primul rând acele piese rămase nefinisate sau în curs de prelucrare, identificate în loturile de materiale studiate. În setul de fibule provenind din săpăturile lui K. Torma, păstrat în muzeul din Cluj-Napoca, a fost identificată o fibulă în curs de prelucrare care mai păstrează bavura de turnare¹⁴ și o alta cu resortul reparat, din descoperirile mai recente¹⁵. O spectaculoasă descoperire monetară, care probează realizarea de falsuri monetare în castru de aici, îl oferă sestertul găsit la porta praetoria, în bastionul din stânga intrării, o monedă turnată într-un tipar bivalv, care păstrează ciotul de pe canalul de turnare și bavura marginală¹⁶, care imită o emisiune Antoninus Pius.

Investigațiile din spatele pretoriului, în retentura dextra, au interceptat un nivel gros de arsură, în care s-au găsit mai multe creuzete din lut, fragmentare. Un drum de hotar care traversează castru de la vest la est nu a îngăduit extinderea săpăturii, pentru a putea reconstitui aspectul și dimensiunile atelierului, indicat de fragmentele amintite. Chiar și fără a se reuși degajarea bănuțului cuptor, există premise suficiente pentru

6 Zgure de fier, ciocane, dornuri și o lingură de turnat metalul au fost găsite și în castru. C. Gaiu, *Unelte de fier din castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua*, în *Revista Bistriței* XV, 2001, 103 sqq, fig. 3/3.

7 Benea 2008, p. 11 sqq.

8 Benea 2008, p.112-113.

9 Chirilă *et alii* 1982, p. 57-58.

10 Isac 2003, p. 144-145.

11 Benea, 2002, p. 34-35; Benea 2008, p. 124; Ardevan 2007.

12 Cociș 1995, p. 385; Petculescu 1991, p. 9-10.

13 Gudea 1989; Cociș 2004 p. 35-36.

14 Protase, Cociș, Gaiu 1993, p. 60, nr. 23, fig. 2/23; Cociș 2004, p. 35, pl. LXIII/946.

15 *Ibidem*, p. 52, fig. 2/31.

16 Ardevan 2002; Găzdac, Gaiu, Marchiș 2011, p. 119, nr. 233. O monedă obținută prin același procedeu a fost descoperită în mediul dacic, la Șimleul Silvaniei (Iaroslavschi 1997, p. 82, nota 222).

o astfel de supoziție. O situație similară s-a înregistrat la Cășeu unde, într-unul din colțurile pretoriului, a funcționat o *fabrica*¹⁷, evidențiată prin degajarea unei cuptor cu structură din piatră și topituri de minereu.

Un alt amplasament pentru o instalație artizanală legată de prelucrarea bronzului, sugerată de zecile de aplici emailate din bronz¹⁸, a funcționat se pare în spațiul dintre *praetorium* și *via principalis*. Aici, pe lângă seriile de piese realizate după tipare identice, s-au găsit piese nefinisate sau lipite între ele din cauza temperaturii degajate de focul care a mistuit instalația, topitură și zguri de bronz.

Probe evidente ale unei oficine metalurgice au fost descoperite și în alte puncte din castru.

Tipar lucrat din pastă cu pietricele și nisip în compoziție (Pl. III); fragmentul are dimensiunile de 13, 6 x 13,5 x 3,7 cm. Pe una din fețele tegulei a fost imprimat în pasta crudă o alveolare în formă de cartuş dreptunghiular, păstrat fragmentar, cu laturile de 50 x 37 mm prelungit printr-un canal lung de 83 mm cu o lățime de 18 mm, adânc de 8,6 mm. Pe fața opusă piesa are o șanțuire marginală, probabil pentru fixarea tiparului într-un cadru rigid. Starea fragmentară a piesei nu permite stabilirea funcționalității sale certe, dacă ne aflăm în prezența unui tipar în care erau turnate obiecte din bronz sau era utilizat pentru obținerea de lingouri. Vestigii asemănătoare sunt semnalate și în alte centre din provincie la Ulpia Traiana Sarmizegetusa¹⁹, Porolissum²⁰, Tibiscum²¹, interpretate ca tipare pentru turnat lingouri²².

Tipar din gresie gălbui maronie de formă trapezoidală cu dimensiunile: L = 72,15 x 74,29 mm, l = 61,21 x 55,14 mm, gr = 23,62 mm (Pl. I). Pe una din fețe, având suprafața abrazivă, este săpată cu ajutorul unei dălțițe negativul unei cataramă cu veriga ovală cu urechiușă trapezoidală. Dimensiuni verigă: L = 19 mm, l = 31 mm, urechiușă: 12,30 x 26,68 mm adâncimea de turnare = 4 mm. Canalul de turnare are o lungime de 24 mm, posibil să permită și turnarea spinului cataramei.

Pe cea de-a doua față a tiparului, șlefuită, sunt săpate negativele unor pandantive și aplici de echipament militar: pandantiv în formă de lunula cu diametru de 17,7 mm și adâncimea 2,8 mm, canalul de turnare are 9 mm. Sub ea este scobit tiparul unei aplici cordiforme cu lobi inegali, cu canalul de turnare lung, L = 43 mm, L aplică = 24 mm, l = 5,6 mm. În partea din dreapta este adâncit tiparul unui capăt de curea cu cap triunghiular și corp fusiform, fixat prin trei nituri: L = 43,5 mm, canal de turnare = 12 mm.

Cele mai multe tipare cunoscute în provincia Dacia aparțin unor tipare din lut care presupune amprentarea piesei arhetip după care se confecționa negativul, care era uscat și ars în cuptor, în care se turna bronzul. După turnare tiparul era spart și aruncat, ceea ce explică numărul mai mare de tipare din lut descoperite, conducându-l pe S. Cociș să concluzioneze că "metoda formei pierdute" este unicul procedeu de turnare a bronzului, atestat arheologic în Dacia²³. Sunt prezente în atelierele de la Tibiscum²⁴, Porolissum²⁵, Gilău²⁶, Napoca²⁷, Romula²⁸, Sucidava²⁹ și Copăcenii³⁰. Un singur tipar lucrat din gresie a fost descoperit la Ulpia Traiana Sarmizegetusa³¹, metoda permițând obținerea unor piese de o calitate mult mai bună³². Cel mai frecvent tiparele din piatră apar

17 Isac 2003, p. 145.

18 Gaiu 2007, p. 182-183.

19 S. Cociș 1987, p. 178, fig. 4 a-d; Alicu *et alii* 1994, p. 137, pl. 79.

20 C. Timoc 1998, p. 53-55.

21 P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, *Tibiscum – cercetări arheologice (II)*, în ActaMN XX, 1983, p. 410-411, pl. VII/ 1-2.

22 Benea 2002, p. 33, fig. 5/9.

23 Cociș 2006, p. 112.

24 Benea 2002, p. 32-33, fig. 6/ 4-9.

25 Gudea 1989, p. 204.

26 Cociș 1995, p. 384 și 387.

27 *Ibidem*.

28 Gh. Popilian, *Un quartier artisanal á Romula*, în DaciaNS, XX 1976, p. 221sqq.

29 D. Tudor, *Sucidava*, Craiova 1974, p. 50.

30 Benea 2008, p.113.

31 C. Pop, D. Alicu, *Puncte de vedere privind centrul artistic de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în StComCaransebeș, III, 1979, p. 291; Marinescu, Pop 2000, p. 173.

32 Iaroslavschi 1997, p. 77.

în provinciile din Orient³³, pentru turnarea de vase, statuete, opaițe, aplici și piese de mobilier. S-au păstrat puține tipare din marmură și gresie în provinciile occidentale, la Vertault³⁴, Lyon, Camerton, Lansdown³⁵ și Augst³⁶.

Creuzet din pastă nisipoasă, lucrat cu mâna, culoare cenușie roșcat, de formă tronconică; dimensiuni: H = 18 mm, d = 28 mm (Pl. II/2). Ilișua, castru, *porta praetoria*, turn sudic.

Creuzet lucrat din pastă nisipoasă, pereții groși, neuniformi, cu suprafața vitrifiată de culoare vinețiu-maronie. Piesa are o formă aproximativ tronconică cu buza rotunjită, cu un cioc de scurgere modelat în grosimea peretelui: H = 49 mm, dg = 41 mm (Pl. II/3). Piesa întregită a fost găsită într-un strat de arsură din spatele pretoriului alături de alte fragmente de creuzet, care făceau parte din instrumentarul unui atelier de bronzier. Locul descoperirii: castru, *raetentura dextra*, S2/2002, adâncime -110 cm, în nivelul castrului mare de pământ.

Creuzet de bronz realizat prin turnare sub forma unui recipient paralelipipedic căreia i-a fost atașată o tijă de secțiune pătrată. Peretele posterior are o mică ramă care are la mijlocul părții superioare un ataș plat. Pe fundul casetei se observă picuri de bronz lăsați în urma topiturii utilizate probabil la reparația unor artefacte din bronz. Dimensiuni: L casetă=47 mm, l=25 mm, H=24 mm; L tijă=47 mm (Pl. II/1). Piesa, folosită probabil pentru topirea metalului în operații de reparație a pieselor din bronz și argint, a fost găsită în baraca V, din *praetentura sinistra*.

Metalurgia bronzului este exprimată și prin prezența în castru a numeroase bucăți de bronz și de plumb, utilizate la obținerea aliajului care era turnat în forme, la fel ca și de existența zgurilor și a topiturilor de bronz. O parte din lingourile și plăcile de bronz recoltate par să fie rezultate în urmă topirii unor deșeuri metalifere brichetate (Pl. IV/1). În alte cazuri deșeuri de tablă și piese deteriorate erau adunate și depozitate pentru necesitățile atelierului care funcționa în castru (Pl. IV/2), în vederea retopirii. Unele din fragmente fiind decupate cu foarfeca, atrag atenția asupra unor lucrări de reparații, practicate de către lucrătorii metalurgi. Reciclarea pare a fi o sursă importantă pentru furnizarea materiei prime în atelierele bronzierilor din castru³⁷, refolosirea obiectelor de bronz deteriorate fiind amintită de către Plinius cel Bătrân³⁸.

Chiar dacă nu se cunoaște planul nici unui cuptor sau atelier din interiorul castrului, prezența meșterilor bronzieri este indubitabilă. În ce măsură aceștia puteau să acopere nevoile curente ale trupei și cât de amplă era activitatea acestui atelier rămâne un subiect încă insuficient acoperit prin informațiile acumulate. Numărul mare de bronzuri emailate în tehnica *millefiori* poate reprezenta argumentul cel mai clar privind cunoștințele tehnice pe care acești meșteșugari le dețineau și a prestigiului pe care l-au avut în interiorul comunității.

Bibliografie

Alicu et alii 1994	D. Alicu, S. Cociș, C. Ilieș, A. Soroceanu, <i>Small Fiind from Ulpia Traiana Sarmizegetusa</i> , Cluj-Napoca, 1994.
Ardevan 2002	R. Ardevan, <i>Officina falsaria</i> din așezarea romană de la Ilișua, în BSNR XC-CXI, 1996-1997 (2002), nr. 144-145, p. 39-43.
Ardevan 2007	R. Ardevan, <i>Un creuzet roman de la Gherla</i> , în <i>Studia In Honorem Dr. Florea Costea</i> , Brașov, 2007, p. 350-356.
Baylei 2001	J. Bayley, <i>Non-ferrous metal technology in Britain in the earlier first millennium AD</i> , în M. Polfer (ed) <i>L'artisanat romain: evolutions, continuities et ruptures</i> . Monographies instrumentum 20, Montagnac 2001, p. 69-77.
Benea 2002	D. Benea, <i>Römische Werkstätten in Dakien(I) (mit Bezugnahme auf die herstellung von Schmuckstücken und militärische Ausrüstungsgegenstände aus Bronze)</i> , în <i>Zwischen Rom und Barbaricum. Festschrift für Titus Kolnik zum 70. Geburtstag</i> , Nitra 2002, p. 31-54.

33 Poulsen 2001, 330 sqq, fig. 1-6.

34 Feugère 1994, p. 161, fig. 21; Chardon-Picault 2005, p.138, 144, fig. 14.

35 Chardon-Picault 2005, p.138,

36 Martin 1978, p. 117, fig. 15.

37 Montandon 1997, p. 20; Bayley 2001, p. 69.

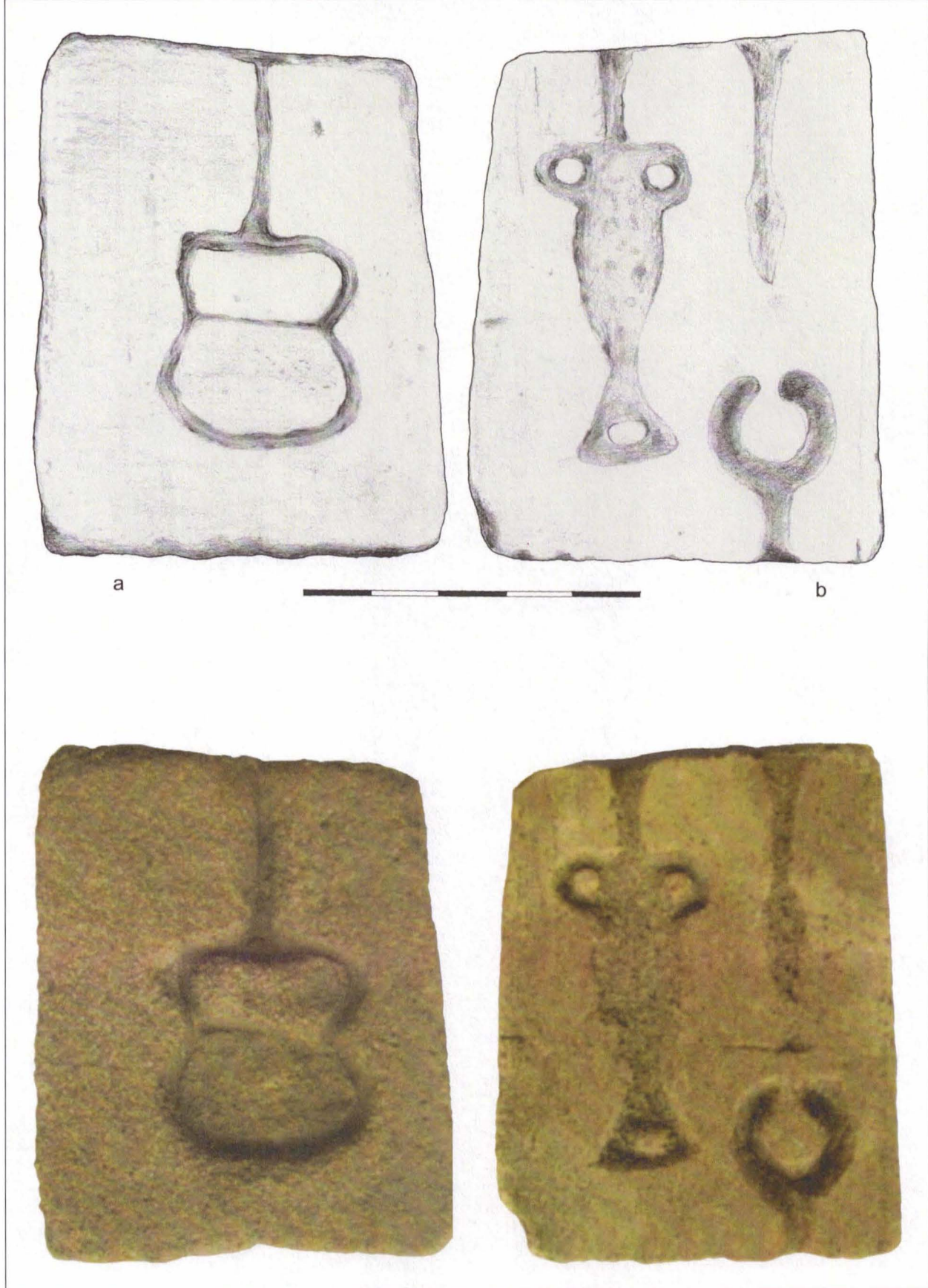
38 *Istoria Naturală*, I, XXXIV, 48, 97.

- Benea 2007 D. Benea, *Considerații privind cercetările arheologice referitoare la meșteșugurile din provincia Dacia*, în *Meșteșuguri și artizani în Dacia Romană*, Timișoara 2007, BHAUT 8, p. 35-68.
- Benea 2008 D. Benea, *Mineritul, metalurgia și prelucrarea metalelor*, în *Dacia în sistemul socio-economic roman*, Timișoara 2008, BHAUT 9, p. 11-95.
- Benea 2008a D. Benea, *Ateliere militare în Dacia romană*, în *Dacia în sistemul socio-economic roman*, Timișoara 2008, BHAUT 9, p. 376-388.
- Chardon-Picault 2005 P. Chardon-Picault, *L'artisanat des alliages à base de cuivre de Vertault-Vertillum (Côte-d'Or)*, în *Revue Archéologique de l'Est*, 54, 2005, p. 135-147.
- Chirilă *et alii* 1972 E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972.
- Cociș 1987 S. Cociș, *Tipare romane de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *SCIVA*, 38, 1987, nr. 2, p. 178.
- Cociș 1994 S. Cociș, *Ateliere de bronzieri în Dacia Romană*, în *ActaMN* 32/1, 1994, p. 383-391.
- Cociș 2004 S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană*, Cluj-Napoca 2004.
- Cociș 2006 S. Cociș, *Atelierul de artizanat de la Dierna (Orșova). Producția de fibule*, în *Revista Bistriței* XX, 2006, p. 111-123.
- Feugère 1994 M. Feugère, *La vaisselle gallo-romaine en bronze de Vertault (Côte-d'Or)* în *Revue Archéologique de l'Est*, 45, 1994, p. 137-168.
- Gaiu 2007 C. Gaiu, *Bronzurile cu email din castrul roman de la Ilișua*, în *Revista Bistriței*, XXI/1, 2007, p. 181-240.
- Găzdac, Gaiu 2011 C. Găzdac, C. Gaiu, *ARCOBADARA (Ilișua), Coins from roman sites and collections of roman coins from Romania VI*, Cluj-Napoca 2011,
- Gudea 1989 N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman (I)*, ActaMP XIII, 1989.
- Iaroslavschi 1997 E. Iaroslavschi, *Tehnica la daci*, Cluj-Napoca, 1997.
- Isac 2003 D. Isac, *Castrul roman de la SAMUM-Cășeu/The Roman Auxiliary fort Samum-Cășeu*, Cluj-Napoca 2003.
- Marinescu, Pop 2000 L. Țeposu-Marinescu, C. Pop, *Statuete de bronz din Dacia Romană*, București 2000.
- Martin 1978 M. Martin, *Römische Bronzegießer in Augst BL*, în *Archäologie der Schweiz*, 3, 1978, p. 112-120.
- Montandon 1997 B. Montandon, *Le travail du bronze à l'époque gallo-romaine*, în *Chronozones* 3, Lausanne 1997, p. 20-29.
- Oldenstein 1976 J. Oldenstein, *Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Studien zu Beschlägen und Zierat an der Ausrüstung der römischer Auxiliareinheiten des obergermanisch-rätischen Limesgebietes aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n.Chr.*, în *BRGK* 57, 1976, p. 49-285.
- Petculescu 1991 L. Petculescu, *Evidence for the production of Roman military equipment*, în *ARMA* 3, nr. 1, 1991, p. 9-10.
- Poulsen 2001 E. Poulsen, *On mould and models for ancient Roman small bronzes*, în A. Giumlia-Mair (ed) *I bronzi antichi: Produzione e tecnologia. Atti del XV congresso internazionale sui Bronzi Antichi*, Monographies instrumentum 21, Montagnac 2002, p. 330-337.
- Protase, Gaiu, Marinescu 1997 D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, *Castrul roman de la Ilișua*, Bistrița 1997.
- Quérel, Le Brazidec 1999 P. Quérel, M-L. Le Brazidec, *Considérations générales sur le problème de reconnaissance et de définition de la métallurgie du bronze sur les sites ruraux. Les "unités artisanales" de Gouvieux (Oise) et Roye (Somme)*, în M. Polfer (ed) *Artisanat et productions artisanales en milieu rural dans les provinces du nord-ouest de l'Empire romain*, Montagnac 1999, p. 151-163.
- Tătulea 1994 C.M. Tătulea, *Romula-Malva*, București, 1994.
- Timoc 1998 C. Timoc, *Un tipar pentru turnat lingouri de metal de la Porolissum*, în *Ziridava* 21, 1998, p. 53-55.
- Torma 1865 K. Torma, *Az Alsó-ilosvai romai állótábor és műemlékei*, în *Erlély Múzeum Emlékkönyve*, Kolosvar (Cluj) 1864-1865, p. 10-67.

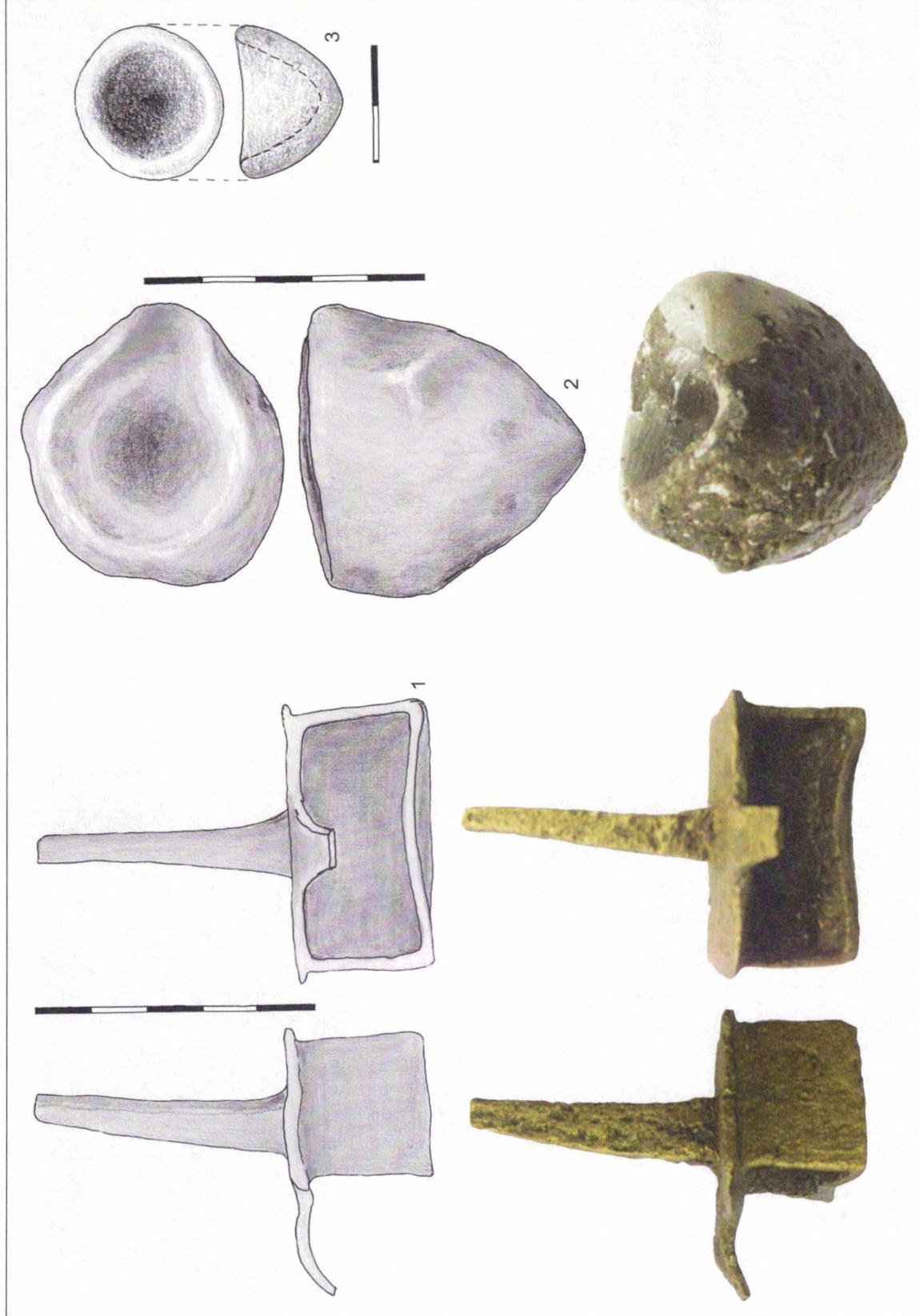
Vestiges de la métallurgie du bronze dans le camp romain de Ilișua

(Résumé)

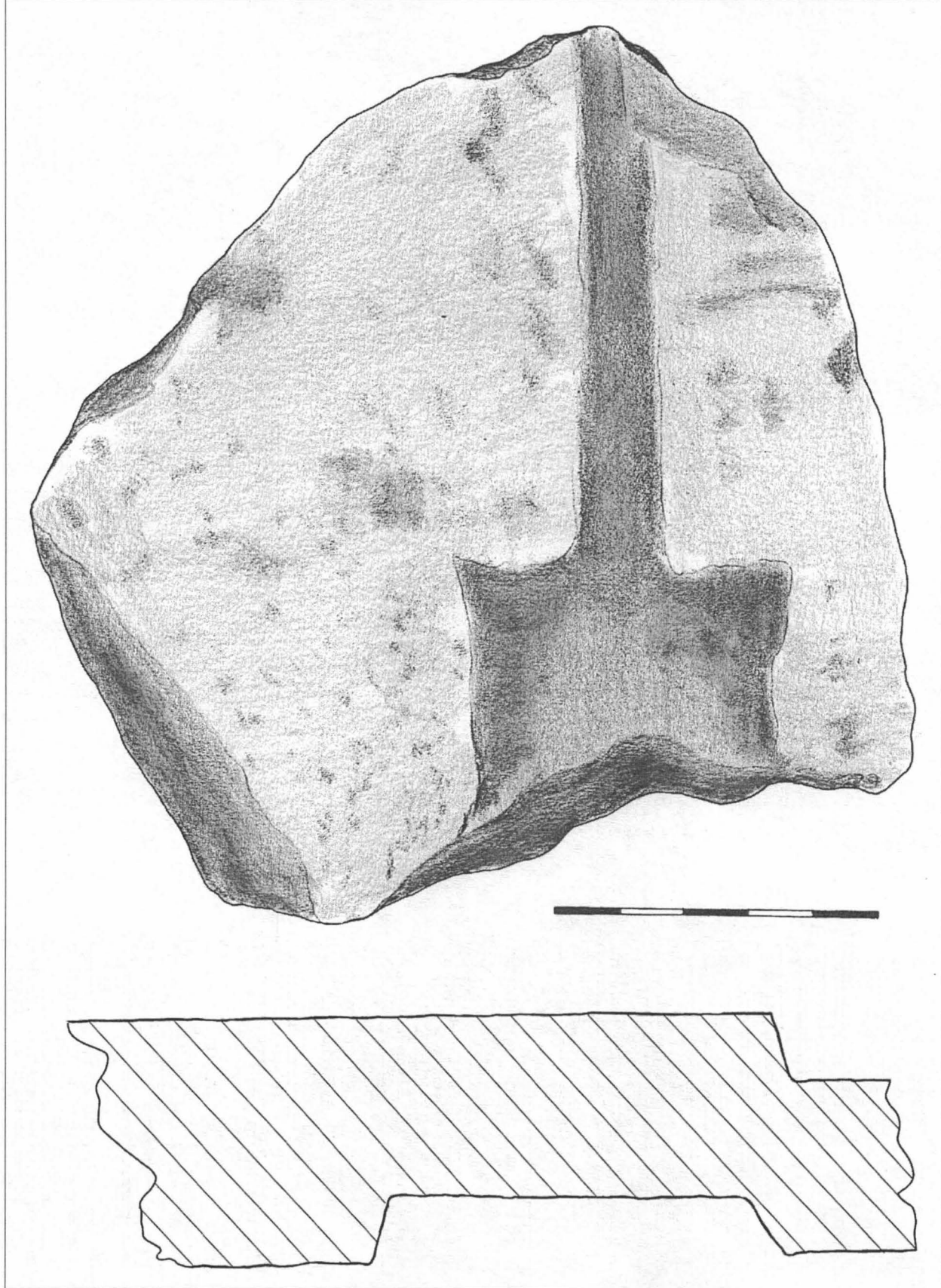
Des nombreuses pièces, accessoires pour les vêtements et objets d'équipement militaire, en bronze trouvées dans le camp auxiliaire de Ilișua, la série de pièces en cours de travail ou non finies, des restes de bronze et plomb ramassés en vue de leur refonte, la présence des outils d'artisans prouvent l'activité des maîtres en bronze qui ouvraient pour les besoins de la troupe ala Tungrorum Frontoniana. La découverte d'une moule de grès (Pl. I) utilisée pour les pièces d'équipement militaire et des creusets en argile (Pl. II/2-3) et bronze (Pl. II/1) confirme l'activité d'un atelier installé à l'intérieur de la fortification.

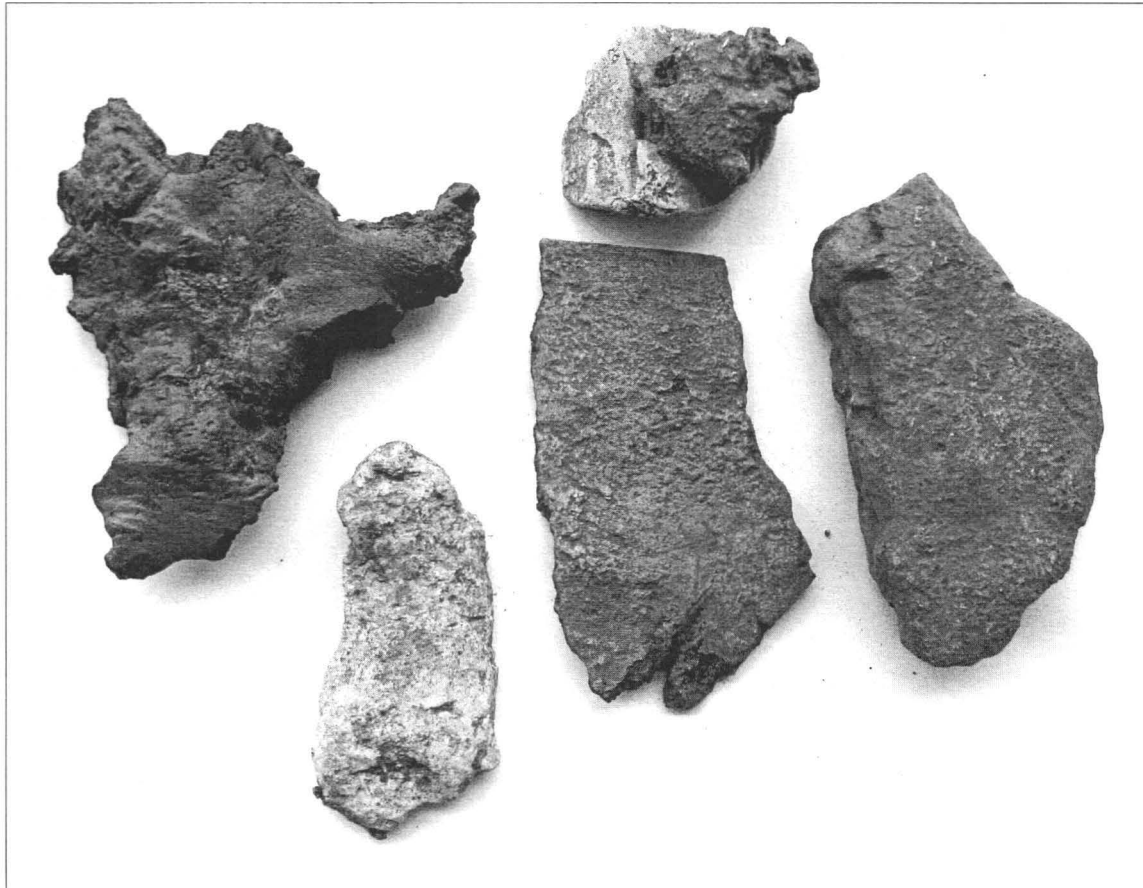
Pl. I. Tipar din gresie / Moule de grès

Pl. II. Ilișua – crenzete din bronz (1) și lut (2-3)
 Ilișia – crensets en bronz (1) et en argile (2-3)

Pl. III. Tipar din lut / moule en argile

Pl. IV. Ilișua – fragmente de bronz și plumb
Ilișua – des fragments de bronze et le plomb

Un perete posterior de *aedicula* funerară descoperit la Șieu-Odorhei (jud. Bistrița-Năsăud)

Radu ZĂGREANU

Cuvinte cheie: Dacia Porolissensis, monument funerar, *aedicula*, *villa rustica*.

Keywords: Dacia Porolissensis, funerary monument, *aedicule*, *villa rustica*.

Lumea rurală romană din provincia Dacia Porolissensis este una destul de puțin cunoscută și cercetată. Marea majoritate a descoperirilor s-au făcut accidental, puține situri de tipul *villa rustica*, fiind cercetate sistematic¹. Odată cu sedenterizarea noilor coloniști aduși în provincie în jurul orașelor și castrului militar sau de-a lungul principalelor rute de circulației ale provinciei, apar o serie de proprietăți și locuințe private. Aceste ferme agricole sunt cunoscute în literatura de specialitate sub numele de *villa rustica*. În bibliografia arheologică a Daciei sunt semnalate peste 100 de astfel de presupuse *villa rustica*², fără însă a fi fost cercetate măcar sumar toate dintre ele. Dacă în zona centrelor orașenești cum este Napoca acestea sunt mai numeroase, în zona castrului situate pe limes asemenea cazuri sunt extrem de rare. Acest fapt poate corespunde și unei realități, dar se poate datora și lacunelor de cercetare actuală. Cele mai multe dintre *villae*-le (sigure sau posibile) mari și mai prospere au fost cercetate sau numai identificate în teritoriul coloniilor, până acum. Dintre colonii doar pentru Potaissa, documentația este mai săracă, la fel și pentru teritoriul municipiului Porolissum (poate datorită faptului că teritoriul era rezervat pentru unitatea militară)³. Zona nord-estică a provinciei Daciei Porolissensis este destul de săracă în descoperiri de epocă romană în teritoriile din apropierea castrului. La fel este și cazul arealului aflat în subordonarea trupei *ala I Tungrorum Frontoniana* de la *Arcobadara* (Ilișua). Așezarea dezvoltată în jurul castrului, cuprindea un teritoriu redus ca areal⁴, fiind concentrată pe un spațiu nu cu mult mai mare decât spațiul castrului, având un caracter semiurban. Cu certitudine nevoile și cererile trupei cantonate aici nu putea fi satisfăcute doar de această așezare, așa că existența unor ferme agricole în zonă ni se pare destul de firească. Cantitățile calculate ca volum⁵ pentru satisfacerea nevoilor zilnice de alimente, produse obținute doar parțial din activitatea proprie, alături de cele necesare furajării cailor, trebuie să fi fost procurate din mediul civil aflat în imediata apropiere.

Localitatea Șieu-Odorhei⁶ (Pl. I. Fig.1) este situată în bazinul inferior al râului Șieu, înainte de vărsarea sa în Someșul Mare. Terasa majoră, joasă, din stânga râului a constituit, prin solul său bogat și comunicarea ușoară, un perimetru favorabil habitatului. Cele mai timpurii vestigii au fost semnalate pe terasa înaltă de la nord-vest de sat de pe suprafața căreia au fost recoltate fragmente ceramice eneolitice și din bronzul timpuriu. Pe aceeași terasă, la sud de acest punct (Pl. II, fig. 3), în anul 1982 a fost descoperit un tezaur monetar format din 214 monede: 97 tetradrahme emise de provincia *Macedonia Prima*, 91 tetradrahme ale orașului *Thasos*, 4

1 Gudea 2008, p. 115 (Cluj-Napoca-Tarcea), p. 115 (Chinteni), p. 116 (Ciumăfaia), p. 116 (Gârbău).

2 Popa 2009, p. 39.

3 Maniu 2004, p. 2.

4 Protase, Gaiu, Marinescu, 1997, p. 75.

5 Gudea 2005, p. 185-197.

6 Informațiile privind descoperirile arheologice din zonă ne-au fost puse la dispoziție de către cercetătorul Corneliu Gaiu, căruia îi mulțumesc cu această ocazie.

Radu ZĂGREANU

Muzeul Carpaților Răsăriteni Sfântu Gheorghe
e-mail: raduzagreanu@yahoo.com

drahme bătute la *Apollonia* și alte 15 ale orașului *Dyrrhachium*, la care se alătură 7 stateri, emisiuni din aur ale celților din zona Boemiei⁷. O întinsă așezare, cu nivele de locuire din mai multe epoci, a fost evidențiată în urma cercetărilor arheologice efectuate în partea de hotar Somoștau⁸ de la nord de localitate (Pl. II, fig. 3), pe terasa joasă formată în bucla Șieului în dreptul localității Șintereag, fiind evidențiat un nivel de locuire din epoca bronzului cu materiale caracteristice culturii Wietenberg și Noua. S-au înregistrat și complexe din epoca migrațiilor (sec. V-VI) și medievale timpurii (sec. VIII – IX).

În vatra satului, între biserica reformată și clădirea școlii din localitate, terasa se înalță puțin în raport cu terenul din jur, nefiind exclus caracterul său antropocentric mai ales că atât la edificarea școlii cât și alte lucrări edilitare au scos la suprafață numeroase vestigii arheologice, cele mai concludente de epocă romană (Pl. II, fig. 3). Sunt amintite, în afară de artefacte, fundații de ziduri prinse cu mortar⁹, care ar conduce spre ideea unei stațiuni ce ar depăși statutul de simplă așezare rurală. Materialul arheologic, variat și bogat, format din ceramică romană provincială, *terra sigillata*, unelte și piese de podoabă¹⁰, întărește o astfel de ipoteză. Repertoriul formelor ceramice este alcătuit din vase cărămizii și cenușii din pastă fină: dolia, oale, căni, ulcioare, străchini, castroane, farfurii, patere, capace; oale din pastă nisipoasă neagră sau vineție. Sunt prezente și vase de factură locală, lucrate cu mâna: borcane și cești. În vecinătatea acestui punct, la sud-vest de căminul cultural, alături de ceramică romană provincială se află vase din ceramică cenușie (oale, străchini, Krausengefasse) postaugustină. Aceleași perioade îi aparțin și o serie de fragmente ceramice aflate în colecția locală din punctele „În Lăsuți” și „Coasta”.

În epoca romană pe aici trecea drumul roman (Pl. II, fig. 3), care făcea legătura dintre castrul de la Ilișua și castrul roman de la Orheiul Bistriței. Cercetătorul clujean F. Fodorean identifică următorul traseu al acestuia în această zonă: după ce traversează Someșul în zona Beclean acesta urmărește un aliniament lung de 8,7 km până la vest de localitatea Șintereag, unde își schimbă din nou direcția și după ce mai parcurge 3,5 km atinge hotarul comunei Șieu-Odorhei¹¹; de aici el coboară în continuare pe direcția sud, tot pe partea stângă a văii Șieului și trece prin localitățile Coasta și Șirioara și ajunge la Chiraleș¹².

În zona de confluență dintre Someșul Mare și râul Șieu, mai avem atestate puncte cu descoperiri de epocă romană (Pl. II, fig. 2). Astfel: la Beclean - în partea vestică a orașului, în punctul denumit „Șesul Becleanului”, în momentul săpării fundațiilor pentru ridicare viitoare a ferme avicole au apărut numeroase vestigii printre care și ceramică de epocă romană¹³; la Săsarm - în urma unor cercetări de teren făcute de St. Ferenczi acesta consideră că pe malul drept al râului Someș, față în față cu confluența acestuia cu Șieu se află un *castellum* roman¹⁴; La Nimigea de Jos - în jurul grajdurilor fostului CAP se află o întinsă așezare rurală depistată în 1987 de C. Gaiu, de unde provine ceramică roșie, cenușie și zgrunțuroasă¹⁵; la Șintereag - pe terasa aflată în partea de est a comunei „La Cimitir” au fost identificate resturi ceramice de epocă romană, printre care și un vas în stare perfectă de conservare¹⁶; la Șieu-Sfântu - Ferenczi a identificat în punctul „La Râpă” în 1974 fragmente ceramice de epocă romană¹⁷; la Cristur- Șieu - în punctul „La Baie” pe o terasă relativ joasă au fost identificate în urma unei periegeze vestigii aparținând mai multor epoci printre care și epocii romane¹⁸; la Bretea din cercetările de suprafață efectuate de Lușcan Marțian au fost identificate trei posibile așezări romane: prima în punctul „În pruni” de unde au fost recuperate fragmente ceramice roșcat-gălbui și cenușiu albicioase¹⁹; a

7 Preda, Marinescu 1987, p. 19.

8 CCA 1995, nr. 187; G. Rădulescu 1995, p. 165 – 173.

9 Dănilă 1989, p. 243-244, nr. 8.

10 Marinescu 1989, p. 25-26 și PL. XXVII - XXXIV.

11 Fodorean 2006, p. 209.

12 *Ibidem*.

13 Dănilă 1989, p. 18, nr. 5.

14 Ferenczi 1976, p. 117-118.

15 Marinescu 1989, p. 20 și PL. XXI/ 6-12.

16 Dănilă 1989, p. 243, nr. 6.

17 Marinescu 1989, p. 26.

18 Dănilă 1989, p. 81, nr. 3.

19 Marinescu 1989, p. 9, PL. VI/4 și VI/5.

doua în punctul „Poieni” fragmente ceramice roșii și cenușii²⁰; al treilea punct „Fântâna Jugastrului”, de unde provin fragmente ceramice roșii și cenușii²¹; la Coasta – în vatra satului în jurul casei locuitorului Poenar Iacob, se află o așezare rurală de pe suprafața căreia Lucșan Marțian a cules ceramică de factură romană²²; la Șieu-Măgheruș - la ieșirea din comună, lângă fostele clădiri CAP. au fost identificate urme arheologice aparținând epocii romane²³; la Chiraleș – în punctul „Pe Deal” a fost identificată în 1962 urmele unei așezări rurale, de unde provine un castron roșcat lucrat la roată, tot pe teritoriul satului în 1898 a fost descoperită o urnă funerară cu un denar de la Vespasian²⁴; la Arcalia – sunt amintite descoperirea a două placi de bronz aurit, atribuite epocii romane cu reprezentări pe una din ele, o scenă de luptă între un călăreț roman și un barbar, iar pe cealaltă un barbar cu scut și sabie²⁵; la Țigău – din punctul „Fișcauă” au fost semnalate fragmente ceramice roșii și cenușii de factură romană²⁶; la Tăure – la intrarea în sat în punctul „Fața stânii” se află o așezare rurală de epocă romană târzie (sec. III-IV p. Chr.) depistată în 1987 de C. Gaiu²⁷; la Târbuiu – la intrarea în sat se află o ridicătură de pământ de formă ovală numită „Capella”, din jurul căreia au fost adunate fragmente ceramice de epocă romană²⁸, iar la jumătatea distanței dintre Târbuiu și Blăjenii de Sus, în dreapta drumului se află o mică așezare rurală depistată în 1989²⁹, în urma unor cercetări de suprafață.

Descoperirea acestui monument sculptural de epocă romană în această parte a provinciei este oarecum surprinzătoare. Monumentul³⁰ a fost scos la suprafață cu prilejul unor lucrări de scarificare a terenului în anul 1986 în partea de hotar Somoștauă, amintită mai sus, fiind recuperat prin grija regretatului pasionat Lușcan Marțian, inițiatorul unei valoroase colecții muzeale, adăpostite în localul primăriei din localitate. Punctul de unde provine descoperirea este în imediata apropiere a cursului râului Șieu, care are un parcurs meandric în acea zonă, formând mai multe bucle și cursuri secundare, acoperite de vegetație. Actualmente este o zonă aluvionară, propice lucrărilor agricole, dar expusă inundațiilor. Din păcate nu cunoaștem date concrete privind momentul descoperii monumentului și dacă împreună cu acesta au fost sesizate și alte urme arheologice sau structuri în cadrul aceluiași perimetru. Din informațiile culese local, piesa a apărut într-o zonă situată la extremitatea sudică a sitului arheologic, cunoscut din acest areal.

Monumentul este un perete posterior, al unei construcții funerare de tip *aedicula* „în antis”, cu imaginea defuncțiilor în altorelief (Pl.III, fig. 5). Materialul din care a fost sculptat este tuf vulcanic de Dej, de bună calitate, acest fiind ușor de procurat, dat fiind multitudinea carierelor de piatră locale, ce au activat de la lungul timpului, pe văile afluenților Someșului Mare. Faptul că în apropierea castrului de la Ilișua, existau o serie de cariere de piatră, ușor de exploatat și care au activat până în sec. al XX-lea, ne face să bănuim a fi posibil ca și monumentul acesta să fi fost realizat din piatră locală, ulterior el fiind transportat la comanditar. Starea de conservare a peretelui de edicula este destul de modestă, monumentul fiind deteriorat puternic în momentul descoperirii. A fost despicat în 8 bucăți. Dintre aceste două sunt mai bine păstrate, este vorba de corpul celor doi defuncți. Totuși fragmentele au fost recoltate cu grijă, astfel încât monumentul în starea lui actuală poate fi întregit destul de bine. Din păcate partea superioară, cea care cuprindea capul personajelor, nu a fost recuperată sau e posibil ca chipurile celor doi să fi fost retezate încă din antichitate. Din bucățile păstrate am putut reconstitui corpul inșilor, doar până la nivelul gâtului. La fel partea inferioară, ce prezenta picioarele celor reprezentați, s-a păstrat doar în zona personajului feminin din partea stângă. Senzația noastră

20 *Ibidem*. PL. VI/6 și VI/7.

21 *Ibidem*. PL. VI/8,9 și VI/10.

22 *Ibidem*. p. 12, PL. IX/1-5.

23 Dănilă 1989, p. 239-240, nr. 6.

24 Marinescu 1989, p. 11.

25 *Ibidem*. p. 6.

26 *Ibidem*. p. 27.

27 *Ibidem*.

28 Dănilă 1989, p. 260, nr. 2.

29 *Ibidem*. p. 26-27 și PL. XXXIV/5-7.

30 Despre existența acestui monument am aflat inițial de la inimosul profesor de istorie din localitate, Pop Ioan, căruia doresc să-i mulțumesc pentru sfaturile și ajutorul acordat în identificarea principalelor puncte cu descoperiri arheologice de pe teritoriul comunei. Ulterior, împreună cu cercetătorul bistrițean, Corneliu Gaiu ne-am deplasat în localitate unde am fotografiat, măsurat și descris monumentul, punând bazele studiului actual.

este că utilajul mecanic a lovit unul dintre capetele peretelui, cel mai probabil partea superioară cu figurile defuncților, deteriorând iremediabil această parte. Mai trebuie să ținem cont și de faptul că piesa a fost scoasă din pământ fără supraveghere specializată și foarte probabil bucăți din zona inferioară să fi rămas pe loc. Dimensiunile actuale ale peretelui sunt de 90 x 60 x 17 cm. Personajul feminin are înălțimea până la nivelul umerilor de 26 cm și adâncimea de 0,5 cm, cel masculin tot până la nivelul umerilor are 60 cm, iar la nivelul mâinii adâncimea de 5 cm. Aceștia își sprijineau picioarele pe o plintă înaltă de 13 cm. Piesa este ruptă doar în partea superioară a figurilor personajelor.

Redarea personajelor s-a făcut în altorelief, foarte aproape de dimensiuni naturale, spatele piesei este aplatizat. Relieful înfățișează în partea din stânga o femeie îmbrăcată într-un *chiton*, peste care poartă un *himation* care îi acoperă picioarele. Unul dintre faldurile *himation*-ului este adus de pe umărul drept pe cel stâng prin față și este ținut cu mâna dreaptă. Faldul neobișnuit de larg al *himation*ului prezintă ca analogie o statuie cu loc de descoperire necunoscut din Dacia, un monument cu aspect rudimentar, considerată a proveni din cimitirul unei *villa rustica* din su-estul Transilvaniei³¹. Pe piept, cutele *chiton*-ului sunt redată vertical. Poziția mâinii corespunde tipului consacrat pe astfel de monumente din Dacia. Celalalt fald atârână în partea stângă de-a lungul corpului și era ținut cu mâna stângă, care nu se mai păstrează. Faldurile sunt dispuse concentric și paralele, cad rigid, traseul lor fiind sugerat prin incizii nu foarte adânci. Meșterul încearcă astfel să redea senzația de volum a îmbrăcăminții. Acesta încearcă să păstreze pe cât posibil corectitudinea poziției, însă cunoștințele sale sunt limitate, anatomia femeii nu transpare de sub drapaj. Brațul este subțiat pentru a încăpea în limitele dimensionale ale peretelui, cotul sculptat în unghi drept, mână cu palma exagerată, degetele supraproportionate, subțiri și lungi. Modul de redare a acestora este asemănător cu cel al reprezentării feminine de pe un perete posterior ce provine de la Potaissa³². Contrastează evident dimensiunile palmei personajului față de restul mâinii. În zona inferioară i se distinge vârful piciorului drept, ce iese pe un sfert de sub faldurile îmbrăcăminții. Meșterul lapidic pare a încerca a reda o reprezentare de tip „palliată” după cum îi erau dispuse membrele. La nivelul gâtului se observă un decupaj adânc, făcut credem noi ulterior, când figura a fost înlăturată, posibil intenționat. Personajul masculin este situat în partea dreaptă, păstrat mult mai prost. Este însă mai lat decât personajul feminin. Îi lipsește atât partea superioară, de la nivelul umerilor, cât și partea inferioară, de la nivelul gambelor. Acesta este îmbrăcat într-o togă redată rudimentar, imitând varianta 1 subvarianta C³³. Mâna dreaptă iese de sub tunica și pare a ține un obiect neidentificabil. Mâna este la fel, grosolan și rigid redată, ca și cea a personajului feminin. Se remarcă aceeași nepricepere în tratarea anumitor părți anatomice care o întâlnim și pe un perete posterior asemănător, descoperit la Dragu³⁴ (jud. Sălaj). De pe umărul stâng veșmântul coboară într-un *umbo*, răsfrânt în formă de S, marcat prin incizii adânci și ceva mai îngrijit sculptate, ce dau senzația de volum față de celelalte părți ale togii. Cutele sunt redată rar, prin simple șanțuri semi-adâncite, paralele, astfel încât întregul drapaj are un caracter convențional. *Balteus*-ul este orizontal, deteriorat în momentul descoperirii. *Sinus*-ul este redat amplu, până sub genunchi, ca o răsucitură asemănătoare *balteus*-ului, marcat sub forma unui pliu mai adânc. Zona unde trebuia să fie marcată *lacinia* este distrusă, însă în partea superioară aceasta pare a fi prezentă. Se remarcă faptul că degetul mic și cel inelar sunt mai scurte, față de degetul mijlociu și arătător, creând senzația că acesta ține un obiect în mână, din păcate neidentificabil. Acest mod de redare a degetelor mâinii este identic cu cel de pe un monument în formă de pilastru descoperit la Ilișua³⁵. În mâna stângă, având degetele redată, ține un *volumen* ce se observă clar. Acesta a fost interpretat ca fiind un simbol al ocupațiilor intelectuale, apărând reprezentat în special în cadrul acestor scene de familie, S. Chiș remarca faptul că *volumen*-ul și *theca calamaria* sunt atributele părinților, iar condeiele și gențile de școală sunt atributele copiilor, iar de obicei un singur personaj poartă aceste simboluri³⁶. În Dacia *volumen*-ul apare reprezentat pe circa 19 monumente, majoritatea pereți de aedicular. Simbolurile ocupațiilor intelectuale au o dublă funcție: să transmită posterității o anumită imagine a defunctului ca intelectual și să arate astfel că defunctul a fost slujitor al Muzelor, patroanele ocupațiilor intelectuale, de la care speră că îi

31 Diaconescu 2005, Vol. II, p. 130., nr. 37, PL. XLVI, 4.

32 Floca, W. Wolski 1973, p. 16, nr. 36, fig. 48.

33 după clasificarea lui A. Diaconescu vol. I, p. 110.

34 M. Balaci-Crânguș, Matei 2008 p. 149-150, planșa 1.

35 Protase 1961, p. 127-134, fig. 1 a-c.

36 Chiș 2004, p. 182.

vor asigura nemurirea în lumea de dincolo ca răsplată a efortului depus în slujba lor³⁷. Atitudinea bărbatului trebuie să fi fost una solemnă. Lapidul a încercat să imite modul de redare a unui togat, lipsindu-i însă naturalețea și neînțelegând clar organicitatea tuturor elementelor vestimentului. Faldurile sunt puțin adâncite, având mai mult un rol decorativ, nereușind să redea materialitatea draperiei. Totuși dacă luăm în considerare mediul profund provincial în care el activează, reușește să producă un monument onorabil, pentru standardele atelierelor din jur.

Aediculele, mici construcții cu trei pereți, deschise în față și cu acoperiș în formă de boltă sau în două ape, fără să fie descoperiri intacte, constituie un tip de monument funerar extrem de răspândit în Dacia Porolissensis. Nu avem păstrat din păcate nici un monument întregibil, dar există foarte multe fragmente de acest tip: pereți posteriori, pereți laterali, acoperiș. Pereții de aedicule se aseamănă mult cu stelele ca formă, dar se deosebesc de acestea doar prin banda verticală neornamentată pe care o au la una din margini. Literatura istorică românească beneficiază de un remarcabil studiu dedicat ediculei de O. Floca și Wanda Wolski³⁸. Lucrarea cuprinde un amplu repertoriu de 94 de piese, bine întocmit, cu un amplu comentariu asupra caracteristicilor arhitectonice, asupra decorației figurate (atribute, accesorii, îmbrăcăminte, simboluri etc.). Pornind de la convingerea că analogiile panonice pentru ediculele din Dacia sunt prea timpurii³⁹, autorii postulează calea răsăriteană de pătrundere a acestui tip de monument, datorită, spun ei, rolului tot mai important al elementelor greco-orientale în epocă. Fără a aduce contraargumente tezei influențelor occidentale asupra Daciei, susținută de o serie de autori, se emite ipoteza originii aediculei dacice din mausoleele siriene, nesustținând însă aceste afirmații cu aparatul critic necesar⁴⁰. Problema este reluată de către L. Țeposu-Marinescu⁴¹ care reușește să ofere argumente solide privind un raport just între influențele orientale și occidentale. D. Isac⁴² își exprimă reținerile față de legătura dintre aediculă și elementele orientale și menționează că poarta de pătrundere pentru acest monument au fost Porolissum și chiar Micia. Mariana Crânguș crede că aedicula funerară este prezentă în Dacia, deoarece coloniștii veniți aici provin din spațiul norico-pannonic, iar comunitățile de civili sunt completate de trupe care au fost recrutate din același spațiu geografic. Meșterii fie ei itineranți sau locali au realizat construcții funerare la comandă de tip aedicula. În lumina acestor două luări de poziție, putem considera analogiile panonice ale ediculelelor dacice drept juste, și în ultimă instanță proveniența lor vestică, întrucât această cale a fost clar exprimată pentru Pannonia⁴³. Cât privește răspândirea aediculei în Dacia se impune constatarea că în timp ce ea lipsește în Dacia Inferior, este însă foarte abundentă în Dacia Porolissensis, de unde posedăm în jur de 50 de fragmente fapt care probează o concentrare a ediculelor în partea de nord a Transilvaniei antice. Restul pieselor din Dacia provin din Tibiscum, Micia, Germisara, Apulum, Aiud precum și din 3 localități din estul provinciei: Critești, Șeica-Mică, Sărățeni.

Așa numita *aedicula in antis* fără coloane, este cea care marchează începutul arhitecturii funerare ediculare în peninsula Italică, dar datorită simplității sale este și cel care se aseamănă cel mai mult cu tipul de aedicula „provincial” simplificat, existent și în Dacia. După părerea lui Al. Diaconescu, *aediculele* provinciale își au originea în tipul acesta de monument⁴⁴. În Dacia cele mai multe descoperiri indică prezența monumentului de tip *aedicula in antis* fără coloane, atestat și prin descoperirea unui monument integral (doar soclul lipsește) la Micia în secolul al XIX-lea⁴⁵, în timp ce existența *aediculei de formă clasică* cu perete posterior și coloane este presupusă, doar prin descoperiri de diferite fragmente de posibile subansambluri⁴⁶. Răspândirea aediculelor de tip *in antis* fără coloane în Dacia, face parte dintr-un fenomen mai larg care are ca numitor comun elementul militar, și care se desfășoară relativ unitar în spațiul provinciilor Dacia, Pannonia, Noricum și Raetia. Urmărind

37 *Ibidem*. p. 183.

38 Floca, W. Wolski 1973, 3, p. 4-50.

39 *Ibidem*. p. 31.

40 *Ibidem*. p. 42-47.

41 L. Țeposu-Marinescu 1974, 3, p. 417-425.

42 Isac 1974, p. 68, n. 26.

43 G. Erdély 1961, 2, p. 185.

44 Diaconescu 2005, p. 307.

45 C. Ciongradi 2007, p. 73-74.

46 *Ibidem*.

aria de răspândire a acestor monumente în Noricum, G. Kremer a observat că ele se concentrează în partea de nord a provinciei în mare parte de-a lungul sistemului defensiv desfășurat pe valea Dunării, în timp ce aediculele cu prostil se găsesc în zona de sud în marile centre urbane ale provinciei: *Celeia*, *Virunum*, *Flavia Solva*⁴⁷. Autoarea reușește să determine astfel faptul că partea de sud a provinciei *Noricum*, respectiv marile centre civile, se află sub influența Italiei de nord în materie de artă funerară, în timp ce zona de nord, puternic militarizată, interacționează cu teritoriile similare ale provinciilor vecine de la est și vest. Astfel, acest tip de monument funerar este specific și mediului cazon din *Dacia*, el fiind preferat mai ales de către pătura militară. Același lucru este sesizabil și în *Dacia Porolissensis*, unde la Napoca numărul unor astfel de piese este destul de nesemnificativ.

Studiul tipologic al *aediculelor in antis* datorită stării fragmentare de păstrare ale acestora, vizează separat diferitele subansamble ale monumentului: acoperișurile, pereții laterali și cei posteriori. Tipologia elaborată pe baza descoperirilor de fragmente de *aediculae* din *Dacia*⁴⁸, este în consecință centrată pe analiza acoperișurilor și mai ales a pereților laterali, cei posteriori fiind considerați uniformi sub aspect tipologic. Aceștia din urmă se deosebesc de pereții laterali prin lipsa chenarului care încadrează reliefurile, acesta fiind înlocuit de o bordură, care imitând probabil un postament, se află sub relief⁴⁹. Pentru monumentul de la Șieu-Odorheiu, cum se prezentau celelalte elemente componente ale construcției, doar putem specula. Deși starea de conservare este precară, putem afirma cu certitudine caracterul de altorelief al reprezentării. Dimensiunile (întregite) egale cu peretele posterior al aediculei întregi de la Micia, atestă faptul că avem de a face cu un perete dintr-o aedicula simplă cu trei pereți legați între ei cu crampoane și având deasupra un acoperiș. Pentru a putea fi inclus într-o aedicula de mari dimensiuni ar fi normal că reprezentarea să cuprindă mai multe registre iar peretele să fie unul mult mai mare. În ceea ce privește acoperișul, ele putea fi boltit de tipul frontoanelor siriene, sau în două ape cu fronton triunghiular. Bazându-ne pe singura analogie întreagă păstrată din provincie, un acoperiș ce provine de la Gilău⁵⁰, înclinăm pentru prima variantă de acoperiș. După tipurile de acoperișuri cunoscute în *Dacia* am propus două posibile reconstituiri (Pl. III fig. 6 a, b). Pereții laterali puteau fi, fie tipul profilat, căruia îi aparțin pereții cu canturile decorate prin simple profilaturi, fie tipul arhitectonic, cu canturile pereților decorate cu semicoloane. Aceștia puteau prezenta fie relief pe ambele laturi cu unul sau mai multe registre sau cu relief doar pe latura interioară, la fel cu unul sau mai multe registre.

În bibliografie o serie de pereții de acest tip au fost înglobați ca piese de sine stătătoare, făcând parte dintr-o categorie inedită de monumente funerare din *Dacia*: stela familială⁵¹, încadrare greșită. Dacă luăm în considerare dimensiunile pieselor, orificiile de prindere pe muchea superioară, porțiunea nelucrată de la baza peretelui, este evident că nu sunt stele. Toate descoperirile așa ziselor „stele familiale”, au fost găsite în centrele sau zonele ce corespund cu aria de răspândire a ediculelor: Potaissa, Gherla, Porolissum. Din *Dacia Porolissensis* cunoaștem circa 9 monumente (Pl. II, fig. 4): două de la Potaissa⁵², patru de la Porolissum⁵³, unu de la Gherla⁵⁴, unu de la Zam-Sâncriau⁵⁵, unu de la Dragu⁵⁶. Peretele posterior de aediculă vedește o clară concepție artistică superioară, detaliile fiind cu grijă reliefate de către meșterul lapicid. Aceste construcții, trebuie să fi aparținut unor persoane de vază, cu stare materială bună, care să-și permită ridicarea unor astfel de monumente impresionate prin redarea în mărime naturală. Reprezentările de togați în *Dacia Porolissensis* sunt extrem de rare. Cunoaștem doar două statui, una de la Napoca⁵⁷, iar cealaltă de la Porolissum⁵⁸ și un fragment

47 G. Kremer-Molitor 2006, p. 87.

48 C. Ciongradi 2007, p. 81.

49 Petruț 2009, p. 37.

50 Isac, Diaconescu 1981, p. 128-129, nr. 12, fig. 12.

51 Pop, Soroceanu 1968, p. 351-355.

52 Floca, W. Wolski 1973, p. 16, nr. 36, fig. 48; *idem* p. 18, nr. 49, fig. 64.

53 Gudea, Lucăcel 1975, p. 41, nr. 133, fig. 133; Floca, W. Wolski 1973, p. 25-26, nr. 77; *idem* p. 26, nr. 78 Petruț 2009, p. 113, nr. 48, PL. 17, fig. 48.

54 Floca, W. Wolski 1973, 3, p. 22-24, nr. 69, fig. 87.

55 *Ibidem*. p. 28, nr. 88, fig. 107.

56 *Ibidem*. p. 26, nr. 78; M. Balaci-Crânguș, Matei 2008 p. 149-150, planșa 1.

57 Diaconescu 2005, vol II, p. 93-94, nr. 63, PL. XXXI/1.

58 *Ibidem*. p. 98, nr. 69, PL. XXVI/1.

de relief cu reprezentarea unui togat de la Gherla⁵⁹. Acesta din urmă, ar putea fi chiar un fragment al unui perete posterior de aedicula. Al. Diaconescu consideră că acest ins, poate un fost magistrat al orașului Napoca sau un veteran de aici, care a îndeplinit funcții administrative, ce avea un statut social important în zonă, retras la una din *villa rustica* din jurul Gherlei, a dispus ridicare acestui monument, utilizând piatra locală⁶⁰.

Acest tip de aedicula cu personaje redată în întregime se regăsesc în zonele unde statuile funerare sunt rare, sau lipsesc cu desăvârșire⁶¹. Al. Diaconescu sublinia faptul că aceste monumente mai modeste decât marile mausolee, sunt mai costisitoare decât o simplă stela, personajele fiind redată de obicei cu un port simplu diferit față de cel al statuiilor de marmură⁶². Reprezentările obișnuite propun un personaj masculin ce poartă un costum „de călătorie”, cu o tunica cu mânecă lungă și o mantie (*sagum*), prinsă pe umărul drept cu o fibulă rotundă⁶³. Personajele, executate în altorelief, privesc în față într-o atitudine ușoară de relaxare, cu un picior împins puțin înainte și greutatea corpului lăsată pe celălalt picior. Se remarcă combinația părinții în spate și o fetiță în față. Analogii la aceste piese am identificat în Dalmația⁶⁴, dar acestea nu conțin figura în picioare a defuncților, ci doar bustul acestora, dedesubt aflându-se un al doilea registru, cu motive mitologice sau simbolice. Cea mai apropiată analogie o reprezintă un perete similar de la Ausburg⁶⁵, unde la fel ca și la piesele noastre capul personajelor depășește marginea de sus a peretelui. Un fragment mai mic era prins, cu ajutorul unei scoabe de fier, de colțul superior drept al peretelui din spate, prevăzut cu două orificii pe muchea de deasupra.

Monumentul trebuie să fie realizarea unui meșter cu o oarecare notorietate în zonă. Acesta trebuie să fi activat la un moment dat în atelierul de lângă castrul roman de la Ilișua. Din păcate starea lui fragmentară ne împiedică a sesiza trăsături stilistice evidente care să confirme proveniența acestuia din atelierul castrului. Se remarcă însă modul identic de realizarea a degetelor mâinii personajului masculin, cu cel al personajelor de pe monumentul în formă de pilastru de la Ilișua. Se observă și o oarecare asemănare între modul de redare a cutelor veșmintelor personajului feminin cu cel al servitoarei participante la banchetul funerar, de pe singurul perete de aedicula păstrat⁶⁶ din descoperirile de la Ilișua. Totuși această mărturie artistică pare a evidenția existența unor categorii sociale în acest areal al provinciei. Reprezentarea ne propune cu siguranță un cetățean roman alături de soția sa, ținând cont și de locul de descoperire, e posibil să avem de a face cu veteran, proprietar al unei *villa rustica*. O altă posibilitatea ar fi cea că avem de a face cu reprezentarea unei familii de coloniști. Personajul masculin trebuie să fi atins un anumit statut social astfel încât el dorește a fi reprezentat purtând toga și ținând în mâna stângă un *volumen*, reprezentare specifică magistratilor. Este posibil ca acesta să fi fost un magistrat ce deținea o *villa rustica* în această zonă. Informații despre activitatea unor magistrați aflați în fruntea unei comunității organizate sub forma unei structuri rurale, numită *territorium Arcobadarense*⁶⁷, ne-o oferă un altar descoperit recent în așezarea civilă de lângă castrul de la Ilișua. Acesta a fost ridicat de către cei doi *magistri*, *Marcus(?) Aurelius Sal(--) et Publius Aelius No [--]s*⁶⁸ Geniului teritoriului Arcobadarei. Acest act votiv trebuie să marcheze un moment anume din intervalul magistraturii celor doi, fie numirea lor ca *magistri*, fie încheierea mandatului. După cum remarcă și M. Bărbulescu și S. Nemeti nu este un act de credință personal, ci o obligație, un *votum* făcut în numele comunității de către reprezentanții acesteia, care intermediază și relațiile cu lumea divină, cu divinitatea *Genio Territorii*, care patronează comunitatea⁶⁹. I. Piso rediscutând inscripția, propune ca datare a monumentului pe baza numelor consulilor pomeniți în textul epigrafic *[Praese]nte et Al[bin(o)]*⁷⁰,

59 Zăgreanu 2007, p. 258-259, nr. 2, fig. 11.

60 Diaconescu 2005, vol I, p. 317.

61 *Ibidem*.

62 *Ibidem*. p. 318.

63 *Ibidem*.

64 Sergeievski 1935, p. 18-19, PL. V/3 și p. 19-22, PL. VI/2.

65 Ohlenroth 1953, p. 32-38.

66 Protase 1961, p. 127-134, fig. 1 a-c.

67 Nemeti, Bărbulescu 2006-2007, p. 109.

68 Piso 2008, p. 166.

69 Nemeti, Bărbulescu 2006-2007, p. 108.

70 Piso 2008, p. 165.

identificați de acesta ca fiind *Caius Bruttio Praesente* și *Caius Allius Albinus*, anul 246 p. Chr. S. Nemeti și M. Bărbulescu propuseseră o datare a monumentului în jurul anului 193⁷¹ p. Chr. Cert este că în jurul castrului de la Ilișua fremăta o viață civilă activă, unde personajele importante ale comunității ridicau monumente pe care țineau să-și menționeze și statutul social. Astfel, faptul că aceștia doreau ca și monumentele funerare să le oglindească ideea că au îndeplinit activități importante în cadrul comunității locale, trebuia să reiasă și din modul în care ei sunt immortalizați sculptural post mortem.

Alte monumente sculpturale descoperite în arealul de influență a atelierului de la Ilișua sunt foarte puține. Se cunoaște doar o singură piesă funerară, un coronament de stelă funerară cu reprezentarea a doi lei adosați, piesa găsită cu ocazia demolării unei case din localitatea Săsarm, în anul 1980⁷². Includerea acestuia în aria descoperirilor ilișuane are în vedere atât distanța față de această localitate cât și informația că după reforma agrară din 1945 zidurile castrului au devenit adevărate cariere de piatră care făcea obiectul unor tranzacții pe o largă arie a bazinului someșean⁷³. În bibliografia veche, mai apare amintit un monument sculptural descoperit la Țigău⁷⁴, astăzi pierdut, așezare ce se află la o distanță de circa 15 km față de Șieu-Odorhei, descoperire ce ar putea marca prezența unei alte așezări de epocă romană în zonă.

Încadrarea cronologică a acestuia este dificil de făcut. Analogiile prezentate de acest monument din Dacia Porolissensis, provin de la Dragu și Zam-Sâncraiu. Între cele două se remarcă o serie de asemănări: dispunerea personajelor este identică, îmbrăcămintea este aceeași, prezintă aceeași fibulă rotundă pe umărul stâng al personajului masculin, la fel obiectele ținute de cele două personaje în mână sunt aceleași, poziția mâinilor este identică⁷⁵. Totuși după cum remarcă și editorii monumentului de la Dragu, acesta este inferior din punct de vedere artistic, față de peretele posterior de la Zam. Monumentul de la Șieu-Odorhei se diferențiază față de cele două analogii, prin faptul că personajul masculin este redat în togă, lucru extrem de rar pe monumentele Daciei Porolissensis. Tipul de togă a personajului masculin poate fi datat ca aparținând sec. al III-lea, pe baza analogiei cu statuile de togat de la Sarmisegetuza⁷⁶ din această perioadă. Coroborând datarea stilistică cu cea oferită de sursele epigrafice, monumentul de la Șieu-Odorhei trebuie datat cu certitudine în sec. al III-lea, foarte probabil în prima jumătate a acestuia.

Peretele posterior de aedica descoperit la Șieu-Odorhei păstrat fragmentar, constituie o descoperire deosebită, în ceea ce privește așezările rurale din această parte a provinciei Dacia Porolissensis. Acesta atestă existența unui personaj important al comunității civile din afara castrului de la Ilișua, care probabil să fi îndeplinit funcția de magistrat în *vicus*-ul de la *Arcobadara* și care din dorința de a-și face cunoscută prosperitatea și statutul social superior, dispune la ridicarea unei construcții funerare, în apropiere presupusului drum roman ce traversează zona. El apelează la meșterii ce activau în atelierul ce funcționa în jurul castrului și care îi ridică un monument, asemănător cu cele cunoscute în epocă din jurul centrelor militare, respectând însă indicațiile acestuia, reprezentându-l în togă și cu *volumen*-ul în mână. Analizând și alte descoperiri de la Șieu-Odorhei, existența unui centru important aici, o *villa rustica*, un *mansio* sau poate chiar a unei fortificații militare, prinde contur. Credem că cea mai plauzibilă ipoteză în acest moment, ar fi aceea a unei *villa rustica*, a unui magistrat al *vicus*-ului *Arcobadara*, posibil un fost militar, devenit veteran. Acest proprietar înstărit produce probabil o serie de bunuri, care ulterior sunt comercializate în piața *vicus*-ului, comerț care îl face să prospere și să devină un ins important în zonă. Existența acestei ferme ar putea marca și una dintre limitele teritoriilor care intrau sub incidența castrului de la Ilișua și potențează și mai clară, ruta drumului roman care trecea pe valea Șieului, spre celelalte castre de pe *limes*-ul estic al Daciei romane.

71 Nemeti, Bărbulescu 2006-2007, p. 108.

72 Gaiu, Zăgreanu 2006, p. 167-168, nr. 4, fig. 4.

73 *Ibidem*.

74 Marinescu 1989, p. 27 cu bibliografia mai veche.

75 M. Balaci-Crânguș, Matei 2008 p. 151.

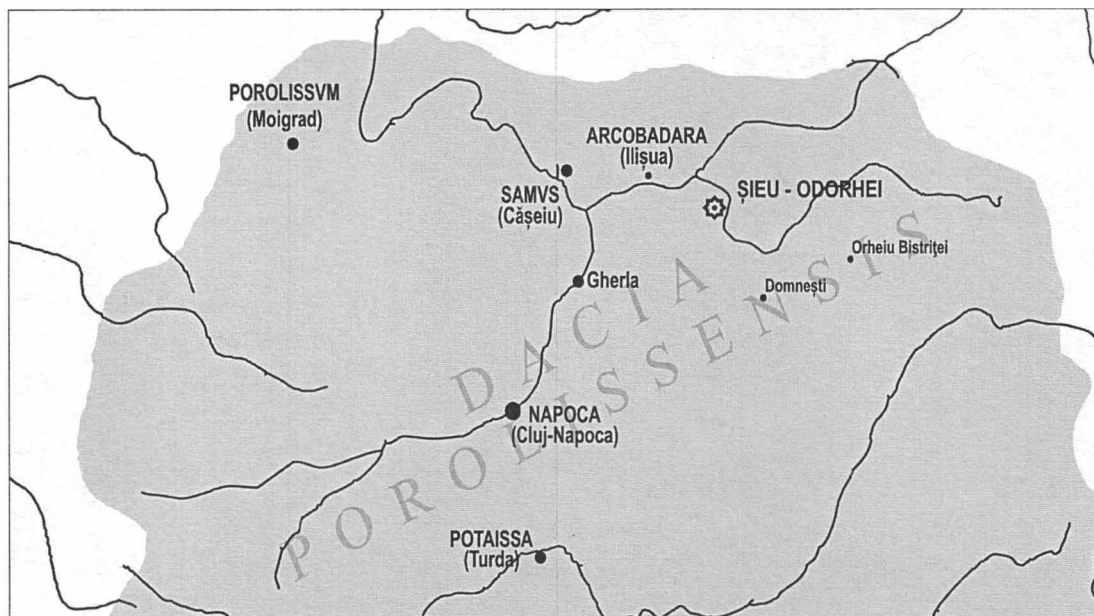
76 Diaconescu 2005, vol. II, p. 68-69, nr. 27-28, PL. XXXII/2-3.

Bibliografie

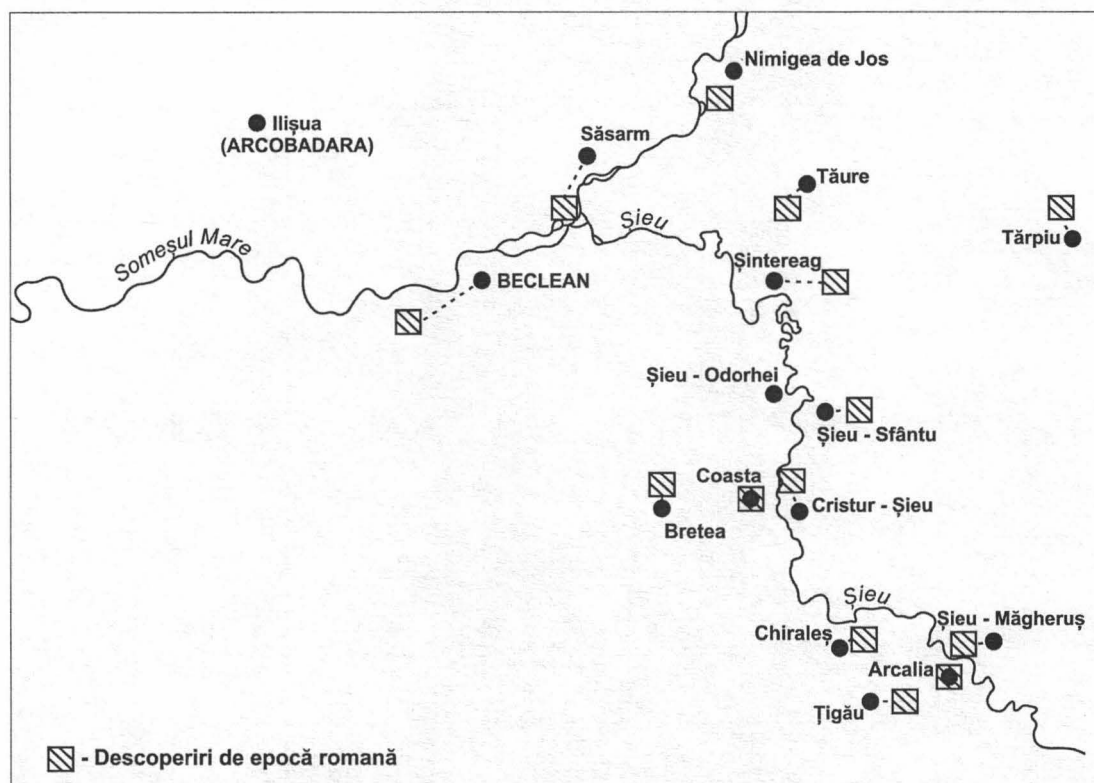
- CCA 1995 *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1995*, nr. 187.
- Chiș 2004 S. Chiș, *Imaginarul funerar din Dacia romană*, (Diss.), Cluj Napoca, 2004.
- M. Balaci-Crânguș, Matei 2008 Mariana Balaci-Crânguș, A. Matei, *Un monument sculptural din colecția Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău*, AMP, 30, 2008, p. 143-151.
- Dănilă 1989 Șt. Dănilă, *Repertoriul arheologic al județului Bistrița-Năsăud*, Buletin intern 23, 1989.
- G. Erdély 1961 Gizella Erdély, *Adatok a Pannóniai Sír-Aediculákhoz*, Arch. Ért., 88, 1961, 2, p. 184-191.
- Ferenczi 1976 St. Ferenczi, *Contribuții la cunoașterea Limes-ului roman la nord de Someșul Mare*, File de istorie, 4, 1976, Bistrița, p. 107-131.
- Floca, W. Wolski 1973 O. Floca, Wanda Wolski, *Aedicula funerară în Dacia*, BMI, 62, 1973, 3, p. 4-50.
- Fodorean 2006 F. Fodorean, *Drumurile din Dacia romană*, Napoca, 2006.
- Gudea 2005 N. Gudea, *Despre consumuri ale armatei romane din Dacia Porolissensis. Necesități, producție locală și importuri. Studiu preliminar*, Comerț și civilizație. Transilvania în contextul schimburilor comerciale și culturale în antichitate, Cluj-Napoca, 2005, p. 185-197.
- Gudea 2008 N. Gudea, *Așezări rurale în Dacia romană (106-275 p. Chr.)*. Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman, Oradea, 2008.
- G. Kremer-Molitor 2006 Gabrielle Kremer-Molitor, *L'architecture funéraire monumentale dans la Norique, la Pannonie et la Dacie*, L'architecture funéraire monumentale: la Gaule dans l'Empire romaine, J. Ch. Moretti, D. Tardy (eds.), Archéologie et Histoire de l'art, 24, Paris, 2006, p. 79-98.
- Isac 1974 D. Isac, *Contribuții la iconografia religioasă a Daciei romane, Iupiter "Verospî"*, AMN, 11, 1974, p. 61-79.
- Isac, Diaconescu 1980 D. Isac, Al. Diaconescu, *Aspecte ale artei provinciale romane la Gilău*, AMN, 17, 1980, p. 115-137.
- Maniu 2004 A. Maniu, *Despre villa rustica în Dacia*, Revista Studențească de Studii de Istorie și Arheologie, 2, 2004, p. 1-9.
- Marinescu 1989 G. Marinescu, *Cercetări și descoperiri de epocă romană în nord-estul Transilvaniei*, File de Istorie, 6, Bistrița 1989, p. 5-35.
- Nemeti, Bărbulescu 2007 S. Nemeti, M. Bărbulescu, *Territorium Arcobadarense*, EN, 16 – 17, 2006 – 2007, p. 106-117.
- Ohlenroth 1953 L. Ohlenroth, *Grabmäler römischer Ehepaare aus Ausburg*, Germania-Anzeiger, 31, 1-2, 1935, p. 32-38.
- Petruț 2010 D. Petruț, *Monumentele funerare romane la Porolissum*, Diss. Masterat, Cluj-Napoca.
- I. Piso 2008 I. Piso, *Note sur le Territorium Arcobadarense*, AMN, 43-44, 2006-2007 (2008), p. 163-166.
- Popa 2000 D. Popa, *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000.
- Pop, Soroceanu 1968 C. Pop, T. Soroceanu, *Câteva stele familiale din Dacia superioară*, SCIVA, 19/2, 350-355.
- Preda, Marinescu 1987 C. Preda, G. Marinescu, *Contribuții la circulația monetară din Dacia în sec. I î.e. n. – Tezaurul de la Șieu-Odorhei, jud. Bistrița-Năsăud*, BSNR, 1983-1985, nr. 131-133, București 1987, p. 19-64.
- Protase, Gaiu, Marinescu 1997 D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, *Cadastrul roman de la Ilișua*, Bistrița, 1997.
- G. Rădulescu 1995 Gabriela Rădulescu, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Șieu-Odorhei, jud. Bistrița-Năsăud*, Revista Bistriței, 9, 1995, p. 165-173.
- Sergejevski 1935 D. Sergejevski, *Iz rimske arheologije*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 67, Sarajevo, 1935, p. 17-22.
- L. Țeposu-Marinescu 1974 Lucia Țeposu-Marinescu, *Aedicula funerară în Dacia romană*, S.C.I.V., Tomul 25, 1974, p. 420-424.
- L. Țeposu-Marinescu 1982 Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, Oxford, B.A.R., 1982.
- Zăgreanu 2007 R. Zăgreanu, *Tipuri de monumente sculpturale romane necunoscute de la Gherla*, Revista Bistriței, 21/1, 2007, p. 255-269.

Posterior wall from an *aedicula* discovered at Șieu-Odorhei (Bistrița-Năsăud County) (Summary)

In 1986, at the village border of Șieu-Odorhei, was found an interesting monument of Roman sculpture. The monument fragment is part of an *aedicula in antis* with the depiction of the deceased sculpted in high-relief, carved from volcanic tuff of Dej. The proportions of the characters are half the natural size, the back of the fragment is flat. The relief depicts a woman on the right, dressed in a *chiton* that covers her feet, and a *himation*, and a man located on the left, wider than the woman. The man's figure is severely damaged, lacking the head and neck and also both feet. He is dressed in a *toga*. The carving style is a rudimentary version of type A. sub-type C after Diaconescu's typology. A *volumen* is clearly defined, being held in his left hand. The monument from Șieu-Odorhei differs from other analogies, in that the male character is dressed in a toga, which is extremely rare on Dacia Porolissensis monuments. The sculpture can be dated with certainty in the 3rd century, probably in the first half. The monument must be the achievement of a stone-worker, with a certain notoriety in the area, that worked at some point in the workshop next to the Roman fort at Ilișua. This certifies that the male character on the fragment was a major figure in the civil community outside the Roman fort at Ilișua, which had probably served as a magistrate in the Arcobadara *vicus*, owning a *villa rustica* at Șieu-Odorhei. The desire to make known his prosperity and higher social status, may have determined the character to raise an important funerary building, near the supposed Roman road crossing the area.

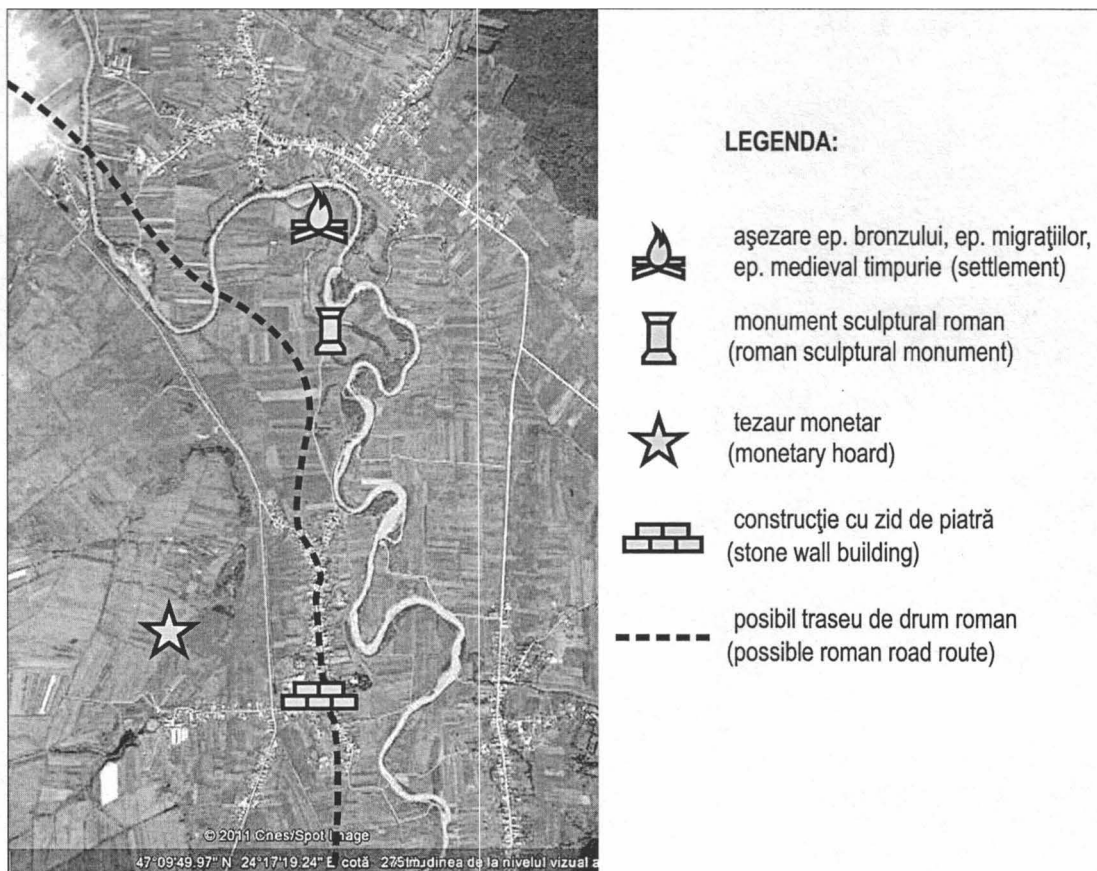

Fig. 1. Harta Provinciei Dacia Porolissensis
(Map of the Dacia Porolissensis province)

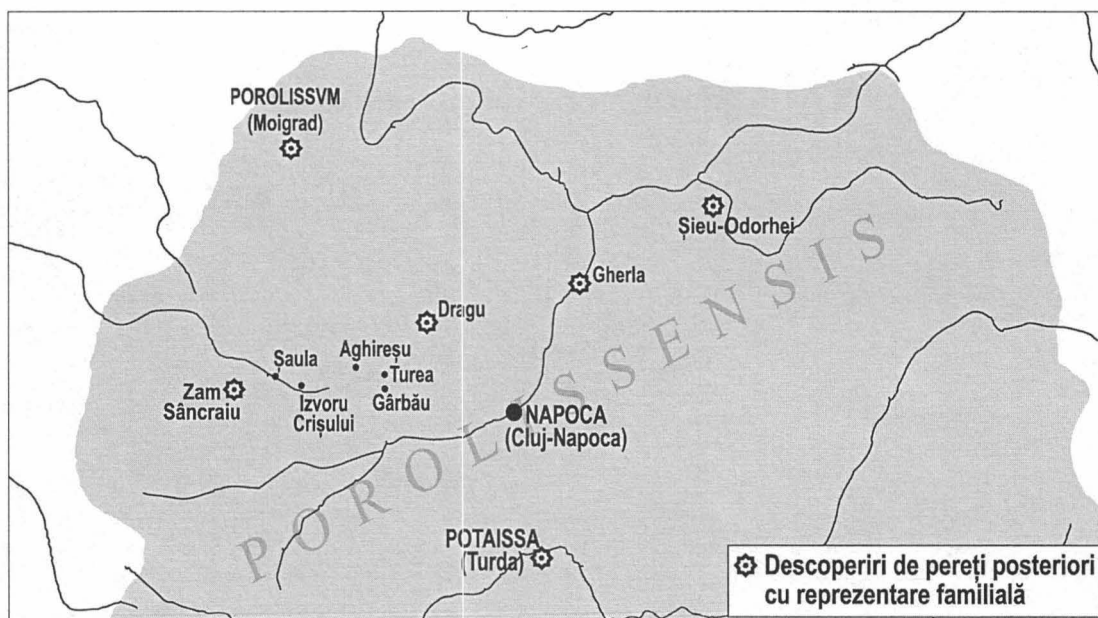

Fig. 2. Descoperiri de epocă romană din arealul localității Șieu-Odorhei
(Roman discoveries from the Șieu-Odorhei area)

Planșa I

Fig. 3. Descoperiri arheologice din zona Șieu-Odorhei
(Archaeological finds from Șieu-Odorhei)

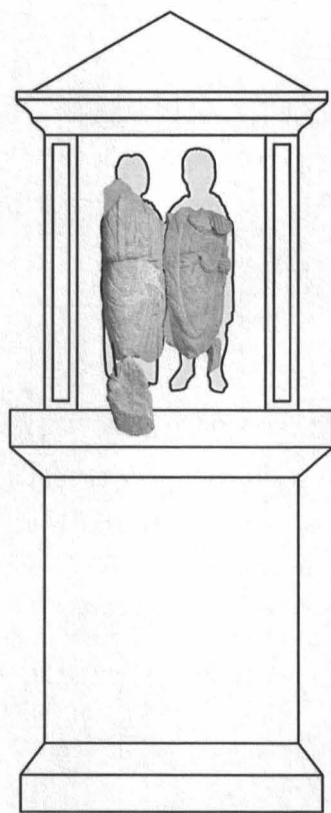
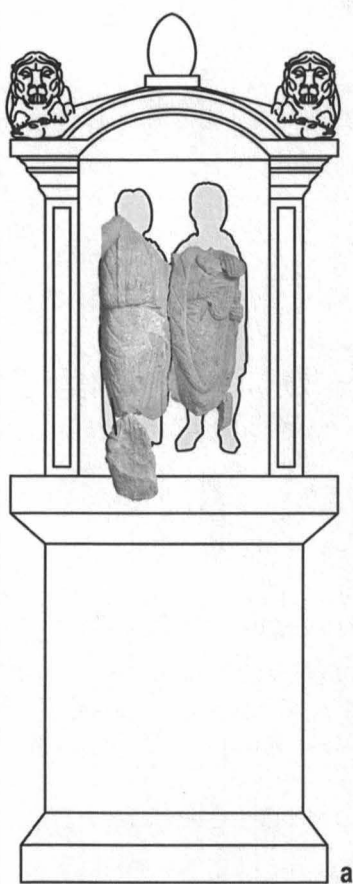

Fig. 4. Harta răspândirii ediculelor funerare din mediul rural al provinciei Dacia Porolissensis
(Map of the funerary aediculae dispersion in the rural settlements of Dacia Porolissensis province)

Planșa II

**Fig. 5. Perete posterior de aedicula
Șieu-Odorhei**
(Posterior wall of aedicula from
Șieu-Odorhei)

Fig. 6. (a, b) Propuneri reconstituire
(Proposals for reconstruction)

Planșa III

Capcanele evidenței numismatice.

Cazul castrului auxiliar *Arcobadara*

(Ilișua, Județul Bistrița-Năsăud, România)

Cristian GĂZDAC
Corneliu GAIU

Cuvinte cheie: castron auxiliar, Ilișua, circulația monetară, monede de argint contrafăcute.

Keywords: auxiliary fort, Ilișua, coins circulation, silver counterfeited coins.

Există o lungă discuție despre cum trebuie interpretată cantitatea de artefacte ca o dovadă relevantă pentru interpretarea arheologică, istorică, numismatică și economică a unei situații istorice.

Publicarea recentă a monografiei numismatice a sitului roman *Arcobadara* (Ilișua) (GĂZDAC/GAIU 2011) (vezi hărțile 1-2) ne-a oferit posibilitatea de a evidenția capcanele pe care materialul numismatic le poate oferi dacă nu este interpretat și prin prisma stadiului de cercetare și publicare.

Pe baza catalogului monedelor descoperite în campaniile arheologice din 1978-1995 de pe teritoriul castrului auxiliar (PROTASE/GAIU/MARINESCU 1997) s-a realizat un prim grafic comparativ a monedelor de argint genuine și a celor subaerate.

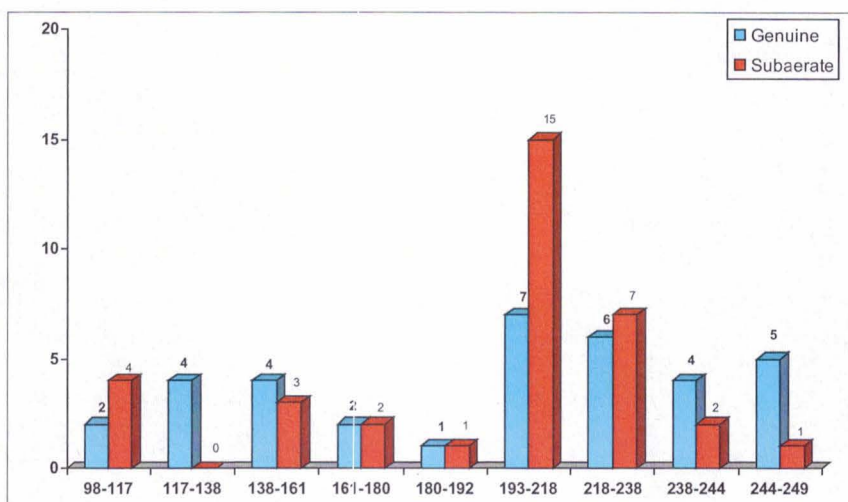

Fig. 1. Graficul monedelor de argint descoperite în castrul auxiliar de la *Arcobadara* (Ilișua) (după GĂZDAC 2009).

La o primă vedere acest grafic arată nu doar un fenomen întâlnit la scara provinciei Dacia dar caracteristic și altor regiuni din Imperiul Roman. O consecință a politicii imperiale monetare de la începutul secolului al III-lea p. Chr. (GĂZDAC 2009, 1487-1498, GĂZDAC 2010, 98-100, 149-151, 177-178).

Unele „anomalii” ale acestui model pot fi, totuși, observate: un număr mai mare de monede subaerate cu portretul lui Traian; dominația monedelor „bune” de argint pentru perioadele de emisiune 238-244 p. Chr. și AD 244-249 p. Chr.

Cristian GĂZDAC

Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca
e-mail: cgazdac2000@yahoo.com

Corneliu GAIU

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
e-mail: corneliugaiu@yahoo.fr

Pe durata elaborării monografiei numismatice a sitului menționat anterior am analizat lista monedelor de la același sit publicate de către Torma K. în 1865 (TORMA 1865, 31-34). Autorul menționează că monedele au fost descoperite pe teritoriul castrului și împrejurimile sale (TORMA 1865, 31). Reidentificarea monedelor din această listă a lui Torma – identificarea sa fiind bazată pe ediția I a lucrării lui H. Cohen (COHEN 1854) – cu determinantul *Roman Imperial Coinage* a dus la următorul grafic comparativ între monedele genuine de argint și cele subaerate descoperite în castrul auxiliar de la *Arcobadara*:

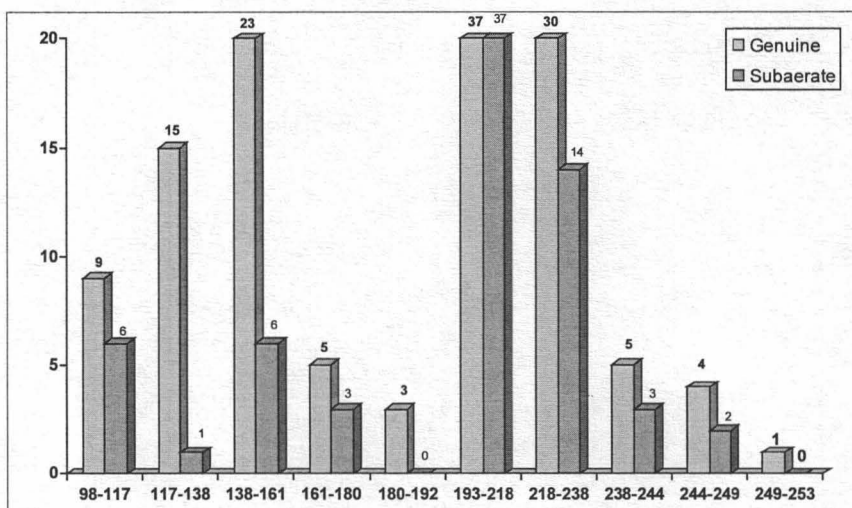

Fig. 2. Graficul descoperirilor de monede de argint din castrul de la *Arcobadara* (Ilișua), incluzând monedele din lista lui Torma. (© Cristian Găzdac)

La acest stadiu al cercetării suntem în fața unei „anomalii” puternice față de fenomenul general: o largă prezență a monedelor genuine.

Explicația provine simplu din stagiul cercetării și publicării al timpului respectiv. În primul rând, autorul, Torma K. nu a fost numismat ci un pasionat al arheologiei. În secolul XIX-XX nu erau mulți care puteau identifica monedele subaerate. Ca urmare, autorul a putut să confunde ușor o monedă subaerată cu una genuină.

În același proces al adunării materialului numismatic de la situl *Arcobadara* am re-analizat tot acest material (săpăturile 1978-1995); recente descoperiri (săpăturile 1996-2006; periegheză 2007). Totodată, lecturarea în detaliu a întregii lucrări a lui Torma K. a relevat faptul că unele monede găsite de el au fost descoperite, de fapt, în „necropola de vest” (care aparține așezării civile) (TORMA 1865, 14, 30; GĂZDAC/GAIU 2011, 16). În consecință, deși majoritatea monedelor, au fost găsite, probabil, de către Torma K. pe teritoriul castrului, totuși, nu știm care dintre ele și în ce cantitate.

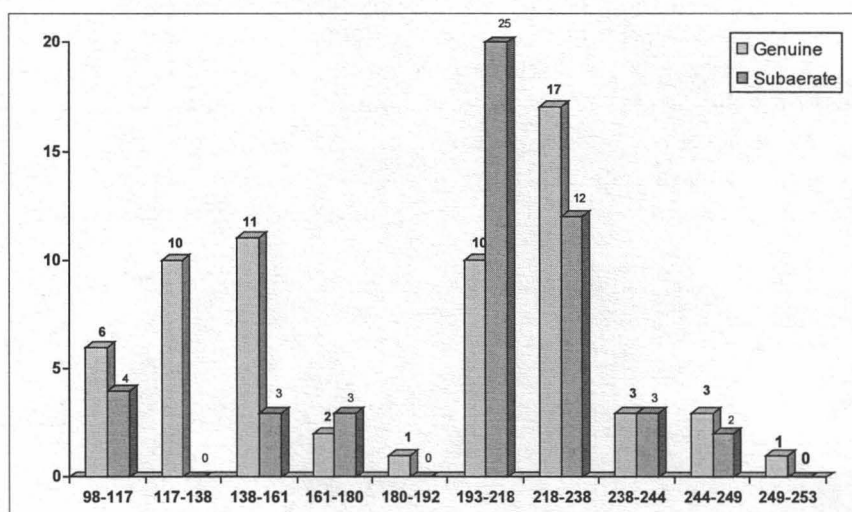

Fig. 3. Graficul monedelor de argint de la castrul auxiliar *Arcobadara* (Ilișua) – studiul actual al cercetării. (© Cristian Găzdac)

Astfel, într-un al treilea grafic comparativ am introdus ultimele baze de date despre monedele de argint genuine și cele subaerate – incluse în monografia numismatică a sitului *Arcobadara* (GĂZDAC/GAIU 2011). Monedele din lista lui Torma K. au fost excluse întrucât nu există nici o certitudine asupra locului excavat de descoperire și nici proporția reală a pieselor genuine și subaerate.

Se poate observa cu ușurință că acele „anomalii” au dispărut acum, iar spectrul monedelor genuine și subaerate a „intrat în normal” urmând fenomenul general al politicii monetare.

Acest studiu metodologic nu este un caz izolat pentru provincia Dacia, UN alt studiu similar – cu același impact – a fost realizat pentru castrul auxiliar de la Gherla (37 km sud-vest of *Arcobadara-Ilișua*) (GĂZDAC/ZĂGREANU 2007, 175-178).

Astfel, devine un scop important re-studierea vechiului material, un demers care ne va aduce mai aproape de realitatea istorică.

Abbrevieri și bibliografie

COHEN 1854	Cohen, H., <i>Description générale de monnaies de la République romaine</i> , Paris, 1854.
GĂZDAC 2009	Găzdac, C., The distribution of silver counterfeited coins in the forts from Roman Dacia. Fraud or monetary policy?. IN: Morillo, Á.-Hanel, N.,-Martín, E. (eds.) <i>Limes XX. XXth International Congress of Roman Frontier Studies, León (España), Septiembre, 2006</i> [Gladius 13, vol. 1], León, 1487-1498.
GĂZDAC 2010	Găzdac, C., <i>Monetary circulation in Dacia and the provinces from the Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I (AD 106-337)</i> , 2 nd edition, Cluj-Napoca.
GĂZDAC/GAIU 2011	Găzdac, C./Gaiu, C., <i>Arcobadara (Ilișua)</i> [Coins from Roman Sites and Collections of Roman Coins from Romania 6], Cluj-Napoca.
GĂZDAC/ZĂGREANU 2007	Găzdac, C./Zăgreanu, R. (2007): Reinterpreting numismatic evidence. A case study: the auxiliary fort from Gherla, <i>Revista Bistriței</i> , 21, 1, 175-178.
PROTASE/GAIU/MARINESCU 1997	Protase, D./Gaiu, C./Marinescu, Gh., <i>Castrul roman de la Ilișua</i> , Bistrița.
TORMA 1865	Torma, K., Az Alsó-Ilosvai romai állótábor és műemlékei, <i>Erdélyi Múzeum Emlékkönyve</i> 3, Kolozsvár (Cluj-Napoca) (1864-1865), 10-67.

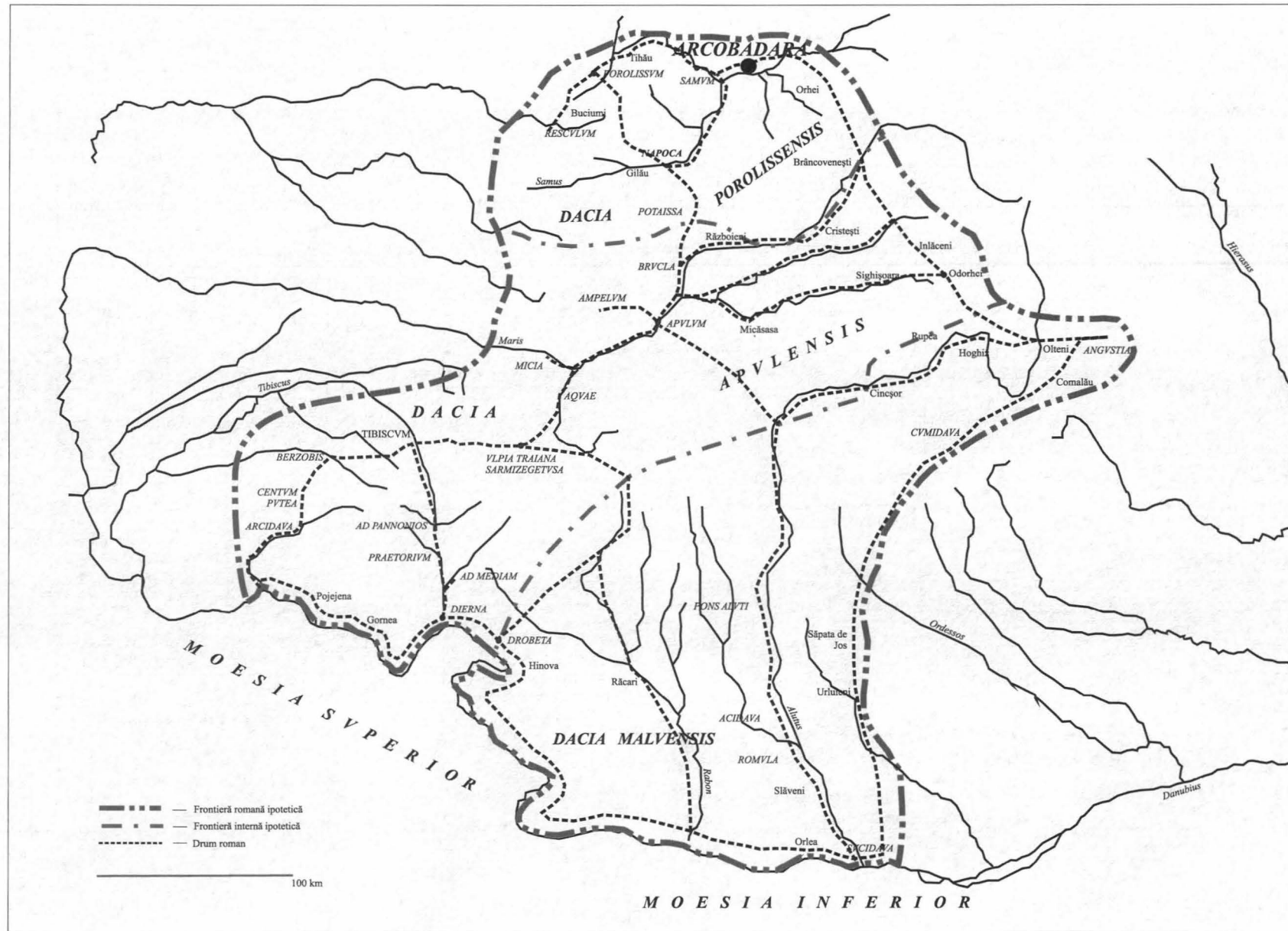
Reviewing the Numismatic Evidence. A case Study: Auxiliary Fort from Ilișua (Summary)

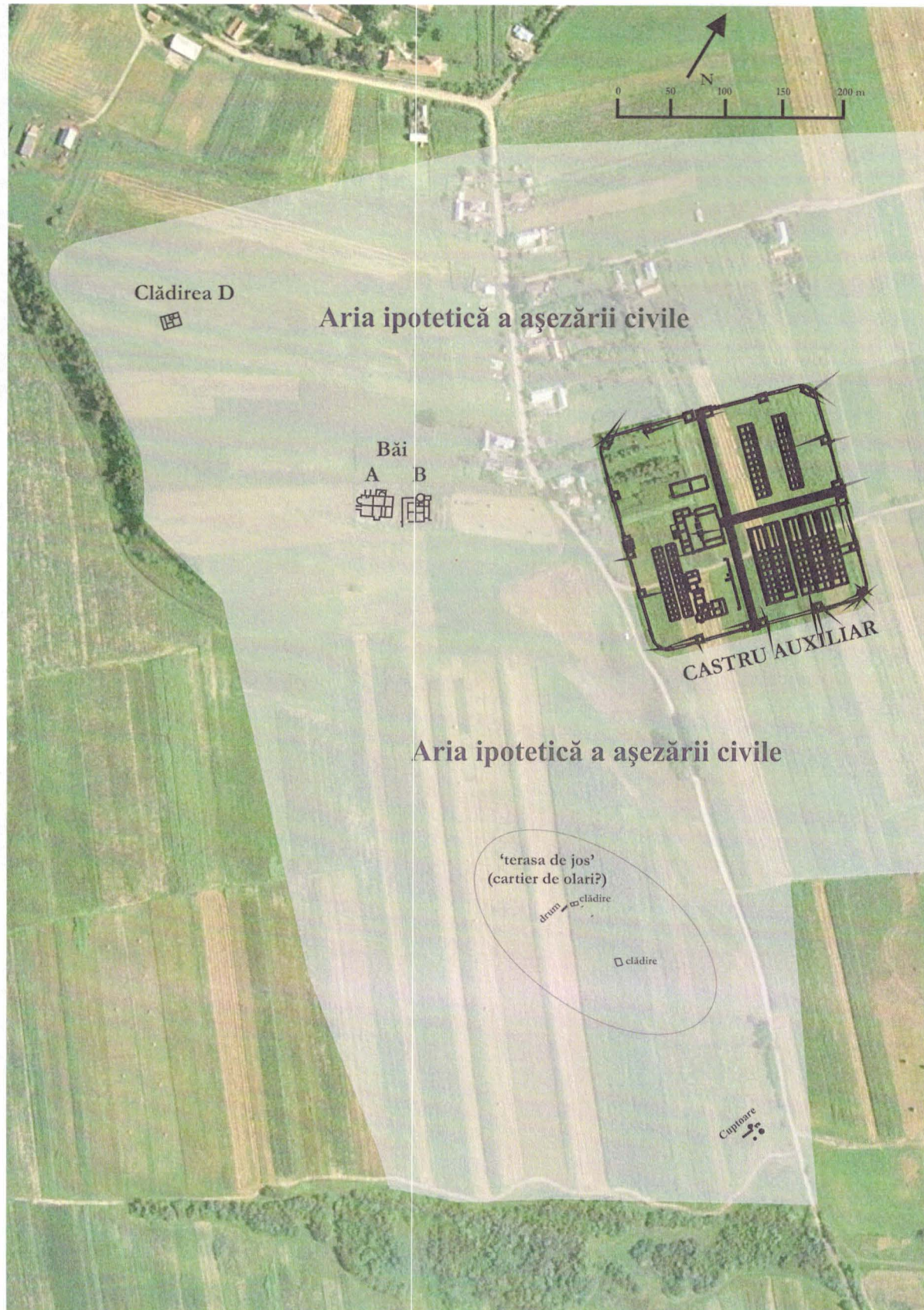
This study is focused in what one could have thought on a particular case of coin supply with good silver coin of a Roman fort in a province. Until this study, the spectrum of coin finds at the Roman fort from Ilișua (North of Roman Dacia) indicated a good supply with genuine silver coin. In comparison with other forts (Porolissum, Gherla) from the same province of Dacia, where the percentage of the plated silver coins held quite high values, the case of the fort from Ilișua was a particular one.

The re-analyse of coin finds and the separation of coins found within the fort from those from the vicus totally change the view on the coin finds from Ilișua. The new graph of coin finds from the auxiliary fort from Ilișua has revealed the fact that also at this site the plated silver coin played a significant role in coin circulation.

At the end, it can be affirmed that we dealt with a matter of a methodological approach in a first phase of the analyse of coin finds.

Harta 1. Harta Daciei romane indicând locația Arcobadarei (Ilișua) (© Cristian Găzdac)

Harta 2. *ARCOBADARA* (Ilișua), situl roman (după GĂZDAC/GAIU 2011, 29, map 5)
(© Corneliu Gaiu, Cristian Găzdac)

Cuvinte cheie: Transilvania, slavi, necropolă, incinerare, sec. VIII-IX p.Chr.

Mots-clés: Transilvanie, slaves, necropole, incinération, VIIIeme-IXeme siècles.

Date preliminare

Comuna Sopor de Câmpie (jud. Cluj) este bine cunoscută în literatura de specialitate arheologico-istorică, mai ales prin importantul cimitir autohton dacic din epoca romană (sec. II-III) cercetat sistematic, integral, în anii 1956-1961 și publicat *in extenso*, sub formă monografică¹.

Dar iată că pe teritoriul aceleiași comune din Câmpia Transilvaniei (fig. 1), în primăvara anului 1963, a apărut o nouă descoperire arheologică, cea de față, care, regretabil, a rămas nepublicată până astăzi, deși ea nu este lipsită de interes pentru frământarea perioadei de tranziție de la antichitate la evul mediu.

Descoperirea s-a produs cu prilejul construcției unei ferme porcine și a unui siloz pentru cartofi, în punctul topografic numit de localnici „Poderei” (fig. 2). Locul acesta se află în vârful din dreapta a șoselei Câmpia Turzii - Sopor, vizavi de cimitirul daco-roman, la circa 100-120 m distanță de la podețul peste Valea Bolduțului, de la așa-zisa (altădată) „Moara lui Gogoman”. În timpul instalării construcțiilor menționate s-a distrus – după unele relatări – vreo șapte-opt morminte, din care nu s-a mai recuperat nimic. Doar atât se știe, că s-au observat „oase arse, mărunte, și hârburi mai mici și mai mari din oale de lut”. La cunoștința noastră a ajuns numai conținutul unui singur mormânt (M1) pe care ni l-a predat săteanul Vasile Bara, însoțind materialul și cu unele informații, pe baza cărora am efectuat sondajele în locul respectiv, în a doua jumătate a lunii iulie 1963.

În săpăturile noastre, desfășurate pe două suprafețe (A = 24 x 4 m și B = 15 x 2,8 m), s-au descoperit alte cinci morminte de incinerare, toate cu urnă, pe care le prezentăm descriptiv în cele ce urmează. Rezultă că până acum, pe „Poderei”, s-au găsit cel puțin 14 morminte: 9 în cursul lucrărilor amintite (nerecuperate) iar cinci în săpături organizate. Foarte probabil acestea fac parte dintr-un cimitir mai întins, ale cărui dimensiuni, date și semnificații istorice vor fi precizate prin eventuale cercetări arheologice viitoare.

Descrierea mormintelor

Mormântul 1 s-a descoperit întâmplător în iarna lui 1963, în taluzul de nord, unde se afla zidul de susținere al platformei pe care se găsea porcina Soporului. Puținele resturi din acest mormânt le-am primit în 10 iunie 1963 de la Vasile Bara, care atunci era îngrijitor la porcină. Ele constau din: câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna din pastă grosolană, puține oase umane calcinate, mărunte, și o lamă de cuțitaș din fier. După spusele descoperitorului, toate acestea s-au găsit împreună, la adâncime de 0,50 m. Nu se poate preciza, dacă aici era un mormânt de incinerare cu urnă sau unul cu o simplă groapă, în care s-au depus, fără urnă, oasele incinerate aduse de la rugul de ardere, împreună cu cioburi de vase ceramice.

Mormântul 2 (fig. 5). Incinerare cu urnă. Suprafața A, lângă taluzul de est, la distanță de 6 m față de capătul sudic al suprafeței. Adâncime de 0,50 m. deranjat de tractor, în timpul aratului. Forma și dimensiunile gropii sepulcrale nu s-au putut preciza din cauza densității și cromației uniforme a pământului în care a fost așezată urna. Oricum, este de presupus că groapa respectivă avea formă rotund-ovală și diametrul ei nu depășea 0,50 – 0,60 m, așa cum se constată de obicei la acest tip de morminte.

1 D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Sopor de Câmpie. Contribuție la problema continuității în Dacia*, București 1976.

Dumitru PROTASE

Cluj-Napoca membru de onoare
al Academiei Române

Urna (fig. 6) este o oală fără toarte, lucrată cu roata din pastă cu mult nisip, de culoare brun-negricioasă cu pete cărămizii și ornamentată cu caneluri paralele și linii ondulate pe jumătatea superioară. Ea are pereții groși, fundul fără ștampilă, cu circumferința neregulată și ușor teșită. Gura lipsește *ab initio*. În urnă s-au găsit bucățele de cărbune, puține oase calcinate de copil, printre care un dinte și fragmente de craniu. Cenușă nu s-a găsit deloc, iar în jurul urnei și sub ea nu se afla nimic. Fără inventar.

Mormântul 3. Incinerație cu urnă. Suprafața A. Adâncime 0,30 m. Distrus de tractor. Din mormânt au mai rămas puține oase calcinate de om adult, câteva bucățele de cărbune și fundul urnei. Aceasta era lucrată cu roata din pastă negricioasă brună, nisipoasă și nu avea ornamentație pe partea inferioară. Notăm că oasele arse și bucățelele de cărbune s-au găsit la 20-30 cm spre vest de fundul urnei, fiind dislocate de tractor, în cursul lucrărilor agricole. Fără inventar.

Mormântul 4. Incinerație cu urnă. Adâncimea 0,30 m. Suprafața A. Distrus de tractor. Urna era o oală fără toarte, lucrată cu mâna din pastă grosieră, de culoare negricioasă-brună. Culcată cu gura spre est, ea avea partea superioară ruptă de tractor. Conținut: oase calcinate de om matur, fără cărbuni și fără cenușă. Oasele arse ale defunctului, parțial adunate de la *ustrinum*, au fost așezate direct pe fundul urnei, fără pământ presărat sub ele, cum se întâlnește uneori în asemenea cazuri. Ca și la mormintele precedente, lipsește capacul din material rezistent. Fără obiecte de inventar.

Mormântul 5. Incinerație cu urnă. Adâncimea 0,30 m. Suprafața B. Distrus de tractor. Fragmentele urnei erau dislocate și amestecate cu o mână de oase calcinate, provenite din scheletul unui adolescent. Cărbuni și cenușă nu s-au găsit. Forma și dimensiunile gropii sepulcrale nu s-au putut stabili, dar presupunem că, și aici, ea avea un diametru de circa 50 – 60 cm și formă rotund-ovală. Fragmentele ceramice provin, toate, dintr-o singură oală lucrată cu roata din pastă de culoare brun-negricioasă ce conține, ca degresant, puțin nisip și pietricele. Ornamentația, plasată numai pe burtă, constă din linii paralele distanțate, între care se află o canelură în val strâns. Fără inventar.

Mormântul 6. Incinerație cu urnă. Adâncimea 0,35 m. Suprafața B. Distrus de tractor. Din urnă s-au păstrat unele fragmente din partea ei inferioară și din burtă, amestecate în dezordine cu oase calcinate de om adult. Fragmentele ceramice aparțin unei oale fără toarte (urna), lucrată cu mâna din pastă de culoare cărămizie pe partea inferioară și brună în exterior. Un mic fragment ceramic, însă, provine din buza unui vas de culoare gri-negricioasă, lucrat cu roata, a cărui semnificație precisă rămâne obscură. Inventar: lama unui cuțitaș de fier.

Scurt comentariu

Numărul mic de morminte cunoscute și puținele date preliminare pe care le avem acum despre acest cimitir nu ne îngăduie să recurgem la o abordare în extenso a descoperirii, obligându-ne să ne limităm – cum e și firesc – la unele observații de ansamblu legate de atare tip de cimitire.

Întâi de toate, datele de care dispunem în momentul de față ne îndreptătesc să presupunem că pe „Poderei” se află un cimitir în adevăratul sens al noțiunii, nu numai un grup de morminte, cimitir a cărui așezare poate fi identificată în imediata apropiere. Eventuale cercetări viitoare urmează să aducă precizările necesare.

Cimitirul acesta se încadrează în categoria cimitirelor de incinerație, cu un mic procent de înhumați (birituale), databile din sec. VI până în sec. IX. Acestea sunt foarte numeroase în Europa sud-estică și centrală, inclusiv pe teritoriul României, unde se cunosc peste 20 de asemenea descoperiri. Numai în Transilvania, de exemplu, s-au identificat vreo 15 cimitire analoage (sec. VII-IX), cuprinzând zeci și chiar sute de morminte. Fără a intra în amănunte, ne referim la cimitirele birituale de tip Ocna Sibiului², Mediaș³, Boarta⁴ și Bratei⁵ (jud. Sibiu), Berghin⁶, Ghirbom⁷, Turdaș⁸ (jud. Alba). Și lista ar putea continua. Foarte probabil că și la Sopor, alături

2 D. Protase, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului (sec. VIII-IX)*, în *Bibliotheca Septemcastrensis*, VIII, Sibiu 2004.

3 K. Horedt, *Un cimitir din sec. IX-X e.n. la Mediaș*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, Seria Historica, fasc. 2, 1965; idem, *Die Brahdgräberfelder der Mediaș gruppe aus dem 7-9 Jh. in Siebenbürgen*, în *ZfA*, Berlin, 10, 1976, p. 32-48.

4 S. Dumitrașcu-G. Togan, *Cimitirul de la Boarta...*, în *Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal*, 18, 1974.

5 Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în sec. VII-VIII. Cimitirul nr. 2 de la Bratei*, București 1077.

6 Descoperirea și materialele sunt inedite.

7 I. Al. Aldea, E. Stoicovici, M. Blăjan, *Cercetări arheologice în cimitirul prefeudal de la Ghirbom (com. Berghin, jud. Alba)*, în *Apulum*, XVIII, 1980.

8 Ioana Hica, M. Blăjan, *Un cimitir de incinerație din sec. VIII la Turdaș, jud. Alba*, în *ActaMN*, X, 1973.

de mormintele de incinerare, se vor găsi, prin viitoare cercetări, și înhumați, copii și maturi, bărbați și femei, așa cum s-a constatat peste tot în cimitirele de această categorie.

Referitor la atribuirea etno-culturală a cimitirelor birituale în discuție, având în vedere cronologia (sec. VIII-IX), răspândirea geografică, ritul și ritualul funerar, inventarul mortuar și alte amănunte semnificative, ele aparțin slavilor, cu a căror istorie, civilizație, obiceiuri și practici religioase-funerare păgâne se află în deplină concordanță⁹.

Un cimetière d'incinération slave de VIII/IX siècles à Soporu de Câmpie (dep. De Cluj) (Résumé)

Ce cimetière a été identifié en 1963 sur le petit plateau dénommé „Poderei” (fig. 1-2) et jusqu' aujourd'hui de son contenu nous connaissons 6 tombes, cherchées par les fouilles archéologiques. Au moins, un nombre de 7-8 tombes d'incinération, d'après les relations des habitants de l'endroit, ont été détruites par les travaux de construction d'un dépôt de la ferme agricole locale (fig. 4). De fait, le cimetière a été identifié par ces travaux.

La datation et l'attribution ethnique de cette découverte plaident pour son encadrement dans la série des cimetières d'incinération (ou birituels, contenant un petit nombre de tombes à inhumation), connus sur le territoire de la Roumanie et de l'Europe centrale et du sud-est où habitaient à l'époque, en grand nombre, et les tribus slaves.

---

9 Notăm, însă, că unii cercetători români (Eugenia Zaharia și M. Blăjan, *loc. cit.*) consideră – total eronat – că acest tip de cimitire ar putea aparține și protoromânilor creștini din Transilvania.

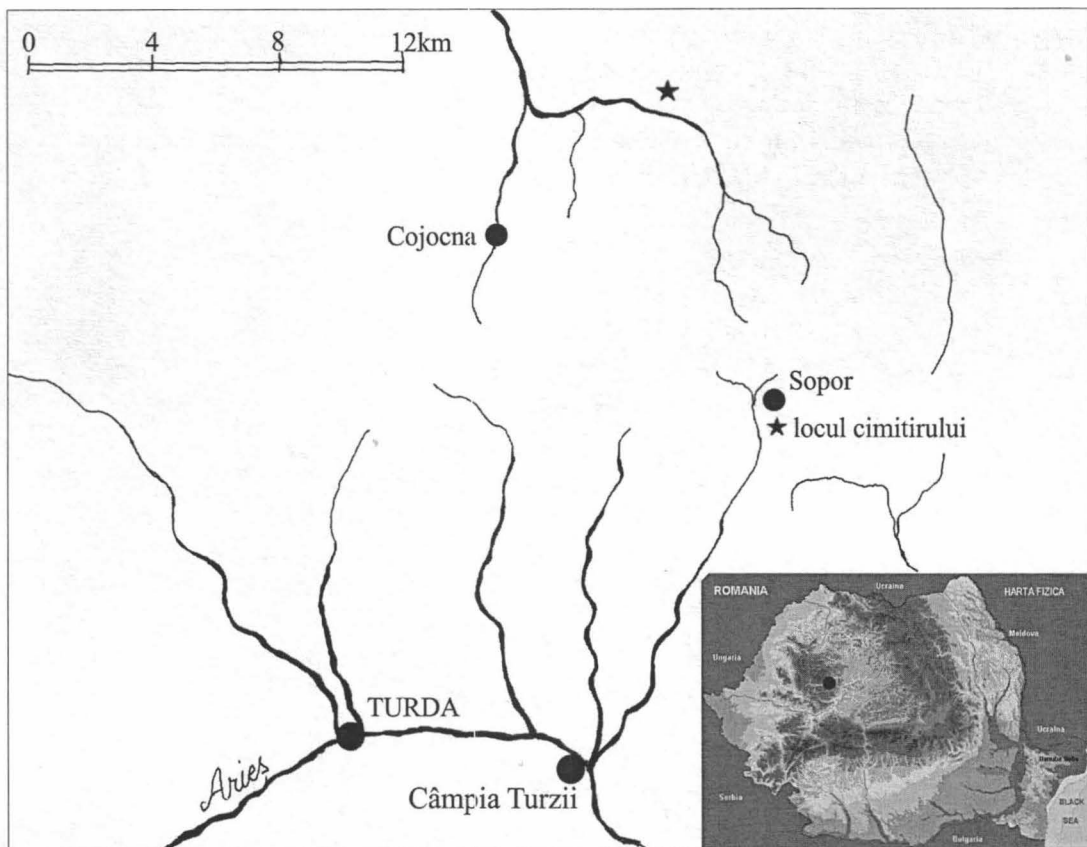

Fig. 1 – Poziția geografică a satului Sopor de Câmpie

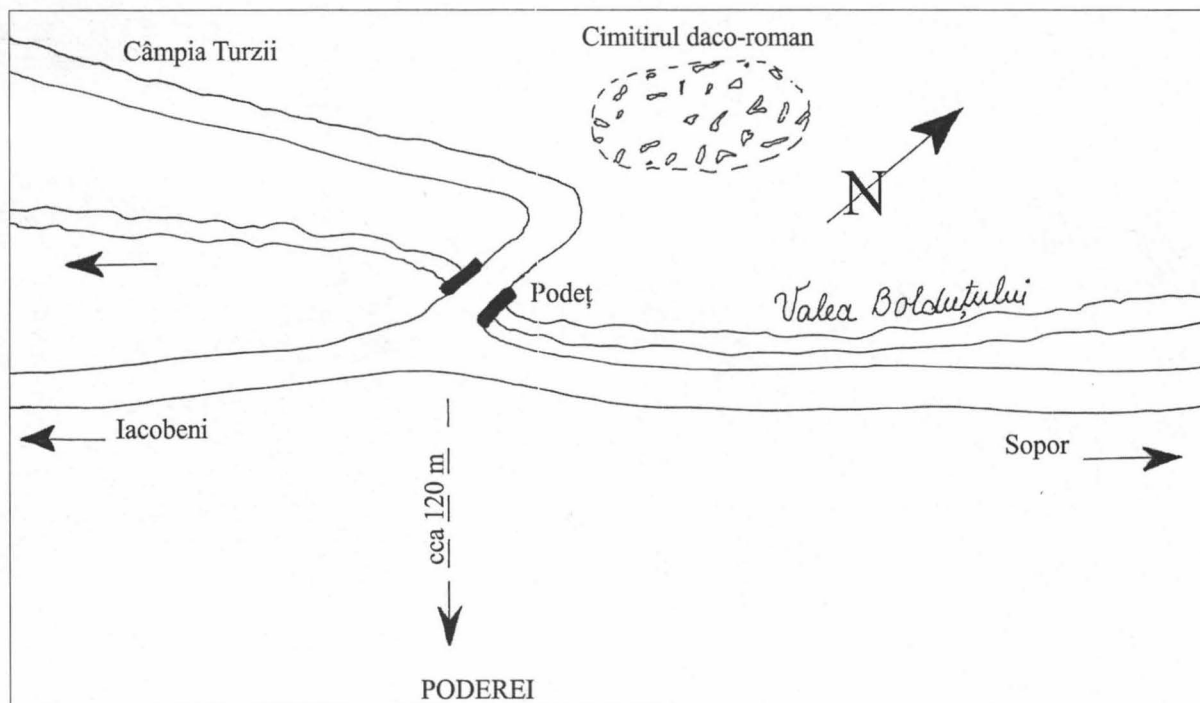

Fig. 2 – Schița locului unde se află cimitirul slav de pe „Poderei”

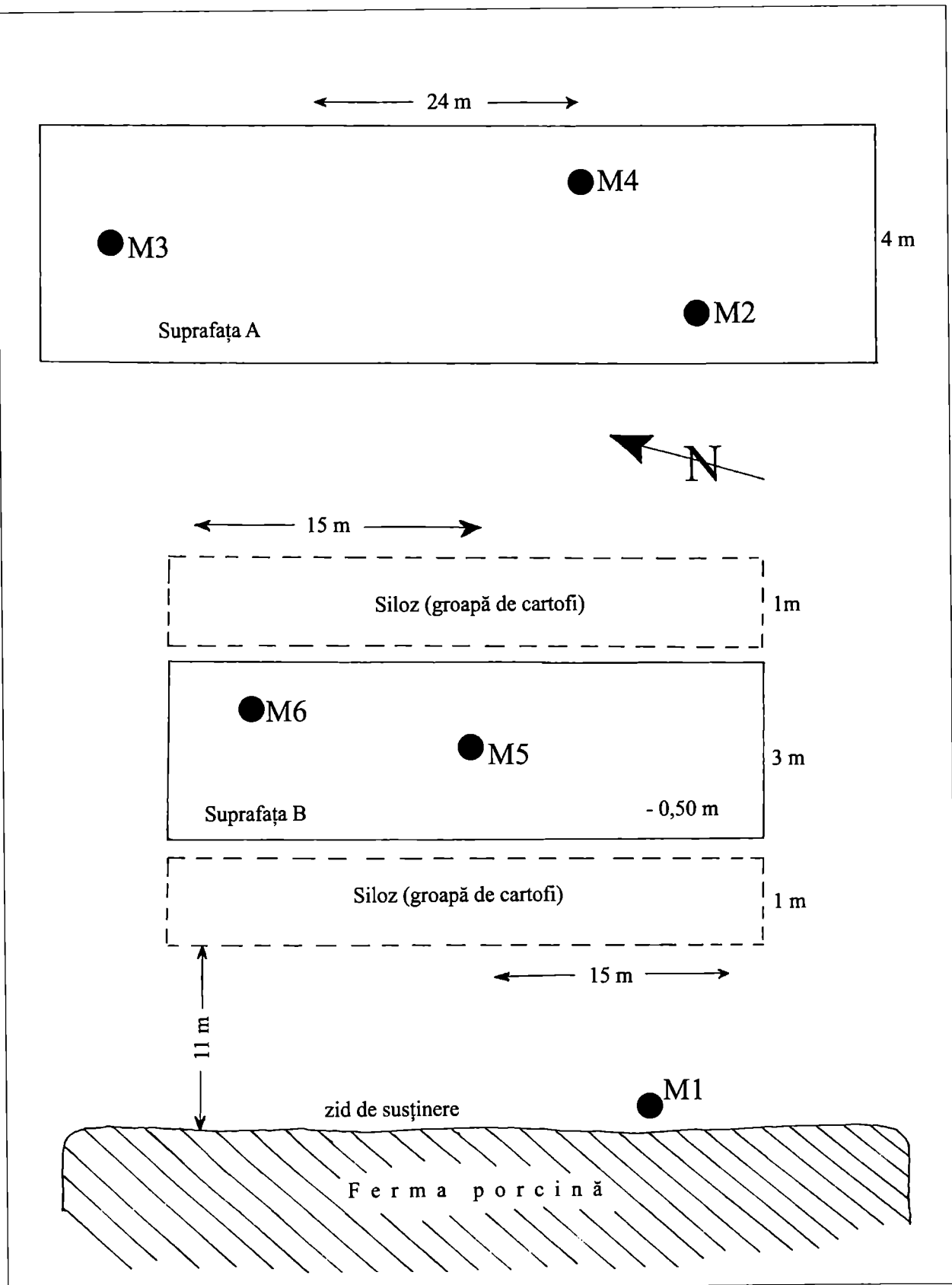

Fig. 3 – Planul sondajelor arheologice din anul 1963

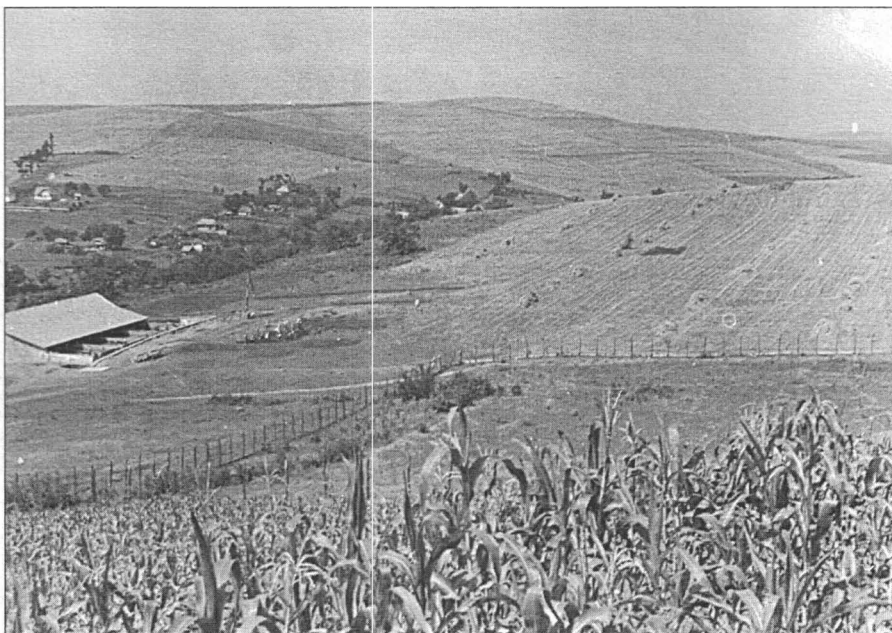

Fig. 4 – Vedere de pe „Poderei”, cu amplasarea sondajelor la nord-est de ferma porcină

Fig. 5 – Mormântul de incinerare nr. 2 (M2) in situ

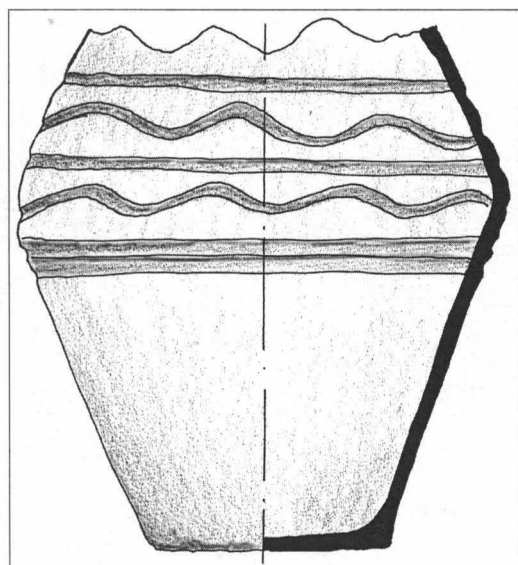

Fig. 6 – Urna funerară din M2

Aspecte ale politicii pontice a Despotatului Dobrogean din a doua jumătate a secolului al XIV-lea: relațiile cu Imperiul grec de Trapezunt

Vasile MĂRCULEȚ

Cuvinte cheie: Despotatul Dobrogean, Imperiul Grec de Trapezunt, Imperiul Bizantin, Veneția, Genova, Dobrotiță, Marii Comneni, Mihail Paleologos, Terter.

Mots clés: le Despotat de la Dobroudja, l'Empire Grecque de Trébizonde, l'Empire Byzantin, Venise, Gênes, Dobrotiță, les Grands Comnènes, Michel Paléologos, Terter.

La mijlocul secolului al XIV-lea, în teritoriile central-sudice ale spațiului danubiano-pontic se constituia Despotatul Dobrogean, formațiune politică de sorginte bizantină, având ca nucleu vechea *Țară a Carvonei* (*Cărvunei-Cavarnei*), menționată încă pe la 1230 într-un privilegiu comercial acordat de țarul vlaho-bulgar Ioan Asan II negustorilor din Raguză¹. Sub conducerea întemeietorului său, despotul Dobrotiță (Dobrotici), Despotatul Dobrogean se va afirma în a doua jumătate a secolului al XIV-lea drept arbitrul scenei politice din Balcanii Orientali. Concomitent, beneficiind de controlul asupra unei întinse fațade maritime, de la sud de gurile Dunării și până la sud de Varna, despotul Dobrotiță va angaja statul său într-o amplă politică pontică, la concurență cu thalassokrațiile italiene, Genova și Veneția, în primul rând.

O componentă importantă a politicii pontice a despotului Dobrotiță o reprezintă raporturile cu Imperiul Marilor Comneni de la Trapezunt. Din păcate, precaritatea surselor de care dispunem cu privire la ele nu ne permite cunoașterea acestora în întreaga lor complexitate, ci numai unele momente ale evoluției lor. Chiar și așa sumare cum sunt, informațiile pe care le deținem ne permit ca în cadrul relațiilor Despotatului Dobrogean cu Imperiul de Trapezunt să identificăm două etape: **a)** toamna 1373-vara 1376, o etapă conflictuală, generată de politica agresivă a despotului Dobrotiță la adresa statului Marilor Comneni; **b)** ante și post 1382, etapă caracterizată prin colaborarea, inclusiv militară, a celor state împotriva Genovei.

Etapă conflictului dobrogeano-trapezuntin (toamna 1373-vara 1376). Cele mai vechi informații cu privire la existența unor relații dobrogeano-trapezuntine datează din deceniul 8 al secolului al XIV-lea. Ele evidențiază o evoluție conflictuală a raporturilor dintre cele două state, generate de tentativele repetate ale despotului Dobrotiță de a se insinua, prin intermediul unor interpuși, în Imperiul Marilor Comneni. Obiectivul urmărit de suveranul dobrogean era, fără îndoială, acela de a-și asigura controlul asupra statului bizantin sud-pontic, pe care prin interpușii numiți de el pe tronul de la Trapezunt, să îl subordoneze politicii sale.

Primele informații referitoare la existența unor relații conflictuale dobrogeano-trapezuntine datează din toamna anului 1373, când despotul Dobrotiță a susținut tentativa ginereului său Mihail Paleologos, fiul basileului bizantin Ioan V Paleologos, de a ocupa tronul Marilor Comneni (11-15 noiembrie). Acțiunea lui Dobrotiță este confirmată, direct sau indirect, de unele cronică bizantine.

Conform *Cronicii Trapezuntului*, realizată de cronicarul autohton Mihail Panaretos, „*vineri 11 octombrie 6882 [1 septembrie 1373-31 august 1374], al 12-lea indiction, kyr Mihail, fiul lui Ioan Paleologos, împăratul romanilor (bizantinilor, n.n.), vine cu două galere mari și una mică pentru a-l ataca pe împăratul nostru și pleacă după cinci zile neputând realiza o surpriză. Vestiarul kyr Ioan Andronikopoulos, care îl însoțise se retrăsese, Paleologos trebuind de asemenea să se retragă, după ce încheiasse un tratat cu împăratul nostru*”².

1 Hurmuzaki I/2, p. 781, doc. DCXXXVIII.

2 Panarète 1836, p. 502, § XLVI.

Vasile MĂRCULEȚ

Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
e-mail: vasmarculet@yahoo.com

Parcurgerea informațiilor transmise de Mihail Panaretos permite constatarea că acesta nu face nicio referire la implicarea despotului Dobrotiță în acțiunea lui Mihail Paleologos. Plecând de la acest fapt, unii specialiști români au postulat că tentativa lui Mihail Paleologos ar fi fost întreprinsă de prințul bizantin fără participarea suveranului dobrogean la ea și independent de acesta³.

Asemenea opinii sunt categoric infirmate de *Chronicon breve*, care, în opoziție cu cea a lui Mihail Panaretos, afirmă explicit implicarea lui Dobrotiță în tentativa ginerelui său de a ocupa prin forță tronul de la Trapezunt. În conformitate cu relatarea acestei cronici, în anul 6882 [1 septembrie 1373-31 august 1374], indictionul 12, noiembrie 11-15, „ὁ γὰρ τούτων ἀδελφὸς Μιχαήλ, ὁ καὶ ἐν τῇ Τραπεζοῦντι ἐλθὼν καὶ μὴ παραλαβὼν, ἀλλ' ἐπιστραφεὶς γέγονε γανβρὸς τοῦ δεσπότης Ταμπροτίτζα ἐπὶ τῇ θυγατρὶ”⁴.

Parcurgerea informațiilor prezentate ne permit constatarea că tentativa lui Mihail Paleologos de a provoca răsturnarea dinastică de la Trapezunt, deși a eșuat, nu a fost însă un eșec total, prințul bizantin retrăgându-se la 15 noiembrie 1373 numai după încheierea unui tratat cu autoritățile Imperiului Marilor Comneni. Conținutul său nu-l cunoaștem, dar probabil el va fi conținut o serie de clauze favorabile, atât prințului bizantin, cât și susținătorului său, despotul Dobrotiță.

Importanța tratatului din noiembrie 1373 a fost semnalată de unii istorici. Spre exemplu, Sergiu Iosipescu considera că în urma încheierii acestuia „se crea astfel o nouă arteră comercială între ținuturile românești carpato-danubiano-pontice, Marea Neagră și unul din punctele terminus ale caravanelor transasiatice”⁵.

În ceea ce ne privește, considerăm o asemenea concluzie puțin exagerată. Fără îndoială, tratatul cu Trapezuntul din noiembrie 1373, al cărui inspirator fusese i-a asigurat lui Dobrotiță o amplă deschidere pontică, cu atât mai însemnată cu cât la data respectivă, conflictul său cu Genova, deschis prin 1360, înregistra punctul său culminant⁶. Evenimentele vor demonstra însă că pentru despotul de la Caliacra, reglementările politice și comerciale cu Imperiul Marilor Comneni din noiembrie 1373 au avut doar un caracter temporar și conjunctural, el neabandonând niciun moment planul răsturnării dinastice de la Trapezunt în favoarea sa.

Semieșecul înregistrat în noiembrie 1373 nu l-a determinat pe despotul de la Caliacra să renunțe la intențiile sale politice privind Trapezuntul. Ca urmare, câțiva ani mai târziu, pe fondul existenței unui conflict latent între Veneția și Imperiul Marilor Comneni, Dobrotiță relua planul său de instalare a ginerelui său, Mihail Paleologos, pe tronul de la Trapezunt, de această dată cu concursul Serenissimei republici, aliata sa.

O serie de istorici români oferă o opinie interesantă, cu privire la scopul intervenției lui Dobrotiță la Trapezunt. Fundamentată tocmai pe conflictul dobrogeano-genovez, aceștia susțin, mai mult sau mai puțin explicit, că tentativa lui Dobrotiță de a-l impune pe ginerele său pe tronul Marilor Comneni, era de fapt îndreptată împotriva genovezilor, care dețineau poziții importante. Asemenea opinii exprimă, spre exemplu, Ștefan Ștefănescu⁷ sau Constantin C. Giurescu care afirmă categoric că despotul dobrogean urmărea „îndepărtarea genovezilor din acest centru important”⁸.

Informațiile pe care le deținem în legătură cu această problemă, ne permit concluzia că, foarte probabil, la sfârșitul anului 1375 sau la începutul lui 1376, Dobrotiță a înaintat autorităților venețiene planul său cu privire la intervenția politico-militară la Trapezunt. Se pare că demersuri similare făcuse la Veneția, dar în propriul său interes, un anume kyr Andronikos, se pare unul și același cu un membru omonim al familiei imperiale a Marilor Comneni, desemnat de Mihail Panaretos cu titlul de despot și fiu al împăratului Alexios III⁹.

Planul privind răsturnarea dinastică de la Trapezunt, propus de Dobrotiță într-un moment în care, din cauze financiare și comerciale, raporturile Serenissimei republici cu Trapezuntul se tensionaseră, venea în întâmpinarea intereselor Veneției în Imperiul Marilor Comneni. Ca urmare, la 12 martie 1376, Senatul venețian, după luarea în discuție a planului lui Dobrotiță și a cererii lui Andronikos, hotărâ ca Marco Giustiniani, căpitanul general al mării, să trimită la Trapezunt șase galere sub comanda lui Pietro Corner și Marino Memo, *provisores*

3 Eskenasy 1981, p. 2053.

4 Schreiner 1975, p. 182.

5 Iosipescu 1985, p. 131.

6 Mărculeț 2007, p. 384-386.

7 Ștefănescu 1967, p. 48; Ștefănescu 1971, p. 353-354.

8 Giurescu 1974, p. 240.

9 Panarète 1836, p. 502, § XLVIII.

Romania, care aveau, totodată, misiunea ca la Constantinopol să-l consulte pe basileul Ioan V cu privire la proiectul instalării lui Mihail Paleologos la Trapezunt. În cazul unui răspuns favorabil al basileului și al angajamentului ferm că odată instalat pe tronul Marilor Comneni, Mihail va plăti toate datoriile Trapezuntului către republică, o galeră venețiană urma să-l îmbarce pe prinț, care, dacă „*nu era la Constantinopol*”, era fie „*în părțile Mesembriei*”, unde își avea reședința, fie „*altundeva pe aproape*”, probabil de la curtea de la Caliacra a socrului său¹⁰. În cazul în care Mihail Paleologos nu ar fi acceptat condițiile Veneției, expediția urma să fie întreprinsă în folosul lui Andronikos. Moartea acestuia la 14 martie 1376 la Trapezunt, anula această componentă a planului venețian¹¹. Autoritățile venețiene nu au exclus nici posibilitatea realizării unei înțelegeri cu împăratul Alexios III, dacă acesta accepta reducerea vămirilor pentru mărfurile venețiene la 2% *ad valorem*. Ca ultimă soluție, la sugestia grupării radicale din Senetul venețian, era luată în calcul chiar atacarea Trapezuntului și distrugerea flotei sale¹².

Desfășurarea evenimentelor din primăvara anului 1376 va demonstra că planul lui Dobrotiță a contat prea puțin însă în raport cu interesele politice și comerciale ale Veneției în Imperiul Marilor Comneni, care, se pare, și-a atins obiectivele fără a mai fi necesară răsturnarea dinastică de la Trapezunt. Încă din vara aceluiași an, raporturile Serenissimei cu Imperiul Marilor Comneni erau reglementate. Numai așa se explică faptul că la 28 iulie 1376, autoritățile venețiene îi anulau împăratului Alexios III datoria de 8.000 de ducati către republică și dispuneau să-i fie restituite bijuteriile lăsate drept gaj vicebailului Vettore Barbadigo¹³. În aceste condiții, planul propus de Dobrotiță privind impunerea ginerelui său pe tronul de la Trapezunt era abandonat.

În a doua jumătate a anului 1376 și la începutul anului 1377 evenimente politice deosebit de grave zguduiau scena politică de la Constantinopol și din Despotatul Dobrogean. În vara anului 1376, cu sprijin genovez și otoman, prințul Andronikos, fiul împăratului bizantin Ioan V Paleologos, evada din închisoarea sa din insula Lemnos, unde era deținut în urma unei prime tentative de uzurpare din 1373, și declanșa revolta împotriva tatălui său. La 12 august, pretendentul ocupa Constantinopolul, Ioan V fiind depus și întemnițat, uzurpatorul ocupând tronul imperial ca Andronikos IV (1376-1379)¹⁴.

Evenimentele de la Constantinopol au avut un impact de o gravitate neașteptată la nivelul autorităților politice ale Despotatului Dobrogean, care au optat pentru o tabără sau alta. Ca urmare, în contextul tulbure al momentului, la sfârșitul anului 1376 sau la începutul anului 1377, Terter de la Dristra, fiul lui Dobrotiță, dispunea asasinarea cumnatului său, Mihail Paleologos, ginerele despotului de la Caliacra.

Uciderea lui Mihail Paleologos este consemnată în câteva surse bizantine. Astfel, *Chronicon Mesembriae* relatează că „*în anul 6885, indictionul 15 [1 septembrie 1376-31 august 1377], despotul kyr Mihail a fost omorât la Tristria*”¹⁵, iar *Chronicon breve*, precizează că prințul bizantin a fost ucis de cumnatul său, Terter: „*καὶ ἀπεκτάνθη παρὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ, τοῦ λεγομένου Τερτερῆ*”¹⁶.

Moartea ginerelui său, a dat o lovitură serioasă politicii pontice a despotului Dobrotiță, îndeosebi componentei sale privind Trapezuntul. Planul de impunere a unui interpus al său pe tronul Marilor Comneni devenea caduc. În acest context, politica de a se insinua indirect în Imperiul de Trapezunt era definitiv abandonată.

Etapă colaborării dobrogeano-trapezuntine (ante și post 1382). Pentru perioada care urmează anului 1376, timp de câțiva ani, relațiile Despotatului Dobrogean cu Imperiul de Trapezunt sunt puțin cunoscute din cauza penuriei de informații. Bazați, totuși, pe cele câteva știri sumare existente, Sergiu Iosipescu consideră că „*îndată după războiul de la Chioggia, artera comercială ce lega, pe Marea Neagră, ținuturile românești de imperiul de la Trebizonda era o realitate*”¹⁷. Mai mult, respectivul istoric identifica chiar constituirea unei veritabile „*axe Cărvuna-Trebizonda*”¹⁸.

10 Iorga 1914, p. 1058-1059, doc. II; Thiriet 1958, p. 142-143, reg. 576.

11 Panarète 1836, p. 502, § XLVIII.

12 Iorga 1914, p. 1060-1061, doc. II; Thiriet 1958, p. 142-143, reg. 576.

13 *Ibidem*, p. 1063, doc. IV.

14 Schreiner 1975, p. 67.

15 *Ibidem*, p. 214.

16 *Ibidem*, p. 182.

17 Iosipescu 1985, p. 138.

18 *Ibidem*.

Argumentul invocat în susținerea tezelor mai sus menționate îl reprezintă un protocol al adunării dogelui, sfatului bătrânilor și oficiului de război al Genovei, din 7 martie 1382, care face o succintă referire la situația militară a comunei ligure „*în partea Romaniei și a Mării Negre*”¹⁹. Protocolul înregistra „*împrejurările războinice între locurile Comunii din părțile numite (ale Romaniei și Mării Negre, n.n.) și Dobrotiță și Alexios*”²⁰.

În opinia noastră, sumarele informații cuprinse în documentul amintit nu permit formularea unor concluzii atât de categorice privind evoluția relațiilor dobrogeano-trapezuntine, ci doar a unor ipoteze cu un grad ridicat de veridicitate. În aceste condiții, încercarea de restaurare a evenimentelor nu poate fi nici ea decât una aproximativă. Foarte probabil, în condițiile răsturnărilor politice din vara anului 1376, Dobrotiță a renunțat definitiv la proiectul său de subordonare a Imperiului de Trapezunt, ceea ce va fi deschis cale normalizării raporturilor dintre cele două părți.

Pe de altă parte, alianța Trapezuntului cu Veneția, perfectată în vara anului 1376, nu putea fi pe placul Genovei, care deținea poziții însemnate în Imperiul Marilor Comneni, puternic concurate acum de adversara sa. Ca urmare, revenirea în forță a Genovei după pacea de la Torino (1381) a condus, așa cum se poate constata, la o tensionare periculoasă a relațiilor cu Trapezuntul, care a degenerat în conflict între cele două părți. Într-o astfel de situație, apropierea Imperiului de Trapezunt de Despotatul Dobrogean aflat de circa două decenii în conflict cu Genova apare ca un act politic absolut firesc.

În pofida constatărilor prezentate, care în absența unor informații suplimentare pot fi admise ca niște ipoteze cu un ridicat grad de plauzibilitate, dar nu certitudini, credem că a admite realizarea unei alianțe politico-militare dobrogeano-trapezuntine, *stricto sensu*, îndreptată împotriva Genovei este dificil de admis. În opinia noastră, informațiile transmise de protocolul din 7 martie 1382, destul de ambiguu, nu permit, totuși, o interpretare a lor în acest sens.

Putem admite o coordonare a operațiunilor celor două state împotriva Genovei, dar nu și o colaborare militară propriu-zisă, respectiv o acțiune comună a forțelor lor. Foarte probabil, acestea au operat în același timp împotriva Genovei, dar independent una de alta și în spații geografice diferite: în bazinul est-pontic, forțele navale trapezuntine, în cel vest-pontic, forțele navale dobrogene.

Cum au evoluat relațiile dobrogeano-trapezuntine după această dată nu știm. În absența oricăror informații rămâne necunoscut faptul dacă s-au întrerupt sau au continuat până la sfârșitul domniei lui Dobrotiță și apoi sub urmașul său, Ivanco.

Concluzii.

Finalizarea prezentului demers ne permite formularea următoarelor concluzii privind evoluția relațiilor dobrogeano-trapezuntine în a doua jumătate a secolului al XIV-lea:

1. În cadrul relațiilor Despotatului Dobrogean cu Imperiul de Trapezunt să identificăm două etape: a) toamna 1373 – vara 1376, o etapă conflictuală, generată de politica agresivă a despotului Dobrotiță la adresa statului Marilor Comneni; b) ante și post 1382, etapă caracterizată prin colaborarea, inclusiv militară, a celor două state împotriva Genovei.

2. În perioada cuprinsă între toamna anului 1373 și vara lui 1376 despotul Dobrotiță a încercat să-și subordoneze Imperiul Grec de Trapezunt prin impunerea pe tronul Marilor Comneni a ginerelui său Mihail Paleologos. Tentativele din 11 – 15 noiembrie 1373 și primăvara – vara 1376 au eșuat, fie datorită incapacității pretendentului de provoca prin forțele proprii răsturnarea politică de la Trapezunt, fie datorită abandonării planului său de către aliata sa Veneția.

3. Etapa ante și post 1382, consacră conflictul Despotatului Dobrogean și Imperiului de Trapezunt cu Genova. În această etapă putem admite o coordonare a operațiunilor celor două state împotriva Genovei, dar nu și o colaborare militară propriu-zisă, respectiv o acțiune comună a forțelor lor.

¹⁹ Barker 1979, p. 55.

²⁰ *Ibidem*: „*in factis guerrarum vigentium inter loca Communis partium predictarum et Dobrodiçam ac Alexium*”.

Bibliografie

- Barker 1979 J.W. Barker, *Miscellaneous Genoese Document on the Levantine World of the Late Fourteenth and Early Fifteenth Centuries*, în „Études Byzantines”, 6, 1979, 1-2, p. 49-82.
- Eskenasy 1981 V. Eskenasy, *Din istoria litoralului vest-pontic: Dobrotici și relațiile sale cu Genova*, în „Revista de Istorie”, 34, 1981, 11, p. 2047-2063.
- Giurescu 1974 C.C. Giurescu, *Les relations des Pays Roumains avec Trébizonde aux XIVe-XIXe siècles*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XIII, 1974, 2, p. 239-246.
- Hurmuzaki I/2 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol I, partea 2, București, 1890.
- Iorga 1914 N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXVI, 1913-1914, București, 1914, p. 1043-1070.
- Iosipescu 1985 S. Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, București, 1985.
- Mărculeț 2007 V. Mărculeț, *Conflictul dobrogeano-genovez (1360-1387) – componentă a luptei pentru supremație în bazinul vest-pontic din a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „Pontica”, XL, 2007, p. 371-398.
- Panarète 1836 M. Panarète, *Chronique de Trébisonde*, în Ch. Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, t. XX, Paris, 1836.
- Schreiner 1975 P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. teil, Wien, 1975.
- Ștefănescu 1967 Șt. Ștefănescu, *Despotatul Dobrogean de la Dobrotici la Mircea cel Bătrân*, în „Magazin Istoric”, I, 1967, 9, p. 46-48, 53.
- Ștefănescu 1971 Șt. Ștefănescu, *Formarea statului feudal Dobrogea*, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971.
- Thiriet 1958 Fr. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, t. I: 1329-1399, Paris-La Haye, 1958.

Aspects de la politique du Despotat de la Dobroudja pendant la deuxième moitié du XIVe siècle: les relations avec l'Empire Grecque de Trébizonde (Resumée)

Le rapports avec l'Empire des Grands Comnènes de Trébizonde représente une partie importante de la politique pontique du Despotat de la Dobroudja. Dans le cadre des relations avec l'Empire de Trébizonde, menées par le despote Dobrotiță on identifie deux étapes: a) l'automne 1373- l'été 1376, une étape conflictuelle, générée de la politique agressive du despote Dobrotiță à l'adresse de l'état des Grands Comnènes; b) avant et après 1382, étape caractérisée par la collaboration, y compris militaire, des deux états contre Gênes. Pendant la période étendue entre l'automne de l'an 1373 et l'été de 1376 le despote Dobrotiță a essayé subordonner l'Empire Grecque de Trébizonde imposant sur le trône des Grands Comnènes de son gendre Michel Paléologos. Les tentatives de 11-15 novembre 1373 et du printemps-été 1376 ont échoué, soit à cause de l'incapacité du prétendant de provoquer par ses propres forces le renversement politique de Trébizonde, soit à cause de l'abandon de son plan par son allié la Venise. L'étape avant et après 1382, consacre le conflit du Despotat de la Dobroudja et l'Empire de Trébizonde avec Gênes. Pendant cette étape on pourrait admettre une coordination des opérations des deux états contre Gênes, mais pas une collaboration militaire à proprement parler, respectivement une action commune des leurs forces.

Informații despre viața comercială a Țărilor Române în relatările călătorilor străini din a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Petre DIN

Cuvinte cheie: Secolul XVII, turcii, asediul Vienei (1683), considerații economice, realități atipice.

Keywords: The 17th century, Turkish, assault of Viena (1683), economic consideration, atypical realities.

Secolul al XVII-lea a reprezentat o perioadă tensionată în relațiile internaționale ale statelor situate în Europa Centrală, Estică și Sud-Estică. Războiul de 30 de ani (1618-1648), răzcoalele cazacilor și unirea lor cu Rusia (1648-1654), campaniile turcești din Ungaria și Transilvania, înfrângerea turcilor în asediul Vienei (1683), expedițiile austriece pe valea Dunării, instalarea lor în Ungaria și Transilvania, au dinamizat viața politică și consecințele lor se resimt la nivelul sensibilității colective¹.

O sumară incursiune în istoria secolului al XVI-lea este necesară pentru a percepe mai exact epoca pe care o analizăm. Domnia lui Mihai Viteazul a fost un episod paideic pentru elita politică din spațiul românesc din cel puțin două motive. Boierimea a conștientizat, pe de o parte, riscurile generate de o confruntare deschisă cu Imperiul Otoman (pierderi materiale, sacrificii umane) dar mai ales, riscul transformării Țărilor Române în pașalâcuri².

În deceniul trei și patru al secolului al XVII-lea, divergențele dintre domnie și boierime au fost rezultatul a două opțiuni în ceea ce privește modelele de regimuri politice: regimul nobiliar și regimul monarhiei feudale. Modelul la care aderă boierimea, a cărei ascendență în viața economică este evidentă, îl reprezintă Republica nobiliară poloneză. În momentele de criză, boierimea imprimă vieții politice diminuarea autorității domnești, garantarea privilegiilor sale și îndepărtarea concurenței levantine. Regimul monarhiei feudale impunea anihilarea veleităților boierești și instaurarea unui regim autoritar, cu evidente tendințe absolutiste³.

Regimul boieresc semnifică conducerea țării prin boieri, adică rolul preponderent al stării boierești în totalitate, indiferent de numărul satelor stăpânite sau al dregătorilor pe care le deține, singură sau cu unele alianțe din interiorul altor stări care aveau aceeași putere economică și aceleași interese cu cele ale boierimii⁴. Regimul domnesc se definește și prin doleanța domniei de a-și impune autoritatea asupra tuturor structurilor socio-economice. Domnia era unica autoritate responsabilă în fața Porții de situația din țară, dar marea boierime joacă rolul de a stopa tendințele domniei de a impune un regim autocratic⁵.

Așa cum am precizat, încă din secolul al XVII-lea, Imperiul Otoman diminuându-și forța expansivă încetase de a mai reprezenta un pericol pentru spațiul creștin și devenea „un obiect de litigiu european”⁶. Ofensiva

1 Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne (1600-1830)*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002, p. 159; Andrei Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, în *Scrieri istorice alese*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, pp. 69-184.

2 Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la Fanarioti. Obsevații asupra politicii externe românești*, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, VIII, 1975, p. 105-107.; Toader Nicoară, *op.cit.*, p. 161.

3 *Istoria României*, redactată de Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Popacostea, Pompiliu Teodor, Editura Corint, București, 2007, p. 202-207.

4 Valentin Al. Georgescu, *Regimul boieresc în Țările Române*, în *Problema organizării statale*, p. 941.

5 N. Stoicescu, *Relațiile dintre domnie și marea boierime*, în *Problema organizării statale*, p. 946.

6 Andrei Oțetea, *op.cit.*, p. 69-147.

Petre DIN

Grup Școlar Industrial Construcții de Mașini

Mârșă – Avrig

e-mail: petre_din@yahoo.com

imperială după înfrângerea turcilor în fața Vienei prefigurează pentru Țările Române situații diferite. Țara Românească condusă de Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, cunoaște stabilitatea și prosperitate, Moldova înregistrează o însemnată scădere demografică, economică și estomparea autorității domnești, datorită numeroaselor incursiunilor poloneze și turcești, iar Transilvania în noua configurație politică, creată de succesele Reconquistei imperiale este condusă de principele Mihail Apaffy, incapabil să reziste provocărilor politico-militare ale momentului istoric.⁷

Importanța strategică și economică a Țărilor Române, rolul lor de pioni importanți în rezolvarea chestiunii orientale a determinat descoperirea și cartografierea spațiului românesc pe harta politică și economică a Europei.

Prin conținutul tematic, bogat și divers, notele de călătorie reprezintă izvoare interesante de informații pentru cunoașterea vieții comerciale a Țărilor Române. Conținutul lor prezintă concomitent atât considerații cu profil cultural, religios, economic, dar și politic. Sosiți din spații geografice caracterizate printr-o evoluție economică, socială distinctă de cea a Țărilor Române, călătorii străini, misionari catolici, protestanți, militari, reprezentanți diplomatici ai altor state, au surprins în spațiul românesc realități atipice statelor din care proveneau. Notele de călătorie prezintă într-o perspectivă inedită specificul vieții economice și al instituțiilor politice ale Țărilor Române.

În cursul secolului al XVII-lea, sunt atestate chervăsăriile, utilizate ca antrepozite de mărfuri și hanuri ca localuri pentru odihna negustorilor. Călătorul turc, Evlia Celebi⁸ menționează existența a 7 hanuri de negustori la București și „vreo 50 de dughene și două hanuri la Târgoviște”⁹. O situație similară se regăsește și în Moldova, unde, la Iași, același călător, constată numărul mare al dughenelor din piețe și bazaruri, unde se comercializau „lucruri de valoare din toate țările române”, dar și existența a „șase mari case de negoț bine înzestrate, în care întâlneau tot felul de lucruri scumpe”¹⁰.

Altă formă de comercializare a mărfurilor, era reprezentată de bălciuri sau iarmaroace, organizate în mod periodic pe o durată îndelungată. Același călător Evlia Celebi menționa existența bălciului de la Focșani „în orașul din partea Țării Românești, odată pe an, în timpul verii iar în orașul din partea Moldovei tot odată pe an, dar toamna și durată lui era de patruzeci de zile”¹¹. Del Chiaro atestă existența bălciului de la Câmpulung Muscel ca „un bălci însemnat, la care vin negustori din multe părți, organizat de Sântilie proorocul, ce ținea o lună”¹².

Descizând în spațiul românesc, secretarul marchizului de Nointel la ambasada din Constantinopol, cunoscut sub numele de La Croix¹³ realizează o interesantă descriere care atestă implicarea regatului francez în Sud-Estul Europei. Interesul major al Franței reflectă doleanța de a i se recunoaște un protectorat universal asupra catolicilor din Imperiul Otoman, și reducerea taxei vamale de la 5% la 3%. Observațiile lui La Croix atestă prosperitatea Țărilor Române. „Acele două provincii sunt foarte îmbelșugate în grâu, mei, orz, ovăz,

7 Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 154; Petre Din, *Mitul bunului împărat la nivelul sensibilității colective din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2003.

8 Călătorul turc Evlia Celebi s-a născut la 25 martie 1611 afirmându-se ca un apropiat al marelui vizir Melek Ahmed Pașa. Este unul dintre cei mai importanți călători otomani. A călătorit timp de 40 de ani în toate teritoriile Imperiului Otoman. Relatarea călătoriilor sale a fost făcută în lucrarea Carte de călătorii. Din această ipostază a luat parte în campania militară otomană împotriva lui Gheorghe Rakoczi II în 1657 și peste doi ani a participat la campania împotriva lui Gheorghe Ștefan și împotriva domnului muntean Mihnea Radu al III-lea. În timpul derulării acestor campanii, călătorul otoman Evlia Celebi a lăsat importante informații economice, politice, sociale, demografice despre Moldova, Țara Românească și Transilvania.

9 *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980 p. 716.

10 *Ibidem*, pp. 483-484.

11 *Ibidem*, p. 730.

12 Anton Maria. Del Chiaro, *Istoria modernelor revoluții ale Valachiei*, p. 29.

13 La Croix, ambasador al Franței la Constantinopol. Activitatea sa este vizibilă între anii 1670-1695. A avut un rol important în demersurile Franței de a obține un protectorat asupra catolicilor din Imperiul Otoman. S-a implicat în inițierea unei mediații franceze a conflictului turco – polon și în susținerea călugărilor catolici de la Sf. Mormânt. În acest context el a traversat spațiul românesc și a lăsat interesante reflecții socio – economice și politice românești.

miere, ceară, cai, boi, oi, păsări, vânat, furaje, fructe și pășuni foarte bune. Ele au o viață comercială intensă, slujind de loc de tranzit pentru regatele Poloniei, Ungariei, pentru Țara tătărească și Rusia, unde fac negoț în timp de pace. Dunărea înlesnește mult acest comerț prin cele trei guri ale sale: Chilia, Sulina și Sfântul Gheorghe, prin care intră toate șeicele ce vin din Marea Neagră și merg până la Brăila; acolo ele descarcă mărfurile pe vase teșite care le duc la Belgrad¹⁴.

La Croix discută despre veniturile domnului, ca reper important al activității comerciale:

„Vama: o sută douăzeci și cinci de pungi

Ocnele de sare: douăzeci și cinci de pungi

Dijma produselor solului: patruzeci de pungi

Silitra: opt pungi

Locurile unde se face potasă: o sută pungi

Și douăzeci de mii de oi.

Iată cam care sunt veniturile domnului, care n-ar fi îndestulătoare pentru întreținerea sa și pentru îmbogățirea sa grabnică dacă el n-ar storce grozav poporul, și dacă în afară de cele două sute de pungi rânduie obișnuite pentru tributul anual al Porții și pentru peșcheșuri, el n-ar ridica încă trei sau patru sute sub diferite pretexte¹⁵.

Finalul textului este semnificativ sub aspectul alterității, al clivajelor dintre spațiul de civilizație apusean și cel răsăritean, oriental. Astfel, dacă societatea apuseană conferă un sentiment de stabilitate și securitate, cea orientală din Țările Române, creează, dimpotrivă, un sentiment de insecuritate, mediu favorizant pentru imaginarul apusean predispus să stigmatizeze Principatele și locuitorii săi, ca o paradigmă a insecurității, invaziilor și epidemiilor. Jurnalele de călătorie ale occidentalilor în secolul al XVII-lea, dar mai ales pentru secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, reprezintă un veritabil rechizitoriu la adresa despotismului oriental.

Alte izvoare relevante pentru secolul al XVII-lea sunt tot mai numeroase pe măsură ce reprezentările despre români cunosc o receptare și o circulație tot mai largă în opinia publică europeană. Teatrul al confruntărilor de interese ale Marilor Puteri, Țările Române se vor înscrie în itinerarul călătorului Polo Minio¹⁶. Găzduit în Moldova și Transilvania, Polo Minio realizează o diagnoză a realităților economice și comerciale întâlnite. În percepția sa, Moldova și Țara Românească sunt mai sărace decât Transilvania, fiind în proximitatea turcilor, cărora li se solicită „mai mult din sărăcia lor de plugari sărăciți și robiți decât se cere Ardealului, însuși, care avea industrie și comerț de foarte mare importanță”.¹⁷ Mai multe detalii în relație cu activitatea comercială sunt prezentate de același călător străin. „Vin nesfârșit de mulți turci, care toți rod aceasta nenorocită țară. Acum negoțul se făcea de turci și totul este o spoliere a Țărilor Române”¹⁸.

O mențiune specială este realizată de Polo Minio în legătură cu Muntenia. „Aici nu sunt atâtea primejdii ca în Moldova, și principele și poporul trăiesc, mult mai liniștiți, dar Moldova e mai bogată: negustorii și boierii câștigă mult mai mult. Relațiile de comerț cu polonezii duceau la Danzig și de acolo până în Anglia”¹⁹.

Reprezentările călătorilor străini evidențiază modificările care au loc în activitatea comercială a Țărilor Române. Dacă până în secolul al XVI-lea, Moldovei i s-a păstrat libertatea comercială, începând din a doua jumătate a secolului se constată o subordonare tot mai intensă a acestuia. Direcționarea comerțului moldovean spre capitala Imperiului Otoman devine o notă constantă a relațiilor turco-moldovene. Anual, peste 60.000 de oi erau comercializate la Constantinopol²⁰. O situație similară se înregistrează și în comercializarea cailor. Exportul acestora, era în anumite secvențe temporale interzis, turcii având nevoie de ei în campaniile militare.

14 Secretarul de La Croix, *Relația călătoriei prin Țara Românească spre Polonia*, în Călători străini despre Țările Române, vol VII, îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu – Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, pp. 254-255.

15 *Ibidem*, p. 262.

16 Polo Minio a fost ginerele domnitorului Petru Șchiopul. După dispariția familiei sale a ajuns în Moldova și Ardeal pentru a recupera zestrea soției.

17 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Editura Eminescu, București, 1981, pp. 215-216.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*, p. 216.

20 Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editura Academiei R.S.R., București, 1973, p. 115.

„Locuitorii de la munte au boi mici, pe când cei de la șes au cirezi bogate de boi mai mari și mai frumoși, din care, mai mult de patruzeci de mii sunt mânați în fiecare an prin Polonia la Danzig și de acolo sunt vânduți prin ținuturile vecine, sub cuvânt că sunt boi polonezi”.²¹

În același registru ca și călătorii străini, cronicarii au oferit informații prețioase despre conținutul comerțului intern. Ei atestă existența târgurilor de boi²², iar în zona de graniță iarmaroace unde se comercializează un număr însemnat de animale. Solicitățile tot mai numeroase ale turcilor au orientat axa principală a comerțului spre Constantinopol. Comerțul extern a fost gestionat de turci, armeni, evrei, greci, care au controlat „tot comerțul Moldovei ducând obișnuit la Constantinopol și în alte orașe, turme și cirezi întregi de oi și vite cumpărate la un preț mic în Moldova și vânzându-le acolo de două sau de trei ori mai scump”.²³ Odată satisfăcute doleanțele turcilor, efectivele de animale erau comercializate în Polonia, Rusia, Ungaria și în alte state. Veniturile cele mai însemnate obținute de Țările Române erau datorate comerțului cu boi și cai.

Notele călătorilor străini oferă importante repere în analiza activităților comerciale a Țărilor Române, în prezentarea familiilor boierești, dar și a vieții cotidiene a acestora. Călătorul sirian Paul din Alep²⁴ este autorul unor interesante reflecții privind personalitatea bunicului domnitorului Constantin Brâncoveanu, Preda Brâncoveanu. În percepția sa, Preda Brâncoveanu este prototipul elitei boierești prospere și evlavioase. Acesta avea în proprietate 12.000 de vite, 30.000 de oi, 400 de boi, 1.000 de bivoli, 4.000 de porci și are 800 de stupi pe posesiunile sale din cele 200 de sate. Anual comercializează la Constantinopol 1.000 de boi și 10.000 de oi. În întreținerea domeniului său erau utilizați 1.500 de țigani²⁵.

Pe fundalul prosperității economice, Preda Brâncoveanu este prezentat de călătorul sirian ca fiind de o simplitate a moravurilor admirabilă. Servitul mesei este însoțit doar de consumul de apă. A ctitorit biserici în toată Țara Românească. Spirit evlavios, citește Psalmii la miezul nopții, și la biserică cântă la strană. Când are invitați la masă îi servește personal. Vinul consumat la masă de invitați este închinat unor scopuri sacre: pentru Dumnezeu, pentru Iisus Hristos, Sfânta Treime, sau Maica Domnului²⁶.

Străbătând Moldova și Țara Românească în totalitatea spațiilor geografice sau propunându-și deplasări doar în anumite zone, călătorii străini au remarcat potențialul economic și comercial al Țărilor Române. Informațiile lui Cornelio Magni²⁷, autor a trei lucrări despre peregrinările sale prin Turcia, Siria și Grecia, și călător prin Moldova în iulie-august 1672 sunt relevante în acest registru de idei. El descrie cu lux de amănunte expediția lui Mahomed al IV-lea în Moldova, în cadrul războaielor turco-polone. Ceea ce surprinde în tabăra turcească este disciplina severă. Indiferent de demnitatea deținută, cel ce jefuia sau atenta la integritatea locuitorilor era pedepsit prin decapitare și afișarea capetelor victimelor un timp îndelungat pentru exonerarea actelor de indisciplină din armata sultanului²⁸. Vizitând orașul Iași, în 1672, Cornelio Magni a asistat la primirea pompoasă a sultanului de către populația orașului. La fel ca și ceilalți călători, el remarcă calamitățile naturale și distrugerile provocate de războaie și invazii. Dar, chiar și în aceste condiții un număr însemnat de vite sunt comercializate în Germania și Franța. „Caii dinj toate aceste țări sunt dintre cei mai frumoși, dintre cei mai buni din Europa”.²⁹ Cornelio Magni atestă amploarea schimburilor comerciale ale Țărilor Române cu statele din centru și răsăritul Europei.

---

21 *Ibidem*.

22 Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Minerva, București, 1975, p. 41.

23 D. Cantemir, *op. cit.*, p. 297.

24 Paul din Alep (1627-1669) în calitate de arhidiacon și secretar particular al patriarhului Macarie de Antiohia, tatăl său, l-a însoțit pe acesta într-o călătorie, al cărui itinerar a trecut și prin Moldova și Țara Românească. Cu acest prilej a lăsat informații politice, sociale și culturale privind Țările Române în secolul al XVII-lea.

25 Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 243.

26 *Ibidem*.

27 Cornelio Magni (1638-1692) autor al lucrării: Ce am putut culege mai curios și mai interesant în călătoria mea în Turcia. A fost însoțitorul călătorului francez Chardin, autor a unei prețioase lucrări despre Imperiul Otoman în secolul al XVII-lea.

28 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 283.

29 Cornelio Magni, *Călătoria fictivă spre tabăra din Moldova*, în Călătorii străine despre Țările Române, vol. VII îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgarul, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 548.

Informațiile oferite de călătorii străini prezintă două rase de cai. Sunt caii de mărime mică, rezistenți la muncile agricole și caii de mărime mare, folosiți în mod obișnuit la călărie, așa cum remarcă călătorul francez Philippe Le Masson du Pont³⁰. El menționează că domnitori Moldovei aveau în compoziția oștirii până la 50.000 de călăreți. Călătorul francez este impresionat de amploarea comerțului extern moldovean, care este apreciat în multe state europene, dar și în Imperiul Otoman. „Din aceste provincii pe care le-am numit, vine acel număr uimitor de vite mari, trimise spre vânzare în toată Germania și până la Strassburg; se mai trimit încă multe din ținuturile locuite și domnul Dancher, bancher din orașul pe care l-am pomenit a transportat vite în Franța, în timpul ministerului domnului des Marebie. Ele sunt mai mari decât cele din țara noastră și toate sunt de culoare abia cenușie. Se mai vând acolo oi, a căror coadă cântărește mai mulți funți. Caii din toate aceste țări sunt cei mai frumoși și cei mai buni din Europa”³¹.

Călătorii străini au remarcat că o pondere importantă din veniturile trezoreriei domnești proveneau din impozitele pe vite și din taxele vamale de la târguri și iarmaroace. Locuitorii țării trebuiau să plătească domnitorului a zecea parte din veniturile obținute din comercializarea vitelor. De asemenea, ei precizau că în anumite intervale de timp comercializarea cailor și a oilor era interzisă, în schimb, comerțul cu boi și porci era liber.

Informații inedite despre Oltenia administrată de imperiali (1718-1739), despre începutul implementării regimului socio-economic austriac sunt reliefate prin relatările unor ofițeri austrieci. Noul demers a nemulțumit structurile socio-economice și politice autohtone. Frontierele simbolice care delimitau Europa Apuseană de cea Răsăriteană își vor pune amprenta pe orice deziderat austriac de penetrarea a lor. Populația locală a fost deprinsă cu o administrație patriahală permisivă, dar austriecii au introdus un regim sever de impozitare în sens occidental, fiind impozitați boierii și clericii. Administrația austriacă i-a nemulțumit și pe contribuabilii țărani. Impozitele lor au devenit mai riguroase și achitate în termenul stabilit³². Nemulțumirilor precizate li s-au adăugat și numeroasele prestații la construirea drumului de la Căineni, și a cazărmilor militare. Frustrările au fost alimentate și de impunerea de restricții la comerțul cu porci al boierilor olteni. Imperialii au diminuat valoarea monedei turcești și au încercat să stopeze comerțul cu Turcia. Prin aceste inițiative socio-economice, administrația austriacă a fost detestată și în acest context Pacea de la Belgrad, din 1739, ce marca revenirea Olteniei în frontierele Țării Românești, a fost salutăată cu frenezie³³.

Discutând despre caracterul balanței comerciale a Țărilor Române, datele oferite de izvoare nu ne permite un răspuns cert. Un posibil răspuns ar fi acela că nivelul exporturilor erau superioare importurilor, iar tranzitul aducea beneficii considerabile. Astfel, oficiul vamal din Cluj precizează că în intervalul anilor 1599-1637, prețul total al exportului produselor agricole se cifra la 917.526 florini și 30 dinari, și cel al produselor din import era de 58. 300 florini și 35 dinari³⁴.

La finalul studiului considerăm că se impune formularea următoarelor concluzii:

1. În contextul secolului XVII, excedentul comercial nu a semnalizat pentru Țările Române un progres economic. Acumulările de fonduri bănești le-au favorizat doar achitarea sarcinilor materiale către Imperiul Otoman, sau să-și redreseze deficitul financiar datorat campaniilor militare otomane pe teritoriul lor împotriva habsburgilor și polonezilor.

2. Informațiile călătorilor străini reprezintă repere importante în studierea vieții comerciale, a caracterului economiei premoderne a Munteniei și Moldovei, surse importante în investigarea inventarului agricol. Ele evidentiază că în plan financiar veniturile realizate din derularea activităților păstorești erau superioare celor realizate din cultivarea solului.

30 Philippe Le Masson du Pont s-a născut în Franța în jurul anului 1650. În 1671 a părăsit Franța și s-a stabilit în Polonia, unde a luat parte ca inginer militar la campaniile derulate împotriva turcilor de Ioan Sobieski. Călătorul francez l-a însoțit la atacul și cucerirea Hotinului (1673) și la Lwov (1675), două victorii strălucite ale lui Ioan Sobieski. Ca omagiu pentru serviciile aduse Poloniei a fost înnoțat de Dieta de la Varșovia în 1685.

31 Philippe Le Masson du Pont, *Campania din Moldova 1686*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol.VII, îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgarul, Paul Cenovodeanu, București, 1980, p. 297.

32 Nicolae Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, Editura Eminescu, București, 1981, pp. 304-305.

33 *Ibidem*.

34 Paul Cernovodeanu, *Comerțul Țărilor Române în secolul al XVII-lea* în „Revista de Istorie”, tomul 33, 1980, Editura Academiei R.S.R., București, p. 1083.

Information about the commercial life of the Romanian Countries in the foreign travelers reports from the second half of the 17th century (Summary)

The 17th century was a tensioned period in the international relations of the countries for Central, Eastern and South-Eastern Europe. The thirty years war (1618-1648), the cazac riots and their union to Russia (1648-1654), the Turkish campaigns from Hungary and Transilvania, the defeat of the Turkish in the assault of Viena (1683), the Austrian expedition on the Danube, their settlement in Hungary and Transilvania, made the political life more dynamic and their consequences are felt by the collective and individual sensibility.

Through their thematic content, rich and varied, the travel notes represent interesting sources of information in order to know more concerning the commercial life of the Romanian Countries. Their content concurrently presents cultural, religious, economic, but also political consideration.

The foreign travelers, the catholic missionaries, the protestants, the military, the diplomatic representatives of the other countries, who came from geographical regions which had a different social and economical evolution from the one of the Romanian Countries, they detected in the Romanian space atypical realities to the states they came from.

„Prunci zămisliți, prunci nedoriți” – despre cazurile de avort din Districtul Năsăudului (1861-1876)

Claudia Septimia SABĂU

Cuvinte cheie: avort, fete tinere, lume rurală, Districtul Năsăud, a doua jumătate a secolului XIX.

Keywords: abortion, young girls, rural world, District of Năsăud, second part of the 19th century.

Avortul este un fenomen universal, întâlnit în toate culturile lumii și în rândul tuturor categoriilor sociale, fiind utilizat încă din vechime pentru a pune capăt unor sarcini indezirabile și pentru „a scăpa” de copiii nedoriți, ceea ce diferă de la o societate la alta fiind tehnicile de realizare și circumstanțele care îl determină. Astfel, în contextul în care, chiar și în societatea contemporană, această practică stârnește încă intense dezbateri și controverse, opiniile referitoare la acest subiect fiind în continuare antagonice, este cu atât mai interesant să investigăm care a fost atitudinea față de avort în secolele trecute.

În istoriografia din Occident acest subiect a fost amplu dezbătut și analizat în cuprinsul a numeroase studii și lucrări de specialitate, care au reușit nu numai definirea procesului, dar și stabilirea extensiei acestuia în lumea rurală și urbană¹. Din păcate, cu totul altfel stau lucrurile în scrisul istoriografic românesc, lipsit, aproape cu desăvârșire, de cercetări pe această temă, o posibilă explicație fiind dată de raritatea surselor și a documentelor de arhivă păstrate până în zilele noastre.

Pentru Transilvania, o excepție o reprezintă procesele de avort păstrate la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, în fondul instanței juridice supreme a Districtului Năsăud², Sedria Generală (echivalentul unui tribunal). Cercetând arhiva juridică a acestei instituții am descoperit un număr de 5 procese de avort care atestă prezența acestui fenomen în satele năsăudene în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest material arhivistic, inedit în istoriografia românească transilvăneană, ne prezintă fața unei lumi mult diferită de cea a zilelor noastre, o lume bântuită de teamă, superstiții și cruzime. În egală măsură, pe parcursul desfășurării anchetelor juridice, am descoperit tipologii umane fascinante, „bine ascunse” în spatele cortinei de pudicitate a istoriei acestui spațiu: „fetele căzute”, adică cele care și-au inaugurat viața sexuală înainte de căsătorie și care de rușine față de restul comunității decid să „scape” de sarcina nedorită recurgând la avort; „femeile pricepute”, un soi de vrăjitoare-tămăduitoare care aveau leac pentru orice, inclusiv, pentru un copil nedorit; „vecinii cu conștiință” care au reclamat faptele dubioase văzute sau auzite, dar și alte personaje deosebite care apar pe parcursul desfășurării investigației penale.

Drept urmare, în rândurile de mai jos, discutăm despre problematica avorturilor în satele năsăudene prin analizarea și interpretarea unui eșantion diferit de surse editate și inedite care fac referiri directe sau voalate, la această practică: dicționare, lucrări de legislație penală, acte bisericești, cărți de medicină, scrieri folclorice și literare și nu în ultimul rând, procese de avort. Drept urmare, fără pretenția de exhaustivitate, în paginile următoare am încercat să răspundem la următoarele întrebări: cum era definit avortul în a doua jumătate a secolului XIX? Care a fost atitudinea autorităților religioase din Districtul Năsăudului vizavi de avort? Ce ne

- 1 Cele mai semnificative contribuții din istoriografia internațională referitoare la această tematică sunt amintite de către Nicoleta Roman, *Avortul și infanticidul în lumea rurală românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XX, Ed. Academiei Române, București, 2007, p. 75.
- 2 Districtul Năsăud (1861-1876) a fost o unitate administrativ-teritorială – formată din 44 de sate – suprapusă geografic peste arealul Regimentului II românesc de graniță, cu sediul în Năsăud.

Claudia Septimia SABĂU

Cercetător științific, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
e-mail: frezie27@yahoo.com

spun sursele folclorice și literare din epocă despre această practică? Care au fost etapele unui proces de avort? Cine erau personajele și cum se desfășura propriu-zis un avort?

1. Legislația din Transilvania referitoare la avort: Codul penal austriac (1852)

În „Dicționarul limbii române” din anul 1871, avortul este definit astfel: „*Aborire* = v., aboriri, compus din **ab** cu însemnare de destrucțiune prematură și din **oriri** cu înțelesul de ieșire, răsărire, naștere, înseamnă: a naște înainte de timp, a lepăda sau intransitiv: a se naște înainte de timp și de aici: a înceta de a trăi, a muri, a pieri; *Abortire* = *abortescu*, v., **abortire**, a naște sau a se naște înainte de timp; a lepăda, a se stârpi; *Abort* = s.m., **abortus**, a doua formă de supin din *aborire*, înseamnă: 1. Acțiunea de a aborti sau abori; 2. Un născut înainte de timp, stârplitură, lepădătură”³. Pentru că „fapta femeii consistă în aceea că elimină voluntar din corpul său, prin vreun procedeu artificial, înainte de vreme, produsul concepțiunii”⁴, în Transilvania în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea avortarea sau „lepădarea” pruncului era considerată infracțiune sau „crimă” și se afla sub incidența legislației penale.

Astfel, capitolul XVI din *Codul penal austriac* - aflat în vigoare în Transilvania din septembrie 1852⁵ - în cuprinsul a cinci paragrafe (§§144-148) face referire la practica avortului și la pedepsele implicate de acesta. Potrivit §144: „Femeia care întreprinde cu precugetare ver ce fapt prin care se cășună lepădarea fătului, ver o naștere în care pruncul iese mort pe lume, comite crimine”. Dacă era „lepădarea încercată, dar nereușită”, pedeapsa prescrisă era închisoarea de la șase luni la un an, iar dacă „lepădarea” era reușită atunci se sancționa cu întemnițare de la un an la cinci ani. La aceeași pedeapsă, „însă înăsprită” se condamna și tatăl pruncului avortat, dacă acesta era complice la „crimă”. De această „crimă se face culpaver” și acela care „cu ver ce scop, efectuează ori încearcă să efectueze avortul, fără știrea și în contra voinței mamei fătului”. Sancțiunea dictată în acest caz varia „cu carceră grea” de la unul la cinci ani, și dacă prin avort se „va și cauzat pericol de viață ori stricăciune de sănătate”, „carcera grea” era de la cinci până la zece ani⁶.

Cu ani grei de închisoare era pedepsită și „aruncarea de prunci”: „Cel ce pe un prunc, pe când acesta nu e în stare a-și procura singur ajutor spre a-și scăpa viața, îl aruncă spre a-l expune pericolului de moarte sau și numai spre a lăsa la întâmplare mântuirea lui comite crimă, ver care va și fost cauza ce l-a împins la acest fapt”. Dacă pruncul a fost aruncat într-un loc ferit „pe unde rar umblă oameni sau sub împrejurări încât anevoie se poate afla și mântui”, condamnarea varia între un an și cinci ani, însă dacă acesta deceda, pedeapsa se prelungea de la cinci la zece ani. Iar dacă pruncul a fost expus într-un loc deseori vizitat de oameni „încât cu fundament se poate spera că va fi aflat și scăpat curând”, încarcerarea era de la șase luni la un an⁷.

2. Atitudinea autorităților religioase față de avort în Districtul Năsăud

Cu toate că starea de sănătate a populației năsăudene a fost urmărită riguros în cei 15 ani de funcționare a Districtului, în rapoartele autorităților civile districtuale nu se face nici o mențiune explicită a practicării avorturilor. Serviciul sanitar, deservit de către 5 medici, a avut ca principal obiectiv lupta împotriva epidemiilor și a bolilor venerice, doar în plan secundar fiind urmărită combaterea „superstițiilor de tot felul adânc înrădăcinate în mentalitatea țărănimii care constituia 95% din populația Districtului”, avortul fiind probabil una dintre ele⁸.

3 A.T. Laurian, J.C. Massimu, *Dicționarulu limbei romanea*, vol. I, București, 1871, p. 12.

4 Traian Pop, *Drept penal comparat. Partea generală*, vol. II, Ed. Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj-Napoca, 1923, p. 571.

5 *Codul Penal austriac* a fost adoptat în Ungaria și Transilvania din septembrie 1852 și a rămas în vigoare în Ardeal până în anul 1880, vezi *Ibidem*, p. 39.

6 *Codicele penal despre crimini, delicta și abateri, Ordinăciunile despre competența județelor penali și regulamentul de tipar*, din 27 mai 1852 pentru Imperiul Austriei (ediție oficială), (în continuare *Codul penal...*), Viena, 1853, apărută în Tipografia c. r. de curte și de stat, pp. 60-61.

7 *Ibidem*, cap. XVII, §§ 149-151, pp. 61-62.

8 Teodor Ghițan, Onisim Filipoiu, *Organizarea sanitară a districtului autonom românesc al Năsăudului între anii 1861-1876*, în G. Brătescu (coord.), „Momente din trecutul medicinei”, București, 1983, p. 412.

Astfel, din păcate, nu știm până în acest moment dacă forurile civile din Districtul năsăudean au fost sau nu preocupate de problematica avorturilor. În schimb, reprezentanții bisericii greco-catolice din arealul geografic analizat au desfășurat pe tot parcursul secolului XIX o intensă campanie de prevenire a avorturilor, deoarece potrivit moralei creștine, întreruperea de sarcină era cel mai mare păcat pe care putea să îl săvârșească o femeie, reprezenta opunerea premeditată și categorică la porunca divină de transmitere a vieții „să nu uciți”. În consecință, primă grijă a prelaților greco-catolici era să se asigure că după concepere, fie în cadrul legitim al familiei, fie ilegal, copiii se nășteau, iar argumentele folosite împotriva avorturilor și pruncuciderilor ilustrează un mod de gândire modern care face apel la religie, medicină, demografie și justiție. În acest sens este ilustrativă porunca vicarului Ioan Marian din 12/3 martie 1840 care considera că succesul împotriva acestei stări de lucruri era condiționat și de implicarea organelor civile: comandanți, doctori, moașe, dar și a părinților, cadrelor didactice și preoților.

Așadar, încă din prima jumătate a secolului studiat, preoții erau îndemnați de către superiori ca pe baza învățăturilor creștine, prin catehizare și predici (dintre care cea mai importantă era cea ținută a doua zi de Crăciun când se citea Evanghelia despre uciderea pruncilor prin Irod) să ilustreze „mărimea păcatului acelor muieri și fete, cari își împiedecă rodirea pântecelui cu băuturi de leacuri, sau cu orice fel de zămuri și care își fac să lepede pruncul zămislit - ori cari îl omoară născându-l sau după ce l-au născut”. În egală măsură, preoții erau sfătuiți ca în predicile lor să folosească argumente medicale: „prin facerea de prunci muierile [...] scapă și de multe boli prin nașterea și aplicarea pruncilor”; demografice: „că aici în ținut e loc atâta de larg cât ar putea trăi de 10 ori mai mulți oameni decât sunt acum [...]” și juridice: „că fetele și văduvele, cari zămislesc din curvie, acest păcat li se iartă, că se socotesc – precum și este – că bărbații le-au înșelat și pentru aceea, nu se mai rușinează, nici nu se mai pedepsesc ca mai demult, ci încă vinovații bărbați, pe care îi dovedesc ele, se silesc sau a lua pruncii la sine, sau a le plăti creșterea”⁹.

În contextul în care, după cum am spus și mai sus, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Transilvania, avortul și pruncuciderea intrau, exclusiv, sub incidența legislației penale (judecarea acestor cauze aparținând exclusiv forurilor civile), competențele preoților în această problemă erau limitate numai la condamnarea verbală a acestor practici și la obligația de a anunța autoritățile civile despre eventualele cazuri suspecte din parohii.

Când aceste reglementări nu erau respectate și preoții își „depășeau” atribuțiile, arogându-și drepturi care nu li se cuveneau, pedepsirea acestora de către ierarhii superiori era promptă. Așa pățește preotul din Șieuț care împreună cu curatorii bisericii, la sfârșitul anului 1851, declanșează o investigație (la cererea tatălui) pentru a elucida calomniile aduse unei fete din sat, conform cărora aceasta ar fi fost „îngreiată” și ar fi „scăpat” de copil. Pe lângă interogarea suspectilor responsabili de răspândirea zvonului și stabilirea cuantumului amenzii pentru „calomniator”, preotul și curatorii fac apel la medicul cercual și la moașa oficială pentru a o consulta pe fată. Abia după ce s-a dovedit că fata într-adevăr a născut și și-a abandonat pruncul, „într-un gard – în grădina părinților ei – de unde scoțându-se prin maica fetei în prezența Birăilor și a curatorilor s-au aflat prunca mușcată de buză, obraz, nas, gură și pânțec”, organele civile abilitate preiau investigația: „Investigându-se prin comisariat s-au aflat și prunca; prunca s-a adus în casa părinților unde prin moașele satului s-au aflat că prunca ar fi cu vreme născută. La acest lucru s-au înfățișat comisariatul și doctorul Enzenberg care dimpreună cu birăul au dus prunca și pe fata Ana Pantia la comisariat de unde s-au trimis spre revedere și mai încolo”¹⁰.

După ce primește toate aceste informații, vicarul Rodnei nu ezită să îl apostrofaze pe preotul din Șieuț spunându-i că nu ar fi trebuit să se „amestece” în această poveste care era de competența forurilor civile și drept pedeapsă primește o amendă care să-i fie de luare aminte pe viitor: „tare ai greșit, ținându-se tot lucru ca iure criminal de for civil, fără dacă ai auzit vorbe și văzut testimoniu medicului să fi requirat pe jude ca să arete această întâmplare comisariatului. Pentru amestecare vei căpăta o probosă, altceva nu ți se poate întâmpla. Această instrucție să-ți fie în viitor ca un îndreptar”¹¹.

9 Ștefan Buzilă, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană” (în continuare A.S.), nr. 18, Năsăud, 1936, pp. 407-409.

10 Arhivele Naționale Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare ANSJB), fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 34/1851, f. 3.

11 *Ibidem*, reg. 1533, f. 2.

3. Sursele folclorice și literare referitoare la avort

În mod curios, nici în literatura românească medicală a timpului nu este menționată practica întreruperii sarcinii. Medicii români din cea de-a doua jumătate a secolului XIX acordă în lucrările lor un spațiu generos problemelor ridicate de sarcină și naștere, dar ignoră cu totul existența avortului, ca și cum această practică lipsea cu desăvârșire... Doar în cuprinsul unei singure lucrări, tipărite în 1901 și semnată de doctorul Iulian Chitul, în capitolul rezervat nașterii autorul face o scurtă referire la avort rezumată sub forma unei definiții a acestuia: „Avort se numește nașterea, dacă fătul se departă din uter atunci când încă nu e dezvoltat, când în dânsul încă nu observăm nici un semn de viață, adică în lunile prime patru”¹².

Avortul pare a fi un subiect „tabu” și în sursele folclorice și literare din ținutul Năsăudului. Totuși, în spatele tonului zeflemitor și glumeț din scrierile de folclor sau printre rândurile pline de dramatism ale versurilor lui George Coșbuc și ale prozei lui Liviu Rebreanu stau „bine ascunse” indicii care conturează contextul în care fetele apelau la avort în încercarea de a-și repara imaginea în sânul comunității. De obicei, scenariul era următorul: povestea începea cu flirtul nevinovat dintre el și ea, la joc, la câmp, pe ulițele satului; urmau atingerile timide, săruturile furate la lăsarea serii, pentru ca într-un final, sedusă și încrezătoare în promisiunile de iubire veșnică, ea să accepte „împreunarea trupească” înainte de căsătorie, fără a conștientiza „rușinea” care o pândește: „Sub tufa mohorului/ Arde para focului;/ Ea tot arde nu se stinge,/ Mândra suspină și plânge/- Taci, mândră, nu suspina/ Tot a ta a fost vina./ La toți le-ai făcut pe plac,/ Ție ți-ai făcut de cap;/ La toți le-ai făcut pe voie,/ Ție ți-ai făcut nevoie./ Verde-i frunza pe copaci,/ Leagănă, mândră, și taci,/ Io-s fecior și îmi pun struț,/ Tu, fată, cu legănuț;/ Io-s fecior și îmi pun pană,/ Nu ești fată, ești vădană”¹³.

Și fiica morarului, din poezia lui George Coșbuc cu același nume, se plânge la lăsarea serii de faptul că: „[...] brâul de încins mi-a fost lung,/ Dar brâul meu astăzi mă strânge,/ La copcii cu greu îl ajung!/ Așa de cu greu îl ajung,/ Și-n copcii el trupul mi-l frânge!”. Chiar dacă mama ei nu i-a observat încă frământarea: „Obrăzul ascuns sub năframă/ E martur păcatului meu./ E martur păcatului meu:/ Tu n-ai băgat încă de seamă”. Păcatul fetei de a fi însărcinată o aduce pe culmile disperării, moartea fiind unica ei scăpare de soarta ce o așteaptă: „Și vreau, și eu nu știu ce vreau! Ba lasă, că știu eu ce vreau:/ Aș vrea să fiu, roată [roata de la moară,n.n.], supt tine!”¹⁴.

Astfel, a „fi cu burta la gură” și a simți ochii sfredelitori a întregului sat așintiți asupra ta era cea mai mare rușine pe care o putea îndura o tânără fată, rușine pe care o simte și personajul principal feminin al romanului „Ion”: „Când trecea Ana pe uliță, nenumărate perechi de ochi o pândeau de după toate gardurile și din toate ferestrele, în taină, măsurându-i mijlocul, pipăindu-i burta, cercetându-i mersul. Și cele mai șirete spuneau celor proaste: - Nu vezi, leliță, cum umblă să-și ascundă păcatul, cum se strânge în bete ca într-un chimir? Și cele mai păcătoase o bârfeau mai stăruitor, ca omul care nu poate avea odihnă din pricina paiului în ochiul aproapei”¹⁵.

Din păcate nici documentele de arhivă, și nici sursele folclorice și literare nu ne oferă nici cel mai mic indiciu conform cărora tinerii năsăudeni din cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea ar fi cunoscut metode contraceptive, singura modalitate de a evita o sarcină nedorită fiind abstenența: „Oh, leliucă, poale lungi,/ Ce-i pricina de n-ai prunci/ Doar cu badea nu te culci?/ Eu cu badea m-aș culca/ Că mi-i drag ca inima,/ Mi-i urât a legăna;/ El mi-i drag ca sufletul,/ Dar mi-i urât leagănul.”¹⁶.

Dacă rămăneau însărcinate, înainte de căsătorie, fetele din Districtul Năsăudului aveau două opțiuni: prima era să păstreze sarcina și să aducă pe lume un copil din flori sau „șpuri”. După nașterea acestuia, pentru „a-și spăla rușinea” în fața comunității și dacă tatăl nu recunoștea copilul, fetele puteau demara un proces de paternitate. Astfel, presupusul tată era chemat în fața instanței judecătorești unde era obligat să recunoască paternitatea copilului din flori și să plătească atât pensia alimentară a acestuia, cât și durerile facerii și

12 Iulian Chitul, *Ajutorul prim în casuri de nenorociri și boale repentine*, Gherla, 1901.

13 Solomia Păiuș, Liviu Păiuș, *Iuliu Moisil – Folclorist (III)*, în „Studii și cercetări etniculturale”, nr. XI, Bistrița, 2006, p. 220.

14 George Coșbuc, *Fata morarului*, în vol. „Versuri și proză”, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, pp. 17-18.

15 Liviu Rebreanu, *Ion*, Ed. Eminescu, București, 1980, p. 154.

16 Liviu Păiuș (ed. îngrijită), *Iuliu Moisil – Poezii populare de pre valea Someșului*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2009, pp. 160-161.

convalescența mamei¹⁷. Într-un astfel de proces, judecat în anul 1863, preotul din Romuli, Roman Cornea, solicită drept despăgubire celui cu care fiica sa avea o pruncă „din flori”, pentru „durere și stricarea onoarei”, 200 fl. v. a. și totodată pentru alimentarea copilei de la naștere și până în momentul judecării pentru fiecare lună, 8 fl. v. a., și „de acum încolo până ce va fi în vârstă să poată trăi și câștiga cele de lipsă pe toată luna anticipative 8 fl. v. a.”¹⁸. Cu toate că aceste procese „reparau” într-o oarecare măsură greșeala tinerele mame necăsătorite, totuși statutul lor în comunitate era compromis pentru totdeauna.

Decăderea fetelor mame este reflectată și prin modul în care erau așezate reprezentantele sexului frumos în biserică, în satele născudene, în a doua parte a secolului studiat. Regulile au fost impuse încă din timpul păstoririi vicarului Marian, și, astfel, o fată care a născut un prunc nelegitim nu mai avea dreptul să stea în primul rând unde erau fetele fecioare, ci se așeza în spatele bisericii, acolo unde ședeau toate „căzutele învelite”. În plus și aspectul exterior diferența o fată fecioară de o „fată căzută”: „Fetele oneste umblau cu capul gol cu părul împletit în o singură coadă ce atârna pe spate și împodobit cu flori. Cele căzute nu era permis a umbla cu capul gol, ci acoperit cu năframă și fără nici o floare. De aceea le numește învălite”¹⁹.

4. Procesele de avort din Districtul Năsăud

Uneori însă rușinea de a „fi cu burta la gură”, teama de bârfele din sat și de atitudinea ostilă a comunității, dar și refuzul de a avea un copil înainte de căsătorie, le determina pe fete să aleagă o a doua variantă, aceea a avortului. Dacă era bine executat și bine ascuns de ochii satului, acesta salva onoarea fetei, pentru că metodele de investigare ale autorităților juridice și medicale din epocă erau rudimentare. Dovada o reprezintă două dintre cele cinci procese de avort păstrate în arhiva Sedriei Generale.

Primul caz instrumentat de Sedrie a avut loc în luna iunie a anului 1864, ca urmare a înștiințării, adresată oficiului cercual Năsăud, de către judele (primarul) localității Rebrîșoara în care anunța că în hotarul (sau pe pământul) acestei localități o femeie a descoperit îngropat în pământ un cadavru care pare a fi a unui copil avortat – „prunc îngropat în taină”. De la oficiul cercual Năsăud această înștiințare este retrimisă Sedriei care va numi o comisie de investigare, în componența căreia intrau și doi medici, pentru a o ancheta pe femeia ce a descoperit cadavrul și pentru a cerceta pruncul îngropat și locul îngropării. Dar, nici depoziția femeii („După amiază, cam la 5 ore căpăluind am simțit ceva putoare, fără de a ști că de unde vine aceea, într-o vreme am călcat cu un picior pe ceva moale și atunci am simțit și mai mare putoare și așa am dat cu sapa în acel loc și sapa s-a împluntat în un trup putred [...]”; acela avea „trei palme” și „nu a fost în nimic învelit, nici în copârșău așezat, ci era gol de tot”) și nici autopsia cadavrului („cu ocaziunea săpării s-au aflat 3 dărabe de carne descompusă trecută în gradul al 3-lea al putrezirii”) nu oferă comisiei nici un indiciu despre făptaș. Pentru că femeia declară că nu are pe nimeni „vreo suspiciune, nici din proprie experiență, nici din auzite de la alți oameni”, iar „pricepătorii de lucru”, dat fiind gradul de descompunere al cadavrului, nu au descoperit indicii relevante, în 30 iunie 1864, cercetarea „se curmă” pentru că nu existau suspecți...²⁰.

Celălalt proces se desfășoară un an mai târziu, în 1865, când vice-primarul localității Năsăud se prezintă în 2 septembrie, la Sedrie, cu o sticlă de jumătate de kilogram în care se afla corpul unui copil „un ce [cu sensul de ceva, n.n.] de carne ce formează a fi un prunc pierdut cam de 3 luni”. Funcționarul năsăudean a descoperit trupul neînsuflețit în dimineața acelei zile aruncat pe stradă, în fața unui magazin din localitate „în mijlocul drumului jos în dreptul noii bolde a domnilor Antonesci”.

În aceeași zi, președintele Sedriei decide „vizitarea” (consultarea) cadavrului de către medicii din District și investigarea tuturor persoanelor suspicioase în acest caz. Comisia de investigare constată că embrionul avortat era de sex bărbătesc și că avortarea s-a produs în a 3-a lună de sarcină și ținând cont de faptul că în locul în care s-a aflat cadavrul, „nu s-a aflat sânge ori alte semne ce ar putea dovedi că avortarea s-a întâmplat în locul acela”, concluzionează că pruncul a fost aruncat în acel loc, nu și născut acolo. O altă concluzie a investigației a fost și aceea că avortul s-a petrecut cu știința persoanei însărcinate, dar fără a se putea preciza ce l-a provocat: „întrebuințat-au aceea persoană ceva medicamente avortine ori mecanice [...] nu suntem în stare a decide”.

17 Luminița Dumănescu, *Procesele pentru paternitate din Districtul Năsăudului*, în „A.S.” (seria III), nr. V, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, pp. 121-136.

18 ANSJB, fond *Oficiul parohial greco-catolic Romuli*, dos. 3, f. 10-11.

19 Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 421.

20 ANSJB, fond *Sedria Generală a Districtului Năsăud*, XXXIV/dos. 26.

Cu toate că, în mod cert, acest eveniment a scandalizat societatea năsăudeană, mai ales că fătul avortat a fost aruncat și găsit în stradă, în fața „traficiei de tabac” [magazinului, n.n.] din localitate, forurile abilitate nu reușesc să elucideze cazul și să găsească vinovații. Și pentru că în săptămânile următoare, nu s-a ivit nici o persoană „suspicioasă” și singurul martor, respectiv vicejudele opidan, între timp, moare, cercetarea „preliminară urzită în contra necunoscutelor persoane pentru criminea avortului” se suspendă în 10 noiembrie 1865²¹.

În celelalte trei cazuri lucrurile nu au mers la fel de bine pentru că datorită complicațiilor provocate de avort, identitatea femeilor a fost descoperită și în funcție de gravitatea evenimentelor și complexitatea desfășurării anchetelor, extensia în timp a proceselor în care acestea au fost implicate a variat între câteva luni și 11 ani. În momentul deschiderii cercetării penale, cele trei inculpate acuzate de avort, aveau vârsta de 20 (Maria Bugnar din Zagra), 21 (Savinca Girigan din Feldru), respectiv 24 de ani (Dochia Rățoi din Sângeorz), erau nemăritate, greco-catolice, nu știau scrie și citi. Cu excepția Mariei Bugnar care era angajată în funcția de servitoare, celelalte două erau „economie” (țărănci) și locuiau împreună cu părinții.

Cei care anunță forurile abilitate despre suspiciunea privind săvârșirea avorturilor au fost judele satului (primarul) Parva, respectiv preoții din Feldru și Sângeorz. Aceștia au fost înștiințați, la rândul lor, de către moașele care le-au consultat pe Maria și Savinca, respectiv de către un vecin al Dochiei.

Din „arătarea” judei localității Parva, redactată în data de 23 martie 1867, aflăm că în ziua anterioară i s-a adus la cunoștință că fata așezată în „quartir” la juratul comunal Grigore Sângeorzan, respectiv Maria Bugnar, ar fi adus pe lume un copil mort care a fost dus și îngropat de către o femeie din sat „în depărtare de comună un pătrar de oră la locul popii pe Valea Paltinului”. Însoțit de femeie și de alți oameni din sat, judele merge în locul indicat și găsește îngropat într-o oală un prunc, „om întreg în lungime de 8 până la 12 țoli”, pe care îl lasă în același loc sub pază²².

În cel de-al doilea caz, cel al fetei din Feldru, primul act la dosarul său este înștiințarea trimisă de parohul din localitate, Oficiului cercual din Sângeorz, în data de 24 august 1868, din cuprinsul căreia aflăm că în dimineața acelei zile, moașa satului i-a adus și i-a arătat „un prunc ce l-au născut înainte de vreme” fata Savinca Tițieni, „pentru care faptă de crimă cu tot respectul [...] face oficiosă arătare spre a se face dispozițiunile necesare în această privință”²³.

Și preotul din Sângeorz își întemeiază „arătarea” pe spusele unui vecin al Dochiei care văzând-o pe aceasta „cu cămașa pe la ambele țâțe udă și pe pole tare cu sânge” și fiindcă aceasta „au fost în prepus de a fi tăroasă am socotit că a născut și a făcut ceva cu pruncul” și „temându-mă în a-mi îngreuna conștiința”, se confesează parohului din sat, „și cu aceasta socotind că mi-am făcut datoria, m-am ușurat”²⁴.

După cum putem constata, comunitatea sătească năsăudeană nu este indiferentă față de faptele „necurate” petrecute în sânul ei, obligația morală, teama și muștrările de conștiință fiind sentimentele care îi îndeamnă pe oameni să relateze cele auzite sau văzute celor mai importanți oameni din sate, judei sau preotului. După ce aceștia au trimis „arătările oficioase” forurilor superioare, parcursul anchetelor celor trei femei a fost stabilit în funcție de informațiile și indicațiile cuprinse în paginile acestora, Sedria din Năsăud numind pentru fiecare caz în parte câte o comisie care să realizeze cercetarea preliminară, în primă fază, la locul petrecerii faptei și ulterior la Năsăud. Această cercetare a constat din autopsierea pruncilor avortați și consult ginecologic (pentru Savinca), precum și din interogarea celor trei fete și a martorilor.

În cazul Mariei Bugnar, judecătorul „inquisitor” decide, ca prim pas, exhumarea cadavrului și transportarea acestuia la Năsăud pentru autopsiere. Pruncul avortat a fost adus „într-o oală neagră cam de vreo 2 cupe, acoperită simplu cu una răză” și „pricepătorii de lucru” [medicii, n.n.] purced la „vizitarea” acestuia: „Înainte de toate din acel vas după deschidere se lățește un miros cadavericesc pestilent, scoțându-se conținutul acelei oale și anume un făt, înainte de toate s-au pus spre spălare în apă și după spălare s-au putut vedea următoarele: Fătul după forma și mărimea lui judecând, și mai cu seamă, după dezvoltarea lui a putut fi în luna a 5-a a vieții intrauterinale, e de sexul femeiesc, placenta atârnă de funiculul ombilical și e în legătură cu fătul nefiind funiculul tăiat – pielea peste întreg fătul este formată, însă fiind trecut fătul în gradul al treilea de putreziciune

21 *Ibidem*, LXXII/dos. 9/1865.

22 *Ibidem*, LXXXI/dos. 6/1867, f. 2-3.

23 *Ibidem*, II/dos. 63/1872, f. 8.

24 *Ibidem*, II/dos. 53/1872, f. 33.

este macerat – peste tot luat fătul e format și nici un defect nu este extern de observat. După acestea s-a deschis capul pieptului și folele fătului – osificarea capului e în stadiul al doilea, creierii încă neformați, ci numai una masă neformă. Organele pieptului amăsurat dezvoltate scoțându-se plămânelor și punându-se în apă, atât întregi cât și parțiate, acelea se scufundă în apă. Nefiind altceva de eruat, protocolul s-a încheiat și subscris cu aceea adăugare că fătul s-a repus în oala menționată și s-a dispus înmormântarea lui”. Concluzia autopsiei a fost următoarea: „Pe întreg fătul nu s-a aflat nici un semn de oarecare vătămare – după dezvoltarea fătului judecând a fost în a 5-a lună a vieții intrauterinale. Cu securitate putem zice că fătul acela viață extrauterinală nu a trăit. Cum și din ce cauză a urmat avortarea, aici din cele aflate pe fătul vizitat nu se poate erua”²⁵.

În ceea ce o privește pe Savinca Girigan, judecătoria decide, mai întâi, consultarea acestora de către medicii și moașa districtuală pentru „constatarea obiectivității faptei avortării”: „Vizitata în etate de 21 de ani de constituțiune bună și bine nutrită, pe pânțele nu se vede cu siguranță, nu se vede creza sau semnele gravidității; mamelele sau țâțele sunt bine dezvoltate, nu conțin lapte și se pot zice despre dânselle cu siguranță că nu au lăptat (nutrit) prunci. Vagina lipsită de membrana virginității, atât labiile celea mari cât și celea mici palide și deelasate, din vagin curge un fluid blaenorhic de natură cronică, vagina lucie – colul vaginal al uterului întărit. Orificiile vaginale nu de tot închise. Peste tot luat uterul nu voluminos”. În rezultatul examinării fetei se spune: „Este deflorată și cuprinsă de o boală Blaenorhea vaginei – totodată cu securitate putem decide pe baza vizitării cum că uterul ei a fost deschis, prin urmare că sau a avortat sau a avut una curgere nenormală de sânge. În ce timp a vieții intrauterine a fost fătul, nu suntem în stare a decide precum nici aceea că ce a fost cauza avortării”²⁶.

Punctul de plecare în anchetarea Dochiei nu este nici autopsia fătului avortat, nici examenul ginecologic, ci interogatoriul care are loc la Sângeorz în 5 noiembrie 1861. Atât Dochia, cât și celelalte două inculcate, odată ajunse în fața instanței, se debarasează de orice inhibiții și vorbesc deschis, cu sânge rece și, fără urmă de regret, despre contextul care le-a adus pe banca acuzaților, respectiv poveștile de dragoste în urma cărora au rămas însărcinate, cauzele producerii avortului și ce s-a întâmplat cu copiii avortați.

Scenariul este similar în toate cele trei cazuri: cu naivitate, deși conștiente de pericolul sarcinii, Maria, Savinca și Dochia acceptă să facă dragoste cu cei care le curtau. Debutul relației fizice este mai mult sau mai puțin memorat de cele trei, astfel, Maria plasează momentul „în ante cu un an”, Savinca în noaptea de „19 aprilie 1868”, iar Dochia „puțin timp după Paști”. Și actul sexual este numit diferit de fete: „am făcut cunoștință mai de aproape cu un jandarm”, „am avut împreunare trupească”, respectiv „am avut relațiuni de iubire”. Maria și Dochia nu detailează continuarea relației fizice, în schimb, Savinca, nu se rușinează în a oferi detalii despre cum a decurs aceasta. După cea „dintâi împreunare trupească”, Savinca și-o amintește și pe cea de-a doua, „după două zile”, și de aici încolo chiar dacă le pierde șirul, știe că au continuat „până când după Rusalii s-a dus Roman Varvari la munte”.

Neavând cunoștințe de mijloace contraceptive, cele trei fete se vor pricopsi cu câte o sarcină, conștientizarea noii stări fiind exprimată într-un limbaj savuros și plastic de fiecare dintre ele, astfel, Maria „de la începutul lunii lui noiembrie 1866” nu mai are „rândurile” și prin urmare, foarte obiectiv și sec spune „am cugetat că sunt împovărată, ce firește așa a și fost”. Pentru a-și justifica oarecum „desfrâul”, Savinca era gata să jure „că din cele dintâi împreunări trupești” a rămas grea și s-a tot „îngroșiat” și „tot satul a știut că eu sunt tăroasă”. Și lucrul acesta nu a deranjat-o, ba mai mult, din declarație, pare resemnată în fața faptului împlinit: „Io nici nu am vrut să ascund de la lume cum că n-aș fi tăroasă, dacă s-a întâmplat să fiu tăroasă, fără am așteptat fericită dezlegare”. Când a observat „că curățenia de lună i-a rămas”, neavând nici o soră căreia să-i mărturisească starea sa și rușinată în a spune altcuiva, Dochia i se confesează iubitului care o încurajează și o avertizează să nu comită „vreo crimă”, căci el se va căsători cu ea.

Graviditatea nu pare să fi adus modificări radicale în viața celor trei inculcate care par să își vadă în continuare, netulburate, de îndeletnicirile zilnice. Și asta până când în viața fiecăreia intervine ceva sau cineva: în cazul Mariei a fost decizia de a-și vizita „amoretul”, jandarm în localitatea Parva: și astfel, într-o joi dimineața ea pornește din Zagra spre Parva²⁷ unde ajunge noaptea târziu și „fiind drumul rău, mergând, am picat de mai multe ori și poate că m-am și răcit”²⁸.

25 *Ibidem*, LXXXI/dos. 6/1867, ff. 10-11.

26 *Ibidem*, II/dos. 63/1872, f. 9-10.

27 În zilele noastre distanța dintre cele două localități este de peste 30 km.

28 ANSJB, fond *Sedria generală a Districtului Năsăud*, LXXXI/dos. 6/1867, ff. 7-8.

Fetei din Feldru într-o duminică dimineața, uitându-se la părul vecinei, „i s-a făcut să mănânce” din perele acestuia și „așa fiind târăsoasă îndată mi s-a făcut rău”. Pentru că starea nu i s-a îmbunătățit, în aceeași noapte, Savinca se urcă în păr pentru a-și lua fructe și cade: „sculându-mă de aici ca o găină bată de cap am trecut gardul acoperit care despărțea grădina noastră de către a moșului [...] dar îndată ce am trecut gardul mi s-a făcut rău”²⁹.

Cea de-a treia fată, Dochia, toamna - „când se găta seceratul bucatelor pe locurile noastre” - decide să se confeseze unei muieri din sat, Cristina lui Andrei Morariu, căreia îi povestește că se simte „cam grea” și că „curgerea” îi e oprită. Aceasta îi spune că sunt niște buruieni din care dacă își va face o „zeamă” și o va bea, fie i se va porni scurgerea, fie „va merge pruncul” din ea și îi și dă acele buruieni (slăbănog), câteva zile mai târziu. Fără a-și aminti ziua cu exactitate, Dochia fierbe slăbănogul într-o oală și bea „din aceea zeamă ce era tare grețoasă, amară” și tot atunci își amintește că a „dus în spate o bărbânță plină cu lapte [...] care pentru mine a fost grea”³⁰.

Evenimentele povestite mai sus vor provoca, mai repede sau mai târziu, mai greu sau mai ușor, pierderea sarcinii de către cele trei fete: Mariei i se face rău a doua zi după ce sosește în Parva și „mi s-au pornit florile în grad așa de mare, încât a trebuit a mă pune la pat. Florile nu au încetat 8 zile, până ce vineri, la 8 zile, am pierdut o copilă moartă cam de 5 luni”³¹; Savinca după ce a trecut gardul „i s-a făcut rău ca la naștere și io la toată spaima mea am pierdut copilul ce-l aveam în folele, încă înainte de a se naște curat la timpul său. Copilul a fost mititel, dar fiind și noapte io n-am luat bine sama la dânsul și nu știu forte încât s-a dezvoltat ori ba”³²; Dochia declară că, a treia zi după ce a băut slăbănogul și a cărat bărbânța, „un rău m-a săgetat prin pânțele și în noaptea următoare am născut după ce a plecat tatăl meu cu carul – un prunc înainte de vreme – mort”³³.

Dacă fătul avortat de Maria este luat și pus într-o oală de moașa care l-a și „dus nu știu unde și l-a îngropat”, celelalte două fete se descurcă singure: Savinca își acoperă copilul cu buruieni și se duce și se culcă, abia a doua zi spunându-i mamei și moașei satului despre cele întâmplare, iar Dochia declară: „[...] acel făt l-am învelit într-o mantie și l-am îngropat atunci în grădinuța lângă casă – neputându-mă duce mai departe”. A doua zi, târziu seara, „am luat pruncul din acel loc și l-am dus la locul înmormântării – l-am îngropat afară lângă zidul cu care e îngrădit acel loc și m-am dus acasă”³⁴.

Modul în care au acționat cele trei femei după naștere reflectă și sentimentelor lor în legătură cu pierderea sarcinii: Maria este singura care regretă pierderea pruncului : „căci mie mi-a părut bine ca să am un copil”; Savinca este contradictorie și agresivitatea cu care încearcă să se facă crezută, dă de gândit....: „Io am spus apoi oricărui și o spun și acum precum e drept, cum că pierderea copilul meu a fost fără voia mea și cum că io nu am folosit nimic în contra mea să-l pierd”; Dochia a premeditat avortul și sinceră, recunoaște fapta: „[...] eu am știu cu bună seamă că am fost îngreuetă și numai pentru aceea am cerut eu buruienile de la Cristina Morariu ca să avortez, adică să pierd copilul”.

Dacă până în acest punct, povestea celor trei fete este asemănătoare, lucrurile nu rămân așa, deoarece depozițiile martorilor în cazul primelor două fete, schimbă cursul desfășurării anchetelor și aduc elemente noi care pe Maria o vor disculpa, Dochiei îi atenuează pedeapsa, iar Savincăi îi vor aduce noi capete de acuzare.

Maria a fost singura asistată de moașă, atât pe parcursul travaliului, cât și la naștere și ea declară hotărâtă că nu a luat „nici un fel de medicină” pentru a avorta. Doar „miercuri sau joi în ante de a pierde mi-a dat moașa puțin vinars cu săcăre” și pentru că era rece a învelit-o „cu lespezi pe șale și pe partea stângă în ante de pânțele”. Pentru a se decide dacă Maria a pierdut sarcina fără voie sau dacă a făcut-o premeditat, în 30 martie 1867 a fost audiată la Judecătoria din Năsăud, moașa care a asistat-o. Ea declară cu lux de amănunte cum a fost solicitată „să o consulte” pe „drăguța jandarmului din Parva”: „Am mers acolo și am văzut o fată tânără, zăce în pat, se plângea de dureri înăuntru și merge florile din ea; am întrebat că nu cumva e împovărată – la care mi-a răspuns – că nu a avut rândurile muieresti de la începutul postului Crăciunului anului 1866”. Moașa

29 *Ibidem*, II/dos. 63/1872, f. 12.

30 *Ibidem*, II/dos. 53/1872, f. 18-19.

31 *Ibidem*, LXXXI/dos. 6/1867, f. 7-8.

32 *Ibidem*, II/dos. 63/1872, f. 12.

33 *Ibidem*, II/dos. 53/1872, f. 19.

34 *Ibidem*, f. 19.

va rămâne alături de fata „morboasă” și, după cum am văzut mai sus, o va ajuta atât cu nașterea, cât și cu îngroparea pruncului. În acest caz, autopsia fătului avortat și declarațiile celor două femei au oferit suficiente dovezi pentru ca forul de judecată să decidă în 17 aprilie 1867 „curmarea cercetării [...] pentru că lipsesc cu totul criteriile ver unei crime ori delict”³⁵.

Ancheta celorlalte două fete va scoate la lumină faptul că ele au premeditat avortul apelând la ajutorul unor femei din sat, pricepute la astfel de lucruri și pe parcursul desfășurării acesteia, atât cele două fete, cât și „complicele” lor se vor afla în arest la Năsăud. Pentru a se putea certifica adevărul declarațiilor lor, femeile vor fi supuse la mai multe interogatorii, dosarele lor fiind completate cu declarațiile tuturor persoanelor care au fost în prejma lor în zilele anterioare și posterioare avorturilor (acestea erau cuprinse în așa numitele „protocoale de dezbateri”), dar și cu atestatele de moralitate și avere eliberate de primăriile din Feldru și Sângeorz.

Pe parcursul primului interogatoriu, Savinca declară, cu seninătate, că ea nu a întreprins nimic pentru a pierde sarcina și că avortul i-a fost provocat de o căzătură din părul vecinilor unde s-a urcat pentru a-și lua pere pentru că „i s-a făcut”; fiind noapte, după avort, a luat pruncul și l-a acoperit doar cu niște buruieni și s-a dus să se culce.

Dar, declarațiile martorilor vor demonstra contrariul și vor scoate la lumină „planul” ei bine ticluit de a o scăpa de rușine. Confruntată cu declarațiile acestora, Savinca, va fi supusă unui nou interogatoriu. De data aceasta scenariul este diferit: cu 5 săptămâni înainte de a pierde copilul, fiind supărată pentru că se simțea „întăroșată”, se hotărăște, la fel ca și Dochia, să apeleze la o femeie din sat ca să-i dea ceva pentru a scăpa de sarcină și aceasta: „mergând nu știu unde a venit cu niște buruieni numindu-le slăbănog și mi le-a dat să le beau ca să pierd ce am zămislit. Mi-a spus ca să fierb acele buruieni într-o ulcică nădușită, va să zică acoperită și apoi zeama să o beau pe nemâncate în dimineață. Tot atunci m-a învățat și aceea ca să-mi bag degetul în părțile genitale și să scotocesc acolo, că așa, în modul acesta voi putea pierde. Luându-mi după această învățătură buruienile cu mine, am mers acasă și noaptea când dormeau ai noștri le-am fiert pe ascuns și le-am băut. După ce am băut buruienile acestea, am cercat și în celălalt chip precum m-a învățat Catarina, adică mi-am băgat degetul în părțile genitale și m-am scociorât acolo. Toate acestea le-am făcut cu scopul ca să pierd pruncul. Însămn și aceea că, când m-am rugat de Catarina ca să-mi dea ceva să pierd i-am făgăduit că pentru aceea îi voi plăti. [...] Dar cu toate acestea nu am pierdut până după vreo 4 săptămâni după ce am căzut din păr precum am povestit și mai sus”³⁶.

Atât Savinca cât și Dochia, pentru a-și provoca avortul, au fiert o plantă numită „slăbănog” și au băut „zama” rezultată. Și femeile din societatea rurală românească a primei jumătăți a secolului al XIX-lea foloseau diferite ierburi despre care se credea că pot produce un avort spontan: rubarba, mărul lupului sau lepădătoare, piperul, săpunarița, ghințura sau fierea pământului, smirna, feriga etc. Pe lângă folosirea acestor ierburi, odată ajunse în fața instanței, femeile invocau drept cauze ale avorturilor căzăturile, dar și bătaia și spaima provocată de diferite zgomote³⁷.

Înainte de a formula sentința, atât în cazul Dochiei Rățoi, cât și al Savincăi Girigan, judecătorii vor cere opinia medicilor districtuali pentru a afla dacă „fiertura” din slăbănog are proprietăți medicale care pot induce avortul. Concluzia acestora a fost că slăbănogul nu este cunoscut în farmacologie ca plantă ce ar conține substanțe care după întrebuințare să cauzeze avortarea și astfel „pricepătorii de lucru” vor afirma că avortul Dochiei s-a întâmplat din cauza greutății (berbinței) duse în spate, iar cel al Savincăi a fost determinat de „scociorâtul la părțile genitale cu degetul”: „Ce astrânge întrebarea că Savinca Girigan pe lângă întrebuințarea slăbănogului a fost instruată ca să se scociorască cu degetul în vagin ne dăm subscrișii părerea cum că această împrejurare ne vine foarte suspicioasă și anume în lumea medicinală este cunoscut cum că cele mai multe avortări se cauzează pe cale operativă și anume prin aceea că sau cu degetul sau cu vreun instrument aduc uterul la deschidere și după aceea sparg beșica foetală, prin a cărei spargere consecutivă cauzează avortarea. Subscrișii suntem de aceea părere că prin scociorârea cu degetul mai întrebuințând și alte mijloace prin care pot să deschidă uterul se poate cauza avortarea”³⁸.

35 *Ibidem*, LXXXI/dos. 6/1867, f. 13-16.

36 *Ibidem*, II/dos. 63, f. 14-15.

37 Nicoleta Roman, *op. cit.*, pp. 81-82.

38 ANSJB, fond *Sedria generală a Districtului Năsăud*, II/dos. 63, f. 38.

Dochia Rațioi din Sângeorț își va primi sentința în 17 decembrie 1868, după șapte ani de la începerea procesului, și aflată vinovată „la abaterea normată în §§ 339 și 340”³⁹ pentru „ascunderea nașterii” va fi condamnată la 14 zile de arest viguros. Dar ea nu își va ispăși pedeapsa, deoarece fiind însărcinată cere amânarea punerii în practică a condamnării și în anii următori, în ciuda repetatelor citații, ea refuză încarcerarea, până ce în octombrie 1871 este consemnat decesul ei (la aceea dată, Dochia era căsătorită și avea un copil)⁴⁰.

În 5 decembrie 1870, după doi ani de la începerea urmăririi penale, Savinca Girigan și Catrina „porcarului” (acuzată de complicitate la „fapta avortării”), își vor afla sentința conform căreia sunt găsite vinovate: „la abaterea normată în §§ 339, 340, 345 și 354”⁴¹ Cod. Pen. și pentru această faptă se dictează la fiecare câte una pedeapsă de 8 zile arest simplu și la purtarea cheltuielilor judecătorești”. La acordarea sentinței s-au luat în considerare pentru ambele inculpate „împrejurări ușurătoare”, respectiv pentru Savinca (care la aceea dată era căsătorită cu Petre Rognean din Feldru și avea și un prunc): creșterea neglijată, purtarea bună, familia, tinerețea, „neprecugetarea”, iar pentru Catrina: purtarea bună, familia grea, lipsa de câștig, „neprecugetarea”, creșterea rea⁴². Cele două își vor ispăși pedeapsa abia la începutul anului 1872.

Observăm astfel că pe parcursul derulării anchetelor, atât Savinca, cât și Dochia se căsătoresc – culmea, nu cu cei care le-au lăsat însărcinate – și imediat aduc pe lume copii. Viața pare să-și fi reluat cursul normal și după ce „poveștile” din sat au trecut, „criminea avortului” celor două este de mult uitată. Și atunci mă întreb, oare în mentalitatea țăranului năsăudean, săvârșirea unui avort de către o tânără fată era percepută ca un fapt banal, parte din rutina zilnică sau era o nenorocire, care zdruncina puternic moralitatea comunității? S. Fl. Marian afirmă că în lumea satului transilvănean „o femeie care a pierdut cu intențiune, adică care a făcut niște boscoane sau a băut leacuri veninoase, anume ca să-l omoare și să-l piardă, ca să scape de grijă și să rămână totdeauna frumoasă” era „foarte rău văzută și vorbită de oameni” deoarece se considera că o comis un păcat foarte grav pentru care va plăti scump pe lumea cealaltă unde „va servi ca talpă iadului și va fi acățată de limbă, iar copiii ce i-a lepădat se vor prefăce în șerpi veninoși, care v-or suge-o”⁴³. În ciuda acestor superstiții și credințe, eu cred că prinși în angrenajul preocupărilor de zi cu zi, care nu erau nici puține, nici ușoare și după ce bârfele din sat se domoleau, țăranii nu pierdeau timpul cu meditații asupra laturii morale a unui astfel de gest, mai ales că desfășurarea unui astfel de proces dura ani de zile.

5. Concluzii

Din păcate, pentru spațiul năsăudean – fost grăniceresc, nu avem nici un exemplu care să exemplifice practicarea avortului de către femeile căsătorite pentru a limita numărul nașterilor. Cazurile analizate aparțin unor fete tinere a căror decizie de a avorta este una individuală. Savinca și Dochia aleg să scape de povara gravidității - judecând cu sânge rece și premeditând totul - pentru că nu doreau să se complice cu un copil în viața lor. Decizia lor a fost influențată și de „rușinea” față de lume, și nu conta cum și prin ce mijloace se înfăptuia, atâta vreme cât salva onoarea celei care „se scăpase” cu un bărbat. În mod sigur în fiecare sat, pe lângă moașă era și o femeie „pricepută” la astfel de lucruri, un soi de „vrăjitoare”, care contra cost, oferea fetelor soluții pentru a scăpa de pruncii nedoriti. „Consiliat” de către acestea, fetele care avortau scăpau uneori nepedepsite, reușind să-și ascundă mai bine „păcatul” și la momentul oportun „se debarasau” de pruncul nedorit aruncându-l în drum (cum s-a întâmplat la Năsăud) sau îngropându-l în pământ (cazul din Rebrîșoara).

39 În §339 – „Prescript pentru femeile nemăritate tăroase” se spune: „Femeia care fiind nemăritată rămâne tăroasă (grea), e datoare a chema spre asistență o moașă, un maistru obstretice sau altă femeie de omenie. Iar dacă o va fi surprins-o nașterea, ver va fi fost împiedicată de a chema ajutor și sau va fi lepădat sau pruncul născut viu va muri în 24 de ore după naștere e datoare a da de știre despre nașterea sa la vreo persoană ce are dreptul de a asista la nașteri sau nefiind la îndemână o atare persoană oficială și a-i arăta nașterea cea nematură ver pruncul mort”; în §340 se prescrie pedeapsa pentru ascunderea nașterii: „Femeia care călcând acest prescript va ascunde nașterea, se va pedepsi pentru această abatere după ce se va reînsănătoși cu arest strâns de la trei luni până la șase”, vezi *Codul penal...*, p. 126.

40 ANSJB, fond *Sedria generală a Districtului Năsăud*, II/dos. 53/1872, f. 5-6.

41 §§ 345 și 354 din Codul penal se referă la vinderea de medicamente „propite” și la pedepsele pentru „cel ce fără permisiune vinde medicamente interne, ver externe”, vezi *Codul penal...*, p. 127, 130.

42 ANSJB, fond *Sedria generală a Districtului Năsăud*, II/dos. 63, f. 3.

43 S. Fl. Marian, *Nașterea la români*, Ed. Grai și suflet – Cultura națională, București, 1995, p. 53.

În schimb, în societatea franceză, încă din secolului al XVII-lea, în contextul atitudinii intransigente a bisericii vizavi de scopul primordial al căsătoriei (care trebuia să fie concepția) și datorită necunoașterii mijloacelor contraceptive, de obicei, femeile căsătorite recurgeau la avort, infanticid și abandon pentru a reduce numărul copiilor⁴⁴. În ciuda anatemei proferate de biserică și de medicii catolici, și în a doua parte a secolului al XIX-lea, cuplurile burgheze și mic burgheze din Franța vor continua să apeleze la avort (între 1831-1880 au fost înregistrate 1.032 procese de avort), iar clasele sărace la pruncucideri⁴⁵ pentru a se „debarasa” de copiii nedoriti. Femeile căsătorite din mediul urban francez alegeau această soluție deoarece nu doreau să treacă prin chinurile unei nașteri nedorite sau prin „oroarea” unui infanticid, avortul fiind considerat la sfârșitul secolului XIX, o formă de contracepție⁴⁶. Această realitate este demonstrată și de datele cuprinse în sursele medicale din spitalele franceze, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, care semnalează o importantă creștere a numărului avorturilor. Dar și mai important, odată cu debutul secolului XX se constată și o schimbare a atitudinii femeilor vizavi de avort – femeile par mult mai relaxate și mai indiferente când dezbat acest subiect - care pare să fi devenit un fapt banal, parte a vieții de zi cu zi⁴⁷.

Cele cinci procese de avort păstrate în arhiva judiciară a Sedriei născute confirmă, fără urmă de îndoială, existența acestei practici în comunitățile născute⁴⁸, în a doua parte a secolului XIX, dar numărul lor limitat nu ne permite să stabilim, nici măcar cu aproximație, amploarea acestui fenomen în zonă. Totuși, conținutul acestor procese este deosebit de interesant pentru că păstrează practici, discursuri, atitudini și cuvinte care dezvăluie anumite forme ale relațiilor umane și, în același timp, ne oferă șansa de a pătrunde într-un segment „ascuns” și necunoscut al vieții private născute. Am cunoscut-o pe Dochia și pe Savinca care după ce „s-au scăpat” cu bărbații din viața lor, au premeditat să-și omoare pruncii nenăscuți și, cu mijloace empirice, au și reușit; pe Catrina „porcarului”, mamă de șase prunci, care știe ce trebuie făcut „acolo jos” și culmea...știe bine; pe Cristina Morariu care cunoaște rețeta unei „zame” dintr-o plantă care crește pe lângă ape și care băută în cantitatea indicată și la timpul convenit te „scapă de rușine”⁴⁹. Și totuși la antipod, am văzut și drama Mariei, care din dor și drag pentru iubitul ei plecat, fără a conștientiza riscurile, parcurge un drum greu pentru a-l întâlni, drum pe care îl va plăti cu pierderea copilului; l-am ascultat și pe „vecinul cu conștiință” care reclamă suspiciunea de avort; am cunoscut-o și pe moașa care folosind „vinars de săcăre” și „lespezi calde” salvează viața unei fete.

Și chiar dacă, la finalul acestei analize, mi se poate reproșa că sunt cazuri singulare, eu cred cu tărie că individualitatea acestor personaje, asemeni unui joc de puzzle, a contribuit la asamblarea întregului mental specific născutenilor din cea de-a doua jumătate a secolului XIX.

44 David Hunt, *Parents and Children in History. The Psychology of Family Life in Early Modern France*, Basic Books Inc. Publisher, New York-London, 1970, p. 81.

45 Laure Adler, *Secrete de alcov. Istoria cuplului între 1830-1930*, Ed. Corint, București, 2003, pp. 112-113.

46 Philippe Ariès, George Duby, *Istoria vieții private*, vol. VII, Ed. Meridiane, București, 1997, p. 130.

47 Fabrice Cahen, *Medicine, statistics, and the encounter of abortion and „depupulation” in France (1870-1920)*, în „History of the Family”, 14 (2009), pp. 30-31.

48 Și în parohia greco-catolică Ardeova din județul Cluj, dar și în satele din apropiere, la sfârșitul secolului XIX se cunoșteau practici empirice de avort și de limitare a sarcinilor nedorite, vezi Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1990, p. 134.

49 De când am citit prima dată acest document m-am întrebat că oare de unde știau aceste femei despre o plantă care să provoace avortul? Cine le-a învățat? Oricât am căutat în sursele de arhivă, nu am găsit nici un indiciu și atunci i-am pus această întrebare „lelii” Fircu Bojor de 83 de ani din Zagra. Și răspunsul ei are logică, deoarece mi-a spus că dacă vacile mănâncă anumite buruieni (cum ar fi șteaga sau spânzul) ele avortează. Probabil că de aici s-au inspirat femeile secolului XIX ...

**"Procreated children, undesirable children"–
about the cases of abortion from the District of Năsăud (1861-1876)
(Abstract)**

Abortions was practiced from old times to cut out some undesirable pregnancies, but, unfortunately, for the Transylvanian space from the second part of the 19th century, there are a limited number of documents which to attest the existence of these. An exception is represented by the Năsăud region where there have been preserved, for the activity period of the District (1861-1876), in the archive of the supreme court of jurisdiction from that times – General Court of the District – a series of undiscovered juridical documents and extreme of interesting (cases which implies the abortion), which show the presence of these practices in the geographic area mentioned in the second part of the 19th century. Thus, to detect the implications of the phenomena within the society from Năsăud, in the content of this study I had as a main purpose the analysis and the interpretation of these cases, but in the same time the penal legislation which was in force in Transylvania, well as the folkloric, medical and literary writings from the epoch which refers, direct or indirect to the abortion and infanticide. How was the abortions procedure? What kinds of herbs or objects were used? Which was the attitude of the community of the laic and churchly authorities on these practices? These are only few questions to which this article wants to respond, so that finally, the individuality of these characters, like a puzzle game, to contribute to the whole mental characteristics adjustment of the people from Năsăud, from the second part of the 19th century, with their multiples and complex problems from the day-to-day.

Cuvinte cheie: Bistrița, presa săsească, 1862-1876, Bistritzer Wochenblatt.

Schlüsselwörter: Bistritz, sächsische Presse, 1862-1876, Bistritzer Wochenblatt.

Bistrița a reprezentat un caz aparte în rândul orașelor săsești. Alături de Reghin și de hinterland-ul lor, au format în Evul Mediu așa numitul district al Bistriței, Nösnerland, o locuire aparte. Erau așezări săsești, care se bucurau de privilegiile regale, dar în același timp nu făceau parte din Pământul Crăiesc.

Bistrița era un burg săsesc atestat documentar în anul 1274, devenind un important centru comercial și meșteșugăresc. Epoca modernă va găsi orașul într-o amplă transformare urbanistică. Dacă la începutul secolului al XIX-lea avea în jur de 4.000-4.600 de locuitori, în anul 1857 numărul acestora va ajunge la 5.788 dintre care 4.245 erau sași, 1.255 români, 40 de maghiari și 248 de rromi. Vedem aici o preponderență a numărului vorbitorilor de limbă germană, care reprezentau 73,2 % din totalul populației¹.

Evoluția populației va fi ascendentă și cu ocazia recensământului din 1880 avem 8.063 locuitori. Erau 4.733 de sași, 2.097 români, 542 maghiari, 385 evrei, 162 rromi și 127 reprezentau alte grupuri etnice. Avem de a face cu o scădere semnificativă a rolului germanilor, care de această dată reprezentau doar 58,7% din locuitorii urbei².

Rolul meșteșugăresc și comercial al orașului se va dovedi a fi preponderent și, în 1855, Camera de Comerț și Industrie brașoveană se va implica masiv în ridicarea unei Case de Credit. Tot în perioada neoabsolutistă în oraș va fi instalată o garnizoană militară, care, în contextul desființării regimentului de graniță de la Năsăud și a complicării Problemei Orientale prin izbucnirea războiului Crimeii avea rolul de a apăra granița de est transilvană³.

De un renume deosebit se bucura și Gimnaziul evanghelic săsesc, al cărui renume va crește prin intermediul celor doi rectori, care vor conduce destinele liceului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este vorba de profesorul Heinrich Wittstock (1826-1901) și de Gottlieb Budaker (1825-1902). Aceștia se vor remarca atât prin intermediul reformelor în domeniul educațional cât și prin dezvoltarea bibliotecii gimnaziale, a cărui număr de cărți va crește cu peste 900 de volume⁴.

Pe lângă gimnaziu existau două școli elementare evanghelice, una de fete și alta de băieți, o școală populară de fete, iar românii aveau o școală confesională. În această perioadă va lua ființă și o școală de stat cu limba de predare germană⁵.

În anul 1869, se va deschide o Școală de agricultură, care, alături de școlile similare de la Mediaș, Sibiu și Feldioara introduc Bistrița în circuitul școlilor confesionale profesionale ale sașilor ardeleni⁶.

---

1 Otto Dahinten, „Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen” in *Studia Transilvanica*, Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1988, pp. 41-46.

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem*, pp. 136-137.

4 *Ibidem*, p. 145.

5 Gustav Zikeli *Bistritz zwischen 1880-1950. Erinnerungen eines Buchdruckers*, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk, München, 1989, p. 43.

6 Despre apariția și evoluția școlii vezi la: Hans Acker, *Die deutschen Landwirtschaftsschulen in Siebenbürgen. Zur Geschichte der deutschen Ackerbauschulen in Bistritz, Marienburg, Mediasch und Hermannstadt 1870-1945*, Wort und Welt Verlag, 1990, pasim.

Nicolae TEȘCULĂ

Muzeul de Istorie Sighișoara

e-mail: nicolae_tescula@muzeusighisoara.com

Putem vedea că elita orașului era formată din profesori, clerici, meșteșugari și comercianți bogați, la care se adăuga și un corp de ofițeri ai armatei austriece. Era un mediu propice pentru dezvoltarea și apariția unor publicații periodice.

Mediul era favorizat și de o tradiție pe care orașul o avea în domeniul tipografiilor și al legătorilor de cărți. Se spune că primul legător de carte bistrițean ar fi Emerich Gall. Acesta este atestat documentar în anul 1745. Un deceniu mai târziu, va fi atestat și primul tipograf. Este vorba de Cristian Lehmann, care în jurul anului 1760, va deschide prima tipografie, fiind asociat cu Johann Sifft. Apoi la 1791, găsim un al doilea tipograf și anume Petrus Eckhard⁷.

Secolul al XIX-lea va găsi tipografia bistrițeană în mâna lui Johann Filtsch, între anii 1813-1835. Născut în 1760 în Sibiu, unde va învăța tainele cuvântului scris va activa până la moartea sa în Bistrița ca tipograf. După dispariția sa, până în anul 1860, afacerea va fi condusă de fiul acestuia Johann Emanuel Filtsch și, apoi, de moștenitorii acestuia⁸.

Importanța acestei tipografii este covârșitoare pentru dezvoltarea presei în zona Bistriței și a Năsăudului. Nu doar că a tipărit săptămânalele de limbă germană, dar a permis apariția primelor publicații românești la Năsăud. Astfel, *Magazinu Pedagogigu* și *Calendaru pedagogigu* care ieșeau pe lângă *Preparandia năsăudeană* în jurul anilor '60 ai secolului XIX erau tipărite la „*erezii lui Filsch*”⁹.

Această mică tipografie va face prin apariția lui *Bistritzer Wochenblatt* un mare salt în domeniul presei social-politice de limbă germană din Ardeal. Acum monopolul celor două centre, Sibiul și Brașovul va fi spart și, practic, anul 1862 inaugurează intrarea într-o nouă eră în evoluția publicisticii ardeleni.

Ieșirea primului săptămânal la Bistrița și nu în alt oraș, nu credem că era întâmplătoare. O inițiativă a *intelighenției* locale putea să prindă doar într-o localitate urbană aflată la o oarecare distanță de centrele de putere politică și economică ale sașilor ardeleni. Era o insulă germană, care avea nevoie de o exprimare.

Dacă ținem cont de sistemul de comunicații al timpului, un ziar apărut la Sibiu sau Brașov ajungea cu întârziere în nord-estul Transilvaniei. Elita săsească de aici găsea prin existența foii locale, nu doar singurul mijloc de comunicare a informațiilor, ci și unicul mijloc de exprimare națională, existența publicației fiind o garanție în plus că identitatea națională există și că poate fi păstrată.

Alături de aceste elemente, putem adăuga creșterea gradului de urbanizare a localității, a puterii de cumpărare și a participării active a populației la viața publică. Mărirea rolului comerțului a făcut ca elita să fie tot mai interesată de informații cu caracter local, iar ziarele erau cel mai facil mijloc de comunicație¹⁰.

Credem că acestea au fost motivațiile principale care au contribuit la ieșirea primei foi periodice la Bistrița și nu în alt centru. Nevoia de a se păstra identitatea națională ca și interesele comerciale și meșteșugărești a reprezentat germenii necesari pentru apariția unui ziar. Era nevoie doar de un moment propice. A fost găsit momentul, și anume, debutului epocii liberale, când legile cenzurii au intrat în declin și era eliberată de restricții orice inițiativă în domeniu.

Dacă ar fi să analizăm presa de limbă germană din Bistrița aceasta ar fi caracterizată printr-o lipsă de unitate în domeniul publicațiilor. În orizontul cronologic 1862-1876 avem de a face cu trei publicații.

Prima va fi *Bistritzer Wochenblatt*. A fost înființat în anul 1862 de către senatorul Carl Wittstock, care va conduce destinele ziarului până în anul 1870. Aici, nu avem de a face cu o organizare riguroasă a redacției. Practic ziarul exista doar pe urma abonamentelor cititorilor. Erau în medie 200-300 de abonați și aceștia asigurau costurile de procurare a hârtiei și a tipăririi. ¹¹Acest lucru explică faptul că în anul 1866, probabil din lipsă de lichidități ziarul nu va mai apărea.

7 Gedeon Borsa, „Über Anfänge des Buchdruckers in Bistritz“ in *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 22, (1999), Heft 2, pp. 175-186.

8 Otto Dahinten, *op.cit.*, p. 475. Gedeon Borsa, „Zur Geschichte der Typographie in Bistritz (1813-1949) in *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 24, (2001), Heft 1, pp. 9-11.

9 Toader Tanco, „Istoria presei românești a județului Bistrița-Năsăud de la origini și până în 2004. Societatea culturală „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 2004, pp. 19-23.

10 Josef Seethaler, „Die Presse in der Habsburgermonarchie um 1900. Probleme und Chancen in einem multinationalen Raum“ in *Beitrag zum Kolloquium „Europäische Kulturschriften um 1900 als Medien transnationalen und transdisziplinären Wahrnehmung*, Göttingen, Akademie der Wissenschaften, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 2004, p. 12.

11 Otto Dahinten, *op. cit.*, p. 480.

Săptămânalul apărea în fiecare zi de marți „... în oficiul domnului Franz Schuster...”. În anul 1870, locația de procurare a ziarului este schimbată la magazinul lui Johann Zemansky. Formatul este mic de 19,5 x 29 cm, are patru pagini pentru un număr și acestea sunt numerotate în ordine crescătoare, de la primul până la ultimul număr din an. Redactor responsabil este Georg Keintzel, iar editor este Carl Bretowsky.

La prima pagină, de obicei, ziarul are un articol, care cuprinde o serie de rapoarte ale diferitelor adunări de asociații bistrițene și ale ședințelor adunării orașului și a prezbiterului Bisericii Evanghelice. Urmează, apoi, rubrica *Tagesnachrichten*, cu informații pe scurt din Bistrița și satele din jur și *Bistritzer Fruchtpreis*, ce cuprinde prețurile cerealelor. La *Correspondenz* găsim o serie de relatări cu privire la ceea ce se petrece în comunele săsești din jurul Bistriței. Ultima pagină este dedicată diferitelor anunțuri, reclame și publicațiuni.

Pe lângă acestea, fiecare număr cuprinde articole cu un precumpănitor rol meșteșugăresc și agricol. Din păcate, foaia nu intră în detalii cu privire la anumite evenimente locale și lipsesc cu desăvârșire articolele referitoare la anumite evenimente externe.

Dincolo de aceste lipsuri, *Bistritzer Wochenblatt* este o foarte bună sursă documentară cu privire la istoria locală, din urbe și din împrejurimi, putându-se dezvolta cu ușurință elemente care țin de analiza vieții cotidiene.

Lipsa de bani va determina să se adreseze cititorilor la finalul anului 1870: „*Apariția ulterioară a lui Bistritzer Wochenblatt se lovește de mari greutăți, care până la începutul noului an nu vor putea fi rezolvate și o apariție ulterioară a acestuia este imposibilă. Redacția speră ca în scurt timp să înlăture aceste greutăți și o apariție viitoare a lui Wochenblatt să fie posibilă și asigurată*”¹².

A doua publicație se va numi *Neues Bistritzer Wochenblatt*. Va apărea doar în anul 1871 și va fi condusă de Michael Kramer. Acesta se naște la 14 octombrie 1840 în Bistrița. După finalizarea studiilor liceale în Bistrița va face la Universitatea din Viena studii teologice, filologice și istorice. În primăvara lui 1864, se va întoarce în țară și va fi profesor la Gimnaziul din Bistrița, iar din 1873 director al Școlii evanghelice de fete în aceeași localitate. Va muri de holeră în 14 martie 1873¹³.

Foaia avea același format ca și predecesorul său și putea fi achiziționat de la magazinul lui Karl Falk. Apărea tot marți și era tipărit la aceeași tipografie Filsch.

Structura rubricaturii este asemănătoare cu cea a lui *Wochenblatt*, însă articolele sunt așezate pe două coloane. Dintre rubrici amintim *Lokales* și *Tagesnachrichten*, cu aceeași temă abordată, apoi *Markt-Bericht*, ce conținea prețul cerealelor din piața bistrițeană și, din când în când, o serie de anunțuri cu privire la Societatea de economii și întrajutorare.

Spre deosebire de prima publicație, la *Neues Bistritzer Wochenblatt* vedem foarte multe articole și însemnări de evenimente din orașul vecin Reghin. Acest lucru atestă practic prezența unui corespondent și probabil era citit și în orașul de pe Mureș.

Spre deosebire de vechiul ziar, acesta va avea preocupări în domeniul politic și va neglija în mare parte prezentarea evenimentelor mondene, asociaționale, și artistice din Bistrița. Va avea, însă, o multitudine de articole cu privire la problemele edilitare ale comunității și a bisericii.

Se pare că vor mai apărea și în 1872 câteva numere, deoarece în noul ziar se arată: „*În noul an s-a pregătit să iasă Neues Bistritzer Wochenblatt*”. Noul redactor nu cunoaște tipografia unde a apărut ziarul și arată că: „*Ultimele patru foi au putut să apară fără cuviință. Noul an avea 300 de exemplare, cu o jumătate de text pe foaie în toate pe un exemplar și costă 10 guldeni. În Bistrița există așadar, doar un nou ziar și anume al nostru Wochenschrift*”¹⁴.

Cea de-a treia publicație se va numi *Bistritzer Wochenschrift (Siebenbürgen)* și va avea o existență de durată până în anul 1916. De-a lungul timpului, își va schimba numele. În 1873 va avea un subtitlu *Organ des Bistritzer Landwirtschafts-Vereines*, deci va reprezenta interesele asociației agricole, iar în anul 1874 „... *mit der Beilage Illustriertes Unterhaltungsblatt*”. În acest sens anunța prezența unui supliment.

Comitetul de redacție era format din fostul director al gimnaziului, acum preot al orașului, Gottlieb Budaker, inspectorul fiscal, dr. Theodor Filkeni, directorul gimnazial, Martin Kramer și primarul Martin Pellion, iar mai apoi, va ajunge în mâna lui Carl Schell¹⁵.

12 *Bistritzer Wochenblatt*, nr. 52, 21. Dezember 1870, p. 235.

13 Friedrich Schuller, *Schriftsteller Lexicon der siebenbürger Deutscher*, IV Band, Hermannstadt, 1902, p. 251.

14 *Bistritzer Wochenschrift*, nr. 2, 8. Januar 1972, I Jahrgang, p. 8.

15 Otto Dahinten, *op. cit.*, p. 476.

Carl Schell era fiul preotului din Livezile. Va vedea lumina zilei în data de 2 august 1834. Urmează studiile seminarului din Mediaș și apoi va ajunge profesor la Școala elementară evanghelică din Bistrița¹⁶.

Gustav Zikeli aprecia faptul că editorul Karl Schell putea să țină o foaie, deoarece fiul său vitreg era vicecomite și toate comunitățile erau practic obligate să se aboneze la *Bistritzer Wochenschrift*, care devenea astfel un ziar oficial al comitatului Bistrița Năsăud¹⁷.

Foaia are patru pagini cu un format apropiat celorlalte săptămânale bistrițene. Rubricatura este formată din aceleași *Tagesnachrichten*, însă, de această dată conține și știri externe și *Markt-Bericht*. Mai adăugăm, apoi, *Journalstimme über Bistritz*, ce conține o revistă a presei cu privire la ce se vorbește în alte ziare și reviste despre Bistrița și *Landwirtschaftliches* – cu un pronunțat caracter agricol. În paginile ziarului găsim rapoarte ale ședințelor sfatului orășenesc, ale asociațiilor.

Redactor responsabil și editor este Carl Schell. Apare la aceeași tipografie Filtsch. Apare în fiecare zi de luni și poate fi achiziționat în librăria Sperr & Schell, la magazinul domnului C. Schuster din Holzgasse, librăria lui M. Haupt și cea a lui G.M. Textoris. Pentru a atrage publicul și a rezista pe o piață tot mai concurențială, în anul 1876 va crea pe lângă redacție un comitet redacțional format din cititori: „... care împreună cu redacția să cerceteze aspectele problemelor zilei...”¹⁸.

Din 1874, ziarul va avea un supliment, după cum apare, încă, din subtitlul acesta se numea *Illustrirtes Unterhaltungsblatt*. Ieșea o dată pe săptămână, cu un format de 23x31 cm. Conținutul era precumpănitor literar și umoristic. Dintre rubrici avem *Kriminalnovelle*, unde găsim o nuvelă în serial. Mai adăugăm apoi *Mannigfaltiges* cu istoria unei țări sau a unor evenimente și la Bilder – Räthsel, o ghicitoare în imagini. Era prezentată apoi viața unui scriitor celebru și se termina cu *Humoristisches*. Aici era o punere în pagină a unei anecdote sub forma benzilor desenate. Tema era de obicei luată din viața de zi cu zi și condamna o serie de vicii ale omului. Suplimentul avea 8 pagini, apărea în editura lui Schell din Bistrița și era tipărit de Hermann Schönlein.

Ziarul se dovedește a fi, la fel ca și predecesoarele sale, doar un ziar de informare. Nu este un ziar politic, ci se limitează doar la informarea publicului cu privire la anumite evenimente locale, la noile norme sau noutăți în domeniul agricol sau meșteșugăresc, slujind intereselor intelighenției săsești din această urbe.

Spre deosebire de ziarele brașovene și sibiene, la Bistrița, ca și în celelalte orașe săsești, presa nu va fi angrenată politic. Rolul ei era doar de a satisface nevoile de informare ale unei comunități. Pe de altă parte redacțiile acestor mici publicații nu puteau să susțină o campanie de presă pro sau contra unei formațiuni politice și, de asemenea, nu dădea bine ca o anumită persoană să fie atacată în presă, deoarece elita intelectuală a acestor orașe era destul de restrânsă numeric.

Ziarele bistrițene vor aborda o serie de problematici cu privire la viitorul națiunii săsești, însă articolele doar informează publicul cititor cu privire la situația existentă și nu se angajează în polemici sau discuții.

De pildă, în anul 1869, se vorbea tot mai mult de reorganizarea Universității Saxone și de modul de alegere al acesteia. Legat de dreptul de vot al locuitorilor arăta: „*Excluși sunt numai străinii și persoanele acelea, care, din lăcomie de câștig sunt amendați sau s-a început plângerea, sau sunt judecate. În alegerea censului pentru Sibiu și Brașov este valabilă suma de 10 florini, în restul orașelor și localităților, de 8 fl. impozit direct în afară de capitație*”. De asemenea alegerea unui funcționar este clar stabilită: „... în viitor comunitatea, nu pe timpul vieții, ci numai pe 6 ani va alege”¹⁹.

În anul 1869, se organizează și alegeri parlamentare și cu această ocazie săptămânalul își va stabili foarte clar poziția cu privire la acest eveniment: „*La 9 martie a.c. a avut loc o adunare a alegătorilor locali cu o participare numeroasă în Sala comercială a orașului. Nu este tema acestei foi să fie în problemele politice, (...) așa că vrem să ne limităm...*”²⁰.

Spre deosebire de *Wochenblatt*, apariția în anul 1871 a lui *Neues Bistritzer Wochenblatt* a permis o schimbare de redacție și, automat, o nouă abordare cu privire la viața politică a sașilor ardeleni. După cum am

16 Friedrich Trausch, *Schriftsteller Lexicon oder biographisch-literarische Denk-Blätter der Siebenbürger Sachsen*, III Band, Kronstadt, Druck und Verlag, von Johann Gött et Sohn Heinrich, 1871. p. 168.

17 Gustav Zikeli, *op. cit.*, p. 77.

18 *Bistritzer Wochenschrift*, nr. 1. 3. Januar 1876, p. 1.

19 *Bistritzer Wochenblatt*, nr. 5, 2. Februar 1869, p. 18.

20 *Idem*, nr. 12, 23 März 1869, p. 51.

văzut în capitolele precedente, sfârșitul anilor 60 și începutul anilor 70 este dominat de lupta fratricidă dintre grupările politice săsești. Tânărul ziar nu pare în ansamblu să se implice în dispută, dar în unele articole pare să fie de partea *bătrânilor sași*.

Un articol din primăvara lui 1871, referitor la problema statutelor municipale săsești arăta: „*Așadar – un partid -bătrânii sași- și-au exprimat părerile lor într-o ședință din 14 ianuarie, unde a arătat că temeiurile legii municipale trebuie să țină cont de realitățile săsești deoarece «consideră că constituția este serviabilă binelui națiunii»*”²¹.

Problema va continua să fie dezbătută în numărul următor al ziarului, când apartenența politică este exprimată fățiș în articolul *Bătrânii și tinerii sași*. În aceeași problemă a constituțiilor municipale există o divergență a părerilor. În acest sens: „*Tinerii sași sunt de părere, că prin uniunea Transilvaniei cu Ungaria, care este deplin legală și constituțională, Transilvania este o parte integrantă a statului ung., și că și pentru această zonă aceeași lege trebuie să fie valabilă, pentru că Ungaria este un stat unitar. Să fie legea din 1848 general valabilă și pentru Pământul Crăiesc și că ajung competențele Universității Săsești*”. Aceasta trebuie să se implice în legile municipale pentru că acestea sunt: „... *pregătite de coroană și de parlament.*”²².

Cealaltă grupare are o altă părere: „*Aceste viziuni se opun, susține Partidul bătrânilor sași, reformei municipale pe Pământul Crăiesc, unde, de la început, (problema n.n.) poate fi rezolvată de dreptul pământului. Națiunea săsească ocupă un drept al pământului legal, special, care statut a fost confirmat în 1868. Acest articol de lege adevărește Universitatea Națională și pune în față art. XII al legii din 1791, garantând dreptul independent în aspectele interne...*” Așadar: „... *Universitatea Saxonă în aspectele interne împarte cu coroana dreptul legal (...) Acest drept al pământului legal încetățenit a fost dat națiunii săsești și nu dorește să-l piardă și doar spiritul acestui drept poate reforma dreptul municipal în concordanță cu promovarea statului*”²³.

Observăm aici o exprimare directă și concisă a ziarului cu privire la orientarea politică pe care redacția o are. Acest aspect dovedește faptul că redacția grupa reprezentanți ai conservatorismului săsesc, care era speriat de perspectiva dispariției autonomiei săsești pentru viitorul națiunii.

Dispariția subită a ziarului va face ca ideile politice să nu mai fie exprimate. Noua foaie săptămânală bistrițeană *Wochenschrift* va renunța la abordarea acestor aspecte și doar Compromisul de la Mediaș va determina pe redactor să exprime o serie de reflecții cu privire la acest eveniment. După ce prezintă pe larg locul întâlnirii în orașul de pe Târnava Mare, participanții și vorbitorii prezintă starea de spirit care domina adunarea: „*Așadar, era adevărat: toți doreau, mulți șovăiau, națiunea săsească avea să se găsească din nou, simțăminte necesare puternice ale afinității, în care s-a ridicat simțământul dragostei și al credinței germane pentru un viitor mai bun al poporului săsesc să fie și să română pentru totdeauna...*”²⁴.

Totuși, deși la începutul anului 1873 se arăta că este independent de orice grupare politică și că este: „... *o foaie locală, susținerea ziarului nostru nu ține de un partid și este fără părtinire. Ziarul nostru ține să fie peste tot la dispoziția Asociației agricole bistrițene*”²⁵.

În același număr nu poate să nu fie ironic la adresa dispariției lui *Siebenbürgische Blätter*, fostul organ politic al tinerilor sași. Din această abordare putem vedea aceeași atitudine politică ca și predecesorul său, deși doar acum era exprimată: „*În numărul 109 se desparte Siebenbürgische Blätter de cititorii săi (...) Așadar, se pierde necesitatea apariției sale la sfârșitul luptei nepartinice în care națiunea săsească a fost împinsă. Opera de unire de la Mediaș a luat caracterul unei foi de partid. Ne luăm cu o inimă colegialitate rămasă bun*”²⁶.

Cam în aceste coordonate pot fi delimitate abordările politice ale ziarelor bistrițene. Ele arată, după cum am menționat, o atitudine conservatoare, care mergea în spiritul legalismului austriac. Exprima viziunea unei elite, care, de teama unei posibile acțiuni în justiție, era destul de temătoare în prezentarea fățișă a opiniilor și ideilor politice și doar din colateral vorbea de acestea.

În anii care vor urma ziarul, va renunța la exprimarea dezideratelor politice. Nu va renunța însă să promoveze interesele națiunii săsești, care în viziunea editorului, era tot mai amenințată de celelalte națiuni,

21 Neues Bistritzer Wochenblatt, nr. 9, Dienstag, 4. April 1871, p. 33.

22 *Idem*, nr. 10, Dienstag, 11. April 1871, p. 37.

23 *Ibidem*.

24 *Bistritzer Wochenschrift*, nr. 25, 17 Juni 1972, I Jahrgang, pp. 99-100.

25 *Idem*, nr. 1, 6. Januar 1873, II Jahrgang, p. 1.

26 *Ibidem*, p. 4.

în special de români și de aceea este nevoie de solidaritate și de o natalitate viguroasă: „Tot mai mulți țărani nu văd, nu rețin, că frumoasele noastre sate cu școli, biserici și turnuri vor fi locuite în special de români, în cazul că ai noștri vor să fie încă un deceniu fără mulți copii”²⁷.

După cum arătam mai sus, problemele asociațiilor, ale școlii și bisericii cuprindeau majoritatea paginilor săptămânalelor. Anul 1869 aduce la Bistrița crearea unei Școli Agricole, care se confrunta cu o serie de probleme determinate în primul rând de lipsa banilor, dar și de slaba preocupare a țăranilor din satele învecinate față de această școală. Se arată că Universitatea Saxonă nu a dat banii pe care i-a promis și că: „Avem angajați profesori și acești profesori au învățat anul trecut câțiva elevi. Spunem câțiva, apoi nu era important că în acest an să fie numărul lor prea mic. Aproape se arată, dacă vor să creadă cetățenii noștri dragi să-și facă griji pentru ridicarea acestei școli, (...) de care avem grijă în continuare”. Și continuă arătând: „Această școală de agricultură este în primul rând necesară pentru a învăța pe țăranii. Ne întristăm puțin dacă vor trimite puțini elevi oamenii noștri la aceasta? Cred că este posibil ca cetățenii noștri să creadă că au învățat deja, sau că li s-a dat destul de la natură, dacă își animă viața doar pentru pâinea zilnică? Suntem de o altă părere. Nu se comprimă aproape formarea spirituală și bunurile pământești. Bogăția ca formă se economisește de fiecare parte a temeliei, care nu ne interesează doar de situația din această lume, ci și ne pregătește o certă superioritate și o încredere de sine asiguratorie. (...) Un izvor de bogăție apare numai din ridicarea agriculturii. Ne plângem asupra recoltelor rele, asupra zilierilor scumpi. De ce? Pentru că din nou se îngrașă extins nerezonabil, pentru că nu muncim cu utilaje îndestulătoare...”. Conchide că este nevoie de școli agricole, care să ajute la dezvoltarea capacității agricole a țăranilor și, de aici, la prosperitatea țării²⁸.

La fel de sarcastică se va dovedi a fi redacția ziarului și cu viața asociaționistă.: „...este un semn observabil al timpului că, toate asociațiile par bolnăvicioase și încep să roage opina publică. (...) Felurite au fost strădaniile căutării cauzelor îmbolnăvirii și să cunoaștem pașii îmbunătățirii lor...”. Va face o analiză a situației asociațiilor săsești și arată că spiritul lor opoziționist este vinovat de decăderea acestora²⁹.

Anul 1872 aduce modificări de substanță cu privire la viața meșteșugărească. *Legea pentru libertatea meseriilor* înlocuia vechile bresle cu tovărășiile. Nu era o modificare de substanță, deoarece structura acestora rămâne, iar statul putea să coordoneze libertatea de mișcare a acestora³⁰.

Noile reglementări nu puteau să ocolească preocupările foii bistrițene: „În ultimele zile domină sub unele bresle o viață vioaie. *Legea meseriilor și urmările acesteia-tovărășiile formate determină pe meșteșugarii noștri să se sfătuiască ce au să-i facă. Peste tot este recunoscut, că prin zelul lor, să se acomodeze și de aici să-și salveze din timpul trecut bunurile și nevoile; (...) Trebuie să vedem că între bresle și tovarăși nu găsim o mare diferență. Breslele noastre erau în secolele anterioare libere (...) O tovarășie este o asociație micuță liberă a fiecărui membru, care are o meserie practică și are privilegiile și regulile sale (...) Cine a fost înainte constrâns în breaslă, va putea practica liber în tovarășie...*”³¹.

Școala se afla în centru vieții comunitare în Bistrița, epoca însă nu era prielnică. Legile învățământului se prefigurau a fi tot mai aspre cu școlile confesionale și perspectiva apariției unei concurențe serioase din partea învățământului de stat era tot mai amenințătoare. Deschiderea unui liceu de stat a dus la o luare de poziție extrem de dură. Într-un articol din 8 noiembrie 1875 se arată că în Germania școlile de stat devin tot mai multe și mai importante. Nu este un lucru bun deoarece: „... școala este dependentă de comunitate”, iar la sași: „... școlile sunt mai harnice ca cele maghiare sau românești”. Ele: „... sunt ocupate de profesori aleși liber și primesc contribuții gratuite de la cetățeni”. La fel se întâmplă și în cazul școlilor de stat, unde profesorii sunt plătiți de la buget, deci din taxe și impozite și, automat, este împovărat contribuabilul. Mai mult decât atât, statul face o mare inechitate în salarizarea corpului profesoral: „În timp ce profesorii noștri de la Gimnaziu primesc 568 fl., profesorii aleși de stat primesc fiecare 1200fl. (...) Putem să ne plângem? (...) Profesorii școlilor de stat vor rămâne...”³².

27 *Idem*, nr. 17, 26. April 1875, p. 90.

28 *Bistritzer Wochenblatt* nr. 44, 1. November 1870, pp. 209-210.

29 *Idem*, nr. 24, 14 Juni 1870, p. 118.

30 Marin Balog, *Dilemele Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, ed. Book Acces, Cluj-Napoca, 2007, p. 80. *Idem*, nr. 45, 8. November 1875, p. 271.

31 *Bistritzer Wochenschrift*, nr. 24, 10 Juni 1872, I Jahrgang, p. 93.

32 *Idem*, nr. 45, 8. November 1875, p. 271.

Problema centrală a dezbatelor economice în epocă era a necesității construirii căii ferate. În cazul Bistriței nu vedem abordări cu privire la conflictul sibiano-brașovean legat de traseul pe care îl va urma calea ferată. Pătrunderea căii ferate de nord ardeleni până pe valea Someșului, la sfârșitul anilor 60, a ridicat, în cazul inteligenței săsești bistrițene, o serie de speranțe legate de racordarea urbei la acest sistem de comunicație modern: „*Construcția căii ferate de la Cluj la Bistrița este tot mai preocupantă pentru locuitori, în special pentru ardelenii din nord estul vieții economice. Situația este, că întreaga parte de nord a Transilvaniei, de la Cluj la Tg. Mureș, este fără cale ferată, așadar, mai mult de o treime din Transilvania duce lipsă de influența căii ferate...*”³³.

Deși această cale ferată necesită costuri ridicate la construcție, datorate în mare parte reliefului, este foarte importantă. Va ajuta la dezvoltarea agricolă a zonei și, în același timp, ar fi extrem de necesară pentru comunicațiile europene pentru că: „... *construirea căii ferate de la Bistrița spre Suceava...*” ar scurta drumul Osessa-Lemberg-Viena cu aproximativ 30 de mile. Este importantă pentru comerțul Ungariei deoarece: „*Această cale este o eminență a intereselor maghiare, nu este o concurență cu calea ferată de est trans., apoi aceasta are ca punct terminus Galați, mijlocește transportul de mărfuri pe o latură întreagă a comerțului din Orient*”. Mai mult decât atât: „... *calea ferată Cluj-Bistrița – Suceava este o cale concurențială cu calea galițeană Carl-Ludwig, care are interese austriece nu maghiare. Așadar construirea acestei căi ferate este importantă pentru interesele maghiarilor...*”³⁴.

Pentru istoria Bistriței, presa de limbă germană a reprezentat un element de modernizare. Existența ei a dovedit faptul că avem de a face cu o comunitate profund angrenată în paradigma modernității.

Deși o caracterizează lipsa de continuitate la nivelul săptămânalelor apărute, presa de limbă germană din Bistrița are meritul de a sparge un monopol în domeniul publicațiilor periodice săsești. Pentru prima dată de la 1872 a apărut un nou ziar în alt oraș decât în Sibiu sau Brașov.

Este meritul elitei intelectuale bistrițene, care a reușit să se impună la nivelul cuvântului scris. Depărtarea de centrele politice și culturale ale sașilor ardeleni, după cum am arătat, ar fi o explicație pentru acest fapt. Însă dincolo de acest aspect, este observabil faptul că nivelul de educație al elitei este unul extrem de ridicat, ca fiind capabilă să consume acest produs al societății burgheze.

Comunitatea, la rândul ei, era interesată să existe o foaie locală, unde să se informeze cu privire la situația economică a zonei, a produselor pe care le puteau cumpăra sau vinde, necesitatea fiind deci și de natură economică.

Dincolo de aceste aspecte, inițiativa acestui grup inimos și entuziast din Bistrița, de a crea un jurnal în oraș și pentru oraș, a făcut ca urbea să intre în *rândul lumii*. Adică, în categoria privilegiată în epoca a orașelor, care dispuneau de redacții de ziare.

În 1862 începe procesul de transformare la nivelul publicațiilor săsești. Se produce un transfer. Amatorismul devine specific tipului de presă din micile orașe ardeleni, iar profesionalismul își găsește terenul de manifestare în redacțiile cotidianelor din Sibiu și Brașov.

Die sächsische Presse in Bistritz 1862-1876

(Zusammenfassung)

Vorliegende Studie beschreibt das Erscheinen und die Entwicklung der deutschen Presse in Bistritz zwischen 1862-1876. Das Vorhandensein einer typografischen Tradition sowie die Abgelegenheit von den politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Zentren der Siebenbürger Sachsen, hat 1862 den Bruch des bisherigen Monopols von Hermannstadt und Kronstadt auf dem Gebiete der geschriebenen Presse, durch das erscheinen des ersten periodischen Blattes in Bistritz bewirkt. Es werden auch die drei Zeitungen, welche in diesem Zeitraum in Umlauf gebracht und die wichtigsten Themen welche von diesen behandelt wurden, untersucht.

33 *Idem*, nr. 15, 14. April 1873, II Jahrgang, p. 67.

34 *Idem*, nr. 16, 21. April 1873, II Jahrgang, pp. 84-85.

Directorii Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița în noua clădire gimnazială (1910-1944)

Günter KLEIN

Cuvinte cheie: Bistrița, Gimnaziu evanghelic, Georg Fischer, Albert Berger, Thomas Frühm.

Schlüsselwörter: Bistritz, Evangelische Gymnasium, Georg Fischer, Albert Berger, Thomas Frühm.

Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița, pe care Nicolae Iorga, aflat în vizită la Bistrița la începutul secolului XX, l-a numit „unul din cele mai bune în tot Ardealul”¹, a funcționat timp de aproape patru secole în clădiri situate în Piața Centrală, lângă Biserica Evanghelică C.A., în a cărei proprietate s-a aflat. Ultima clădire construită în anul 1832/33² nu mai corespundea cerințelor moderne la începutul secolului XX, așa încât s-a decis mutarea gimnaziului în alt lăcaș, situat în afara vechiului burg, pe Alea Măcelarilor (astăzi Bulevardul Republicii).

Vechiul Gimnaziu Evanghelic C.A. pe la 1910

Foto: colecția Günter Klein

A fost vorba, deci, de mutarea unei școli cu o tradiție seculară dintr-o clădire veche într-una modernă, și nu de fondarea unei noi instituții. Ea își are rădăcinile în secolul XV, când exista deja o școală de latină în oraș. Primul director al Gimnaziului Evanghelic C.A., menționat în arhiva orașului, a fost Georgius Seraphinus (sau Seraphini), care a stat în fruntea sa în perioada 1531-1541³. Ultimul director cu nr. 102 în ordinea succesiunii, Thomas Frühm, a condus instituția între 1935 și 1944. De la înființarea gimnaziului în anul 1531 până în anul 1944, directorii Gimnaziului Evanghelic C.A. au fost exclusiv sași transilvăneni sau etnici germani stabiliți pe plaiurile bistrițene.

Ultimii patru directori și-au avut sediul în intervalul 1910-1944 în noua clădire gimnazială de pe Alea Măcelarilor.

- 1 Nicolae Iorga, Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat, București 1976, p. 49.
- 2 Otto Dahinten, Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz [Contribuții la istoria arhitecturii orașului Bistrița], în Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde (50) 1944, p. 57-58.
- 3 Georg Fischer, Geschichte des Bistritzer evangelischen Gymnasiums A.B. bis zum Jahre 1762 [Istoria Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița până în anul 1762], în Programm des Evangelischen Gymnasiums A.B. zu Bistritz für das Schuljahr 1895/1896 [Programul Gimnaziului Evanghelic C.A. Bistrița pentru anul școlar 1895/1896], Bistritz /Bistrița 1896, p. 56.

Günter KLEIN

Freiburg/Germania

e-mail: Klein-Noesen@t-online.de

Georg Fischer (1910-1914), creatorul noii clădiri gimnaziale

Georg Fischer (1843-1923) a fost cel mai longeviv director al Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița. A preluat conducerea acestei instituții în anul 1882 și a fost directorul acestei școli până în anul 1914, adică timp de 32 de ani, dintre care 28 a activat în vechea clădire gimnazială din Piața Centrală și 4 în noul edificiu de pe Aleea Măcelarilor.

Georg Fischer s-a născut la 17 octombrie 1843 la Monariu (Minarken) ca fiu al țăranilor sași Johann și Maria Fischer (n. Weihrauch). Școala primară a urmat-o în satul natal unde învățătorul satului, pe nume Jakob Gräf, a remarcat foarte repede calitățile intelectuale ale micului Georg, și le-a recomandat părinților să-și trimită fiul după absolvirea școlii primare la Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița. El nu și-a dezamăgit dascălul din satul natal și a absolvit Gimnaziul Evanghelic în anul 1862 cu brio, fiind șef de promoție cu calificativul „eminent” la toate materiile de examen⁴.

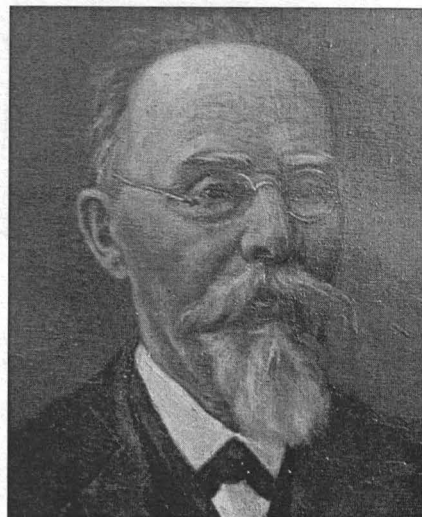
În perioada 1862-1865 a studiat filologie clasică și teologie la universitățile din Viena și Tübingen⁵. După terminarea studiilor în 1865 a revenit în Transilvania, unde a funcționat ca profesor între anii 1865-1868 la Seminarul Pedagogic, respectiv Gimnaziul Evanghelic C.A. (cu 8 clase) din Reghinul Săsesc (Sächsisch-Regen)⁶.

În 1867 s-a căsătorit cu Karoline Auguste Birthler. Un an mai târziu a fost chemat la Gimnaziul Evanghelic Superior C.A. din Bistrița ca profesor titular. Datorită calităților sale deosebite, pedagogice, administrative și organizatorice, a fost numit conducător al Școlii Evanghelice C.A. de Fete în 1879, iar 3 ani mai târziu al 99-lea director al Gimnaziului Superior Evanghelic C.A.⁷.

Deoarece clădirea în care se afla gimnaziul nu mai corespundea cerințelor moderne, a propus ridicarea unui nou edificiu gimnazial: recomandarea sa a fost aprobată de presbiteriul Bisericii Evanghelice din Bistrița la 28 august 1892.

Noua clădire gimnazială a devenit proiectul vieții lui Georg Fischer, pentru a cărui finalizare a muncit aproape 20 de ani.

Mai întâi au fost achiziționate în anii 1892, 1904 și 1908 mai multe terenuri pe Aleea Măcelarilor (Bulevardul Republicii). Finanțarea s-a asigurat prin vânzarea vechii clădiri, care a fost cumpărată de orașul Bistrița cu suma de 120.000 de coroane. Deoarece această sumă nu era nici pe departe suficientă, a fost demarată din inițiativa lui Georg Fischer o amplă acțiune de donații, la care au participat toate instituțiile săsești din Bistrița și aproape toate satele săsești din zona Bistriței. Georg Fischer i-a menționat meticulos pe toți donatorii în cartea sa despre istoria noii clădiri gimnaziale⁸. În total au fost donate 156.764,73 coroane. Cele mai generoase donații au venit de la băncile săsești din Bistrița, anume Credit- und Vorschussverein și Bistritzer Distrikts Sparkassa A.G., care au contribuit cu 40.000, respectiv 42.000 de coroane⁹. În fruntea donatorilor individuali se află Kamilla Textoris cu 4.120,54 de coroane¹⁰. Este de amintit că o coroană din anul 1910 avea puterea de cumpărare a zece euro din zilele noastre.

Georg Fischer, directorul Gimnaziului Evanghelic C.A. Bistrița 1882-1914, portretat de prof. Michael Fleischer
Foto: Horst Göbbel

4 Thomas Frühm, Gymnasialdirektor Georg Fischer, dem Schöpfer unseres Gymnasialgebäudes zu seinem 100. Geburtstage [Directorului de gimnaziu Georg Fischer, creatorului clădirii noastre gimnaziale, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la naștere]. în Deutsch-evangelisches Knabenobergymnasium A.B. in Beszterce-Bistritz. Jahresbericht 1942/43 [Gimnaziul superior de băieți german-evanghelic C.A. din Bistrița. Anuarul 1942/43], p. 1-2.

5 Frühm, Anuarul 1942/43, p. 3-4.

6 *Ibidem*, p. 10.

7 *Ibidem*, p. 11.

8 Georg Fischer, Geschichte des Neubaus des ev. Gymnasial, Bürger – und Elementarschulgebäudes A.B. in Besztercze (Bistritz) [Istoria construcției clădirii școlare gimnaziale, civile și elementare evanghelice C.A. din Bistrița], Beszterce (Bistritz) [Bistrița] 1913, p. 50-57.

9 *Ibidem*, p. 51.

10 *Ibidem*, p. 57.

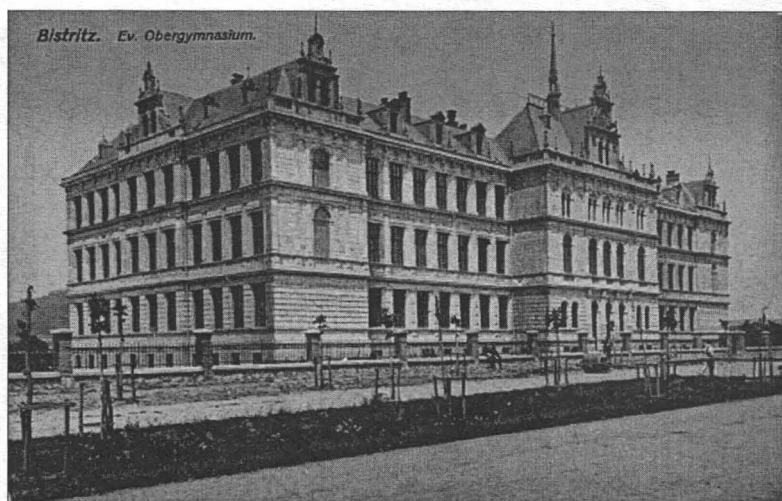
Deși era vorba în primul rând de un proiect al comunității săsești din Bistrița și zona Bistriței (Nösnerland), au fost și numeroși români, evrei și maghiari, care au donat pentru noua clădire gimnazială, cea mai mare parte foști elevi ai Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița, care datorau ascensiunea lor socială acestei instituții.

Dintre cele 156.764,73 coroane donate, 96,83% au fost donate sași, 2,29% de evrei, 0,45% de maghiari, iar 0,43% de români. Aceasta sumă nu a fost însă nici ea suficientă pentru a finanța noua clădire gimnazială. Doar datorită ajutorului primit de la Ministerul Culturii și Învățământului din Budapesta, care a disponibilizat suma de 192.000 de coroane, s-a putut acoperi finanțarea proiectul¹¹.

Clădirea de pe Alea Măcelarilor a fost construită după planurile arhitectului vienez Paul Brang (1852-1925)¹² și a costat în total 496.959,05 coroane, sumă în care nu sunt incluse cheltuielile pentru conductele de apă și de canalizare, precum și pentru instalația electrică¹³.

Lucrările de construcție au fost demarate la 1 aprilie 1908, iar punerea festivă a pietrei de temelie a avut loc la 21 mai 1908 în prezența Episcopului Evanghelic C.A., dr. Friedrich Teutsch¹⁴. Lucrările au progresat atât de rapid, încât clădirea a fost aproape terminată în februarie 1910, fiind dată în folosință după câteva luni, la 8 septembrie 1910¹⁵. Deoarece preotul paroh, Friedrich Kramer, se îmbolnăvise grav¹⁶, inaugurarea festivă a clădirii a fost amânată, și a avut loc un an mai târziu, la 11 septembrie 1911, în prezența episcopului evanghelic C.A. din Sibiu, dr. Friedrich Teutsch¹⁷.

Noua clădire a fost (și mai este până astăzi) unul dintre cele mai impunătoare edificii gimnaziale din Ardeal. O realizare culturală imensă a tuturor sașilor din Nösnerland – un monument grandios care amintește de covârșitoarea însemnătate acordată de sașii ardeleni educației școlare.

Noua clădire a Gimnaziului Superior Evanghelic C.A. la 1910
Foto: colecția Günter Klein

Georg Fischer a fost doar patru ani director în noua clădire. După 46 ani de activitate în sânul Gimnaziului Evanghelic C.A., dintre care 32 de ani în funcția de director al acestei instituții școlare, s-a pensionat la 19 august 1914.

Pentru a documenta meritele deosebite ale directorului Georg Fischer, comunitatea evanghelică din Bistrița a decis să monteze o plachetă comemorativă în holul de la intrarea în clădire cu următorul text: „Georg Fischer,

11 *Ibidem*, p. 19.

12 După planurile aceluiași arhitect a fost construită și Reuniunea Meseriașilor Sași (Gewerbeverein), astăzi Casa de Cultură Municipală „George Coșbuc”, terminată în anul 1896; Corneliu Gaiu/Vasile Duda: Topografia monumentelor din municipiul Bistrița. Centrul istoric, Cluj-Napoca 2008, p. 218-219.

13 Fischer, Istoria construcției ..., p. 33.

14 *Ibidem*, p. 20-22.

15 Detalii în Günter Klein, Gimnaziul Superior Evanghelic C.A. Bistrița. 100 de ani de la inaugurarea noii clădiri gimnaziale, în WIR NÖSNER. Contribuții la la istoria și cultura orașului Bistrița și a Ardealului de Nord, Ediție specială. Lăcaș al educației și al culturii, Nürnberg 2010, p. 52-66.

16 Friedrich Kramer avea să decedeze la 28 februarie 1911.

17 Fischer, Istoria construcției, p. 26-31.

Gymnasialdirektor 1882-1914, dem hochverdienten Schöpfer dieses Baues, die dankbare Kirchengemeinde”¹⁸ [Lui Georg Fischer, director de gimnaziu între 1882-1914, creatorului extrem de merituos al acestei clădiri, comunitatea bisericească recunoscătoare]. Această plachetă a fost demontată după 1945 împreună cu placheta comemorativă pe care se aflau numele elevilor căzuți în Primul Război Mondial¹⁹.

Și autoritățile Monarhiei Dualiste au remarcat meritele deosebite ale directorului Georg Fischer și l-au decorat cu ordinul Franz-Joseph în grad de cavaler²⁰.

Deși a fost ocupat până peste cap cu ridicarea noii clădiri gimnaziale, Georg Fischer a avut și o amplă activitate publicistică. Pe lângă contribuțiile științifice menționate mai sus, a elaborat articole privind istoria orașului și a capitlului Bistrița²¹, precum și studii cu conținut arheologic²² și numismatic²³. Aceste preocupări nu au încetat nici după pensionare²⁴. El s-a îngrijit, de asemenea, timp îndelungat în calitate de custode de importante colecții numismatice și de antichități ale Gimnaziului Evanghelic din Bistrița²⁵.

Pe lângă aceste activități, a ocupat mai multe funcții de răspundere în sânul comunității săsești. A fost o personalitate respectată de toți locuitorii orașului indiferent de etnie sau religie. Lucid până la sfârșit, s-a stins din viață în anul 1923 la vârsta de 80 de ani²⁶.

Dr. Albert Berger (1914-1930), arhivarul orașului Bistrița

Albert Berger s-a născut la 5 octombrie 1864 la Săcărâmb (jud. Hunedoara), unde tatăl său, Albert Berger, originar dintr-o străveche familie de sași bistrițeni, era director de mină²⁷.

Reîntors la Bistrița, a fost elev al Gimnaziului Superior Evanghelic C.A., pe care l-a absolvit după bacalaureat (matura). A studiat apoi științe naturale, matematică, istorie și teologie la Tübingen, Heidelberg, Leipzig și Cluj. În 1888 și-a luat doctoratul în matematică la Universitatea din Cluj. În același an a revenit la Bistrița, unde a funcționat timp de doi ani ca profesor candidat la Gimnaziul Evanghelic C.A.. La 20 martie 1890 a devenit profesor pe viață al aceluiași gimnaziu²⁸.

În 1888, pe când mai era încă doar profesor candidat, i-a fost încredințată custodia arhivei orașului Bistrița, funcție din care a rezultat opera vieții lui Albert Berger. În același an s-a căsătorit cu Hermine Maria Keintzel, fiica preotului evanghelic din Ghinda, Georg Keintzel.

18 Frühm, Jahresbericht 1942/43, p. 18.

19 Placheta pe care se aflau numele celor 39 de elevi ai Gimnaziului Evanghelic căzuți în Primul Război Mondial a fost montată la data de 14 septembrie 1924. Ea a fost refolosită la Monumentul Sovietic ridicat după 1945 pe Dealul Codrișor (Schieferberg) unde au fost inscripționate numele unor soldați sovietici pe verso, iar partea cu numele elevilor căzuți a fost lipită pe monument. Placheta dedicată lui Georg Fischer a dispărut; detalii la Otto Dahinten, Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen [Istoria orașului Bistrița în Transilvania], Köln 1988, p. 180.

20 Michael Kroner, Învățămintul la sașii din nordul Ardealului, în WIR NÖSNER, ediție specială 2010, p. 33.

21 Georg Fischer, Zur Geschichte der Stadt und des Kapitels Bistritz im ersten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts [Despre istoria orașului și capitlului Bistrița în prima decadă a sec. XVIII], în Programm des evangelischen Obergymnasiums A.B. Bistritz 1878/79, p. 3-29.

22 Georg Fischer, Spuren der Römerstraße des Eudaktales [Urmele drumului roman din Valea Budacului] în Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1910, p. 85-86.

23 Georg Fischer, Über einen größeren in der Umgebung von Sächsisch-Sankt-Georgen 1899 gemachten Fund römischer Familiendare [Despre un număr mai mare de denare de familie romane descoperite în anul 1899 în apropiere de Sângeorzul Săsesc] în Beilage zum Bistritzer Gymnasialprogramm 1910/11, p. 4-24.

24 Georg Fischer, Zwei römische Inschriften aus Billak bei Bistritz [Două inscripții romane de la Domnești lângă Bistrița], în Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde 1921, p. 67-72.

25 Aceste colecții au dispărut după evacuarea sașilor din nordul Ardealului în septembrie 1944.

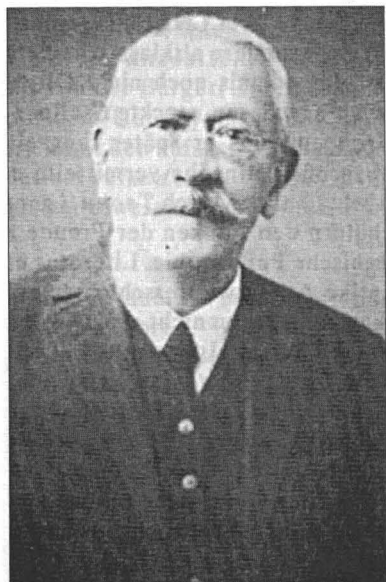
26 Frühm, Jahresbericht 1942/43, p. 19.

27 Ernst M. Wallner, Die Lehrer des sächsischen Gymnasiums in Bistritz im Jahrzehnt 1921-1930. Persönlichkeit und Werk [Profesorii gimnaziului săsesc din Bistrița în decada 1921-1930. Personalități și opere], în Ernst Wagner (ed.): Beiträge zur Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 5. Band [Contribuții la istoria orașului Bistrița în Transilvania vol. 5], Oberursel/Taunus 1990, p. 39.

28 Ernst Wagner, Dr. Albert Berger und das Archiv der Stadt Bistritz [Dr. Albert Berger și arhiva orașului Bistrița], în Ernst Wagner (ed.): Beiträge zur Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 4. Band [Contribuții la istoria orașului Bistrița în Transilvania vol. 4], Oberursel/Taunus, p. 100.

Școlit în universitățile germane, fiind, Berger, matematician și istoric, a organizat arhiva orașului în mod științific. Documentele aflate în patrimoniul ei, multe din secolul XIII, nu numai că se aflau în neorânduială, dar o parte dintre ele se găsea într-o stare de degradare avansată din cauza depozitării necorespunzătoare. Albert Berger a ordonat și a transcris sute de documente. Pe cele mai vechi, din perioada 1203-1526, le-a publicat în Programul Gimnaziului Evanghelic din anii 1893-1895²⁹. Până în 1918 a întocmit sistematic regeste ale documentelor, ultimele în ordine cronologică fiind din 1585. Situației financiare precară după Primul Război Mondial l-a împiedicat să publice documentele, care vor vedea lumina tiparului împreună cu acte editate în secolul XIX abia în deceniul al optulea al veacului precedent³⁰.

Albert Berger a avut custodia arhivei orașului Bistrița vreme de 30 de ani până în 1918, când i-au fost luate cheile instituției și i-a fost interzis să o mai frecventeze. Ulterior, starea documentelor s-a deteriorat, iar, după transportarea lor la Năsăud în 1935, acest proces s-a agravat, fiind însoțit de dispariția multor piese-unice. Măsura abuzivă luată de noile autorități împotriva arhivarului-șef din Bistrița pare cu totul illogică, dat fiind faptul că el colaborase încă din secolul XIX cu renumiți oameni de știință din vechiul regat al României. Este, de pildă, cunoscut faptul cu l-a ajutat pe Nicolae Iorga, venit la Bistrița pentru a studia actele din arhiva locală privitoare la legăturile orașului cu Moldova, materializat în două volume de documente în 1900³¹. Pe lângă Nicolae Iorga,

Dr. Albert Berger (1864-1936)
Foto: Arhivă

mai sunt de amintit Constantin C. Moisil³² și Grigore G. Tocilescu³³, care au beneficiat și ei de munca și de ajutorul lui Albert Berger.

În anul 1941, în timpul ocupației maghiare, arhiva a fost readusă la Bistrița. Din cauza pericolului de bombardamente, ea a fost evacuată în 1944 la Târgu și Ghinda, ca apoi să fie transportată mai târziu în Ungaria³⁴. În 1953 fost readusă în România, la Arhivele statului din Cluj-Napoca, unde se află și acum. Din păcate, un număr mare de documente prețioase a dispărut fără urmă³⁵.

La 19 august 1914, după pensionarea lui Georg Fischer, Albert Berger a devenit directorul nr. 100 al Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița și a condus instituția prin toate vicisitudinile Primului Război Mondial și ale crizei economice din perioada interbelică.

În special de după 1920 a fost extrem de dificilă, Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița văzându-se confruntat cu probleme care îi puneau existența în pericol. Fiind vorba de un gimnaziu particular-confesional, el se finanța din veniturile Biserice Evanghelice C.A. și a taxelor școlare pe care le plăteau elevii din treapta a doua a gimnaziului³⁶. Prin reforma agrară din România a anului 1923, Biserica Evanghelică C.A. din Transilvania avea să fie expropriată de o mare parte din pădurile pe care le posedă³⁷. Veniturile

29 Albert Berger, Urkunden-Regesten aus den alten Bistritzer Archiven von 1203-1490 [Documente-regeste din vechile arhive bistrițene din perioada 1203-1490], în Programm des evangelischen Obergymnasiums A.B. 1892/93, p. 3-38; Partea 2. 1491-1516 în Programm 1893/94, p. 3-44; Partea 3. 1517-1526, în Programm 1894/95, p. 3-45.

30 Ernst Wagner (ed.), Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 1203-1570 von Albert Berger, I.- II. Band [Documente-regeste din arhiva orașului Bistrița în Transilvania 1203 de Albert Berger, vol. 1-2], Köln 1986.

31 Nicolae Iorga, Documente românești din arhivele Bistriței, 2 vol., București 1899-1900.

32 Constantin C. Moisil: Două spre zece scrisori domnești din arhiva orașului Bistrița (Transilvania) 1474-1526, București 1897.

33 Grigore G. Tocilescu, 534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul 1346-1603, Viena 1906. Tocilescu a folosit în special documente din arhivele Brașovului și a Bistriței.

34 Dahinten, Istoria orașului Bistrița, p. 500-501.

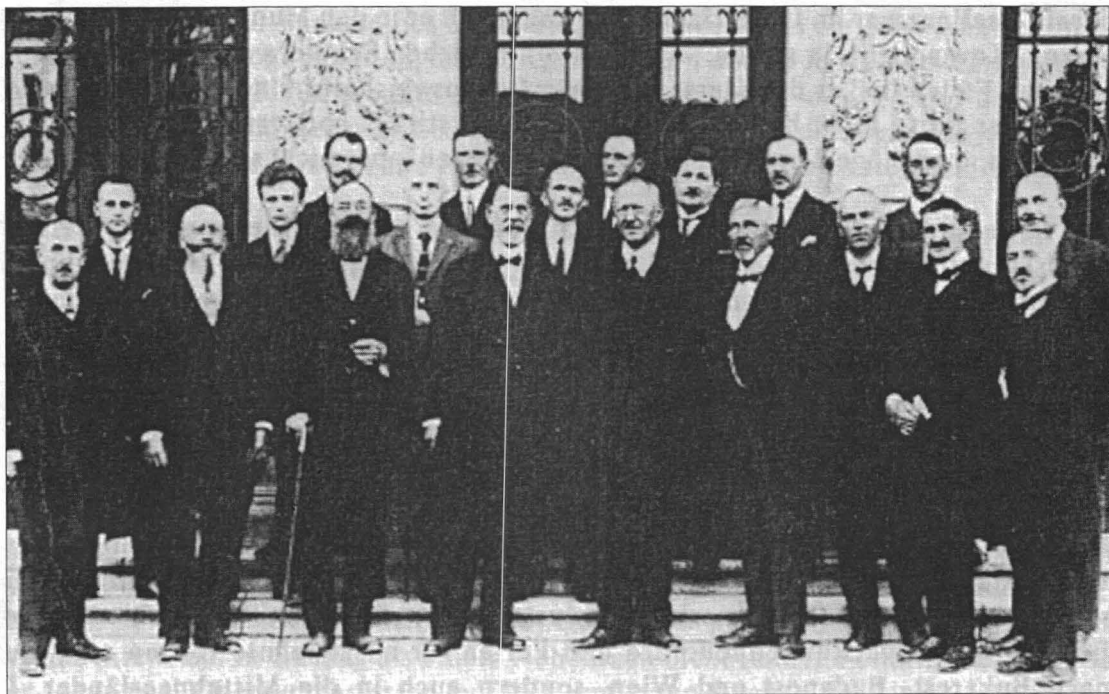
35 Ernst Wagner, Einführung [Introducere], în: Berger, Documente și regeste, p. 53.

36 Pentru elevii de religie evanghelică din clasele 5-8 învățământul era gratuit.

37 Spre deosebire de Biserica Evanghelică C.A. care a fost deposedată de păduri, urmașii grănicerilor români de la Valea Someșului și-au păstrat în continuare pădurile primite de la împăratul de la Viena, și le-au administrat în comun prin societatea REGNA, veniturile fiind folosite pentru scopuri culturale, în special finanțarea gimnaziului greco-catolic din Năsăud.

din aceste păduri au fost folosite până în 1918 pentru a plăti 600 de învățători, 180 de profesori de gimnaziu, 250 de preoți și pentru a finanța întreținerea clădirilor școlare³⁸. Sașii transilvăneni au socotit exproprierea ca o măsură cât se poate de nedreaptă, dacă se ține seama de faptul că aceste școli își deschiseseră larg porțile pentru elevii români înainte de 1918. În cazul Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița trebuie reamintit faptul că această școală a dat României doi prim-miniștri și un patriarh³⁹.

Albert Berger s-a văzut în 1925 confruntat cu o altă măsură a guvernului de la București considerată ca extrem de discriminatorie, anume legea bacalaureatului. Această lege, introdusă după modelul centralist francez, a pus capăt autonomiei școlare, așa cum o cunoscuseră sașii ardeleni. Deși urmaseră o școală cu limba de predare germană, elevii sași erau obligați să dea toate examenele de bacalaureat în limba română, la o școală străină, în fața unei comisii de examen compusă din profesori străini, mai întâi la nou fondatul liceu de stat „Alexandru Odobescu” din Bistrița, apoi la Dej⁴⁰. Măsurile prevăzute de această lege erau chiar mai radicale decât cele ale legilor Apponyi din anul 1907, pe care sașii ardeleni le combătuseră umăr la umăr cu românii ardeleni înainte de 1918 în parlamentul de la Budapesta.

Dr. Albert Berger (primul rând, al cincelea de la dreapta) în mijlocul cadrelor didactice ale Gimnaziului Evanghelic C.A. Bistrița în anul 1924 .Foto: Arhivă

Albert Berger a înfruntat toate aceste probleme, iar în anul 1930 a predat conducerea gimnaziului profesorului Ernst Ihl. Pe lângă activitatea sa ca arhivar al orașului Bistrița și director al Gimnaziului Evanghelic C.A., Albert Berger a mai ocupat o serie de funcții importante. Între altele, a fost președintele băncii Bistritzer Distriktssparkasse, membru al Consistoriului Județean (Bezirkskonsistorium) în perioada 1908-1932 și membru în consiliul de conducere al asociației științifice săsești Verein für Siebenbürgische Landeskunde.

Din cauza situației economice precare din perioada interbelică, nu a reușit să publice decât șapte dintre manuscrisele sale⁴¹.

38 Thomas Fröhlich, Wetterleuchten über Siebenbürgen [Străfulgerări asupra Transilvaniei], München 1958, p. 100.

39 Este vorba de Alexandru Vaida-Voevod (1872-1950), primul prim-ministru al României Mari și Miron Cristea (1868-1939), primul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române autocefale și prim-ministru în perioada 1938-1939.

40 Otto K. Binder, Die Matura am Bistritzer Gymnasium. [Matura la gimnaziul din Bistrița] în Beiträge zur Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen 6. Band [Contribuții la istoria orașului Bistrița vol. 6, Oberursel/Taunus 1992, p. 54.

41 Ernst Wagner, Dr. Albert Berger und das Archiv der Stadt Bistritz [Dr. Albert Berger și arhiva orașului Bistrița, în Contribuții la istoria orașului Bistrița vol. 4, Oberursel/Taunus 1986 p. 100-101.

Pe lângă opera vieții sale, anume editarea și regestrarea documentelor din arhiva orașului Bistrița, se cuvin amintite și studiile despre juzii Bistriței⁴², despre relațiile orașului cu domnul Moldovei, Petru Rareș⁴³, și despre castelul Huniazilor (Corvineștilor) din aceeași localitate⁴⁴.

Nicolae Iorga l-a declarat pe Albert Berger model ca om de știință și arhivar. Probabil datorită intervenției celui mai mare istoric român, savantul bistrițean a fost decorat cu ordinul „Coroana României” în grad de cavaler⁴⁵. S-a stins din viață la 12 martie 1936.

Astăzi strada care duce din Piața Mică spre Casa de Cultură Municipală îi poartă numele.

Ernst Ihl (1930-1935), salvatorul Gimnaziului Evanghelic C.A. Bistrița

Ernst Ihl s-a născut la 22 aprilie 1893 la Bistrița. Tatăl sau, Lorenz Ihl, era maistru dulgher și venise la Bistrița din Bucovina. Mama, Marie (n. Groh), provenea dintr-o veche familie de sași bistrițeni⁴⁶.

Ernst Ihl a fost un elev strălucit al Gimnaziului Evanghelic C.A. din orașul natal. O mare influență a exercitat asupra formării sale profesorul de limbă germană, dr. Gustav Kisch⁴⁷. Datorită acestei influențe a trecut împreună cu tatăl său și cu fratele mai mare, Rudolf, de la religia romano-catolică la cea luterană. În anul 1911 și-a dat bacalaureatul și, tot datorită înrăuririi modelul vieții sale, profesorul Kisch, a decis să facă studii teologice și filologice⁴⁸. În acest scop a poposit la universitățile din Marburg, Viena, Budapesta și Debrețin.

În Primul Război Mondial (1914-1918) s-a înrolat voluntar în armata austro-ungară. După război a fost mai întâi, în perioada 1919-1921, profesor la Seminarul Pedagogic Evanghelic C.A. din Sighișoara, apoi a revenit la Bistrița, unde a funcționat la început ca profesor la Liceul Evanghelic de Fete C.A.⁴⁹. În același an s-a căsătorit cu Elfriede Gross, fiica medicului Gimnaziului Evanghelic C.A..

În anul 1925 a fost numit director al Liceului Evanghelic de Fete C.A. din Bistrița și totodată arhidiacon (Stadtprediger) al Bisericii Evanghelice C.A. din același oraș. În 1930 s-a transferat la Gimnaziul Evanghelic C.A., al cărui director a fost ales la vârsta de doar 37 de ani⁵⁰.

Erau timpuri deosebit de grele, directorul nr. 101 al Gimnaziului Evanghelic fiind confruntat cu probleme grave, deopotrivă economice și politice.

42 Albert Berger, Verzeichnis der Bistritzer Oberrichter auf Grund urkundlicher Quellen [Lista juzilor bistrițeni pe bază de documente și izvoare] în Festgabe der Stadt Bistritz gewidmet den Mitgliedern des Vereins für siebenbürgische Landeskunde anlässlich der am 13. Und 14. August 1897 in Bistritz abgehaltenen 49. Generalversammlung dieses Vereins [Ediție festivă a orașului Bistrița dedicată membrilor asociației Verein für siebenbürgische Landeskunde cu ocazia celei de-a 49 adunări generale care a avut loc la Bistrița la 13-14 august 1897], Bistrița 1897, p. 81-100.

43 Albert Berger, Das Verhältnis von Bistritz zu dem Moldauer Woiwoden Peter Rareș [Relațiile Bistriței cu voivodul moldovean Petru Rareș], în Beilage zum Programm des Evangelischen Obergymnasiums A.B. Besztercze (Bistritz) für das Schuljahr 1910/11 [Supliment la programul Gimnaziului Suprior Evanghelic C.A. din Bistrița pentru anul școlar 1910/11], p. 37-79.

44 Albert Berger, Die Hunyadiburg in Bistritz [Castelul Huniazilor de la Bistrița] în Nösner Gabe 1928. Eine Festschrift anlässlich der 66. Hauptversammlung des Vereins für siebenbürgische Landeskunde [Darul Bistriței 1928. Publicație festivă cu ocazia celei de-a 66 adunări generale ale asociației Verein für siebenbürgische Landeskunde], Bistrița 1928, p. 3-24.

45 Wagner: Dr. Albert Berger și arhiva orașului Bistrița, p. 100.

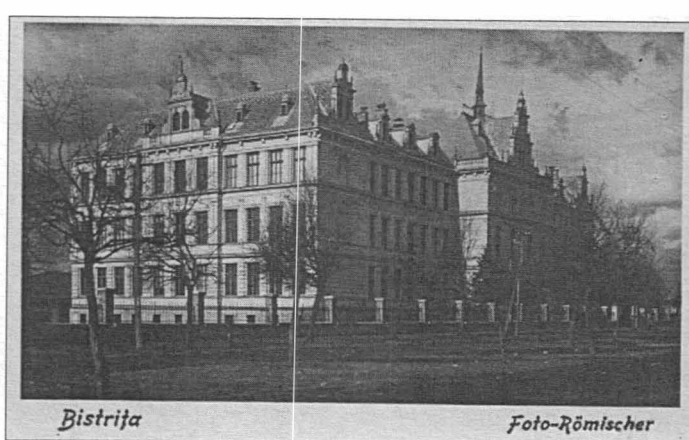
46 Gerhart Kelp: Der Gymnasialdirektor Ernst Ihl [Directorul de gimnaziu Ernst Ihl], în Contribuții la istoria orașului Bistrița vol. 2, Oberursel/Taunus 1982, p. 114.

47 Prof. Dr. Gustav Kisch (1869-1938) a fost unul din cei mai importanți filologi sași din nordul Ardealului, întemeietorul Școlii Germaniștilor Bistrițeni („Nösner Germanistenschule”). A studiat filologie și teologie la Leipzig, Tübingen, Budapesta, Berlin și Zürich. Kisch a fost de părere că patria de origine a sașilor bistrițeni este Luxemburgul. Acest lucru a încercat să-l dovedească cu teza sa de doctorat cu titlul „Die Bistritzer Mundart verglichen mit dem Moselfränkischen [Dialectul săsesc bistrițean comparat cu dialectul francon-moselan], Tübingen 1893. În perioada 1891-1910 a fost profesor la Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița, iar în perioada 1911-1920 preot paroh al Bisericii Evanghelice C.A. din Bistrița. În anul 1920 devine profesor universitar, șef de catedră pentru germanistică, la Universitatea din Cluj, funcție pe care o deține până în anul 1938.

48 Kelp, *op.cit.*, p. 114.

49 Wallner, Profesorii gimnaziului săsesc..., p. 46; Kelp, Contribuții... vol. 2, p. 114.

50 Kelp, *op.cit.*, p.115.

Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița pe la mijlocul anilor 1930. Foto: Colecția Günter Klein

Directorul Ernst Ihl (primul rând, al patrulea de la stânga) în mijlocul profesorilor Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița în anul 1932. Foto: Arhivă

Criza economiei mondiale a provocat tensiuni sociale și în sânul societății săsești, deoarece o mare parte din enoriașii evanghelici nu au mai fost în stare să plătească taxele bisericești, deosebit de mari, pe lângă taxele de stat⁵¹. Au existat voci atunci care au cerut închiderea treptei superioare a gimnaziului, argumentând că era suficient dacă Bistrița rămânea cu un gimnaziu german similar celui din Reghinul Săsesc sau din Sebeșul Săsesc cu doar o treaptă, adică clasele 5-8⁵². Ernst Ihl s-a opus acestui curent de opinii cu toate mijloacele care i-au stat la dispoziție. Până la urmă a fost evitată o astfel de măsură radicală, gimnaziul putând fi salvat și datorită ameliorării situației economice.

Pe de altă parte, Ernst Ihl a fost supus unor presiuni politice puternice din parte acelor sași bistrițeni care s-au alăturat „Mișcării de Reînoire” a căpitanului (r.) Fritz Fabritius, organizație de orientare național-

51 Trebuie reamintit faptul că sașii transilvăneni plăteau mult mai multe taxe decât contribuabilii români, care beneficiau de școli de stat, doar pentru aș putea finanța școlile în limba maternă. În timpuri „normale” puteau suporta astfel de taxe, însă în timpul crizei economice mondiale mulți dintre ei nu mai aveau veniturile, pentru a plăti astfel de taxe. Pe altă parte sașii înstăriți care nu aveau copii la școală, refuzau să plătească taxe suplimentare.

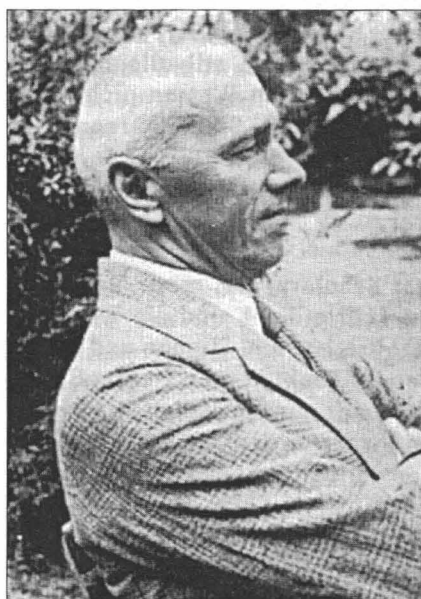
52 Frühm, Sträfulgerări..., p. 104-108.

socialistă (nazistă). Conservator de școală veche, el a rămas un aderent convins al lui Hans-Otto Roth⁵³ și al grupărilor democratice germane din România Mare. Adversarii săi politici din zona Bistriței (Nösnerland) în frunte cu dr. Helmut Wolff⁵⁴ l-au acuzat de „trădare de neam”, deoarece nu apela la ajutorul autorităților din Germania (nazistă) pentru a se opune unor măsuri discriminatorii ale guvernului de la București, precum legea bacalaureatului, sau intenției unor oameni politici din România de a introduce un „*numerus clausus*” pentru a reduce numărul minorităților etnice în anumite funcții de conducere sau pentru a le limita accesul în anumite universități⁵⁵.

Aceste atacuri i-au măcinat sănătatea: s-a stins în 1935, la doar 42 de ani. Ernst Ihl și-a sacrificat-o practic viața pentru salvarea Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița. Când a decedat, nu a avut cum să știe peste nouă ani istoria acestei instituții multiseculare va lua definitiv sfârșit.

Dr. Thomas Frühm (1935-1944), ultimul director al Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița

Thomas Frühm s-a născut în anul 1884 la Iad (Jaad/astăzi Livezile). Era fiul țăranilor sași Thomas Frühm și Maria (n. Frühm). Tatăl viitorului director de gimnaziu a ocupat timp de mai multe decenii funcția de primar (Notăr) al uneia dintre cele mai mari și mai prospere așezări săsești din zona Bistriței (Nösnerland)⁵⁶. Pe lângă faptul că era primar, Thomas Frühm a fost și un foarte bun gospodar, pasionat de tehnica modernă.

Din inițiativa sa a fost construită în Iad o mică uzină electrică, așa încât acesta comună a fost prima localitate din județul/comitatul Bistrița-Năsăud care a dispus încă de la sfârșitul secolului XIX de curent electric⁵⁷, cu mult timp înaintea orașului Bistrița⁵⁸. Deoarece nu i-a fost dat să urmeze școli superioare, primarul Thomas Frühm a făcut totul ca fiul său să beneficieze de o educație superioară⁵⁹.

De aceea, a fost de la sine înțeles ca după terminarea școlii primare din satul natal micul Thomas avea să urmeze Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița. Aici a fost puternic influențat de profesorul dr. Gustav Kisch, viitor profesor universitar la Cluj⁶⁰.

Datorită acestei influențe, Thomas Frühm s-a decide, după absolvirea gimnaziului în anul 1903, să studieze teologia și filologia. Studiile universitare le-a făcut la universitățile din Leipzig, Heidelberg,

Dr. Thomas Frühm (1884-1961), ultimul director al Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița. Foto: arhivă

53 Hans Otto Roth (1890-1953) avocat și politician. Președintele Consiliului Național al Sașilor Transilvăneni (Siebenbürgisch-sächsischer Volksrat). În acesta funcție refuză orice colaborare cu naziștii și se declară loial statului român. În guvernul Ion Gigurtu (1940) ocupă funcția de ministru de stat pentru minorități. La sfârșitul anului 1940 este destituit din toate funcțiile politice de către naziștii de la Grupul Etnic German. După 1944 încearcă o reorganizare a grupărilor democratice săsești. Este arestat de către regimul comunist în anul 1948 și moare în închisoarea de la Jilava în anul 1953.

54 Kelp, *op.cit.*, p.115.

55 Paradoxal cel mai radical propagator al unui „*numerus clausus*” (numit de adversari „*numerus valachicus*”), a fost Alexandru Vaida-Voevod, acel care părăsise Gimnaziul Piaristilor din Cluj, fiind discriminat pentru că era român, pentru a fi primit cu brațele deschise la Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița, unde a făcut matura în anul 1891. Se pare că Vaida-Voevod uitase lecția respectului reciproc și a toleranței pe care o învățase la gimnaziul săsesc din Bistrița.

56 Horst Göbbel (ed.), *Abschied aus der Geschichte. Das Beispiel Jaad in Siebenbürgen* [Rămas bun de la istorie. Exemplul localității Iad/Livezile în Transilvania], Nürnberg 1990, p. 77.

57 Frühm, *Sträfulgerări ...* p. 41.

58 La Bistrița curentul electric a fost introdus în anul 1913.

59 Göbbel, *op.cit.*, p. 78.

60 Wallner, *op.cit.*, p. 43.

Bonn, Tübingen și Cluj. Convinș de teoria lui Kisch (originea luxemburgheză a șasilor din nordul Ardealului, stabilită pe baza dialectului vorbit), a scris și el o teză de doctorat cu tematică din domeniul lingvisticii comparate cu titlul „Vergleichende Flexionslehre der Jaader und moselfränkischen Mundart [Comparație a flexiunii din dialectul din Iad cu cea din cel francon-moselan], apărută la Tübingen în anul 1907.

Încă în anul 1905 a devenit profesor la Gimnaziul Superior Evanghelic C.A. din Bistrița. În același an s-a căsătorit cu Wilhelmine Schwartz, fiica medicului Artur Schwartz. Extrem de mândru că fiul său face acum parte din burghezia Bistriței, primarul Thomas Frühm îi construiește proaspătului profesor o impunătoare vilă pe Aleea Măcelarilor nr. 17, la doar 200 de metri distanță de gimnaziu⁶¹. Pe deasupra îi mai și cumpără biblioteca extrem de valoroasă a profesorului Hugo von Meltzl, fostul său profesor universitar la Universitatea din Cluj⁶², al cărui urmaș la catedra de germanistică avea să devină Gustav Kisch.

Deoarece era și teolog, a fost scutit inițial de serviciul militar în Primul Război Mondial, fiind mobilizat mai târziu în perioada 1917-1918 ca preot de campanie de rezervă (Feldkurat i.d.R.)⁶³.

După sfârșitul primei conflagrații mondiale și-a reluat activitatea la gimnaziul din Bistrița. În anul 1935, după 30 de ani de activitate ca profesor la Gimnaziul Evanghelic C.A., a fost ales cu unanimitate de voturi director al acestei instituții școlare. Dr. Thomas Frühm avea să fie directorul nr. 102 și, totodată, ultimul director al acestei școli.

Din păcate, tatălui nu i-a mai fost dat să-și vadă fiul director, deoarece a decedat în anul 1934⁶⁴.

Sub conducerea noului director s-a construit terenul de sport din spatele clădirii gimnaziale, care impresionează până astăzi prin dimensiunile sale⁶⁵. După ce nordul Ardealului a fost ocupat de către trupele maghiare în septembrie 1940, terenul a fost folosit pentru instrucția premilitară. Tot aici au avut loc începând cu anul 1942 ceremoniile pentru acei „voluntari”⁶⁶ care se înrolaseră în trupele Waffen-SS pentru a pleca pe front, între ei și numeroși absolvenți ai gimnaziului.

Din 1940 ideologia totalitară de sorginte național-socialistă și-a pus tot mai mult amprenta pe asupra învățământului din gimnaziu. Chiar dacă școlile confesionale din nordul Ardealului au rămas în continuare în proprietatea Bisericii Evanghelice C.A., ideologizarea învățământului a devenit tot mai virulentă⁶⁷.

Începând cu 1942 examenele de bacalaureat s-au ținut tot mai devreme pentru a da posibilitatea proaspeților bacalaureați să se înroleze în trupele Waffen-SS. Totodată se menționează în anuarul gimnaziului pentru anul școlar 1942/43 primii elevi căzuți pe front⁶⁸.

În 1944, anul școlar a fost încheiat în mare grabă la 1 aprilie, între 17-21 ale aceleiași luni având loc ultimele examene de bacalaureat⁶⁹. Aproape toți absolvenții din această promoție aveau să cadă mai târziu în bătălia Budapestei, una din cele mai sângeroase înclăștări ale ultimului război mondial, care a durat 102 zile (3 noiembrie 1944 – 13 februarie 1945).

După aprilie 1944 clădirea gimnazială a fost folosită ca spital militar.

Ca urmare a prăbușirii frontului german din Moldova datorită insurecției de la 23 august 1944 și trecerii României în tabăra aliaților, autoritățile militare germane au ordonat la 12 septembrie 1944 evacuarea etnicilor germani din zona Reghinului Săsesc și ceva mai târziu și a Bistriței. 40.000 de mii de sași transilvăneni și-au părăsit patria strămoșească, unde ei și înaintașii lor au luptat și au muncit timp de opt secole. S-a ordonat și evacuarea gimnaziului, care timp de doi ani și-a continuat activitatea în pribegie în zona Sudeților și a Austriei

61 În această clădire se află astăzi Grupul Școlar Sanitar; Gaiu/Duda, *op.cit.*, p. 239.

62 Frühm, *Sträfulgerari*, p. 79.

63 *Ibidem*, p. 97.

64 *Ibidem*, p. 85.

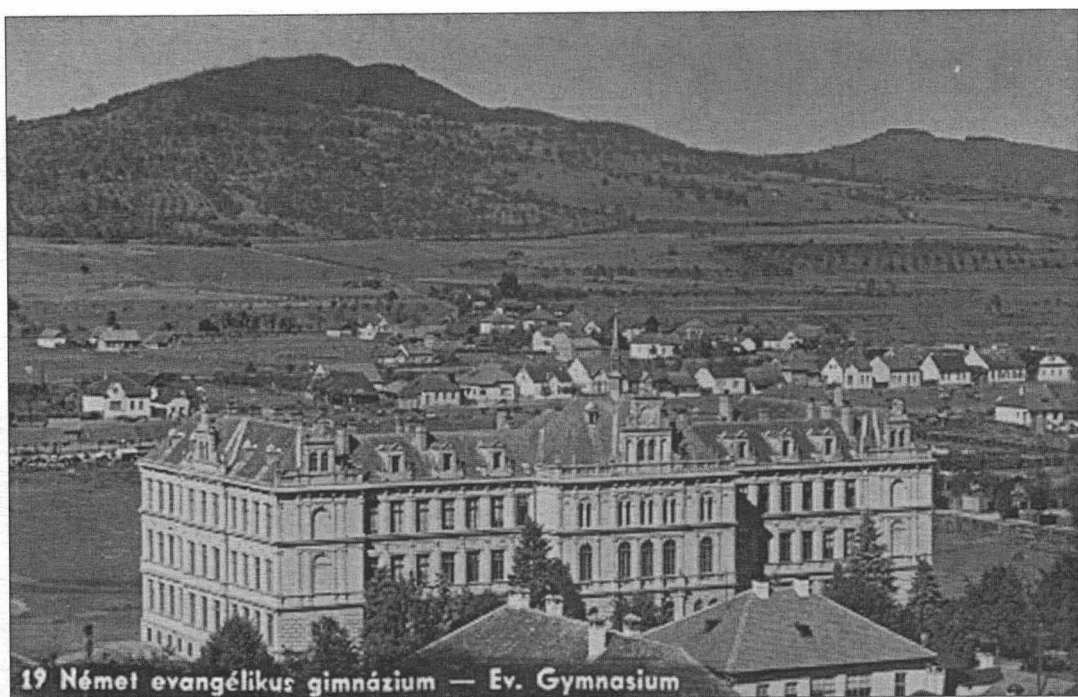
65 *Ibidem*, p. 35

66 În realitate s-au efectuat presiuni imense asupra acestor voluntari. Cei care refuzau să se înroleze în mod „voluntar” nu mai aveau dreptul să-și trimită copii la școala germană.

67 Spre deosebire de nordul Ardealului școlile confesionale (evangelice și romano-catolice) din România cu limbă de predare germană au fost predate în anul 1942 Grupul Etnic German după un act de șantaj.

68 Bericht über das abgelaufene Schuljahr 1942-1943 [Raport despre anul școlar trecut 1942-1943], în Anuarul 1942/43, p. 1-2.

69 Raport despre anul școlar trecut 1943-1944, în Anuarul 1943/44, p. 4-5.

Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița pe la 1942. Foto: colecția Günter Klein

la Reichenberg (Liberec), Zell am See și Golling⁷⁰. În octombrie 1946 activitatea școlii evacuate a luat sfârșit, iar elevii și profesorii s-au împrăștiat în toate părțile. Cei mai mulți s-au stabilit în Germania și Austria, unii dintre profesori au ajuns chiar în Canada⁷¹. Nici unul din profesori nu s-a reîntors la Bistrița. Cu aceasta, o tradiție de peste 400 de ani a luat sfârșit: Gimnaziul Evanghelic C.A. din Bistrița a încetat să mai existe.

În clădirea de pe Aleea Măcelarilor s-a mutat în anul 1945 Liceul „Alexandru Odobescu”. Trei ani mai târziu, autoritățile comuniste au expropriat clădirea. Edificiul, în care funcționează astăzi Colegiul Național „Liviu Rebreanu”, a fost retrocedat în anul 2006 Bisericii Evanghelice C.A. .

Ultimul director al Gimnaziului Evanghelic C.A. din Bistrița, Thomas Frühm, s-a stabilit în Germania la Hanovra, unde s-a stins din viață la 14 noiembrie 1961.

Thomas Frühm, unul dintre membrii proeminenți ai Școlii de Germaniști Bistrițeni („Nösner Germanistenschule”), a fost autorul a numeroase studii. Pe lângă studiile lingvistice menționate deja, sunt de amintit și lucrările sale filosofice⁷² și literare⁷³. Ultima sa opera a fost volumul autobiografic „Wetterleuchten über Siebenbürgen” [Străfulgerări asupra Transilvaniei] în care a deplâns pierderea vetrei stămoșești, zona Bistriței (Nösnerland). Cel mai mult l-a durut însă pierderea bibliotecii sale particulare, care a fost jefuită în septembrie 1944: „Mai mult decât pierderea întregii mele averi deplâng pierderea cărților mele, care au fost jefuite de pleava societății”⁷⁴.

Gimnaziul Evanghelic C.A. Bistrița este o instituție care nu mai poate fi reînviată, iar destinul tragic al sașilor din nordul Transilvaniei se contopește, parcă cu destinul acestei școli reprezentative în regiune. Acum, la 100 de ani de la inaugurarea noii clădiri gimnaziale, nu putem decât să sperăm că prin învățământul românesc de azi, dezvoltat independent de trecutul săsesc, se va păstra un spirit al locului și respect pentru trecutul adevărat al acestui lăcaș cultural construit de sași.

70 Emil Christian Schneider, Das Bistritzer Deutsche Obergymnasium als KLV-Lager-Schule im Sudetenland und in Österreich [Gimnaziul Superior German din Bistrița ca școală pentru copii evacuați la țară în Sudeți și în Austria], în Contribuții la istoria orașului Bistrița vol. 3, Oberursel/Taunus 1984, p. 99-103.

71 *Ibidem*, p. 102.

72 Thomas Frühm, Schopenhauers Einfluss auf Mihail Eminescu [Influența lui Schopenhauer asupra lui Mihail Eminescu], Heidelberg 1936.

73 Thomas Frühm, Gedanken über Goethes Weltliteratur. Zum Goethe-Jahr 1932 [Gânduri despre literatura mondială a lui Goethe. În anul comemorativ Goethe 1932], Leipzig 1932.

74 Frühm, Străfulgerări, p. 84.

Die Direktoren des Evangelischen Gymnasiums A.B. in Bistritz im neuen Gymnasialgebäude (1910-1944) (Zusammenfassung)

Das Evangelische Gymnasium A.B. in Bistritz existierte von 1531-1944. Der erste urkundlich erwähnte Schuldirektor war Georg Seraphinus (oder Seraphini), der diese Schulanstalt in den Jahren 1531-1541 leitete. Der letzte und gleichzeitig 102. Direktor des Gymnasiums war Dr. Thomas Frühm, Schulleiter in den Jahren 1935-1944.

Die letzten vier Direktoren des Gymnasiums wirkten auch im neuen Schulgebäude auf der Fleischerallee (Bulevardul Republicii) und zwar Georg Fischer (1910-1914), Dr. Albert Berger (1914-1930), Ernst Ihl (1930-1935) und Dr. Thomas Frühm (1935-1944).

Georg Fischer, der das Gymnasiums 32 Jahre lang leitete, war der Schöpfer des neuen Gymnasialgebäudes auf der Fleischerallee. Dr. Albert Berger erwarb sich besondere Verdienste als Stadtarchivar der Stadt Bistritz, deren Archiv er 30 Jahre lang leitete und nach wissenschaftlichen Gesichtspunkten ordnete. Ernst Ihl rettete das Gymnasium vor dem Untergang in wirtschaftlich und politisch besonders schwierigen Zeiten. Dr. Thomas Frühm war der letzte Direktor des Evangelischen Gymnasiums A.B. in Bistritz. Mit ihm endete eine über vier Jahrhunderte währende Tradition.

Cuvinte cheie: Bistrița, istoria orașului, manuscrise.

Schlüsselwörter: Bistritz, Stadtgeschichte, Manuskripte.

Prezentul material se dorește o continuare a preocupărilor noastre de a identifica și publica încercări de sinteză monografice pentru teritoriului actual al județului Bistrița-Năsăud. Dacă până acum ne-am concentrat efortul asupra arealului întregului județ¹, în cele ce urmează, prezentăm demersuri privind reconstituirea trecutului localității de reședință a județului, orașul Bistrița².

În acest scop, am căutat să identificăm *sursele românești* (s.n.) privind această tematică. Demersul nostru s-a realizat prin consemnarea acestora, în ordinea: manuscrise fără autor, manuscrise de autor - toate, păstrate în arhive - lucrări/studii datorate unor autori români și publicate în această limbă.

Pe lângă trimiterile bibilografice în notele de subsol, am întocmit la final și o listă a principalelor titluri care au fost dedicate acestui subiect.

În acest mod, am căutat să reliefăm multitudinea demersurilor care au fost făcute și de autori români, în scopul constituirii întregului, *monografia orașului Bistrița*, o provocare care încă așteaptă să fie realizată.

I. Manuscrise ale unor instituții/autori păstrate în fonduri arhivistice.

1. Tablou statistic³.

Comuna Bistrița

1. Câte case are comuna: 1.601.
2. Câte jugăre formează teritoriul comunei: 9.670 jug. 644 stj².
3. Câte: arător: 1.666 jug. 1.356 stj²; de fânaț: 4.619 jug. 458 stj²; pășune: 70 jug. 680 stj²; pădure: 1.916 jug. 757 stj²; neproductiv: 547 jug. 296 stj².
4. Sunt invalizii în comună: 40.
5. Văduve de război: 39.
6. Orfani de război: 96.

---

1 Adrian Onofreiu, *Contribuții documentare privind evoluția județului Năsăud între 1918-1938*, în „Revista Bistriței”, XXI/2, istorie, 2007, pp. 145-172; Idem, *Contribuții documentare privind evoluția județului Năsăud. Sinteza pentru perioada 1932-1937*, în *Ibidem*., XXVIII, 2009, pp. 153-188.

2 Considerăm ca punct de plecare nota subprefecturii județului Năsăud, din anul 1923, în care erau prezentate scopul, necesitatea și căile de realizare a acestui demers. „Referință De la subprefectura jud. Bistrița-Năsăud. nr. 573, 6 februarie 1923. Către, Primăria orașului Bistrița. Ministerul de Interne, Direcțiunea Administrației Generale și Statisticii, cu ordinul nr. 3.689 din 18 ianuarie 1923 ne cere să înaintăm *monografia istorică, geografică, etnografică, economică* ce eventual au rămas de sub fosta stăpânire a Ungariei, a județului și a comunei de reședință pe seama Bibliotecii Academiei și a celor trei universități-Iași, Cluj și Cernăuți. Relativ la monografia județului am trimis avizul nostru bibliotecilor de sub întrebare. Vă rugăm ca D-voastră să înaintați direct numitelor biblioteci monografia orașului, sau dacă dispuneți de dânsa, să le avizați în consecință”; A.N.B.-N., fond *Primăria orașului Bistrița*, d. 78/1923, f. 5.

3 *Ibidem*, d. 78/1923, f. 1-2.

Adrian ONOFREIU

Direcția Județeană Bistrița Năsăud

a Arhivelor Naționale

e-mail: adrianonofreiu@yahoo.com

7. Câte școli sunt în comună: 15, de stat: 4, comunale: 1, confesionale: 10.
8. Câți învățători are fiecare școală: 1. Gimnaziul ev-luth: 12; 2. Școala civilă de băieți: 3; 3. Școala civilă de fete: 4; 4. Școala civilă de băieți de stat: 7; 5. Școala civilă de fete de stat: 5; 6. Școala civilă de băieți ev-ref: 4; 7. Școala civilă de fete rom-cat: 4; 8. Școala primară de stat: 7; 9. Școala primară de băieți ev-luth: 4; 10. Școala primară de fete: 5; 11. Școala primară ev-ref: 2; 12. Școala primară rom-cat: 3; 13. Școli de ucenici de stat: 1+7 ajutători; 14. Școli de ucenici de stat: 3 ajutători; 15. Școli agronomice săsești: 2.
9. Sunt suficienți învățătorii: nu. Câți ar mai trebui: 3.
10. Cum este clădirea: corespunzătoare.
11. A cui este clădirea: a confesiunilor, a statului, a poporului săsesc.
12. Are nevoie de reparații: nu.
- 13, 14, 15. Întrebări referitoare la numărul copiilor între 6-13 ani, 13-15 ani, câți frecventează școala: întrebări la care s-a răspuns în anexa care nu s-a păstrat.
16. Câte biserici sunt în comună: 1 greco-ortodoxă; 1 greco-catolică; 1 romano-catolică; 1 ev-luth; 1 reformată; 1 israelită.
17. Bisericile sunt clădite: din lemn. Sunt în stare: bună.
18. Câți preoții sunt: 1 pentru fiecare biserică.
19. Câți credincioși: 579 gr-ortodocși; 3.700 gr-catolici; 5.192 lutherani; 849 reformați; romano-catolici: 1.326.
20. Câți țigani; de ce religie sunt: nu există statistică pentru țigani.
21. Cum sunt drumurile: în stare rea, fără pietriș; podurile: în stare bună.
22. Câți km: de șosea: 3; de drum comunal: 25; de drum vicinal: 14.
23. Cum este clădirea primăriei: din piatră și cărămidă, în stare bună.
24. Câți funcționari are comuna: 33, 6 manipulanți, 6 diurniști, 21 servitori.
25. Se află pe teritoriul comunei vreo fabrică: 3 fabrici de piele; 1 fabrică de beton; 2 fabrici de tâmplărie; 1 fabrică de lest.
26. Se află pe teritoriul comunei vreo mină: nu.
27. Este în comună judecătorie: judecătorie, Perceptorat financiar, Direcția Silvică, Pretura, Magistratul județean.
28. Este în comună vreo unitate militară: Divizia VI, Regimentul 100; Regimentul 84; Batalionul de pionieri.
29. Când este târgul de săptămână: marți; Câte târguri sunt de țară și când se țin: februarie, mai, august, noiembrie.
30. Este în comună post de jandarmi: da.
31. Este în comună post de vânat: da.
32. Câte jug. de vii pe rod românești: 16-291; americane: 2.
33. Câte jug. de vie s-au plantat din nou: 2.
34. Alte dureri și lipsuri ale populației: -----

1. Monografia orașului Bistrița⁴.

Încă din secolul al XII-lea, sub domnia regelui ungar Geza II 1141-1161, au început a fi colonizate unele părți ale Transilvaniei cu coloniști germani, care erau colonizați mai ales spre granițe, având obligațiunea de a păzi hotarele regatului ungar.

Toți acești coloniști veneau din părțile Rinului, de pe Mosel și din împrejurimile Luxemburgului, o parte din ei fiind așezați în ținutul de azi al Rodnei și Bistriței.

Numele Bistrița este de origine slavă, derivând de la adjectivul „bistra”, care înseamnă repede.

Din cauza atacurilor neașteptate care constituiau strategia luptelor din trecut, Bistrița fiind în continuu atacată de dușmani, locuitorii acestui oraș au construit împrejurul orașului un zid așa cum aveau toate burgurile din trecut, așa că acest zid există deja pe timpul domnitorului moldovean Petru Rareș 1527-1546, care a cucerit pentru câțva timp Bistrița. Urmele vechiului zid se văd și astăzi.

⁴ Întocmită de Primăria orașului de reședință Bistrița, Oficiul Local de Turism Bistrița, jud. Năsăud și înaintată la ordin, Prefecturii județului Năsăud. A.N.B.-N., fond *Prefectura județului Năsăud*-numere de bază, d. 3225/1937, f. 2-7.

Încetul pe încetul, Bistrița s-a dezvoltat, ajungând un târg înfloritor, care avea relațiuni comerciale cu orașele Moldovei. Bâlcuirile sale erau vestite până departe și era centrul de legătură pentru mărfurile care trebuiau transportate spre Orient.

În anul 1241 Bistrița a fost distrusă de tătari, dar s-a refăcut repede și sub domnia lui Ludovic cel Mare din familia Angevinilor, a ajuns oraș liber regesc, coloniștii sași trăind autonom și după obiceiul german.

În secolul al XVI-lea domnitorul moldovean Petru Rareș 1527-1546, în urma unor lupte îndelungate, pune stăpânire pe Bistrița. În acest secol reforma lui Luther pătrunde și la coloniștii sași din Transilvania și sașii din Bistrița trec la lutheranism, construindu-și biserica la anul 1563.

În anul 1602 orașul Bistrița a fost atacat de George Basta, ucigașul domnitorului muntean Mihai Viteazul și în anul 1705 a avut de suferit atacul lui Laurentzius Paky, un general al lui Francisc Rácközi al II-lea.

După anul 1848, anul răscoalelor țărănești din Ardeal, Bistrița a fost alipită regatului ungar, sub a cărui stăpânire a stat până la 1 decembrie 1918.

Astăzi numărul românilor din acest oraș întrece – datorită vitalității neamului românesc – cu mult numărul sașilor. Conform unei statistici din anul 1921, numărul populației acestui oraș era de 12.364 locuitori, dintre care 3.756 români, 1.302 unguri, 5.163 germani, 2.018 evrei și 165, alte neamuri.

Conform recensământului din 1927, de ale cărui date ne servim, pentru că datele recensământului din 1931 nu au fost comunicate până în prezent, populația acestui oraș este de 14.293 locuitori, care repartizați pe naționalități sunt: români, 5.314, sași, 4.678, unguri, 1.632, evrei, 2.228, alte neamuri, 433.

Vedem deci din compararea acestor cifre că pe când numărul românilor din anul 1921 până în anul, 1927 a crescut de la 3.756 până la 5.314, al sașilor a scăzut de la 5.163 până la 4.687. Indiscutabil că astăzi numărul românilor este mult mai mare, dar după cum am spus mai sus, datele oficiale nu se cunosc.

Repartizați pe religii, locuitorii orașului sunt: ortodocși, 1.359, greco-catolici, 4.203, romano-catolici, 1.098, protestanți, inclusiv reformați și unitarieni, 5.279, mozaici, 2.250, și alții, 111.

După profesiuni, avem: agricultori, 1.464, meseriași, 1.821, industriași, 40, comercianți, 415, salariați particulari, 220, funcționari, 657, pensionari, 127, muncitori, 430, servitori, 780, și alte profesiuni, 1.302, fără profesie fiind 7.035, aici intrând și copii.

Sub stăpânirea românească orașul Bistrița a luat o mare dezvoltare culturală, datorită marelui număr de școli din acest oraș. Astăzi Bistrița dispune de un liceu de băieți, un gimnaziu de fete, tot la fel, un liceu de băieți și un gimnaziu de fete lutheran și un mare număr de școli primare și grădini de copii, fie de stat, fie confesionale.

Orașul Bistrița, din punct de vedere industrial, are o mare fabrică de teracotă, care își desface produsele sale în întreg Ardealul, tăbăcării, ale căror produse se desfac mai mult în acest județ și o parte din ele, în Bucovina. Materialele brute și le procură din acest județ.

Românii bistrițeni se ocupă mai mult cu agricultura, creșterea vitelor și o parte din ei, cei din cartierul numit „Hrube” se ocupă cu facerea de cărămizi și țigle, iar alții sunt buni zidari.

Ca o rămășiță a vechilor breslași avem și astăzi în orașul Bistrița o reuniune a perierilor, o reuniune a curelarilor și una a tapițerilor, conduse toate de sași. Toate aceste reuniuni își desfac produsele lor în ținutul Bistriței și pe Valea Someșului.

Mai există în Bistrița o fabrică de sobe care își procură materialul necesar din ținutul Bistriței și produsele și le desface tot în acest ținut.

Locuitorii județului Năsăud ocupându-se și cu agricultura, s-a dezvoltat în oraș industria morăritului, existând o moară sistematică proprietatea orașului și o altă moară, unde se află și un cuptor de pâine, proprietatea firmei G.G Csallner și fiii.

Din punct de vedere sanitar orașul Bistrița dispune de un spital civil cu o capacitate de 200 paturi, fiind aprovizionat cu toate materialele sanitare necesare și cu medici specialiști. Mai are un spital militar, un ambulator policlinic și un dispensar pe lângă Casa Cercuală, unde se tratează membrii bolnavi ai camerei, precum și 3 sanatorii particulare.

Din punct de vedere cultural, Bistrița dispune de mai multe școli secundare și primare, ca:

Liceul de stat „Alexandru Odobescu”, care a luat ființă prin naționalizarea fostului gimnaziu maghiar din acest oraș, fiind la început o școală medie, iar în anul 1924 a fost transformat în liceu complet. Liceul dispune de o mare clădire în str. Alexandru Odobescu și s-a construit și o sală de gimnastică amenajată și cu scenă și servind astfel și ca sală de spectacole.

Grație unui corp profesoral select și datorită faptului că liceul dispune de un internat în care fiii de țărani pot primi îngrijire pe un preț redus, numărul elevilor crește mereu, deși criza economică a lovit pe țărani români din județ, astfel în anul școlar 1934/1935, a avut 264 elevi ordinari și 36 elevi particulari, deci în total, 290 de elevi.

Gimnaziul de fete românesc dispune de un grandios edificiu în str. Regina Maria și a avut în anul școlar 1934/1935, 203 elevi, din care s-au retras 7, urmând cursurile 196 eleve. Acest gimnaziu îndeplinește un mare rol de românizare, elevele fiind în ultimul timp mai mult minoritare.

Liceul evanghelic-lutheran de băieți dispune de un grandios local propriu, construit în anul 1911, fiind un așezământ cu totul modern; în ultimul an a avut 195 elevi, în majoritate sași. Acest liceu este un focar de cultură a sașilor din nordul Ardealului.

Gimnaziul de fete lutheran a avut înscrise 97 eleve și s-au retras în decursul anului 11, urmând regulat 86 de eleve.

Școlile primare sunt:

Școala nr. 1 „Andrei Mureșanu” este așezată într-un edificiu cu totul modern, lângă gimnaziul românesc de fete. În ultimul an a avut 297 elevi români și 67 străini, deci în total, 364 elevi.

Școala primară nr. 2 „Dr. C. Angelescu” a avut în anul trecut 335 elevi. Tot în localul școlii primare de stat funcționează și o *școală de ucenici*, cu un cămin modern în str. I.G. Duca, unde tinerii ucenici, contra modestei sume de 200 lei lunar, primesc îngrijirea completă.

Afară de aceste școli de stat mai avem școli primare confesionale puse sub conducerea bisericilor respective.

Astfel, *Școala primară evanghelică lutherană* a avut înscriși în ultimul an școlar 166 elevi. *Școala primară evanghelică lutherană de fete* cu un număr de 137 eleve, dintre care au urmat regulat 134 de eleve. *Școala primară israelită* cu un număr de 181 elevi înscriși, dintre care au urmat regulat 173 elevi. *Școala primară reformată* a avut în ultimul an școlar 84 elevi înscriși, urmând regulat 65 elevi. *Școala primară romano-catolică* a avut un număr de 41 elevi înscriși și au urmat regulat 37 elevi. În cartierul românesc de peste *Podul Budacului* există o *școală de copii mici*.

Conform datelor indicate de conducătorii școalelor din oraș, numărul analfabeților din acest oraș, după naționalități, este după cum urmează: români, 12% analfabeți, la unguri, 1%, la sași nu există analfabeți.

În acest ținut al graniței nășăudene, datorită marilor averi de care dispune această graniță, s-au construit în str. I.G. Duca edificii grandioase, care au servit ca sediu societății „Regna” și Direcțiunii Silvice, acum mutate la Năsăud.

În oraș mai avem o mulțime de instituții militare, ca Regimentul 84 Infanterie, Batalionul 8 Vânători de Munte, Divizionul 4 tunuri de munte și acum, în ultimul timp, Batalionul I Grăniceresc de Gardă, înființat de Majestatea Sa Regele Carol II, în dorința de a reînvia în acest ținut vechile virtuți ostășești ale grănicerilor români din era maghiară. Acest batalion este mândria grănicerilor români din acest ținut.

Dezvoltarea din punct de vedere edilitar a orașului a început încă din anul 1910/1911, când în oraș a fost introdus apeductul și în anul 1912/1913, când s-a construit uzina electrică, iar după război, în anul 1927, s-a început pavarea străzii Principesa Ileana.

Astfel, sub conducerea românească la acest oraș a d-lui. Dr. Corneliu Mureșanu la conducere, s-a început transformarea radicală, pavându-se străzile, înfrumusețându-se piețele principale ale orașului, așa că în scurt timp aspectul orașului a fost complet schimbat. Fără îndoială că numele său va rămâne legat de această operă edilitară.

Aspectul medieval al orașului se mai păstrează încă prin arcadele numite „Sub Gălete” și prin biserica lutherană, construită în anul 1563.

În orașul Bistrița prefectura județului Năsăud dispune de un edificiu grandios, apoi există biserica greco-catolică, o clădire foarte veche, construită cam prin secolul XIII. Stilul acestei biserici este o trecere de la stilul cel gotic la cel bizantin. Ea a fost prima dată o biserică a călugărilor din ordinul minoriților; în secolul al XIX-lea a trecut pe seama garnizoanei, servind drept capelă militară, iar cu câțiva ani înainte de unire, datorită străduințelor câtorva buni români din acest oraș, a fost cumpărată pentru biserică a românilor greco-catolici din acest oraș.

Biserica ortodoxă se află în construcție de mai mulți ani. Stilul ei este cel bizantin. În prezent credincioșii ortodocși își fac serviciul divin într-o capelă din str. Iuliu Maniu. Afară de aceste biserici mai există o biserică

romano-catolică, o biserică reformată pentru credincioșii reformați din acest oraș și o sinagogă, pentru cetățenii noștri evrei.

Viața literară a acestui oraș are ca propagator gazeta „Săptămâna” de sub conducerea harnicului profesor Ștefan Lupu, iar în domeniul muzicii, românii din acest oraș au o societate corală „Iacob Mureșanu” de sub conducerea d-lui. Dr. Iulian Chitul, fost prim medic județean, astăzi pensionat.

Este păcat că românii din acest oraș nu au și o bibliotecă, așa cum conaționalii lor sași au de mult timp.

Cetățenii sași din orașul nostru dispun de o veche gazetă, care apare săptămânal, fiind un organ al intereselor săsești din Bistrița și Reghin. Aceasta este gazeta „Bistritzer Deutsche Zeitung”.

Viața sportivă a acestui oraș a luat în ultimul timp o mare dezvoltare în domeniul foot-balului, existând în oraș 2 societăți sportive și anume, „Gloria” și „Ceramica”, aceasta din urmă sub conducerea d-lui. Dr. Corneliu Mureșan, actualul primar al orașului.

Sașii practică mai mult atletică și hand-ball.

Bistrița, la 19 octombrie 1935.

2. Em Elefterescu, *Monografii din Ardeal. Orașul Bistrița*⁵.

Orașul Bistrița este așezat pe Valea Bistriței, având la nord și sud munți, pe coastele cărora se întind imense păduri de stejar și fag, iar la poalele lor, livezi de pomi și podgorii.

Atât pozițiunea geografică, cât și particularitățile acestui ținut, fac ca orașul să fie frumos și plăcut.

Cuvântul Bistrița este nume slavon, și însemnează „râu repede”.

Orașul are străzi regulate, plantate toate cu pomi și sunt asfaltate.

Istoricul acestui oraș nu se cunoaște bine; se știe numai că, în secolul al XIII-lea, avea un întins comerț cu Moldova și cu ținutul din răsărit. Orașul a fost ajutat de către regele Carol Robert, care a petrecut mai de multe ori între zidurile cetății.

La 1529 a fost cucerit de domnul Moldovei, Petru Rareș, căruia i-a plătit dare de 1.500 de galbeni. La începutul secolului al XVIII-lea Bistrița a fost ocupată de tătari.

În piață este biserica mare săsească, veche, sculptată cu broderie de piatră.

Lângă biserică este liceul lutheran, clădire mare și frumoasă, cu săli mari de cursuri, de desen, sală de gimnastică, muzee de științe naturale, fizică și chimie. Are o bibliotecă bogată în cărți privitoare la istoria sașilor și a Ardealului. Arhiva orașului este una din cele mai bogate arhive ale țării. Ea a fost cercetată de mai mulți istorici, între care și marele nostru istoric și cercetător al trecutului, profesorul Nicolae Iorga.

Din piață o stradă duce înainte, printre casele cetățenilor, iar alta apucă la dreapta, pe lângă biserica catolică, trece pe lângă Palatul Poștei și merge la gară. Peste tot, râulețul gâlgâie în jgheaburi de lemn, pe marginea străzilor.

În Bistrița se află Tribunalul, Administrația financiară, Notariatul public, Inspectoratul școlar, Judecătoria, Post de Jandarmi, Oficiul telegrafo-poștal, o Școală de fete săsească, o Școală industrială și cinci bănci, gara din localitate.

Biserica românească din Bistrița a fost cumpărată în 1896 de la catolici, care au stăpânit-o până atunci. A fost odinioară, una din mănăstirile vechi ale orașului și se păstrează până azi toate încăperile călugărilor. Biserica este mare și frumoasă și are un turn mic de lemn.

Orașul Bistrița are patru târguri anuale, care sunt foarte mult cercetate, comerțul fiind destul de însemnat, mai cu osebire, spre Moldova, și anume : Târgul de vite, duminica, luna și marțea, după Miercurea Păresinilor, 14-6 mai; 22-25 august, târg de vite și marfă; miercurea înainte de Sfânta Ecaterina, 25 noiembrie, cu trei zile înainte, târg de vite. Se mai află un protopopiat român greco-catolic, compus din 16 parohii și care ține de Episcopia Clujului.

Bistrița este capitala județului Bistrița-Năsăud, are o populație de 14.000 de locuitori, din care 4.500 români, 1.500 unguri, 5.500 sași și 2.500 evrei, un număr foarte mare, la 11.500 de creștini.

După cum se vede, locuitorii sunt în majoritate români, deși sașii au avut până la 1848 privilegiul de a nu lăsa să se așeze în mijlocul lor, de alt neam și lege. Sașii din Bistrița sunt harnici, cruțători, iubitori de ordine și curățenie.

5 Manuscris aflat în colecția personală Adrian Onofreiu.

Românii se deosebesc de foștii grăniceri și negrăniceri, sunt mai înaintați, în toate privințele. După religie, mai toți românii sunt uniți cu Roma, adică greco-catolici (uniți).

În Munții Bistriței se află stațiunea climaterică „Colibița”, înzestrată cu toate frumusețile naturii. Colibița a fost declarată stațiune climaterică în anul 1932. A început să ia o dezvoltare mare de când cu punerea în aplicare a legii turismului din 1936. O lună petrecută în liniște, în aerul curat și climatul dulce, este un mare reconstituant pentru omul obosit de muncă.

Colibița este situată în Valea Bistriței, la 850 m. deasupra nivelului mării, înconjurată de toate părțile de munți înalți, cu bogate păduri de brad și molid. Este bună contra bolilor de plămâni ca: emfizem, astmă, catar cronic al bronșilor, plenuragie, boli de nervi, oboseli, anemie și slăbiciune, pentru copii slabi și anemici, care se fac bine în timp scurt.

În depărtare de 1 km. și ceva este un izvor de apă minerală bună contra bolilor de ficat și rinichi.

În Colibița este biserică, școală, oficiu poștal-telegrafic și de turism. Sunt vile și case țărănești, sanatoriul societății „Caritatea” și vila „Carpatina”, „Casa Turiștilor”. Viața este ieftină, în comparație cu alte stațiuni similare.

Se pot face excursiuni pe jos și călare, în regiunea muntoasă din apropiere, pe munții *Dălbidan*, de 1.800 m., *Casarul*, de 1.600 m., *Struniorul*, de 1.980 m.

În vârful *Dălbidanului* se află *Lacul Zânelor* și *Poiana Calului*. Se pot pescui păstrăvi în văile *Șoimu*, *Stejea*, *Repedele*.

Gara Daneș, în 22 iulie 1937.

3. Monografia raionului și orașului Bistrița⁶.

[...] În anul 1952 a fost instalată și pusă în funcțiune în orașul Bistrița o fabrică de produse lactate dotată cu cele mai moderne utilaje. Această fabrică prelucreează întreaga cantitate de lapte colectată în cuprinsul raioanelor Bistrița, Năsăud și Beclean și are o capacitate de prelucrare de circa 8.000 l. lapte în 8 ore.

Tot în orașul Bistrița funcționează fabrica de produse ceramice, tot de interes republican, dotată cu mașini și utilaje necesare care întrebuințează ca materie primă caolina din comuna Parva, raionul Năsăud și numai puține din materiile prime necesare le aprovizionează din alte localități.

Industria locală din raionul Bistrița este reprezentată prin unitățile productive înglobate în Întreprinderea Industrială Regională „I. Frimu” din Bistrița, a cărei activitate se extinde în raioanele Bistrița, Năsăud și Beclean, ponderea volumului producției fiind a unităților din raionul Bistrița.

Această întreprindere are unități productive din șase ramuri de activitate.

3.1. Unități industriale de producție.

În *ramura alimentară* funcționează o *fabrică de mezeluri* cu reședința în orașul Bistrița, dotată cu o forță motrice instalată de 6 H.P. iar ca utilaje dispunând de o mașină de tocat, o mașină de frământat și o mașină de umplut, toate acționate mecanic. Are capacitatea de prelucrare a unei cantități de 3.000 kg. mezeluri pe zi. Materia primă este repartizată de către organele de resort, însă nu se păstrează un ritm normal al aprovizionării, din care cauză planul de producție se realizează într-un ritm nerațional, în salturi, cum perioade de vârf, la sfârșitul lunilor și trimestrelor. Fabrica are forța instalată proprie și anume, un cazan de aburi cu o suprafață de încălzire de 24 m² și cu o presiune de regim de 5 atmosfere. Ca utilaje de producție fabrica este dotată cu un număr de 7 cazane fierbătoare, din care 6 sunt în funcțiune și unul defect.

Asupra mașinilor și utilajelor remarcăm faptul că întreg utilajul este învechit și nu mai corespunde unei producții raționale. Cazanele de aburi sunt uzate și nu se poate obține maximum de randament, iar întrebuințarea combustibilului ce este repartizat nu asigură o utilizare normală a cazanelor. Cazanele de fierț din aramă cu fundul dublu sunt de asemenea vechi și necesită de asemenea reparații. Stocul de butoaie și căzi trebuie de asemenea reîmprospătat. În ceea ce privește clădirile fabricii, sunt nesatisfăcătoare, în ceea ce privește suprafața clădită necesară cât și în ceea ce privește construcția în sine. Cu actualele instalații și utilaje întreprinderea nu va putea face față sarcinilor de producție ce le are.

6 Întocmită de Sfatul Popular al raionului Bistrița, secțiunea Planificare. A.N.B.-N., fond *Sfatul popular al raionului Bistrița*-secția planificare, d. 1/1953, f. 125-145.

Tot în cadrul atelierului de mezeluri funcționează și un atelier pentru afumat și prepararea pastramei de ovine și păsări, iar în curs de construcție, întreprinderea are o uscătorie de fructe și legume de tip bosniac, cu două cuptoare.

În orașul Bistrița funcționează o *fabrică de oțet*, dotată cu utilaje necesare producției de circa 3.000 l. într-un ciclu de producție de 6-7 zile. Utilajele se păstrează în bune condițiuni și nu necesită reparații sau modificări. Produsele acestei fabrici sunt de bună calitate, producția nu se desfășoară ritmic normal, aprovizionarea cu materii prime făcându-se în condiții total necorespunzătoare.

Fabrica de săpun din Bistrița este utilată cu mașini moderne, instalate într-o clădire care satisface toate condițiile unui proces tehnologic satisfăcător. Capacitatea de producție a utilajelor este de 10.000 kg. în 8 ore.

Fabrica de ape gazoase din Bistrița are o capacitate de 500 l. în 8 ore, este dotată cu două aparate de amestec și umplere.

Atelierul de tâmplărie Bistrița produce căruțe, sănii, mobilă țărănească, roabe, lăzi pentru stupi, lăzi rășinoase, diferite articole de rotărie și diferite articole casnice din lemn. Clădirile în care este adăpostită unitatea corespund din punct de vedere tehnologic și sanitar, nefiind satisfăcătoare în ceea ce privește suprafața lor.

În aceeași clădire funcționează provizoriu un atelier în care se prelucrează lemnul în doage de butoaie cu care va fi aprovizionată fabrica de butoaie ce urmează a fi pusă în funcție. Capacitatea de producție a utilajului existent este de circa 35 butoaie de fag cu o capacitate de 100-200 l. în 8 ore.

În cadrul ramurii metalurgice, funcționează în orașul Bistrița un *atelier mecanic de reparații de mașini și unelte auto*. Atelierul este dotat cu 3 strunguri, frez mașină, mașină de găurit.

Ramura *pielărie cauciuc*. În această ramură întreprinderea are unitate în care se tăbăcesc pieile prezentate de către terți precum și a pieilor de vânat, piei colectate și care nu corespund stasului. În legătură cu acest atelier funcționează și un atelier de prelucrare a pieilor, confecționându-se diferite articole de marochinărie ca genți, portmonee, serviete, centuri. Atelierul de tăbăcărie este dotat cu utilaje strict necesare, fără a avea utilaje sau mașini mecanizate, munca aproape în totalitate fiind manuală.

[...] În raionul Bistrița funcționează un număr de 5 cooperative meșteșugărești, toate cu sediul în Bistrița, și anume: cooperativa „6 Martie”, cooperativa „Încălțăminte”, cu filiale în comunele Teaca și Prundu Bârgăului, cooperativa „Croitorul”, cu filiale în Teaca și Prundu Bârgăului, cooperativa „Tâmplarul” și cooperativa „Higiena”, cu filială în comuna Teaca.

Cooperativa „6 Martie” funcționează cu mai multe secțiuni și execută activități în 5 ramuri; canalizare, electricitate, zidărie, zugrăveli și alte prestări de servicii.

Cooperativa „Încălțăminte” înglobează un număr de circa 160 de cooperatori din rândul foștilor mici patroni și salariați. Se lucrează manual și în special se execută lucrări de reparații pentru locuitorii din orașul Bistrița.

Cooperativa „Croitorul” a fost înființată dintr-un număr de circa 62 croitori, foști mici patroni și salariați particulari.

Cooperativa „Tâmplarul” înglobează muncitori, tâmplari și vopsitori în mobilă, în număr de circa 180. Execută lucrări de tâmplărie ca mobile și binale pentru terți, atât cum materialul clientului cât și cu materiale primite prin repartiție.

Cooperativa „Higiena” a fost înființată de circa 60 de membrii frizeri cooperatori, foști mici patroni salariați particulari și tineret. În componența cooperativei a fost înglobată și o secție a coșarilor.

[...] Prezenta monografie a fost întocmită în baza datelor documentare ce le-am avut la dispoziție și a acelor care au putut fi culese în timpul relativ scurt ce l-am avut la dispoziție, considerând că o astfel de lucrare necesită studii îndelungate, cercetări minuțioase pe teren și consultarea oamenilor pregătiți și experimentați în toate ramurile de activitate economică și socială.

Ca urmare a ordinelor și dispozițiilor primite de la Secțiunea Gospodăriei Comunale și Industriei Locale Regionale, am căutat să popularizăm importanța acestor cercetări și studii în privința dezvoltării economice prin exploatarea tuturor resurselor, în rândul oamenilor de specialitate ca ingineri, tehnicieni, profesori, a căror concurs prețios l-am solicitat.

De asemenea, comisiunea permanentă de pe lângă Secțiunea Gospodăriei Comunale și Industriei Locale va fi antrenată mai intens în aceste activități, pentru a da rezultate cât mai multe și a putea concretiza nivelul de dezvoltare al industriei locale.

Prezenta monografie rămâne o permanentă preocupare a noastră și constituie unul din principalele noastre obiective și în măsura completării datelor și constatărilor la care vom ajunge, precum și a concretizărilor soluțiilor economice la care ne vom fixa, vă vom încunoștința prin rapoarte speciale.

Șeful Secțiunii Planificare, ss. Indescifrabil.

4. Arhiva orașului Bistrița-comunicare⁷.

Vastul tezaur de documente din arhivele Bistriței prezintă o mare importanță pentru studierea istoriei patriei noastre. El aduce un aport deosebit de mare în cunoașterea relațiilor între activul oraș săsesc Bistrița și populația românească din celălalt versant al Carpaților.

Această arhivă este prea puțin cunoscută. Ea cuprinde și acte românești, în număr de 452, reprezentând scrisori particulare adresate primarului sas din Bistrița, de orașele, mănăstirile și satele vecine. La fel, scrisorile de la Bistrița sau din teritoriile vecine provin din regiuni unde au fost făcute primele traduceri românești de cărți religioase.

Istoricul Nicolae Iorga subliniază în cuvinte alese importanța istorică a Bistriței și în special, a documentelor pe care le conține. „O bună parte din istoriam Bistriței e și istoria noastră și puține Arhive cuprind mai multă viață vie, colorată zilnică românească, decât arhivele bistrițene”⁸.

Nicolae Iorga a consultat în grabă arhivele de la Bistrița, folosindu-se în mare măsură de copiile procurate de arheologul și colecționarul de documente românești din Năsăud, Iulian Marțian (1866-1937).

[...]. Noi ne propunem ca să scoatem la lumină -în măsura posibilităților- unele laturi ale acestui frumos câmp de activitate, știind că el n-a fost cercetat îndeajuns.

Arhiva orașului Bistrița a fost inventariată la începutul secolului de arhivarul Albert Berger. Inventarul întocmit de el în limba germană se păstrează la Arhivele Statului Cluj, unde se găsește cea mai mare parte a materialului bistrițean.

Zguduirile care au tulburat liniștea secolului XX au rătăcit și arhiva Bistriței. Mai ales al doilea război mondial a risipit-o, astfel încât a fost găsită doar după lungi cercetări, tocmai la Kecskemét, în Ungaria. Vitregiilor prin care a trecut se datorează și faptul că astăzi din arhiva pe care a inventariat-o dr. Albert Berger lipsește o mare parte. Dacă ar fi să dăm o prezentare a materialului existent, în comparație cu cel inventariat de acesta, ea ar arăta în felul următor:

Categoria *documente vechi* (*Urkundensmappe*, în inventarul lui Berger) conține documente neînregistrate (emise înaintea apariției registraturilor), dintre anii 1224-1700, purtând data emiterii, împreună cu 209 documente nedatate din secolele XVI-XVII. Pe ani, numărul documentelor este mai mic pentru secolele XIII-XVI, el depășește, de regulă, cel de 100, pentru secolul XVII, ba chiar atinge, pentru unii ani, câteva sute. Astfel, anul 1687 e reprezentat prin 437 documente, anul 1690, prin 354 documente. Numărul total al documentelor vechi este de 23.057. Categoria aceasta este importantă și pentru studiul sigilografiei, întrucât pe unele documente pecetile sunt bine conservate.

O categorie mare o alcătuiesc actele de registratură, emise după apariția sistemului registraturii. Le putem subîmpărți într-o serie de subgrupe, după cum urmează:

- *grupa I și grupa II a*, lipsesc, dispărute fiind în cursul transporturilor neglijente ce le-a suferit arhiva.
- *grupa II b* conține acte magistraturale dintre anii 1705-1830 organizate și acest lucru e valabil pentru toată organizarea actelor de registratură-pe fascicule de către 50 de acte, existând în total 1601 fascicule.
- *grupa II c* e formată din acte polițienești dintre anii 1848-1849, în 2 fascicule.
- *grupa II d* o alcătuiesc actele prezidiale dintre anii 1847- '76, în 30 fascicule.
- *grupa II e* conține acte judiciare dintre anii 1787-1852, în 89 fascicule.
- *grupa II f* o formează actele de recensământ pe anii 1850, 1857, 1870.
- *grupa II g* e constituită din acte de recrutare dintre anii 1852-1872, în 7 fascicule.

7 Manuscris aflat între documentele păstrate de la Alexandru Husar.

8 Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, București, 1899, p. 3.

- *grupa II i* sunt acte ale comunității orășenești în fragmente, între anii 1793-'99 și 1802-1805, în două fascicule.
- *grupa II k* o constituie actele consistoriului local din Bistrița, de asemenea, fragmentare, între anii 1849-'56, într-un singur fascicul.
- *grupa II l* conține acte consistoriale dintre anii 1827-1845, într-un fascicul.

Grupa III cuprinde protocoale și se subdivide în:

- *grupa III a*, protocoalele magistratului dintre anii 1517-1873, cu 130 de protocoale.
- *grupa III b*, protocoale judiciare dintre anii 1748-1760, cu 28 de protocoale.
- *grupa III c*, protocoale ale comunității dintre anii 1862-1876, cu 8 protocoale.
- *grupa III d*, protocoale de diviziune dintre anii 1573-1802, cu 54 de protocoale.
- *grupa III e*, protocoale ale ordonanțelor guberniale și comitiale dintre anii 1720-1828, cu 16 protocoale.
- *grupa III f*, protocoale de vânzare-cumpărare dintre anii 1750-1848, cu 13 protocoale.
- *grupa III g*, diferite alte protocoale dintre anii 1754-1847, cu 7 protocoale.

Grupa IV cuprinde condici cu socoteli, impozite, și anume:

- *grupa IV a*, socotelile orașului sau alodiale între anii 1712-1878, cu 207 acte.
- *grupa IV b*, socotelile alodiale ale satelor între anii 1754-1865, cu 850 acte.
- *grupa IV c*, socotelile gospodărești ale orașului între sec. XVI-XVII, cu 636 acte.
- *grupa IV d*, condici cu impozite între anii 1520-1824.

Grupa V, *condici de legi*, lipsește din arhivă datorită tot păstrării neglijente din trecut, împreună cu,

Grupa VI, Biblioteca arhivelor, de asemenea.

Grupa VII, constând din repertorii, este incompletă/

O ultimă categorie de acte, în succesiunea actuală a arhivelor noastre o formează protocoalele orașului Bistrița; acestea constau din registrele de venituri-cheltuieli, procesele-verbale ale ședințelor conducerii orășenești, dintre anii 1783-1849.

Acesta este inventarul arhivelor. Să vedem acum, foarte pe scurt, ce viață pulsează în feluritele documente și acte despre care a fost vorba, care este deci conținutul lor concret. Trebuie spus că nici măcar materialul pentru istoria evului mediu, pe care îl vom prezenta în continuare, nu a fost în întregime cercetat, din cauza vastității sale. De aceea, prezentarea pe care o vom face asupra conținutului va fi destul de incompletă.

Un prim cerc de probleme pentru care arhiva ne oferă un bogat material îl formează ceea ce este prima preocupare a oricărui oraș medieval, baza pentru activitatea sa: privilegiile orașului. Pentru Bistrița, privilegiile le regăsim în documentele neînregistrate; ele nu au fost depistate de la început până la capăt, însă se poate presupune, pe baza analogiilor cu celelalte orașe, că acestea cuprind aceleași soiuri de privilegii: cele asupra hotarelor, vămii (așa numita *tricesima*), emblemei și altele, date de regii Ungariei și principii Transilvaniei. De asemenea, *Urkunden* mai conțin și confirmările privilegiilor făcute de așa zisele „loca credibili”, deci de conventurile și capitlurile din Transilvania și Ungaria, ca: Conventul de Cluj-Mănăstur, Conventul de la Lelesz, Capitlul din Alba-Iulia, Conventul și Capitlul din Oradea, Conventul din Dealul Crăsni-Promontonium Varadiensis, etc.

Găsim în arhivă și știri asupra obligațiilor sașilor; actele ne vorbesc despre așa numitul *Martinozinn* (darea către rege a orașelor săsești, distribuită pe scaunele săsești), fiind vorba de *Martinosarium* al orașului Bistrița.

Un vast material ne oferă arhiva pentru studiul meșteșugurilor bistrițene și anume, referitor la bresle, ca și la meșteșugari separați, organizați pe toate breslele. Sunt acte care cuprind cereri ale voievozilor transilvăneni sau ale regilor unguri către bistrițeni, spre a le trimite meșteșugari sau produse ale lor; statute de breaslă; acte privind meșteșugurile săsești din jurul Bistriței.

Arhiva ne face posibil studiul comerțului Bistriței, atât intern, cât și extern, cu Moldova, cu care a avut relații comerciale întinse.

Se poate studia problema dărilor încasate de oraș de la țăranii din satele înconjurătoare, problema obligațiilor acestora față de oraș (transport, cărăușie, muncă la cetate). Se poate studia, lucru foarte important, foran superioară a luptei de clasă, care este răscoala țărănească; o serie de acte se referă la răscoalele țărănești din secolele XVI=XVII.

Filiala din Năsăud a Arhivelor Cluj va trimite în curând un material foarte interesant: documente privitoare la domnia lui a Mihai Viteazul; de asemenea, vor sosi de la București 301 documente emise din Moldova (Suceava, Baia, Hârlău) semnate de Lăpușneanu, Ieremia Movilă și alții, privind relațiile dintre Moldova și Transilvania și care interesează și Bistrița.

Un mare inconvenient pentru noi în pătrunderea materialului este faptul că arhiva Bistriței e constituită din documente în cea mai mare parte, germane, maghiare și, mai puțin, latinești (s.n.). De aceea, actualmente, ea poate fi accesibilă celor care posedă măcar una din aceste limbi. Dar materialul nu poate fi lăsat neatins și de aceea se impune studiul limbilor amintite, în scopul intrării în materialul arhivistic. Este sarcina și datoria noastră, a celor tineri și entuziasmați, să facem acest lucru, pentru ca să fie în sfârșit exploatat acest tezaur de comori și valori.

II. Manuscrise autori.

1. Teodor Ghițan, *Raionul și orașul Bistrița. Monografie economică*.

Lucrarea își are originea în cadrul proiectului de realizare a *Monografiei geografice R.P.R.*, „Începându-se în acest an-precizează autorul-elaborarea de către Academia R.P.R. în colaborare cu Academia U.R.S.S., prin Institutul de Cercetări Geografice, am avut deosebita plăcere să particip și subsemnatul la această mare operă. Contribuția mea la această lucrare, în anul 1955, constă în redactarea monografiei economice a raionului și orașului Bistrița⁹”.

După prefață, autorul prezintă *lista informatorilor, cu specificarea succintă a domeniului informației*, de fapt o enumerare a instituțiilor, unităților de stat și persoanelor fizice care au oferit informații acestuia. În continuare, se prezintă *bibliografia*, structurată pe următoarele domenii: I. Lucrări ideologice și economice generale: 1. Clasicii marxism-leninismului; 2. Lucrări statistice, bibliografii; 3. Lucrări de metodologie geografico-economice, îndrumătoare; 4. Lucrări geografice și geologice (generale și locale); 5. Monografii locale de ținut, județe, văi, plase, probleme; 6. Istoria ținutului; 7. Lucrări de orientare istorico-economice (generale și locale); 8. Orașul Bistrița, istorie și economie; 9. Arhive consultate: raionul și orașul Bistrița; Arhivele Statului Bistrița; Arhivele Statului Cluj; Arhivele Statului Năsăud; Arhivele parohiei lutherane din Bistrița; Arhivele Inspectoratului Statistic Raional Bistrița; 10. Hărți.

Din numărul total de pagini -662- sunt rezervate orașului Bistrița 69.

Structura lucrării se grupează în următoarele capitole: geografia orașului Bistrița, istoricul orașului, populația, învățământul și starea culturală, starea sanitară, funcțiunile economice ale orașului, structura și textura orașului.

Depășind balastul inerent perioadei în care a fost realizată, lucrarea oferă însă și nebanuite informații istorico-sociale. Axată pe reliefarea primatului factorului economic, lucrarea prezintă o sinteză a ceea ce se cunoștea -evident, din punct de vedere al românilor- la momentul realizării ei.

Merită subliniate însă câteva din aspectele pozitive. În primul rând, faptul că oferă o imagine apropiată de real a perioadei în care a fost scrisă. Detaliile sunt interesante și ne aduc în atenție o serie întreagă de „instituții” puțin cunoscute, care arată modul de organizare și funcționare a societății de atunci. O serie de instituții preluate odată cu modelul sovietic de organizare -pe structura căruia de altfel s-au și „pliat”- ne arată rolul important al statului în întreaga viață a comunității, începând de la organizarea aparatului administrativ, a vieții economico-sociale, învățământului, culturii, prestărilor de servicii.

Informațiile sunt prețioase deoarece menționează multe din aceste instituții cu denumirea lor completă sau, acolo unde acest element lipsește, oferă trimiteri și direcții de cercetare.

Un alt aspect interesant este cel rezultat din enumerarea sursele bibliografice, în care-cel puțin pentru orașul Bistrița-autorul face dovada cunoașterii studiilor și lucrărilor tematice, atât ale autorilor români, cât mai ales a celor de origine etnică germană, răspândite în o multitudine de periodice specifice lor.

„Curățită” de balastul ideologic, lucrarea oferă puncte de reper și direcții de cercetare pentru aprofundarea unei secvențe – cea a deceniului 6 al secolului XX din trecutul orașului.

9 Teodor Ghițan, *Raionul și orașul Bistrița. Monografie economică*, Cluj, 1955, p. 1. mss. la A.N.B.-N.

2. Monografia orașului Bistrița¹⁰.

Datorat unui colectiv de 24 de colaboratori, manuscrisul este structurat pe întinderea a 8 capitole, referitoare la *istoric, cadrul natural, administrația și urbanistica, populația, situația economică, dotări social culturale și activitatea acestora – școlile orașului*¹¹, *sănătatea publică, educația fizică și sportul, nivelul de trai*, lucrare se remarcă prin abundența datelor statistice „la zi” oglindite în grafice și tabele, în aproape fiecare domeniu pe care-l abordează. Din păcate, datele nu pot fi verificate, garantul autenticității acestora fiind ocupația autorilor sau funcțiile deținute la un moment dat.

Din întregul conținut rezultă că a fost elaborat ca o imagine și un argument pentru potențialul nou înființatului județ Bistrița-Năsăud.

3. Monografia orașului Bistrița¹².

Sub altă structurare a capitolelor, dar cu un conținut și redactare apropiate, menționăm și o altă încercare monografică.

Ceea ce aduce nou aceasta sunt primele consemnări ale realizărilor orașului, privit ca reședință a noii unități administrativ-teritoriale.

Ambele manuscrise sunt o imagine vie a debutului noii organizări administrativ-teritoriale, în care se regăsește peste tot *investiția masivă* în variile domenii de existență. Iar orașul se prezintă ca un „câștigător” al concurenței cu Năsăudul, pentru statutul de reședință a județului Bistrița-Năsăud.

III. Lucrări în limba română.

1. Prima dintre ele consemnează opiniile unui specialist în arheologie, cu activitate durabilă în domeniu și recunoscut ca un pasionat cercetător al trecutului. Este întâia încercare de sistematizare și prezentare științifică a ceea ce se acumulase ca informație, din punct de vedere al cercetătorilor români. Partea istorică este prezentată sub denumirea generică de „Scurt breviar istoric. O istorie succintă din timpurile vechi”, în limba germană, urmată un rezumat în limba franceză, un set de imagini „de moment” și o bibliografie din care nu lipsesc sursele documentare și în limba germană¹³.

2. Primăria orașului Bistrița¹⁴.

Studiul este realizat ca un instrument de lucru, oferit de specialiștii din arhive pentru cei interesați. Conține o parte consistentă de istorie a orașului, punctată cu numeroase trimiteri la documente din arhiva veche a Bistriței și apoi, o descriere amănunțită a modului de organizare a documentelor create de această instituție.

Pe lângă faptul că oferă o introducere în istoria orașului, studiul are meritul că radiografiază în finalul său, toate lucrările care au apărut până la întocmirea lui, având ca bază documentară informațiile din arhiva orașului Bistrița¹⁵.

10 Manuscris la A.N.B.,-N. 1968, 220 p.

11 O mențiune interesantă ca sursă bibliografică este lucrarea în manuscris citată la pagina 167, *Câteva considerații în legătură cu dezvoltarea învățământului în orașul Bistrița* (lucrarea ce se află în arhiva Liceului nr. 1, actualul Colegiul „Liviu Rebreanu”- întocmită de următorul colectiv de profesori: Ștefan Lupu, Pop Titus, Traian Trezneu, Ingeborg Pintilie, Hans Herbert, Dănilă Leonida, Horvath Paul și Pop Petru); vezi și *Rețeaua unităților de învățământ 1968-1969*, mss. la A.N.B.-N, 66 f.

12 Manuscris la A.N.B.-N., 1975, 226 p.

13 Ștefan Dănilă, *Bistrița*, Cluj, 1969.

14 Sub acest titlu, în *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Cluj. Vol. II. Îndrumătoare arhivistice*. 16, București, 1985, volum editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, pp.210-281; vezi și Alexandru Matei, *Arhiva orașului Bistrița-sursă importantă pentru cercetarea relațiilor dintre Transilvania și Moldova*, în „File de istorie”, Bistrița, IV, 1976, pp. 452-465; Gernot Nussbächer, *Arhiva orașului Bistrița la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Revista Arhivelor”, 1993, 70, nr. 1, pp. 43-51.

15 *Ibidem*, pp. 279-281. Deoarece arhiva veche a orașului Bistrița a fost depozitată în anul 1953 la Arhivele din Cluj, partea rămasă la Bistrița, cuprinzând documente după anul 1876 - cu excepția protocoalelor Comunității orășenești, care

3. Ghidul turistic al orașului, realizat în anul 1993¹⁶ și îmbunătățit în anul 2007¹⁷ prezintă și scurte date referitoare la trecutul orașului, atât cât sunt necesare unui astfel de instrument de informare generală.

4. În alt registru, consemnăm și o serie de lucrări recente, datorate fie preocupărilor de ordin administrativ¹⁸, fie, rezultat al cercetărilor tematice pentru diferite „segmente” din trecutul orașului; evoluția urbanistică¹⁹; evacuarea populației de origine etnică germană la sfârșitul celui de al doilea război mondial²⁰, radiografia monumentelor arhitecturale din centrul istoric²¹ sau o rememorare a „nostalgiilor” unor pasionați de trecutul orașului²².

Într-un registru oarecum diferit, merită amintite și studiile care analizează unele aspecte particulare din devenirea istorică a orașului²³.

Anexa

Ștefan Pascu, *Din trecutul istoric al orașului Bistrița*, în „File de istorie”, Bistrița, I, 1971, pp. 11-22.

Alexandru Matei, *Mărturii noi privitoare la legăturile dintre populația românească din Transilvania și Moldova la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „File de istorie”, I, 1971, pp. 102-121.

Francisc Papp, *Gheorghe Basta și Bistrița*, în „File de istorie”, II, 1972, pp. 109-114.

Teodor Ghițan, *Expulzarea populației armenesti din Bistrița cu ocazia epidemiei de ciumă din anul 1712*, în „File de istorie”, pp. 117-126.

Alexandru Matei, *Populația orașului Bistrița între anii 1750-1775*, în „File de istorie”, III, 1974, pp. 236-247.

Lucia Mărcuș, *Scrisori românești din arhivele Bistriței*, în „Arhiva Someșană. Studii și comunicări”, Năsăud, 1975, III, pp. 146-178.

dr. G. Asanache, *Contribuții la istoria relațiilor dintre cetatea Bistriței și Moldova (sec. XVII)*, în Arhiva Someșană, III, 1975, pp. 183-191.

Teodor Ghițan, *Un important document bistrițean de la 1366*, în „File de istorie”, IV, 1976, pp. 134-145.

Konrad G. Gundisch, *Patriciatul orășenesc al Bistriței până la începutul secolului al XVI-lea*, „File de istorie”, pp. 147-191.

încep în anul 1828 - este prezentată în același „registru” al instrumentului de lucru; vezi „Primăria orașului Bistrița”, în *Îndrumător în Arhivele Statului județul Bistrița-Năsăud. Îndrumătoare arhivistice*. 21, București, 1988, volum editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, pp. 59-68.

16 Ioan Băca, Ioan Sigmirean, *Bistrița. Ghid turistic*, Ed. George Coșbuc, Bistrița, 1999.

17 Ioan D. Rusu, *Bistrița. Ghid turistic*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2007.

18 O scurtă prezentare generală, sub titlul „Municipiul Bistrița”, în *Județele și orașele României în cifre și fapte. Volumul II. Orașele României*, volum editat de Departamentul pentru Administrația Publică Locală, București, 1995, pp. 244-248.

19 Gheorghe Măndrescu, „Considerații privind evoluția planului casei la Bistrița în secolele XV-XVI”, în „Acta Musei Napocensis”, 21, 1984, pp. 551-554 ; Idem, *Arhitectura în stil Renaștere la Bistrița*, Ed. Presa Univ. Clujeană, Cluj-Napoca, 1999; *Bistrița*, Album îngrijit de Gabriela Rădulescu, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2002; Idem, *Bistrița-o istorie urbană*, Ed. Limes, Cluj-Napoca, 2004; Corneliu Gaiu, „Reglementări urbanistice la Bistrița până la cel de al doilea război mondial”, în *Sașii transilvăneni între statornicie și dezrădăcinare*, volum editat de Corneliu Gaiu și Valentin Orga, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2006, pp. 109-116; Kovacs Andras, *Bistrița. Biserica Evanghelică*, Sfântu-Gheorghe, 1994; Corneliu Gaiu, Vasile Duda, *Biserica evanghelică Bistrița*, seria Bistrița-Năsăud. Monumente de arhitectură, 1, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2005; Idem, *Cetatea Bistriței*, 3, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2009; volumul tematic dedicat bisericii evanghelice, „Transsilvania Nostra”, IV, nr. 13, 1/2010; volumul bilingv dedicat istoriei și culturii orașului, *Wir Nösner. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Stadt Bistritz und des Nösnerlandes. Sonderausgabe 2010, Hort der Bildung Vom Evangelischen Deutschen Gymnasium zum Nationalkolleg „Liviu Rebreanu” Bistrița/Contribuții la istoria și cultura orașului Bistrița și a Ardealului de Nord. Ediție specială, 2010, Locaș al educației și al culturii. De la Gimnaziul Evanghelic German la Colegiul Național „Liviu Rebreanu” Bistrița*, Verlag/Editura Haus der Heimat, Nürnberg, 2010.

20 Volumul bilingv român-german datorat lui Alexandru Pintilei și Horst Göbbel, *Punct crucial în Ardealul de Nord. Wendepunkt in Nord Siebenbürgen*, Editura/Verlag Haus der Heimat Nürnberg, Nürnberg, 2004; Adrian Onofreiu, „Problema sașilor” în dezbaterile Consiliului Politic al județului Năsăud (1945-1947). Mărturii documentare”, în *Sașii transilvăneni...* pp. 355-372.

21 Corneliu Gaiu, Vasile Duda, *Topografia monumentelor din municipiul Bistrița. Centrul istoric*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2008.

22 Oskar Skrabel, *Bistrița. Nostalgii citadine. Album*, Ed. Răsunetul, Bistrița, 2001; reeditat, în traducere în limbile germană și engleză, ediție îngrijită de Sidor Costinași, Ed. Charmides, Bistrița, 2007.

23 Vezi anexa.

- Grigor P. Pop, *Probleme ale populației municipiului Bistrița (1880-1985)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” seria Geologie-Geografie, 1987, 32, fasciculus 3, pp. 52-60.
- Gabriela Rădulescu, *Considerații cu privire la statutul politic al Bistriței în secolele XIII-XV*, în „File de Istorie”, V, 1988, pp. 38-51.
- Grigor P. Pop, *Die Industrie des Municipiums Bistrița (1910-1985)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria Geologie-Geografie, 1988, 33, fasciculus 3, pp. 91-99.
- Ioan Mureșan, *Școala medie tehnică agricolă Bistrița*, în „File de Istorie”, V, 1988, pp. 217-222.
- Gabriela Rădulescu, *Descoperiri arheologice feudale la Bistrița*, în „File de istorie”, VI, 1989, pp. 78-90.
- Gheorghe Mândrescu, *Observații privind dezvoltarea urbanistică a Bistriței medievale*, în „Ars Transilvaniae”, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, 1991, 1, pp. 83-89.
- Cornel Crăciun, *Viața culturală și reclama în Bistrița-considerații pentru perioada interbelică*, în „Revista Bistriței”, Bistrița, VII, 1993, pp. 247-262.
- Paul Niedermaier, *Dinamica evoluției orașului Bistrița în contextul căilor de comunicație*, în „Revista Bistriței”, VIII, 1994, pp. 79-82.
- Ecaterina Telcean, *Însemne și embleme de breaslă din Bistrița (sec. XVIII-XIX)*, în „Revista Bistriței”, pp. 97-108.
- Adrian Onofreiu, *Societatea bistrițeană a pompierilor voluntari*, în „Revista Bistriței”, X-XI, 1997, pp. 223-230.
- Vasile Mizgan, *Calhe cu cavaler în turnir descoperite la Bistrița*, în „Revista Bistriței”, XV, 2001, pp. 126-140.
- Adrian Onofreiu, *Orașul Bistrița în timpul administrației militare sovietice (13 octombrie 1944-13 martie 1945). Mărturii documentare*, în „Revista Bistriței”, XVI, 2002, pp. 355-376.
- Gabriela Rădulescu, *Cuptoare de ars ceramică în Bistrița medieval*, în „Revista Bistriței”, XIX, 2005, pp. 139-156.
- Adrian Onofreiu, *Refugiați cehi la Bistrița în 1939*, în „Revista Bistriței”, pp. 275-284.
- Mircea Gelu Buta, *Bistrița medievală sub influența Reformei (sec. XV-XVI)*, în „Revista Bistriței”, XXII, 2008, pp. 253-260.
- Iosif Uilăcan, *Biserica românească din Bistrița-1792*, în „Revista Bistriței”, XXIII, 2009, pp. 125-134.
- Nicolae Sabău, *Epigrafe populare săsești din zona Bistriței*, în „Revista Bistriței”, XXIV, 2010, pp. 343-366.
- Iosif Uilăcan, *Cimitirele românești din Bistrița până la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Revista Bistriței”, pp. 367-384.
- Florin Vlașin, *Preocupări privind arhivele în zona Bistriței până la 1918*, în „Revista Bistriței”, pp. 417-422.
- Adrian Onofreiu, *Mărturii documentare referitoare la relația minoritate/majoritate la Bistrița în primi ani după Unirea din 1918*, în „Revista Bistriței”, pp. 431-432.

Bistritz-Versuchungen zu einer Monographie nach dem Jahre 1918 (Zusammenfassung)

Der Verfasser stellt seine Bemühungen zu der durchführung einer Monographie der Stadt Bistritz dar, auf drei komponenten: Manuskripte mit bekannten, Author und allgemiene Schriften.

Alle diese wurden als einen Beitrag der rumänischen Autoren verzeichnet.

Das gedruckte Material möchte sich als ein Beitrag zu einer seit langen erwarteten Projekt sein: Monographie der Stadt Bistritz.

Cuvinte cheie: județul Năsăud, instaurarea comunismului, propagandă, represiune.

Mots-clés: département de Năsăud, instauration du communisme, propagande, repression.

Am trăit și am fost educat în timpul regimului comunist. Nu am prins însă timpurile când represiunea era aspectul cel mai izbitor al „democrației populare”. În timpul copilăriei mele, deja se trecuse la construirea „societății socialiste multilateral dezvoltate”. Privind retrospectiv cele trăite, pot spune că minciuna era condiția zilnică a „umanismului socialist”. O ideologie perfidă, bazată pe ură, care „descoperise” existența claselor sociale „antagoniste”, preluase în parte mesajul creștin al izbăvirii, pretinzând că luptă pentru „eliberarea exploatării omului de către om”. Eliberarea era una terestră, în care Partidul luase locul lui Dumnezeu. El, Partidul, era atotputernic, atotbiruitor, nu putea greși, cerea devoțiune necondiționată! În fața lui, spovedania se numea autocritică. Chiar și adevărul devenise partinic! Patriotismul însemna iubire de patrie și Partid! Partidului și Conducătorului i se jură credință, în fața lui se iau angajamente solemne, el invadează existența prin propaganda zilnică despre viitorul luminos, cu el se ajunge la sfârșitul istoriei, la societatea fără clase! Mărturisește despre aceasta materialismul dialectic și istoric, precum și legile de dezvoltare ale societății omenеști!

În România comunistă totul se subordona Partidului, inclusiv Istoria! Firul roșu al Istoriei, în evoluția ei temporală, bazat pe „legitimi”, conducea spre suprema încarnare politică: partidul comunist. În manualul de istorie contemporană din perioada comunistă, Partidul se afla întotdeauna în fruntea clasei muncitoare, a maselor largi populare! Marile evenimente ale națiunii pălesc în fața secției române a Cominternului. Aproximarea partidului de putere este în fapt o „revoluție de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”. Aceasta a fost ultima interpretare dată actului de la 23 august 1944.

În istoriografia ultimului deceniu al regimului comunist se uzita și de o anumită periodizare a istoriei naționale de după 23 august 1944. Astfel, perioada de ascensiune a Partidului Comunist Român până a fi factorul politic determinant (23 august 1944 - 30 decembrie 1947) era definită ca „etapa desăvârșirii revoluției burghezo-democratice”. Înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române, la 30 decembrie 1948, avea semnificația cuceririi întregii puteri politice în România de către Partidul Comunist Român. Anul 1948 este, așadar, primul an al „revoluției socialiste” în România.

Rolul factorului extern, al Uniunii Sovietice, în impunerea la conducerea țării a comuniștilor români, determinant și decisiv, este recunoscut astăzi și judecat ca atare de către istoricii onеști. Cu o „legitimare” măsluită în alegerile din 19 noiembrie 1946, comuniștii români vor pretinde că „transformările revoluționare” de la mijlocul secolului XX se datorează factorului intern, hotărător, adică Partidului Comunist Român. Un partid care în județul Bistrița-Năsăud nu avea, după știința mea, nici un membru în perioada interbelică. În documentele Județenei Năsăud nu am întâlnit nici o biografie „revoluționară”, în care să se ateste calitatea de membru P.C.R. înainte sau măcar din timpul celui de-al doilea război mondial. Prin urmare, doar după „eliberare” s-au descoperit afinități nebănuite cu o ideologie ateistă cu pretenții de universalitate și adevăr absolut. Tot atunci, a fost înființat Partidul Comunist Român din județul Năsăud prin câțiva etnici maghiari și evrei.

Obiectul acestui studiu este primul an al regimului comunist din județul Bistrița-Năsăud, județ denumit Năsăud prin legea de organizare administrativă din anul 1925. „Județeană Năsăud”, așa cum apare în

Iosif UILĂCAN

Grupul Școlar Sanitar Bistrița
e-mail: iosifulacan@yahoo.fr

documentele de partid, este Comitetul Județean Năsăud al Partidului Comunist Român iar, mai apoi, Comitetul Județean Năsăud al Partidului Muncitoresc Român. Evenimentele cele mai importante ale anului 1948: formarea partidului unic, alegerile din martie 1948, naționalizarea întreprinderilor, desființarea Bisericii Unite cu Roma etc., vor fi punctate ținând cont, în primul rând, de cele întâmplate pe plan local. Despre unele aspecte s-a mai scris, (de exemplu naționalizarea întreprinderilor), de aceea nu vom insista în mod deosebit asupra lor.

Județul Năsăud – Aspecte generale

În anul 1876 a luat ființă comitatul Bistrița-Năsăud ca o rezultată a reorganizării administrative a Transilvaniei din timpul dualismului austro-ungar. Denumirea de Bistrița-Năsăud a fost păstrată și după Marea Unire pentru județul care se va substitui fostului comitat. Însă, în conformitate cu legea administrativă din anul 1925, județul Bistrița-Năsăud a fost denumit Năsăud, probabil ca o recunoaștere a meritelor culturale ale localității cu același nume și al caracterului etnic, românesc, al zonei. Reședința acestuia se păstra la Bistrița, oraș care în anul 1948 avea o populație de 17465 locuitori.

La 1 aprilie 1948, Prefectura județului Năsăud a procedat la o nouă arondare administrativă, în fapt o reorganizare locală. Ea a fost sancționată prin decizia Ministerului Afacerilor Interne nr. 837 din 25 mai 1948 și publicată în Monitorul Oficial nr. 128 din 4 iunie 1948. Au fost desființate 43 de comune care au trecut ca sate în componența altor comune. Astfel, în județul Năsăud existau două comune urbane și 66 comune rurale compuse din 119 sate. Cele două orașe erau Bistrița - oraș reședință - și Năsăud care avea o populație de 3716 locuitori.

Cele șase subdiviziuni ale administrației județene erau numite plase. Plasa Centrală avea în componență 12 comune (Blăjenii de Jos, Budacul de Jos, Domnești, Jelna, Monariu, Sărata, Șieu-Măgheruș, Sigmir, Slătinița, Târbuiu, Unirea, Vișoara), în plasa Șieu erau 10 comune (Albeștii Bistriței, Ardan, Budacul de Sus, Mărișelu, Monor, Ragla, Sântioana, Sebiș, Șieu, Șieut), în plasa Lechința nouă comune (Chiraleș, Corvinești, Cristur-Șieu, Dipsa, Herina, Lechința, Matei, Sângeorzul-Nou, Vermeș), în plasa Rodna 11 comune (Feldru, Ilva-Mare, Ilva-Mică, Leșu, Lunca Ilvei, Maieru, Măgura-Ilvei, Poiana-Ilvei, Rodna, Șanț, Sângeorz-Băi), în plasa Bârgău nouă comune (Bistrița Bârgăului, Dorolea, Iad, Josenii Bârgăului, Mureșenii Bârgăului, Prundul Bârgăului, Satu-Nou, Susenii Bârgăului, Tiha Bârgăului) iar plasa Năsăud 15 comune (Coșbuc, Dumitra, Mintiu, Mocod, Nepos, Nimigea de Jos, Parva, Prislop, Poienile-Zăgrii, Rebra, Rebrisoara, Romuli, Salva, Telciu, Zagra)¹.

Orașul Bistrița în calitate de reședință era o entitate administrativă separată, în timp ce Năsăud era centrul plasei cu același nume. Populația fiecărei plase în anul 1948 era următoarea:

- Plasa Centrală – 11024 locuitori
- Plasa Năsăud – 35911 locuitori
- Plasa Lechința – 17426 locuitori
- Plasa Rodna – 30246 locuitori
- Plasa Bârgău – 20828 locuitori
- Plasa Șieu – 13357 locuitori²

Populația județului după naționalitate, conform recensământului din anul 1948 și datelor deținute de Prefectura județului în 1949, comparativ cu recensământul din anul 1930, este redată mai jos.

Tabel. Populația după naționalitate³

Anul	Total populație	Naționalitatea						
		Română	Ungară	Germană	Idiș	Țigani	Polonă	Alte limbi
1930	144131	106558	7174	21056	5915	2977	21	430
1948	148309	131395	7289	5370	1132	3008	28	87
1949	151255	133526	7801	5454	1242	3117	28	87

1 Arhivele Naționale. Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, de acum ANBN, fond Legiunea de Jandarmi Năsăud, dosar 80, f. 20-21.

2 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 567, f. 1. Vezi *Tabloul de împărțire administrativă a județului Năsăud*, în Monitorul Oficial nr. 128 din 4 iunie 1948.

3 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 567, f. 2.

Analizând tabelul de mai sus se impun două constatări: 1) scăderea populației evreiești, în urma deportărilor și exterminării în lagărele naziste, aspect sinistru aparținând regimului hortic; 2) exodul populației de origine germană, înaintea ofensivei sovieto-române din septembrie 1944. Cea mai mare parte a sașilor au precedat armata germană, în retragere, ajungând până în Austria. Un raport al Comitetului Județean Năsăud, trimis Comitetului Central al P.M.R., la 13 noiembrie 1948, menționa că în județ se găseau 5115 sași⁴. Reîntoarcerea populației de origine germană a fost un proces dureros, după datele prefecturii în anul 1949 numărul sașilor din județ fiind de 5454.

Din punct de vedere al structurii sociale, populația județului Năsăud se prezenta în primii ani de după război în felul următor:

Tabel. Populația din județ pe categorii sociale⁵

ANUL	Total populație	Agricultori			Muncitori și meseriași	Funcționari salariați	Intelectuali liber prof. pensionari	Comercianți
		săraci	mijlocași	chiaburi				
1948	148309	56927	61675	9952	6930	7624	2856	2345
1949*	148666	56927	71599	385	6930	7624	2856	2345

Chiar dacă mare parte din suprafața județului o reprezintă zona montană sau deluroasă, puțin favorabilă culturilor cerealiere, țărâtimea deținea de departe locul I între categoriile sociale și profesionale. Ponderea acesteia în populația județului, în anul 1948, reprezenta 86,67%. Asupra ei, în primul rând, se va exercita teroarea numită revoluție socialistă. În tabelul de mai sus poate fi urmărită dinamica celor pe care partidul îi definea drept chiaburi, după modelul kulacilor din U.R.S.S., deci dușmani de clasă. Cât de coapte erau condițiile așa-numite revoluționare în județ, chiar conform preceptelor doctrinei marxiste, se poate observa și din ponderea deținută de muncitorime. Mai bine de jumătate din numărul muncitorilor din județ era angajat în societatea forestieră „Regna”, care exploata pădurile foste grănicerești, aflate în proprietate comună.

Înzestrarea cu tractoare și mașini agricole, în județul Năsăud, foarte precară, scoate în relief un model al muncii în agricultură de tip tradițional. În anul 1948, în județ erau 45 de tractoare, 225 mașini de semănat păioase, 633 mașini de semănat porumb, 1047 prășitoare mecanice simple, 17 mașini de secerat simple, 18 mașini de cosit, 433 mașini de bătut porumb, 205 mașini de treierat, 5 locomobile pentru treierat, 12821 pluguri pentru tracțiune animală, 11887 grape simple, 15588 care și căruțe etc. Mai menționăm din acest punct de vedere că, în anul 1948, în județ nu apare în statistici nici un plug cu tracțiune mecanică⁶.

Pe teritoriul județului se aflau, din punct de vedere al resurselor de transport, 5743 cai, 9052 boi și bivoli, 7419 căruțe diferite, 6864 sânni, 10 camioane, 1 camion, 18 autocamioane, 33 turisme, 502 biciclete etc.⁷ Această înzestrare tehnico-materială a economiei scoate în evidență stadiul de dezvoltare al județului, aflat la începuturile industrializării, cu predominanța unei agriculturi de tip tradițional.

Județeană Năsăud – Aspecte ideologice și statistice

Ideologia marxist-leninistă acreditează ideea unei evoluții a societății în urma unui proces numit „lupta de clasă”, dată fiind pretinsa existență a claselor sociale „antagoniste”. Proletariatului sau clasei muncitoare îi revenea, potrivit dogmei comuniste, misiunea de a cuceri puterea politică prin revoluție și de a instaura „dictatura proletariatului”. „Lupta de clasă” se continua însă și după înlăturarea „exploataților”, iar vigilența revoluționară nu trebuia slăbită. La locul potrivit o să prezentăm și cazuri concrete ale „luptei de clasă” și, în general, ale practicii „revoluționare”.

Pentru că „lumina vine de la răsărit”, cum afirma un scriitor altminteri foarte cunoscut, comuniștii români se vor adăpa din izvorul comunismului sovietic, fără să-și pună întrebări existențiale. Alexandr Soljenițin, în

4 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 31, f. 85.

5 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 567, f. 4.

6 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 567, f. 68.

7 *Ibidem*, f. 22.

* Totalul populației pentru anul 1949 diferă în tabelele Prefecturii Năsăud.

cartea **Două secole împreună**, afirma că elita bolșevică, la începuturile comunismului sovietic dar nu numai, ieșea în evidență prin ignoranță și aroganță. Nu avem motive să ne îndoim că era la fel și în cazul comuniștilor români. Pentru mare parte din „tovarășii” români precaritatea formării intelectuale este un fapt indubitabil. Să nu uităm totuși că partidul s-a vrut unul muncitoresc. Aceasta nu exclude însă o instrucție școlară în limite onorabile. Imitarea modelului sovietic în România era considerată o virtute revoluționară. Organizarea Partidului Comunist Român, țelurile lui, activitatea ideologică, practica revoluționară sunt cele ale partidului bolșevic, „frate”.

Principiile organizatorice ale unui partid comunist fuseseră expuse de Vladimir Ilici Lenin în volumul **Un pas înainte, doi pași înapoi**. Pe baza acestor linii directoare a fost organizat în Rusia partidul bolșevic, mai apoi Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Aceleași principii vor constitui fundamentul de organizare și pentru partidele „frățești”, printre care P.C.R., iar apoi P.M.R. Partidul, în viziunea lui Lenin, trebuia să fie „detașamentul de avangardă, detașamentul conștient, detașamentul marxist al clasei muncitoare, înarmat cu cunoașterea vieții sociale, cu cunoașterea legilor dezvoltării vieții sociale, cu cunoașterea legilor luptei de clasă și capabil, date fiind toate acestea, să călăuzească clasa muncitoare, să conducă lupta ei”. De asemenea, partidul trebuia să fie un detașament organizat al clasei muncitoare, cu o disciplină obligatorie pentru toți membri. El trebuia să fie condus pe baza centralismului democratic, cu un organ conducător unic și cu o disciplină de partid obligatorie pentru toți membri, organizațiile inferioare supunându-se celor superioare etc.⁸

Un aliat esențial în victoria revoluției socialiste în Rusia fusese considerată țărănimea. Alianța dintre proletariat și țărănimea săracă, susținea Lenin în 1905, trebuia să pregătească terenul pentru dictatura socialistă a proletariatului. Și din acest punct de vedere, modelul revoluției bolșevice va fi copiat în România. Pe această linie, studierea **Istoriei Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice** era o activitate cerută și prețuită de partid. Înscrierea la un asemenea curs putea să fie un pas înainte în ierarhia locală a partidului.

În filiala județeană Năsăud a P.C.R., la începutul anului 1948, țărănimea forma majoritatea membrilor de partid. O statistică, credem destul de aproximativă, provenind din documentele „Județenei Năsăud”, a numărat 7291 de membri de partid în luna ianuarie 1948, dintre care 3859 erau țărani săraci sau mijlocași. Privind tabelul de mai jos am putea spune că P.C.R. Năsăud era un partid al țăranimii.

Tabel. Date statistice privind organizațiile de partid pe luna ianuarie 1948⁹

Plasa	Total membri de partid	Pe categorii sociale						Pe naționalități					Cotizanți
		muncitori	Țărani		intelectuali	funcționari	mici meseriași	români	unguri	evrei	slavi	alții	
			săraci	mijlocași									
Centrală	1834	406	477	403	84	264	200	1566	179	80	5	4	1450
Năsăud	1369	171	612	259	50	59	218	1153	131	82	3	-	-
Rodna	1882	1029	345	139	77	35	257	1443	388	26	-	25	856
Lechința	1023	87	465	405	20	15	31	924	93	4	1	1	452
Bârgău	712	184	206	180	27	42	73	666	28	15	1	2	-
Șieu	471	39	195	183	10	12	32	417	31	22	-	1	-
Total	7291	1916	2300	1569	268	427	811	6169	850	229	10	33	2758

În documentele județenei P.C.R. și P.M.R. din anul 1948 există tabele nominale cu membri de partid din toate localitățile județului. Astfel, orașul Bistrița apare cu 1317 membri de partid iar localitățile rurale care formau Plasa Centrală cu 1337 membri de partid. Pentru a dovedi precaritatea acestor liste am ales pentru

8 *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice*. Curs scurt redactat de o comisiune a C.C. al P.C. (b) al U.S. aprobat de C.C. al P.C. (b) al U.S. Ediția a II-a, Editura Partidului Muncitoresc Român, p. 65-70.

9 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 225.

exemplificare localități din Plasa Centrală. O parte din localitățile Plasei Centrale fuseseră sate sășești, din care majoritatea populației de origine germană se refugiase în cursul anului 1944. În aceste localități se stabiliseră coloniști proveniți din regiunile de munte ale județului, dar și din alte județe. În comuna Lechința o parte din coloniști proveneau din regiunea Munților Apuseni. Noii locuitori fuseseră împroprietăriți și ocupaseră locuințele absenteiștilor. Din rândul lor, partidul comunist și-a îngroșat formal rândurile, profitând de situația materială cu totul modestă a unora și de oportunismul altora. Înscrierea în partid fusese făcută pe baza unor liste. Pentru edificare prezentăm situația numărului membrilor de partid din câteva asemenea localități:

- Aldorf (Unirea) – 169 membri de partid din care doar șase născuți în localitate.
- Slătinița - 83 membri de partid, născuți în localitate 17.
- Pietriș – 68 membri PCR, din care opt născuți în localitate.
- Jelna – 63 membri de partid, din care patru născuți în localitate.
- Satu-Nou – 65 membri de partid din care unul născut în localitate, 23 în Ilva Mică, șase în Ilva Mare etc.
- Târgu – 55 membri de partid, din care doar cinci fuseseră localnici¹⁰.

În concluzie, majoritatea celor pe care Județeană Năsăud îi considera drept membri de partid, din localitățile foste sășești ale Plasei Centrale, erau coloniști care aveau un interes strict material. Noua putere le garantase locuințele ocupate la retragerea sașilor și îi împroprietărise. Cea mai mare parte a coloniștilor stabiliți în satele sășești proveneau dintr-o categorie de oameni săraci ai satelor de munte cu excedent demografic. Profilul lor moral, așa cum este zugrăvit de preoții din localitate, nu este unul măgulitor. Astfel, într-un raport despre starea morală și religioasă, trimis la 25 martie 1947 Protopopiatului greco-catolic Bistrița, preotul Ioan Păștior din Aldorf (Unirea) arăta că 85% din populația comunei era formată din coloniști, care nu aveau un caracter statornic din punct de vedere al domiciliului. „Majoritatea copleșitoare a acestor coloniști este formată din elemente, așa-zise drojdia satelor”. Frecventarea bisericii era redusă, iar moralitatea noilor locuitori, îndoielnică¹¹. O părere asemănătoare avea despre coloniști și preotul din Lechința. Parohia avea 1200 de credincioși dintre care 450 erau coloniști din Munții Apuseni, „oameni săraci dar prea legați de materie și pasiuni”. În rândul lor „nu prea găsești cinstire și caracter ci doar patimi și vicii”¹².

Într-un alt sat din plasa Lechința, Corvinești, în care nu exista problema coloniștilor, în raportul despre starea religioasă și morală, preotul Iuliu Drăgan își permitea la 30 martie 1947 să facă și următoarele aprecieri: „Curentele politice care în fel și chip au fost puse ca să le schimbe [locuitorilor] modul de a judeca și de a trăi au rămas în cea mai mare parte fără efecte. Sunt poate 1 sau 2% care ar vrea un comunism, dar cu biserică, episcopi, preoți, însă fără colhoz”¹³.

Tablourile statistice provenind de la Județeană Năsăud consemnează, lună de lună, creșterea numerică a rândurilor partidului. Această creștere este prezentată și în procente. Cu toate că, se poate presupune, după formarea partidului unic prin fuziunea dintre P.C.R. și P.S.D. partidul crescuse numeric, la sfârșitul anului 1948 P.M.R. din județul Năsăud mai avea doar 5736 membri de partid!

Întocmirea situațiilor statistice cu membri P.M.R. revenea secțiilor organizatorice și de cadre din Județeană Năsăud. Raportul de activitate al secției organizatorice pe luna noiembrie 1948, precum și raportul secretarului politic Dobre din 6 decembrie 1948 ținut în prezența unor trimiși ai C.C., menționează în județ 149 de organizații de bază cu un efectiv de 5728 de membri. Dintre acestea 126 la sate, 6 în întreprinderi și 17 în instituții. Datele secției organizatorice au fost obținute în urma unei acțiuni de verificare a fișelor statistice. Față de datele statistice ale secției de cadre „pe baza cartotecilor și a registrului se constată o lipsă de peste 3000 membri de partid” – descopereau responsabili organizatorici. În fața acestei situații s-a hotărât o mai atentă verificare în fiecare comună din județ¹⁴.

10 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 46, passim.

11 ANBN, fond Protopopiatul greco-catolic Bistrița, dosar 754, f. 5.

12 *Ibidem*, f. 22.

13 *Ibidem*, f. 13.

14 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 31, f. 91-95.

Tabel. Date statistice privind membri de partid pe luna decembrie 1948¹⁵

Plasa	Numărul locuitorilor	Numărul salariaților	Membri de partid la data raportului	Pe categorii sociale						Pe naționalități					
				Muncitori	Țărani	Intelectuali	Funcționari	Mici meseriași și mici comercianți	Casnice	Români	Unguri	Evrei	Slavi	Germani	Alții
Orașul Bistrița	13363		893	85	30	81	474	179	44	703	105	55	12	18	-
Centrală	12649	2668	1140	20	927	3	63	21	106	1030	51	12	1	2	44
Șieu	13357	471	354	-	298	2	31	13	10	327	11	14	-	1	1
Lechința	17426	690	643	7	554	1	48	21	12	581	48	7	2	1	4
Bârgău	20828	883	503	124	214	6	71	64	24	485	10	6	2	-	-
Rodna	30246	1332	1209	358	422	3	121	161	144	1020	96	20	25	44	4
Năsăud	39555	1077	994	66	653	25	106	106	38	848	93	42	8	1	2
Șantierul Vasile Luca		8118													
Total	147424	15239	5736	660	3098	121	914	565	378	4984	414	156	50	67	55

Din cele două tabele, cu date de la începutul și sfârșitul anului 1948, rezultă și o scădere a numărului muncitorilor în partid: 1916 în luna ianuarie și doar 660 în luna decembrie. Or, dacă această scădere ar fi reflectat un fapt real, ar fi fost o catastrofă pentru un partid care se pretindea a fi muncitoresc. Este mai probabil însă că cele mai multe date, mai ales cele din luna ianuarie, nu au relevanță decât ca aproximații datorate „entuziasmului” începuturilor.

Mai importantă cred că era situația funcționarilor, care depind în toate regimurile de aparatul de stat și sunt plătiți din bugetul statului. Creșterea numărului lor în partid este aspectul cel mai relevant din cele două tabele. De la 427 în luna ianuarie, numărul funcționarilor membri de partid ajunsese la 914 în luna decembrie. Aceasta înseamnă că funcționari mai importanți din județ depuseseră armele pentru a-și păstra locul de muncă, vital în acele timpuri. Unii dintre ei chiar ridicaseră problema considerării lor ca aparținând clasei muncitoare, deoarece nu erau exploatare!

Partidul Muncitoresc Român - Structura județeană de conducere

La sfârșitul anului 1947 și începutul anului 1948, principala preocupare a conducerii P.C.R. a fost constituirea partidului unic, al „clasei muncitoare”, prin fuziunea dintre P.C.R. și P.S.D. Decizia de principiu a fost luată de către birourile politice ale celor două partide la 27 septembrie 1947. Platforma Partidului Unic Muncitoresc a fost dată publicității la 14 noiembrie 1947. Ea cuprindea principiile ideologice și organizatorice ale viitorului partid unic, care se va numi Partidul Muncitoresc Român. Pentru pregătirea congresului de unificare a luat ființă Comisia Centrală de Unificare sau Comisia Centrală de Organizare, așa cum este denumită în documentele județene de partid Năsăud.

În județul Năsăud predarea bunurilor P.C.R. și P.S.D. în vederea unificării patrimoniului în P.U.M. s-a făcut la 19 ianuarie 1948, iar la 25 ianuarie o conferință P.U.M. a validat mandatele delegaților pentru congresul de la București. Ponderea politică reală a celor două partide rămâne greu de evaluat. În ceea ce privește numărul membrilor de partid, informațiile vehiculate de cele două partide nu pot fi adevărate. Un recensământ al membrilor P.S.D., din decembrie 1947, găsise 1482 membri de partid în județ și 513 în Bistrița. Cei înscriși în P.C.R., dacă am lua de bune scriptele din ianuarie 1948, ar fi depășit 7200. Efectivele lor, însumate, la care s-au mai adăugat cei primiți în P.M.R. până în decembrie 1948, au dat 5736 membri!

15 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 237.

La 3 februarie 1948, în prezența delegatului Comisiei Centrale de Organizare, Olteanu Ioan, la Bistrița a avut loc ședința „activului de bază P.U.M. a județului Năsăud, în vederea desemnării Comitetului Județean P.U.M.”. Au participat 210 delegați. „Tovarășii” din Comitetul Județean P.U.M. au fost numiți de la centru de către Comisia Centrală de Organizare, ei constituind viitorul Comitet Județean al P.M.R. Biroul politic județean avea următoarea componență:

1. Stoica Iosif, secretar politic
2. Hodor Flaviu, responsabil organizatoric
3. Traian Iosif, responsabil cadre
4. Mateescu Aurel, responsabil educativ și politic
5. Ghelase Georgică, responsabil țărănesc
6. Pașcanu Ioan, responsabil sindical
7. Mariașiu Aurelia, responsabilă pe linie feminină
8. Sărac Petru, responsabil tineret
9. Bălan Nicolae, responsabil administrativ¹⁶

Față de vechiul birou politic modificările erau următoarele: Tudoran Ioan de la Educație Politică fusese înlocuit cu Mateescu Aurel, adus de la Brașov. Varadi Ioan de la sindicate, trimis la „Universitatea Marxistă”, a lăsat locul lui Pașcanu Ioan - liderul Consiliului sindical județean. Casian Nadejda, responsabilă pe linie feminină, a fost înlocuită cu învățătoarea Mariașiu Aurelia, iar locul liber de la tineret a fost ocupat de Sărac Petru.

La 16 februarie 1948 secretarul politic al județenei P.U.M. trimitea un raport Comisiei Centrale de Organizare. Uitând că elita conducătoare fusese numită de la centru, el afirma următoarele:

În general atmosfera care a domnit în adunările pentru prelucrarea și alegerea conducătorilor P.U.M. din județul nostru au fost destul de bune. În special la celulele din întreprinderi, în care majoritatea membrilor de partid sunt muncitori, această atmosferă a fost vie, problema unificării fiind primită cu multă satisfacție. În celulele de cartier și de instituții nu a existat același spirit viu, tov. și în special social-democrații au avut o atitudine mai mult pasivă, fără să se manifeste și fără să arate că au înțeles importanța acestui act. Însăși compoziția socială a P.C.R. și P.S.D. în majoritatea ei fiind mic burgheză explică într-o oarecare măsură această situație. În unele din aceste celule a ieșit în evidență o oarecare ostilitate din partea membrilor P.C.R., față de unele elemente din P.S.D. a căror activitate anterioară nu a fost în conformitate cu interesele clasei muncitoare și a regimului democrat.

Stoica Iosif, electrician convertit în om politic, își însușise frazeologia conducerii centrale a partidului. Și în județul Năsăud, conform secretarului politic, s-a procedat la izolarea social-democraților de dreapta, lipsiți de vlagă revoluționară, incapabili să vadă necesitatea inexorabilă a unirii clasei muncitoare, iar nu ca pe un eveniment impus din afară, cum se exprimase de fapt doctorul Mihăilaș, președintele organizație județene Năsăud a P.S.D.: „vrem ori nu vrem trebuie să mergem spre socialism”¹⁷.

Congresul de unificare s-a desfășurat la București, în sala Ateneului Român, în zilele de 21-23 februarie 1948, titulatura partidului unic fiind Partidul Muncitoresc Român. Timp de câteva luni Comitetul Județean P.M.R. Năsăud a avut următoarea componență:¹⁸

1. Stoica Iosif, secretar al comitetului județean, profesia electrician, data intrării în partid octombrie 1944, origine socială muncitorească, naționalitatea română; din martie 1945 până în februarie 1946 a fost responsabil de cadre în jud. Hunedoara, secretar al raionalei P.C.R. Arad și secretar al regionalei P.C.R. Valea Jiului; din februarie 1946, până în martie 1947 secretar Județean Alba; din martie până în iulie 1947 responsabil cadre Alba; din iulie 1947 secretar județean Năsăud.
2. Hodor Flaviu, responsabil organizatoric, medic, intrat în partid octombrie 1945, origine socială burghez, român; din octombrie 1945 până în iulie 1946 responsabil resort sportiv, din iulie 1946 până în ianuarie 1947 secretar al Comitetului Județean al Blocului Partidelor Democratice, din ianuarie 1947 responsabil al secției organizatorice.
3. Traian Iosif, responsabil cadre, profesia gaterist, intrat în partid în luna mai 1945, muncitor, român; din 1944 secretar celulă Ilva Mică până în martie 1947 când a fost numit în Biroul județean P.C.R.

¹⁶ *Ibidem*, dosar 29, f. 72

¹⁷ *Ibidem*, f. 93-95.

¹⁸ ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 91-92

4. Mateescu Aurel, responsabil secția propagandă și agitație, vopsitor, român, intrat în partid în octombrie 1946, origine țărănească; în iunie 1945 instructor educativ la poliția Brașov, în august 1945 a intrat în comitetul organizației C.F.R. Brașov la resortul organizatoric, în octombrie 1946 a fost trecut ca secretar III Brașov iar în decembrie 1946 în biroul județean la secția organizatorică. În lunile ianuarie și februarie 1947 a ținut loc de secretar județean Brașov, din martie 1947 până în februarie 1948 responsabil țărănesc în județul Brașov, după care a devenit membru în biroul județean Năsăud.
5. Ghelase Georgică, responsabil țărănesc, subofițer, intrat în partid în octombrie 1946, origine socială țărănească, român; din octombrie 1946 până în septembrie 1947 instructor județean la secția organizatorică, după care a fost promovat în biroul județean la secția țărănească.
6. Sărac Petre, responsabil tineret, agricultor, intrat în partid în ianuarie 1947, absolvent al Școlii medii de partid Constanța; de la 1 aprilie 1947 responsabil educativ și politic la plasa Lechința, apoi Școala medie Constanța până în septembrie 1947, după care membru în biroul plasei Șieu la secția organizatorică până în 5 ianuarie 1948 când a fost promovat instructor județean la secția țărănească; din 10 februarie în biroul județean la secția de tineret.
7. Pașcanu Ioan, responsabil sindical, mecanic, intrat în partid în aprilie 1946, origine socială muncitorească; din octombrie 1946 până în ianuarie 1947 responsabil organizatoric de celulă la Uzina de Apă Cluj, apoi responsabil organizatoric la sectorul V Cluj, în septembrie 1947 președintele consiliului sindical Bistrița și membru în biroul județean, din aprilie 1946.
8. Bălan Nicolae, responsabil la secția financiară, profesia electrician radiofonist, intrat în partid în iulie 1947, origine socială țărănească. Din august 1947 scos din producție ca responsabil la secția administrativă.
9. Mariașiu Aurelia, responsabil secția femeii, învățătoare, intrată în partid în aprilie 1947, originea socială: intelectualitate. Muncă pe linie de partid în U.F.D.R.
10. Bucur Ovidiu, instructor organizatoric județean, funcționar P.T.F., intrat în partid în mai 1946, origine socială mic-burghez; în trecut, secretar la Plasa Centrală, până în iunie 1947.
11. Istrate Nicolae, membru, grefier, intrat în partid în octombrie 1946, origine socială țaran mijlocăș. Secretar de celulă la „Justiție” și din octombrie membru în comitetul județean.
12. Rădulescu D. Ioan, membru, mecanic, intrat în partid în noiembrie 1946, origine socială muncitorească. În trecut responsabil organizatoric de celulă la „Rata” Cluj, apoi secretar la celula II C.F.R. Bistrița (1946-1948) unde funcționa și la data raportului.
13. Vianu Vasile, membru, medic, intrat în partid în mai 1945, origine socială mic-burghez. Membru în biroul de plasă Rodna din 1946, din același an și membru în comitetul județean.
14. Pop Ioan Aurel, membru, muncitor, intrat în partid în iulie 1945, origine socială muncitorească. Responsabil de cadre în biroul de celulă din 1945 până în aprilie 1946, apoi secretar la plasa Bârgău..
15. Căldare Ioan, membru, tâmplar, intrat în partid la 1 noiembrie 1946, origine socială muncitorească, președinte al sindicatului forestier Bistrița Bârgăului, din anul 1944.
16. Ileni Alexandru, membru, lăcătuș, intrat în partid în octombrie 1946, origine socială țărănească. Era secretarul sindicatului forestier din Ilva Mică și de la unificare instructor în comitet.
17. Urs Grigore, membru, agricultor, intrat în partid în mai 1946; secretar de celulă în Nepos din 1947, în anul 1948 a urmat o școală de „administrator de spital”.
18. Petra Ioan, membru, agricultor, intrat în partid în martie 1947.
19. Moga Teodor, membru, administrator financiar, intrat în partid în septembrie 1947, origine socială: intelectualitate.
20. Ruleanu Octavian, membru, profesor, intrat în partid în luna septembrie 1947, origine socială muncitorească.
21. Casian Nadejda, membru, învățătoare, intrată în partid în luna august 1946.
22. Haek Alexandru, membru, tipograf, intrat în partid în august 1947, naționalitatea maghiară, secretar de celulă de cartier în Bistrița.

Reperete de biografie politică ale conducerii Județenei Năsăud evidențiază cu prioritate două aspecte: originea socială și vechimea în partid, la care se poate adăuga nomenclatorul funcțiilor deținute. Pare evident ca un partid declarat de clasă trebuia să fie condus și la nivel județean de un reprezentant al clasei muncitoare. Stoica Iosif îndeplinea această cerință și era, probabil, cel mai vechi membru de partid din organizația județeană

P.M.R., chiar dacă partidul i-a încredințat varii demnități itinerante. Va rezista însă în fruntea Comitetului Județean Năsăud al P.M.R. doar câteva luni.

O anchetă a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, din perioada 3-16 aprilie 1948, semnată A. Farcaș, concluzionează cu gravitate sibilinică că în Județeană Năsăud „nu se poate spune că munca de partid este disperată”. Tovarășii însă „trăiesc într-o nebuloasă, nu au o muncă colectivă, nu au reușit să mărească vigilența membrilor de partid, nu au reușit să întărească controlul în muncă și aplicarea sarcinilor până jos și ca atare n-au reușit să definească cine sunt prietenii și cine dușmanii partidului nostru”.

O altă cauză a rezultatelor nesatisfăcătoare era identificată în personalitatea secretarului județean Stoica Iosif și, pe linie de consecință, a membrilor biroului politic județean. Conform raportului, Stoica Iosif își pierduse autoritatea, era izolat de cadrele de partid de jos, nu avea metode adecvate, avea o atitudine mic-burgheză. Secția de cadre condusă de deputatul Traian Iosif nu avea situații clare din punct de vedere birocratic, fiind o oglindă a felului cum era condusă. Probleme existau și pe linia R.E.A.Z.I.M.¹⁹-ului și cu împrăștiarile etc. Conducerea județene Năsăud a P.M.R. i se reproșa și situația din organizațiile județene ale Frontului Plugarilor și Uniunii Populare Maghiare. Chiar dacă președinte al Frontului Plugarilor era Popa Ilie, un om sărac, acesta nu colabora cu partidul. Cât privește conducerea U.P.M., președintele Imre Gabor era un fost hortist, chiabur cu 40 de jugăre, care se înconjurase cu elemente dușmănoase în frunte cu preoții catolici. Atitudinea revizionistă a președintelui U.P.M., Imre Gabor, nu este menționată în raportul activistului trimis de C.C. Totuși, ea fusese semnalată de Stoica Iosif într-un raport din 1 aprilie 1948. În comuna Jeica, la inițiativa U.P.M., se ieșise la alegerile din martie cu drapel maghiar.

Propunerile delegatului C.C. al P.M.R., însușite de conducerea centrală a partidului, vizau în primul rând schimbarea secretarului politic județean Stoica Iosif, a secretarului organizatoric Hodor Flaviu și a secretarului de cadre, deputatul Traian Iosif. Stoica Iosif, element cinstit și devotat, „lipsit de metodă în munca organizatorică și politică”, trebuia scos de la conducerea județenei de partid, însă nu avea un înlocuitor în județ. Mateescu Aurel, trimis de la Brașov, nu avea prestația de secretar de județ fiind „puțin sectar și clevețitor”. Hodor Flaviu de la sectorul organizatoric „cunoaște munca în județ, are și pregătire politică, dar are și o mentalitate mic-burgheză, nu suferă critica și cam încăleacă pe tovarăși în muncă, cam atotștiutor”; trebuia și el schimbat și pus într-un post de execuție, propunându-se postul de director la Regna²⁰.

La 9 iulie 1948, în urma unor dispoziții ale Comitetului Central al P.M.R., conducerea județeană a P.M.R. a fost reorganizată. Și-au pierdut funcțiile deținute următorii: Stoica Iosif, secretarul politic județean, Hodor Flaviu, responsabil organizatoric, Ghelase Georgică, responsabilul pe linie țărănească, iar Traian Iosif, secretarul de cadre, a fost mutat ca instructor județean la secția organizatorică. Secretar al Comitetului Județean Năsăud a fost numit Dobre Dumitru, ca responsabil organizatoric Mateescu Aurel, responsabil cadre Guran Ioan, la propagandă și agitație Achim Teodor în locul lui Mateescu, iar responsabil al secției țărănești a fost numit Sângeorzan Lazăr²¹.

Noul secretar al Comitetului Județean Năsăud al P.M.R., Dobre Dumitru, semnalat în misiune încă din luna mai în unele rapoarte ale organizațiilor de plasă, și-a început cariera în județ printr-un război cu geografia administrativă și limba română! Odată cu înscăunarea lui, rapoartele poartă antetul „Comitetul Județean Bistrița”, județ inexistent! Pe cât de dictatorial, pe atât de ignorant, individualitatea acestui ins se „remarcă” prin lipsa priceperii înțelesului limbii române, la un nivel care să depășească termenul jalnic. Probabil, nici antecesorul nu strălucea prin elocvență, dar rapoartele care îi poartă semnătura au o logică, chiar aparținând limbii de lemn! Dacă omul se poate cunoaște prin cuvânt, este suficient să urmărești firul absurd al exprimării trimisului de la centru, pe care dactilografele nu au îndrăznit să-l corecteze²²! Mai menționăm că soția secretarului politic, Dobre Elena, conducea comisia culturală și artistică din secția județeană de propagandă!

19 *Regia Autonomă a Exploatărilor Agricole, Zootehnice a Industriilor Agricole și Mașinilor* - înființată la 27 noiembrie 1946.

20 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 42-46.

21 *Ibidem*, dosar 31, f. 42.

22 În raportul de activitate pe luna octombrie, la punctul „sarcini care ne stau în față”, după dactilografierea conținutului raportului, secretarul politic Dobre a adăugat cu stiloul și următoarea sarcină: *Asigurația bunei desfășurări a programului care privește buna desfășurare a săptămâni prieteni Rom Sovietică*. Vezi în fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosarul 44, f. 22.

Conducerea Județenei Năsăud a convocat în 27 iulie 1948 o ședință lărgită la care au mai participat și secretarii organizațiilor de bază din Bistrița. Din partea Comitetului Central al P.M.R. a fost prezenți activiști de la direcția organizatorică, de cadre și administrativă, șeful delegației fiind Olteanu Ioan. Raportul secretarului Dobre Dumitru a fost unul nimicitor față de vechea conducere a județenei. Elementele strecurate în partid, străine de clasa muncitoare, au împiedicat ca realizările „poporului muncitor” să aibă „un caracter de luptă de clasă împotriva reacțiunii, împotriva dușmanilor poporului”. Stoica Iosif și Hodor Flaviu, căzuți în îngâmfare, au inițiat cultul personalității, la mitinguri strigându-se și lozinca „Stoica, Hodor și Partidul”. De asemenea, nu au promovat în munci de răspundere „elementul muncitoresc”, precum și țărani săraci și cinstiți. Situația era mai gravă la organizațiile de masă, în primul rând sindicatele, cureaua de transmisiune a partidului, conduse la nivel județean de Pașcanu Ioan. Cei aflați în fruntea sindicatelor păstrau legătura cu reacțiunea, aveau o mentalitate străină fiind în slujba dușmanului de clasă, mai ales prin politica de „împăciuire de clasă”. În conducerea U.T.M. se găseau agenți ai dușmanului de clasă, cu o mentalitate naționalistă. Fostul secretar U.T.M. transformase sediul organizației în depozit de arme pentru „organizația subversivă Sumanele Negre”, iar frații Cojocar, arestați între timp, răspândiseră zvonuri favorabile acesteia. Frontul Plugarilor, „de jos până la Consiliul Județean”, era condus numai de „chiaburi și popi catolici” etc. Concluziile finale au fost trase de Olteanu Ioan care punând în balanță „realizările și lipsurile”, cele din urmă au fost mai grele. Au fost trasate diferite sarcini, ședința din acea seară fiind „o învățătură pentru toți” etc.²³

În luna iulie a fost schimbată și „clica” din biroul plasei Năsăud, condusă de secretarul Cicșa Titus care avusese „o purtare dictatorială, arogantă și îngâmfată”. Pe lângă secretarul plasei au fost înlocuiți Kain Adolf, secretarul secției cadre, care deținea o prăvălie unde făcea „comerț negru”, și Wolf Eugen, responsabilul administrativ, care demonstrase „o purtare teroristă și se ocupa cu afaceri necinstite”. Toți aceștia au fost deferiți secției județene de cadre pentru anchetă²⁴.

Nu poate fi exclus ca această decapitare a organizației județene Năsăud a P.M.R. să fie o consecință a unei inițiative locale de dinaintea alegerilor din martie 1948. La 22 martie 1948 secretarul politic Stoica Iosif semna o adresă către C.C. al P.M.R. prin care Istrate Rudolf și Țăranu Macedon erau „trimiși la București la C.C. P.M.R. pentru rezolvarea problemei impozitului asupra satelor de munte”, considerat injust. Comitetul Central al P.M.R. era rugat să dea posibilitatea tovarășilor trimiși să prezinte cererea ministrului de finanțe Vasile Luca, „care cunoaște situația”²⁵. Probabil că această încălcare a centralismului democratic, prin care organizația județeană sugera conducerii măsuri care țineau de resortul centrului trebuia sancționată. După cum rezultă din documentele anchetei C.C. al P.M.R., din luna aprilie 1948, raportorul fusese trimis de Vasile Luca. În orice caz, secretarul județenei, Stoica Iosif, intrase în vizorul conducerii P.M.R., iar lipsa de fermitate în ducerea luptei de clasă și atitudinea împăciuitoare nu puteau rămâne nesancționate.

Conducerea politică județeană nu va mai cunoaște schimbări majore până la 6 decembrie 1948, când secretarul secției organizatorice, Mateescu Aurel, a fost pus la dispoziția Comitetului Central. Bolnav de tuberculoză, aflat și într-o criză sufletească - în fața bolii și a morții conștiința vinovată este bântuită de gânduri negre - este înlocuit cu Magaș Iosif, călit în lupta de clasă din Valea Jiului.

Cutremurul de la vârful județenei de partid s-a răsfânt însă și în teritoriu. În luna septembrie 1948 a fost constituită o comisie, din câte un reprezentant al secției de cadre și secției organizatorice, care a trecut la verificarea comitetelor de partid de la nivel de plasă. Anterior, fuseseră înlocuiți secretarii de partid ai organizațiilor de plasă. Schimbările au mers până la nivelul organizațiilor de bază, în 52 dintre acestea punându-se la conducere „elemente sărace și cinstite”. Reorganizările s-au făcut prin „verificări temeinice întocmindu-li-se dosare noilor conducători ale organizațiilor de bază”. Au fost făcute și 56 de excluderi în județ, unele pe baza unor demascări²⁶.

Alegerile parlamentare din 28 martie 1948

La nici un an și jumătate de la precedentele alegeri parlamentare, în care Partidul Național Țărănesc condus de Iuliu Maniu zdrobise în județul Năsăud alianța numită Blocul Partidelor Democratice, au fost

23 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 98-103.

24 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 31, f. 42.

25 ANBN, fond Comitetul Electoral al județului Năsăud, dosar 240, f. 159.

26 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 133.

organizate noi alegeri. Parlamentul nou ales urma să adopte Constituția Republicii Populare Române. Starea de spirit a populației însă se schimbase în bună măsură. Pe alocuri, resemnarea se furișase în locul combativității. Ultimele evenimente interne, precum și dominația U.R.S.S. asupra unei mari părți a Europei, dovedeau că regimul era în curs de consolidare. O nouă confruntare de tipul celei din 19 noiembrie 1946 nu mai era posibilă. Partidele politice istorice în frunte cu Partidul Național Țărănesc fuseseră interzise. Rapoartele județenei de partid semnaleză numeroase incidente provocate de „reacțiune”, totuși concluzia care se desprinde era că puteau stăpâni situația. Cu toate acestea, comuniștii își vor ascunde fața sub o alianță de conjunctură numită Frontul Democrației Populare. Pentru a nu candida singuri, au depus în județ și o listă de „independenți”.

Frontul Democrației Populare era compus din Partidul Muncitoresc Român, Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară și Partidul Național Popular. În fruntea Consiliul Județean al F.D.P. erau următorii: Stoica Iosif, președinte, Mreneș Nicolae, secretar, apoi Mateescu Aurel, Pop Ilie, Titus Pop, Boca Pompei, Imreh Gabor și Toth Anton în calitate de membri. Titus Pop apare semnalat și ca secretar, el menținând legătura cu conducerea centrală a F.D.P.

Un raport general al direcției organizatorice din Județeană Năsăud, cu referire la alegerile din 1948, afirma că la 3 martie 1948 a început campania electorală. „Astfel în noaptea de 3 spre 4 au fost mobilizați în orașul Bistrița 300 de membri de partid necesari pentru depunerea listelor nr. 1 și nr. 2”. În dimineața zilei de 4 martie populația din Bistrița a fost adunată pentru o manifestație dedicată depunerii listelor electorale. Biroul Județean P.M.R. a desemnat, din rândurile sale, câte un responsabil pentru fiecare plasă. Plasele au fost împărțite în sectoare având câte un responsabil dintre membri biroului de plasă. La nivel inferior, în fiecare comună, cu munca de lămurire și îndrumare au fost însărcinați doi îndrumători: secretarul organizației de bază și un reprezentant al Frontului Plugarilor. Au fost organizate ședințe de prelucrare la reședința sectoarelor de plase. În toată campania electorală au fost convocate 18 adunări electorale, la care au participat 35000 de cetățeni. În ziua alegerilor organizațiile de bază și îndrumătorii au avut sarcina să mobilizeze masele pentru prezentarea la secțiile de votare etc.²⁷.

La Biroul Electoral al Județului Năsăud au fost depuse în data de 4 martie 1948, la ora 9, două liste electorale. Lista care va primi numărul 2, „lista pentru independenți”, a fost depusă prin Rădulescu Ioan, membru al Comitetului Județean P.M.R., și Oprea Pompiliu, având următorii candidați:

Călin Ioan, șef secție în Prefectura Bistrița din partea M.A.I.

Berbescu Cornel, șef birou la Administrația financiară Bistrița, Ministerul de Finanțe

Nilaș Carol, șef birou la Primăria Bistrița din partea M.A.I.

Vintilă Gheorghe, șef secție la Administrația financiară Bistrița, Ministerul de Finanțe

Cât de independenți erau tovarășii de pe lista electorală nr. 2 poate fi dovedit și prin faptul că ei pot fi întâlniți în tabelul cu președinții și secretarii secțiilor de votare. Vintilă Gheorghe este al doilea pe lista președinților secțiilor de votare, iar ceilalți au fost desemnați secretari ai secțiilor de votare. O tovarășă de viață, Călin Cornelia, probabil soția celui din prefectură, era și ea secretară într-o secție de votare, în timp ce Nilaș Lucia, P.M.R., este pe locul doi în lista delegaților și asistenților pentru orașul Bistrița. De altfel, doar Călin Ioan (nu știm dacă este vorba despre candidat) este semnalat cu activitate electorală în favoarea listei nr. 2, dar integrat unui mic grup de membri P.M.R. cu o conduită incorectă în ziua alegerilor.

Lista electorală nr. 1, aparținând Frontului Democrației Populare, a fost depusă de Stoica Iosif și Hodor Flaviu. Candidații F.D.P. au fost următorii:

Popa Emil, Partidul Muncitoresc Român

Nechiti Gheorghe, Frontul Plugarilor

Traian Iosif, Partidul Muncitoresc Român

Mreneș Nicolae, Frontul Plugarilor

La 10 martie 1948 Direcția de propagandă și agitație din P.M.R. a difuzat *Teza pentru prelucrarea manifestului F.D.P. și a proiectului de constituție*. Se afirma că „Frontul Democrației Populare este expresia voinței neclintite a întregului popor de a lichida cu desăvârșire toate resturile fasciste și reacționare din țara noastră și de a înăbuși în germen orice încercare de a-și ridica capul”. În prima parte se expuneau în 13 puncte succesele regimului. Prima realizare o constituia „înlăturarea guvernelor reacționare, precum și a clicilor reacționare din guvern și instalarea în fruntea țării a unui guvern care reprezintă interesele celor ce

27 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 15-17.

muncesc de la orașe și sate”. Înfăptuirile guvernului Groza erau următoarele: reforma agrară, legea circulației bunurilor agricole, reforma monetară, ridicarea producției, credite pentru țărănime, înlăturarea monarhiei etc. Se susținea că proiectul de constituție era cel al unui popor liber și stăpân pe destinele sale etc.²⁸.

Planul de muncă pentru campania electorală, în perioada 9-28 martie, avea următoarele sarcini:

1. pregătirea materialelor și verificarea îndrumătorilor responsabili în județ, ceea ce presupunea și scoaterea din producție a 2-3 activiști în fiecare plasă.
2. popularizarea realizărilor guvernului Groza, prelucrarea manifestului program al F.D.P. și a proiectului de constituție.
3. popularizarea candidaților și a semnelui electoral „soarele”, întruniri mari în perioada 20-28 martie.
4. numirea unui responsabil cu conducerea și îndrumarea în fiecare plasă.
5. mobilizarea populației pentru înscrierea în registrul electoral și ridicarea certificatelor de alegător.

Materialul pentru campania electorală trebuia adunat până în data de 12 martie, iar responsabili au fost desemnați Mateescu Aurel, Ștefan Pop și Titus Pop. Verificarea îndrumătorilor revenea unei comisii din Comitetul Județean P.M.R., fiecărei plase fiindu-i repartizat un tovarăș din biroul politic județean. Au fost stabilite centre pentru mobilizarea localităților și au fost desemnați vorbitori. De exemplu, la Lechința trebuiau mobilizate localitățile: Vermeș, Sângeorzul Nou, Corvinești, Sâniacob, Moruț, Enciu și Bidiu iar vorbitori au fost numiți Nechiti Gheorghe și Mariașiu Aurelia²⁹.

Candidaților Frontului Democrației Populare din județul Năsăud: Popa Emil, Gheorghe Nechiti, Traian Iosif și Mreneș Nicolae li s-a făcut o intensă propagandă. Într-un manifest al F.D.P., în care locuitorii județului era chemați să voteze lista nr. 1, cu semnul electoral „soarele”, sub îndemnul mobilizator „iată cui dăm voturile noastre”, existau și repere de biografie „revoluționară”:

- Popa Emil³⁰, muncitor, membru în Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român, fiu de miner din jud. Alba, fost lăcătuș la atelierele C.F.R. din Cluj, unde s-a remarcat în februarie 1933 când era membru în Comitetul regional de acțiune a P.C.R. „Pentru lupta hotărâtă împotriva exploatarei poporului, în 1934 este arestat de poliția regimului moșierilor și bancherilor și este condamnat la 4 ani de închisoare. Călăii poporului de atunci vroiau să-l extermine, l-au purtat dintr-o închisoare în alta. Cu toate suferințele îndurate el rămâne același apărător al oamenilor muncii. În 1939 organizează muncitorii din București și conduce muncitorii de la fabrica «Metaloglobus» în lupta pentru o viață mai bună și pentru a opri aruncarea țării noastre împotriva Uniunii Sovietice”. A fost arestat și în 1940 și „aruncat în lagărele antonesciene”. În anul 1946 a fost ales deputat de Târnava Mică.
- Gheorghe Nechiti, membru în Comitetul Executiv al Frontului Plugarilor, director al ziarului *Frontul Plugarilor*. Era născut la Mocod cu studii la Năsăud și Cluj. „Trimis pe frontul de răsărit în 1942, cade prizonier. Încadrat în mișcarea antifascistă, ia parte activă la formarea primei divizii voluntare românești, *Tudor Vladimirescu*, care luptă împreună cu eroica Armată Roșie pe frontul împotriva Germaniei fasciste, pentru eliberarea Ardealului”. A fost avansat până la gradul de maior fiind decorat cu medalia *Steaua Roșie*. În anii 1945-1946 a lucrat în conducerea Tineretului Progresist și Sătesc, iar după alegerile din noiembrie 1946 era deputat în parlament.
- Traian Iosif, muncitor, membru în Comitetul Județean Năsăud al Partidului Muncitoresc Român. Era născut la Romuli, din părinți muncitori, iar din 1923 a dus „lupta pentru a organiza muncitorii din Fabrica de cherestea de la Deda-Bistra, județul Mureș. Ia parte activă la toate grevele care au fost pe Valea Mureșului între anii 1923-1928, pentru a îmbunătăți traiul oamenilor muncii”. În anul 1940 a fost arestat de jandarmii hortiști, tot din acel an fiind încadrat la Fabrica de cherestea din Ilva Mică, „care în prezent lucrează cu sapte gatere asigurând pâinea celor 500 de muncitori”.
- Mreneș Nicolae, învățător, fiu de țărani din localitatea Mintiu. Încă din Școala Normală din Năsăud „este urmărit pentru activitatea sa democratică și pentru lupta lui de a organiza țărănimea noastră.

28 ANBN, fond Comitetul Electoral al județului Năsăud, dosar 240, f. 80-82.

29 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 13-17.

30 Popa Emil (1909-1978) a fost membru în CC al PCR și PMR în perioada 1945-1955 iar apoi membru al Comisiei Centrale de Revizie (1955-1960) și (1965-1978). A fost deputat de Târnava Mică (1946-1948), Năsăud (1948-1952), Abrud (1952-1957, Negrești (1957-1961). Vezi, sub egida CNSAS, *Membrii CC al PCR (1945-1989)*, Dicționar, coordonat de Florica Dobre, p. 477, în www.cnas.ro/documente/20

Este un bun învățător și luminător al poporului. A activat ca învățător în comunele Sântioana, Târpiu, Telciu și Ragla din județul Năsăud". S-a implicat în reforma agrară, iar din anul 1946 a fost ales secretar județean al Frontului Plugarilor³¹.

Material electoral a fost trimis în abundență de la București, în mai multe rânduri. În 18 martie 1948, centrala F.D.P. expedia următoarele cantități: 2000 broșuri cu manifestul-program, 4000 de afișe, 13000 proiecte de constituție, 25000 fluturași în limba română și 1000 în maghiară, 5000 „Vestea satelor”, 3000 afișe - *sub steag cu soarele*, 3000 afișe pentru tineret etc. Anterior, în 3 martie, fuseseră trimise 36000 de insigne, dar până la alegeri numărul lor s-a dublat, 9000 ilustrații tovarășești, dar și 2000 de liste de subscripție etc.³²

Planul campaniei electorale pentru orașul Bistrița avea trei obiective: 1. prelucrarea proiectului de constituție și a manifestului program al F.D.P., popularizarea candidaților și realizărilor guvernului Groza; 2. mobilizarea cetățenilor pentru înscrierea în registrele electorale; 3. organizarea de echipe artistice, culturale, fanfare etc. pentru ziua de 28 martie 1948. Responsabilul pentru Bistrița din partea Consiliului Județean F.D.P. a fost Pașcanu Ioan³³.

În orașul Bistrița, în timpul campaniei electorale, a fost transmis programul postului de radio din Brașov, prin intermediul societății radiofonice *Man și Barabas*. Prin megafoanele proprii, ale F.D.P., era transmis programul electoral. Acesta fusese compus de către secția propagandă și agitație din P.M.R.. Se începea cu lozincile: *Trăiască Republica Populară Română! Trăiască Frontul Democrației Populare! Trăiască Marea Adunare Națională!* Se continua cu proiectul de constituție și cu precizările „tovarășului” Gheorghe Gheorghiu-Dej. Printre altele se spunea electoratului că: „în noua constituție va trebui să fie înscris că în Republica Populară Română, toată puterea de stat emană de la popor, aparține poporului și este exercitată prin organe alese de către popor”. Constituția va proclama egalitatea în drepturi pentru toți cetățenii fără nici o deosebire, muncii i se va da locul care i se cuvenea, fiind înscrisă în constituție obligația statului „ca poporul să aibă puțința materială de a se bucura de aceste drepturi” etc. Se relua apoi transmiterea de lozinci printre care și *Trăiască candidații de pe lista F.D.P. din județul Năsăud în frunte cu Popa Emil! Trăiască Uniunea Sovietică eliberatoarea poporului român, sprijin al păcii și independenței popoarelor!* etc. Din proiectul de constituție era citite articole dedicate țăranilor, femeilor, meseriașilor, tinerilor, intelectualilor. După fiecare capitol se citea o parte din precizările făcute de Gheorghe Gheorghiu-Dej, în Scânteia nr. 1074. Programul electoral se încheia cu un îndemn față de muncitori, țărani, meseriași și intelectuali: *Frontul Democrației Populare vă cheamă la muncă și luptă pentru întărirea și dezvoltarea Republicii Populare Române, pentru crearea unei vieți prospere și fericite poporului român*. Apoi, urmau 16 lozinci și îndemnuri³⁴.

În ceea ce privește lozincile din campania electorală, secția propagandă și agitație a stabilit un număr de 12 asemenea anexe electorale, cu nota ca doar acelea să fie utilizate, revenind mai apoi asupra a trei dintre ele care au fost barate. Cele oprite au fost: *Trăiască Republica Populară Română, patria libertăților! Trăiască alianța dintre muncitori, țărani și intelectuali! Trăiască Republica Populară Română, patria celor ce muncesc!*

Popularizarea semnelor electorale, soarele, era un alt obiectiv în alegerile din 1948. Aceasta se făcea de către grupele de șablonare, dar și de către echipele zise „artistice și culturale”. O poezie a lui Aurel Baranga, *Soarele*, servea acestui scop³⁵. În fiecare zi trebuia recitată câte o strofă cu conținut mobilizator. De exemplu, în data de 18 martie, strofa următoare:

*10 zile ne despart
Pân' la 28 de Mart
Cine vrea drept la odihnă
Viață bună, viață-n tihnă
Va vota pentru popor
„Soarele” liberator.*

31 ANBN, fond Comitetul Electoral al județului Năsăud, dosar 240, f. 88-89.

32 ANBN, fond Consiliul Județean Năsăud al Frontului Democrației Populare, dosar 1, f. 46.

33 *Ibidem*, f. 17

34 ANBN, fond Comitetul Electoral al județului Năsăud, dosar 240, f. 70-72.

35 *Ibidem*, f. 69.

O altă compoziție în versuri numită *Semnul nostru: Soarele* avea un conținut mai incisiv. Iată câteva versuri³⁶:

*Muncitori, țărani, soldați
Mâna dați-vă-nre frați
Voi poeți și învățați
Soare tânăr să votați.
Soare-mătură de raze
Pentru pungile prea grase
Soare-gioaga arzătoare
Bânelor reacționare
Brici de soare tăietor
Testelor de sabotor.*

Consiliul Național al F.D.P. i se raporta periodic cele mai importante aspecte din campania electorală de către secretarul județean al F.D.P., Titus Pop. Astfel, acesta transmitea centrului că în 21 martie 1948 „s-au ținut mitinguri mari populare în 10 centre în plășile Rodna, Năsăud și Bârgău”. Ar fi participat 17000 de cetățeni. Participarea a fost bună, „s-a făcut disciplinat, ordonat, venind cu lozinci și portrete”. Erau remarcate localitățile Tăure, Rusu Bârgăului și Salva, „deși în această comună influența maniștilor a fost mare”. În alte centre „participarea a fost mai mult simbolică – 40 cetățeni delegați”. Cea mai reușită adunare electorală a fost cea de la Năsăud unde ar fi participat 7000 de cetățeni. (Orașul avea sub 4000 de locuitori). „Fiind organizat de noi”, din public s-au ridicat și s-au demascat nedemnii. Cei supuși oprobiului au fost: un fost notar public, Luca, apoi Decei, inginer de ocol, și „legionarul Lucian Valea”. În afară de lozincile oficiale s-au auzit din public și altele precum: *Să știe popoarele că votăm cu soarele! Libertate-nre popoare, noi votăm cu sfântul soare!* etc. În general „agitația de la mitinguri a fost slabă. Țăranii încă nu sunt obișnuiți să strige lozinci”. Problemele ridicate la discuțiile de după întrunirile electorale erau mai degrabă de interes local. În Zagra și Năsăud s-a ridicat problema impozitelor prea mari, în Ilva Mică de ce nu vin prizonierii din război, precum și „de ce nu s-au plătit încă salariile la Fabrica de cherestea?” În Sângeorz-Băi femeile erau nemulțumite că nu se primise pensia etc.

Conform dispozițiilor primite de la F.D.P. București, în data de 25 martie trebuiau ținute întruniri închise, numai cu participare locală, în toate comunele mai importante din plasele Centrală, Șieu și Lechința. În toate aceste centre au fost trimise echipe culturale și vorbitori de la județeană de partid. Îndrumătorii, instructorii de plasă și județ, precum și activiștii veniți de la București trebuiau să asigure succesul adunărilor electorale.

Dacă ar fi să dăm crezare unui raport trimis secretarului F.D.P., Titus Pop, în toate comunele a fost o bună agitație „cu participarea aproape întregului sat”. Excepție au făcut bărbații din Blăjenii de Jos și Blăjenii de Sus și ei absentând motivat, făcând muncă voluntară. În legătură cu mitingurile din 25 martie s-au semnalat unele aspecte negative pe care raportorul ține să le menționeze:

- În comuna Budacu de Sus, un membru în biroul celulei de partid, Redac Solomon, care și-ar fi însușit 20 iugăre de pământ, „a fost complet pasiv, nevrând să ajute la mobilizarea oamenilor”. Va fi sancționat după alegeri.
- Membrul de partid și în comitetul de plasă, Gheorghe Căpitan, din Buduș, nu a voit să lucreze nimic în campania electorală. Mai mult, împreună cu învățătorul Drăguș Ioan, „care a lipsit de la miting”, a ridicat peste stradă o lozincă *VOTAȚI SOARELE*, în care ochiul manist era încadrat în litera A.
- Măsuri speciale s-au luat pentru comuna Rebra unde manistul Isip Dumitru care avea armă a declarat că „în decurs de 24 de ore pe timpul alegerilor are voie să facă ce vrea”. Împreună cu maniștii Măte Nicolae, Măte Ștefan și Onoe Dumitru, „care s-au bătut și-n alegerile trecute, au murdărit cu noroi șablonul nostru și tot cu noroi au făcut *ochiul*”. Șeful de post din comună nu a apărut „democrația” nici la alegerile trecute.
- Notarul Cosmi Adrian din Orheiul Bistriței, propus spre comprimare, a conturbat manifestarea din 25 martie, întrerupând vorbitorii. Numitul făcea mereu propagandă împotriva F.D.P.³⁷.

³⁶ *Ibidem*, f. 76.

³⁷ *Ibidem*, f. 105-106.

Un document al prefectului Boca Pompei, din 4 martie 1948, arăta că în județul Năsăud numărul alegătorilor rămași definitiv în listele de votare era de 78438, din care 6872 în mediul urban și 71566 în mediul rural. Numărul secțiilor de votare a fost stabilit la 36, din care 35 civile și una militară. În toate acestea s-au pregătit materialele necesare: gherete, urne, ștampile, tuș etc. Până la 22 martie 1948 au fost distribuite 74461 certificate de alegător³⁸.

Privitor la alegerile din 28 martie, cei doi lideri forte din P.M.R., Stoica Iosif și Hodor Flaviu, au prezentat rapoarte Județenei P.M.R. Năsăud. La 29 martie, Hodor Flaviu, sub numele conspirativ Flaviu 31, trimitea un raport despre serviciul de ordine din timpul campaniei electorale. Am preluat ceea ce am considerat mai relevant referitor la ziua alegerilor:

Ziua alegerilor a decurs în liniște fără nici un incident. Mobilizarea în secția de votare a fost bună, comunele prezentându-se încolonate cu lozinci și cu placate. S-a putut constata că reacțiunea a dat cuvânt de ordine de a se ridica cărțile de alegător și de a merge la secțiile de votare, însă de se vota cu lista nr. 2. În ziua alegerilor a fost lansat la unele secții de votare cum este Telciu, Rebrîșoara, Ilva Mică, Dumitrița zvonul că lista nr. 2 este a Frontului Plugarilor. Reacțiunea încercând să creeze o confuzie în ceea ce privește lista nr. 1 și lista nr. 2, la Rebrîșoara grupele noastre au reușit să identifice pe cel care a lansat zvonul în persoana lui Filimon Ioan din acea comună, membru al Frontului Plugarilor care a fost arestat și înaintat Siguranței. Capii reacțiunii cunoscuți în județ au fost urmăriți pentru a se vedea cu cine votează. S-a putut constata că în majoritatea cazurilor au votat cu lista nr. 1, prin aceasta urmărind ca să deruteze, însă în realitate încercând să împingă în față masele țărănești de a vota cu lista nr. 2. Luat în general pe județ cei care au votat în cea mai mare parte cu lista nr. 2 au fost din rândul femeilor...

Față de alegerile din 1946 se poate constata, ca schimbare fundamentală în atmosfera din județul nostru, după analiza făcută pe baza de realități constatate la secțiile de votare, numărul celor care au votat cu lista nr. 1 se ridică la mai mult de 50000. A rămas însă o masă destul de importantă din rândurile țărănimii care mai stau sub influență chiaburimii de la sate și a intelectualității dușmănoase regimului de aproximativ 19-20000. Faptul că alegerile au decurs în liniște, că masele s-au prezentat în mod organizat sub aspectul de sărbătoare la alegeri denotă că reacțiunea nu a avut curajul să treacă la acțiuni deschise, ci a adoptat metoda de a exploata existența listei nr. 2 pentru a lovi în regimul nostru³⁹.

La 2 aprilie 1948 prezenta un raport detaliat și secretarul politic Stoica Iosif. Datorită importanței lui ar merita prezentat în integralitate într-o anexă. În mod practic, expozeul secretarului Stoica confirmă fraudă de la alegerile din 1946, afirmând că situația politică a suferit schimbări fundamentale, iar populația care „în perioada campaniei electorale din 1946 a stat sub influența reacțiunii” trecuse sub influența P.M.R. și a organizațiilor de masă.

În perioada campaniei electorale din luna martie reacțiunea a continuat cu metoda de lansare de zvonuri, urmărind scopul de a dezorienta masele țărănești, de a le intimida și depărta de partidul nostru și organizațiile noastre. Zvonurile care au circulat în timpul campaniei electorale, ca acela a unui apropiat război [între] anglo-americieni și Uniunea Sovietică, a reîntoarcerii fostului rege Mihai în țară, a ocupării țării noastre de către trupele de parașutiști englezi și americani, precum și zvonul colhozului scot în evidență această încercare a elementelor reacționare. În rândul femeilor a fost lansat zvonul că toți copiii vor fi preluați de către stat. Prin intermediul sectelor religioase, mai ales a cea a martorilor lui Iehova, semnalăți în zona Bârgăului și partea de nord a plășii Năsăud, reacțiunea a urmărit să oprească masele țărănești de a se prezenta la secțiile de votare. De altfel în urma datelor și constatărilor făcute în ziua alegerilor a reieșit că membri acestor secte s-au abținut de la vot.

În ultimele zile ale campaniei electorale cu ocazia adunărilor pe comune au fost semnalate câteva cazuri izolate de manifestări deschise. Astfel în comuna Fiad și Ilva Mică, în primul caz o femeie și în al doilea caz un bărbat și-au manifestat deschis nemulțumirea față de regimul actual. În comuna Dumitra, în noaptea de 27-28 martie, echipele noastre de pază au descoperit un grup de 5 copii între 14-16 ani care au încercat să distrugă lozincile noastre. În urma cercetărilor făcute a ieșit în evidență că autorul principal a fost un cunoscut cap al reacțiunii Popârțac Macedon, care a montat prin promisiuni făcute copiilor întreaga acțiune. În ultimele zile a mai apărut semnul electoral ochiul șablonat fugitiv în câteva puncte din orașul Bistrița și câteva manifeste

38 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 470, f. 7-8.

39 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 44, f. 1-5

maniste vechi din cealaltă campanie electorală împrăștiate pe o singură stradă din oraș. În comunele Dumitrița și Budacul de Sus a apărut lozinca scrisă *Votați lista nr. 2 și nr. 3* precum și lozinca *Români nu votați*. Reacțiunea a dat o deosebită atenție listei nr. 2, încercând să determine masele țărănești de a vota cu această listă. S-au încercat diversiuni lansându-se zvonul că lista nr. 2 este lista Frontului Plugarilor. În ziua alegerilor au fost identificate câteva elemente la secțiile de votare Telciu, Rebrișoara, Feldru, Dumitrița care au îndemnat lumea să voteze cu lista nr. 2....

Față de alegerile din 1946 situația luată în general poate fi considerată ca mult îmbunătățită. Comunele care constituiau în acele alegeri puncte de sprijin importante ale reacțiunii ca și comuna Salva unde am avut 48 de voturi, Rebra cu 19 voturi, Ilva Mare cu 85 de voturi, Măgura Ilvei cu 73 de voturi, Maieru cu 36 de voturi, Dumitrița cu 146 de voturi, poziția noastră este schimbată fundamental și într-o continuă consolidare. Situația reală a voturilor din aceste regiuni arată că s-a reușit ca raportul de forțe să fie schimbat în favorul nostru obținându-se un procent de 62-65%⁴⁰.

Situația reală a rezultatelor scrutinului din martie 1948, din câteva secții de votare, o să o prezentăm mai jos. Să notăm mai întâi recunoașterea înfrângerii la alegerile din noiembrie 1946, făcută de cea mai înaltă autoritate politică din județ. Ea poate fi și probată cât se poate de simplu printr-o comparare cu datele transmise ca oficiale. În afară de Salva, unde în noiembrie 1946 s-a lăsat cu vărsare de sânge fiind „lovit de moarte tov. Casian Ioan care era președintele secției de votare”⁴¹, iar B.P.D. a recunoscut oficial că a obținut doar 46 de voturi față de P.N.Ț. cu 2634 și P.N.L. cu 747, în toate celelalte centre rezultatele au fost măsluite. În Rebra B.P.D. obținuse 19 voturi care s-au transformat în 39, în Maieru 36 care au devenit 869, în Dumitrița voturi reale 146, dar oficiale 1973 etc. Un document provenind de la Consiliul Județean Năsăud al Blocului Partidelor Democratice recunoștea înfrângerea din 1946, cu următoarele procente: P.N.Ț. – 51,69% (33600 voturi) față de B.P.D. 35,38% (23000 voturi). Cifrele „stabilite” ca oficiale la acele alegeri au fost următoarele: B.P.D. – 37277 voturi, iar P.N.Ț. Maniu – 21313 voturi⁴².

La alegerile din 28 martie 1948, aliații care au format Frontul Democrației Populare au candidat practic fără a avea opozanți, dar era să iasă pe locul doi! Dar, deja, aveau experiență în măsluirea fără scrupule a voinței populare, pe care pretindeau că o reprezintă.

- La secția de votare din Josenii Bărgăului, unde au votat cetățeni din Josenii Bărgăului, Mijlocenii Bărgăului și Susenii Bărgăului, un raport de activitate datat 29 martie 1949 menționează rezultatele reale și pe cele înscrise în procesul verbal final.
  1. Rezultatul real: lista nr. 1 a obținut 920 de voturi, iar lista nr. 2 a obținut 1111 voturi, voturi anulate 47, iar neexprimate 28. Total voturi exprimate 2103.
  2. Rezultatul înscris în procesul verbal ca oficial: lista nr. 1 - 1915 voturi, lista nr. 2 – 113 voturi, voturi anulate 47, iar neexprimate 28. Total voturi 2103.
- În Prundu Bărgăului au votat pe lângă cei din localitate și electorii din Bistrița Bărgăului, fiind înscrși în listele de votare 3638 cetățeni. Votanți din Prudu Bărgăului au fost 1602, din care 1000 au votat cu candidații F.D.P. iar 571 cu independenții, voturi anulate 31. Din cei 1540 alegători din Bistrița Bărgăului au votat cu Frontul Democrației Populare 1002, iar pentru lista nr. 2 un număr de 492 alegători.
- La secția de votare din Mocod au fost exprimate 1442 voturi pentru lista F.D.P., iar pentru lista „independenților” un număr de 1008 voturi.
- La secția de votare din Năsăud, lista nr. 1 a întrunit 1910 voturi, iar lista nr. 2 a obținut 968 de voturi, dintr-un total al voturilor exprimate de 3128. Rezultatele trecute ca oficiale: lista nr. 1 - 3676 voturi, iar pentru lista nr. 2 au fost înscrise 15 voturi; total voturi exprimate 3710!
- La secția de votare din Dipșa au votat localitățile: Tonciu, Albești, Herina, Galații Bistriței și Dipșa. „Rezultat la despuieră urnei”: lista nr. 1 – 1040 voturi, lista nr. 2 – 445 voturi.

40 *Ibidem*, f. 6-11.

41 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 31, f. 67.

42 ANBN, fond Comitetul Electoral Județean al Blocului Partidelor Democratice, dosar 1, f. 121-122. Vezi rezultatele oficiale ale alegerilor din 19 noiembrie 1946 și în: Ioan Sigmirean și Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte*, Editura Răsunetul, Bistrița, 2001.

- La secția de votare Șieu unde au votat localitățile Șieu, Șoimuș, Ardan și Lunca rezultatele au fost următoarele: lista nr. 1 - 797 voturi iar lista nr. 2 - 704 voturi⁴³.
- Sub indicativul „SECRET”, Mariașiu Nicolae - probabil soțul tovarășei Mariașiu Aurelia din biroul P.M.R. Năsăud - membru al P.M.R. și delegat din partea Consiliului Județean F.D.P. la secția de votare din Rodna, își prezenta raportul la 29 martie 1948 șefului de partid, Stoica Iosif: Votarea a decurs normal, fără incidente, neobservând vreo atitudine „antidemocrată”. „Am constatat însă că populația de origine etnică română nu s-a prezentat în masă în prima oră a dimineții. După câte am auzit prin mulțime, aflându-se că există și lista nr. 2 populația a început să vină la vot, astfel că rezultatul scrutinului a fost după cum urmează:

Situația reală a scrutinului

Lista nr. 1 a obținut voturi: 1196

Lista nr. 2 a obținut voturi: 1102

Buletine de vot anulate: 141

Am constatat în urma celor de mai sus că în această comună mai sunt încă mulți reacționari... Rezultatul definitiv, oficial stabilit, al scrutinului este următorul:

Lista nr. 1 – 2268

Lista nr. 2 – 104

Anulate – 93

Comisiunea de votare la această secție a fost compusă din:

Olteanu Petre procuror la Tribunalul Năsăud ca președinte

Cosma Nicolae prim-secretar al Parchetului ca secretar”⁴⁴.

Rezultatele reale din celelalte secții de votare nu le cunoaștem, dar ele nu puteau fi sensibil diferite de cele pe care l-am prezentat, așa că procentul de 62-65% în favoarea F.D.P., cât socotea Stoica, probabil că nu este tocmai real. Aceasta ca să nu mai insistăm asupra modalităților cum ar fi fost el atins. Pe de altă parte, din raportul lui Stoica din 2 aprilie rezultă că în numeroase localități situația era „încă slabă”, fiind necesare măsuri pentru „a determina o schimbare a situației politice în favorul nostru”. Considerăm că în localitățile enumerate mai jos F.D.P. pierduse alegerile din 1948 în favoarea independenților: Telciu, Runcu Salvei, Bichigiu, Sângeorz-Băi, Feldru, Maieru, Rusu Bârgăului, Josenii Bârgăului, Șieuț, Budacu de Sus și Ragla. Ele au fost localitățile în care situația în urma alegerilor era apreciată drept slabă de către Stoica Iosif și unde trebuia schimbată în folosul F.D.P. sau mai bine zis al P.M.R.⁴⁵.

Cât despre rezultatele oficiale ele dau peste 90% din voturi candidaților F.D.P. Un oarecare Gheorghe Ioan, delegat din partea Uniunii Miniere din România în județul Năsăud, prezent în plasa Rodna în timpul alegerilor, comunica la 31 martie rezultatele oficiale din această plasă. Media, pe care am calculat-o pentru cele opt secții de votare, pentru lista nr. 1, este de 91,28%⁴⁶. Rezultatul oficial, la nivelul întregii țări, a fost de 93,2% pentru candidații Frontului Democrației Populare.

Munca de partid

Lună de lună, Comitetul Județean Năsăud al P.M.R își întocmea o „fișă de muncă”, care cuprindea sarcinile generale ale organizației județene și sarcini speciale, acestea din urmă aparținând secțiilor județenei de partid: organizatorică, educație politică, de cadre, feminină, de tineret, țărănească, sindicală.

Fișa de muncă pe luna aprilie 1948 avea următoarele sarcini generale:

1. Mobilizarea maselor și întreg aparatul administrativ în campania de însămânțări și reconstrucții cât și îmbunătățirea situației economice, accentuând asupra:

a) însămânțările în baza planului de gospodărie

b) R.E.A.Z.I.M. în special viile

43 ANBN, fond Consiliul Județean Năsăud la Frontului Democrației Populare, dosar 1, passim.

44 *Ibidem*, f. 105-106.

45 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 44, f. 5.

46 *Ibidem*, f. 157.

- c) Clarificarea situației în unificarea și conducerea cop. Regna pentru îmbunătățirea situației în general, cât și pentru îmbunătățirea calitativă a producției.
- 2. Șantierul „Vasile Luca” Salva-Vișeu.
  - a) Situația economică alimentară
  - b) Situația sanitară
  - c) Situația organizatorică
  - d) Voluntariatul
- 3. Consolidarea politică, organizatorică a județului bazat pe părțile pozitive și în special pe slăbiciunile reieșite din campania electorală⁴⁷.

Sarcinile speciale erau detaliate pe secții. Astfel, în aceeași lună, secția organizatorică își propusese antrenarea organizațiilor de partid în campania de însămânțări, antrenarea celulelor de la fabricile forestiere în mărirea producției, organizarea celulelor de cartier din Bistrița, terminarea organizării P.M.R. la sate, controlul mai des al ședințelor de plasă etc.

Secția de educație politică, adică propagandă și agitație, își planificase verificarea temeinică și activizarea îndrumătorilor în munca de reconstrucție și în campania de însămânțări, deschiderea de cursuri serale la sate (patru pe fiecare plasă), prelucrarea statutului P.M.R. și a raportului prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, prelucrarea în celulele de partid a precizărilor acestuia despre alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, studiu individual, ședințe cu responsabilii din plase etc.

Secția de cadre avea în plan în luna aprilie următoarele: verificarea și excluderea celor care s-au abătut de la linia partidului în campania electorală, întocmirea unei evidențe cu toate „elementele dușmănoase” din județ, evidența și caracterizarea fiecărui funcționar din aparatul administrativ. Celelalte secții ale județenei Năsăud aveau și ele în plan probleme specifice domeniului, chiar dacă problema reconstrucției și campania de însămânțări erau aspecte comune⁴⁸.

Din raportul politic pe luna iunie 1948 rezultă că Județeană Năsăud a avut în vedere trei probleme considerate centrale: scoaterea țăranimii sărace de sub influența chiaburimii, un plan de reconstrucție în întâmpinarea zilei de 23 august, și munca voluntară, respectiv mobilizarea tineretului pe șantierul Salva-Vișeu, dar și pe șantierul Bumbăști-Livezeni.

În perioada 27 iunie - 24 iulie 1948, Trofim Petre, din partea Comitetului Central al P.M.R., a fost prezent în organizația județeană Năsăud a partidului având următoarele sarcini: 1) participarea la ședința Comitetului Județean P.M.R. pentru a se asigura o însușire temeinică a rezoluției Plenarei a II a C.C. al P.M.R., pregătirea și instruirea tovarășilor pentru o bună prelucrare în organizațiile de plasă și în cele de bază; 2) prelucrarea Rezoluției Biroului Informativ asupra situației din Partidul Comunist Iugoslav; 3) activizarea organizațiilor de tineret, în special a U.T.M., cunoașterea și îndrumarea muncii pe șantierul de voluntari Salva-Vișeu.

Raportul său de activitate înaintat Comitetului Central este o analiză a situației partidului la nivel județean. Nu a putut participa la ședința județenei de partid pentru că aceasta fusese ținută sâmbătă, în 26 iunie, iar nu duminică 27 iunie cum fusese hotărârea C.C., de aceea nu și-a dat seama cum a fost însușită Rezoluția P.M.R. la nivelul Comitetului Județean Năsăud. Duminică, 27 iunie, a fost inaugurată Școala de zbor fără motor „Vasile Luca”. Județeană de partid îi pregătise un program de ședințe și deplasări în care s-a încadrat. A vizitat Plasa Șieu, unde s-a întâlnit cu secretarii organizațiilor de bază, participând și la ședințe de partid. În urma notei telefonice primite de la C.C. a fost la Cluj, la ședința ținută de Miron Constantinescu, unde s-a prelucrat Rezoluția Biroului Informativ cu privire la situația din Partidul Comunist Iugoslav și s-au dat instrucțiuni cu privire la campania de colectări. A fost însoțit de Stoica Iosif, secretarul politic și Hodor Flaviu, responsabilul organizatoric. La întoarcere a făcut un seminar teoretic cu membri biroului județean, însă a observat că „tovarășii au un nivel teoretic scăzut și că nici nu a fost străduință în cadrul biroului pentru a se ridica nivelul teoretic al tovarășilor”. A participat, a doua zi, la ședința comitetului județean, la care au participat și birourile de plasă și secretari ai organizațiilor de bază. A reținut 21 din întrebările puse. (Dacă P.C.I. avea statut și program? Cum se va rezolva problema ca proletariatul să nu sufere? Dacă conducătorii P.C.I. nu au fost sub influența reacțiunii internaționale? Cum să se ducă lupta mai ascutită între țăranimea săracă și cea chiabură? Ce spunem noi țăranilor despre colhoz? etc.) În ceea ce privește munca voluntară și-a dat seama că „procedeu de mobilizare

47 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 23-24.

48 *Ibidem*.

nu este just”. La Zagra, întrebând un membru de partid „cum procedezi ca sătenii să vină la muncă voluntară?” i s-a răspuns: „dacă un sătean refuză munca voluntară îl anunț întâi secretarului de organizație, iar dacă nu vrea îl anunț Siguranței și după aceea...”. Situația tineretului din organizația județeană i-a fost expusă de secretarul politic Stoica, din care a reieșit că „munca nu merge bine datorită faptului că tovarășul Sărac Petru, secretarul secției tineret, nu este capabil”. Nu putea fi adevărat, Sărac Petru și ceilalți din birou nu au fost ajutați. A trecut la reorganizarea secției de tineret unde au intrat Vârlan Ioan, secretarul U.T.M.-ului și Nicolae Dumitru, secretarul Tineretului Sătesc. S-a ocupat de îndrumarea lui Sărac Petru, care va putea să ducă munca mai departe. În ceea ce privește șantierul Salva-Vișeu a sesizat destule lipsuri. Studenții mediciști își dădeau singuri diagnosticul pentru a putea trage chiulul. Duminică, 18 iulie, studenții „au cerut să meargă la biserică”. Nici chiar cei care conduceau șantierul nu citeau ziarul „Scânțeia”. „Cât privește colaborarea între tineret și conducerea partidului lasă mult de dorit”.

Trofim Petre, activistul de la centru care punea accent pe aspecte ideologice cu toate că numeroși brigadieri nu aveau încălțămintă, era la curent cu iminenta debarcare a lui Stoica Iosif și Hodor Flaviu, pe care îi considera vinovați de nivelul teoretic scăzut al tovarășilor din conducere. Aceasta deoarece hotărârile le luau doar ei doi, „secretarul și organizatorul”, fără să se preocupe de ridicarea nivelului teoretic din organizația județeană⁴⁹.

P.M.R. fiind un partid-stat toate problemele din județ își găseau evaluarea și „rezolvarea” la nivelul executivului județenei de partid. Organizațiile încă legale: Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară, Comitetul Democratic Evreiesc, precum și celelalte asociații, se găseau sub o strictă supraveghere și „îndrumare”. Județeană Năsăud a procedat la schimbarea conducerii acestor partide și asociații așa cum îi cereau interesele. În raportul de muncă pe luna octombrie al Comitetului Județean P.M.R. se făceau următoarele aprecieri:

Frontul Plugarilor, de asemenea, din punct de vedere organizatoric a fost curățit de elementele necorespunzătoare, s-au reorganizat comitetul județean și comitetele de plăși. Nu au fost curățite toate comitetele comunale și nu a fost cuprinsă munca care trebuie să asigure F.P. o viață regulată.

U.P.M. în luna aceasta a fost reorganizată fiind promovate în conducere elemente corespunzătoare, care au fost primite cu încredere de populația maghiară. Conducerea are legături cu Partidul, sunt îndrumați în muncă.

C.D.E. a cărui conducere se compune din elemente mic-burgheze, își trăiește viața însă nu este introdusă o linie sănătoasă, lacună care pune în fața noastră sarcina de a descoperi un tov. corespunzător pe care să-l promovăm în munca de președinte al C.D.E. pentru a asigura educarea masei evreiești în spiritul luptei de clasă⁵⁰.

Un rol esențial în exercitarea „democrației populare” îl aveau relațiile cu aparatul de stat: Prefectura, Poliția, Justiția, Siguranța. Același raport pe luna octombrie 1948, într-o limbă română rudimentară, constata următoarele:

Colaborarea cu aparatul de stat este, însă conducătorii a căror pregătire politică și democratică nu este destul de ridicată, are multe devieri de la linia politică a Partidului pe care ei trebuie să aplice în munca administrativă. Lipsa mai pronunțată este că nu aplică în toate împrejurările sarcinile lor în spiritul luptei de clasă ci alunecă pe linia împăcării de clasă⁵¹.

În luna mai 1948, Județeană Năsăud avusese în plan formarea unei „justiții a poporului” care să construiască socialismul în România. Era vorba de alegerea asesorilor populari. A fost constituită o comisie județeană a P.M.R. pentru supervizarea alegerilor. Până la 11 mai comitetele de plasă P.M.R. trebuiau să facă propuneri pentru asessori populari, din care 75% să fie membri de partid. Din totalul propunerilor 30% trebuiau să fie femei. Alegerile urmau să fie făcute pe circumscripții judecătorești în zilele de 15, 22 și 29 mai. Noii asessori populari urmau să înfăptuiască „dreptatea maselor muncitoare”, prin sporirea vigilenței în demascarea „sabotorilor”⁵².

Obiectivul unei justiții populare, adică complet subordonată P.M.R., încă nu fusese realizat în luna octombrie. În numeroase dosare de sabotaj economic se dăduseră soluții de achitare. Raportul prezentat de secretarul politic Dobre Dumitru, pe care l-am mai citat, făcea următoarele remarci privitor la funcționarea justiției.

49 *Ibidem*, f. 93-97.

50 *Ibidem*, f. 158.

51 *Ibidem*.

52 *Ibidem*. f. 68.

Justiția are în sânul ei mult putregai. Însăși conducerea ca prim-procurorul, șeful Tribunalului sunt elemente împăciuitoare, care încontinuu trebuie împinși ca să lovească în bandiți cum trebuie.

Asesorii populari sunt elemente provenite din mediul mic-burghez care nu privesc cu ură dușmanul de clasă. Lucru pentru care trebuie încontinuu îndrumați pentru a se achita în justiție de sarcinile ce le sunt încredințate. Astfel elementele dușmănoase sabotoare nu ne scapă fără a intra acolo unde trebuie⁵³.

Critica și mai ales autocritica erau arme cruciale în munca de partid. Orice raport de activitate, mai ales individual, trebuia să cuprindă și o autocritica. Metodă de educare în conformitate cu ideologia luptei de clasă, autocritica era o spovedanie publică, de cele mai multe ori lipsită de sinceritate. Ea devenise un automatism, ca multe apucături ale celor pentru care lumea era încâtușată în platoșa ideologiei. Autocritica trebuia făcută mai ales în fața ierarhiei de partid. Recunoașterea „sinceră” a greșelilor în fața șefilor și un angajament formal puteau fi mijloace de a scăpa de o eventuală sancțiune. Dar nu întotdeauna, mai ales când securea era mânărită de către tovarăși din Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român.

O dactilografă, membră de partid, în raportul pe luna septembrie 1948, după o inventariere exactă a sutoilor de referință, declarații, adeziuni etc. pe care le bătuse la mașină, își făcea autocritica în felul următor: „în luna aceasta n-am citit nici o broșură ci numai ziarul și pe acela superficial și nu de amănunțit și nici n-am luat parte la nici o ședință a organizației de bază, cauza este că sunt neglijentă și delăsătoare. Dar îmi iau angajamentul ca pe viitor nu se va mai întâmpla și mă voi debarasa de slăbiciunile pe care le am”⁵⁴.

O autocritică aproape în zeflema, cum era cea de mai sus, nu era îngăduită celor din județana de partid, mai ales în prezența „tovilor” din C.C., trimiși în misiune în județul Năsăud. La 27 iulie 1948, noul secretar al Comitetului Județean Năsăud al P.M.R., prostănacul Dobre Dumitru, care încă nu putea pricepe că numele județului nu era Bistrița, și-a prezentat raportul de activitate în prezența unor tovarăși din Comitetul Central. Expozeul său este o acuză față de „conducerea Partidului din județul Bistrița [care] nu a fost stăpână pe linia partidului nostru, vigilența a fost tocită, lucru care a dat posibilitatea dușmanului de clasă să ocupe poziții de conducere în partid. Tovii noștri (evident Stoica Iosif și Hodor Flaviu) au căzut în îngâmfare...”. Dintre cei care au fost schimbați, cel care strălucește prin discursul autocritic este cameleonul Hodor Flaviu, secretarul organizatoric. Măsura luată de către conducerea partidului o consideră justă. „Arată că o lipsă de căpetenie a fost lipsa de vigilență. El nu a fost pătruns de spiritul marxist și deci nici de linia Partidului. A mers pe drumul compromisurilor, nu a avut o atitudine conformă cu spiritul luptei de clasă; au reușit astfel să pătrundă elemente dușmănoase în partid care împiedicau educarea Partidului în spiritul ideologiei marxist-leniniste. De asemenea, nu și-a dat seama de ascuțirea luptei de clasă și nu a dat atenție ridicării de noi cadre”. În biroul județean P.M.R. a lipsit spiritul critic și autocritic, nu a fost o colaborare sănătoasă. El, Hodor, fusese un individualist ducând o muncă sectară. A intrat în partid cu un balast de mentalități mic-burgheze, era îngâmfat și înfumurat, nu și-a însușit linia justă a partidului. În măsura luată de partid găsește „o armă puternică și un ajutor de a lichida cu lipsurile”. Își ia angajamentul de a lupta cu hotărâre pe linia luptei de clasă etc.⁵⁵

Fostul secretar politic Stoica Iosif recunoaște și el justetea măsurii luate care, după spusa lui, era în fapt un ajutor pentru el: a mers pe linia împăciuitoismului, a rupt cu linia partidului, a creat o prăpastie între el și muncitorime etc.

Un raport al secției organizatorice județene către C.C. ținea să menționeze atitudinea lui Hodor Flaviu, care era dispus la explicarea greșelilor atunci când era întreat de membri de rând din partid, în timp ce Stoica Iosif deși a recunoscut justetea măsurii, însă, mai apoi, s-a închis în el. Hodor Flaviu, care a făcut politică cuzistă înainte de război și a fost alungat cu grenade în noiembrie 1946 din localitatea natală, Mocod, dacă ar fi să cităm un denunț făcut la C.C. al P.M.R., nu va fi uitat de partid, primind un post în Ministerul Sănătății. Probabil, Hodor nu a fost alungat din Mocod, ci doar din Salva. La 10 ianuarie 1947, Consiliul Județean de coordonare al Blocului Partidelor Democratice a hotărât că vor fi confecționate pe cheltuiala B.P.D. câte un costum de haine pentru Hodor Flaviu și Nechiti Gheorghe pentru că „în ziua alegerilor, în urma rebeliunii de la Salva au fost atacați și răniți cu focuri de bombe cu care ocazie li s-au distrus hainele”⁵⁶. În ceea ce privește

53 *Ibidem*, f. 159.

54 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 31, f. 64.

55 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 102.

56 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 404, f. 2.

moralityatea deputatului Nichiti Gheorghe, menționăm că acesta ceruse și primise bani, câte 50 000 - 100000 lei, în repetate rânduri, de la conducerea societății Regna, cel puțin până în martie 1948 când directorul Ianu a raportat conducerii județene de partid.

În munca de partid, secției de cadre îi revenea misiunea selecționării viitorilor membri de partid, promovării unor cadre verificate în diferite eșaloane ale administrației de stat, anchetării celor care nu prezentau încredere, iar în final excluderii din partid etc. În luna iulie 1948 au fost organizate alegeri în comitetele de plasă ale U.F.D.R., prilej cu care secția de cadre a respins mai multe elemente necorespunzătoare. Au fost făcute caracterizări ale personalului de la Camera de Muncă, A.F.S.M., Liceul Tehnic Agricol și Căminul de ucenici. De asemenea, au fost verificați 25 de tovarăși propuși pentru magazinul de stat. Secția județeană a întocmit și șase dosare de excludere care urmau să fie înaintate Comitetului Central al P.M.R. Ea fusese întărită cu Gligor Magda, fostă la secția cadre Cluj, și Nemeș Herța, din direcția județeană de propagandă. Gligor Magda este probabil soția sefului Siguranței, Gligor Viorel, mai apoi sef al Securității județene. Ea va fi trecută de la cadre, în luna septembrie 1948, pentru „o muncă de răspundere în Prefectură”.

În luna decembrie 1948 secția de cadre a ținut ședințe „pe centrele de plăși cu prizonierii veniți din U.R.S.S. pentru a integra elementele corespunzătoare în Miliția poporului”. Au fost verificate propunerile venite din teritoriu și au fost înaintate unui delegat trimis de Comitetul Central 250 de propuneri pentru milițieni și 26 propuneri pentru grade superioare. Majoritatea candidaților selectați de forul de partid erau țărani săraci.

Motivațiile excluderii din partid, precum și epitele atribuite de responsabilii secției de cadre celor care până mai ieri fuseseră chiar evidențiați, scot în evidență limbajul specific activiștilor partidului. Din perspectiva propagandei de partid, excluderea era o victorie a corpului sănătos din partid și un necesar act de justiție, față de cei care s-au ascuns sub mantia partidului și au înșelat încrederea lui. În luna septembrie 1948, au fost excluși din partid mai mulți cetățeni din Salva care semnaseră un memoriu în favoarea lui Sas Căliman, fost reprezentant al liberalilor la secția de votare din Salva, în noiembrie 1946. Acesta fusese considerat vinovat de moartea reprezentantului B.P.D. la acele alegeri și se ascunsese până în aprilie 1948, când a fost arestat. Motivul excluderii era că semnaseră memoriul în favoarea acestuia, dar calificativele atribuite sunt pline de semnificații. Astfel, Pop Ilie era un „comerciant, bătaș, bețiv, îngâmfat, fiind secretar al organizației de bază în comuna Salva trăgea cu pușca pe drum, a organizat compunerea memoriului lui Sas Căliman”. Vasile Gavrilă era un bogătaș și un bețiv care divulga secretele de partid, iar Pupeză Petre ar fi fost șef de cuib legionar, făcând politică manistă și brătienistă după 1945. Butaci Mihailă era și el un fost șef de cuib legionar cu politică manistă după 1945, care apăra interesele chiaburilor etc.

O excludere mai importantă fusese cea a comunistei Ghelase Mărioara, soția lui Ghelase Georgică, fost responsabil al secției țărănești în biroul județean P.M.R. Motivul excluderii a fost colaborarea cu „dușmanul de clasă”, fapt pentru care soțul a fost pus pe linie moartă în partid. Ghelase Mărioara fusese asesor popular la Tribunalul Județean Năsăud și a intervenit pentru eliberarea lui Năstăsescu, fost conducător al șantierului Salva-Vișeu, pe care partidul îl dorea condamnat⁵⁷. Inginerul Năstăsescu făcuse parte în 1946 din conducerea județeană a B.P.D.

În luna decembrie 1948, secția de cadre a terminat procesul de verificare a excluderilor din partid, făcute sub vechiul birou politic până la 1 august; 80 de dosare, fără dovezi întemeiate, urmând a fi supuse unei cercetări suplimentare. Au fost excluși din partid în această lună nouă membri, doi fiind chiar condamnați în justiție pentru înșelăciune. Șase din cei excluși erau din comuna Țigău, „chiaburi” cu atitudine ostilă regimului care nu au vrut să predea cota de cereale. Szabo Francisc, tot din Țigău, exclus și el, era un element chiabur și dușmănos partidului care, aflându-se la un târg din județul Cluj, „s-a îmbătat și a înjurat partidul și guvernul”. Secția de cadre a primit o sesizare despre acest fapt din partea Comitetului Județean P.M.R. Cluj⁵⁸.

Secția propagandă și agitație avea în luna iunie 1948 următoarea componență județeană:

1. Mateescu Aurel, secretarul secției, până la sfârșitul lunii iulie când a fost înlocuit cu Achim Teodor
2. Nemeș Herța, responsabil îndrumare, trecută apoi la cadre
3. Ghilici Macedon, responsabil cu învățământul de partid, mai apoi trecut pe linie moartă
4. Kecskes Iuliu, responsabil presă și difuzare
5. Frank Viorica, responsabil studii și documentare

57 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 32, f. 27.

58 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 32, f. 56.

6. Schaeffler Ervin, pictor
7. Meșter Ioan, operator la caravană.

Responsabilii cu propaganda și agitația, la nivel fiecărei plase, au fost următorii: Dugeniuc Iosif la plasa Rodna, Ruleanu Octavian la plasa Năsăud, Khein Mihail la plasa Bărgău, Iașinschi Vasile la plasa Lechința, Adace Olimpiu la plasa Centrală și Narosfi Eugen la plasa Șieu. Obiectivele secției pe luna iunie 1948 au fost următoarele: ridicarea nivelului politic al membrilor de partid prin prelucrarea statutului P.M.R. și a raportului politic prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, continuarea cursurilor serale și săptămânale, mărirea tirajului ziarului „Scânteia” cu 800 de exemplare, formarea unor sectoare cu îndrumători pentru citirea ziarului „Scânteia”, ședințe cu responsabilii cu propaganda și agitația din toate plasele județului etc. În județ au fost organizate 35 de cursuri serale săptămânale, la care au participat 510 membri de partid, în primul rând „tovii din birourile organizațiilor de bază, îndrumătorii și alți tovi verificați”. În luna iunie se predase tema *Poziția P.C.R. față de curentele șoviniste și revizioniste*. În orașul Bistrița se predaseră trei lecții: „Clasele și conștiința de clasă”, „Problema țărănească”, „Munca unui birou de organizație de bază”⁵⁹.

Activiștii cu propaganda și agitația au fost cei care au organizat manifestări culturale cu ocazia zilei de 23 august, de care s-au declarat, pe ansamblu, mulțumiți: „vorbitorii s-au prezentat bine, participarea a fost masivă, cuprinzând în oraș și județ cca. 6000 cetățeni”. Câteva greșeli au fost comise totuși la Telciu și în plasa Șieu. La Telciu, în urma inițiativei „tovilor din organizația de partid de pe șantierul Salva-Vișeu”, voluntarii au fost puși să defileze în ținută de muncă, „care era destul de ruptă”, „ceea ce nu a avut un aspect plăcut”. În plasa Șieu, împotriva instrucțiunilor primite, activiștii au permis să vorbească cetățenilor și pretorului, unor reprezentanți ai organizațiilor de masă și la doi preoți. În general, cu ocazia sărbătoririi zilei de 23 august, agitația „nu a fost destul de vie, iar în oraș grupele de agitație nu au știut să se orienteze, strigând lozinci atunci când nu era cazul”⁶⁰.

Secției de propagandă și agitație i-a revenit și misiunea organizării „săptămânii de prietenie româno-sovietică”, chiar dacă comitetul județean constituit ad-hoc îl avea în frunte pe secretarul Județenei Năsăud, Dobre Dumitru. Săptămâna prieteniei româno-sovietice a debutat cu conferința din 1 noiembrie, *Importanța prieteniei româno-sovietice în întărirea lagărului antiimperialist și democratic*. O altă conferință, din 4 noiembrie, purta titlul de *Rolul determinant al U.R.S.S. în formarea și dezvoltarea R.P.R.*, în timp ce în 5 și 6 noiembrie conținutul materialelor expuse a fost: *Importanța Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și Armata sovietică, armata păcii, eliberării și independenței popoarelor*. Agitația a fost mai vie la ultimele două conferințe: „se strigau din public lozinci și conferențiarul a fost des întrerupt de aplauze”. În fiecare zi au fost organizate meciuri de fotbal și varii programe artistice din care nu au lipsit filmele, cântecele și dansurile sovietice. Mitingul din 7 noiembrie a fost momentul culminant al săptămânii festive. Orașul a fost pavoazat, iar o comisie specială s-a ocupat cu mobilizarea cetățenilor, fiind trimiși îndrumători din casă în casă. La miting ar fi participat 6000 de cetățeni, iar oratorul principal, care a vorbit despre importanța zilei de 7 noiembrie 1917, stil nou, a fost secretarul Dobre Dumitru.

În luna decembrie 1948, cele mai importante activități ideologice au revenit comisiei culturale și artistice din secția județeană de propagandă și agitație. Pe lângă realizarea planului de muncă obișnuit, o importanță deosebită a fost acordată aniversării constituției staliniste și a zilei de naștere a „tovarășului” I.V. Stalin. Preocupările de sfârșit de an au urmărit sărbătorirea zilei Republicii Populare Române, precum și verificarea programelor dedicate sărbătorilor de Crăciun, a introducerii colindelor și plugușoarelor noi. Cu ocazia sărbătorilor de Crăciun au fost organizate programe artistice în 107 localități, cu un conținut adecvat, stabilit de Ministerul Informațiilor și Ministerul Educației. Cu excepția comunei Chiraleș, unde era constatată vinovăția învățătorului, peste tot fuseseră învățate noile colinde⁶¹.

Naționalizarea în județul Năsăud

Pentru regimul politic totalitar comunist, care vedea în existența proprietății private esența zisei exploatare de tip capitalist, naționalizarea era un scop și un mijloc. Naționalizarea a fost un mijloc de a prelua din mână burheziei puterea economică, un aspect esențial al luptei de clasă. Văzută ca scop, ea trebuia să constituie

59 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 37, f. 18-19.

60 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 126.

61 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 32, f. 125-126.

baza proprietății întregului popor în economie, în fapt a proprietății de stat, baza economică a socialismului în România, stat condus de către partidul-stat, Partidul Muncitoresc Român.

O plenară a P.M.R., din 10-11 iunie 1948, a hotărât înfăptuirea „actului revoluționar” al naționalizării, legiferat de Marea Adunare Națională la 11 iunie 1948. *Legea nr. 119, pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transport*, publicată în Monitorul oficial în 11 iunie, a constituit fundamentul juridic necesar exproprierii. În conformitate cu art. 1 erau naționalizate toate bogățiile subsolului, „întreprinderile individuale, societățile de orice fel și asociațiunile particulare industriale, bancare, de asigurări, miniere, de transporturi și telecomunicații” enumerate după criterii indicate pentru fiecare categorie. Ministerele de resort trebuiau să numească noii directori care să preia conducerea întreprinderilor naționalizate. La predarea întreprinderii trebuia încheiat un proces verbal, cu copii de inventar și bilanț etc.⁶²

Întreprinderile supuse actului naționalizării, conform anexelor legii nr. 119, aflate în județul Năsăud, au fost următoarele: *Fabrica de sobe și produse ceramice SA* din Bistrița, *Bologa Elisabeta* din Prundu Bârgăului – întreprindere producătoare de cherestea, *Valea Bârgăului* din Prundu Bârgăului, tot o întreprindere producătoare de cherestea, apoi căile ferate particulare *Ilva Mare-Ilva Mică* și *Telciu-Telcișor*. În dosarul cu naționalizarea în județ, provenit din arhiva P.M.R., rezultă că a fost naționalizată și întreprinderea *Monopirit SAR din Borșa-Anieș*, ca societate minieră cu sediul central în București, apoi două societăți cu același nume: *Bradex* din Romuli, dintre care una în urma confuziei de nume.

Președintele comisiei județene de naționalizare a fost Mateescu Aurel, atunci șef al secției de propagandă și agitație din P.M.R., iar secretar Bălan Nicolae, șeful secției financiare. Mateescu Aurel fusese pentru un instructaj la Cluj, sosind în Bistrița în dimineața zilei de 11 iunie. Un prim raport privind naționalizarea a fost expediat conducerii centrale a partidului în data de 13 iunie 1948, urmat la 28 iunie de un raport general, mai amănunțit. Prima ședință a Comisiei județene de naționalizare s-a ținut la ora 7 dimineața, cu o întârziere de trei ore. Sigilarea întreprinderilor supuse actului naționalizării s-a făcut între orele 10-13. Noii directori au fost prezenți la post la ora 14,30 astfel că toate preparativele erau îndeplinite la ora 18,45 când a fost transmis la radio textul legii de naționalizare. „Foștii directori sau proprietari nu s-au opus la predare, ci din contră unii susțin că scapă de grijă” - raporta Mateescu. Paza întreprinderilor naționalizate a fost întărită cu jandarmi și membri P.M.R. Societatea „Regna” fiind omisă de pe lista întreprinderilor naționalizate trimisă de Comitetul Central, președintele comisiei de naționalizare propunea însă un nou director, pe lăcătușul Ileni Alexandru, membru în Comitetul Județean P.M.R. Au fost ocupate și unitățile atribuite M.A.I., în 14 iunie urmând a se instala directorii. Noul director, numit la societatea „Valea Bârgăului”, Hărăpașcu Grigore, opina totuși că ar dori, mai degrabă, să rămână la locul lui, fiindcă „știe cam puțină carte”⁶³.

Cea mai importantă întreprindere din județ, organizată pe principii cooperatiste, a fost „Regna”. Cu toate că nu aparținea unor „bancheri” sau „fabricanți”, ci locuitorilor din fostele comune grănicerești, a fost și ea naționalizată în toamna anului 1948. Inventarul ei era impresionant: fabrici de cherestea, terenuri, instalații tehnice, linii industriale, material rulant, clădiri etc., în valoare de inventar de 63 202 614,24 lei⁶⁴. La naționalizare a fost instalat un director general și patru directori de întreprindere la fabricile de cherestea din Bistrița Bârgăului, Ilva Mică, Valea Mare și Fiad. Dacă ar fi să credem toate rapoartele P.M.R., „muncitorii au primit cu entuziasm naționalizarea”, luându-și angajamente de mărire a producției.

În perioada următoare au fost naționalizate cinematografele, farmaciile și o parte a fondului locativ. În noiembrie 1948, la naționalizarea cinematografelor, „proprietarii deposezați, în general foarte supuși, au predat tot din întreprindere”. Cinematografele naționalizate în județ, în număr de cinci, au fost: *Omnis* și *Capitol* din Bistrița, *Cika* din Năsăud, *Rodna* din Rodna și *Trianon* din Mureșenii Bârgăului⁶⁵.

La naționalizarea farmaciilor au fost încadrați în acțiune 16 muncitori membri de partid, 16 milițieni, trei tehnicieni, doi farmaciști și un medic. Au fost expropriate cele patru farmacii din Bistrița, precum și câte o farmacie în Năsăud și Rodna. Naționalizarea „a decurs instantaneu în tot județul la aceeași oră, când echipe formate dintr-un muncitor, un milițian și un tehnician s-au prezentat în momentul deschiderii farmaciilor la

62 Vezi legea nr. 119, în Monitorul Oficial din 11 iunie 1948

63 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 85-86; dosar 43, f. 2.

64 Vezi inventarul „Regna” la naționalizare, în fond Cooperativa Județeană „Năsăudul”, dosar 222.

65 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 43, f. 107.

proprietari”. Alte echipe au făcut percheziții la domiciliul farmaciștilor, ocazie cu care la locuința farmacistului de la farmacia *Greabu* au găsit un stoc de medicamente. În Bistrița au fost păstrate deschise doar două farmacii⁶⁶.

Cu toate că depășește spațiul temporal propus pentru studiul de față, trebuie menționată și naționalizarea unor imobile, făcută în conformitate cu decretul 92 din 20 aprilie 1950, „împotriva sabotajului marii burghezii și exploatatorilor”. Exproprierea în județ a început la ora 7 dimineața, în ziua de 20 aprilie 1950. „Până la orele 20 au fost preluate, din cele 336 apartamente, 319 în orașul Bistrița, restul de 17 și un număr de 23 provenite din limitarea spațiului locativ au fost preluate în ziua de 21”. În Năsăud au fost naționalizate 59 de locuințe față de cele 49 planificate, în Sângeorz-Băi 30 de vile, iar în Colibița 22 de vile. În orașul Bistrița au fost naționalizate și cele 686 case ale absenteiștilor, administrate până atunci de consiliul orășenesc, trecute și ele în anexa decretului 92. Doar câțiva foști proprietari au avut o atitudine „dușmănoasă” față de comisia de naționalizare, „restul de proprietari, deși nu s-au arătat dușmănoși, nu au privit cu ochi buni actul naționalizării”⁶⁷ - constatau responsabili acestui jaf organizat de către partid.

Lupta de clasă, reacțiunea, biserica

În ideologia „cele mai umane dintre orânduiri”, lupta de clasă este un concept fundamental. Clasele sociale „antagoniste” se află, conform marxism-leninismului, într-o opoziție ireconciliabilă. Clasei muncitoare în frunte cu detașamentul de avangardă, partidul comunist, îi revenea misiunea doborârii „exploatatorilor”, identificați în România prin termenul de „burghezo-moșierime”. Expresia politică a „burghezo-moșierimii” erau fostele partide politice, partide ale claselor sociale exploatoare, după cum eram învățați la școală. Desființarea lor prin diferite mijloace și preluarea întregii puteri de către comuniști nu constituia semnalul încetării luptei de clasă. Nici măcar naționalizarea și generalizarea proprietății socialiste în economie nu putea fi un punct final în lupta de clasă pe plan economic. După cum a dovedit teoria și practica stalinistă, „lupta de clasă” se ascutea în procesul construirii comunismului. Dar cine era dușmanul de clasă în județul Năsăud? Numele lui, după cum rezultă din documentele județenei de partid, imprecis și insidios, era unul singur: reacțiunea. Sub această sintagmă se ascundeau, de-a valma, toți adversarii adevărați sau închipuiți ai regimului comunist. „Reacționarii” care au trecut la acțiuni armate împotriva „democrației-populare” erau numiți simplu: bandiți.

Fiecare raport de activitate lunară a Comitetului Județean Năsăud al P.M.R. din anul 1948 avea capitole privind activitatea reacțiunii din județ. În orice dare de seamă a organizațiilor de partid era exprimată necesitatea întăririi luptei de clasă, a luării tuturor măsurilor în spiritul luptei de clasă. Ce înțelegeau niște semianalfabeți, cum erau majoritatea celor din conducerea județeană a partidului, asta ca să nu coborâm la celulele de partid, din această expresie în vogă atunci, dar intrinsecă partidului? Greu de spus. Însă oamenii nu sunt judecați după ceea ce cred ci după ceea ce fac. Iar faptele unor indivizi, activiști de partid, sunt condamnabile, dacă le scoatem de sub cămașa protectoare a ideologiei și le raportăm la valori general-umane. Lupta de clasă de care se tot făcea vorbire a adus un noian de suferințe. Ea înseamnă abuzuri, injustiție, demascări, sărăcie, crimă etc.

Într-un stat totalitar, cum era Republica Populară Română, organele administrației de stat se subordonau partidului, ele fiind vârful de lance în procesul „democratizării” și a luptei de clasă. Rapoartele Prefecturii Năsăud către Inspectoratul General Administrativ, Circumscripția a III-a Cluj, consemnează invariabil, lună de lună, faptul că „acțiunea politică de democratizare a maselor continuă metodic prin reprezentanții Partidului Muncitoresc Român, Frontul Plugarilor și Consiliul Sindical în colaborare armonioasă cu organele administrative”⁶⁸. La nivel local cei implicați direct în măsurile decise de partid, în fapt în aplicarea lor erau primarii, notarii și percepatorii. Cei considerați necorespunzători fuseseră schimbați în anii anteriori iar cei cu atitudine șovăielnică erau sancționați. În luna iulie 1948 „au fost pedepsiți un număr de 31 de notari cu mustrarea și pierderea salariului pe 5 și 10 zile și 20 de notari cu mustrare, toți pentru neglijență în legătură cu colectările”⁶⁹. În vara anului 1948 conducerea județeană de partid a cerut Comitetului Central schimbarea din funcție a șefului Legiunii de Jandarmi Năsăud și numirea unuia care să susțină mai hotărât măsurile partidului, iar pentru neimplicarea fermă în lupta de clasă cu ocazia colectărilor pretorul plasei Rodna a fost arestat.

66 *Ibidem*, f. 111.

67 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 49-50.

68 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 473, f. 9.

69 *Ibidem*, f. 10.

O nouă infracțiune, necunoscută în anii interbelici, a fost descoperită de către partid. Ea poartă numele de „sabotaj economic”, iar spațiul predilect era lumea satului românesc. Nici un raport al poliției sau jandarmeriei nu menționează vreun caz de sabotaj economic în întreprinderile naționalizate. În schimb, sute de rapoarte menționează cazuri de sabotaj economic în agricultură. Într-un inventar al dosarelor judecate de Tribunalul Județean Năsăud, aflat la Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, în anul 1947 din 652 de procese în 425 obiectul infracțiunii era sabotarea economiei naționale. În anul 1948, din 331 cauze, în 212 dosare infracțiunea indicată este de sabotaj economic. Nu am luat în calcul dosarele de speculă, delapidare etc. Doar din comuna Simionuști au fost trimise în fața instanței, în anul 1946, nu mai puțin de 38 de fapte de sabotaj economic⁷⁰.

Sabotarea economiei naționale, domeniu preferat deci pentru dușmanul de clasă din lumea satului, putea lua diferite forme: sustras cereale de la batoză, bătut grâul cu maiul, nepredare cote, instigare la nepredare cote, nepredarea lânii, declarat teren mai puțin decât a fost însămânțat, cositul ovăzului verde cu scopul de a se sustrage de la predarea cerealelor, păscut cu animalele suprafața însămânțată, nu a însămânțat, tăiat vițel fără aprobare, nepredare uium, refuzat treieriș, probleme de morărit etc.

La 9 septembrie 1948, Legiunea de Jandarmi Năsăud înainta Inspectoratului de Jandarmi Cluj o statistică cu actele de sabotaj economic: 195 acte de sabotaj diverse și 10 acte de sabotaj cu ocazia colectărilor. În aceeași lună, la o adresă din partea Comisiei de Stat a Planificării, Centrul Județean de Planificare Năsăud, Legiunea de Jandarmi Năsăud expedia două tabele cu actele de sabotaj cu ocazia colectărilor (15 cauze) și actele de sabotaj diverse (214 cauze). Mențiunea de final era următoarea: „nu avem acte de sabotaj comise contra fabricilor naționalizate”⁷¹.

O dare de seamă asupra actelor de sabotaj din raza sectorului de jandarmi Bistrița menționa că postul de jandarmi Crăinimă a dresat procese-verbale la nouă locuitori care „în campania colectărilor au fost găsiți bătând grâul cu maiul, pentru a se sustrage de la cota de predare, sabotând statul”. Astfel, Rapen Francisc a bătut cu maiul 26 kg de grâu, Suciuc Lucreția 5 kg, Husmezan Maria 6 kg, Pop Ludovica 6 kg et. al. Postul de jandarmi Sărata a întocmit acte pentru doi locuitori care au refuzat să declare însămânțările de primăvară, iar postul de jandarmi Târpiu, cu ocazia colectărilor din luna august, a întocmit procese-verbale la nouă locuitori, dintre care șase au fost găsiți bătând grâul cu maiul pentru a se sustrage de la colectări, iar pentru trei indivizi care erau delegați la batoză pentru faptul că au omis să treacă în registrul de treier cantitatea de 318 kg de grâu. Fapte asemănătoare au raportat și celelalte posturi de jandarmi⁷². Postul de jandarmi Mocod, din sectorul de jandarmi Năsăud, a întocmit 21 de acte pentru sabotaj economic, în perioada 1 ianuarie – 1 septembrie 1948, pe care le-a înaintat instanței pentru judecată.

În primul deceniu comunist aplicarea cotelor obligatorii a fost o adevărată calamitate pentru țărănul român. O adevărată epopee, care poate fi numită „La batoză”, se desfășura cu regularitate în fiecare vară. Câteva kilograme de grâu din producția proprie dosit în paie sau pleavă puteau face diferența între supraviețuire și foamete. La câte acte neștiute a fost silit țărănul român în acele vremuri, el aliatul de clasă în regimul democrat-popular! Sabotajul economic numit „sustragere de grâu de la batoză” era probabil cel mai des întâlnit. Mulți țărani rămăneau fără grâu după plata cotelor. Poate singurul caz de sabotaj adevărat s-a întâmplat la Domnești, unde cineva pusese un crampon de fier într-un snop de grâu cu scopul de a neutraliza batoza, loc unde se făceau și colectările. Partidul în vigoare sa era însă de părere că și ruperea curelelor de la batoză, din cauza utilizării excesive, era tot un sabotaj al dușmanului de clasă!

O parte a țărănimii din județ primise calificativul de chiaburi. Numărul chiaburilor, inventariați de către partid, era de 9952, în anul 1948. Teoretic, lupta de clasă la sate îi ținea doar pe aceștia. Măsurile vexatorii însă îi vizau pe toți cei considerați opozanți ai regimului, chiar dacă erau țărani săraci. Aliați ai chiaburilor erau considerați învățătorii și preoții. În urma „luptei de clasă”, în anul 1949 au mai rămas doar 385 de țărani chiaburi. Deschiaburirea însemna dublarea sau chiar triplarea cotelor obligatorii precum și impozite înrobitoare. La 12 septembrie 1948, o notă informativă provenind de la Legiunea de jandarmi atrăgea atenția că locuitorii chiaburi din comuna Domnești erau foarte nemulțumiți și „păstrează o răceală din ce în ce mai mare față de organizațiile politice și actuala conducere pe motiv că au fost ridicați dintr-o clasă inferioară, clasați la început

70 Vezi la ANBN, în fond Tribunalul Năsăud, inventarul cauzelor judecate între anii 1946 -1948.

71 ANBN, fond Legiunea de Jandarmi Năsăud, dosar 80, f. 158, 167.

72 *Ibidem*, f. 283-284.

când li s-a fixat coțile de predare, la o altă clasă superioară dublându-li-se și la alții triplându-li-se coțile la care au fost impuși”. Acești țărani au rămas fără grâu de sămânță⁷³. Asemenea măsuri au fost impuse practic în toate localitățile județului. În comuna Caila au fost demascați de către organizațiile de bază chiaburii Chiș Nicolae și Cioran Mihai care au căutat să se sustragă de la colectări prin ascunderea de cereale. În comuna Jeica a fost demascat chiaburul Gasner care a îmblătit snopii de grâu punând de pază servitorul pentru a nu fi prins.

O metodă de luptă împotriva chiaburilor, cu conținut moralizator, era demascarea prin gazeta de perete. Câteva caricaturi puteau înfiera rezistența și „lăcomia” dușmanului de clasă.

O altă activitate plasată sub imperiul luptei de clasă a fost impozitarea. Necesitatea accelerării încasării impozitelor era o sarcină politică pentru organizațiile de partid. Atributul de perceptor a devenit sinonim cu abuzul, organizat sistematic de care partid. Și în acest domeniu s-a aplicat procedeul demascării, care însemna spolierea fără scrupule a celor pe care partidul îi numea dușmani ai poporului. Raportul de activitate a Județenei Năsăud, pe luna decembrie 1948, consemnează rezistența unor elemente chiabure care „au fost demascate ca dușmani ai regimului”. „Marele reacționar Pop Grigore din Telciu s-a opus categoric achitării impozitului care era de circa 200 000 lei pentru care a fost demascat în public și s-au sechestrat obiecte de valoare”. Asemenea demascări au fost făcute și de organizațiile de bază din localitățile Budacu de Jos, Buduș, Dumitrița și Bistrița. Sumele pretinse mergeau de la 30 000 lei până la 480 000 lei. Chiaburul Rosna Mihai din Dumitrița, demascat de organizația de bază pentru o sumă de 30 000 lei, chiar și „după sechestrarea boilor tot nu voia să plătească impozitul”⁷⁴.

Dacă uraganul social numit „revoluție socialistă” a lovit cu duritate în țărănimea de toate felurile, nici celelalte categorii sociale nu au fost ocolite. Încă din luna februarie 1948 Comitetul Județean Năsăud al P.M.R. constata că în rândul intelectualității „există o solidaritate burgheză putredă”. Organizația județeană de partid a luat legătura cu intelectualitatea de la centrele de plasă pentru a o mobiliza în acțiunile partidului. Aproape în fiecare localitate „elementul intelectual” era solidar cu chiaburul, scoțând în evidență sistemul spoliator de impozitare și greșelile organizațiilor locale de partid. „S-a prelucrat cu ei situația politică, poziția poporului față de ei și care trebuie să fie poziția lor față de popor”⁷⁵. În luna următoare, cu toate că se câștigase influență, mai ales la Școala Normală din Năsăud, încă nu fusese spart „cuibul infect al profesorilor” din Bistrița⁷⁶. Într-un fel sau altul situația se perpetuase până în toamnă. Un raport al Județenei Năsăud, pe luna septembrie 1948, menționa că se mai observă „în afară de problema colectărilor, o ascuțire a luptei de clasă între țărănimea săracă și chiaburi și oamenii dușmănoși regimului, astfel că învățătorii din comunele Tiha Bârgăului, Tureac, Ilva Mare și Sângeorz-Băi au fost demascați de către organizațiile de bază și de masă prin faptul că au avut o atitudine și purtare antimuncitorească și cazonă, metode de dictatură și oportuniste”⁷⁷.

Un obiectiv central al organizației județene de partid, prezent deci în aproape toate rapoartele lunare, a fost: „cunoașterea, demascarea și combaterea tuturor formelor de manifestare ale reacțiunii”. Până la înlăturarea din fruntea conducerii județene P.M.R. a lui Stoica Iosif, în unele ședințe lunare s-a recunoscut și existența unor condiții obiective care veneau în sprijinul reacțiunii: nedefinitivarea reformei agrare, problema pășunatului, sistemul de impozitare care nu avea o „așezare justă”, activizarea sectei Martorii lui Iehova, dificultățile cu șantierul național Salva-Vișeu, zvonurile despre revenirea regelui sau despre un război iminent etc.

La alegerile din martie 1948 concentrarea forțelor partidului pe partea de nord a județului, în special plasa Năsăud care era „focarul reacțiunii”, s-a dovedit a fi greșită, aprecia conducerea P.M.R. Năsăud în aprilie 1948: „s-a văzut că în unele părți unde credeam că stăm mai bine, stăm încă slab”. La acele alegeri fusese exploatată existența listei nr. 2 de către cei pe care partidul îi cataloga drept reacționari. Reacționari erau considerați și cei din aparatul administrativ sau de justiție, care înaintea alegerilor din martie au creat „o atmosferă defavorabilă regimului”. Doi perceptori din Telciu au fost demascați și înlocuiți, pentru că partidul nu avea nevoie de nemulțumiți înaintea alegerilor, iar judecătorul Drăgan Valeriu din Năsăud a fost scos din magistratură. Acesta a semnat peste 50 de mandate de arestare pentru delikte silvice începând cu data de 8 martie 1948. Au fost arestați doi cetățeni din Romuli, dar alți circa 40 au reușit să fugă în pădure. Sesizând pericolul din preajma

73 *Ibidem*, f. 147.

74 ANBN fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 217.

75 *Ibidem*, f. 2.

76 *Ibidem*, f. 34.

77 *Ibidem*, f. 217.

alegerilor, județeană de partid a intervenit „acționându-se pe linie de informatori pentru a determina întoarcerea celor fugiți”⁷⁸. Dacă în primăvara anului 1948 regimul comunist din județ ținea să afișeze din motive tactice și o față umană, la care uneori se putea reclama dreptatea, spre sfârșitul anului masca a fost scoasă, justiția fiind acuzată de împăciuitorism și absența durității în actul juridic de combatere a dușmanului de clasă.

Manifestări ale reacțiunii și nu un semn al lipsei pluralismului politic au fost considerate de către partid și diversele întâmplări din campania electorală: caricaturizarea semnelor electorale „soarele”, care era făcut strâmb, cu urechi, nas, mustăți, lacrimi etc., adăugarea particulei *NU* pe lozincile *VOTAȚI SOARELE*, sau chiar un zvon hazliu provenit de la membri C.D.E., care erau dispuși să pună semnul electoral în vârful bisericii evanghelice, în schimbul unor sume de bani. Măsura reținerii imediate a fost luată împotriva unui muncitor de la Fabrica de teracotă care a făcut „un bust oribil pe care a scris *I. V. Stalin*”, și pe care l-a afișat într-o vitrină din „strada principală”, probabil Liviu Rebreanu⁷⁹.

Și secția de cadre din P.M.R. Năsăud, condusă de incultul deputat-gaterist Traian Iosif, constata după alegerile din martie 1948 că: „încă mai avem reacțiune în județ într-un număr destul de mare. Mai mulți bandiți și popi au fost arestați de către siguranță înainte de alegeri, pe care i-am cunoscut din alegerile din 1946”⁸⁰.

O atenție specială din partea conducerii județene de partid era acordată manifestărilor anti-regim mai ales dacă erau scrise. În data de 25 noiembrie 1948, la Orheiul Bistriței a fost descoperită o tablă de placaj pe care scria: *Trăiască hoții, Maniu și partizanii până vin americanii!* O urare asemănătoare fusese găsită și în Șieu Magheruș, fiind atribuită celor 12 locuitori sași, pe baza supoziției că avea greșeli de exprimare.

Orice exteriorizare a nemulțumirii cu referire la partid sau la organizațiile legale era taxată ca un fapt de agresiune, aparținând dușmanului de clasă. Postul de jandarmi Târbuș înainta la 4 aprilie 1948 o dare de seamă despre „elementele reacționare care au săvârșit agresiune contra membrilor din organizațiile democratice” în luna aprilie. Ce se întâmplase de fapt? Pe fondul unor nemulțumiri cu privire la în proprietăți, țăranul Moisil Filip a făcut reproșuri comisiei strigând: „ce credeți că regele nu mai vine în țară?” A fost arestat și înaintat Serviciului de Siguranță Bistrița, fiind trimis în judecată⁸¹. La 27 martie 1948, în prezența alegerilor parlamentare, postul de jandarmi Dipsa raporta executarea ordinului telefonic 278, din aceeași zi, prin care au fost reținuți Măgherușan Ioan și Huci Florea din Herina. Vinovăția lui Măgherușan Ioan consta în afirmațiile că afișele electorale erau inutile, „iar domnii de la conducere nu fac nimic, numai promit, și că sunt hoți”, în timp ce Huci Florea „a insultat de Dumnezeu Partidul Comunist Român zicând că nu-i trebuie comuniști să-i conducă niște golani”. Huci Florea era văzut de către autorități ca un reacționar notoriu, fiind exclus și de la certificatul de alegător⁸².

Un alt caz, oarecum asemănător, care nu ar fi fost băgat în seamă în regimurile politice cu oarecare normalitate, este raportat Legiunii de Jandarmi Năsăud care, prin măsurile luate, se transformase în poliție politică. Un șef de tren, Mesaroș Petru, lipsit de prudență, s-a angajat într-o discuție cu sergentul major Popa Constantin, ajutor cu educația la postul de jandarmi Șieu, afirmând în fața acestuia că „până la 1 aprilie vor veni americanii să dicteze în țară”, și că nu le va mai merge la „ăștia” cum le-a mers de când a venit Groza la putere. A mai spus că el citea ziarele, mai ales „Cultura”, dar „ăștia nu au ei cultură de ajuns dar decum să mai dea și la altul”. Nechibzuitul șef de tren a fost arestat la 23 martie 1948⁸³.

Pe fondul intensificării luptei de clasă opoziția față de regimul comunist a luat forme violente în a doua jumătate a anului 1948. În luna septembrie 1948, Prefectura Județului Năsăud, în raportul lunar către Inspectoratul General Administrativ Cluj, era obligată să aducă la cunoștință că „în regiunile muntoase din Plasa Năsăud și Rodna există grupuri de dezertori criminali care sunt adăpostiți prin comunele de munte”. O vulnerabilitate o constituia și șantierul Salva-Vișeu unde „sunt elemente care ar căuta să organizeze curente antidemocratice”, existând „foarte mult personal deblocat și comprimat”. Raportul secret al Preturii plasei Rodna către Prefectura Năsăud, din luna septembrie 1948, este mult mai detaliat: „în plasă sunt semnalate în punctele Feldru - Ilva Mică, Anieș și Rotunda - Valea-Mare bande înarmate care terorizează populația,

78 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 44, f. 1-5

79 ANBN, fond Comitetul Electoral al județului Năsăud, dosar 240, f. 129

80 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 44, f. 82-83.

81 ANBN, fond Legiunea de Jandarmi Năsăud, dosar 57, f. 49.

82 *Ibidem*, f. 81.

83 *Ibidem*, f. 86, 88.

administrația și jandarmeria. Astfel, din informații, aceste bande au trimis vorbă notarului, primarului și șefului de post din comuna Feldru că îi vor achita”. Au mai fost amenințați notarul din Ilva Mică și șeful de post din Valea-Mare. La 30 septembrie un locuitor din Maieru întâlnise în munți „un ofițer în uniformă veche”. Însă „membri acestor bande înarmate amenință în special organele de stat și membri P.M.R.”, de aceea munca acestora pe teren era stânjenită⁸⁴.

Raportul județenei de partid pe luna octombrie consemnează starea de nesiguranță a activiștilor de partid, în fața elementelor „reacționare” care au lansat zvonul că sunt urmăriți de armata albă. Pe acest fundal, au fost demascați și arestați Pudulie Gheorghe și avocatul Mureșan Petru din Mureșenii Bărgăului, care au afirmat ca atâta timp cât există coloana carpatică vor aproviziona cu alimente armata albă din munți. Un caz de corecție fizică i s-a aplicase, în luna octombrie 1948, activistului Dugeniuc Iosif, șef al secției propagandă și agitație din plasa Rodna. Patru persoane l-au așteptat la Leșu, iar după ședința de partid l-au bătut, i-au confiscat actele și 4000 lei. Cazul activistului Dugeniuc, preluat de organele de securitate, a fost pus în legătură cu cele întâmplate la Primăria Tiha Bărgăului, unde fusese pusă o tablă pe care era scris: *Jos R.P.R., Trăiască regele Mihai*, cu o fotografie a regelui în colțul stâng, iar pe spate *cine va atinge această tablă va fi mort*. A fost arestat un cetățean, Cucu, bănuit de mai multe furturi, evadat de două ori din închisoare, care a recunoscut că împreună cu frații Vrăjmaș, fugiți la Câmpulung Moldovenesc, și un soldat dezertor l-au bătut pe Dugeniuc. Raportul județenei de partid pe luna noiembrie precizează că „la reconstituirea faptelor Cucu a încercat să fugă și a fost împușcat”⁸⁵. În fapt, este vorba de o execuție, (chestiune clasică, împușcarea pentru fugă de sub escortă), prin care s-a urmărit nu atât „reperarea” onoarei activistului, cât să se aplice o pedeapsă cu virtute exemplară, să știe reacționarii ce-i așteaptă dacă ridică mâna asupra activului de partid. În ședința birourilor de plasă din 26 noiembrie 1948, secretarul Zăvoianu de la plasa Șieu menționa la capitolul „greutăți” faptul că unii activiști fuseseră amenințați de „chiaburii și bandiții” din Budacu de Sus, „de aceea tovii au o frică”, iar în comuna Sebiș, Simionca Iacob, în așteptarea armatei albe, l-a confundat „pe tov. Herineanu de la plasa Șieu cu un bandit”⁸⁶.

Grupuri de partizani au fost semnalate în cursul lunii octombrie 1948 în Leșu Ilvei unde primarul și notarul au fost întâmpinați cu focuri de mitralieră când s-au deplasat în zona batozelor, în Poiana Ilvei la o casă de pe câmp unde șase persoane înarmate au descins în noaptea de 25 octombrie, precum și la Ilva Mare în zona cătunului și pădurii Poiana Cătunenilor. Morarul Tomi Ioan, aflat la cules de cartofi, la intrarea în Pădurea Cătunenilor a fost întâmpinat de trei persoane înarmate, în haine militare, cu cojoace de piele pe deasupra. I s-a cerut să aducă la cunoștința șefului de post din Ilva Mare să trimită o listă cu numele următorilor funcționari: șeful de post, notarul, primarul, perceptorul și pădurarul. Împotriva noilor potențai partizanii uzau și de războiul psihologic⁸⁷. Postul de jandarmi Corvinești transmitea centrului că la sfârșitul lunii august pe raza comunelor Lechința, Sâniacob și Feleac și-au făcut apariția „mai mulți fugiți politic”. Numărul rebelilor semnalati de către jandarmerie la Ardan ar fi fost de circa 30, majoritatea militari.

În raportul de activitate pe luna octombrie 1948, al Comitetului Județean Năsăud al P.M.R., se menționează măsuri împotriva „bandelor teroriste” din regiunea muntoasă. Inițial, au fost arestate circa 60 de persoane din localitățile Runcul Salvei, Romuli și Rebra. Prin măsurile luate de jandarmi s-a reușit „să se prindă un bandit viu și cinci împușcați”. Trei ar fi fost șefi de „bandă” după cum informa agramatul secretar politic Dumitru Dobre⁸⁸. În raportul județenei pe luna decembrie, Dobre menționează 60 de arestări și opt partizani împușcați. Nu poate fi vorba de partizanii amintiți mai sus în zona Ilvelor. Cu siguranță, autoritățile erau mai îngrijorate de regiunea limitrofă șantierului Salva-Vișeu, și posibilitatea contagiunii acestui punct nevralgic, unde se descoperiseră manifeste anti-regim aparținând organizației „Vlad Țepeș”. De aceea au fost periate localitățile amintite, fiind arestați posibili tăinuitori sau complici, și s-a acționat militar împotriva partizanilor din zona nordică, la granița cu județul Maramureș.

În rândul dușmanilor de clasă erau integrați și preoții. Raporturile partidului cu Biserica și poziția acestuia față de fenomenul religios în general nu putea face abstracție de ideologie. Iar ideologia, zisă „a proletariatului”, pretindea că este adevărul însuși, care deriva din cunoașterea științifică, fiind conformă legilor de dezvoltare ale

84 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 473, f. 13-14, 19.

85 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 156, 183.

86 *Ibidem*, f. 178.

87 ANBN, fond Prefectura Județului Năsăud, dosar 473, f. 22-23.

88 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 44, f. 12.

societății omenеști. Ideologia societății fără clase, de o simplitate ademenitoare, are și un caracter mesianic. Ea deține răspunsuri, sau mai bine zis pretinde că este răspunsul la toate problemele umanității! Însă comunismul, „viitorul de aur al omenirii”, nu acceptă niciun fel de opoziție, sau alte posibile rezolvări ale unor situații date, decât cele prescrise de propriul sistem ateist. Biserica și religia urmau să dispară în procesul de construire a societății comuniste, odată cu întărirea conștiinței socialiste.

Măsurile luate de către filiala județeană Năsăud a Partidului Muncitoresc Român față de Biserică nu au un caracter de originalitate. Ele reflectă poziția partidului într-un domeniu foarte sensibil. Totuși se pot identifica specificități locale. Confesiunea majoritară în județ, în perioada interbelică, a fost cea greco-catolică. Timp de patru ani, urmare a Dictatului de la Viena, județul Bistrița-Năsăud a făcut parte din Ungaria. Regimul hortist, un regim naționalist extremist, era conștient de forța bisericilor naționale românești, ortodoxă și greco-catolică. De aceea au fost favorizate sectele religioase. Guvernul Groza a continuat inițial această politică, cu toate că posibilitățile de control asupra acestora era limitat. Majoritatea sectelor își aveau originea în neoprotestantismul american.

La 24 noiembrie 1947, în ordinul circular 1464, cu indicativul „secret”, Inspectoratul General al Jandarmeriei trimitea în teritoriu o listă cu asociațiile și cultele recunoscute precum și cu cele interzise. În expunerea de motive se precizează că s-a raportat din partea unor legiuni de jandarmi că „unele secte religioase întreprind o propagandă foarte mare cu care ocazie se dedau la prozelitism și propagandă în favoarea Americii, elogiind personalitatea lui Truman, pe care îl consideră ca un trimis a lui Dumnezeu, pentru salvarea omenirii”. De asemenea, numeroși membri P.N.Ț. s-ar fi înscris în aceste asociații pentru a continua lupta politică și a scăpa de urmărire. Pe lângă cultul baptist recunoscut în noiembrie 1944, ordinul reamintește că, în anul 1946, au primit statutul de culte legale: *Cultul creștin adventist de ziua a șaptea*, *Cultul creștin după evanghelie* și *Cultul lipovenesc*. Au primit autorizare provizorie, tot în anul 1946, asociația religioasă *Creștinii tradiționaliști*, apoi două asociații cu același nume dar cu sedii diferite: *Biserica lui Dumnezeu apostolică, zisă penticostalistă* și o altă asociație *a adventiștilor de ziua a șaptea*. Secta *Martorii lui Iehova* a rămas interzisă alături de alte cinci secte neoprotestante⁸⁹.

În luna februarie 1948, Județeană Năsăud identifica două metode de lucru ale reacțiunii din județ: „infiltrarea sectelor religioase” și afirmațiile unor preoți făcute de la om la om că „doctrina marxist-leninistă nu se contrazice deloc cu religia”. Acțiunile acelor preoți erau judecate ca având caracter ambivalent: „pe deoparte este bine, dar pe de altă parte extrem de periculos”, pentru că era o modalitate de atragere a „masei” către Biserică!

Preoțimea satelor era supravegheată prin organele de represiune, în primul rând Jandarmeria și Siguranța, mai apoi Miliția și Securitatea. La 4 decembrie 1947, cu nr. 1955, Legiunea de Jandarmi Năsăud înainta Serviciului Siguranței Bistrița, „conform înțelegerii verbale”, dosarele de „suspecți preoți din teritoriul rural al acestui județ”. Preoții din Matei și Nimiega Ungurească erau calificați ca șovini maghiari, în timp ce Iustin Grigore din Budacu de Sus primea calificativul de „suspect legionar”. Toți ceilalți 20, pentru care s-au mai întocmit dosare, erau considerați preoți reacționari: Țărmure Vasile din Domnești, Simionca Dumitru din Orhei, Buzdug Ioan din Josenii Bărgăului, Oltean Victor din Șieut, Pop Iuliu din Maieru, Mureșan Ștefan din Rebra, Timiș Simion din Rodna et. al. Lista era incompletă, de vreme ce în luna ianuarie 1948 Legiunea de Jandarmi trimitea Siguranței încă șase dosare cu preoți „suspecți reacționari”: Mihalca Ioan din Rebrășoara, Pop Ioan din Romuli, Scridon Ioan din Mocod, Ovidiu Bulbuc din Măgura Ilvei, Ilieș Ioan din Poiana Ilvei și Buta Anton din Sângeorz-Băi⁹⁰. O corespondență între postul de jandarmi Ilva Mare și conducerea instituției aruncă o lumină asupra aprecierii ca reacționari a numeroși preoți. Răspunzând ordinului 84/1948 de a întocmi dosar de reacționar preotului Curtuiș Titus, dacă ar fi motive temeinice, la 7 martie 1948 seful postului raporta că preotul „nu s-a manifestat cu nimic cu excepția zilei când a avut dispoziții să vorbească contra partidului manist, iar el a vorbit numai de înfăptuirile guvernului Dr. P. Groza”. De aceea, indecis, cerea instrucțiuni suplimentare⁹¹. Se poate conchide că erau considerați reacționari preoții care nu au executat ordinele județenei de partid, în diferite situații, iar în martie 1948 nu au făcut campanie electorală alături de Frontul Democrației Populare. Cei care avuseră o atitudine manifest anticomunistă, cum fusese preotul Sângeorzan Lazăr, au fost arestați.

89 ANBN, fond Legiunea de Jandarmi Năsăud, dosar 57, f. 21-22.

90 *Ibidem*, dosar 78, f. 79, 82.

91 *Ibidem*, dosar 57, f. 71.

Pentru a contracara și limita influența spirituală a Bisericii și preoților, partidul a organizat sistematic diverse activități în zilele de duminică și sărbători religioase. Sub pretextul reconstrucției, populația era convocată la „muncă voluntară”, cel mai adesea în zilele de duminică. În campania electorală din martie 1948, un cetățean din Josenii Bârgăului fusese calificat ca „reacționar” pentru că întrebase de ce munca voluntară se făcea doar în acea zi. Duminica și în sărbători se organizau și numeroase activități cu conținut politico-ideologic. Situațiile de mai jos sunt din anul 1949, dar nu avem motive să considerăm că nu ar fi relevante și pentru anul anterior. Astfel, preotul Victor Mureșianu raporta protopopiatului Bistrița în anul 1949 că biserica era bine cercetată de credincioși, „cu excepția acelor duminici și sărbători în care se aranjează manifestații politice sau de altă nuanță și care sunt destul de dese”. În Ghinda, biserica era frecventată din ce în ce mai rar, conform raportului preotului Stejerean Leontin, din 19 noiembrie 1949. Pe lângă influența nefastă a luteranismului, în ultima vreme se adăugaseră servituțile regimului. Locuitorii erau siliți ca duminica și în sărbători „a-și termina muncile agricole sau a transporta cotele de cereale la centru, în plus citind material de partid și ascultând seriile de conferințe ținute în cadrul căminelor culturale e natural ca să se răcească din ce în ce mai mult sufletește”. Nu știm care era conținutul ordinului 540/1949, la care răspundea preotul Mureșianu de la parohia Sfinții Trei Ierarhi din Bistrița. Probabil i se ceruseră și informații mai sensibile, pentru că raportul către protopopiat se încheia cu asigurarea: „nu cunoaștem nici o acțiune care ar împiedica dezvoltarea și înflorirea R.P.R.⁹²”.

Partidul Muncitoresc Român din județul Năsăud a strâns hăjurile ideologiei, în lupta împotriva „obscurantismului și misticismului”, în primul rând pentru membri de partid și aparatul de represiune. Numeroasele cursuri ideologice și școli de partid predicau ateismul. Unui milițian din Ghinda i se interzisese de către superiori cununia religioasă în anul 1949. Membriilor de partid, mai ales celor din ierarhia județeană, li se permitea, probabil, frecventarea bisericii doar în calitate de informatori, gardieni ai revoluției socialiste.

Cel mai important eveniment național din anul 1948 cu privire la biserică a fost desființarea Bisericii Unite cu Roma, Biserică majoritară în județul Năsăud. O asemenea măsură a trebuit să aibă cel puțin binecuvântarea Moscovei, dacă nu aceasta a fost inițiativa. Dacă va fi posibil, vom analiza mai profund ceea ce s-a întâmplat în toamna anului 1948, atunci când vom avea la dispoziție mai multe surse și documente. Pentru Comitetul Județean Năsăud al P.M.R. evenimentul era unul politic, primit ca sarcină de partid! În raportul de activitate al Județenei Năsăud cele mai importante obiective pe luna octombrie fuseseră unificarea bisericii și lupta împotriva partizanilor din munți. Cu vocabularul său atât de „rafinat”, secretarul Dumitru Dobre arăta că:

Unificarea bisericii a întâmpinat în unele comune rezistență, în special acolo unde popii au refuzat să treacă la ortodoxie și făceau propagandă prin masa catolicilor să nu treacă, că nu are ce să le facă.

Prin metoda de a fi convocați preoții la Prefectură s-a ajuns ca din 90 de preoți 67 să accepte trecerea. Acolo unde a trecut numai popa se duce muncă printre populația catolică de a-și da adeziunea de trecere. Până în prezent, din 99 de comune sunt unificate, cu procese verbale semnate de credincioși, 59 de comune iar în restul de 40 se continuă munca de strângere a semnăturilor și unde a trecut popa și unde nu a trecut. Rezistență mai mare a fost și este în comunele de munte cum este plasa Rodna, câteva din plasa Șieu și Lechința⁹³.

Unificarea Bisericii Greco-Catolice cu cea Ortodoxă, care în viziunea județenei de partid însemna „unificarea credincioșilor într-un singur front”, fusese raportată ca încheiată în luna noiembrie 1949: „în luna aceasta s-a definitivat unificarea bisericii pe baza adeziunii catolicilor în procent de 72%, iar în mod formal sunt trecuți 93% din numărul credincioșilor catolici”⁹⁴.

Dublul standard, adică minciuna propagandistică, era necesar și pentru a se marca prin decretul 358 al Ministerului Cultelor, publicat în Monitorul Oficial nr. 281 din 2 decembrie 1948, încetarea existenței Bisericii Greco-Catolice. Aceasta „în urma revenirii comunităților locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român”⁹⁵. Situația din teritoriu era însă mai complexă. În Protopopiatul ortodox Năsăud, care se suprapunea peste fostul Vicariat al Rodnei, în luna februarie 1949, în cele 41 de parohii existau 34 de preoți reveniți la ortodoxie și 9 nereveniți. Cei nereveniți erau din parohiile: Năsăud, Telciu, Feldru, Sângeorz-Băi, Șanț, Lunca Ilvei, Runcu Salvei și Rodna – cele două parohii⁹⁶.

92 ANBN, fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dosar 1500, f. 84, 89,

93 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 44, f. 12.

94 *Ibidem*, dosar 30, f. 183.

95 *Colecțiune de legi, decrete și deciziuni*, tomul XXVI, 1-31 decembrie 1948, Editura de stat, București 1949, p. 2156.

96 ANBN, fond Vicariatul Rodnei, dosar 1503, f. 3.

Anul apocaliptic 1948 a fost un nou început, în forță, pentru variile dezvoltări ale neoprotestantismului, care fac din venirea sfârșitului lumii repere ale dogmei. Nu se putea un climat mai adecvat pentru prozelitismul religios neoprotestant decât cel al începutului „revoluției socialiste”. Rapoartele Județenei Năsăud menționează faptul că botezările debutaseră în vara anului 1948. În peisajul religios de la jumătatea secolului al XX-lea, amplificat astăzi, neoprotestantismul a câștigat teren mai ales în fostele parohii greco-catolice.

Orice regim politic are obligația asigurării unui trai măcar suportabil, dacă nu decent, din punct de vedere material. Mai mult, acest lucru ar fi trebuit să preocupe autoritățile comuniste, care pretindeau că exercită puterea în numele celor mulți. În puține rapoarte Județeană Năsăud s-a preocupat de situația aprovizionării populației și, în general, a condițiilor de trai. Atunci când prin forța împrejurărilor sunt obligați să constate penuria cronică și sărăcia generalizată, mai marii partidului din județ găsesc rapid și vinovatul: dușmanul de clasă. Un raport din 31 octombrie 1948, privitor la aprovizionarea județului și la situația magazinului de stat dorit a se deschide, constata următoarele: alimentele de pe piața liberă erau foarte scumpe, articolele raționalizate lipseau cu lunile, ulei nu se distribuise din luna iulie și atunci nu a ajuns la toți cei care aveau cartelă, „grîș, orez și paste făinoase lipsesc complet de pe piață”. Petrolul lampant devenise o marfă de lux care lipsea de multe luni, îmbrăcăminte distribuită prin magazinele de stat era cu totul insuficientă, la sate lipseau textilele și bumbacul, iar cota de pânză de 20000 m pentru întreg județul nu putea acoperi nevoile celor „160 mii locuitori din care 145000 sunt plugari și muncitori la păduri”. Stocurile repartizate de Ministerul Comerțului nu acopereau necesitățile din iarna care se apropia, în special la grăsimi. „Pâinea este asigurată pentru muncitori, de asemenea și pentru salariații din instituții”. O situație mai bună era la cartofi și la aprovizionarea cu lemne de foc.

Situația economică dificilă era dublată de activitatea „organizației subversive”, în principal ramificația „bandiților din munți”, ceea ce „a creat o stare de spirit de neîncredere în forța regimului în rândul țărănimii muncitoare, iar pentru chiaburime o stare de încurajare începând să-și scoată capul față împotriva organelor administrative și politice”. Concluzia secretarului Dobre, față de haosul pe care îl patronase prin măsuri aberante, într-un climat de ură și chiar revoltă a populației, este următoarea:

În ce privește greutățile economice subiective care sunt în județ, cred că se datoresc legăturilor pe care bandiții politici le au la București și cred că chiar în anumite instituții de care depinde aprovizionarea, aprovizionare care se face foarte defectuos în județul Bistrița unde este și terenul de bază al organizației subversive și unde bandiții politici prin legăturile lor caută să aibă, din toate punctele de vedere, teren mai prielnic. Numai așa se poate explica lipsa completă de petrol, benzină cu lunile, apoi celălalt caz cu aprovizionarea muncitorilor pe cartelă⁹⁷.

Pretinsa putere politică a P.M.R., legitimată ideologic, era întemeiată pe muncitorime, de care conducerea județeană își amintea mai ales cu ocazia unor sărbători care trebuiau celebrate corespunzător. Cei mai mulți muncitori din județ erau angajați la „Regna”, care a fost naționalizată în toamna anului 1948. Se pot cita mai multe mențiuni ale activiștilor P.M.R., din rapoarte lunare, din care rezultă că muncitorii de la fabricile din județ nu erau plătiți cu lunile. Pentru o analiză amănunțită a industriei și a condițiilor de lucru ale muncitorimii, Județeană Năsăud nu și-a făcut timp. Probabil, nici nu era capabilă. În schimb, în fiecare lună erau inventariate zvonurile care circulau în societate, și ele catalogate ca provenind de la „reacțiune”. În luna septembrie 1948, raportul de șase pagini al județenei consacră câteva rânduri situației muncitorilor. Producția nu a putut fi atinsă în numeroase întreprinderi „din lipsa brațelor de muncă și din lipsa neplăților (sic!) la zi a salariaților”. Muncitorii părăseau întreprinderile pentru că nu erau plătiți la timp. Mai ales, „acestea s-au întâmplat la întreprinderea forestieră Regna, unde conducerea Regnei motivează că livrează material convenției de Armistițiu (sic!) și pe șantier și nu a primit bani”⁹⁸. Cu toate pericolele la care se supuneau, putând fi catalogați dușmani ai regimului, muncitorii au organizat și greve. La 6 decembrie 1948, în prezența unui activist trimis de la București, era discutată situația Consiliului sindical județean, condus de Pașcanu Ioan, care nu a reușit să împiedice o grevă a muncitorilor de la exploatarea minieră din Anieș. Mai mult, greva nu fusese raportată mai departe, probabil cu știrea Județenei Năsăud, fapt foarte grav, deși muncitorii refuzaseră să lucreze încă din 1 decembrie.

97 ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 30, f. 153-155.

98 *Ibidem*, f. 134.

La sfârșitul anului 1948, Comitetul Județean Năsăud al P.M.R. avea în vedere, pe lângă lupta împotriva partizanilor și unificarea Bisericii, aceleași probleme spinoase: colectările de produse agricole în spiritul luptei de clasă (floarea soarelui, cartofi, porumb), realizarea planului la însămânțări, combaterea zvonurilor, completarea diverselor secții cu noi instructori, intensificarea luptei de clasă etc. Unele măsuri luate de activiștii județeni, pentru intensificarea luptei de clasă, erau de fapt glume de prost gust. Astfel, din nordul județului au fost convocați 30 de țărani cu atelajele pentru a grăbi însămânțările într-un sat în care predominau coloniștii săraci. La destinație, îndrumătorul de partid local a citit o listă cu cinci țărani, socotiți chiaburi, iar ceilalți au fost trimiși acasă cu explicația că fuseseră induși în eroare de cei reținuți la muncă. Scopul fusese unul singur: învrăjbirea. O formă de mobilizare a țăranimii pentru realizarea planului la însămânțări a fost întrecerea gospodărească între comune și plase. Cei care nu participau, evident catalogați chiaburi, erau puși „în colțul rușinos al ziarului de stradă” și demascați⁹⁹.

Privind anul 1948, se poate spune că în județ nu se mai întâlneau o asemenea învălmășeală, provocată de neghiobia unor indivizi, subjugată ideologic de câteva lozinci și directive, pentru că cititul le era o acțiune străină. Acest lucru era constatat, în luna decembrie 1948, de către comisia de învățământ de partid. Referindu-se la studierea istoriei P.C.U.S., șeful comisiei menționa că rezultatele nu erau satisfăcătoare, deoarece „tovii încă nu au luat o atitudine pozitivă față de citit”¹⁰⁰. Este evident însă că Dobre și „compania” erau niște simpli executanți ai unor măsuri decise de conducerea centrală a Partidului Muncitoresc Român. Dar oricât de grele ar fi timpurile, anumite aspecte pot fi îndulcite prin prestația conducătorilor politici. Nu a fost cazul satrapilor din Județeană Năsăud. Dobre Dumitru poate fi încadrat în galeria atât de numeroasă a liderilor comuniști: despotici, agramați, vicleni, aroganți și dogmatici. Pentru a-și masca lipsa autocriticii, la ședința județenei din 6 decembrie 1948, ținută în prezența unui lider trimis de C.C., a cerut înlocuirea soției, Dobre Elena, de la conducerea comisiei culturale și artistice din secția de propagandă și agitație!

Printre criteriile de promovare în partid, reamintim importanța criticii și mai ales autocriticii. De multe ori, critica însemna delațiune, demascarea unor „dușmani ai poporului”, cei mai mulți chiaburi, care fuseseră primiți mai înainte în partid sau care au ocolit sistemul colectărilor. Demascările erau apreciate de către conducerea județeană a partidului ca exemple ale luptei de clasă. Câteva dintre ele le-am menționat și noi. Anul 1948 a fost și unul de început al dresajului moral și ideologic. Școala românească, începând cu anul 1948, captivă a ideologiei marxist-leniniste, avea misiunea formării „omului nou”, ale cărui repere morale și volitive fuseseră trasate de către partid. Minciuna ideologică, repetată obsesiv, va deveni adevăr oficial.

La départementale de Năsăud dans la première année de la Revolution Socialiste (Résumé)

L'étude se penche sur de documents de l'archive du Parti Communiste pour mettre au jour la situation socio-économique et l'évolution politique du département au premier an de l'instauration de la république, 1948. Les événements centraux : la constitution du parti unique, les élections pour la Grande Assemblée Nationale, la nationalisation des entreprises, l'interdiction de l'Eglise grec-catholique ont fait partie du processus de communisation de la Roumanie. L'accomplissement de ces tâches au département de Năsăud a supposé un procès de propagande ample et une considérable action de recrutement des cadres, accompagnés par une répression qui portait des sanctions économiques pour arriver aux délations et condamnations, dont les victimes ont été des personnes, voire même des communautés entières.

⁹⁹ *Ibidem*, f. 157, 184.

¹⁰⁰ ANBN, fond Comitetul Județean P.C.R. Năsăud, dosar 37, f. 118.

Cuvinte cheie: români, reforma, istoriografia maghiară, perioada interbelică.

Keywords: Romanian, Reformation, Hungarian historiography, interwar.

După alipirea Transilvaniei la regatul României, istoriografia maghiară, în special cea ardeleană, își îndreaptă atenția, în noul context cultural și politic, spre un subiect care n-a mai fost tratat din epoca iluministă decât la suprafață, spre exemplu în lucrările de sinteză privind istoria bisericii reformatе. Integrarea maghiarilor în noul stat, în care cultura majoritarilor era de expresie românească, a constituit o provocare pentru istoriografia maghiară interesată să pună în evidență aportul deosebit adus de Reforma religioasă la formarea limbii și spiritualității românești. Toate afirmațiile și concluziile istoricilor maghiari preocupați de acest subiect se înscriu pe linia curentului istoriografic creat de Petrus Bod în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care susținea ideea influenței benefice a Reformei în propășirea culturală și spirituală a românilor ardeleni. Lucrarea lui Petrus Bod *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia* (Scurtă istorie a locuitorilor romani din Transilvania), apărută în ultima variantă în 1764, a fost concepută inițial ca replică la lucrarea unui iezuit, care a prezentat dezavantajele înrăurilor protestante în biserica ortodoxă și beneficiile unirii religioase dintre catolici și ortodocși. Deși titlul era prea generic, a rezultat, în fapt, o lucrare temeinică de ecleziologie și de istorie a relațiilor interconfesionale româno-maghiare¹. Ea a rămas până după primul război mondial principala referință a istoriografiei maghiare în această chestiune.

Prima încercare sistematică din perioada interbelică de reconstituire a fenomenului penetrării unor idei și practici protestante în mediul cultural și religios românesc îi aparține lui Bitay Arpád, un cercetător cu preocupări de cultură veche românească. El promovează teoria beneficiului cultural major al românilor de pe urma Reformei protestante. Edificator în acest sens este motoul lucrării, preluat de la Gh. Barițiu: “românilor însă li s-au deschis ochii ca să vadă, că și limba lor poate fi scrisă și cultivată, că ei nu mai au nici o trebuință de limba slavonă, sub al cărei jug brutal stătuse atâția secolii într-o întunecime de noapte”. Spre deosebire, bunăoară, de Petre Filimon, care va publica câțiva ani mai târziu o lucrare despre relațiile dintre protestantism și românii ardeleni, folosind surse bibliografice preponderent maghiare², Bitay Arpad utilizează în proporție covârșitoare bibliografie românească și rezultatele ultimelor cercetări de istorie ecleziastică a lui Iorga, Lupaș, Meteș, Dragomir. În doar 20 de pagini se străduiește să dovedească că politica confesională a principilor calvini față de biserica românească a fost una tolerantă, de favorizare a libertății confesionale, de cultivare a limbii, iar prigonirea unor mitropoliți români s-a întâmplat din rațiuni politice și nu religioase. Principii calvini, potrivit opiniilor acestuia, prin măsurile pe care le-au luat în privința bisericii românești au avut în vedere în principal dezvoltarea limbii și culturii națiunii românești din Ardeal și nu o calvinizare sau o maghiarizare a românilor. Se poate lesne observa, la o simplă lectură, că latura partinică a acestei lucrări răzbate limpede din text într-o mai mare măsură decât la ceilalți cercetători maghiari contemporani, cu preocupări științifice similare. Autorul încheie lucrarea în același ton, folosindu-se de aprecierile lui G. Bogdan Duică, care recuza

1 Gudor Botond, *Bod Péter și istoria bisericii românești din Transilvania*, în „Anales Universitatis Apulensis-Historica”, nr. 4-5, 1999-2001, p. 92-94.

2 Petre Filimon, *Protestantismul și românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate*, Arad, 1938, *passim*.

Mihai GEORGITĂ

Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale
e-mail: misu_arhive@yahoo.com

blamarea protestantismului și solicita recunoașterea neîngrădită a aportului însemnat al acestuia la dezvoltarea culturii românești³.

Székely Marianne își propune să scoată în relief, într-o lucrare de mici dimensiuni, un fapt pe care nu-l tăgăduiau nici majoritatea istoricii români, *recte* dezvoltarea culturii românești cu aportul Reformei în timpul principilor protestanți. Astfel, efortul ei științific a fost ușurat din lipsa unor controverse acerbe pe această temă. Ea nu a făcut altceva decât să prezinte cronologic și într-un mod coerent rezultatele cercetării anterioare, folosindu-se în concluzii de părerile istoricilor români pentru a da o mai mare greutate opiniilor sale⁴. Mai întâi, reia, sub formă de introducere, comentarea măsurilor administrative luate de către principii protestanți pentru a îmbunătăți situația socială a clerului român, din care o mică parte a îmbrățișat Reforma. Concomitent cu aceste măsuri administrative s-au stabilit cele privind instituționalizarea unui sistem educativ pentru români. Partea mediană a lucrării se oprește pe larg asupra programului de învățământ a școlii înființate de Szuszana Lorántffy la Făgăraș, ca un moment de vârf al efortului familiilor princiere protestante de a-i culturaliza pe românii ardeleni. Un alt aspect important pe care-l aduce în discuție este organizarea ecleziastică a bisericii românești sub auspiciile bisericii calvine, libertatea clerului de a întreține legături cu celelalte biserici ortodoxe, legături din care a rezultat propășirea culturală a românilor din toate cele trei principate. Un aspect inedit, valorificat de autoare, este faptul că boierii români pribegi prin Transilvania au putut să aibă și ei un rol hotărâtor în vehicularea ideilor emancipate ale protestantismului, după ce s-au întors în patrie. Desigur, lucrarea n-a putut fi lipsită de unele accente subiective, cum ar fi contrastul dintre faptul că pe timpul Principatului protestant s-a urmărit doar implementarea unor idei și măsuri administrative de sorginte protestantă în viața bisericească a românilor și nu o deznaționalizare prin impunerea limbii maghiare – invocând ca dovadă multitudinea de tipărituri în limba română – în comparație cu ceea ce a făcut administrația românească din Ardeal, după înfăptuirea Marii Uniri, prin programe de românizare a maghiarilor rămași în Ardeal⁵.

Într-o mică broșură istoricul maghiar Révész Imre își pune în lumină foarte concis, însă cu multă subtilitate, cercetările referitoare la Reforma religioasă și românii ardeleni. Spre deosebire de strădaniile principilor din secolul al XVI-lea de a impune repede preceptele reformate românilor ortodocși transilvăneni, el remarcă că cei din secolul următor adoptă o altă tactică. Acești principii calvini nu se mai folosesc de mijloacele statale de constrângere, dimpotrivă, ei s-ar fi străduit – în opinia istoricului maghiar – să ridice treptat și cu răbdare nivelul cultural al preoțimii și poporului valah, sperând că așa se vor îndepărta de superstițiile care-i ținea în ignoranță și vor putea pătrunde în adevărul Sfintei Scripturi. Pentru realizarea acestui deziderat s-a recunoscut ierarhia ortodoxă cu drept jurisdicțional. În schimb, s-a pretins vlădicilor să ofere sprijin în înlăturarea limbii slavone din cult și să încurajeze folosirea limbii române sau să ajute la purificarea cultului de elementele superstițioase. Aceste condiții nu au fost lăsate la discreția ierarhilor români, ci pentru respectarea lor au fost puși sub supravegherea episcopului reformat. Această măsură i se pare lui Révész Imre ca fiind cea mai gravă care s-a luat împotriva ortodocșilor. În rest, calvinii nu au abuzat de constrângere politică. Ba mai mult, controlul superintendentului n-a fost prea sever, așa încât dintre mitropoliți români nici unul nu s-a angajat cu hotărâre în respectarea condițiilor. Dimpotrivă, s-au arătat foarte profund atașați de biserica răsăriteană, iar față de biserica reformată au păstrat doar aparențele. Pe lângă toate acestea, în secret unii au luptat împotriva condițiilor reformatoare. La o asemenea atitudine a vlădicilor – ține să sublinieze autorul – principii au acționat cu înțelepciune și nu au intervenit în forță, ci au așteptat ca timpul să-și arate roadele⁶. Autorul recunoaște într-o astfel de politică rezervată a principilor calvini interesul lor pentru politica orientală, unde intrau în relații strânse cu cele două Țări românești. Exercițarea violenței religioase asupra supușilor valahi ortodocși ar fi dus inevitabil la înrăutățirea relațiilor. E drept însă că succesul reformei protestante între românii ardeleni depindea de frângerea legăturilor acestora cu cei din principatele române, un lucru, de altfel, foarte greu de realizat. Persecuția religioasă oricum nu era o practică protestantă, vrea să ne convingă Révész Imre. Criteriul principal al propagandei calvine era unul pur religios în strânsă legătură cu cel cultural, deoarece calvini se simțeau răspunzători în fața divinității pentru populația românească aflată în stare de ignoranță. Ei doreau să

3 Dr. Bitáy Árpád, *Az erdély románok a pratestáns fejedelmek alatt*, Deciosânmartin, 1925, p. 3-23.

4 Székely Marianne, *A protestáns erdélyi fejedelmek hatása a román kultúra fejlődésére*, Debrecen, 1935, *passim*.

5 *Eadem*, p. 12.

6 Révész Imre, *A reformáció az erdélyi oláhok között*, Debrecen, 1938, p. 16-17.

o integreze în lumea ideilor protestante și în cultura occidentală, fără să neglijeze latura socio-economică. Eliberarea preoților valahi de sarcinile iobăgești și așezarea lor pe același nivel cu preoții bisericilor recepte era unul din dezideratele principilor calvini.

Apoi, istoricul maghiar stăruie asupra programului propagandei religioase desfășurată sub principii Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákoczi. O condiție din cele 15 impuse de Rákoczi i se pare suficientă pentru a dovedi că prin calvinizare nu s-a urmărit maghiarizarea. Este vorba de dispoziția privind căsătoriile interetnice: dacă un bărbat român se căsătorește cu o femeie maghiară se puteau cununa la preotul valah ortodox, fără să sufere nici o piedică din partea calvinilor⁷.

Révész Imre nu poate însă să nege că s-a intervenit drastic în autonomia bisericească a românilor ardeleni prin condițiile impuse, dar intervenția efectivă a fost mai puțin dură decât condițiile, astfel încât se poate considera că a fost mai degrabă una prudentă și cruțătoare, cu atât mai mult cu cât spiritul răsăritean al românilor s-a apărat instinctiv de protestantismul apusean. În acest fel, nici măcar practicarea prozelitismului prudent n-a dat roade. De asemenea, eforturile făcute pentru culturalizarea prin traducerea cărților de cult sau prin înființare școlilor n-au reușit să convingă pe ortodocșii români să îmbrățișeze protestantismul. Aici este amintită prodigioasa activitate de culturalizare a Susanei Lorántffy, desfășurată într-un autentic spirit nobil și creștinesc față de români, spirit care ar exclude din capul locului orice încercare de asimilare⁸.

Pentru noi ilustrative rămân considerațiile finale formulate aproximativ în aceeași succesiune de idei ca la Petér Bod, și care se regăsesc cu multe similitudini la ceilalți cercetători maghiari ori protestanți. Astfel, instaurarea în Transilvania a regimului habsburgic, promotor al romano-catolicismului, a slăbit considerabil resortul politic prin care se făcea propaganda protestantă. Schimbarea regimului a condus în mod natural la înlocuirea propagandei religioase protestante prin cea catolică. În urma unei politici confesionale mai abile a rezultat unirea românilor cu biserica Romei, dar rezultatul a fost unul parțial și doar sub raport formal, cea mai mare parte a românilor rămânând fideli ortodoxiei, iar uniții n-au preluat fondul spiritualității romano-catolice. Prin unirea religioasă, românii au profitat de posibilitățile largite de contact cu educația apuseană, pe care au folosit-o la construirea propriei identități naționale și mai ales a conștiinței istorice. De aici se naște presupoziția istoricului maghiar că, dacă principatul protestant ar mai fi dăinuit și și-ar fi continuat nestingherit misiunea de prozelitism, rezultatul ar fi fost cel mult același, iar, dacă se ia în considerare că biserica catolică a fost mai indulgentă față de biserica ortodoxă românească, cu care totuși avea multe asemănări, rezultatele ar fi fost aproape nule. Fără să aprofundeze cercetarea realităților istorice, Révész Imre își menține părerea că protestanții au comis mai multe abuzuri decât catolicii față de românii ortodocși, ceea ce ar fi dăunat apropierei dintre reformă și ortodoxie. Cu toate acestea, afirmă că insuccesul clar al calvinismului de a reconverti pe români, ca de fapt și cel catolic, se datorează în fond diferențelor prea mari existente între spiritualitatea răsăriteană și cea apuseană⁹.

Pe de altă parte, eforturile prozelitismului calvin n-au rămas fără ecou. Potrivit datelor istorice, nu se poate contesta faptul că în urma propagandei s-au constituit comunități reformate românești. Istoricul maghiar dă ca exemplu Făgărașul și Hațegul din Transilvania; Lugojul și Caransebeșul, din Banat. E adevărat, susține el, că în aceste zone existau elemente românești dispuse să accepte Reforma din dorința de culturalizare și emancipare socială. Însă n-au existat doar aceste motive colaterale, ci și o convingere proprie. Dovadă în acest sens sunt comunitățile care au rămas fidele protestantismului, după ce multe altele au trecut la unire cu romano-catolicii. În plus, autoritățile ecleziastice reformate au vegheat cu strășnicie ca nimeni să nu ajungă preot reformat numai pentru avantaje materiale și sociale.

Alte efecte ale Reformei se pot distinge în modul de organizare colegială și consistorială a conducerii bisericii românești. Astfel, episcopul nu mai este numit de ceilalți episcopi, ci de către preoți, iar, mai apoi, în chestiunile ecleziastice, după modelul reformat, aveau putere de decizie și mirenii.

Totuși, – afirmă Révész Imre – cel mai durabil dar făcut de misiunea reformată națiunii și bisericii românești a fost în domeniul limbii și literaturii” (De a legmaradandóbb ajándékot a református misszió mégis nyelvében és irodalmában adta a román egyháznak és a román nemzetnek). Pentru a-și întări afirmația citează din concluziile la care au ajuns G. Bogdan Duică, George Barițiu și Ioan Lupaș în privința acestui fenomen.

7 *Ibidem*, p. 18-19.

8 *Ibidem*, p. 20-21.

9 *Ibidem*, p. 22-23.

Așadar, istoricul maghiar încearcă să contureze cu precizie, dar cu atât mai eronat, proporția și trăsăturile complexe ale fenomenului lingvistic românesc înrăuit de reformă, considerându-l „nebun” pe cel care ar îndrăzni să nege această realitate¹⁰.

Un alt istoric maghiar, Juhász István, într-o carte cu același titlu, deși ajunge cam la aceleași încheieri, îți propune să analizeze mai pe larg și mai adânc raportul Reformei cu românii ortodocși din Transilvania, realizând cea mai amplă cercetare din istoriografia maghiară de până atunci privitoare la acest subiect, pe aproximativ 250 de pagini. În comparație cu lucrările anterioare de mici dimensiuni, aici, pe lângă abordarea aproape exhaustivă, sunt puse acum în circuitul științific o serie de date inedite.

În prima parte a lucrării, care tratează secolul al XVI-lea¹¹, aduce în discuție situația generală a românilor din principat, contactul cu reforma, primele tipărituri românești apărute cu aportul acesteia, episcopia reformată românească. Prin urmare, pornește de la contextul general istoric pentru a explica și detalia mai bine particularitățile acestui fenomen, folosind cu prisosință operele cercetătorilor români.

De la general spre particular este abordat și secolul XVII. Astfel, un prim capitol tratează situația din biserica răsăriteană și din statele Europei răsăritene. Se constată prin urmare fireștile legături strânse dintre bisericile ortodoxe din aceste state, corespondența dintre marii teologi din centrele ortodoxiei, legături consolidate de permanenta deplasarea a călugărilor itineranți. De asemenea, faptul că statele ortodoxe, aflate majoritatea sub suzeranitate turcească, luptau pentru independența statală și libertate religioasă. Toate au contribuit la coeziunea ortodoxiei, care nu a permis apoi penetrarea curenților protestante decât în foarte mică măsură. Aceasta ar fi una din explicațiile pentru care calvinismul nu a prins la românii ortodocși din Transilvania¹².

Un alt capitol se concentrează asupra politici religioase din principatul Transilvaniei. Primul care manifestă un interes deosebit pentru biserica românească este Gabriel Bethlen. O caracteristică a politici religioase din vremea acestui principe este reluarea misionarismului protestant între românii ortodocși. Aici istoricul maghiar găsește de cuviință să pună în relief avantajele oferite de politica religioasă a lui Bethlen pentru preoții români, precum și hotărârea principelui de a crea un principat pur protestant, ceea ce se reflectă în corespondența dintre el și Patriarhul de la Constantinopol, Chiril Lukaris¹³. Dimpotrivă, sub cei doi Rákoczi politica religioasă față de români se înăsprește, dorind cu orice preț și prin toate mijloacele să-i convertească pe români la calvinism. Astfel, în culegerea de legi Aprobatae Constitutiones din 1653 sunt cuprinse o serie de dispoziții defavorabile românilor și credinței lor. Paralel cu acestea, sub directa conducere a superintendentului se desfășura o intensă activitate prozelită, menită să forțeze pe episcopii și implicit preoții români să adere la practicile protestante¹⁴.

În timpul lui Mihail Apaffi, ultimul principe protestant, politica religioasă față de români nu mai este atât de consecventă. De altfel, în această perioadă și biserica calvină se află într-un anumit regres datorită incompetenței principelui și dezavantajului creat de împrejurările externe¹⁵.

Din perspectiva situației generale a ortodoxiei și a politici religioase princiare, Juhász István analizează într-un alt capitol misionarismul protestant calvin din secolul al XVII-lea. Aici un subcapitol este consacrat luptei bisericii răsăritene împotriva calvinismului. Prilej cu care pune în discuție rând pe rând propensiunea patriarhului Chiril Lucaris către protestantism, condamnarea sa în sinodul de la Iași, militantismul panortodox a lui Vasile Lupu, sprijinit de mitropolii Varlaam și Petru Movilă, adversari înverșunați ai reformelor. Însă o atenție specială o acordă tipurilor de misionarism: publicarea catehismelor, activitatea tipografică și activitatea școlară¹⁶.

Un ultim capitol sub forma unor considerații finale este intitulat: *Rezultatele și eșecurile Reformei la români*. Un important rezultat al misiunii reformatoare este în opinia acestui istoric maghiar înlăturarea multor superstiții populare. În acest sens, comentează hotărârile sinodului de la Alba Iulia din 1675, ținut de Sava Brancovici, care impun o serie de reguli stricte pentru preoții și enoriași în vederea emancipării lor culturale

---

10 *Ibidem*, p. 24-25.

11 Juhász István, *A reformáció az erdélyi románok között*, Cluj, 1940, p. 11-101, *passim*.

12 *Ibidem*, p. 107-124.

13 *Ibidem*, p. 134-141.

14 *Ibidem*, p. 143-161.

15 *Ibidem*, p. 163-173.

16 *Ibidem*, p. 175-220.

și împlinirii spirituale. Nu știe cu exactitate însă dacă aceste reguli au mai fost cândva impuse, iar la 1675 nu au fost doar întărite. Un alt bun câștigat pentru poporul ortodox român în urma contactului cu Reforma este evident cultivare și dezvoltarea limbii române; un lucru de care românii au știut să profite din plin, crede autorul¹⁷. În ceea ce privește eșecurile, ele sunt cauzate, după părerea autorului, în primul rând de legăturile strânse care existau între românii din Ardeal și cele două principate, iar în al doilea rând, de ignoranța clerului și credincioșilor români. Ei se complăceau într-un soi de creștinism popular, fără să poată accede la adevăratele învățături biblice. În acest sens, dă ca exemplu (pentru noi irelevant) pe acel țăran maramureșean, menționat în cronica lui Nicolae Bethlen, care mărturisea prin 1680 că nu știe cine a creat lumea și nici cine este Isus Hristos. Subiacent, istoricul maghiar notează că nu poate afla în istoria Transilvaniei de la 1566-1670 cazul unui călugăr sau preot român care să fi trecut cu entuziasm și hotărâre la Reformă¹⁸.

Vedem, în concluzie, după analiza acestor lucrări, că istoriografia maghiară din perioada interbelică s-a aplecat cu mare interes asupra problematicii influențelor Reformei în cultura și spiritualitatea românească. Fiind unul din cele mai importante momente de contact dintre cultura maghiară și română, o temă de cercetare captivantă pentru istoricii culturii și filologii români, istoriografia maghiară a descoperit în Reformă religioasă un subiect predilect pentru dialogul cultural și istoriografic dintre cele două națiuni.

Reformation and Romanians in the interwar Hungarian historiography (Abstract)

After the annexation of Transylvania to the kingdom of Romania, the Hungarian historiography, especially the Transylvanian one, is concerned in the new, cultural and political context, with a subject that has been treated superficially since the Enlightenment, for example in synthesis works regarding the history of reformed church. The integration of Hungarians in the new state, where the majority culture was of Romanian expression, has been a provocation for the Hungarian historiography interested to emphasize the special contribution of the religious reformation to the formation of language and Romanian spirituality. All the statements and conclusions of Hungarian historians supported the idea of beneficial influence of Reformation in the cultural and spiritual prosperity of Transylvanian Romanians.

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 223-229.

¹⁸ *Ibidem*, p. 230-235.

Cuvinte cheie: Baia Mare, arheologie montană, istoria mineritului, galerii miniere.

Schlüsselwörter: Baia Mare, Montanarchäologie, montangeschichte, Bergbau-Galerien.

În Baia Mare și în imediata sa vecinătate se găsesc importante resurse de minereuri neferoase, care au fost intens exploatate în mai multe zone ale orașului și în imediata sa vecinătate (fig. 1). Cercetările de arheologie montană s-au desfășurat cu precădere pe Dealul Crucii, pe Valea Roșie, în cartierul Valea Borcutului și în apropiere de localitatea suburbană Firiza, mai puțin intense fiind cele din zona Herja, lucrările miniere de pe Valea Ustoriului rămânând deocamdată neexplorate arheologic.

Primele săpături arheologice care au avut ca obiectiv prelucrarea minereurilor din zonă au fost executate de Elena Kovács, în anul 1959, în centrul orașului, la intersecția actualelor străzi Dacia și Țibleșului. Aici au fost identificate urmele unui atelier al Cămarii regale, unde se prelucra aliajul de metale obținut în topitorii. Sub nivelul de umplutură din secolul XVIII au apărut, la adâncimea de 4,50 m, resturile unei construcții de lemn în interiorul căreia s-a păstrat o parte a materialelor și mijloacelor tehnice folosite la afinarea metalului prețios, și anume cca 30 de oale, din pastă arsă cenușiu, cu pereții subțiri și marginea scundă, profilată în exterior, fără torți, resturi de foale, unelte de fier, o mare cantitate de oase de vită. Oalele nu au fost folosite, ele fiind păstrate *in situ*, grupate într-un colț al atelierului. În preajmă a fost găsită o haldă de zgură, ce provenea de la un cuptor, care n-a putut fi surprins datorită dimensiunilor reduse ale suprafeței cercetate. Complexul a fost datat în secolele XV-XVI¹.

În cursul unor cercetări efectuate de R. Popa și Elena Kovács, în mai 1963, într-o poiană de aproximativ 1 ha ce prezintă în partea ei inferioară o ușoară terasă, aflată între văile Borcutului și Romană, în regiunea lacului de acumulare al barajului Firiza – Strâmtori, la circa 10 km nord-est de centrul orașului Baia Mare, au fost descoperite numeroase halde de zgură, unele suprapuse sau intersectate, care aveau aspectul unor lentile întinse, de formă neregulată, cu diametrele cuprinse între 4 și 10 m, grosimea lor variind între 0,50 și 1,00 m, precum și resturile unor cuptoare pentru topirea minereului, reprezentate prin temeliile lor de piatră. La baza haldelor a apărut pretutindeni un strat subțire de cărbune, provenit în parte din spălarea prin ploaie a cărbunelui aruncat din cuptor odată cu zgura. În câteva locuri, stratul de cărbune era mai gros și avea la limita lui inferioară o arsură superficială a solului. În aceste locuri au fost amplasate, foarte probabil, „cuptoare” foarte primitive, clădite la suprafața solului, pe un eșafodaj de lemn. Doar temelia unuia dintre cuptoarele propriu-zise s-a conservat relativ bine. Ea a fost surprinsă la adâncimea de 1,10 m față de solul actual și avea o formă dreptunghiulară (3,00/ 1,50 m), fiind clădită din bolovani mari de râu, rezistenți la foc, așezați direct pe pământ. Pietrele aveau între ele legătură de pământ, ars la roșu în timpul funcționării. În interiorul temeliei se afla o lipitură de lut care, în unele locuri, se continua pe fața interioară a pietrelor, sugerând faptul că baza cuptorului era în forma unui mic bazin. Solul de sub temelia cuptorului era ars puternic pe o adâncime de 10–15 cm. Împrejurul cuptorului s-au păstrat porțiuni dintr-un pavaj de piatră. Corespunzând limitei inferioare

1 Popa, Kovács 1965, 124. Vezi și Maghiar, Olteanu 1970, 138; Tripsa și alții 1981, 69.

a haldelor de zgură și nivelului de călcare al constructorilor cuptoarelor, a apărut un strat de cultură cu mult cărbune, în care au fost găsite fragmente ceramice provenind de la oale și ulcioare, un vârf de săgeată și fragmente de opaițe. Acestea din urmă, de aspect foarte rudimentar, au ieșit la iveală și în sterilul rezultat de pe urma selecționării minereului, lângă halde sau în preajma cuptoarelor, unde au fost găsite, de asemenea, funduri de la cești de probă și scursură de plumb aurifer. O sapă masivă de miner, arsă și cu zgura prinsă de ea, a fost găsită într-una din halde. R. Popa și E. Kovács au datat descoperirile în a doua jumătate a secolului XVI, iar instalațiile cercetate i le-au atribuit lui Francisc Szegedy, menționat într-un document din 1593, referitor la un proces provocat de un conflict în legătură cu o înțelegere intervenită cu doi ani mai devreme, în 1591². Potrivit informațiilor furnizate de B. Balogh și K. Oszóczki, în acest document se vorbește de „topitoria de sus”, ceea ce presupune că în aval pe valea Ferneziu mai exista o topitorie³.

Cercetările montanistice au fost reluate de membrii Clubului de Speologie „Montana” Baia Mare la începutul anilor '90 ai secolului trecut, primele cercetări fiind efectuate pe Dealul Crucii, ele extinzându-se apoi înspre Depresiunea Maramureșului (în special în zona salinelor de la Coștiui)⁴. Lor li s-au alăturat, odată cu demararea, în 2006, a unui proiect, intitulat „*Studiu de potențial privind patrimoniul industrial minier al județului Maramureș și al oportunităților de valorificare a acestuia în scopuri muzeal-turistice*” (PIMM), finanțat de Consiliul Județean Maramureș, specialiști de la Universitatea de Nord și de la muzeele din Baia Mare⁵. Cercetările au fost întreprinse la lucrări miniere aflate în raza mai multor localități de pe actualul teritoriu al județului Maramureș și au continuat și după încheierea menționatului proiect, rezultatele obținute fiind deja parțial publicate⁶.

În lucrarea de față prezentăm cercetările efectuate după anul 2000 în mai multe obiective miniere aflate pe raza localității Baia Mare.

Galeria +450 m (fig. 2), denumită în literatura recentă „Galeria de Fum”, are intrarea situată în versantul drept al Văii Amadei (fig. 3), la nord-est de vârful Dealului Crucii. Galeria a fost cercetată de mai multe ori, cele mai recente expediții având loc în anii 2006 și 2007, echipa de cercetare fiind formată din I. Bud, V. Căndea, A. Costin, L. Goja, D. Iștván, C. Kacsó, Tr. Minghiraș și A. Portase.

Prin această galerie se exploata filonul *Principal* și alte mineralizații adiacente. Spre nord-est, filonul a fost exploatat și la suprafață prin excavații cu adâncimea de 10-15 m (fig. 4). Unele dintre acestea ar putea să fie anterioare lucrărilor subterane.

Potrivit aprecierilor publicate deja de D. Iștván și Tr. Minghiraș⁷, galeria are câteva particularități: 1. este descendentă datorită faptului că, spre sud-vest, limita dintre mineralizația auro-argintiferă coboară (o situație nefavorabilă, întrucât apa nu putea să se scurgă); 2. nu are halde de steril la suprafață, selecția minereului de steril făcându-se în subteran, aici fiind depozitat sterilul; 3. pe cca 80 m, începând de la intrare, se constată în mod clar urmele tipului de exploatare minieră cu ajutorul focului, fiind prezent pe pereți un strat gros de funingine; această parte are o înălțime ce variază între 5 și 15 m și o lățime între 1 și 10 m, iar în tavan există mai multe deschideri inițial dreptunghiulare (fig. 5), care au servit drept „coșuri de fum”, precum și pentru accesul în galerie și extracția minereului cu ajutorul trolieilor; 4. este o galerie în care transportul minereului și al materialelor se realiza prin puțuri. Dezvoltarea totală a galeriei până la „Puțul de fum” este de 409,2 m, cu o denivelare totală de -67,3 m, măsurată de la gura celui mai din amonte „coș de fum” (fig. 6-8).

„Galeria de fum” prezintă trepte de lemn (fig. 9), armături din lemn de castan, tropane (fig. 10), resturi de pasaje suspendate (fig. 11), pilieri de susținere a tavanului din bolovani stivuiți (fig. 12). Se păstrează parțial și vechile împrejurări ale golurilor miniere, și anume stâlpii confecționați din șine de cale ferată, care provin de la Reșița (an de fabricație 1875).

2 Popa, Kovács 1965, 113 sqq.

3 Balogh, Oszóczki 2001, 31, nota 85, 33.

4 Vezi Iștván, Minghiraș 2004; Kacsó 2006.

5 Deși au fost efectuate numeroase investigații de teren și a fost realizată o voluminoasă monografie (Kacsó, Iștván [coord.], 2006), precum și un pliant de popularizare, proiectul, din motive necunoscute participanților la cercetare, nu a fost finalizat.

6 Kacsó, Iștván, 2007; Kacsó, Iștván, Minghiraș 2009; Kacsó, Iștván, Minghiraș 2010.

7 Iștván, Minghiraș 2004.

Dintre lucrările executate aici se remarcă și o scurtă galerie cu profil oval, direcționată N-S, care se află la 120 m distanță de intrare și la o denivelare de 18,6 m față de cota de intrare, având o lungime de 4 m, înălțimea de 0,50 m și lățimea de cca 1 m⁸.

Pare destul de probabil că „Galeria de Fum”, în mod cert una dintre cele mai vechi exploatări miniere din Baia Mare, este cea cunoscută în documentele medievale sub denumirea de *Naghwerem* și altele asemănătoare⁹. Ea este menționată și în scrierile lui Ignaz Edl. von Born și A. Szirmai Szirmay, care consideră că denumirea în limba maghiară a localității, *Nagy Bánya*, provine de la „*große Gruben*”, respectiv „*Nagy-verem*”¹⁰. Potrivit inventarului din 1556, mina avea două „mașini”, una nouă și una veche, un șteamp cu 24 de săgeți și instrumentele folosite în exploatarea minieră, două funii mari, pive, retorte și vase diferite pentru păstrarea mărului impur și a minereului măcinat (*gaz saar, schadweg*), ciururi mici și mari, lemne (*sýtfa*) pentru foc, precum și mormane de minereu în cantitate de 2.534 „par”¹¹.

Galeria Lobkowitz, numită și Heuliges Kreuz, Sfânta Cruce, Galeria 23 August etc., se află pe Dealul Crucii și are intrarea la +232 m dinspre strada *Griviței* (fig. 13). Este menționată sau descrisă în mai multe lucrări de la sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX¹². Galeria a fost executată de Erariul austriac între anii 1765-1795, ca orizont de bază pentru mina Dealul Crucii. Între 1836 și 1845 se instalează aici o mașină cu aburi de 30 HP, sistem Watt, care a fost înlocuită, din anul 1864, de o pompă hidraulică de mare capacitate, care a funcționat 70 de ani. Din anul 1845 a început săparea puțului Werner, care în anul 1855 ajungea la o adâncime de 75 m, în anul 1871 la 210 m, în anul 1883 la 273 m (orizontul VIII), în anii 1938-1939 la 395 m (orizontul IX). Mina Dealul Crucii a fost abandonată în anul 1948. Redeschiderea minei a început din anii '70 ai secolului XX prin executarea transversalei Köves dinspre Mina Valea Roșie, utilizată drept cale de transport mecanizat, în locul galeriei Lobkowitz, care a fost utilizată doar pentru transportul personalului și alimentarea electrică a mașinii de extracție de la puțul Werner. S-au exploatat ramuri și resturi de filoane rămase neexploatate, până în anul 2006, precum și filonul *Principal* în adâncime, prin deschiderea a două noi orizonturi (X și XI), activitatea de aici fiind abandonată în anul 2002.

Galeria transversală este armată cu piatră zidită pe primul tronson, care străbate rocile sedimentare (fig. 14), apoi este săpată în rocă vie (fig. 15), cu scurte porțiuni armate prin metode diverse. După întâlnirea cu Galeria Köves, o ramură a galeriei este direcționată NE, pe lângă capela subterană, până la puțul Werner, pe un tronson paralel cu galeria direcțională de pe filonul *Principal*. Aici se păstrează vechile lucrări miniere ce au încă o coloană de fontă ce alimenta mașina de extracție hidraulică, precum și partea superioară, frumos zidită cu cărămidă, a puțului Werner, denumită „Catacombe” de către minierii din perioada recentă (fig. 16-17). Urmează o galerie direcțională, cu guri de rostogol, până la bazinele de apă subterane (ce alimentau lucrările de exploatare cu apă tehnologică), unde galeria subtraversează o galerie medievală, săpată cu ciocanul și dalta (fig. 18-19). De aici, galeria se continuă sub numele de „Nordul Mare”. Există și o galerie paralelă, tot cu guri de rostogol, cu aeraj deficient, pe alocuri cu depuneri de melanger (fig. 20). Galeria transversală este armată pe primul tronson cu zidărie de piatră, apoi, odată ce intră în andezite, galeria e doar parțial armată, cu lungi tronsoane fără armare, unde se pot vedea atât rocile, cât și filonașe și zone de fractură. Scurte porțiuni sunt betonate sau armate cu cintre metalice. Galeria Nordul Mare este reprofilată, fiind armată doar pe porțiuni reduse (fig. 21).

Cu prilejul cercetării minei, la data de 3 noiembrie 2006, de o echipă formată din L. Borza, D. Istvan, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, I. Pop, A. Portase și Z. Șomcutean, au fost găsite numeroase utilaje miniere abandonate, majoritatea de dată recentă, inclusiv mașina de extracție. O nouă încercare de explorare a minei, la care au participat I. Bereș, A. Costin, D. Istvan, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, R. Mureșan, I. Pop, M. Todoran, însoțiți de ing. Podeanu de la Exploatarea Minieră Săsar, a avut loc în aprilie 2008. Din păcate, datorită prăbușirii unei părți din peretele galeriei, la cca 80 m de la intrare, nu a fost posibilă înaintarea pe galerie.

„Galeria de Apă” are intrarea situată pe versantul estic al Dealului Crucii, în versantul drept al Văii Amadei, la cota +330 m (fig. 22). Galeria a fost realizată între anii 1854 și 1864, atunci când s-a instalat în Mina

8 Kacsó, Istvan, Minghiraș 2010, fig. 13-14.

9 Balogh, Oszóczki 2001, 67.

10 v. Born 1774, 147; Szirmai Szirmay 1809, 216.

11 Prodan, Goldenberg 1964, 122.

12 Szellemly 1894, 268; Téglás 1897, 346; Lazu (red.) 1928, 10 sqq.; Pálffy 1929, 51.

Dealul Crucii o instalație hidraulică de evacuare a apei din puțul Werner, care utiliza apa captată din Valea Romană, adusă printr-un canal de 16 km, ce trecea prin 29 de tunele (unul dintre acestea fiind tocmai Galeria de Apă). Canalul era de fapt mai vechi și se numea anterior „*canalul Thurzó*” (inițial acesta executându-se pentru sporirea debitului de apă necesar prelucrării minereului), pe teren observându-se în mai multe locuri existența ambelor canale, la distanță mică între ele.

La data vizitării obiectivului, 11 noiembrie 2006, de echipa de cercetare formată din I. Bud, V. Căndea, D. Iștván, C. Kacsó, A. Portase, galeria avea porțiunea de intrare zidită cu piatră, accesul fiind barat de un grilaj metalic încastrat în beton (fig. 23).

Potrivit observațiilor recente ale lui Tr. Minghiraș, porțiunea dintre intrarea în galerie și grilaj este surpată.

Galeria Vicleanul are intrarea situată pe valea Vicleanul Mare, la cca 1 km amonte de Uzina de apă, la cota +353. Galeria face parte din sistemul de tunele construit între 1854 și 1864 (vezi mai sus), fiind cel mai lung (cca 550 m). După încetarea activității de exploatare în Mina Dealul Crucii (1948-1950), galeria a mai fost accesibilă până în anii 1960-1964, apoi au apărut prăbușiri. Galeria a fost redeschisă parțial de IPEG Maramureș în anii 1994-1996. Au fost executate lucrări de cercetare a mineralizațiilor din partea estică a zăcămintului Dealul Crucii. S-a început de la suprafață și execuția unui puț ce trebuia să deschidă zăcămintul în adâncime, lucrare abandonată înainte de a ajunge la nivelul Galeriei Vicleanul. Galeria este săpată inițial pe traseul galeriei de traversare a apei, apoi cotește transversal spre nord, traversează filonul *Sigismund*, ajungând apoi la excavațiile miniere vechi de pe filonul *Principal*. Cercetarea a fost efectuată, la data de 13 martie 2005, de A. Costin, D. Iștván, Tr. Minghiraș, M. Pălincaș, I. Pop, I. Rist (Clubul de Speologie „Montana” Baia Mare). În toamna anului 2006 intrarea galeriei era deja închisă prin zidire cu bolțari de beton.

Lucrarea minieră desemnată în documente din secolele XVI și XVII sub denumirile de Neue Schacht (1552), Uj Satth (1563), Város új Sattia (1621)¹³ a fost identificată, în ziua de 2 ianuarie 2010, de către membrii Clubului „Montana”, cu probabilitate destul de mare, în zona Dealului Crucii, între Valea Amadei și Valea Vicleanul. La data de 20 februarie 2010, o echipă formată din A. Chiuzbăian, Gh. Chiuzbăian, A. Dan, D. Iștván, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, B. Mureșan, O. Negrean, A. Paltan, A. Pop, I. Pop, A. Portase, M. Tămaș și T. Tămaș a explorat și a cartat această lucrare.

„Puțul Nou” (fig. 24) are adâncimea de 58 m, o secțiune aproape constant dreptunghiulară, dimensiuni 1,5x3,5 m (fig. 25-26) și se termină într-o sală cu înălțimea maximă de 7 m. Sala are o formă aproape circulară, cu axul E-V de 12,5 m și axul N-S de 12 m, tavanul fiind drept. Sala prezintă în marea ei parte planuri înclinate, dispuse convergent spre axul sălii, formate din bolovani, pietriș desprins din pereți etc. În centrul său există o îngrămădire de materiale căzute din exterior: pietre, lemne, frunze. Fundul sălii constituie terminusul puțului, denivelarea totală fiind de -65 m. Pe traseul puțului, secțiunea sa se modifică, devenind aproape circular-eliptică cu diametrul maxim de 5 m, în două puncte, situate la -22,4 și -43 m adâncime, lungimea acestor sectoare mai largi fiind de 8, respectiv 3,5 m. Lărgirea puțului a fost efectuată, foarte probabil, în vederea amenajării unor platforme orizontale de lemn. Pe traseul puțului s-au observat găuri realizate manual, de formă dreptunghiulară (lăț. 10-15/7-10 cm, adâncimea 3-5 cm). Ele au servit la fixarea platformelor și pentru îmbinarea acestora cu alte elemente de construcție orizontale sau verticale (podețe, stâlpi etc.), necesare în transportul uman și de materiale, dar și pentru exploatare. Puțul și sala inferioară au fost săpate în întregime manual, urmele loviturilor de daltă fiind clar vizibile (fig. 27). Forma actuală a sălii se datorează și proceselor de argilizare, dezagregare și desprindere, care au dus, eventual, și la colmatarea posibilei continuări a puțului.

Galeria Petru și Pavel superior +421 m (fig. 28) se află pe versantul nordic al Văii Pietroasa. Printr-o intrare alungită și scundă, în parte colmatată de materialul de versant acumulat de-a lungul timpului (fig. 29), se ajunge într-o galerie orientată SSV-NNE. După 2 m este prezentă o breșă de cercetare (lung. 1,5 m, lăț. 1,2 m, î. 1,2 m).

În continuare galeria are profil dreptunghiular (lăț. 0,4-1,0 m, î. 2,0-2,2 m), pe o lungime de 39 m de la intrare (fig. 30-32), pe acest tronson observându-se filonașe discontinue de cuarț cu goluri de levigare, mici geode și hidroxizi de fier, ușor diagonale față de direcție. După 2 m galeria își schimbă direcția spre est, iar după alți 2 m, în peretele drept se află o breșă de 2 m, cu infiltrații de apă. În peretele opus al galeriei, spre nord se dezvoltă o galerie direcțională (lăț. 0,6 m, î. actuală 0,6 m, datorită depozitării de material excavat pe mai mult de jumătate din înălțimea galeriei) cu o lungime de 21,7 m (fig. 33). Galeria urmărește direcțional un filon cu o

13 Balogh, Oszóczki 2001, 68.

grosime de 0,2-0,4 m, înclinare de cca 70° vest, constituit din vine și benzi de cuarț cu goluri și mulți hidroxizi de fier, proveniți din alterarea sulfurilor.

Revenind în galeria principală, după 11 m se ajunge într-un punct în care direcția se schimbă brusc înspre nord. În acest loc galeria are lățimea de 1,1 m și înălțimea de 1,6 m (fig. 34), iar după 2 m, în peretele drept este prezentă o altă breșă de cercetare cu lungimea de 1,5 m (fig. 35). La încă 3 m, în peretele stâng se află o nouă breșă de 2,5 m lungime, umplută aproape complet cu material excavat. După încă 4 m se ajunge în punctul în care se termină accesul normal în galerie, urmând o porțiune de 7 m lungime (fig. 36), ce se poate parcurge doar târâș din cauza materialului depozitat pe podea (lăț. 0,6 m, î. 0,5 m). După încă 3 m se ajunge la o bifurcație de galerii, în fața căreia a fost găsită, la data de 14 ianuarie 2007, o sapă de fier (fig. 37). Ramura din față traversează roci mai alterate, cu desprinderi, fiind ascendentă pe o lungime de 3 m, cu lățime de 0,6 și înălțime de 0,5 m, până într-un spațiu mai mare (lung. 2,5 m, î. 1,8 m). După încă 4 m, înălțimea se reduce la 0,6 m și în față rămân două diverticule impenetrabile, prin care se produce circulația aerului în galerie. Revenind la bifurcație (fig. 38), spre nord-est urmează o galerie de 4,4 m lungime, 0,5 m lățime și 0,5 m înălțime (din cauza materialului depus pe podea), ce duce la o nouă bifurcație. Galeria din nord-vest are cca 4 m lungime, fiind umplută practic cu material depozitat. Galeria din sud-est are, de asemenea, depozitat material pe podea. Spațiul rămas are la intrare lățimea de 0,4 m și înălțimea de 0,3 m. Galeria are lungimea de 18,2 m, lățimea constant de 0,5 m, înălțimea variabilă de 0,3-1,5 m (fig. 39). Denivelările apar în podea, datorită grosimii variabile a materialului depozitat. Galeria se sfârșește prin trei breșe de cercetare divergente: înainte breșa continuă pe o lungime de 4 m, cu o lățime de 0,6 și înălțime de 1,4 m, la dreapta breșa are direcție sud, sud vest, lungimea 2,2 m, lățimea 0,6 m, înălțimea 1,8 m, iar breșa din stânga are direcție nord, nord-est pe o lungime de 3 m și apoi nord-vest pe 2,4 m. Caracteristică acestui sector este prezența unor trepte cu lățimea de 0,40 m, care indică modul de săpare a galeriei (excavarea de module cu această dimensiune pe întregul profil al galeriei, de sus în jos).

Dezvoltarea totală a galeriilor este de 146,2 m și denivelarea cumulată de -1,0/+5,5 m.

Depozitarea materialului în spațiile laterale care nu mai erau utile s-a datorat dimensiunilor reduse ale galeriilor, în care transportul materialului excavat, steril sau util se făcea probabil cu coșuri de spate. Ca urmare, pe măsura ce săparea galeriei avansa, se depozita materialul steril în galerii mai apropiate de front, păstrându-se doar o singură cale de circulație. Rezultă din această observație că materialul depozitat în galeriile mai apropiate de intrare este mai vechi decât cel din galeriile din profunzime, prin urmare un obiect de lemn¹⁴ de destinație neprecizată, de formă dreptunghiulară, teșit la un capăt, lung. 18 cm, lăț. 9,6 cm (fig. 40), găsit în prima direcțională stânga, poate fi mai vechi decât sapa de metal. Pe de altă parte, blocarea cu material chiar a galeriei principale de acces, sugerează că această galerie se racorda la o altă cale de circulație, utilizată în ultima etapă de folosire a galeriei. Aceasta se găsește pe traseul curentului de aer, fiind acum blocată de prăbușiri și este reprezentată probabil de puțul aflat în amonte.

Sapa de fier de formă aproximativ triunghiulară și vârful rotunjit, lung. cu inel 23,6 cm, lăț. max. 15,8 cm, găsită în galerie, se afla într-o stare precară de conservare, fiind parțial exfoliată, având și porțiuni rupte în zona tăișurilor și a inelului de înmănușare (fig. 41). Piesa, restaurată la Laboratorul zonal de restaurare al Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj (fig. 42), se află în prezent la Muzeul de Istorie și Arheologie din Baia Mare.

În crăpăturile din pereți sau din tavan, în imediata apropiere de intrarea în galerie, hibernează mai multe specii de lilieci, care au un regim special de protecție european și național: *Barbastella barbastellus* (liliacul cârn), *Plecotus austriacus* (liliacul urecheat gri), *Rinolophus ferromedius* (liliacul mare cu potcoavă)¹⁵.

Galeria a fost redescoperită de membri ai Clubului de Speologie „Montana” din Baia Mare în ianuarie 2007. Ea a fost cercetată și cartată cu prilejul mai multor vizite, cea mai recentă la data de 26 februarie 2009, grupul de cercetare fiind format din I.L. Bereș, Al. Costin, D. Iștván, M. Jurje, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, A. Mureșan, I.L. Mureșan, I. Rist, Z. Șomcutean, R. Todoran și M. Todoran.

Galeria Petru și Pavel inferior +362 m (fig. 43) este situată în versantul stâng al Văii Pietroasa, la cca 300 m de confluența acesteia cu Valea Lungă, la o cotă relativă de cca 25 m și la o cotă absolută de 362 m, în baza unui abrupt stâncos. Galeria a fost vizitată de mai multe ori înainte de investigarea sa detaliată, dar numai în porțiunile accesibile și fără a se utiliza echipamentul adaptat parcurgerii pasajelor periculoase. O

14 Foarte probabil stejar, potrivit aprecierii ing. V. Mureșan de la Direcția Silvică a Județului Maramureș.

15 Iștván 2010.

primă cercetare s-a desfășurat aici în data de 26 februarie 2009, ea fiind efectuată de către A. Chiuzbăian, A. Costin, D. Iștván, Tr. Minghiraș și A. Portase. O nouă cercetare a galeriei a avut loc în data de 13 martie 2010 cu participarea lui A. Chiuzbăian, O. Chința, D. Iștván, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, A. Pop, I. Pop, A. Portase, M. Todoran și R. Todoran. Cu această ocazie a fost efectuată cartarea obiectivului, realizată de către Tr. Minghiraș, O. Chința, A. Pop și M. Todoran.

Dezvoltarea totală a obiectivului este de 102,3 m, iar denivelarea față de cota de intrare de +3,5; -7 m (365,5 și 355 m cote absolute), direcția generală de dezvoltare fiind SSV-NNE.

Intrarea în galerie are înălțimea de 1,3 m și lățimea de 1,5 m (fig. 44). Un prim tronson de galerie, imediat după intrare, are 2,5 m lungime, 2 m lățime și 1 m înălțime (fig. 45). După acest prim tronson, galeria devine ascendentă până la cota de +3,5 m (cota maximă a denivelării pozitive), iar parcursul devine mai facil, galeria înălțându-se până la 3 m. În această porțiune se întâlnesc cuarțuri dispuse în tavan și pereți. Între m. 10 și 14 se află, în peretele estic, un abataj (P7), care ajunge până la suprafață (fig. 46). Diferența de nivel dintre podeaua galeriei în acest loc și suprafață este de 7 m, iar abatajul are o secțiune aproximativ dreptunghiulară, cu dimensiunile laturilor de 3/5 m (fig. 47).

Următorul tronson de galerie (lung. 5 m, lăț. 4 m, înălț. 2,3 m) este descendent (fig. 48). În continuare, galeria se lărgeste până la 4,5 m, are aspect de pâlnie, cu podeaua și pereții puternic înclinați, care converg înspre un puț poziționat central (P6).

Puțul (fig. 49), cu adâncimea de 6 m, are secțiunea dreptunghiulară, cu laturile de 0,8/2,5 m (latura de 2,5 m este dispusă longitudinal pe direcția galeriei).

În peretele puțului, pe latura nordică, la cota de -4,5 m, se dezvoltă o galerie (lung. 6,5 m, înălț. 1 m, lăț. între 0,5 și 0,8 m), care în partea sa mediană își schimbă sensibil direcția înspre NNE și se închide în fund de sac, galeria cota +357,5 (fig. 50). În porțiunea sa finală au fost identificate două bârne dispuse paralel cu pereții, având lungimea de cca 2,5 m (fig. 51). Prezența și dispunerea bârnelor în acest loc și sub această formă sugerează că ele au fost utilizate în exploatarea galeriei, precizarea destinației lor fiind totuși problematică.

Revenind la puțul P6, este de menționat prezența unei bârne fasonate cu secțiunea circulară (diam. cca 0,30 m, lung. 1,2 m) chiar la gura sa, ea sprijinindu-se pe laturile mari ale pereților puțului, perpendicular pe direcția de desfășurare a galeriei. În bârnă a fost practicată o gaură dreptunghiulară de cca 4/10 cm. Pare destul de probabil că această bârnă aparținea unei amenajări mai ample, care a servit la accesul în puț sau în galerie, eventual în activitatea de transport a materialului excavat.

Pe parcursul următor puțului, după cca 8 m se ajunge într-un sector, la cota de +0,7 m (362,7 cota absolută), în care galeria se micșorează ca lățime de la 4,5 m în porțiunea puțului la 1,5 m, iar înălțimea de la 6 m în zona bârnei circulare la 2,3 m. Urmează un sector distinct cu lungimea de 48 m, care are scurte schimbări de direcție, spre NNE, respectiv NNV. Specific acestui sector este faptul că aici pereții galeriei sunt sensibil înclinați spre dreapta (fig. 52). Înălțimea maximă este 1,7 m, iar lățimea de 0,7 m. Urmează un sector de galerie unde înălțimea maximă devine 2,2 m, lățimea rămânând constantă. La o distanță de 18 m față de puț, în peretele stâng se deschide o scurtă galerie, ce se dezvoltă către NNV. Aceasta are înălțimea de 1,5 m și lățimea de 0,7 m și este rambleiată aproape până în tavan cu bolovani și material extras din alte sectoare ale galeriei principale. După alți 5 m, în peretele drept al galeriei se deschide o altă galerie rambleiată, care se dezvoltă pe direcția NNE. Aceasta are dimensiuni mai mari decât prima (lung. observată 5,6 m, lăț. de la 1,6 m la intrare până la 0,6 m în capătul observat, înălț. 1,5 m).

Un sector dezvoltat înspre NNV (lung. 8 m, lăț. 2,3 m, înălț. 1,8 m) are în tavan, pe aproape toată lungimea, concrețiuni de culoare roșie de tipul stalactitelor și draperiilor (fig. 53). În această porțiune de galerie, profilul său se schimbă din nou, devenind rotunjit înspre tavan. Ultimul sector de galerie (lung. 17 m, lăț. max. 1,3 m, înălț. medie 1,5-1,8 m) este dezvoltat pe direcția NNE. Galeria se termină într-o sală de aproximativ 2,5/3 m, înaltă de 1,5 m, care se închide în fund de sac la cota de +2,1 m (364,1 cota absolută).

Urmele de exploatare observate (găurile existente în pereții diferitelor sectoare de galerie) sugerează faptul că această galerie a fost săpată manual. Aceste urme sunt de două feluri, și anume găuri de șpiț cu secțiunea pătrată, prezente în zona de contact dintre peretele stâng al galeriei principale cu tavanul galeriei rambleate, respectiv găuri triunghiulare (fig. 54). Ultimele au dimensiunile laturii de cca 1,2 cm și adâncimea de 3-4 cm și sunt prezente începând cu porțiunea aflată la nord de puț. În afara găurilor intacte, există și unele din care s-a păstrat pe o lungime de cca 10-15 cm doar partea lor concavă.

În galeria cota +362 s-a urmărit direcțional un filon cu direcție NNV-SSE, cu grosime redusă (maxim 0,15-0,20 m în zona abatajului). De aici a fost excavată o cantitate de cca 227 tone (7 m x 4 m x 3 m x 2,7 t/mc), din care cca 15 tone au fost de minereu (7 m x 4 m x 0,2 m x 2,7 t/mc). Este singura porțiune exploatabilă de pe filonul *Petru și Pavel*, în galeria Patru și Pavel, aflată la cota +421 m filonul fiind neexploatabil.

Ultima porțiune a galeriei urmărește direcțional un alt filon, cu grosime redusă, având tot direcție NNV-SSE. Profilul dreptunghiular îngust al galeriei este asemănător cu cel din galeria Petru și Pavel +421 m, dar galeria de la cota +362 m este realizată integral cu găuri de mină manuale și se remarcă faptul că galeria s-a executat pe alocuri înclinat pe filon.

Galeria Delius (fig. 55) este situată în extremitatea sud-estică a zăcămintului Valea Roșie, în versantul stâng al Văii Înguste (ung. Szűküllő), la cca 300 m amonte de confluența acesteia cu Valea Sarcaret (ung. Szarkaréptatak), în baza unui abrupt stâncos. Numele galeriei apare pe mai multe hărți aflate în arhiva REMIN SA Baia Mare și IPEG Maramureș SA, pe care sunt menționate date extrase din hărți mai vechi. Galeria a fost cercetată și cartată în data de 10 august 2008 de către I.L. Bereș, D. Iștván, Tr. Minghiraș și R. Mureșan. O nouă cercetare, cu participarea lui D. Iștván, V. Jurj și C. Kacsó, a avut loc aici în data de 24 martie 2011.

Galeria, dezvoltată pe direcția S-N, cu lungimea de 10,6 m și denivelarea de - 0,5 m, a urmărit direcțional un filonaș discontinuu de cuarț nemineralizat, cu o grosime de 1-3 cm. Intrarea (fig. 56), cu dimensiunile de 1,5 m lățime și înălțimea de 1,3 m, face posibil accesul relativ facil în galerie. La cca 2 m de la intrare, secțiunea galeriei devine dreptunghiulară, dar cu aspect ușor rotunjit în porțiunile mediane ale pereților (fig. 57). Zona de contact dintre tavan și pereți se face în unghi aproape drept (fig. 58), tavanul fiind plat pe toată lungimea galeriei. Înălțimea galeriei variază între 1,4 și 1,8 m, iar lățimea între 0,6 și 1,5 m. Galeria este descendentă până la - 0,5 m pe o lungime de 5 m, după care, schimbându-și direcția spre N-V, devine ușor ascendentă. După alți 3 m, galeria se lărgeste pe o porțiune de cca 1,5 m, în zona unui filonaș transversal de cuarț însoțit de o aureolă de roci mai intens transformate hidrotermal. Galeria continuă încă 1 m, după care se închide în fund de sac (fig. 59).

Galeria Delius este, fără îndoială, una dintre lucrările miniere cele mai vechi cercetate până în prezent în zona Baia Mare. Ea a fost săpată exclusiv manual. Urmele de exploatare constatate sunt de două tipuri: a. Urme prelungi, dispuse echidistant și paralel între ele, având lungimea de la câțiva decimetri și până la întreagă lungime sau lățime a pereților sau a tavanului. Adâncimea lor este de maxim 1 cm, lățimea de cca 1,5 cm, iar echidistanța de cca 2 cm. Pe tavan, aceste urme sunt dispuse pe o direcție diagonală față de direcția dezvoltării galeriei, iar în pereți ele sunt orientate oblic. b. Urme provenite de la exploatarea cu ciocanul și dalta. Ele au secțiunea pătrată sau rotundă, având dimensiunea laturii sau diametrul de cca 1,5 cm, acestea reducându-se înspre fundul urmei.

În apropiere de galerie, V. Jurj a găsit o pană (ic) de fier cu secțiunea dreptunghiulară, gaura de înmănușare, în care se păstrează, aproape pietrificate, resturile mînerului de lemn, plasată la mijlocul lungimii piesei, vârful ascuțit (lung. 14,9 cm, gros. maximă 2,8 cm), puternic corodată (fig. 60).

La cca 100 m amonte de galeria Delius au fost sesizate excavații de suprafață de formă concavă, alungite în versantul stâng al văii, executate pentru cercetarea și probarea unor zone posibil filoniene. Aceeași vale traversează în amonte toată partea sudică a zăcămintului Valea Roșie (filoanele *Leopold*, *Ștefan*, *Suzana*, zona *Born*, *Oglinda*, *Salvator*), cercetate și exploatate prin mai multe galerii (Ignățiu, Iuliana, Gheorghe, Born inferior, Born superior, Oglinda, Domnișoara și altele)¹⁶.

Cu prilejul cercetării din data de 24 martie 2011 (vezi mai sus Galeria Delius), pe versantul estic al Văii Roșii a fost identificată intrarea în Puțul nr. 2, care face parte din sistemul puțurilor de aeraj de pe galeria Svaiczzer (fig. 61).

În ziua de 31 martie 2011, echipa formată din D. Iștván, C. Kacsó și Tr. Minghiraș a vizitat din nou obiectivul pentru cercetare și cartare. S-a constatat cu această ocazie că, prin intrarea frumos fasonată și încă bine conservată, înălț. 1,4 m, lăț. la bază 0,85 m (fig. 62), se ajunge într-o scurtă galerie săpată manual, cu direcția de dezvoltare V-E, care făcea joncțiunea cu un puț, în prezent colmatat. Puțul mai avea o intrare, la cca 4 m deasupra celei acum cercetate. Galeria se păstrează pe o lungime de 3,3 m, lățimea sa maximă fiind de 3 m. Ea se dezvoltă pe un plan înclinat pozitiv, la cota de +1,5 m fiind obturată de roca prăbușită.

16 Vezi harta publicată în volumul redactat de I. Woditska (1896).

Galeria a fost executată în adezite cuarțifere de vârstă pannoniană. Rocile au culoare cenușiu albicioasă, datorită transformărilor hidrotermale, și sunt intens argilizate, iar local silicificate¹⁷.

Pe versantul estic al Văii Roșii, la cca 200 m amonte de Puțul nr. 2, însoțiți de V. Jurj și Gh. Barbura, am descoperit, tot în ziua de 31 martie 2011, o scurtă galerie direcțională (lung. 12,8 m, denivelarea -3 m, direcția generală de dezvoltare SV-NE), executată pentru cercetarea unui filon localizat în andezite cuarțifere pannoniene.

A fost ultima tură de cercetare montană efectuată de Dumitru Iștvan. Doar la trei zile după această cercetare, în ziua de 3 aprilie 2011, reputatul geolog s-a stins din viață, în urma unui tragic accident petrecut în Munții Igriș. În ziua de 9 aprilie, o echipă formată din M. Jurje, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, A. Mureșan, T. Pandi, R. Pașcan, A. Pop, M. Todoran și R. Todoran a efectuat o tură omagială pe Valea Roșie. Cu acest prilej, galeria a fost descrisă din punct de vedere geologic și minier și a fost, de asemenea, cartată (fig. 63). În semn de omagiu pentru cel dispărut, am hotărât să dăm acestei lucrări miniere numele de „Galeria Dumitru Iștvan”.

Filonul are textură brecioasă fiind constituit din elemente de cuarț hidrotermal de culoare albă sau cenușiu-închis și elemente de andezite cuarțifere intens silicificate. Acesta este străbătut de numeroase fisuri și cuiburi cu oxizi de fier și minerale argiloase, iar în elementele de cuarț apare pirită sub formă de impregnații sau plaje.

În peretele drept al galeriei, în zona de culcuș a filonului, se poate observa limita acestuia cu roca gazdă, care este marcată de o zonă de culoare albicioasă-gălbuie cu o grosime de 25-30 cm, constituită din minerale argiloase. Roca gazdă este reprezentată prin andezite cuarțifere de culoare albicioasă, friabile, argilizate, local cu elemente ușor silicificate. Filonul are azd. 30° și o înclinare de 48-50°V. Grosimea filonului este relativ mare, probabil depășește 2 m, având în vedere că el se regăsește și în peretele stâng al galeriei, precum și în frontul acesteia.

Galeria, descendentă, cu înclinația de 45-50°, și apoi ușor ascendentă, are o intrare scundă, parțial colmatată, înălț. 0,5 m, lăț. 1,5 m (fig. 64), prin care se accede într-o primă porțiune ceva mai largă, lung. 6,5 m, lăț. medie 2,5 m, înălț. medie 2 m (fig. 65). În peretele nord-vestic se observă o gaură circulară, executată manual, cu lungimea de 35 cm (fig. 66). Urmează o porțiune cu direcția înspre E (lung. 2 m), unde sunt prezente o treaptă pozitivă și un scurt plan înclinat, pe podea fiind depuse materiale dezagregate. De aici, galeria își schimbă din nou direcția înspre N, porțiunea sa terminală având o dezvoltare de 5,5 m. În capătul acestui ultim tronson se conservă o zonă cu secțiunea dreptunghiulară (lung. cca 2 m, lăț. 1 m, înălț. 1,6 m), terminată în fund de sac, în tavan păstrându-se urme evidente de săpare manuală (fig. 67).

„Puțul Verde” (fig. 68) este situat pe versantul estic al dealului Dongaș, la o distanță de cca 300 m de confluența Văii Pietroasa cu Valea Albă. Denumirea sa, dată în cursul explorării recente, se datorează prezenței mușchilor, ce tapetează pereții în porțiunea de început a lucrării. Puțul a fost săpat manual, înainte de 1785, pentru aerajul natural al abatajelor de pe filoanele *Evangelist* și *Susana*, el făcând legătura între suprafață și abatajele existente pe aceste filoane. A fost explorat și cartografiat până la -22,9 m la 22 aprilie 2008 de către Tr. Minghiraș și M. Todoran. La cercetare au mai participat A. Costin, D. Iștvan, C. Kacsó, A. Portase și R. Todoran.

Intrarea în puț (fig. 69) are secțiunea dreptunghiulară (0,8x1,6 m). În tronsonul de început al puțului (fig. 70), până la -7 m, pereții sunt drepecți, apoi, până la -12 m, sunt înclinați (fig. 71), pe latura sud-estică fiind prezentă o scurtă breșă, posibil un început al unei galerii nefinalizate. În continuare, dimensiunile puțului se micșorează, până la cota de -19,5 m (fig. 72), loc în care debușează într-un sector de abataj (fig. 73), care prezintă acumulări de bolovani sau de desprinderi. Cartarea existentă este realizată până la acest punct. Explorarea a continuat însă pe o lungime de cca 20 m, până la un punct în care galeria se prelungește în plan vertical, spațiul devenind extrem de îngust (lăț. cca 0,5 m). În acest loc, se resimte un curent de aer puternic, iar între pereți sunt prezente resturi de susțineri de lemn, dispuse în plan orizontal (fig. 74).

Galeria Sofia se află în Valea Borcutului, la cota +290 m, intrarea sa fiind situată în versantul drept al Văii Antonca, la cca 250 m de confluența cu Valea Borcutului și 800 m amonte de conacul Pocol. Galeria a fost începută la 15 ianuarie 1936, potrivit unei inscripții aflate la intrare (fig. 75), pentru cercetarea mineralizațiilor din zăcământul Sofia la acest orizont. Cu prilejul cercetărilor efectuate la data de 8 noiembrie 2006 (A. Gorduza, D. Iștvan, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, Gh. Nistor, A. Portase, însoțiți de V. Căndea și L. Borza de la Exploatarea Minieră Baia Mare), respectiv 28 noiembrie 2006 (I. Bud, D. Iștvan, M. Jurje, C. Kacsó, Gh. Nistor, A. Portase, însoțiți de M. Ardelean de la Exploatarea Minieră Baia Mare) s-a parcurs galeria transversală (fig. 76) până la

17 Constatări geolog M. Jurje.

direcțională pe filonul XXVI. De asemenea, s-a intrat pe filonul II Sofia (linie de abataje cu rostogol pe cca 80 m, până la un colector), la m. 190 al transversalei. La o ramură a filonului X, s-a parcurs galeria spre dreapta, spre puțul I Sofia (între oriz. +394 și +237). S-a constatat că galeria este armată cu bolțari de beton la intrare și pe unele galerii direcționale, dar sunt prezente și alte sisteme de armare (TH, lemn etc.). Există și porțiuni extinse care nu sunt armate, oferind posibilitatea observațiilor asupra rocilor. Se află aici și câteva obiective de interes conexe: puțul nr. 1, armat cu lemn, cu o adâncime de cca 500 m, precum și rostogoale și colectoare, ce indică o parte din modul de exploatare a zăcămintului. Pe filoanele exploatate sunt depuneri abundente de sulfat, melanțerit și un alt sulfat alb, foarte abundent în zonele cu aeraj redus. La intrare se văd excavațiile (abatajele scoase la zi) de pe filonul *Ioan*, precum și găurile de perforator din „poligonul” de încercare a acestora înainte de introducerea în subteran.

În amonte de Galeria Sofia, pe versantul stâng al Văii Antonca, se află mai multe lucrări miniere vechi, galerii și abataje, care au fost doar identificate, fără a fi până în prezent cercetate.

Galeria Dealul Cetății +290 m din Valea Borcutului se află în versantul stâng al văii Antonca, aval de galeria Sofia +290 m, la cca 250 m amonte de confluența cu pârâul Borcut. Galeria a fost executată începând cu anul 1993 de către EM Săsar, pentru cercetarea în adâncime a filonului exploatat la suprafață printr-un jomp. Galeria transversală străbate câteva zone de fractură cu argilizări (fig. 77). A fost armată cu TH metalic numai în zonele de argilizare. În mai multe porțiuni, galeria prezintă mari cantități de rocă prăbușită din tavan, respectiv din pereți (fig. 78). A fost cercetată la data de 8 noiembrie 2006 de aceeași echipă care a intrat în Galeria Sofia (vezi mai sus).

Galeriile de pe filonul 3 Alexandru din Valea Borcutului se află în versantul stâng al văii Antonca, amonte de galeria Sofia +290 m. La suprafață filonul a fost cercetat cu mai multe excavații, breșe scurte și galerii cu lungime redusă (ceea ce arată că la suprafață conținutul util este foarte redus sau chiar lipsește).

O galerie (inaccessibilă acum) exista la cota +295, cu un suitor ce iese mai sus și care arată înclinarea nordică a filonului. Probabil aceasta este galeria Alexandru, care era în exploatare în perioada interbelică. În anul 1933 în această galerie lucrau 14 muncitori, excavându-se 40 tone minereu, din care s-au recuperat 118 g aur și 112 g argint.

În adâncime, filonul 3 Alexandru a fost exploatat la orizonturile +237 și +322. De la orizontul +237 filonul a fost extras integral până la suprafață (în abataj acum intră apa văii Antonca, revenind la zi prin galeria Săsar). Datele existente arată că filonul 3 Alexandru se dezvoltă pe o lungime de 150 m, grosime medie 0,40 m, fiind constituit din cuarț alb-cenușiu cu impregnații de pirită, având în zona exploatată conținuturi de aur de 6-8 g/t.

În ziua de 25 martie 2010, o echipă formată din I.L. Bereș, O. Chința, D. Iștvan, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, R. Mureșan, I. Pop, Z. Șomcutean, M. Todoran și I. Vlașin a cercetat și cartat galeria cota +300 (fig. 79), aflată pe același filon.

Este o galerie descendentă (lung. 14,3 m, denivelarea -6,3 m), pe culcușul zonei filoniene, constituită din cuarț cu textură brecioasă, cu oxi-hidroxizi de fier proveniți din alterarea piritei. Ea este în prezent în cea mai mare parte umplută cu apă (fig. 80). Astfel de galerii sunt rare, întrucât ele colectează apa de infiltrație, fiind necesare eforturi mari pentru îndepărtarea acesteia. Este de presupus că cei care au deschis galeria +300 au știut că ea nu va fi prea lungă și nu va fi exploatată într-un răstimp mai îndelungat.

Galeria are o intrare largă (fig. 81), datorită faptului că filonul are un caracter dispers; acoperișul filonului a fost explorat cu breșa scurtă de la intrare (fig. 82).

Cu prilejul cercetării din ziua de 25 martie 2010 au fost identificate, respectiv au fost marcate pe hartă și alte lucrări miniere din zonă: galeriile Lisibona, Leopold (fig. 83), Micșa, exploatarea de suprafață Aurum (fig. 84) etc., precum și lucrările miniere de pe Dealul Cetății.

În cursul anului 2010 (23 și 24 mai, respectiv 25 septembrie) a fost cercetată, de o echipă formată din O. Chința, D. Iștvan, C. Kacsó, Tr. Minghiraș, B. Mureșan, R. Mureșan, M. Todoran și R. Todoran, Mina Haiducilor¹⁸ (fig. 85), situată în versantul stâng al văii Seicina, în apropiere de localitatea suburbană Firiza.

Mina are două intrări situate în plan orizontal la o distanță de 10 m una față de cealaltă. Una dintre intrări, lăț. 1,5 m, înălț. 1 m (fig. 86) permite accesul în galeria orizontală superioară, ușor ascendentă, cu orientarea NV-SE. Cealaltă intrare este reprezentată de un puț, care are o deschidere de 3/5 m și o adâncime de 7,5 m (fig. 87).

18 Această denumire este menționată în perioada interbelică pe hărțile Societății „Petroșani”, care a evaluat zona. Cercetări D. Iștvan.

Galeria orizontală superioară (lung. 9,5 m, lăț. medie 1,5 m, înălț. între 1 și 1,8 m) face joncțiunea cu puțul la cota de -3,6 m. Pe aceeași direcție, dar în partea diametral opusă punctului de joncțiune, pornită tot din peretele puțului, se află o scurtă galerie, orientată de asemenea NV-SE (lung. 3 m, lăț. 1 m, înălț. 0,8 m), care se închide în fund de sac. Ea pare să fi fost inițial porțiunea terminală a galeriei orizontale, aceasta fiind împărțită în două în urma săpării puțului.

Accesul în partea inferioară a minei se poate face doar prin puț. Acesta are în marginea sud-vestică o porțiune înclinată cu lungimea de 2 m, care este continuată de un pasaj vertical, ce se extinde până la cota -3 m. De la această cotă urmează un alt plan înclinat cu lungimea de 3 m, care coboară până la cota de -5 m. În acest loc, laturile puțului se micșorează la 2,8/3 m. Printr-o altă săritoare negativă de 2,5 m se atinge podeaua puțului, la cota de -7,5 m. Aici se află o acumulare în formă de movilă de material desprins de la suprafață, cu înălțimea de 1,5 m, extinsă pe o porțiune de 1,5/6 m. Din acest loc se dezvoltă, pe direcții diferite, două galerii. Una dintre acestea (lung. 5,5 m, lăț. medie 2,5 m, înălț. 2 m) are direcția SE-NV și se închide în fund de sac. La SV se găsește o altă galerie, cu o primă porțiune (lung. 5 m, lăț. 1,2 m, înălț. max. 0,9 m) ușor descendentă. Din ea se deschide, înspre NV, la cota de -8,7 m, o breșă (înălț. 1 m, adâncimea estimată 2,5 m), care este rambleiată cu material extras din galerii. La capătul acestei porțiuni de galerie a fost găsită, pe podea, o sapă extrem de corodată, parțial exfoliată. Sapa a avut inițial, foarte probabil, o formă triunghiulară, cu o nervură centrală puternic reliefată pe fața interioară și un inel de înmănușare dreptunghiular, lung. păstrată 22,2 cm (fig. 88). O a doua porțiune a galeriei, cu aceeași lățime și înălțime, continuă în direcția estică pe o lungime de 7,5 m (fig. 89). În capătul acestei porțiuni este prezentă o altă galerie rambleiată, care se deschide din peretele sudic. Tot de aici pornește o galerie cu direcția NE-E (lăț. 1,2 m, înălț. 2 m), în prezent umplută cu apă, care a fost parcursă de echipa de cercetare pe o lungime de 30 m, fără a fi fost atins capătul său (fig. 90). Pe această galerie au fost observate scurte schimbări de direcție, precum și urme circulare de daltă în tavan și pereți. O a treia porțiune a galeriei (lung. 5 m, lăț. 1 m, înălț. 0,8 m), cu direcția SE-NV, este ascendentă și revine la cota de -7,5 m. Adâncit puternic în peretele nord-estic, la cca 0,3 m înălțime față de podea, se afla aici *in situ* (fig. 91) un dorn (lung 50,5 cm, gros. 1,9 cm), confecționat dintr-o bară de fier cu secțiunea circulară (fig. 92), care a servit la fixarea unui cablu sau frânghie de trolie, ce a fost folosit, foarte probabil, la scoaterea materialului, mai ales steril, din puț.

Urmele de săpare ale unor găuri de mină manuale au fost observate în peretele nord-estic al puțului, începând de la cota de -3,6 m. Aici sunt prezente găuri circulare de săpare, cu lungimea de 10-15 cm, precum și găuri pătrate, cu laturile de 10 cm, în care au fost fixate tropanele de susținere a podurilor de lucru, de pe care s-a realizat excavarea minereului. Alte urme circulare au fost sesizate în peretele puțului, la intrarea în galeria sud-vestică de 5 m. Găuri similare se găsesc și în galeria cu apă. În zona peretelui în care s-a descoperit dornul se află și o interesantă urmă de exploatare manuală, și anume o gaură cu diametrul de 1,7 cm, care prezintă pe margini două șanțuri dispuse diametral opus una față de cealaltă (fig. 93).

În cadrul Minei Haiducilor se sesizează mai multe etape de exploatare sau de explorare. Lucrarea cea mai veche este galeria orizontală superioară, care urmărește o zonă de silicifiere, pe alocuri cu brecifieri și cuiburi de cuarț, uneori cu mici geode. Prin galerie se ajunge la un abataj, de unde s-a efectuat exploatarea unei mineralizații până la suprafață, pe o lungime de 4-5 m. Această lucrare prezintă urme de găuri de mină manuale, cruste de sulfați secundari, tavan cu profil rotunjit și resturi lemnoase, probabil de armături. Prin puț s-a exploatat, de asemenea, mineralizația. În partea sa inferioară au fost executate galerii de cercetare.

Pe Valea Seicina au fost cercetate alte două galerii, aflate în aval de Mina Haiducilor. Pe versantul drept al văii se află o galerie executată direcțional pe o șuviță subțire de cuarț, așa-numita Galeria 5 (fig. 94). Galeria a fost săpată în două etape. Primei etape îi corespunde o porțiune cu profil mai îngust, lipsită de urme de găuri de mină manuale (fig. 95). Porțiunea a doua prezintă astfel de urme (fig. 96) și are un profil mai mare (fig. 97). Pe versantul stâng al văii, vizavi de lucrarea mai înainte menționată, se află o altă galerie, așa-numita Galeria 4, (fig. 98), executată, probabil, pentru cercetarea aceleiași mineralizații. În galerie este prezent un strat gros de mărșă, până la 0,60-0,80 m (fig. 99), ce provine din apele de infiltrație descendente, care determină alterarea sulfurilor și depunerea lor sub formă de oxi-hidroxizi de fier la intrarea în spațiile aerate artificiale. Este evident că aceste depozite sunt cele ce au dat și denumirea Văii Roșii, în care se varsă Valea Seicina. În capătul Galeriei 4 rocile devin instabile (argilizate mai intens), aici conservându-se și armături vechi de lemn și țevi de fier (fig. 100).

Galeria Ioachim-orizontul de bază are intrarea situată pe platoul de la clădirile administrative ale Minei Herja, la cota +310 m (fig. 101). Galeria de bază (fig. 102) a fost executată până la m 500 înainte de 1926.

Deschiderea ei a continuat până în 1929, când s-a dat în folosință puțul de 350 m adâncime. Galeria a fost cercetată, la data de 10 octombrie 2006, de o echipă formată din I. Bud, F. Merșei și Tr. Minghiraș.

*

În galeriile miniere din zona orașului Baia Mare au fost cercetate și s-au exploatat mineralizații ce aparțin **Districtului metalogenetic Baia Mare din Subprovincia metalogenetică asociată magmatismului neogen din Carpații Orientali**¹⁹. Acest district metalogenetic este cea mai importantă acumulare metalogenetică din Carpații Orientali și din Europa.

În cadrul acestui district metalogenetic sunt individualizate trei câmpuri metalogenetice: 1. Racșa-Ilba-Băița, 2. Săsar-Dealul Crucii, 3. Herja-Poiana Botizii. În cadrul fiecărui câmp metalogenetic s-au individualizat mai multe structuri cu individualitate structurală marcantă, care pot fi denumite și zăcăminte.

Cea mai mare parte a galeriilor investigate de pe teritoriul municipiului Baia Mare aparțin **Câmpului metalogenetic Săsar-Dealul Crucii**, care este situat între Valea Băiței și Valea Firizei, având următoarele structuri:

1. Structura Sofia – cuprinde un grup de filoane, care au avut în centrul structurii concentrații ridicate de aur (filoanele X și XXV). Filoanele principale au lungime de 700-1.500 m, grosime de 0,1-3,5 m, direcție NNE-SSV și dezvoltare pe verticală de 500 m. Filonul *Ioan* (exploatat de la suprafață amonte de galeria Sofia + 290) aparține grupului estic de filoane. Din această structură fac parte și filoanele din Dealul Cetății (galeria Dealul Cetății).

2. Structura Valea Roșie – este constituită din mai multe filoane principale cu direcție NNE-SSV, lungime de 1.200-1.500 m, grosime 0,5-2,5 m, precum și din mai multe filoane secundare diagonale (printre care și *Petru și Pavel*). Filoanele principale au avut aur liber pe un etaj de 400 m, iar aurul inclus în sulfuri s-a dezvoltat pe un etaj de 500 m. În partea sudică există un grup de filoane scurte, cu poziție diagonală și cu un etaj de dezvoltare a mineralizației aurifere redus (sub 200 m). În această structură au fost investigate galeriile *Petru și Pavel superior* (+380 m), *Petru și Pavel inferior* (+ 345 m), „Puțul Verde”, galeria transversală Valea Roșie vest (+400 m) și galeria *Delius*.

3. Structura Borzaș (Valea Borcutului) – este constituită dintr-o mineralizație dispersă de tip stokwork, cu dimensiunea în plan de 250x75 m, în spațiul unor filoane aurifere cu conținuturi mai ridicate de aur. Etajul aurifer se dezvoltă pe o adâncime de 200 m.

4. Structura Wilhelm (Valea Borcutului). Se dezvoltă în dacitele de Ulmoasa din cursul superior al Văii Borcutului. Este constituită din două grupuri filoniene: *Wilhelm* (filoane cu un etaj de cuarț aurifer de 250 m) și *Complex* (filoane cu lungime de 100-600 m, grosime 0,3-0,5 m, cu mineralizație plumbo-zinciferă).

5. Structura Aurum (Valea Borcutului). Este constituit din filonul principal *Aurum* (700 m lungime, grosime medie 2,0 m, etaj total de mineralizare de 700 m, din care cca 300 m a avut etajul aurifer) și mai multe filoane secundare. În partea sudică s-au exploatat mineralizații disperse de tip stokwork.

6. Structura Simion-Trei Stejari (Valea Borcutului). Este constituită din 2 grupuri filoniene: *Bartoș-Iojica* la nord, din care fac parte cca 30 de filoane plumbo-zincifere și sistemul filonian *Simion* la sud, constituit din 12 filoane plumbo-zincifere, ce se dezvoltă pe o suprafață de 0,6 x 0,3 km.

7. Structura Adam-Cremenea (Valea Borcutului). Este situată la vest de structura Borzaș și la sud de structura Aurum. Cuprinde mai multe filoane scurte (lungime 150-200 m), cu grosime de 0,4-4,2 m, etajul mineralizației de cuarț aurifer fiind de cca 300-400 m.

8. Structura Dealul Crucii – este constituită din filonul *Principal*, cu grosime de 1-8 m, lungime exploatată de 800 m, care prezintă mai multe ramuri de culcuș și de acoperiș. Filonul *Principal* are cel mai mare etaj de dezvoltare al mineralizației aurifere din Districtul metalogenetic Baia Mare -600 m, etajul total de mineralizare verificat fiind de cca 1.000 m. În cadrul acestei structuri au fost cercetate „Galeria de Fum” (+450 m), galeria Valea Vicleanu (+353 m), „Galeria de apă” din Valea Amadei (+330 m), Puțul Nou și galeria Lobkowitz (+232 m).

9. Structura Firiza (Firiza-Valea Neagră). Mineralizațiile din această structură au fost exploatate până în anul 1892, acestea grupându-se în 3 grupuri filoniene: Seicina-Valea Roșie cu un etaj de cuarț aurifer de 50-80 m,

19 Sinteza datelor cu privire la mineralizația din zona Baia Mare a fost realizată de D. Iștván, pe baza cercetărilor personale și a informațiilor bibliografice, în principal Popescu 1986; Mârza 1999; S.C. IPEG Maramureș S.A Baia Mare, S.C. Prospekțiuni S.A București, *Sinteza datelor geologice, geochimice și geofizice din aria munților Oaș-Gutâi-Țibleș*, 1999 (ms.).

Valea Neagră cu filoane mineralizate cu plumb, zinc, cupru +/- aur, argint, și Valea Jolobodi. Aici au fost cercetate Mina Haiducilor, Galeria 4 și Galeria 5.

Câmpul metalogenetic Herja-Poiana Botizii este reprezentat pe teritoriul orașului Baia Mare doar de **Structura Herja**, o unitate tectonică ridicată de fliș paleogen străbătut de intruziuni magmatice. Corpul intruziv principal are dimensiuni de 250x300 m și este situat între filoanele *Șălan* (10) și *Clementina* (60). Zăcămintul Herja cuprinde cca 250 filoane și ramuri secundare, dezvoltate într-un spațiu redus (1,0x0,75 km). Filonul principal este *Șălan*, cu lungimea de 950 m și grosimea medie de 0,40 m. Față de acest filon se individualizează un grup nordic de filoane (lungime 350-900 m, grosime 0,2-0,4 m, mineralizația având un etaj de dezvoltare de 400 m). Grupul sudic de filoane este constituit din filoane cu lungimea de 300-1.500 m. Filonul principal este *Clementina*, cu o lungime de 1.500 m, grosime 0,20-0,45 m, cu o dezvoltare pe verticală de cca 1.000 m. Mineralizațiile din structura Herja sunt plumbo-zincifere, cu concentrații ridicate de argint și stibiu la partea superioară. Aici au fost investigate galeriile de la oriz. +510 m, Matei (+480 m), Ioachim (+310 m), iar în versantul dinspre Chiuzbaia, Mina Piticilor²⁰

*

Mineritul medieval și modern de la Baia Mare a fost prezentat în ultimii ani în numeroase lucrări²¹. Sursele de informare pentru aceste lucrări le-au constituit în principal studiile mai vechi, majoritatea întocmite la cumpăna dintre secolele XIX și XX, respectiv datele extrase din documentele de arhivă. Cercetările arheologice întreprinse în mai multe lucrări miniere aflate pe teritoriul orașului completează în mod substanțial cunoștințele noastre despre locurile de exploatare a minereurilor, metodele și tehnicile de lucru folosite, uneltele întrebuințate etc. Fără îndoială, aceste cercetări se află încă într-un stadiu incipient. Deocamdată, ne-am propus o repertoriere cât mai precisă a diferitelor obiective și parcurgerea unora dintre ele. Va trebui într-un viitor cât mai apropiat realizat un nou proiect de cercetare a lucrărilor miniere, eventual cu o participare internațională, în cadrul căruia ar urma să conlucreze echipe multidisciplinare de specialiști, după modelul celui deja folosit în cercetarea relicvelor montane de la Roșia Montană²². În acest fel ar putea fi aprofundată cercetarea unor monumente industriale de mare valoare, care au dat orașului Baia Mare și împrejurimilor sale un aspect deosebit și o largă notorietate. În același timp, aceste monumente trebuie conservate și introduse într-un circuit de vizitare. În acest sens, propunerile formulate în cadrul proiectului PIMM (vezi mai sus) își păstrează valabilitatea.

LITERATURĂ

Balogh, Oszóczki 2001	B. Balogh, K. Oszóczki, <i>Bányászat és pénzverés a Gutin allat. Nagybánya és környékének bányászata, ércfeldolgozása és pénzverése 1700 előtt</i> , Miskolc-Rudabánya, 2001.
Baron 2006	M. Baron, <i>Din istoria mineritului aurifer din România 1918-1948</i> , Petroșani, 2006.
Bălănescu, Achim, Ciolte 2002	S. Bălănescu, V. Achim, A. Ciolte, <i>Istoria conducerii mineritului, a metalurgiei neferoase și prețioase din nord-vestul României</i> , Baia Mare, 2002.
Beregic, Cosma, Bogdan 2001	V. Beregic, N. Cosma, M. Bogdan, <i>Mineritul de la poalele Gutâiului</i> , Baia Mare, 2001.
v. Born 1774	Ignaz Edl. von Born, <i>Briefe über mineralogische Gegenstände auf seiner Reise durch das Temeswarer Bannat, Siebenbürgen, Ober- und Nieder-Hungarn, an den Herausgeber derselben, Johann Jacob Ferber... geschrieben</i> , Frankfurt und Leipzig, 1774.
Cauuet și alții 2010	B. Cauuet, B. Ancel, Ch. Rico, C. Tămaș, <i>Rețelele miniere antice. Misiunile arheologice franceze 1999-2001</i> , în P. Damian (coord.), <i>Alburnus Maior I</i> , ed. a II-a, Cluj-Napoca, 2010, 463-521.
Fodor 2005	D. Fodor, <i>Pagini din istoria mineritului</i> , Deva, 2005.

²⁰ Vezi Kacsó, Istvan, Minghiraș 2010.

²¹ Dintre lucrările publicate după anul 2000 cităm Balogh, Oszóczki 2001; Beregic, Cosma, Bogdan 2001; Bălănescu, Achim, Ciolte 2002; Fodor 2005; Baron 2006; Wollmann 2006; Niedermayer 2008; Réthy, Tóth 2010; Kacsó, Pop 2010; Kacsó 2011; Țurcanu 2011.

²² Vezi Cauuet și alții 2010.

- Iştván 2010 Iştván, *Lilieci din galeria Petru şi Pavel (zăcămintul Valea Roşie)*, Opaişul Rodnei 1, 2010, 53-54.
- Iştván, Minghiraş 2004 D. Iştván, Tr. Minghiraş, *Galeria medievală din Dealul Crucii*, Pro Unione, an VII, nr. 1-2 (17-18), 2004, 127-129
- Kacsó 2006 C. Kacsó, *Date cu privire la exploatarea timpurii de sare în Maramureş*, în V. Cavruc, A. Chiricescu (ed.), *Sarea, Timpul şi Omul. Catalog de expoziţie*, Sfântu Gheorghe, 2006, 97-121.
- Kacsó 2011 C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al judeţului Maramureş*, vol. I-II, BiblMarmatia 3, Baia Mare, 2011.
- Kacsó, Iştván (coord.) 2006 I. Bud, Simona Duma, D. Iştván, Maria Jurje, C. Kacsó, Lucia Pop, S. Pop, *Studiu de potenţial privind patrimoniul minier al judeţului Maramureş şi al oportunităţilor de valorificare a acestora în scopuri turistice*, Baia Mare, 2006.
- Kacsó, Iştván 2007 C. Kacsó, D. Iştván, *Monumentul epigrafic din galeria de mină Borcut de la Baia Sprie*, în R. Ştefănescu, I. Bauman, L. Savu (ed.), *Studia – in honorem Florea Costea*, BiblCumidavae, Braşov, 2007, 385-394.
- Kacsó, Pop 2010 C. Kacsó, L. Pop, *Minerit şi civilizaţie în Maramureş*, Colecţii Muzeale 2, Baia Mare, 2010.
- Kacsó, Iştván, Minghiraş 2009 C. Kacsó, D. Iştván, Tr. Minghiraş, *Cercetări de arheologie montană la Băile Borşa – Montanarchäologische Forschungen in Băile Borşa*, Memoria Antiquitatis 25-26, 2008-2009 (2010), 505-536.
- Kacsó, Iştván, Minghiraş 2010 C. Kacsó, D. Iştván, Tr. Minghiraş, *Mina Piticilor de la Chiuzbaia – The Dwarf Mine from Chiuzbaia*, RevBistriţei 24, 2010, 385-398.
- Lazu (red.) 1928 C. Lazu (red.), *Entreprises minières et usines métallurgiques dans le région de Baia-Mare*, CÉR 10, 4, 1928, 1-67.
- Maghiar, Olteanu 1970 N. Maghiar, Şt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, Bucureşti, 1970.
- Mârza 1999 I. Mârza, *Geneza zăcămintelor de origine magmatică. 4. Metalogenia hidrotermală*, Cluj-Napoca, 1999.
- Niedermaier 2008 P. Niedermaier, *Städte, Dörfer, Baudenkmäler. Studien zur Siedlungs- und Baugeschichte Siebenbürgens*, Studia Transylvanica 26, Köln-Weimar-Wien, 2008.
- Pálffy 1929 M. Pálffy, *Magyarország arany-ezüst bányáinak geológiai viszonyai és termelési adatai*, A Magy. Kir. Földtani Intézet gyakorlati füzetei, Budapest, 1929.
- Popa, Kovács 1965 R. Popa, E. Kovács, *În legătură cu extragerea metalelor preţioase la Baia Mare în secolul al XVI-lea – À propos de l'extraction des métaux précieux à Baia Mare au XVIe siècle*, SCIV 16, 1965, 113-127.
- Popescu 1986 C. C. Popescu, *Metalogenie aplicată şi prognoza geologică, Partea a II-a*, Bucureşti, 1986.
- Prodan, Goldenberg 1964 D. Prodán, S. Goldenberg, *Inventarele din 1553 şi 1556 ale minelor şi monetăriei din Baia Mare – Les inventaires de 1553 et de 1556 des mines et de l'atelier de monnaie de Baia Mare*, AII Cluj 7, 1964, 117-145.
- Réthy, Tóth 2010 K. Réthy, J. Tóth, *Nagybánya és Máramaros vidékének földtani, ásványtani, kőolajipari kutatói, irodalma a XX. század közepéig*, Zalaegerszeg, 2010.
- Szellemly 1894 G. Szellemly, *Die Erzlagerstätten von Nagybánya in Ungarn*, ZGeol 1894, 249-257, 265-271.
- Szirmai 1809 A. Szirmai Szirmai, *Szathmár Vármegye fekvése, története és polgári esmérete*, I, Buda, 1809.
- Téglás 1897 G. Téglás, *A nagybányai kerület bányatörténetéből*, Századok 31, 1897, 344-350.
- Tripşa şi alţii 1981 I. Tripşa, A. Alexandrescu, I. Barbu, O. Hătarăscu, Şt. Piliny, N. Pilly, *Din istoria metalurgiei româneşti*, Bucureşti, 1981.
- Țurcanu 2011 R.-C. Țurcanu, *Ignaz von Born (1742-1791) über das Bergbaugebiet von Baia Mare und Umgebung*, în D. Suiogan, Şt. Mariş, C. Dărbuş (ed.), *Cultural spaces and qrchaic backround. The International Conference of Intercultural Studies and Comparativism „Cultural spaces and arhaic foundations”, Baia Mare, 2010*, Baia Mare, 2011, 806-824.
- Woditska (red.) 1896 I. Woditska (red.), *A nagybányai M. Kir. bányagazgatósági kerület monografiája*, Nagybánya, 1896.

Montanarchäologische Forschungen in Baia Mare (I.) (Zusammenfassung)

Die Verfasser beschreiben und photographisch sowie kartographisch dokumentieren mehrere kürzlich wiederentdeckte und erforschte mittelalterliche und neuzeitliche Bergwerke (Stollen, Schächte, Pingen), die sich in Baia Mare, bzw. in der unmittelbaren Umgebung der Stadt befinden.

Die montanarchäologischen Forschungen ergänzen wesentlich unsere Kenntnisse über die Stellen wo die Erzförderung stattfand, über die Arbeitsmethoden, über die benutzten Arbeitsgeräte u.s.w.

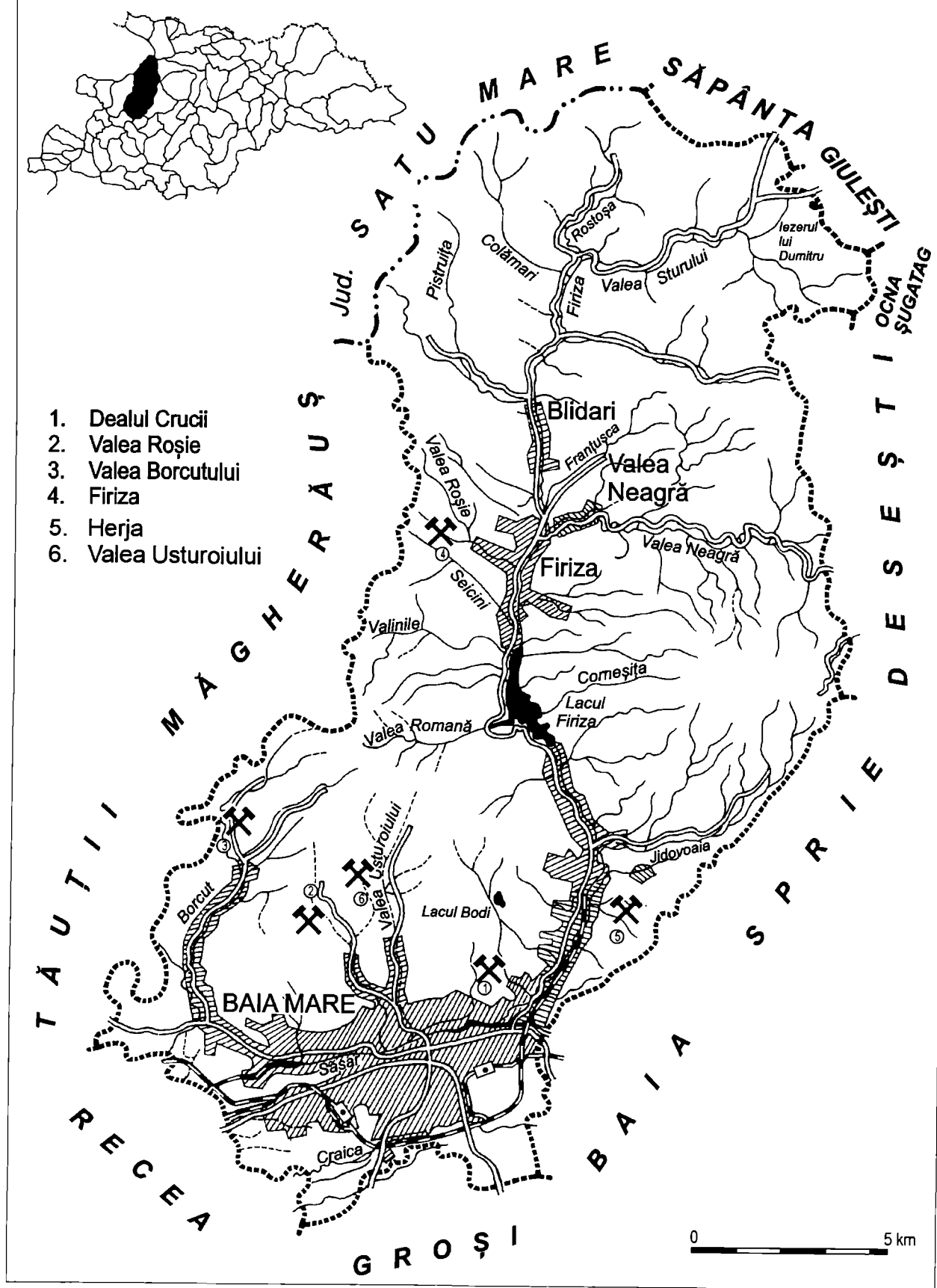

Fig. 1. Harta orașului Baia Mare cu principalele zone de exploatare miniere.

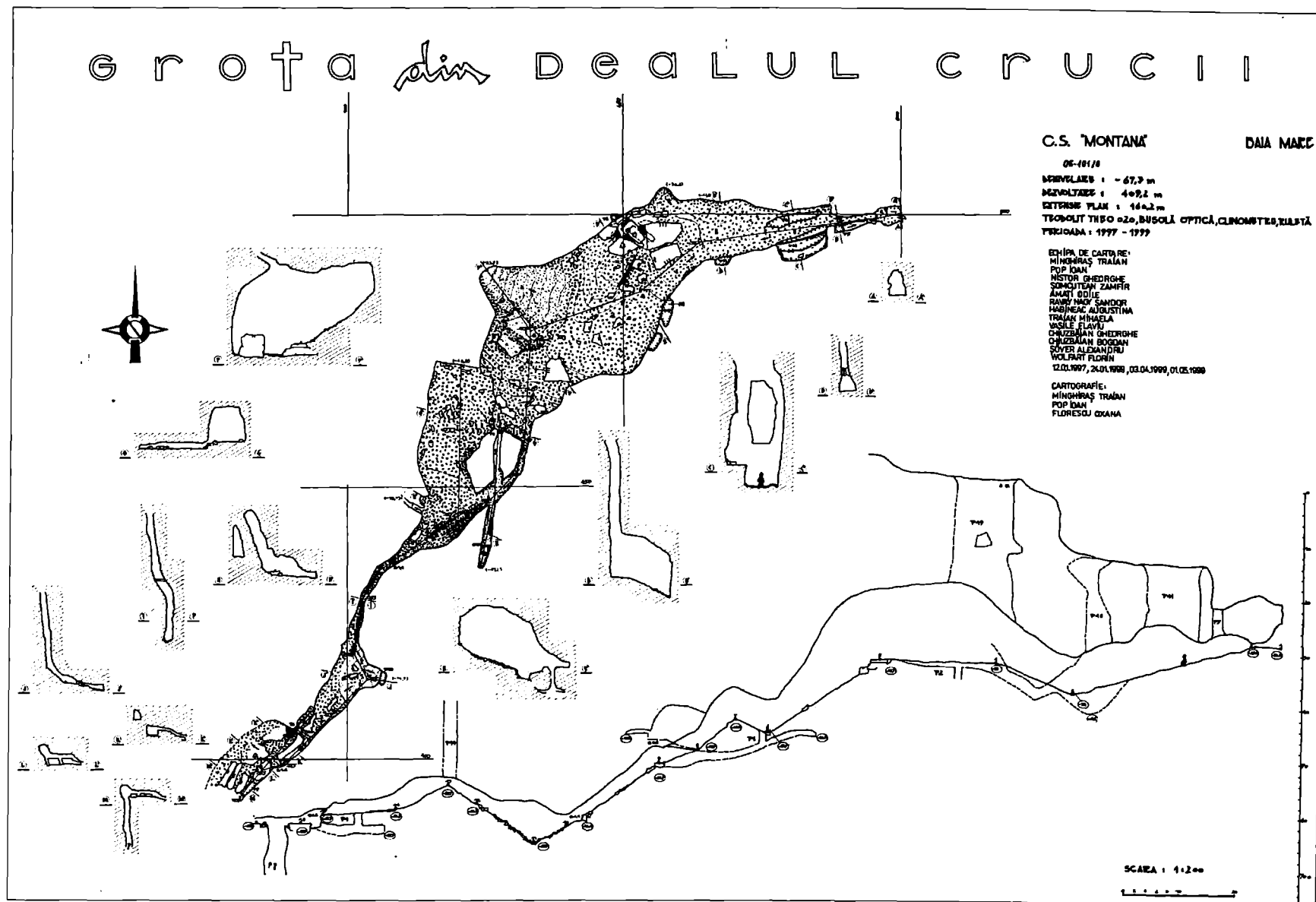

Fig. 2. Galeria +450 m. Plan și profil.

Fig. 3. Galeria +450 m. Intrarea (foto C. Kacsó).

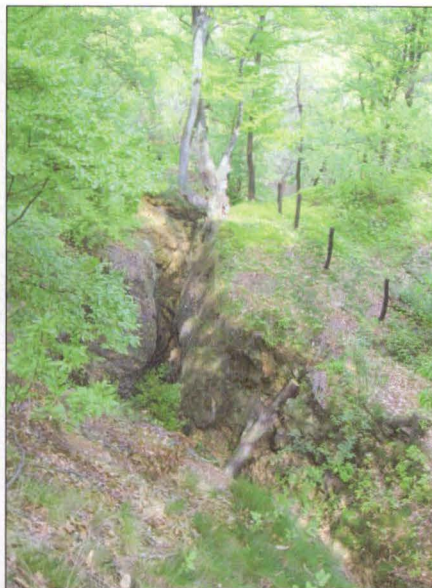

Fig. 4. Escavări de suprafață pe filonul *Principal* din Dealul Crucii (foto Tr. Minghiraș).

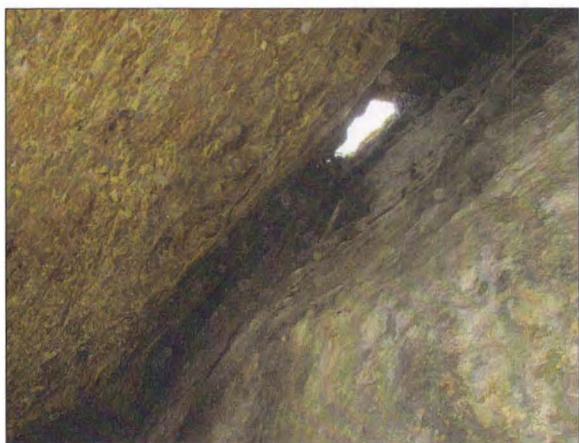

Fig. 5. Galeria +450 m. Deschidere în tavanul galeriei (foto C. Kacsó).

Fig. 6. Galeria +450 m. Porțiune de galerie (foto C. Kacsó).

Fig. 7. Galeria +450 m. Porțiune de galerie (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 8. Galeria +450 m. Punctul de joncțiune a galeriilor 1 și 2 (foto C. Kacsó).

Fig. 9. Galeria +450 m. Treaptă de lemn în galeria 1
(foto C. Kacsó).

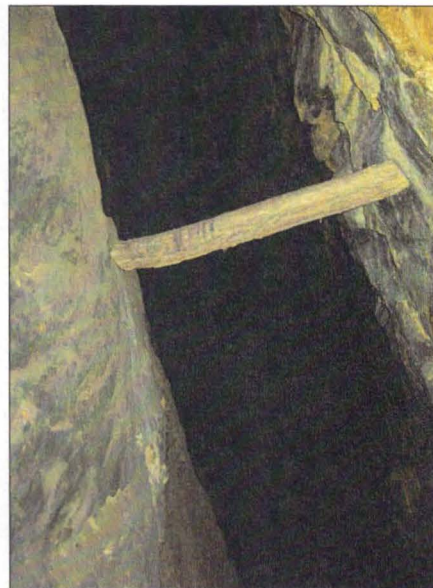

Fig. 10. Galeria +450 m. Tropan
(foto Tr. Minghiraș).

Fig. 11. Galeria +450 m. Rest de pasaj
suspendat (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 12. Galeria +450 m. Pilieri de susținere
a tavanului din blocuri stivuite (foto Tr. Minghiraș).

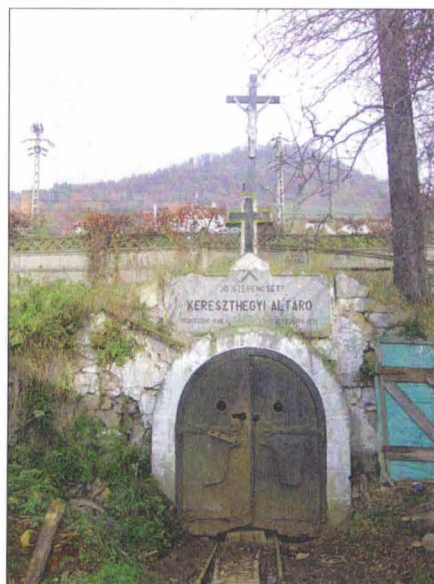

Fig. 13. Galeria Lobkowitz. Intrarea
(foto Tr. Minghiraș).

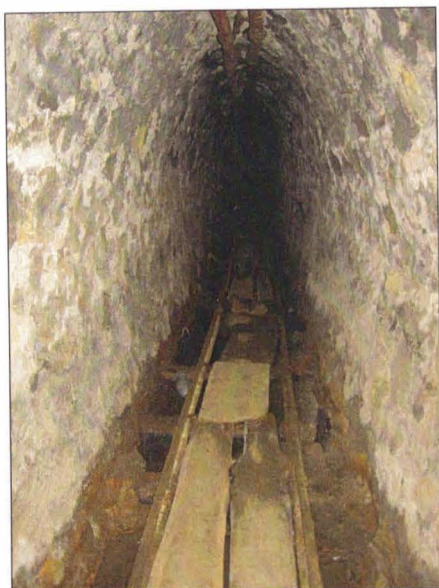

Fig. 14. Galeria Lobkowitz. Porțiune de galerie armată cu piatră zidită (foto Tr. Minghiraș).

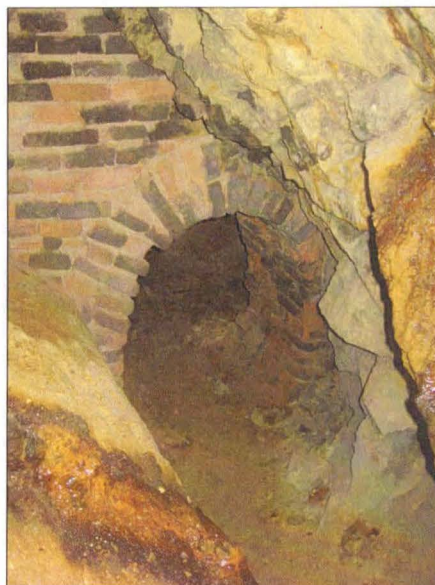

Fig. 16. Galeria Lobkowitz. Partea superioară a puțului Werner (foto Tr. Minghiraș).

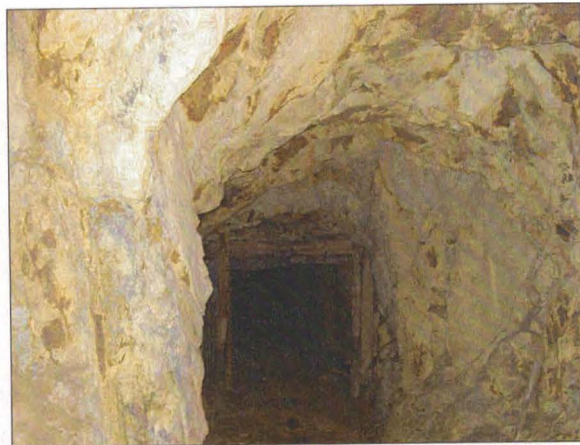

Fig. 15. Galeria Lobkowitz. Porțiune de galerie nearmată (foto C. Kacsó).

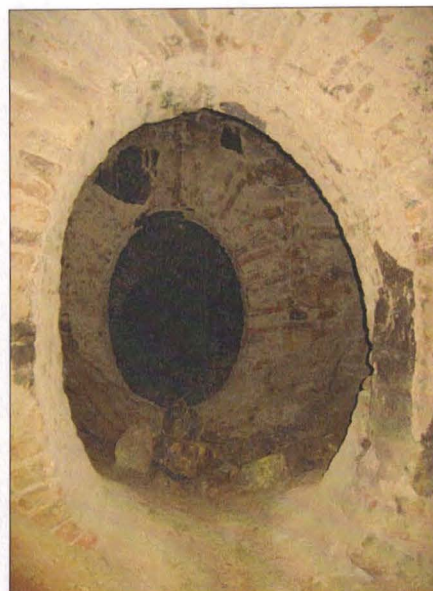

Fig. 17. Galeria Lobkowitz. Partea superioară a puțului Werner (foto Tr. Minghiraș).

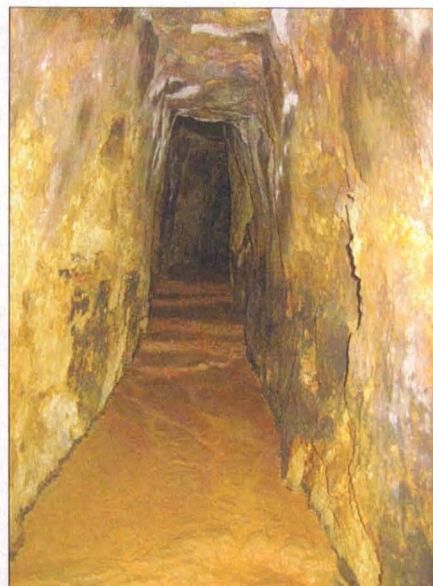

Fig. 18. Galeria Lobkowitz. Porțiune de galerie veche (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 19. Galeria Lobkowitz. Portiune de galerie veche (foto C. Kacsó).

Fig. 20. Galeria Lobkowitz. Punctul de joncțiune a galeriilor 1 și 2 (foto C. Kacsó).

Fig. 21. Galeria Lobkowitz. Portiune din tronsonul galerie Nordul Mare (foto C. Kacsó).

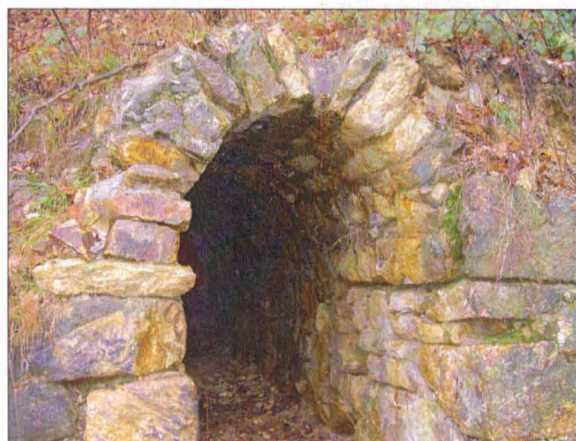

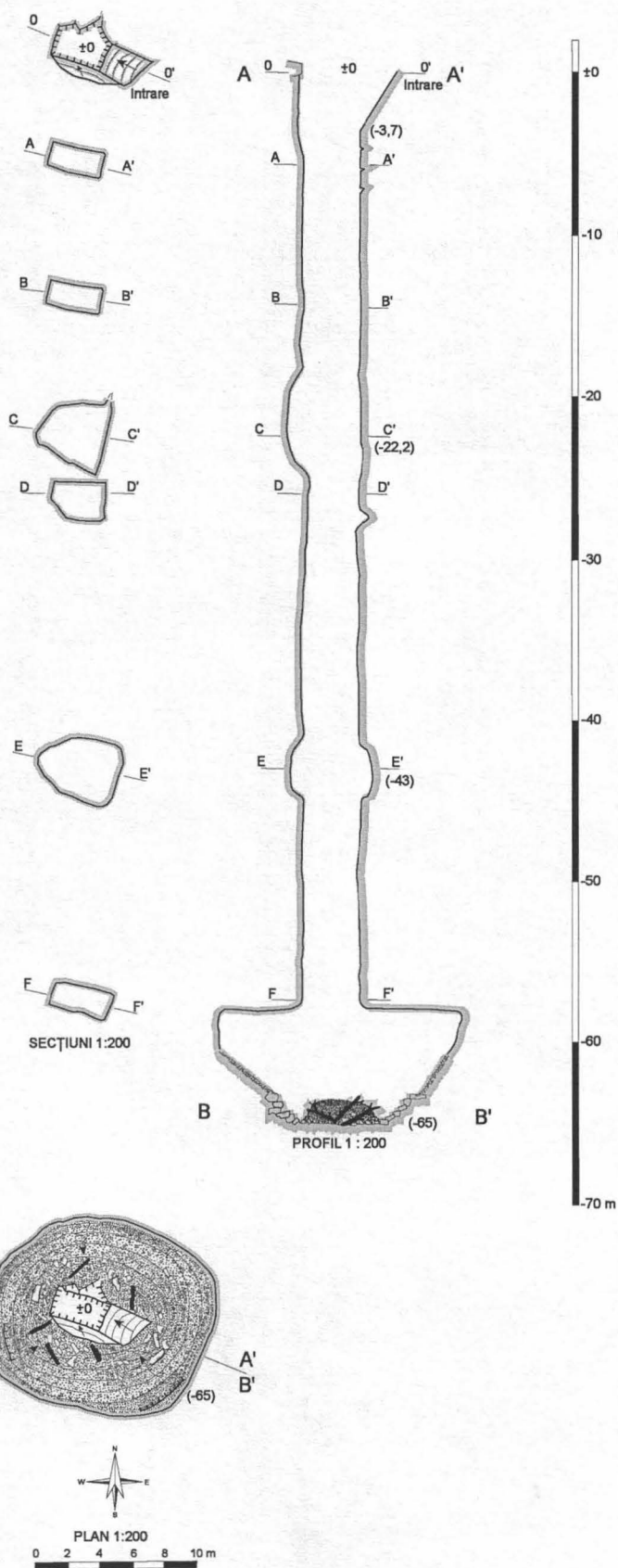
Fig. 22. „Galeria de Apă”. Intrarea (foto C. Kacsó).

Fig. 23. „Galeria de Apă”. Grilaj metalic (foto C. Kacsó).

PUȚUL NOU - DEALUL CRUCII

Denivelare: - 65 m
Dezvoltare: 72,4 m

Topografie: Minghiraș Traian
Mureșan Bogdan
Cartografie: Minghiraș Traian
20.02.2010
Clubul de Speologie MONTANA Baia Mare 2010

Fig. 24. „Puțul Nou”. Plan și profil.

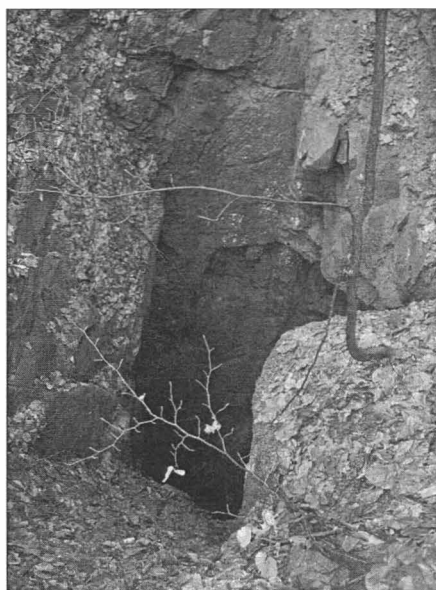

Fig. 25. „Puțul Nou”. Partea superioară
(foto Tr. Minghiraș).

Fig. 27. „Puțul Nou”. Pereții puțului
cu urme de lucrare cu dalta
(foto Tr. Minghiraș).

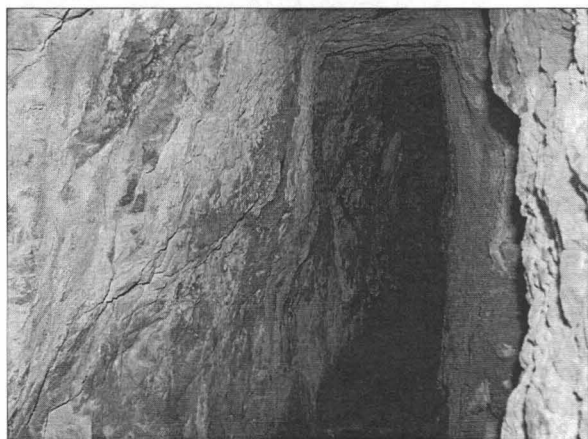

Fig. 30. Galeria Petru și Pavel superior.
Porțiune de galerie (foto C. Kacsó).

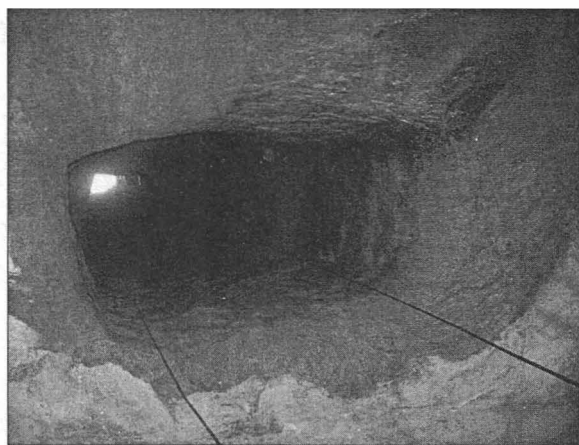

Fig. 26. „Puțul Nou”. Vedere din sala inferioară
(foto Tr. Minghiraș).

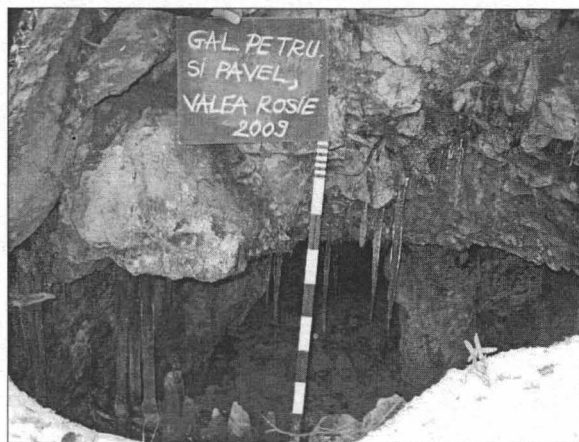

Fig. 29. Galeria Petru și Pavel superior. Intrarea
(foto Tr. Minghiraș).

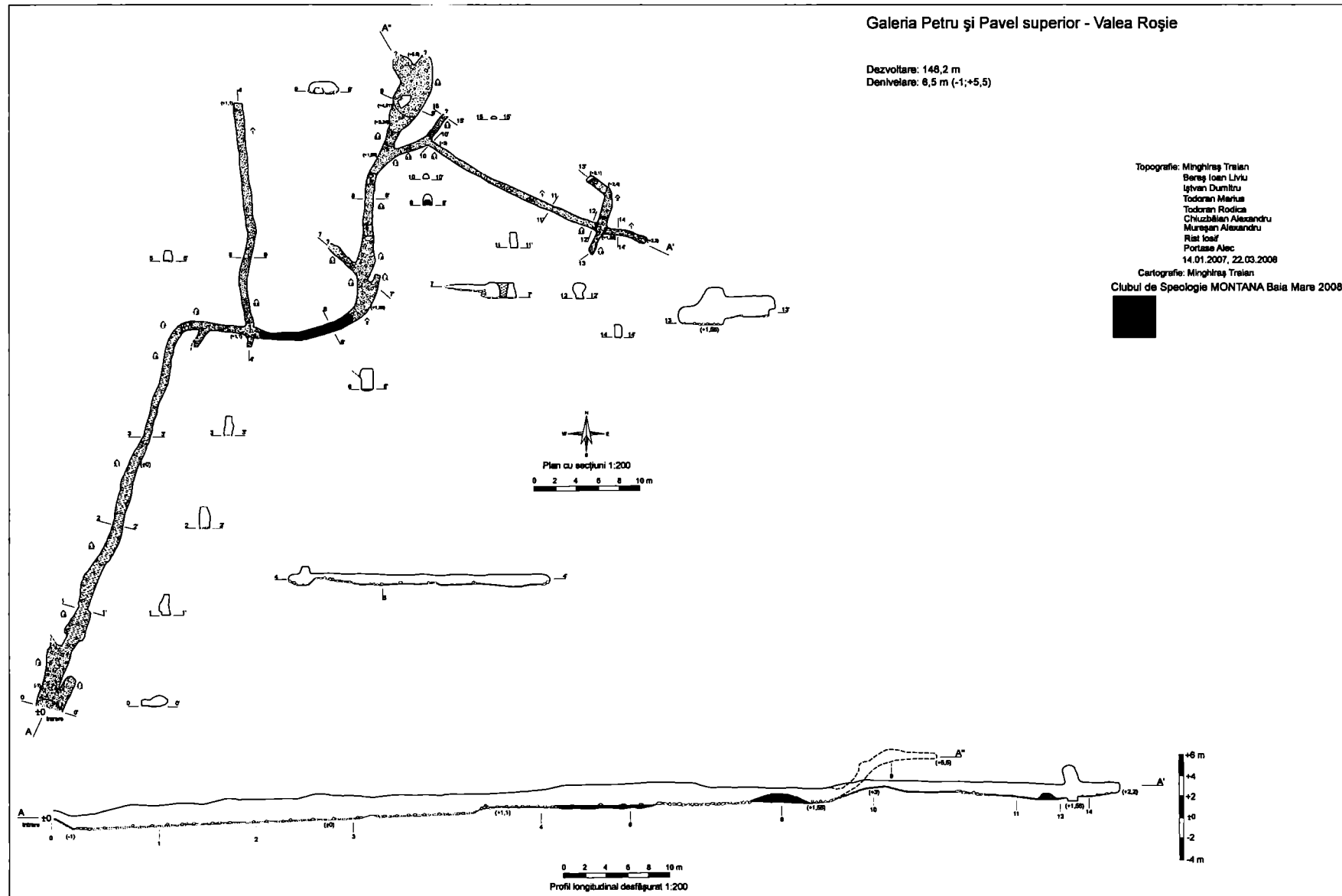

Fig. 28. Galeria Petru și Pavel superior. Plan și profil.

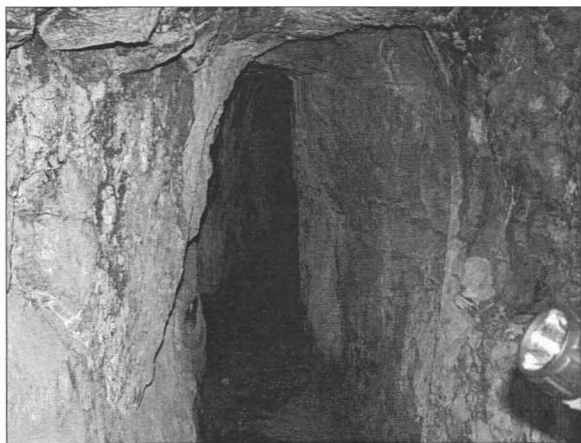

Fig. 31. Galeria Petru și Pavel superior.
Portiune de galerie (foto C. Kacsó).

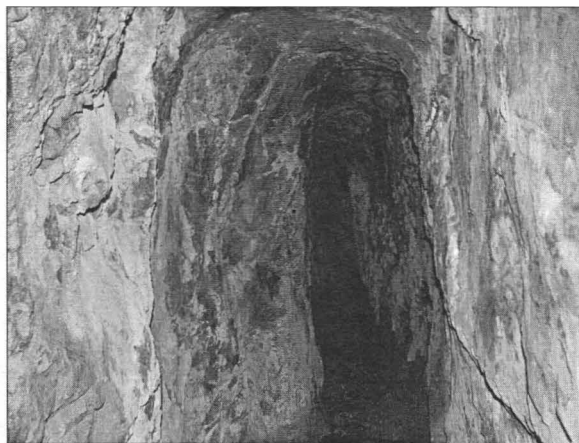

Fig. 32. Galeria Petru și Pavel superior.
Portiune de galerie (foto C. Kacsó).

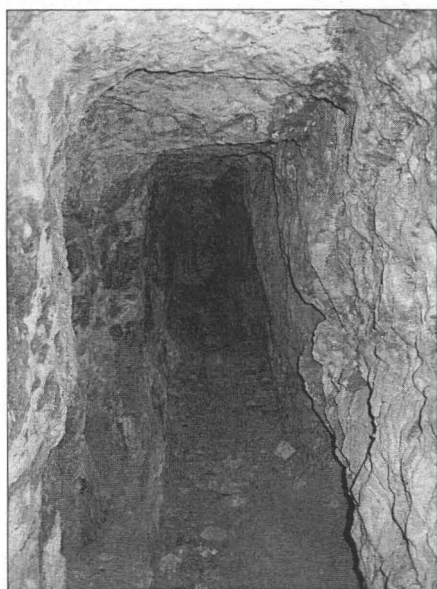

Fig. 33. Galeria Petru și Pavel superior.
Portiune de galerie (foto Tr. Minghiraș).

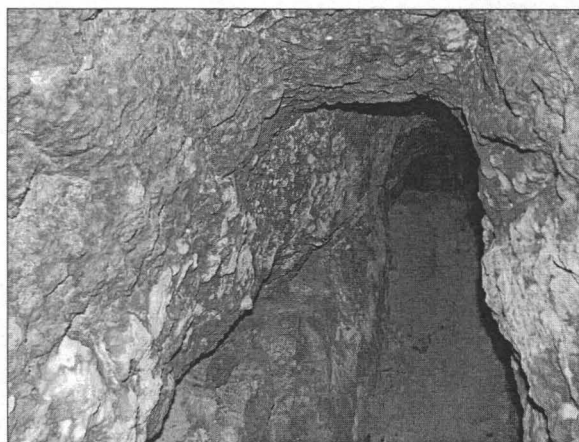

Fig. 34. Galeria Petru și Pavel superior.
Portiune de galerie (foto C. Kacsó).

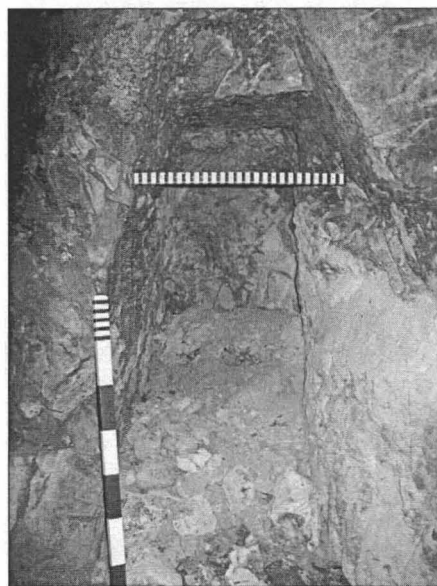

Fig. 35. Galeria Petru și Pavel
superior. Breșă (foto Tr. Minghiraș).

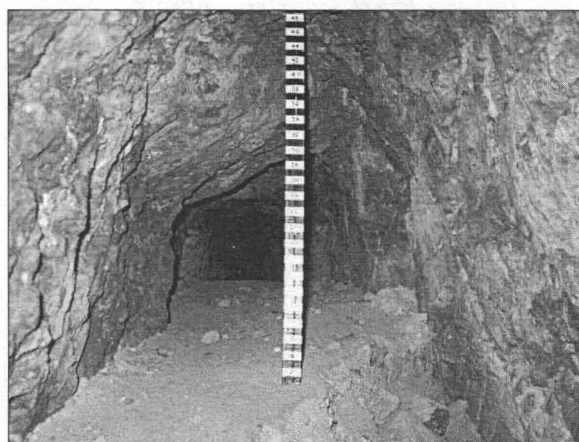

Fig. 36. Galeria Petru și Pavel superior.
Portiune de galerie (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 37. Galeria Petru și Pavel superior.
Sapa de fier *in situ* (foto Tr. Minghiraș).

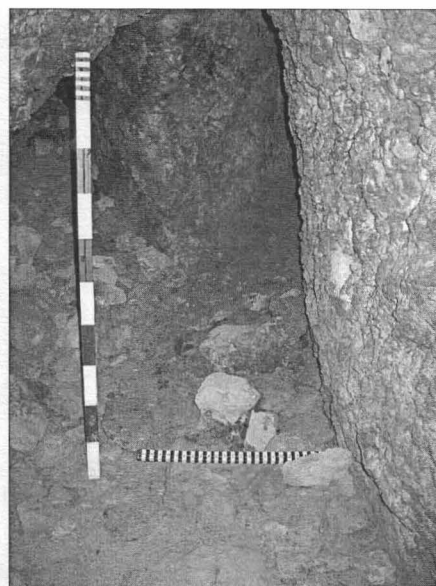

Fig. 38. Galeria Petru și Pavel superior.
Punctul de joncțiune a galeriilor
(foto Tr. Minghiraș).

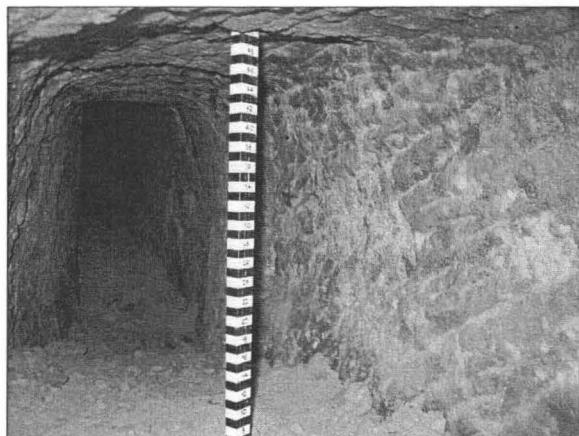

Fig. 39. Galeria Petru și Pavel superior.
Porțiune de galerie (foto Tr. Minghiraș).

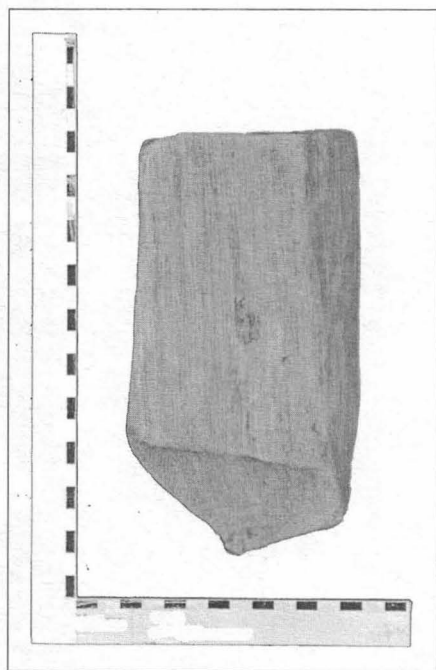

Fig. 40. Galeria Petru și Pavel superior.
Obiect de lemn (foto Z. Șomcutean).

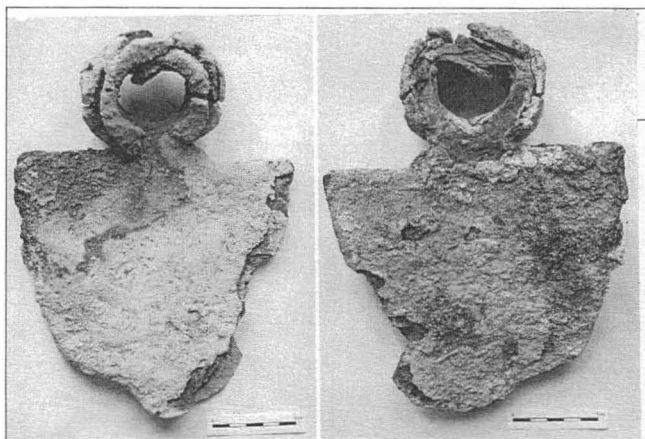

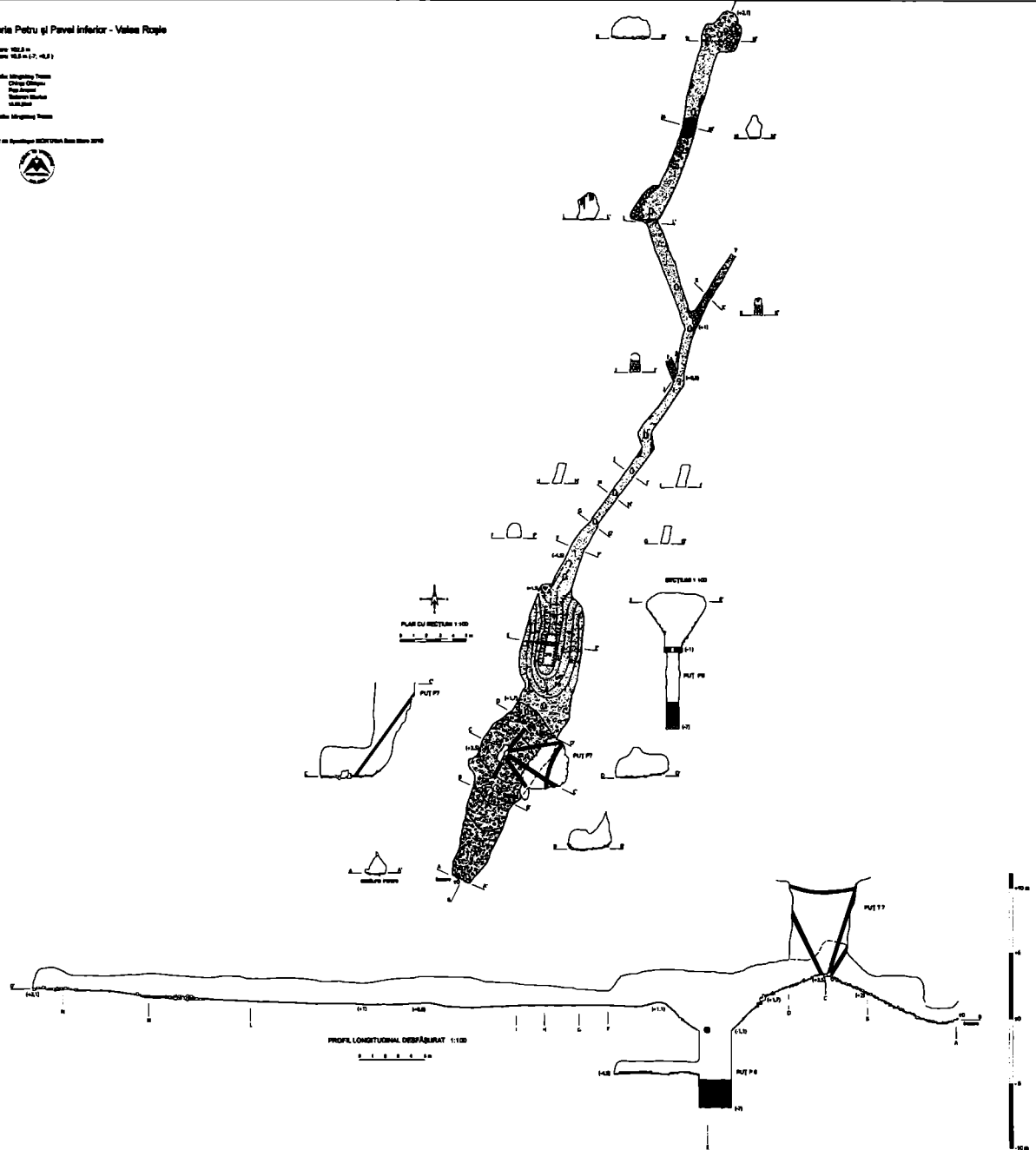
Fig. 41. Galeria Petru și Pavel superior. Sapa
de fier înainte de restaurare (foto M. Luca).

Duration 102.8 m
Duration 10.8 m (-7, -4.8)

Thompson Licensing Team
Chris Olin
Pat Arant
Robert Martin
1.10.2008

Corporate Licensing Team

Chief de Bontemps HENRYA from May 20/70

<http://cimec.ro> / <http://complexulmuzealbn.ro>

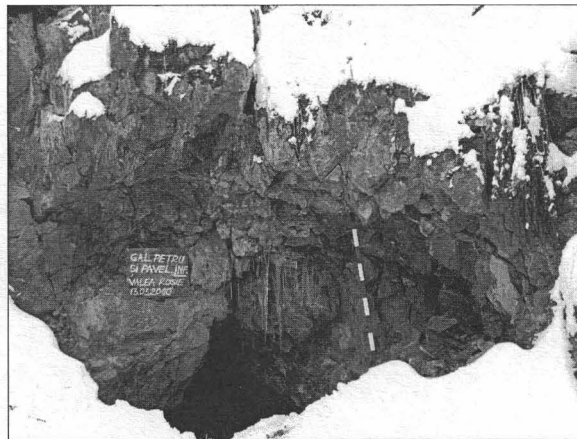
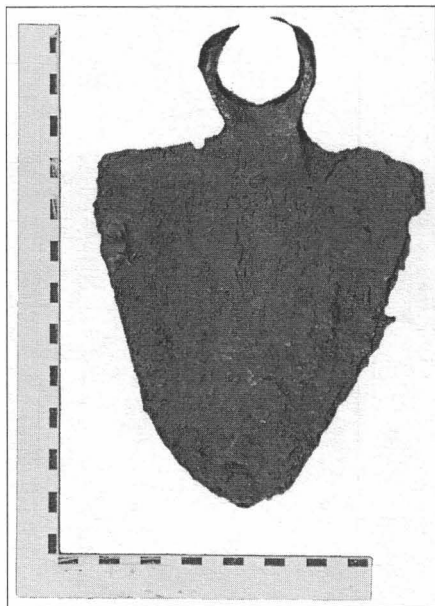

Fig. 44. Galeria Petru și Pavel inferior. Intrarea
(foto C. Kacsó).

Fig. 42. Galeria Petru și Pavel superior. Sapa
de fier după restaurare (foto Z. Șomcutean).

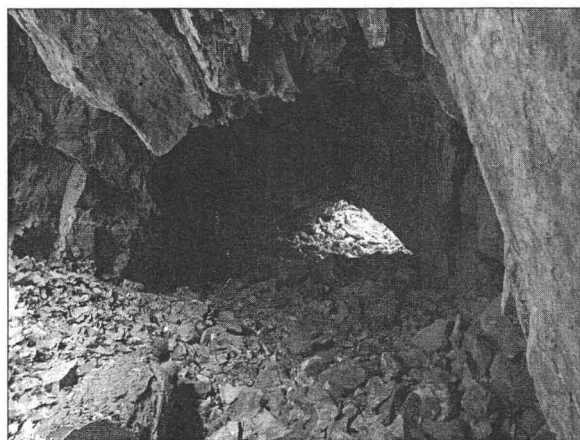

Fig. 45. Galeria Petru și Pavel inferior. Porțiune
de galerie imediat după intrare (foto C. Kacsó).

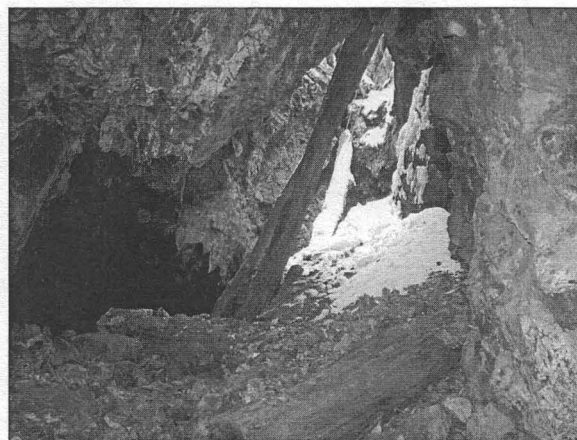

Fig. 46. Galeria Petru și Pavel inferior. Abataj
(foto Tr. Minghiraș).

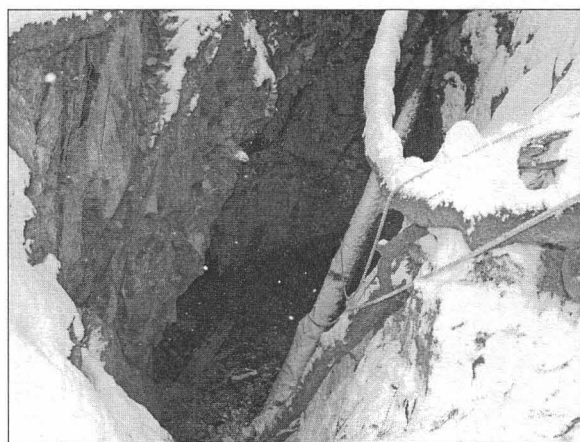

Fig. 47. Galeria Petru și Pavel inferior. Abataj
(foto C. Kacsó).

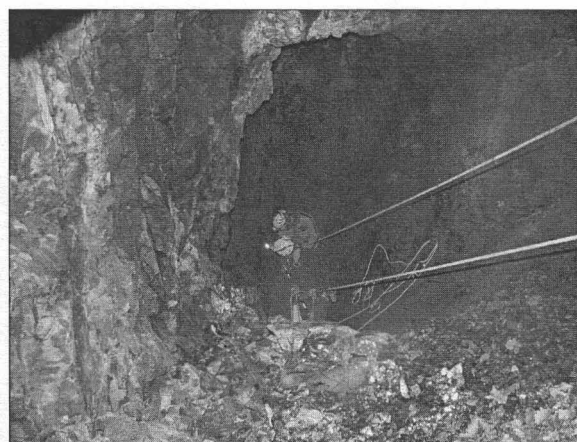

Fig. 48. Galeria Petru și Pavel inferior. Porțiune
descendentă (foto C. Kacsó).

Fig. 49. Galeria Petru și Pavel inferior.
Puțul (foto Tr. Minghiraș).

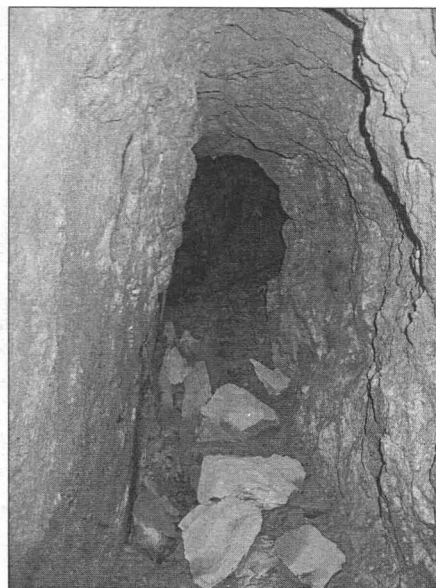

Fig. 50. Galeria Petru și Pavel inferior.
Porțiune din galeria inferioară
(foto Tr. Minghiraș).

Fig. 51. Galeria Petru și Pavel inferior. Bârne din
galeria inferioară (foto Tr. Minghiraș).

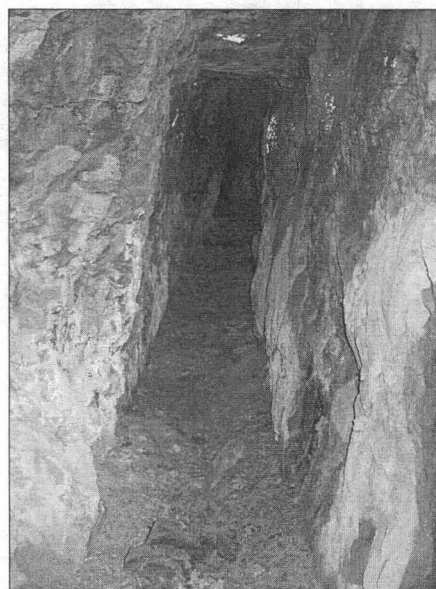

Fig. 52. Galeria Petru și Pavel inferior.
Porțiune din galeria inferioară
(foto Tr. Minghiraș).

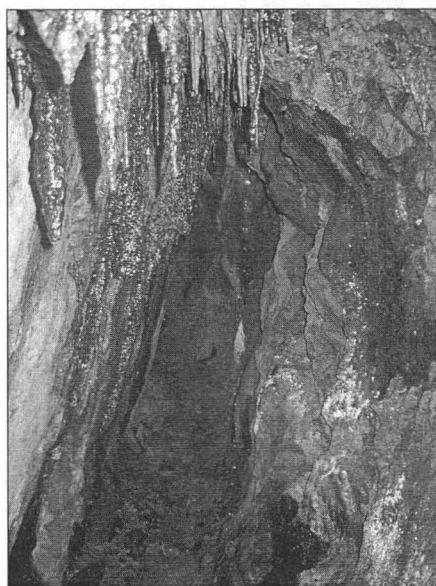
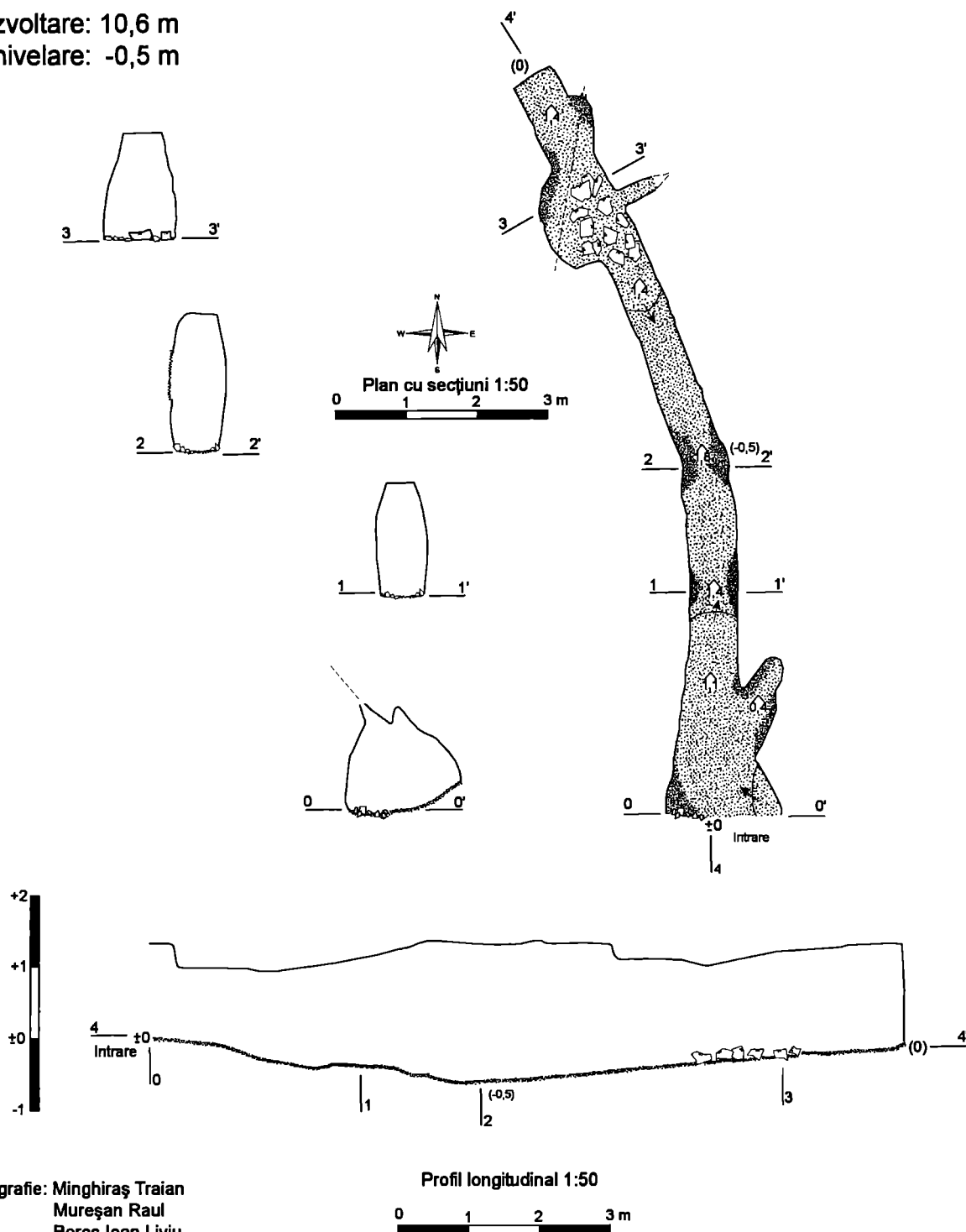

Fig. 53. Galeria Petru și Pavel inferior.
Porțiune din galeria inferioară
(foto Tr. Minghiraș).

Galeria Delius, Valea Roșie

Dezvoltare: 10,6 m

Denivelare: -0,5 m

Topografie: Minghiraș Traian

Mureșan Raul

Bereș Ioan Liviu

Cartografie: Minghiraș Traian

10.08.2008

Clubul de Speologie MONTANA Baia Mare 2008

Fig. 55. Galeria Delius. Plan și profil.

Fig. 54. Galeria Petru și Pavel inferior.
Gaură de spiț (foto Tr. Mînghiraș).

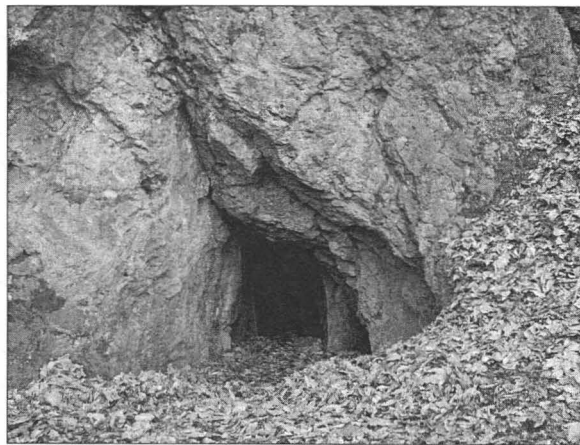

Fig. 56. Galeria Delius. Intrarea (foto C. Kacsó).

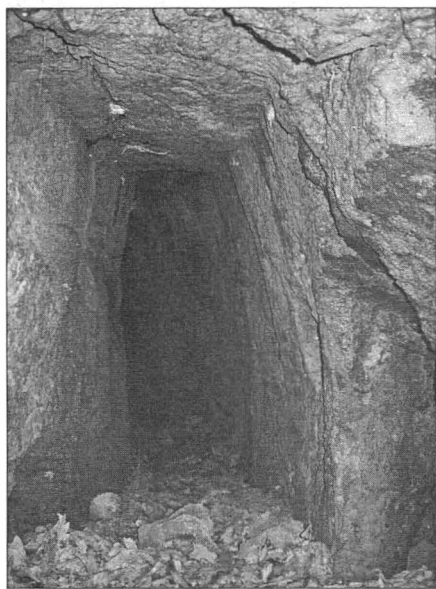

Fig. 57. Galeria Delius. Porțiune
de galerie (foto C. Kacsó).

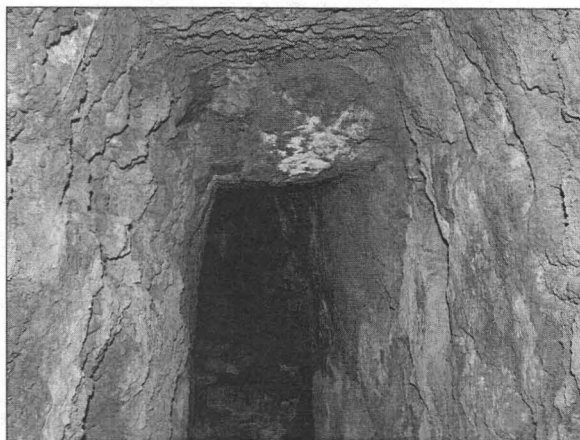

Fig. 58. Galeria Delius. Porțiune de galerie
(foto C. Kacsó).

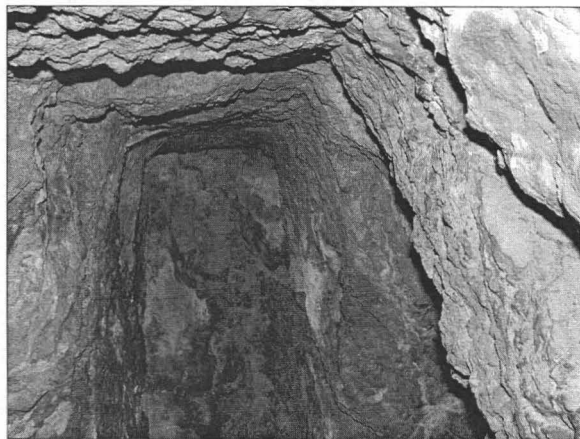
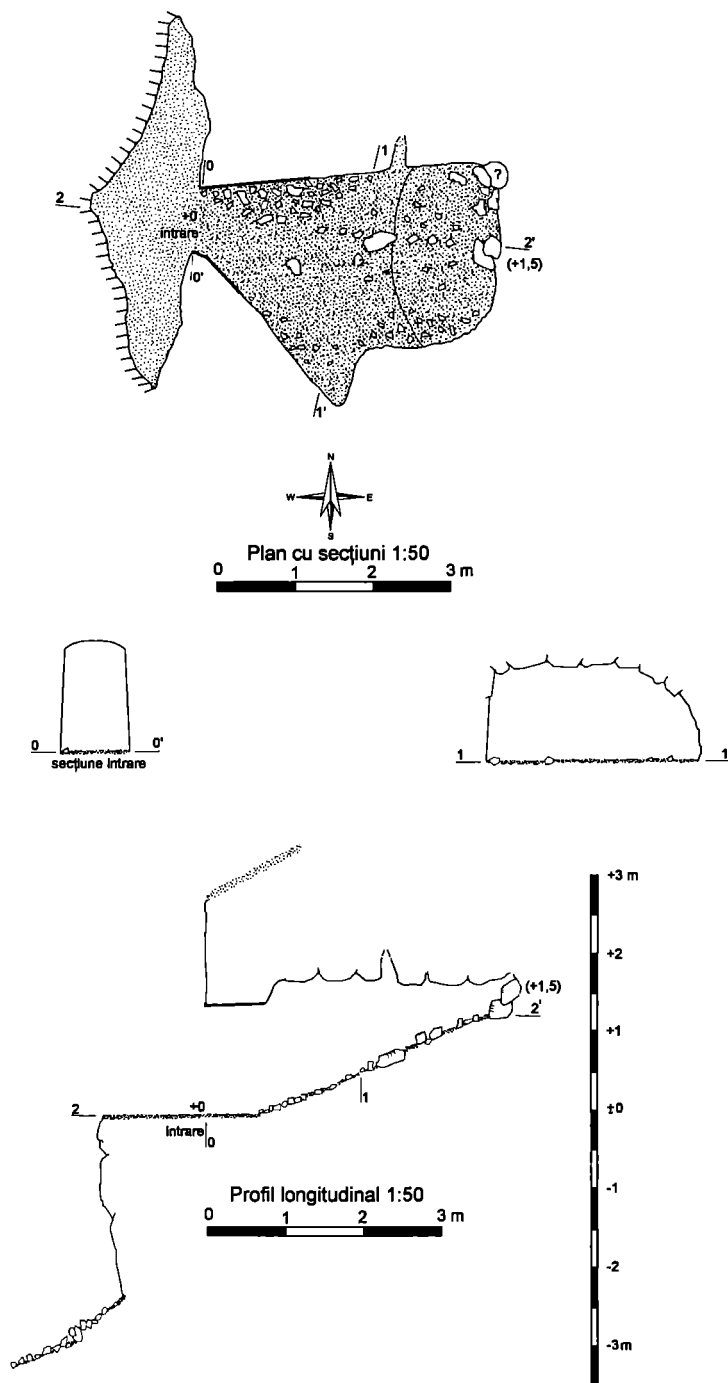

Fig. 59. Galeria Delius. Capătul
galeriei (foto C. Kacsó).

Puțul de aeraj nr. 2 de pe Galeria Svaiczter

Dezvoltare: 4 m
Denivelare: +1,5 m

Topografie, cartografie: Minghiraș Traian
Data: 31.03.2011

Clubul de Speologie MONTANA Baia Mare 2011

Fig. 61. Puțul de aeraj nr. 2 de pe galeria Svaiczter. Plan și profil.

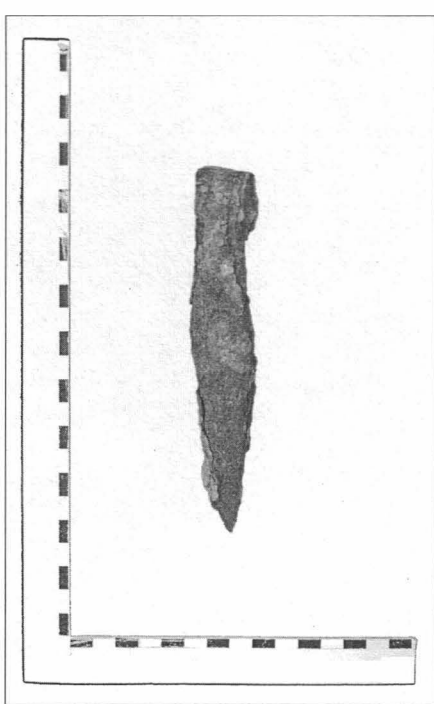

Fig. 60. Ic de fier găsit în apropierea galeriei Delius (foto Z. Șomcutean).

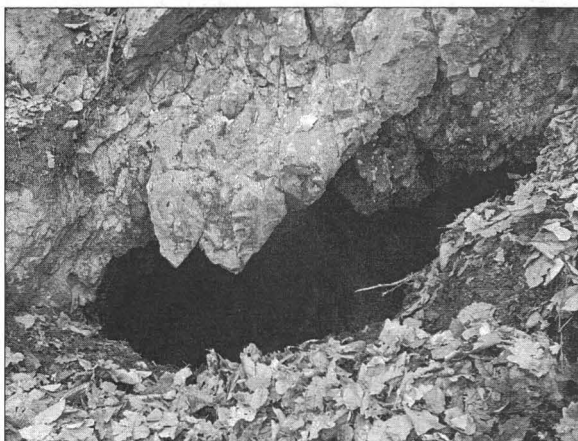

Fig. 64. „Galeria Dumitru Iștván”. Intrarea (foto Tr. Minghiraș).

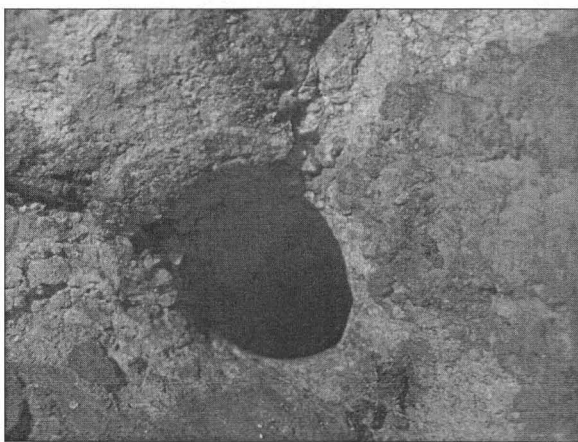

Fig. 66. „Galeria Dumitru Iștván”. Gaură de mină (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 62. Puțul de aeraj nr. 2 de pe galeria Svaiczzer. Intrarea (foto C. Kacsó).

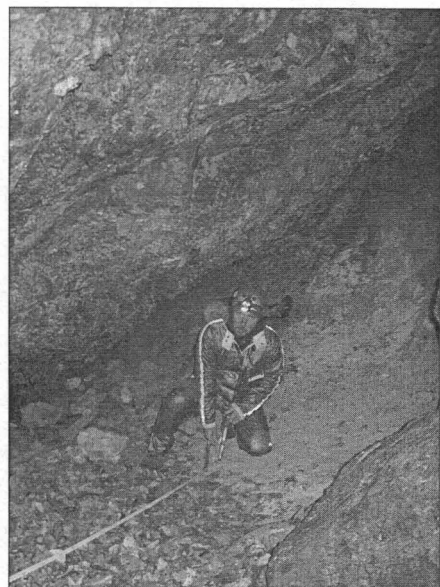

Fig. 65. „Galeria Dumitru Iștván”. Porțiune descendentă (foto Tr. Minghiraș).

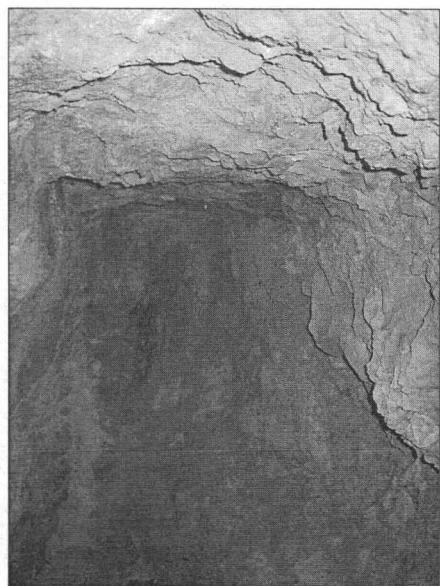
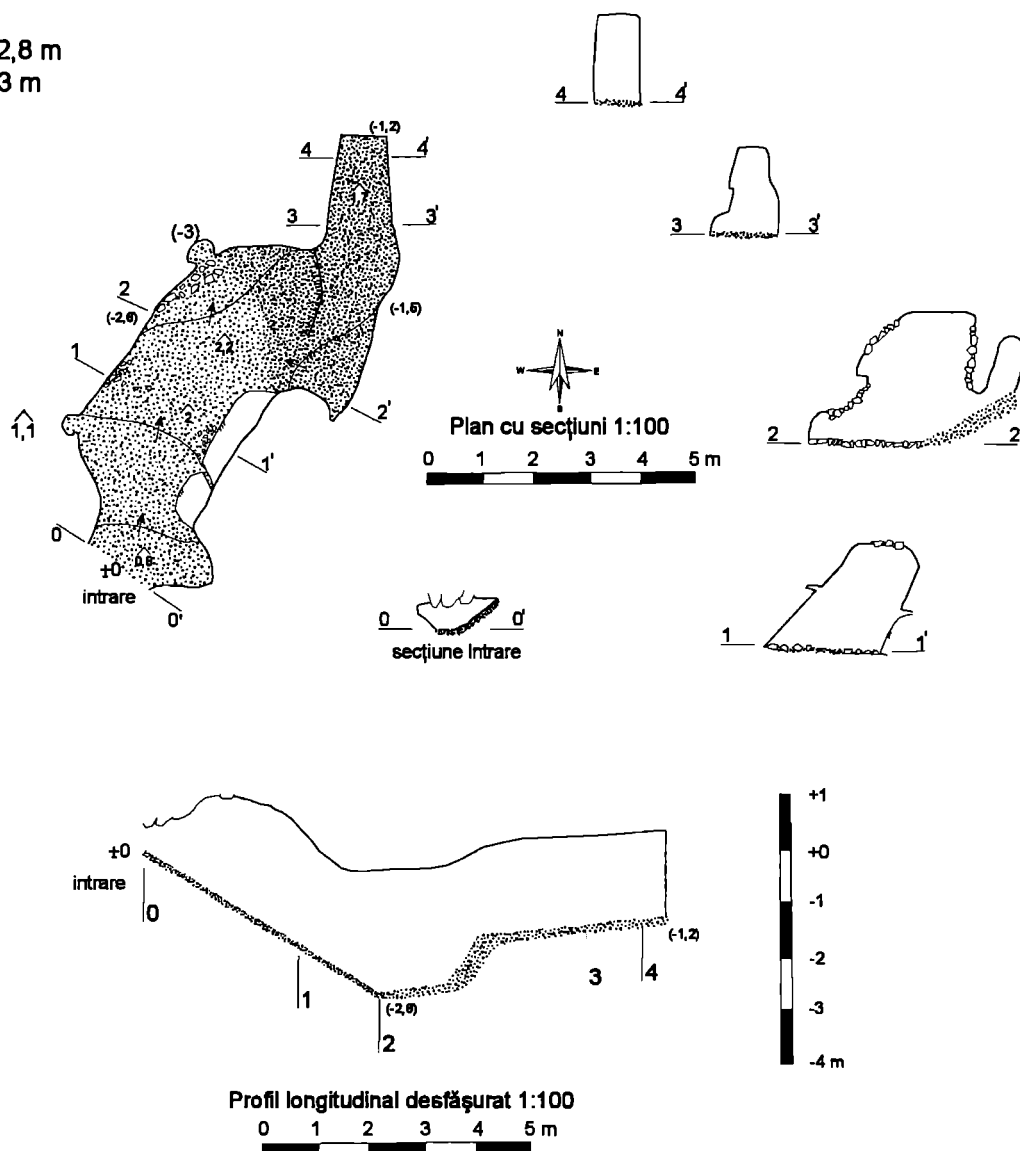

Fig. 67. „Galeria Dumitru Iștván”. Capătul galeriei (foto Tr. Minghiraș).

GALERIA DUMITRU IȘTVAN, Valea Roșie

Dezvoltare: 12,8 m

Denivelare: - 3 m

Topografie: Minghiraș Traian
Todoran Marius
Mureșan Alexandru

Cartografie: Minghiraș Traian

Data: 09.04.2011

Clubul de Speologie MONTANA Baia Mare 2011

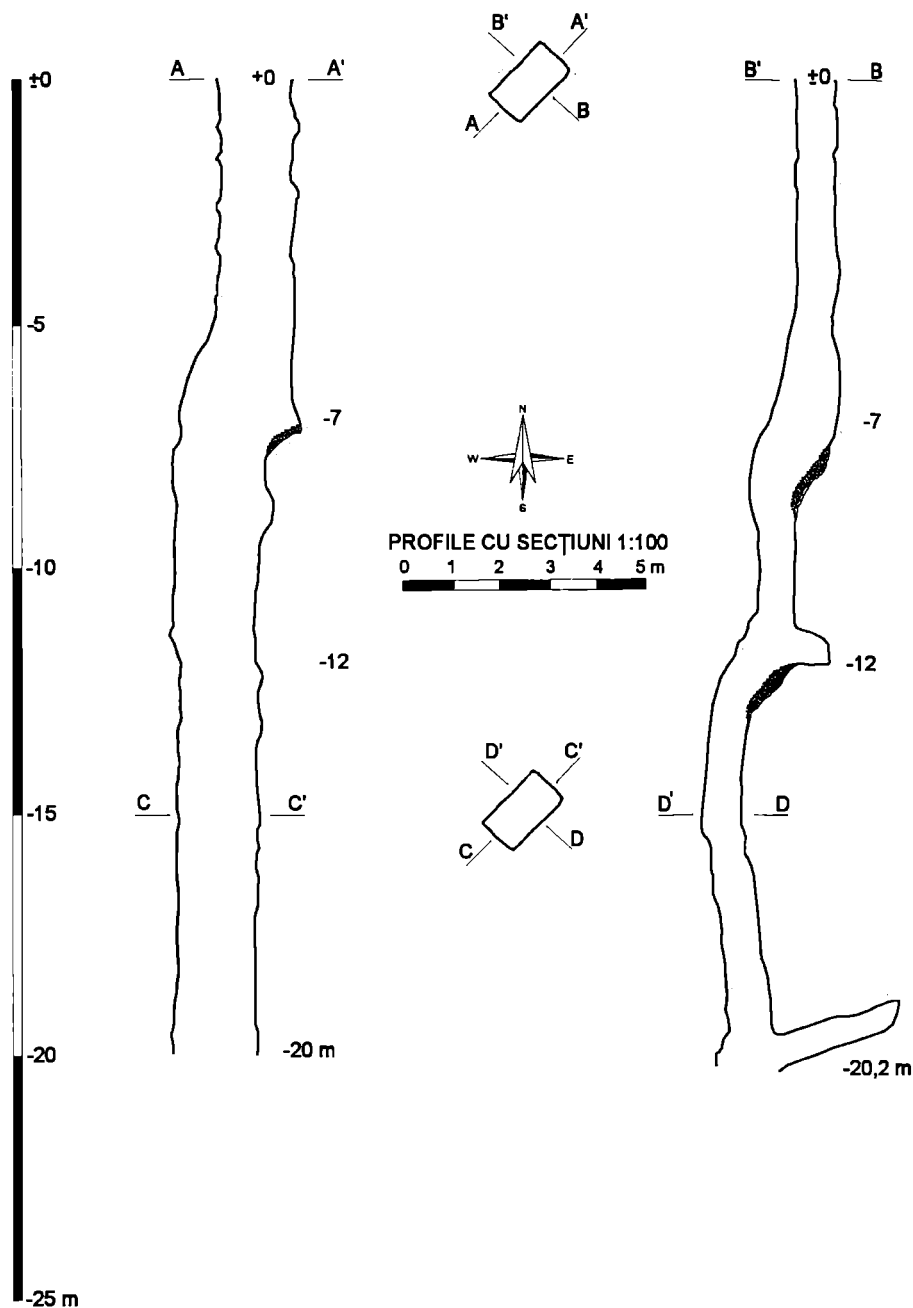

Fig. 63. „Galeria Dumitru Iștván”. Plan și profil.

PUȚUL VERDE - VALEA ROȘIE

Denivelare: - 20,2 m

Dezvoltare: 22,9 m

Topografie: Minghiraș Traian

Todoran Marius

Cartografie: Minghiraș Traian

28.04.2008

Clubul de Speologie MONTANA Baia Mare 2008

Fig. 68. „Puțul Verde”. Plan și profil.

Fig. 69. „Puțul Verde”. Intrarea
(foto Tr. Minghiraș).

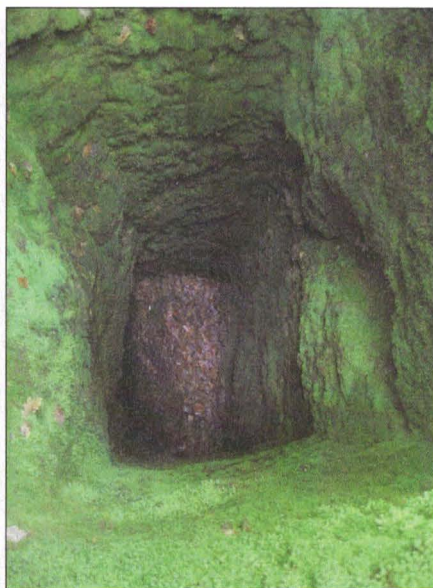

Fig. 70. „Puțul Verde”. Primul tronson
(foto Tr. Minghiraș).

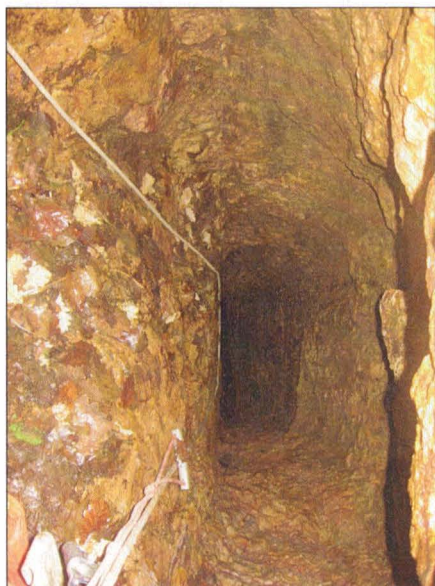

Fig. 71. „Puțul Verde”. Al doilea
tronson (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 72. „Puțul Verde”. Al treilea
tronson (foto Tr. Minghiraș).

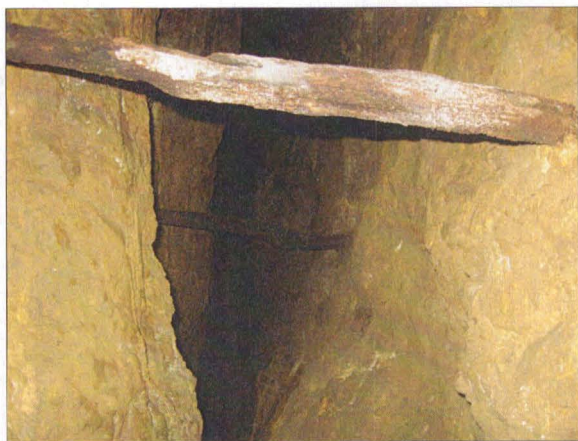

Fig. 74. „Puțul Verde”. Resturi
de susțineri de lemn (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 73. „Puțul Verde”. Abatajul
(foto Tr. Minghiraș).

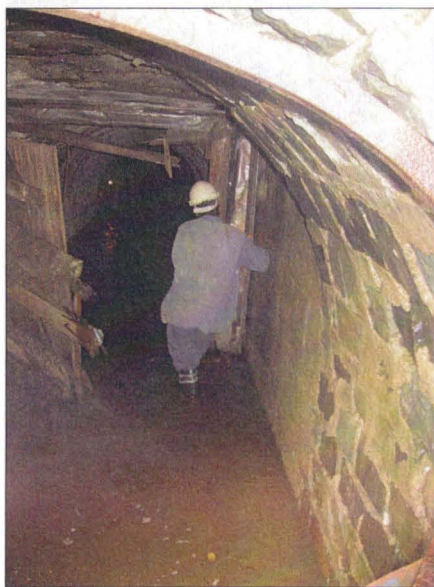

Fig. 76. Galeria Sofia. Porțiune
de galerie (foto Tr. Minghiraș).

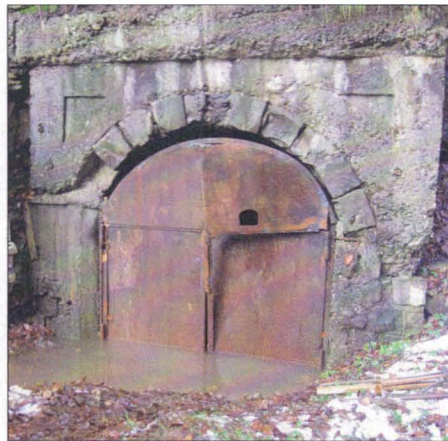

Fig. 75. Galeria Sofia. Intrarea
(foto Tr. Minghiraș).

Fig. 77. Galeria Dealul Cetății. Porțiune de galerie
(foto C. Kacsó).

Fig. 78. Galeria Dealul Cetății. Porțiune
de galerie cu prăbușiri (foto C. Kacsó).

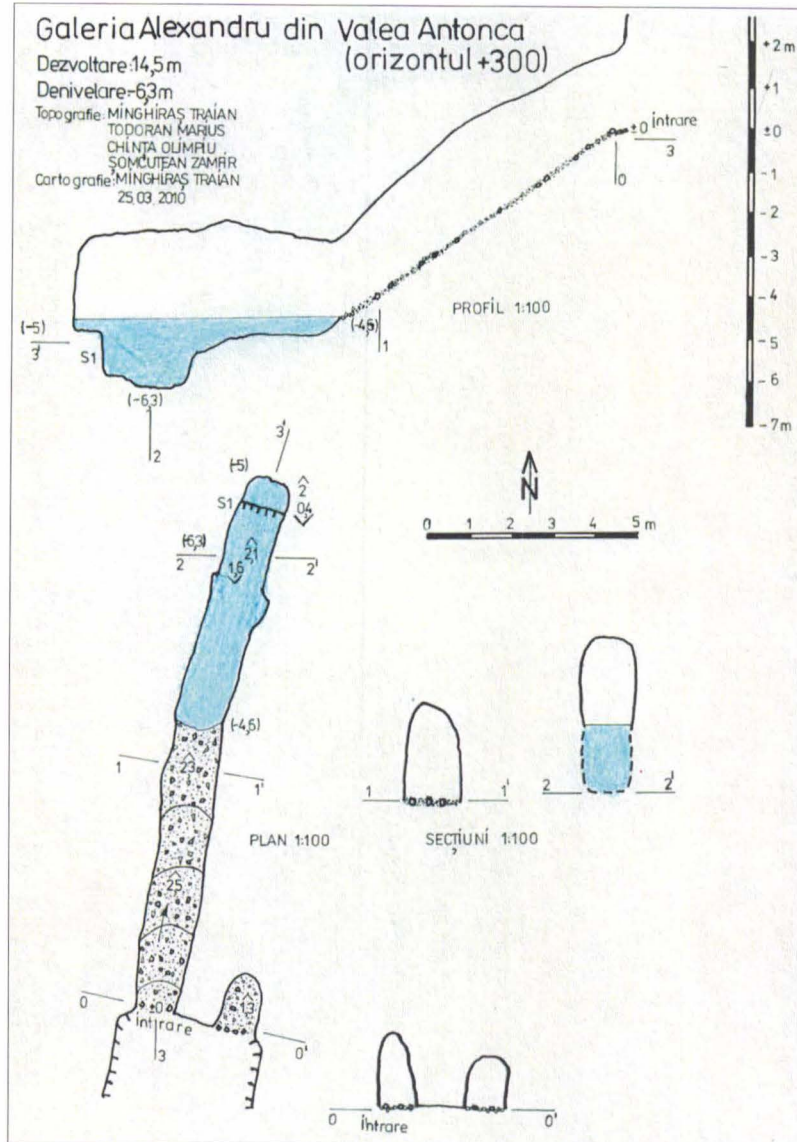

Fig. 79. Galeria Alexandru. Plan și profil.

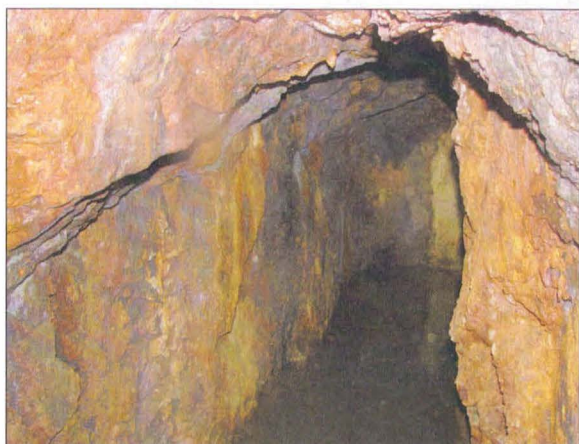

Fig. 80. Galeria Alexandru. Porțiune de galerie
(foto C. Kacsó).

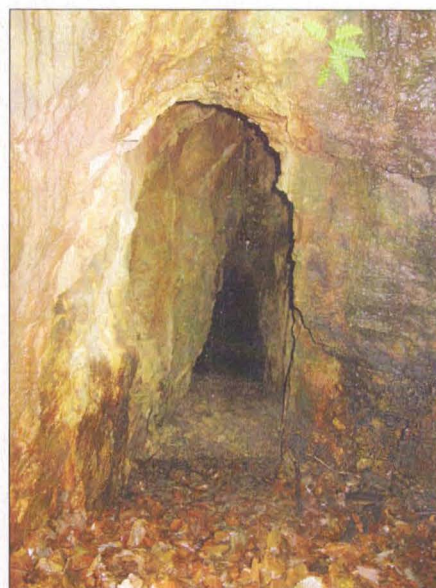

Fig. 81. Galeria Alexandru. Intrarea
(foto Tr. Minghiraş).

Fig. 82. Galeria Alexandru. Breșa de la intrare (foto C. Kacsó).

Fig. 83. Mina Leopold. Intrarea (foto C. Kacsó).

Fig. 84. Excavația de suprafață Aurum (foto Z. Șomcutean).

Fig. 86. Mina Haiducilor. Intrarea A (foto Tr. Minghiraș).

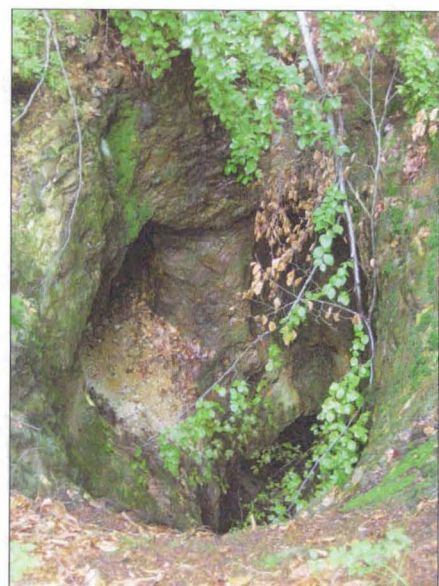

Fig. 87. Mina Haiducilor. Intrarea B (foto Tr. Minghiraș).

Mina Haiducilor din Valea Seicina

Dezvoltare: 43,5 m

Denivelare: -9 m

Topografie: Minghiraș Traian
Chința Olimpiu
Mureșan Bogdan
Todoran Marius
Mureșan Raul
Ișvan Dumitru

Cartografie: Minghiraș Traian
Mureșan Bogdan

Data: 23-24.05.2010

Clubul de Speologie MONTANA Baia Mare 2010

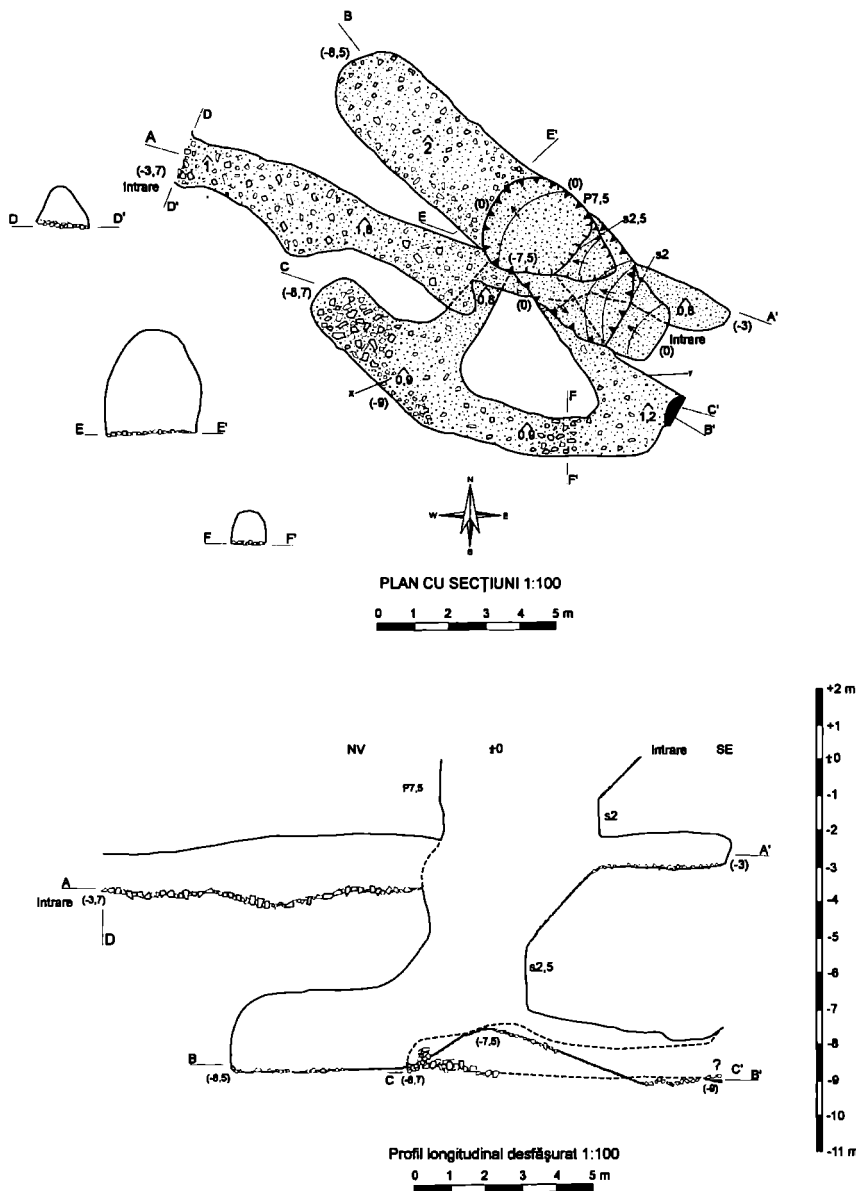

Fig. 85. Mina Haiducilor. Plan și profil.

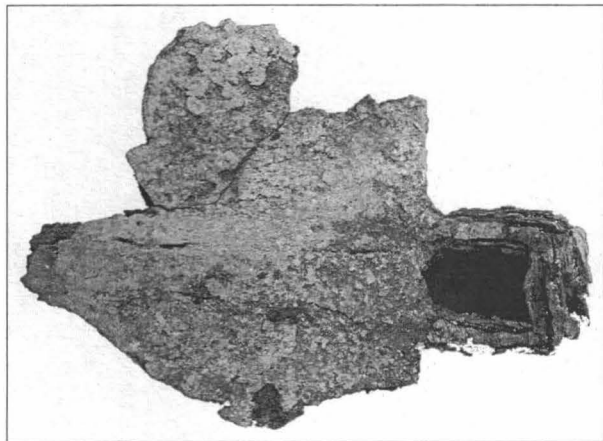

Fig. 88. Mina Haiducilor. Sapă de fier
(foto Z. Șomcutean).

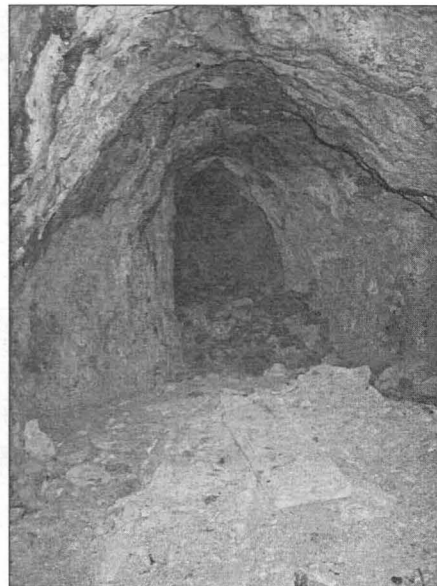

Fig. 89. Mina Haiducilor. A doua
porțiune a galeriei (foto Tr. Minghiraș).

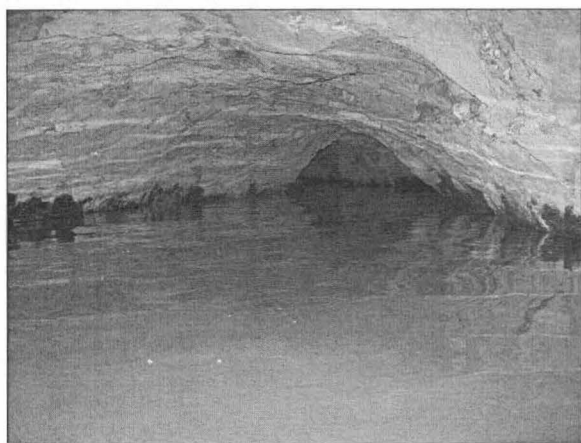

Fig. 90. Mina Haiducilor. Porțiune
de galerie inundată (foto Tr. Minghiraș).

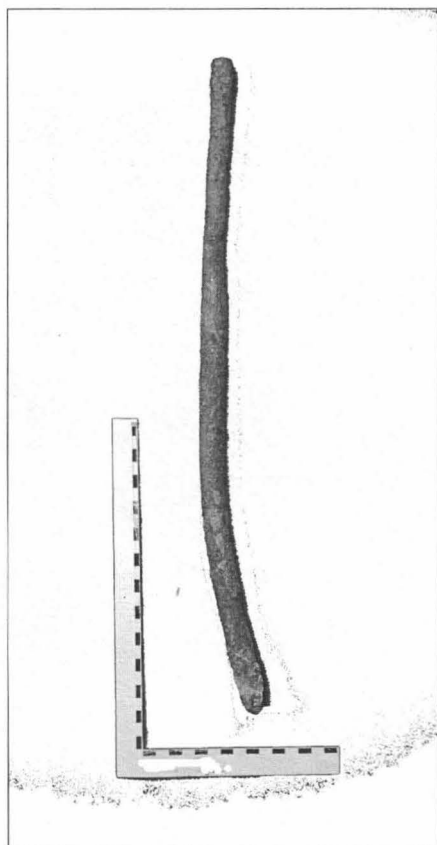

Fig. 92. Mina Haiducilor. Dorn
(foto Z. Șomcutean).

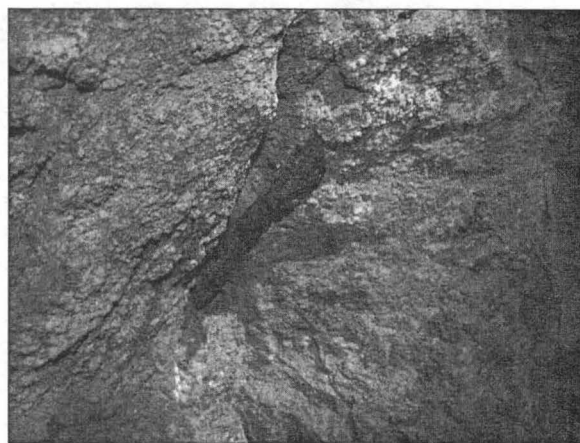

Fig. 91. Mina Haiducilor. Dornul *in situ*
(foto Tr. Minghiraș).

Fig. 93. Mina Haiducilor. Gaură de mină (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 94. Galeria 5. Intrarea (foto Tr. Minghiraș).

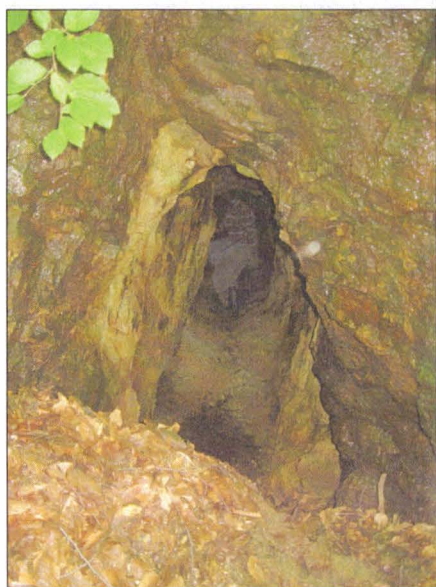

Fig. 95. Galeria 5. Prima porțiune (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 96. Galeria 5. Gaură de mină (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 97. Galeria 5. A doua porțiune (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 98. Galeria 4. Intrarea (foto Tr. Minghiraș).

Fig. 99. Galeria 4. Porțiunde galerie (foto Tr. Minghiraș).

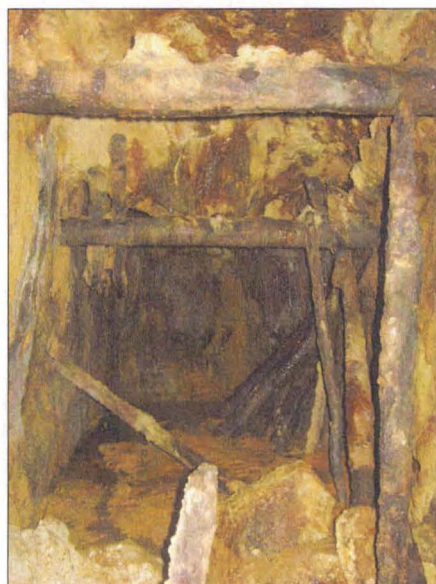

Fig. 100. Galeria 4. Resturi de vechi armături (foto Tr. Minghiraș).

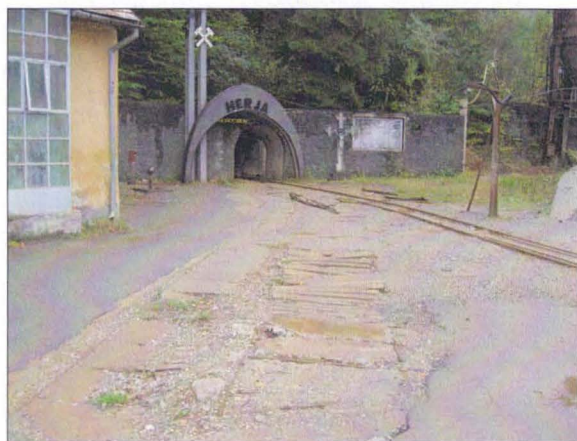

Fig. 101. Galeria Ioachim-orizontalul de bază. Intrarea (foto Tr. Minghiraș).

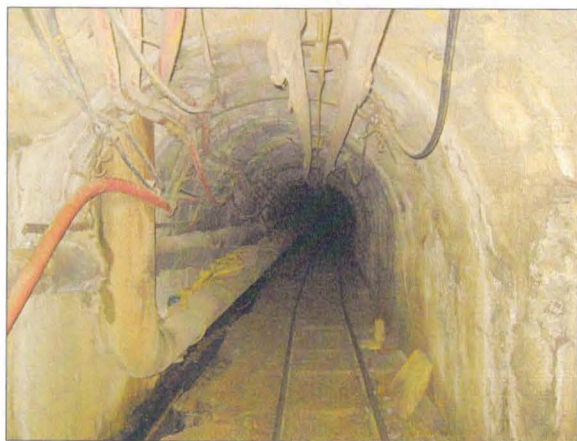

Fig. 102. Galeria Ioachim-orizontalul de bază. Porțiune de galerie (foto Tr. Minghiraș).

Satul Teaca, deși a făcut parte din grupul de localități din jurul orașului Bistrița, fiind situat în bazinul hidrografic al râului Șieu, la capătul sudic al unei văi străbătute de un afluent al acestuia – pâraul Dipșa nu a fost integrată districtului săsesc, localitatea aparținând din punct de vedere administrativ de comitatul Cluj (Schliessler – Fronius 1898, p. 13-14).

În ultimele decenii ale secolului al XII-lea când în localitate au fost așezați coloniștii de origine bavareză – cum pare a indica toponimia și dialectul local.

Într-o primă perioadă satul și moșia Teaca aparține familiei Kokenyis – Renold și începând din 1339 este deținută de diverși proprietari.

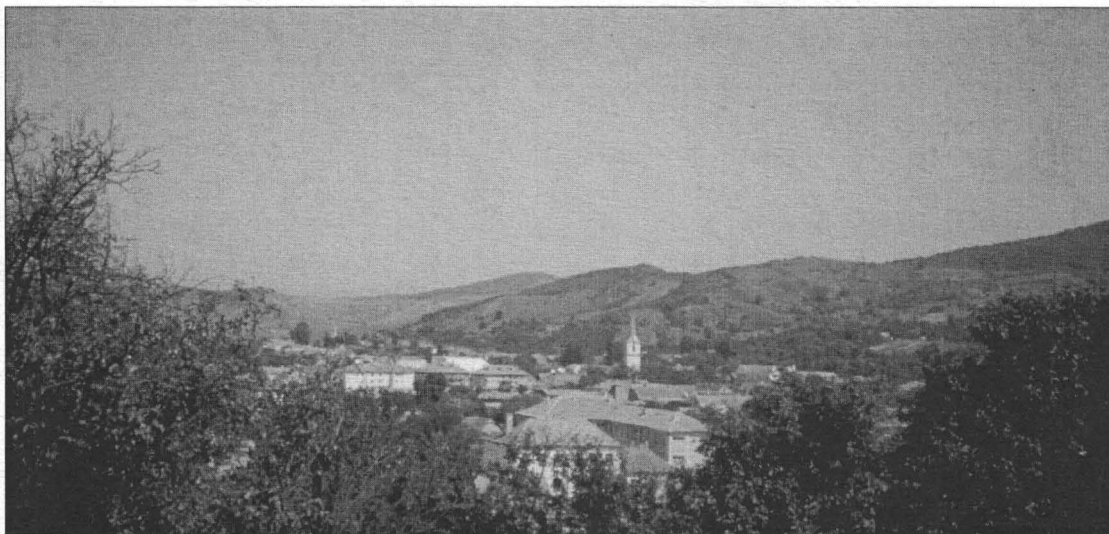

Fig. 1. Imagine panoramică a localității Teaca

Studiul documentelor a arătat că deși a aparținut de un domeniu feudal, localitatea situată pe unul din drumurile care leagă Bistrița prin Reghin de sudul Transilvaniei și cu târgurile din Câmpia Transilvaniei, a crescut din punct de vedere economic, atrăgând acordarea statutului de Târg, titlatură sub care apare într-un document de la 1456 – „Oppidum Tecxe”.

Privilegiul din 1486 acordat locuitorilor așezării, cu o serie de libertăți, între care aceea de a se așeza unde doresc și de a-și alege singuri judele, locuitorii fiind scutiți de clacă, înlocuită cu o taxă de 60 guldeni pe an. Ascendența localității față de satele din zonă este dovedită și de prezența unor meșteșugari semnați de documente. La anul 1403 este amintit un „Leonardus corigator” curelar, la 1456 un pantofar, iar la 1484 sunt semnați un număr de patru pantofari. Un document din 1580 semnalează prezența în Teaca a unor meșteșugari: pantofari, dogari, blănari, măcelari, fierari care aparțineau de breslele din Bistrița. Uneori aceștia făceau concurență breslelor bistrițene ceea ce a determinat tendința acestora de a-și proteja interesele: în 1546 juzi din Bistrița, Sibiu și Teaca încercau să aplaneze conflictul dintre dogarii din Bistrița și Teaca în privința comercializării produselor lor. Viața economică a localității se va înviora odată cu acordarea, în 1567, a dreptului de a ține târg. Existau și alte elemente care atrag atenția asupra acestui târg: la 1403 este amintit Magister

Arh. Șerban POPESCU DOLJ
București

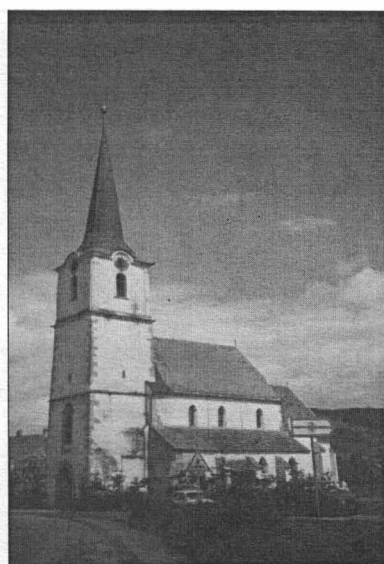
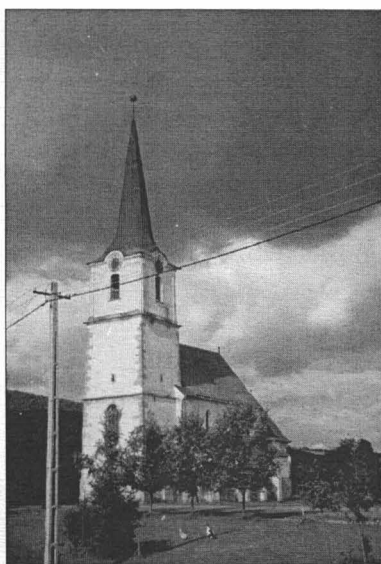
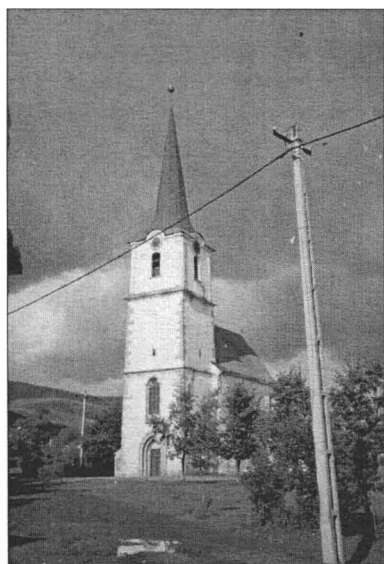

Fig. 3. Biserica evanghelică din Teaca – Vedere de pe laturile de vest și de sud

La data începerii cercetărilor, biserica evanghelică din Teaca se prezenta ca o biserică cu trei nave, corul decroșat cu absida polygonală și un turn clopotniță de secțiune pătrată așezat pe axul navei centrale. Pe latura nordică a corului a fost alipită o sacristie a cărei perete vestic se sprijină pe latura scurtă și contrafortul de colț a navei laterale. Accesele se realizează prin portalul de la parter și în axul fațadelor laterale de sud și de nord. Nava centrală are un acoperiș în două apă și se încheie spre est în frontul zidit sub forma unui pinion turtit. Corul are un acoperiș separat care se prelungește pe latura de nord și peste încăperea sacristiei.

Fațada de vest este marcată de turnul masiv în decroș, dispus pe patru nivele, cu un coif piramidal înalt. Acesta are în ax portalul în arc frânt subliniat de retrageri formate din toruri cilindrice și cavete cu profiluri neîntrerupte. Parterul turnului a primit o boltă în cruce pe ogive, accesul în tribuna de pe latura vest și la nivelele superioare ale turnului se face printr-un portal cu deschidere semicirculară pe scara spiralică practică în grosimea zidului. Al doilea nivel al turnului acoperit cu o boltă cilindrică are în ax o fereastră triforă cu deschiderea în arc frânt. Ultimul nivel al turnului, adăugat în 1799, are în axe ferestre cu deschideri semicirculare la partea superioară, deasupra cărora sunt plasate cadranele ceasului. Nivelul al treilea este subliniat de cornișe de piatră. Fațadele tencuite lasă să se vadă la colțurile turnului și ale navei centrale piatra fasonată, iar la ultimul nivel al turnului laturile sunt marcate de pilaștri plați din tencuială. Coiful piramidal, cu frângere de pantă a fost refăcut la 1880, când se instalează și noile clopote.

Fațadele laterale conservă portalele de factură gotică: cu lintelul pe console arcuite, protejat de edicul cu acoperire în pupitru pe fațada sudică și în arc frânt cu toruri și scotii pe fața de nord. Acesta din urmă a fost protejat de o încăpere cu acoperiș în dublă pantă, demolată în anii 1980 odată cu accesele dinspre vest la tribunele din navele laterale.

Nava principală este acoperită cu o boltă cilindrică cu penetrații care datează de la 1763, aceasta înlocuind tavanul care probabil acoperea inițial nava. Arcul de triumf este cu deschidere semicirculară. Nava principală este despărțită de navele laterale prin arcade în arc frânt, cu bolțari aparenti pe pilaștrii masivi de secțiune rectangulară. Navele laterale cuprind câte patru travei cu bolți în arce pe ogive sprijinite pe console piramidale și chei de boltă cu decor floral. În 1828 navele laterale au fost divizate prin arce în formă de mănere de coș, acoperite cu bolți turtite care au dus la crearea unor tribune cu parapetul împărțit în panouri cu decor de stucatură. Unii dintre pilaștrii pe care se descarcă arcele din navele laterale se pare că au fost modificați odată cu ridicarea tribunelor întrucât bazele lor nu mai corespund arcelor de descărcare. Accesul la tribunele din navele laterale se realiza prin scări de lemn acoperite, fixate pe fațadele vestice ale navelor. Odată cu amenajarea tribunelor se modifică și golurile ferestrelor din navele laterale, ferestrele dinspre cor, cu deschidere în arc frânt, cu muluri din piatră de factură gotică au fost mărite pentru iluminarea parterului. Probabil tot atunci au fost lărgite și deschiderile din axul median care au la nivelul tribunelor ferestre cu deschidere în arc frânt, iar la nivelul parterului ferestre rectangulare, care se regăsesc și în traveele vestice.

Corul, format din două travee este rezultatul prefacerilor pe care le-a suferit construcția cu ocazia lucrărilor din 1909. Traveea dreptunghiulară acoperită cu o boltă în cruce pe ogive care se sprijină pe console piramidale este dublat de traveea altarului poligonal care a fost reconstruită în totalitate, probabil pe aceeași fundație, cu ocazia renovării din 1909. Cu ocazia acestei modificări a fost înlăturat tabernacolul aflat într-o nișă în peretele corului. O cheie de boltă cu decor floral, ce s-a recuperat din demolarea corului, se păstrează în sacristia bisericii. Cu ocazia lucrărilor din același an a fost dezvelită o reprezentare în frescă a *Înmormântării lui Christos* pe pretele estic al navei laterale sudice.

Intrarea dinspre cor în sacristie este asigurată de o ușă simplă, modificată, probabil, într-o perioadă târzie. Sacristia, cu acces prin ușa practică în peretele estic, este acoperită cu bolta cilindrică. În axul ușii se află și intrarea în podul sacristiei. Pe peretele vestic al navei centrale se află o emporă de lemn pe console care susține orga despre care o inscripție ne informează că a fost complet renovată la 1900 de către meșterul brașovean Karl Einschenk.

Altarul este o piesă barocă târzie, operă a meșterului Johann Folbarth din Sighișoara la 1794. Aceleași perioade îi aparține și baldachinul în formă de coroană, donat la 1777 de către Georg Breiwerst, maistru olar din Teaca, cel care apare și în inscripție de pe peretele altarului, care încorporează amvonul gotic târziu.

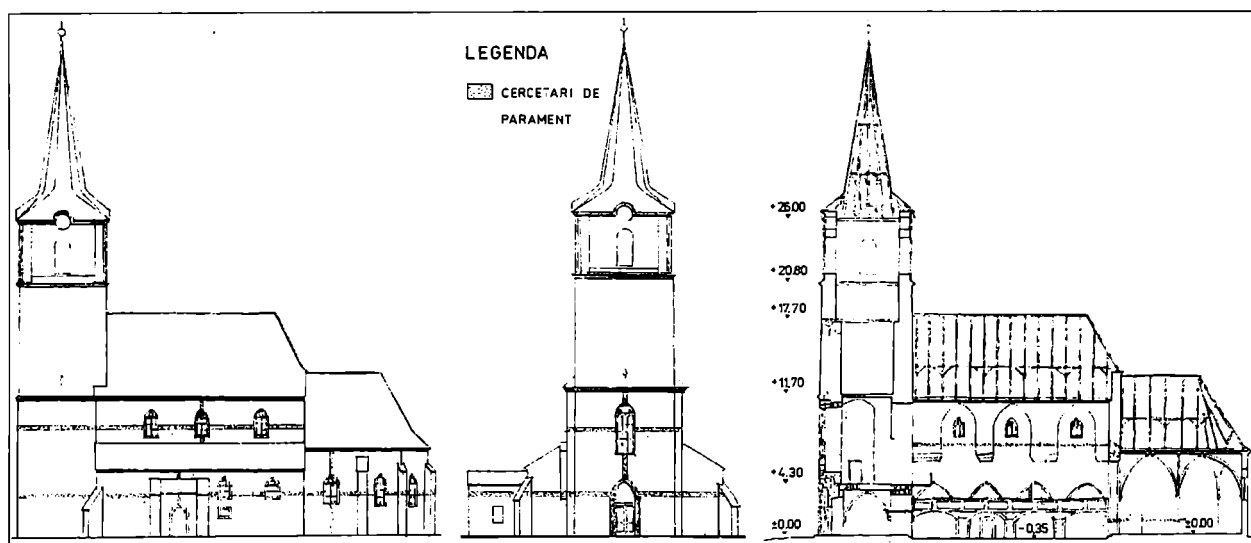
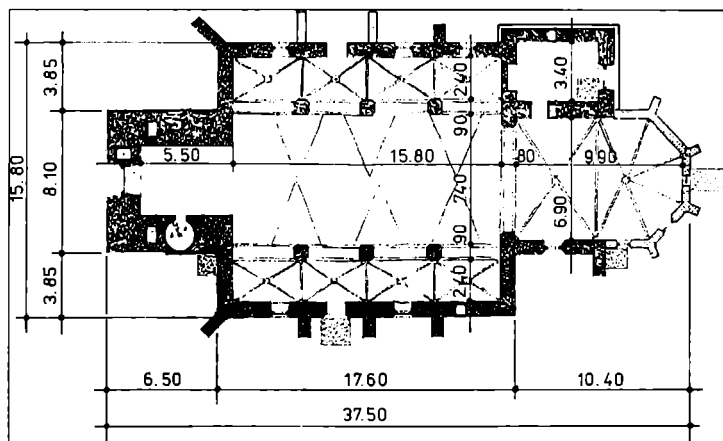

Fig. 4. Biserica evanghelică din Teaca: plan și fațadele de sud, vest și nord

În cor se păstrează două strane pictate cu motive florale, opera unui meșter care semnează „Fierl”, datate în anul 1674.

Toate elementele constructive enumerate mai sus indicau ca dată de ridicare a bisericii secolul al XIV-lea. Condițiile de finanțare au făcut ca cercetările de arhitectură să înceapă cu cca. o jumătate de an mai devreme decât cele arheologice, în primăvara anului 1997.

Sondajele au demarat pe fațada de sud cu un straiț orizontal la nivelul inferior al ferestrelor și a fost continuat punctual pe fațada de nord pentru a verifica rezultatele obținute anterior. Ele au fost completate cu straițuri verticale în axele ferestrelor și în zonele de țesere a zidurilor.

În interior sondajele au urmărit să pună în evidență dacă zidurile turnului și sacristiei sunt țesute cu cele ale navei, modul de încastrare a bolților ce susțin nivelul pardoselei tribunei din navele laterale, forma inițială a pilaștrilor, a bolțarilor, arcadelor și arcului triumfal, precum și transformările care au fost făcute de-a lungul timpului la registrele superioare ale turnului sau în pod.

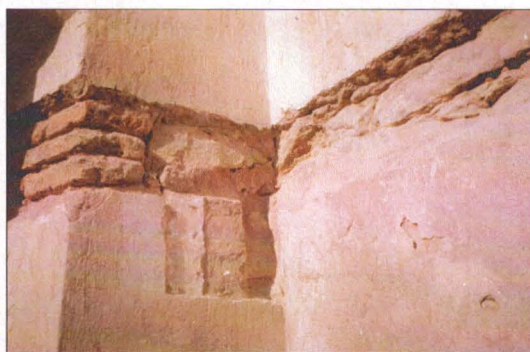
Sondajele exterioare au început pe fațada de sud cu decopertarea stratului orizontal de la colțul nord-vestic al turnului. După cum se presupunea, zidăria turnului nu e țesută cu cea a navei, ci este adosată contraforților în trepte a navei, presupunere verificată și la treapta superioară a contraforților. Decroșul de zidărie care se înalță până aproape de treapta superioară a contrafortului este țesut sumar de zidăria turnului, fiind probabil zidit mai târziu pentru a consolida rezistența peretelui exterior al scării interioare. Atât zidăria peretelui sudic al turnului, cât și cel vestic al navei laterale sunt acoperite cu două straturi de tencuială din mortar de var. Primul, de o nuanță gri deschis este lipit pe mortarul de zidărie de o culoare trandafirie, mortar ce și-a pierdut consistența. Al doilea strat de culoare mai închisă și mai dur acoperă, spre deosebire de primul strat și pietrele de talia contraforților.

Sucesiunea straturilor este pusă în evidență pe o casetă realizată pe zidul de vest al navei, primul strat fiind cioecănit parțial. Un sondaj executat la îmbinarea dintre contrafortul de colț al navei laterale cu peretele ei vestic arată că zidăriile lor sunt țesute. Acest sondaj a mai relevat că pietrele fasonate au fost acoperite la un moment dat, anterior primului strat de tencuială, cu un strat gros de spoială de var având consistența unui glet.

Continuarea sondajului la prima fereastră (fereastra mică) a arătat, contrar așteptărilor, că nu a existat nici un gol anterior, corespunzător celorlalte ferestre. Sondajul a fost mărit atât pe direcția orizontală, cât și pe cea verticală, pentru verificare, rezultând că actuala fereastră a fost deschisă într-un zid plin cu ocazia construcției bolților și arcelor ce susțin tribuna interioară. Se observă modul forțat în care au fost introduse cărămizile ce formează arcul de la partea superioară a ferestrei, precum și obținerea unei suprafețe continue a evazărilor laterale și a celei orizontale prin zidiri parțiale, cărămizi puse pe cant sau țigle. O casetă cu stratigrafia straturilor prezintă aceleași caracteristici cu cel de pe fațada vest.

Fig. 5. Cercetări de parament de pe fațada sudică

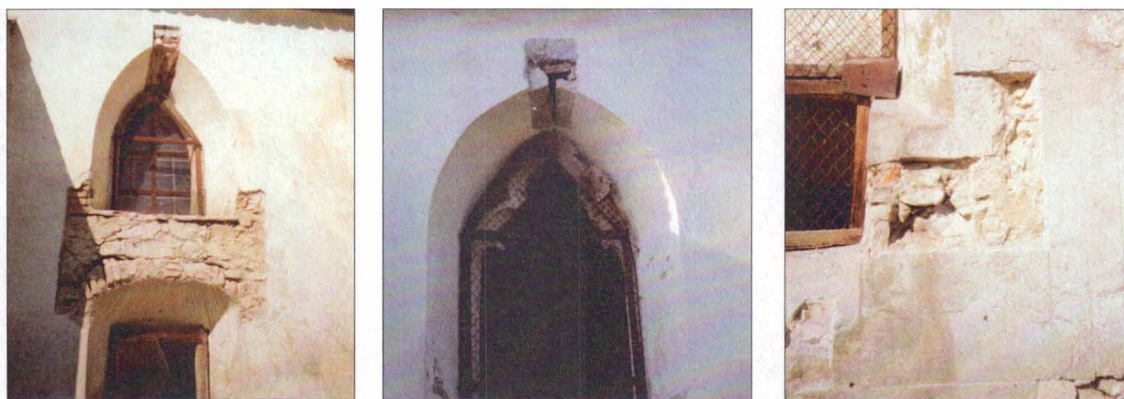

Fig. 6. Cercetări de parament de pe latura de nord a bisericii

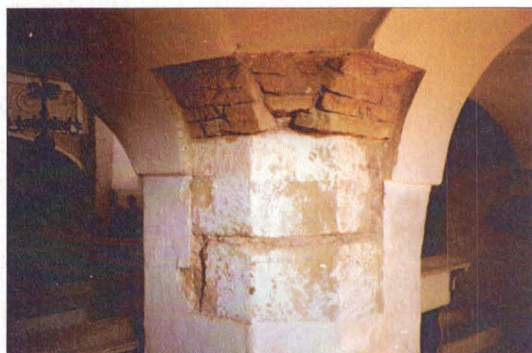
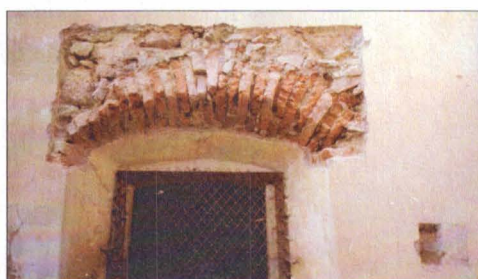
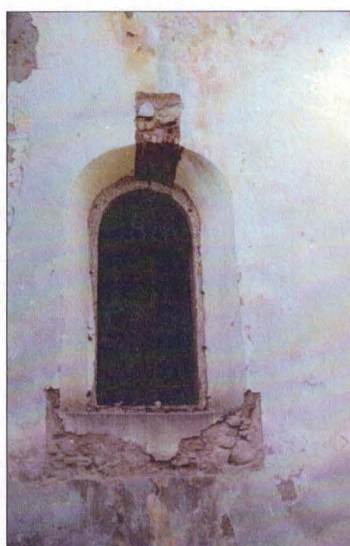
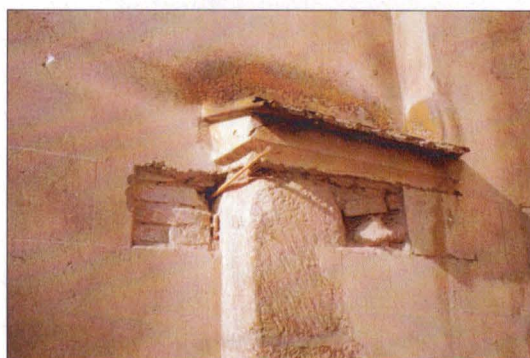

Fig. 7. Cercetări de parament în interiorul bazilicii

Ferestrele mediane, atât cea superioară, cât și cea interioară, prezintă aceleași caracteristici cu fereastra mică analizată anterior, fiind și ea deschisă târziu într-un zid plin sau, în cazul celei superioare, prin eventuala mărire a unei ferestre foarte mici. În schimb, fereastra estică este originară, și spre deosebire de celelalte are ancadramentul de piatră profilată, fiind o fereastră gotică biforă. Partea centrală a glafului ferestrei a fost demantelată odată cu construcție tribunei și fereastra a fost mărită prin adăugarea unui gol cu o lățime redusă.

Din sondajele efectuate pe fațada de sud a rezultat că inițial fațada avea o singură fereastră, celelalte fiind create în momentul construirii tribunei interioare, din necesități de iluminare atât a tribunei, cât și a spațiului inferior.

Sondajele efectuate pe porțiunea originară a corului (zona vestică) au arătat că zidul corului este țesut cu zidul estic al navei laterale sudice, cât și cu contrafortul în trepte.

Nu s-au mai executat în continuare sondaje, fiind evidentă reconstrucția corului efectuată în 1909.

Golul ferestrei corului nu este cel originar, el a fost mărit probabil odată cu construcția tribunei din nava laterală. Maniera în care este executat arcul ferestrei cât și cum sunt executați spaleții verticali și orizontali este asemănătoare cu cea folosită la ferestrele de pe fațada navei laterale. Probabil că există totuși un decalaj între execuția ferestrei corului și cele ale navei laterale, deoarece analiza de mortare prelevată denotă o schimbare a compoziției lor.

Pe fațada de nord s-a verificat similitudinea de execuție a ferestrei mici, sondajul relevând aceeași manieră de execuție. O casetă executată lângă fereastra mică a relevat că pe fațada nord în momentul executării celui de-al doilea strat de tencuială s-a îndepărtat stratul anterior, probabil datorită gradului avansat de uzură. Tot pe fațada nordică s-a verificat îmbinarea zidului estic al sacristiei cu zidul de nord al corului. Conform așteptărilor zidurile nu sunt țesute, în momentul refacerii absidei corului (1909) s-a lăsat un rost constructiv.

Sondajele la îmbinarea dintre turn și nava laterală nordică au dat același rezultat ca cele ce au reieșit pe latura de sud.

Pe exterior s-au mai efectuat sondaje la ancadramentele de piatră profilată a ușilor exterioare, pentru a se verifica starea lor. Din cele trei portale doar cel de vest mai poate fi păstrat, o mare parte din elementele constitutive lipsesc și au fost completate cu tencuială sau chiar cu lemn, iar calitatea pietrei de calcar din care este făcut lasă de dorit, trebuind să fie înlocuit în întregime.

Sondaje interioare s-au efectuat în primul rând la scara de piatră în spirală construită în grosimea zidului. S-a ales zona în care ar fi trebuit să se găsească prima treaptă a contrafortului navei. S-a constatat că el nu era înglobat în zidăria golului scării, ci tangent, pereții de cărămidă oprindu-se în el. Pentru verificare s-a introdus o stinghie din interior prin interspațiul pietrei fasonate a contrafortului și zidul casei scării, poziția ei în exterior demonstrează lipsa totală de legătură între zidăria turnului și cea a navei.

Pentru verificarea transformărilor ce le-a adus construirea bolților turtite ce împart traveele laterale în două registre, s-a decopertat jumătate din perimetrul părții superioare a unui pilastru. El este zidit din blocuri de piatră de talie având o formă în plan pătrată cu colțurile teșite. Cărămizile din care este zidită bolta s-au încastrat în el prin spargerea pietrei. Mortarul de zidărie folosit la construcție pilastrului are același aspect trandafiriu ca și cel folosit la zidurile exterioare. Profitându-se de tencuiala căzută, s-a degajat nașterea arcului de susținere a tribunei laterale. Se vede cu claritate încastrarea ulterioară a cărămizilor din care este zidit arcul în pereții de piatră de carieră a zidului navei.

Într-un sondaj efectuat în zona de naștere a arcului triumfal (profitându-se și de data aceasta de o porțiune cu tencuiala parțial căzută) s-au găsit pe pietrele fasonate ale intradosului arcului straturi de culoare aplicate

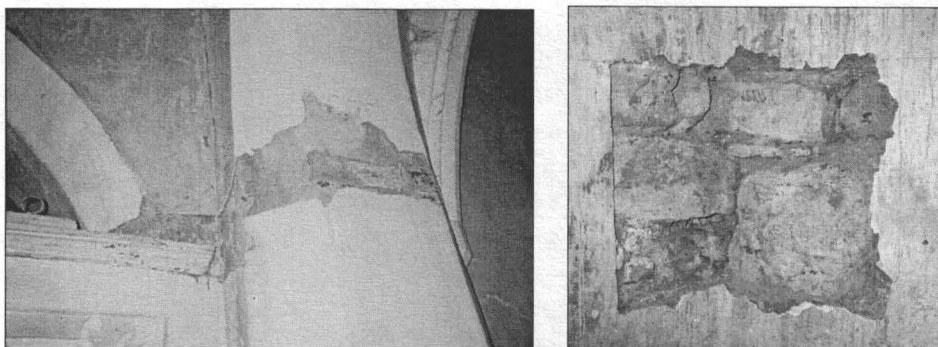

Fig. 8. Sondaj de parament în zona de naștere a arcului triumfal

direct pe piatră și pe un glet subțire de var. Peste acest strat de culoare s-a aplicat o tencuială de mortar de var colorată în ocru, care se întinde și pe bolțarii ce alcătuiesc intradosul arcadelor gotice. Acest strat de tencuială are pe zone întinse o culoare cărămizie, datorită unui incendiu. El este ciocănit și are deasupra un al doilea strat tot din mortar de var de culoare gri, peste care se suprapun mai multe straturi de zugrăveli.

Conform rezultatului sondajului interior efectuat la intersecția dintre zidul estic al sacristiei cu zidul nordic al corului, sacristia a fost ridicată odată cu restul bisericii, zidăriile fiind țesute între ele.

Analiza paramentului interior al turnului confirmă evoluția lui consemnată în literatura de specialitate. Începând cu nivelul al treilea materialele din care sunt alcătuiți pereții se schimbă, în locul pietrei de carieră apare cărămida de format medieval, dar zidită cu rosturi înguste, având înglobate din când în când piatra de carieră sau chiar fragmente de piatră fasonată, precum și reparațiile executate în secolul trecut cu cărămidă modernă.

Transformările prin care a trecut învelitoarea navei se pot citi pe frontonul estic al navei, baza triunghiului zidăriei din piatră de carieră originară, acum, este mai îngustă decât lățimea navei, fapt ce denotă o supraînălțare a pereților navei. Completările frontonului sunt făcute din zidărie de cărămidă îngustă.

Analiza probelor de mortar relevante nu a dat rezultatele scontate, deși ca aspect și consistență primul strat de tencuială pare unitar, compoziția lui diferă, fapt ce ar putea fi explicat dacă admitem ipoteza că intervențiile asupra fațadei de sud din prima jumătate a sec. XVIII nu au fost făcute într-o singură etapă, existând decalaje de execuție între diversele zone ale fațadei.

Cercetarea arheologică, publicată, a avut următoarele obiective:

- stabilirea evoluției planimetrice și cronologice a monumentului
- stabilirea evoluției nivelului de călcare interior și exterior
- cercetarea fundațiilor și înregistrarea datelor tehnice.

Pentru acestea au fost realizate 18 secțiuni, din care 13 în exterior și 5 în interior.

Investigațiile au confirmat în mare rezultatele studiului de arhivă și sondajele de parament, au adus și surprize – un zid de incintă și un osuar – stabilind trei etape în evoluția bisericii

Etapa I

Bazilica a fost construită într-o singură etapă, inclusiv contraforturile și sacristia, dar fără turnul vestic. Planimetria primei etape a fost, cu aceasta excepție, identică cu cea actuală.

- Toate contraforturile investigate au fundațiile țesute cu acelea ale bisericii, inclusiv contrafortul care delimita spre sud-vest nava centrală;
- Sacristia are fundațiile țesute cu acelea ale bisericii (corul și colaterala de nord); contrafortul care se observă pe paramentul în prelungirea umărului navei este doar aparent, fiind foarte probabil rezultatul unei intervenții ulterioare.
- Absida a avut forma actuală, zidurile fiind la fel de late cu cele ale bisericii; de asemenea contraforturile ei au avut dimensiuni identice cu cele din exteriorul colateralelor.
- Latura de vest a bazilicii a fost construită pe o fundație continuă – inclusiv în zona intrării.
- Fundațiile sunt realizate din piatră de dimensiuni mici și medii înecată în mortar hidraulic dur (foarte rezistent), de culoare gălbuie.
- Nivelul de construcție a bazilicii – implicit nivelul de călcare o lungă perioadă după construirea acesteia – variază în imediata apropiere a clădirii de la -100 la -145 cm. Rezultă că inițial fundațiile au avut o adâncime destul de constantă de 140 cm.
- Navele laterale au fost despărțite de nava centrală prin stâlpii actuali, care nu au suferit în decursul timpului nici un fel de modificare. Stâlpii sunt așezați pe fundații independente: cea de sud-vest prezintă un decroș minim, cea de nord-vest are un decroș lat de maxim 25 cm dar stâlpul este descentrat. Sondajele de parament efectuate în partea superioară a stâlpilor indică faptul că aceștia nu au suferit transformări ulterioare, dezaxarea față de arcele ogivale fiind rezultatul unor greșeli de construcție. Ritmul arcelor nu a corespuns perfect cu acela al stâlpilor, ceea ce a determinat o serie de compromisuri privind așezarea stâlpilor pe fundații și forma arcelor în zona de naștere.
- Pilonul nordic al arcului de triumf a fost așezat pe o fundație decroșată spre interior cu 80 cm, iar spre est cu 25 cm; zidăria prezintă aceleași caracteristici cu zidăria bazilicii, și este țesută cu aceasta. Presupunem că aceste date sunt în mod egal valabile și pentru pilonul sudic.

- Nivelul de călcare în interiorul bisericii în perioada construcției a fost egal, situându-se în medie la -150 cm. Cea mai veche urmă de pardoseala identificată este realizată din cărămidă așezată pe un pat de mortar. În general cărămizile sunt aproximativ pătratate cu dimensiunile (20 x 16,7 x 4,5 cm sau 22,5 x 22 x 4,5 cm, dar accidental s-au folosit și cărămizi dreptunghiulare cu dimensiuni 25 x 13 x 4 sau 5 cm. Pardoseala s-a păstrat in situ lângă latura de vest a bisericii, pe o lățime de aproximativ 100 cm, într-o zonă unde nu s-au efectuat înmormântări. Fragmente au fost găsite și în alte puncte, însă dislocate de numeroasele gropi de morminte.
- Nivelul de călcare în interiorul corului a fost crescut la prima amenajare de pardoseală cu aproximativ 25 cm; în partea centrală aceasta diferență de nivel a fost rezolvată printr-o treaptă realizată din bolovani mari de piatră așezați pe un pat de mortar. După urmele păstrate prima pardoseală a fost de asemenea din cărămidă.
- Pardoselile au fost refăcute în mai multe rânduri, re folosindu-se cărămida întreagă și completându-se lipsurile. Pardoseala actuala era realizată în nave din scânduri, o placă de ciment parțial în colaterale și lespezi din piatră pe aleea centrală; în cor se păstrează încă o pardoseală din cărămidă în spatele altarului, dar cea mai mare parte a suprafeței a fost acoperită cu lespezi pătrate din ciment.
- Plăcile de ciment turnate în colaterale au acoperit în egală măsură pragurile celor două intrări laterale; sub ciment se afla un strat subțire de umplutură după care începe zidăria propriu-zisă.
- Pragul inițial al sacristiei s-a aflat la -120 cm, având deci aceeași cota cu nivelul de călcare din cor. Ulterior a fost înălțat până la -95 cm, printr-o zidărie din cărămidă și piatră.
- Nu s-a obținut din săpătură nici un indiciu pentru datarea acestei etape; în stadiul actual al cercetărilor rămânem la datarea propusă de istoricii de artă, respectiv în jurul anului 1400.

Etapa a II-a

Construirea turnului, a zidului de incintă și a unei încăperi pe latura de sud (un pendant al sacristiei). Aceste adaosuri trebuie să fie aproximativ contemporane deoarece:

- În interiorul și în exterior în imediata apropiere a bisericii s-a dezvoltat un cimitir cu o densitate a înmormântărilor destul de ridicată. Din cele 50 de morminte investigate, nu s-a găsit nici un obiect de inventar care să permită datarea certă a cimitirului, dar numeroasele suprapuneri indică o utilizare destul de îndelungată. Ținând cont de faptul că în general cel puțin o parte a cimitirului se mută în apropierea bisericii noi, nu sunt motive să ne îndoim de faptul că înmormântările trebuie să fi început la puțină vreme după încheierea construcției.

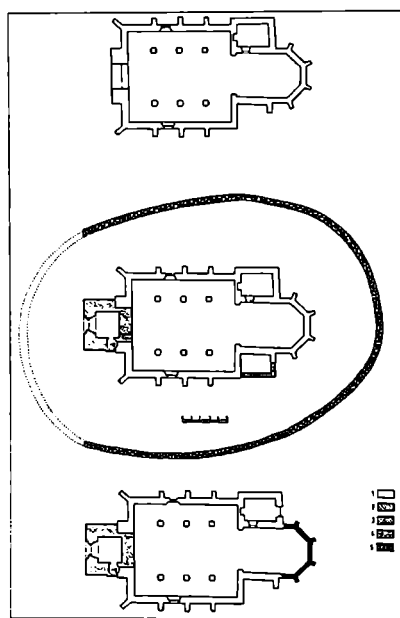

Fig. 9. Etapele constructive ale bisericii evanghelice din Teaca

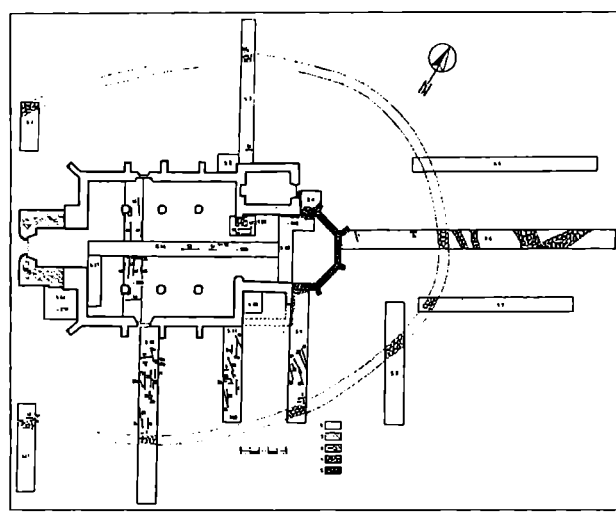

Fig. 10. Planul săpăturilor arheologice

- În condițiile unei densități ridicate, este important faptul că nu există morminte distruse de turn, încăperea sudică sau zidul de incintă; cele mai apropiate se situează la o distanță oarecare, în apropierea noilor ziduri pământul nefiind atins de constructorii medievali. Pe acest argument se bazează afirmația că aceste construcții au fost realizate într-o singură etapă (care ca durată poate să fie destul de largă) și nu la foarte multă vreme după construirea bazilicii.
- turnul:
  - Fundația turnului a fost cercetată doar pe latura de sud; ca adâncime coboară până la 302 cm. oprindu-se într-un strat de lut alb.
  - Zidăria este realizată din bolovani mari de piatră înecați într-un mortar nisipos extrem de friabil; este adosată fundației contrafortului care delimitează fațada vestică a navei centrale.
  - Planimetria indică faptul că în momentul realizării fundației rezalitul scării nu a fost prevăzut.
  - Nu cunoaștem nivelul de călcare în interiorul turnului; nu s-au realizat săpături din cauza unei pardoseli groase de ciment. Este probabil însă ca nivelul de calcare să fi fost mai ridicat decât cel din nava cu 15 - 20 cm - după limita superioară a fundației zidului de vest al navei în zona intrării.
- zidul de incintă
  - În jurul bisericii a fost construită o incintă ovală, aflată în general la 10-11 m distanță de aceasta.
  - Zidăria prezintă aceleași caracteristici cu aceea a turnului, talpa fundației fiind însă ceva mai superficială.
  - Nivelul de călcare în exteriorul incintei era, în momentul construirii acesteia și în cea mai mare parte a funcționării, mai coborât în exterior decât în interior. În exterior nivelul de călcare contemporan, amenajat cu un strat de pietriș, coboară spre sud într-o pantă ușoară (70-100 cm).
  - Configurația terenului raportat la incintă indică faptul că biserica a fost așezată pe o zonă puțin înălțată (natural) față de împrejurimi, care a fost însă suficient de restrânsă pentru a impune o orientare deviată.
  - Nivelul de călcare în exteriorul incintei a fost crescut artificial; prima intervenție de acest fel se datează cu monede la mijlocul secolului al XVII-lea.
  - Pe partea de nord, spre pârâul Dipșa, incinta a fost prevăzută cu contraforturi.
- încăperea sudică
  - Nu a fost cercetată decât latura estică, construită în prelungirea contrafortului care delimitează spre exterior corul de absidă.
  - Zidăria, superficială ca adâncime, este adosată contrafortului.
  - În interiorul încăperii a fost amenajat un osuar.

Etapa a III-a

Demolarea încăperii sudice și a zidului de incintă.

- încăperea sudică
  - Nu se poate preciza etapa în care a fost demolată, și nici o eventuală relație cu demolarea incintei; straturile din interior nu indică o utilizare prea îndelungată.
  - Odată cu demolarea incintei înhumările în cimitirul exterior au încetat; este posibil ca renunțarea la încăperea cu rol de osuar să fi fost determinată de pierderea funcțiunii, ceea ce o plasează aproximativ în aceeași etapă.
- zidul de incintă
  - A fost demolat în secolul al XIX-lea, concomitent cu școala veche care se construise între timp pe latura de est, în exteriorul incintei. Zidăria a fost scoasă până la talpa fundației, astfel că în majoritatea săpăturilor nu s-a găsit decât amprenta.

Etapa a IV-a

Demolarea și refacerea din fundație a absidei

- La prima refacere (1909) absida a fost demolată aproape complet: pe laturile de nord și sud au fost păstrate 1-2 asize la baza fundației, iar pe celelalte trei laturi zidăria a fost demolată integral, materialul fiind probabil refolosit. Atât pe latura de nord cât și pe cea de sud se păstrează fragmente din zidăria originală.
- La a doua refacere (1929) zidăria s-a demolat până la nivelul soclului actual, de unde a fost refăcută din cărămidă.

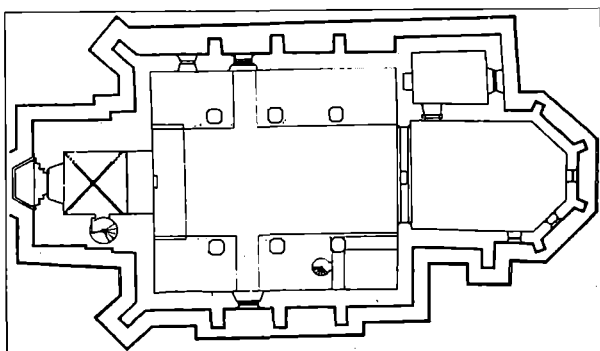

Fig. 11. Biserica evanghelică din Teaca
– plan și secțiuni verticale – starea actuală

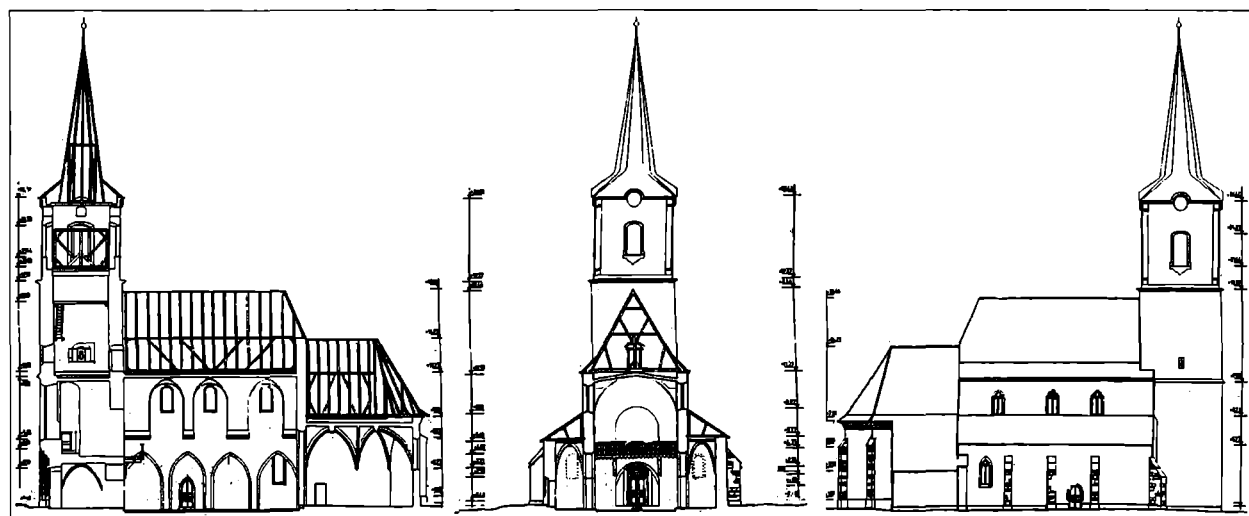
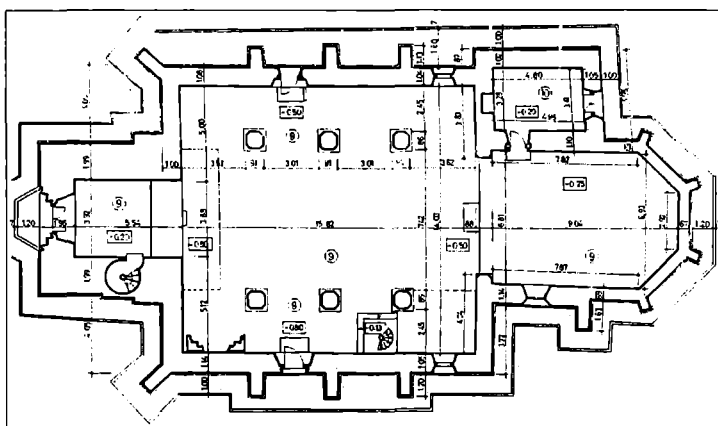
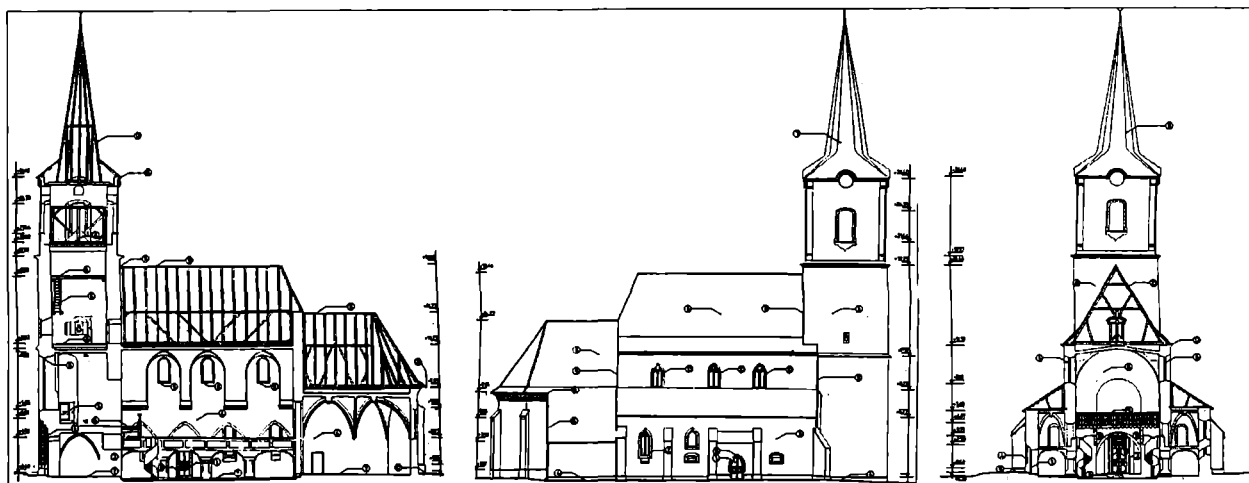

Fig. 12. Plan și secțiuni verticale – proiect de restaurare

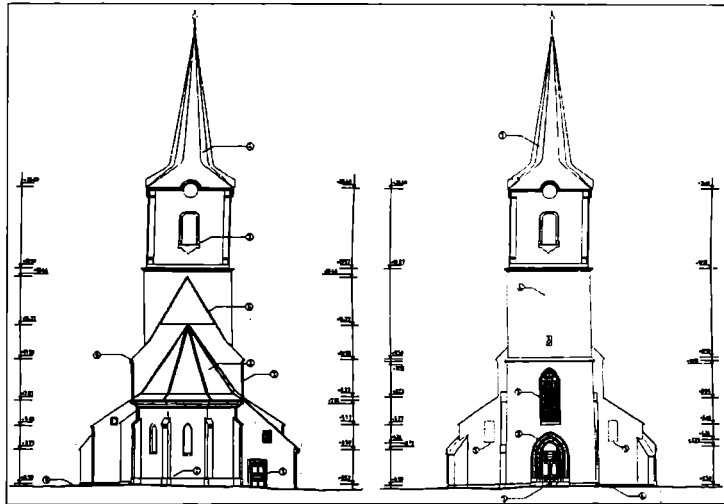

Fig. 13. Fațadă – frontul de est și de vest

estice (din navele laterale) la forma lor originală, iar pardoseala interioară adusă la prima cotă de călcare. Se propunea păstrarea nașterii bolților de la tribunele laterale, marcarea ferestrelor astupate și a vechilor accese la tribune, precum și păstrarea integrală a unei travei, alegându-se colțul de nord-vest de către C.M.I.

În ambele variante fațadele de est și vest sunt aceleași.

În urma avizării celei de-a doua variante de către Comisia Monumentelor Istorice s-a trecut la elaborarea Proiectului Tehnic care a respectat următoarele principii de restaurare:

- Acoperișul va păstra forma lui actuală.
- Doliile vor fi din tablă de plumb.
- Apele pluviale vor fi colectate de igheaburi și conduse la sol prin burlane.
- În pod se va construi o podină pentru circulație.
- În turn se vor reface identic planșeele intermediare de lemn și scările interioare care le unesc.
- Se vor recondiționa scările în spirală din piatră și din lemn, precum și balconul de lemn de la tribuna tumului.
- Se vor demonta actualele tribune din navele colaterale, păstrându-se un singur martor în colțul de nord-vest.
- În lipsa unor date certe despre eventualele suprafețe pictate rămase se va păstra primul strat de tencuială.
- Pardoseala va fi din cărămizi cu revenirea la cota de călcare originală și cu o treaptă între navă și cor.
- Se vor reface toate tâmplăriile de lemn ale ușilor
- Golurile exterioare se vor păstra cu excepția ferestrelor centrale și de vest ale navelor laterale.
- Se vor lăsa aparente pietrele de talie de pe colțurile turnului și de pe fețele contraforților.
- Portalul de vest va fi demontat și înlocuit cu unul identic, iar fragmentele recuperate se vor zidi în interior pe latura sudică în colțul vestic.
- Se va păstra primul strat de tencuială exterioară.
- Biserica va avea un trotuar din lespezi de piatră și bolovani de râu.
- Pe latura de nord și pe câte o jumătate din laturile de est și de vest se va executa un șanț de aerisire.
- Pe aceleași laturi se va executa o contrapantă a terenului, apele meteorice fiind îndepărtate de clădire printr-o rigolă perimetrală.
- Se vor marca la sol zidul incintei, eventual clădirea școlii, precum și cea a osuarului.
- Se vor trata biologic și se vor restaura stranele pictate, altarul, amvonul și orga.
- Se va executa o cercetare stratigrafică a interiorului de către pictori restauratori pentru identificarea eventualelor suprafețe pictate, în cursul sondajelor de parament găsiindu-se urme de culoare aplicată direct pe paramentul de piatră.

Soarta monumentului părea să fie una fericită. A început execuția de către Societatea CREATIV SRL și timp de cca 2 ani de zile s-a avansat cu consolidarea bisericii.

Au apărut noi elemente, vechea comunicare dintre podul de peste cor și cel de peste navă a cărui studiere ar fi permis probabil stabilirea nivelului și, eventual, structura plafonului inițial de peste navă, dar din păcate finanțările au fost sistate de către Ministerul Culturii și nu au fost reluate nici la data actuală, consolidarea nefiind terminată și nici nu mai îndrăznesc să mă gândesc la finalizarea cercetărilor.

Considerându-se rezultatele studiilor și cercetărilor suficiente s-a solicitat Comisiei Monumentelor Istorice o consultare, în care s-au prezentat două variante de restaurare.

În prima variantă s-a propus păstrarea tribunelor laterale cu accese din interiorul bisericii, toate ferestrele existente așa cum sunt ele astăzi la nivelul de călcare cu denivelările actuale.

A doua propunere a vizat aducerea interiorului și a exteriorului, pe cât posibil, la înfățișarea inițială a bisericii, cu păstrarea de martori din etapele prin care a trecut. Se propunea demolarea tribunelor laterale cu astuparea golurilor realizate odată cu construcția tribunei și revenirea ferestrelor

Consolidarea a fost concepută de dl. ing. Dan IONESCU care este și șeful de proiect complex, studiul istoric aparține dlui. dr. arhg. Corneliu GAIU, cel arheologic de dna arhg. Daniela MARCU ISTRATE, studii din care am citat porțiuni însemnate și pe care vă rog să-i socotiți ca și coautori ai acestei comunicări.

Bibliografie

Drăguț Vasile, *Arta gotică în România*, București 1979

Fabini Hermann, *Kirchenbürgen in Siebenbürgen, Wien, Köln - Graz*, 1986

Musnai Laszlo, *TekeTortenete*, Aiud, 1938

Vătășianu Virgil, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I, București, 1956

Schliessler - Fronius Ilse, *Tekendorf in Nordsiebenburgen Ortsmonographie*, Szalburg, 1989

UB – *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen*, vol. I - VI, Sibiu - București, 1892 - 1991

L'Eglise évangélique de Teaca. Recherches et concepts de restauration (Résumé)

L'église évangélique du village de Teaca, département de Bistrița Năsăud, est une basilique à trois nefs, sacristie, choir décroché et abside polygonale, élevée autour de 1400, étant certainement la deuxième église construite par les colons d'origine bavaroise arrivés dans la localité vers la fin du 12e siècle. Peu de temps après, la tour de l'aile d'ouest est construite et vers la fin du 15e siècle le chœur reçoit une chapelle sur la côte sud et on entoure l'enceinte probablement en vue de la défense.

Les portails et les fenêtres de murs extérieurs de la nef de la tour sont d'inspiration gothique. A l'intérieur, les nefs latérales sont couvertes d'arcs sur des ogives, séparées de la nef centrale par quatre arcs fracturés, sur des piliers octogonaux, la nef ayant une voûte en cylindre avec des pénétrations qui datent de 1763. En 1799 on ajoute le quatrième niveau de la tour.

Au 19e siècle les nefs latérales reçoivent de tribunes par la construction des voûtes aplaties sur des arcs en formes de poignée de panier, soutenues par des murs extérieurs et les pilastres. On démolit le mur de l'enceinte et l'ancienne école, et vers le début du 20e (1909 et 1929) siècle on refait l'abside.

Le concept de restauration prévoit la récupération de l'image de l'église et de la configuration de la tour de la fin du 18e siècle, avec la mise en évidence des étapes correspondantes et le marquage au sol des constructions extérieures.

Les recherches archéologiques ont été réalisées par Mme arhg. Daniela MARCU ISTRATE, l'étude historique par M. Cornel GAIU, et la consolidation du bâtiment par M. ing. Dan IONESCU.

Studii mineralogice-petrografice asupra ceramicii Hallstatt de la Stupini (jud. Bistrița-Năsăud)

Marius HORGA
Lucreția GHERGARI

Cuvinte cheie: ceramică hallstattiană, situl Stupini (județul Bistrița-Năsăud, România), caracterizare mineralogică și petrografică, microscopie polarizantă, difractometrie de raze X.

Keywords: Hallstatt ceramics, Stupini site (Bistrița-Năsăud County, Romania), mineralogical-petrographical characterization, polarising microscopy, X-ray diffraction.

Introducere

Materialul ceramic Hallstatt a fost descoperit în zona sitului arheologic Stupini (punctul A, Fânațele Archiudului, fig. 1) de către arheologul dr. Corneliu Gaiu și în prezent face parte din colecția Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud. Situl Stupini este localizat în sudul județului Bistrița-Năsăud, în partea de nord-est a Câmpiei Transilvaniei. Situat la nord de localitatea Stupini, între Stupini și Brăteni, pe malul stâng al pârâului Brătenilor, situl în discuție ocupă o suprafață de mai multe hectare, de ambele părți ale Văii Bândeii, pe terasele și pantele domoale delimitate de pâraie și zone mai joase, mlăștinoase.

Din punct de vedere geologic, zona în care se află situl arheologic Stupini este alcătuită din sedimente miocene (sarmațiene) și cuaternare. Rocile sedimentare sunt reprezentate de argile, argile calcaroase, gresii, tufuri, nisipuri și pietrișuri (Harta geologică a României, 1967, foaia Bistrița).

În lucrarea de față, probele de ceramică Hallstatt de la Stupini, în număr de șase, sunt studiate sub aspect geoarheologic și arheometric, utilizând în acest scop observații macroscopice (lupa binoculară), determinări de porozitate (balanța hidrostatică digitală Mettler Toledo CB 203), studii de microscopie polarizantă de transmisie (microscopae Jenapol și Nikon Eclipse E200 Pol cu un aparat digital Coolpix 995 Nikon) și difractometria de raze X (Bruker D8 Advance cu radiație CuK_α cu $\lambda = 1,54055 \text{ \AA}$ și monocromator de C). Menționăm că probele analizate sunt inedite și nu au mai făcut obiectul cercetării până acum.

Lucrări de geoarheologie și arheometrie care tratează materialele ceramice arheologice din situri situate în nord-estul Transilvaniei, aparținătoare diferitelor epoci, mergând din bronz până în medieval, sunt prezente în literatura de specialitate (Ghergari et al., 2003a,b; Ghergari et al., 2005; Ionescu et al., 2006a,b; Ionescu et al., 2007), prin colaborarea dintre cercetătorii de la Muzeul Județean Bistrița și cei de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Date arheologice

Pe raza localității Stupini au fost identificate mai multe situri arheologice. Printre acestea, un loc aparte îl are așezarea situată la 2 km nord-est de sat, pe pantele cu expunere sudică cuprinsă între pârâul Brătenilor și valea Bânda. Terenul dispunând de izvoare și străbătul de apele pârâului, afluent al văii Lechinței, a oferit condiții optime locuirii umane, cu nivele de locuire din eneolitic (cultura Petrești), epoca bronzului (Coțofeni, Wietenberg și Noua), prima epocă a fierului, daco-romană, migrații și până în secolele VIII-IX p.Chr.

Din nivelul de locuire hallstattian au fost cercetate 20 de complexe, locuințe, gropi de provizii, vetre, cu un variat și bogat inventar arheologic – ceramică, ustensile din lut, piatră și os. Ceramica cuprinde oale, străchini, câni, farfurii, boluri, vase de provizii din pastă grosieră și fină, ultimele cu suprafața lustruită și decorată cu

Marius HORGA

Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
e-mail: horgaro@yahoo.com

Lucreția GHERGARI

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca
e-mail: ghergari@ubbcluj.ro

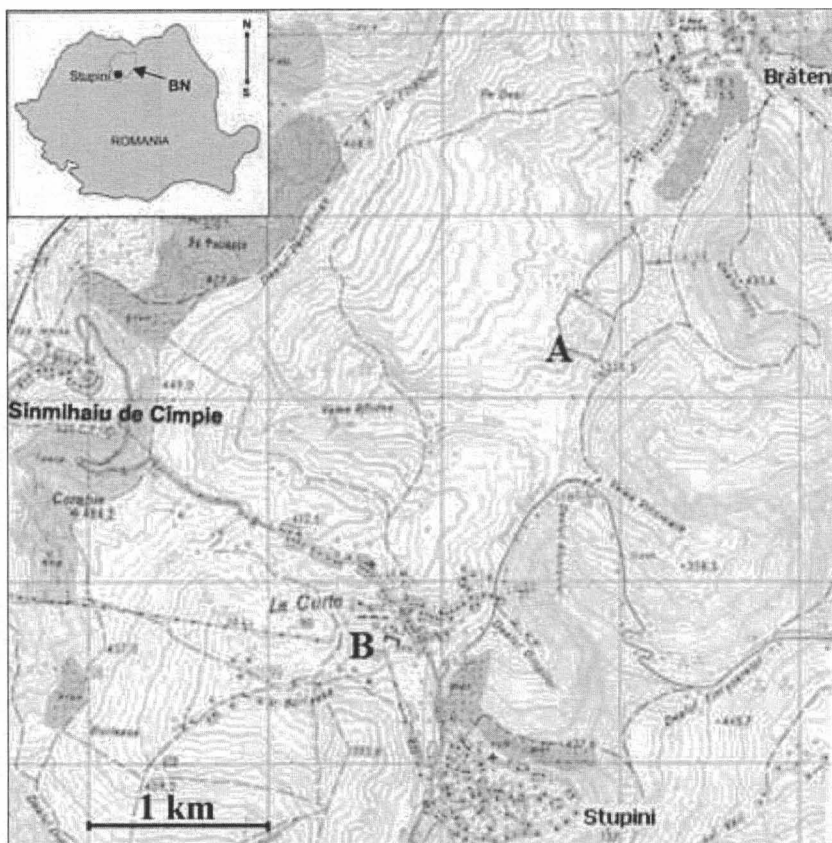

Fig. 1. Localizarea perimetrului siturilor arheologice de la Stupini (jud. Bistrița-Năsăud – BN):
A – „Fânațele Archiudului”; B – Vătaștină.

caneluri dispuse în ghirlandă, în benzi orizontale sau verticale (Marinescu 2010, p. 72, pl. 32-34). Încadrarea cronologică a așezării din epoca fierului are ca repere pe lângă interesantul și bogatul repertoriu ceramic, două fibule de bronz de tipul Unter-Radl, ace de păr din bronz, limitele sale cronologice fiind fixate între Ha B1 și Ha B3. Pe raza localității Stupini vestigii hallstattiene au fost identificate și la Stupini „Vătaștină”, punctul B, fig. 1; Gaiu, 2002) de unde provine și un interesant depozit de bronzuri.

Macroscopie. Probele ceramice Hallstatt de la Stupini sunt neornamentate, au fost lucrate manual (nu s-au observat striuri pe suprafețele interioare ale cioburilor) și prezintă culori care variază de la cărămiziu până la cenușiu-închis (Fig. 2). Grosimea pereților ceramici este cuprinsă între 0,7 și 1,7 cm. În funcție de aspectul suprafeței ciobului ceramic și de prezența incluziunilor și a porilor se pot separa două grupe ceramice de finețe și anume ceramica grosieră (281) și ceramica semifină (probele 279, 282, 283, 284).

Ceramica grosieră, relativ compactă, are în spătură un aspect zonat (textura tip sandwich. Proba 281 prezintă un aspect distratificat (de culoare cenușiu-închis spre negru la exterior și cărămiziu pe perețele interior). Porozitatea este relativ scăzută, porii mai mult sau mai puțin alungiți fiind dispuși paralel cu suprafața peretelui ceramic. Incluziunile de tipul ceramoclastelor și litoclastelor nu depășesc dimensiunile de 3-4mm.

Ceramica semifină este colorată în cărămiziu, cu o porțiune cenușie vizibilă mai mult în secțiune și pe perețele interior al ciobului (proba 282), cărămiziu la exterior și cărămiziu cu nuanțe de cenușiu pe perețele interior al ciobului (proba 279), negru la exterior și o nuanță de cenușiu spre brunu pe perețele interior (proba 284), respectiv cenușiu-închis la interior și brun-cenușiu la exteriorul peretelui ceramic (283). Proba 279 este mai friabilă, ilustrând o modelare

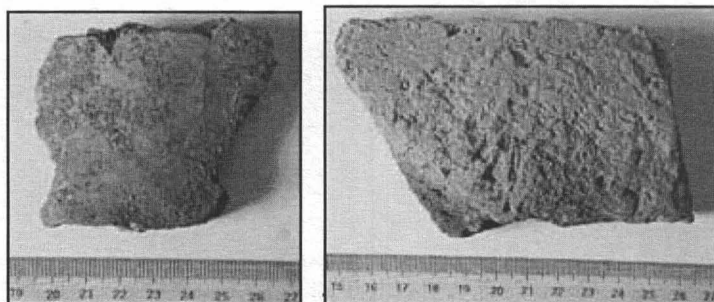

Fig. 2. Fragmente ceramice Hallstatt de la Stupini: a) Proba 279; b) Proba 282.

neglijentă. La această grupă de finețe se remarcă prezența porilor, iar la proba 279 și a unor fisuri. Litoclastele și ceramoclastele prezintă dimensiuni sub 2 mm, cu excepția probei 284 care înglobează ceramoclaste ce au până la 4 mm diametrul.

Studii mineralo-petrografice asupra ceramicii Hallstatt de la Stupini

Granulometria ceramicii. Finețea ceramicii, determinată microscopic pe secțiuni subțiri prin evaluarea cantitativă a celor patru categorii granulometrice (rudă, arenă, silt și lut), se încadrează la două clase de finețe: semifină și grosieră (Fig. 3). Din datele tabelului 1, se remarcă prezența rudăului (claste mai mari de 2mm diametrul) la două dintre probe (281 și 284), iar conținutul în această categorie fiind mai mare de 2%, probele menționate fac parte din ceramica grosieră. Datele granulometrice obținute (Tabelul 1) sunt proiectate în triunghiul L-S-A+R. Reprezentarea ternară a probei 284 care are un conținut de rudă mai mare de 2 %, se face astfel: cantitatea de rudă se dublează, se adună la arenă și se recalculează apoi în procente (datele obținute sunt: 17, 28, 55). În acest fel proba 284 intră în cîmpul ceramicilor grosiere (Fig. 3). Încadrarea arheologică neadevărată a probei 284 la ceramica semifină se explică prin identificarea macroscopică a gresiei a degresantului constituit numai din ceramoclaste, care pot avea uneori aceeași culoare cu matricea în care sunt înglobate. Probele 279, 282 și 283, a căror conținut de arenă se încadrează în intervalul 6-15% corespund ceramicii semifine (tabelul 1 și fig. 3).

Structura ceramicii, rezultată din datele granulometrice (tabelul 1), variază de la lutito-silică la lutito-silto-arenitică pentru ceramica semifină, respectiv de la lutito-silto-arenitică la lutito-silto-arenito-rudică pentru ceramica grosieră.

Tabelul 1. Caracterele structurale ale ceramicii Hallstatt de la Stupini și date asupra degresantului

Număr probă	a, b Categorii granulometrice				Ø maxim [mm]		Categorii de degresant [%]		Structura ceramicii
	Rudă	Arenă	Silt	Lut	Lito-claste	Ceramo-claste	Lito-claste	Ceramo-claste	
279	-	10	25	65	< 0.9	< 2	3	7	Lutito-silto-arenitică
281	6	12	25	59	< 0.3	< 3.6	3	15	Lutito-silto-arenito-rudică
282	-	6	30	64	< 1.5	< 1.5	3	3	Lutito-silică
283	-	11	30	59	< 0.9	< 1.4	5	6	Lutito-silto-arenitică
284	6	6	30	58	< 0.6	< 4	4	2	Lutito-silto-arenito-rudică

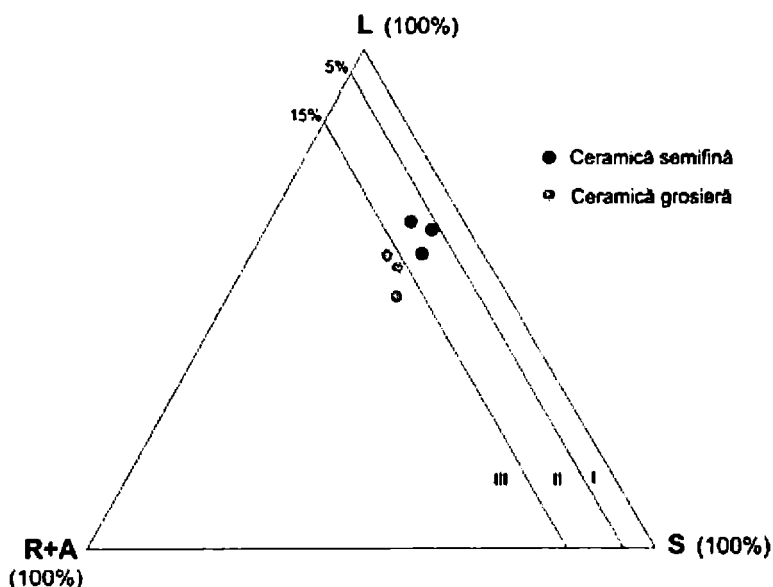

Fig. 3. Finețea ceramicii aparținând epocii Hallstatt de la Stupini. Reprezentarea ternară a granulometriei: R+A-L-S.

Porozitatea aparentă determinată pentru ceramica Hallstatt de la Stupini (conform metodei Shepard, 1976) este cuprinsă între 14,8% și 42% (Horga, 2008; tabelul 2). Domeniul în care se înscriu aceste date este prea larg dacă avem în vedere structura și compoziția minerală destul de omogenă pentru o mare parte din

probe. Pentru a evidenția cauzele care au condus la obținerea acestor valori, vom arăta că porozitatea aparentă a unei ceramici este determinată de proprietățile mineralogice ale masei ceramice și de tehnologia de obținere utilizată care include în principal temperatura de ardere. Pentru ceramicile obținute din mase ceramice de compoziții apropiate care au fost prelucrate cu tehnologii asemănătoare, porozitatea depinde în mare măsură de temperatura de ardere. Valorile de porozitate obținute pentru ceramica Hallstatt nu verifică această realitate. Se poate trage concluzia că domeniul mare în care se încadrează porozitatea aparentă se datorează în mare parte deficiențelor intervenite în procesul de obținere și de prezența sau absența unor procese de alterare în condiții de îngropare.

Majoritatea probelor arse în jurul valorii de 850°C au porozități aparente cuprinse între 14,8 și 21,1%, interval acceptabil dacă avem în vedere erorile care însoțesc aceste determinări. Printre probele analizate se găsesc însă două probe a căror porozitate este mult mai mare. Astfel, proba 279 arsă la temperatura cea mai ridicată ar trebui să aibă o porozitate mai mică decât intervalul menționat. Această neconcordanță se explică prin existența a numeroase fisuri de contracție care străbat ceramica (prelucrare neglijentă). Proba 282, obținută dintr-o argilă cu incluziuni carbonatice (bioclaste și agregate calcitice) conține numeroși pori mari formați prin descompunerea parțială a carbonaților. Prezența acestor pori determină o valoare ridicată a porozității aparente. Deși incluziuni carbonatice se găsesc și în probele 281 și 283, porii formați prin descompunere au fost umpluți ulterior de calcit secundar și astfel porozitatea determinată este mult mai mică (18,6 respectiv 16,3%).

Tabelul 2. Porozitatea aparentă a ceramicii Hallstatt de la Stupini

Ceramică semifină		Ceramică grosieră	
Nr. probă	Porozitate aparentă în %	Nr. probă	Porozitate aparentă în %
279	28,6		
282	42,0	281	18,6
283	16,3	284	14,8

Fabricul și constituția petro-minerală a ceramicii

Structura probelor de ceramică hallstatiană de la Stupini prezintă o structură brecioasă, constituită din ceramoclaste cu dimensiuni diferite (arenito-ruditice – 0.2-4.0 mm) înglobate într-o matrice argilo-siltică slab arenitică (sinterizată și parțial vitrifiată) care corespunde materiei prime argiloase (Pl. I, Fig. 1, 2, 5). Atât matricea cât și ceramoclastele s-au obținut din aceeași materie primă, diferența fiind dată de temperatura de ardere a masei ceramice, respectiv a diferitelor claste înglobate. Cantitatea mică de arenit (<12%) răspândită aleator atât în masa ceramică cât și în ceramoclaste și greutatea de a distinge macroscopic ceramoclastele atunci când ele au aproape aceeași culoare cu cea a matricei, este cauza care duce la o încadrare macroscopică greșită a probelor în categoria de finețe. Este cazul probei 284 care a fost considerată macroscopic semifină.

Structura matricei rezultată în urma arderii reflectă atât compoziția asociației de minerale afectate de temperatură cât și condițiile de ardere. Pe baza gradului de transformare a masei argiloase (gradul de destructurare și/sau colapsare a mineralelor, respectiv a produșilor de reacție rezultați) se poate aprecia temperatura de ardere. Structura matricelor întâlnite la probele de ceramică Hallstatt variază de la microcristalină (temperatura cea mai scăzută) la amorfă (temperatura cea mai ridicată). Microstructura matricelor variază astfel: probele 281, 282 matricea este microcristalină pe margine și microcristalin-amorfă în zona centrală (Pl. I, Fig. 4, 5); matricea probei 283 este caracterizată de o structură microcristalin-amorfă pe margine și amorf-microcristalină în centru (Pl. I, Fig. 3); microstructura matricei probei 284 este microcristalin-amorfă pe toată grosimea peretelui (Pl. I, Fig. 6); matricea probei 279, arsă la temperatura cea mai ridicată, este omogenă pe toată grosimea peretelui și corespunde microstructurii amorfă (Pl. I, Fig. 1, 2). Menționăm că vasul ceramic 279 este acoperit de o angobă de 0,5-1mm grosime constituită dintr-o argilă cu un conținut mai ridicat în fier din care a rezultat hematit (Pl. I, Fig. 1, 2).

Textura matricei dată de orientarea elementelor alungite (minerale micacee și pori primari) este orientată pe spațiul secțiunii (probele 279, 282) sau neorientată cu zone orientate până la haotică (proba 283, 281, 284). Porozitatea este dată de pori primari fini și de pori secundari formați în urma descompunerii unor compuși (Pl. I, Fig. 1, 2; tabelul 2).

Degresantul. Componentii cu rol degresant provin atât din materia primă argilooasă utilizată cât și din arenitul adăugat și constau în cristaloclaste, litoclaste, ceramoclaste și bioclaste.

Pentru majoritatea probelor degresantul utilizat a constat în ceramoclaste obținute din deșeuri de ceramică zdrobită. Dimensiunea ceramoclastelor este în majoritatea cazurilor sub 1,5 mm diametru ceea ce pledează pentru îndepărtarea cu mai multă grijă a fragmentelor mari, deși în unele cazuri s-au înregistrat fragmente de ceramică de până la 4 mm (proba 284). Alături de ceramoclaste s-au mai identificat litoclaste, cristaloclaste și bioclaste. Litoclastele, în majoritate de dimensiuni mici (sub 1 mm diametrul, rar până la 1,5mm) și greu de stabilit tipul petrografic și proveniența acestora, sunt reprezentate de agregate cuarțoase și cuarțite de diferite tipuri (granoblastice, milonitizate, microblastice cu biotit la proba 283, Pl. I, Fig. 3), calcare micritice (probele 282, 283) și silicolite (proba 282). Cristaloclastele sunt constituite din cuarț, feldspați plagioclazi, muscovit, biotit de obicei deferizat (toate probele; Pl. I, Fig. 1-6), microclin și oxihornblendă (283), granați (284), respectiv calcit afectat termic și/sau secundar (Pl. I, Fig. 4). Bioclastele au fost identificate numai la probele arse sub 900°C și constau în macrofosile cu test calcitic și nannoplancton (281, 282, 283; Pl. I, Fig. 3, 4), respectiv rare vegetale introduse întâmplător (283). Concrețiuni feruginoase, pedogenetice au fost identificate numai în proba 284 (Pl. I, Fig. 6).

Materia primă argilooasă este diferită pentru cele două grupe de probe. Pentru ceramica cu ceramoclaste, argila siltică (25-30 %) slab arenitică (6-11%) este formată majoritar din argilă polimictică (amestec de caolinit, illit și smectit) calcitică, slab feruginoasă, posibil impurificată cu sol.

Reacții termice. Studiile microscopice au relevat o serie de procese care s-au petrecut în masa ceramică sub acțiunea temperaturii. Astfel, agregatele de calcit microcristalin nu s-au descompus complet în majoritatea cazurilor, dar au fost afectate termic, fenomen manifestat prin scăderea transparenței și a birefringenței calcitului, ceea ce ar corespunde unor temperaturi de ardere situate în jurul valorii de 850°C, fără a fi însă depășită temperatura de 900°C. În funcție de gradul de afectare a calcitului și mai ales de comportarea calcitului din nannoplancton, alături de cantitatea de masă amorfă formată prin descompunerea mineralelor argiloase (vezi structura matricei) se poate face următoarea grupare: probele 281, 282, 284 au fost arse sub 850°C, iar 283 peste această temperatură. La temperaturi mai mari de 900°C, cazul probei 279, apar pori de descompunere rezultați în urma distrugerii calcitului din nannoplancton, iar oxidul de calciu rezultat din descompunerea calcitului prezent în masa argilooasă a reacționat cu oxizii rezultați din colapsarea mineralelor argiloase, formând sticlă (Pl. I, Fig. 1, 2; vezi difractograma – fig. 4). Alte fenomene observate: fisuri de șoc termic la cuarț (281, 282), formarea de sticlă gehlenitică la limita argilă-calcit (281), respectiv formarea de sticlă (279, creșterea transparenței matricei) în locul fazelor amorse rezultate din descompunerea mineralelor argiloase. Intervalul de temperatură în care au fost arse probele de ceramică Hallstatt este pentru majoritatea probelor de 800-900°C (83% din probe) și numai subordonat peste 900°C (o probă = 17%).

Localizarea atelierului ceramic. Pe baza celor două tehnologii folosite la obținerea ceramicii, diferențiate după tipul degresantului utilizat, considerăm că majoritatea probelor de ceramică cu ceramoclaste au fost realizate într-un atelier aflat în apropierea sitului Stupini. Pentru această ceramică s-a utilizat o singură materie primă (argilă calcaroasă, siltică, slab arenitică) atât pentru masa ceramică cât și pentru degresant (deșeuri de ceramică).

Difractometrie de raze X

Pentru difractometria de raze X s-au ales două probe de ceramică semifină, diferențiate de temperatura de ardere care a fost apreciată microscopic (Fig. 4). Pe baza spectrelor de difracție se pot identifica mineralele relict, fazele nou formate în stare cristalizată și gradul de destructurare a mineralelor argiloase din care s-a format matricea.

Ceramica semifină arsă la temperatura cea mai înaltă (proba 279) prezintă o difractogramă în care se remarcă spectrul complet al cuarțului și liniile cele mai intense ale plagioclazului. Matricea ceramicii, rezultată din minerale argiloase, evidențiază doar două linii cu intensitate foarte scăzută (4,5 și 2,6Å) de unde rezultă că structurile de tip illit și eventual smectit au fost aproape complet distruse, iar structura caolinitului este colapsată. Dintre mineralele de neoformație apar liniile cele mai intense ale gehlenitului (grupa melilitului – linie lată datorită cristalinității reduse) și hematitului (linie cu intensitate scăzută).

Difractograma de raze X a probei de ceramică semifină arsă la o temperatură mai scăzută (proba 283) prezintă spectru complet pentru cuarț și parțial pentru plagioclaz, și câteva linii slabe pentru mice. Mineralele

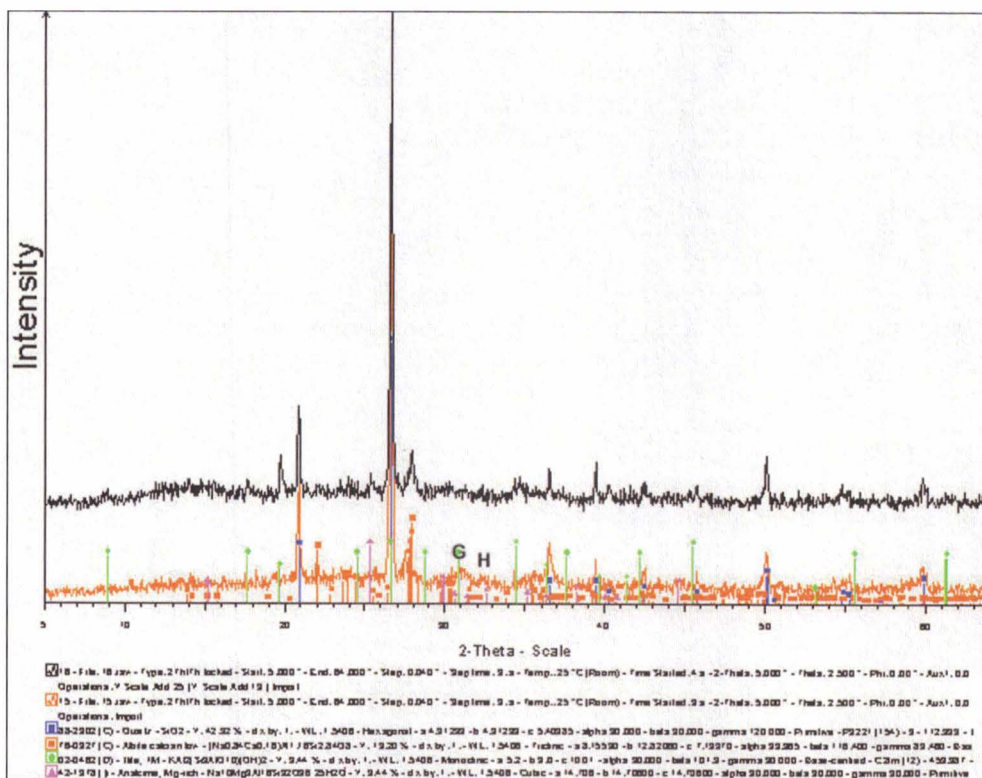

Fig. 4. Difractometrie de raze X pe ceramica Hallstatt de la Stupini. G – gehlenit; H – hematit.

argiloase care formează matricea sunt aproape complet destructurate. Liniile caolinitului au dispărut, iar pentru illit și eventual smectit se mai pot distinge liniile $4,52\text{\AA}$ și $2,58\text{\AA}$ care au intensități destul de mari. Pe difractogramă nu apar linii pentru minerale cristalizate de neoformație.

Temperatura de ardere dedusă din difractograme și observații microscopice este de $900\text{--}950^\circ\text{C}$ pentru proba 279 și de cca 850°C pentru proba 283.

Concluzii

Probele ceramice Hallstatt de la Stupini sunt neornamentate și au fost lucrate manual. Din punctul de vedere al fineței, ceramica aparține claselor semifină și grosieră.

Ceramica de la Stupini se împarte în două grupe, în funcție de tipul fabricului. Prima grupă, la care se încadrează majoritatea probelor, are o structură brecioasă formată dintr-o matrice argilo-silică slab arenitică (sinterizată și parțial vitrifiată) corespunzând materiei prime argiloase, în care sunt înglobate ceramoclaste. La grupa a doua (o singură probă) se evidențiază o structură de tip graywacke dată de o matrice argilo-silică slab arenitică cu incluziuni litice arenito-ruditice. Astfel, se întâlnesc două tehnici de degresare: cu ceramoclaste și cu nisip de râu.

Degresantul utilizat pentru ceramica din primul grup este constituit din deșeuri de ceramică zdrobită, alături de care apar subordonat litoclaste, cristaloclaste și bioclaste provenite din materia primă argilooasă. Ceramica din grupa a doua este degresată cu litoclaste și cristaloclaste provenite dintr-un nisip aluvionar.

Structura matricelor variază de la microcristalină la microcristalin-amorfa sau amoro-microcristalină până la amorfa. Textura matricei trădează modelarea cu mâna, matricea fiind în general neorientată, cu treceri spre zone orientate.

Temperatura de ardere a majorității probelor de ceramică Hallstatt de la Stupin, se încadrează în intervalul $800\text{--}900^\circ\text{C}$. O singură probă a fost arsă la o temperatură mai mare de 900°C .

Ceramica Hallstatt provine dintr-un atelier situat în perimetrul sitului.

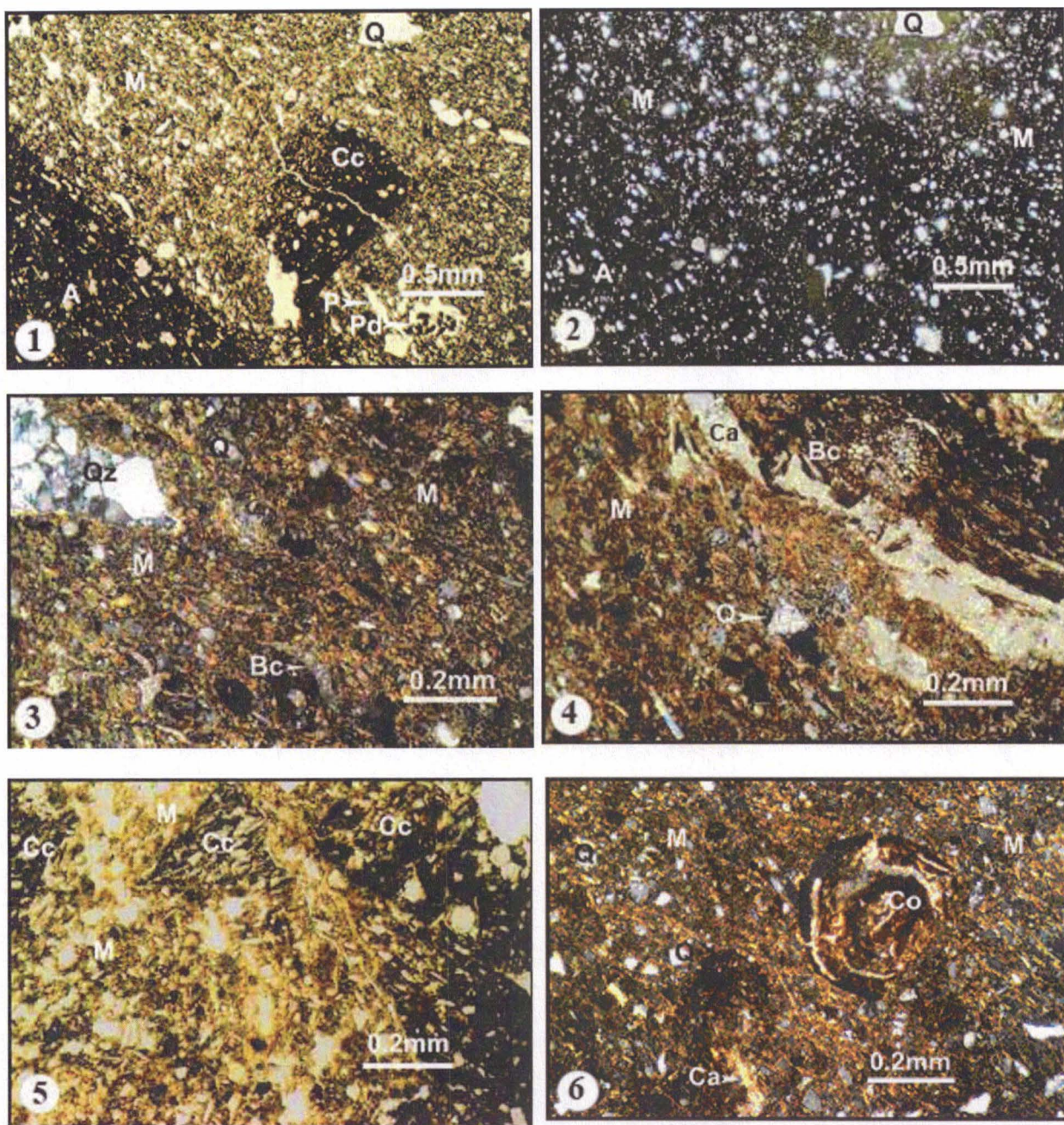
- Gaiu, C., 1999, Așezarea daco-romană de la Stupini (Jud. Bistrița-Năsăud). În: Napoca 1880 de ani de la începutul vieții urbane, p. 84-96, Cluj-Napoca.
- Gaiu, C., 2002, Așezarea din sec. V-VI p.Chr. de la Stupini „Vătaștină”. Revista Bistriței, XVI, p. 113-158, Ed. Accent, Cluj-Napoca.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Horga, M., 2003a, Mineralogia artefactelor ceramice din situl arheologic Ilișua (Jud. Bistrița-Năsăud). *St. Cerc. Geol. Geogr.*, 8, p. 129-137, Ed. *Supergraph*, Bistrița.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Horga, M., 2003b, Ceramica epocii bronzului din situl arheologic Ilișua-caracteristici geoarheologice. *Simp. GEO 2003, Abstr. vol.*, p. 23-24, Cluj-Napoca.
- Ghergari, L., Ionescu, C., Horga, M., 2005, Studii mineralogice-petrografice asupra ceramicii medievale timpurii de la Șieu-Odorhei (jud. Bistrița-Năsăud). *Arheologia medievală*, V, p. 171-190, Cluj-Napoca.
- Horga, M., 2008, Studii geoarheologice asupra ceramicii și a materialului litic din situri localizate în județul Bistrița-Năsăud. Teză de doctorat, 209 p, Cluj-Napoca.
- Ionescu, C., Ghergari, L., Hoeck, V., Simon, V., Horga, M., 2006a, Thermal alteration of mineral phases in Bronze Age ceramics from Transylvania (Romania), *3rd Mid-European Clay Conference, Abstracts Book*, p. 58, Opatija, Croatia.
- Ionescu, C., Ghergari, L., Hoeck, V., Simon, V., Horga, M., 2006b, Thermal transformations of mineral phases in ancient ceramics: a case study from Bronze Age in Transylvania (Romania). *Ses. Comunic. Depart. Geol. UBB Cluj-Napoca*, Dec. 2006, 23-24.
- Ionescu, C., Ghergari, L., Horga, M., Rădulescu, G., 2007, Early medieval ceramics from the Viile Tecii archaeological site (Romania): an optical and XRD study. *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Geologia*, 2007, 52 (2), p. 29-35, Cluj-Napoca.
- Marinescu, G., 2010, Vestigii hallstattiene timpurii și mijlocii din nord-estul Transilvaniei, în Revista Bistriței XXIV/2010.
- Shepard, O.A., 1976, Ceramics for the archaeologist. Carnegie Institute, 414 p., Washington.
- ***(1967) Dumitrescu, I., Pătruș, D., Harta geologică a României, scara 1: 200000, L – 35 – VII, Foaia 11. Bistrița. Comitetul de stat al geologiei, Institutul Geologic, București.

Mineralogical-petrographical studies on the Hallstatt ceramics from Stupini (Bistrița-Năsăud County) (Abstract)

The paper focuses on the investigation of Hallstatt ceramics unearthed from the archaeological site Stupini (Bistrița-Năsăud County, Romania), by using typical geoarchaeological and archaeometric methods, such as mineralogical and petrographical analyses.

The Hallstatt ceramics from Stupini can be classified as semi-fine and coarse. Based on fabric, it can be grouped into two categories. First category (representing most of the samples) includes ceramics with breccia-type structure. It is constituted of ceramoclasts embedded in a (sintered and partly vitrified) poorly arenitic, clayey-siltic matrix – corresponding to the clayey raw material. The second category (represented by only one sample) shows a greywacke-type structure (with >15% matrix) consisting of arenitic-ruditic lithoclasts embedded in poorly arenitic clayey-siltic matrix. These categories point to the usage of two types of temper material: ceramoclasts, and river sand. The matrix structure varies from microcrystalline (obtained at lower firing temperatures) to amorphous (at the highest firing temperatures). Most of the samples displaying microcrystalline or mixed (microcrystalline-amorphous, and amorphous-microcrystalline) structures were fired at temperatures between 800–900°C. The ceramic sample showing the amorphous matrix underwent firing temperatures close to 950°C. As a rule, the matrix is randomly oriented; nevertheless, local oriented textures were noticed in the central part of the ceramic wall, or on the rim (in the case of hand-made ceramics).

The temper used for the ceramics in the first category consists of ceramoclasts, supplemented by small amounts of lithoclasts, crystalloclasts and bioclasts originating from the clayey raw material. The studied ceramics was probably processed in a workshop located on the area of the archaeological site. This assumption is based on the local development of large amounts of suitable raw material, *i.e.*, silty calcareous clay (probably of Sarmatian age). For the ceramics forming the second category, a different type of clay was used, while the temper material (lithoclasts and crystalloclasts) was provided by river sands. In this second case, the workshop might have been situated close to Someș River, in a location richer in volcanic rocks transported from Bârgaie area.

Planşa I

Ceramica semifină de la Stupini

Fig. 1 și 2. (Proba 279). Structura matricei (M) este amorfă iar textura orientată. Matricea înglobează ceramoclaste (Cc) și cristaloclaste de cuarț (Q) și feldspat. Apar numeroși pori primari (P) orientați paralel cu peretele ceramic, și uneori pori secundari de descompunere (Pd). Angoba (A) este hematitică. 1 – 1N; 2 – N+.

Fig. 3. (Proba 282). Structura matricei (M) este microcristalină pe margine și microcristalin-amorfă în zona centrală a ciobului. Textura este orientată. Matricea înglobează bioclaste (Bc) cu test calcitic și cristaloclaste de cuarț (Q); pe fisuri apare calcit secundar (Ca). N+.

Ceramică grosieră de la Stupini

Fig. 5. (Proba 281). Structura matricei (M) este microcristalină pe o margine și microcristalin-amorfă în rest. Textura este haotică. Matricea înglobează ceramoclaste (Cc). 1N.

Fig. 6. (Proba 284). Structura matricei (M) este microcristalin-amorfă și textura haotică. Matricea înglobează cristaloclaste: cuarț (Q), calcit secundar (Ca) și o concrețiune feruginoasă (Co) cu textură concentrică. – N+

Valerie M. Hope – Roman death, Continuumbooks, London-New York, 2009

Cartea își propune să ofere o perspectivă asupra mai multor procese din lumea romană – modul în care supraviețuitorii depășeau faptul morții prin ritualuri funerare, comemorative, de jelire; modul cum înlăturau cadavrul din lume și apoi reintegrau identitatea / amintirea decedatului în lumea celor vii.

Autoarea dorește să ofere o perspectivă integrată asupra subiectului, de la conceperea mormântului și a patului mortuar până la lumea de apoi. Cartea este adresată unei categorii largi de cititori, cu scopul de a accentua importanța morții, a faptului de a muri și a mortului în lumea romană.

Perioada abordată în lucrare este cea a secolelor I î.Hr. – II d.Hr., iar autorii care sunt folosiți în lucrare sunt Cicero, Ovidiu, Vergiliu, Horațiu, Seneca cel Tânăr, Petronius, Stațius, Tacitus, Pliniu cel Tânăr, Plutarh și Lucian. Plecând de la aceste surse pot fi reconstituite anumite schimbări cronologice – în ce privește comportamentul prescris în fața morții, cum erau oamenii îngropați și comemorați – și se pot stabili anumite legături între aceste schimbări și cele din domeniul social și politic.

Imperiul Roman era vast, ca întindere, iar obiceiurile funerare pot lămuri anumite aspecte ale interacțiunii culturale între romani și populațiile cucerite. Roma avea o relație fundamentală cu Grecia în multe domenii, ceea ce face dificil de separat grecul de roman în domeniul ritualurilor comemorative și funerare.

Societatea romană era una ierarhică și patriarhală, dar oferea posibilități de ascensiune socială lentă. Această societate poate fi cunoscută prin toate tipurile de literatură păstrată până azi, dar această literatură are și unele limitări. Ea prezintă un punct de vedere centrat pe Roma și e adresată, pentru consum, unui grup minoritar. Pentru moarte, înmormântare și comemorare, ea prezintă idealurile unei elite masculine restrânse numeric. Dacă dorim reconstituirea credințelor unor categorii mai largi trebuie să luăm în calcul alte surse de informație – inscripții, reprezentări de pe monumentele funerare, mormintele, resturile de schelete etc. Autoarea își propune să ofere o abordare integrată, acolo unde sursele permit acest lucru.

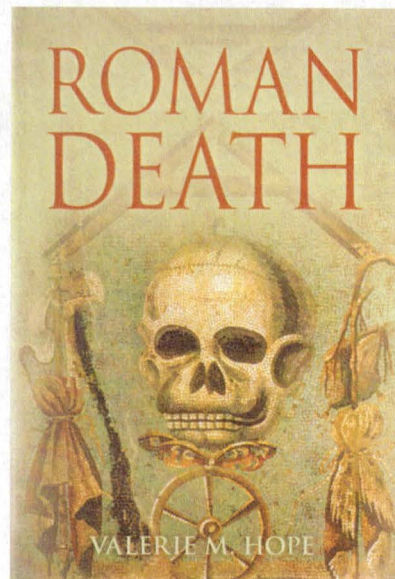
Studiul morții, credințelor, obiceiurilor și ritualurilor funerare permite o mai bună înțelegere a modului de viață al unei societăți. Cartea caută să integreze toate aspectele procesului morții pentru a lămuri toate etapele drumului parcurs de muribund, defunct și de cei îndoliați.

Autoarea cărții vrea să sublinieze două teme: a) echilibrul între continuitate și tradiție – comentatorii antici insistau asupra importanței tradiției, dar erau conștienți și de inevitabilitatea schimbărilor în acest domeniu; b) amploarea interacțiunii între vii și morți – exista o legătură amplă între vii și morți prin strategii ale memoriei, conținutul testamentelor, aspectul mormintelor, credințele despre viața de apoi, așezarea cimitirelor.

Capitolul I, **Înfruntând moartea**, are următoarele subdiviziuni – *O filosofie a morții; Înfruntând inevitabilul; Amintește-ți că vei muri; Ultima dorință și testamentul; Testamente, monumente și memorie; Păstrarea reputației și identității; Reamintirea vieții*.

Din concluziile acestui capitol reținem:

- Mormintele aveau ca scop mai degrabă reamintirea morților așa cum fuseseră în timpul vieții decât în calitate de morți / entități descompuse, sau decât să îi reprezinte ca membri ai unei lumi de dincolo noi și separate de cea a viilor;
- Monumentele funerare erau pentru amintirea trecutului; mormintele erau completate de statui, clădiri, fundații, opere literare.

- Unii oameni se gândeau la moarte / își înfruntau propria mortalitate, dar alți oameni se preocupau de probleme mai practice – unde să le fie puse rămășițele, cum să le fie înfățișată viața. Ei sperau la un fel de nemurire a memoriei în această lume, prin care să compenseze credințele despre viața de apoi și temutul sfârșit al vieții.

Capitolul al II-lea, **Scenele de moarte**, are următoarele subdiviziuni: *Speranța de viață; Cauzele morții; Patul mortuar; Moartea bună; Sinuciderea; Moduri rele de a muri.*

Reținem din concluziile acestui capitol următoarele:

- Nu putem cunoaște prea bine cauzele mortalității și speranța de viață în lumea romană.
- Referitor la modul de a muri, cel mai adesea ne sunt relatate scene ideale despre cum ar trebui să moară cineva, mai mult decât se întâmpla în realitate. Idealurile erau concentrate pe bărbați și prescriau nevoia de înfruntare a morții cu calm și curaj. Aceste idealuri erau domesticite cu imaginea patului funerar așezat în centrul casei și al familiei, înconjurat de copii și femei, care completează imaginea bărbaților ce mor bine.
- În literatură scenele de moarte au fost construite pentru a servi nevoilor autorului, climatului politic sau ambelor; de multe ori faptele erau distorsionate în funcție de interese, astfel că nu putem reconstitui prea bine realitatea.

Capitolul al III-lea, **Funeralii și sărbători**, are următoarele subdiviziuni: *Cheltuieli și antreprenori de pompe funebre; Pregătirea corpului; Procesiunea funerară; Discursurile funebre; Eliminarea cadavrului; Masa; Funeraliile ca spectacole.*

Ideile principale subliniate în acest capitol sunt următoarele:

- Există destule incertitudini, neclarități referitoare la folosirea anumitor indicii pentru reconstituirea funeraliilor romane. Putem spune sigur că acestea erau influențate de factori sociali precum averea, statutul-ul, sexul, vârsta.
- Se remarcă anumite elemente de schimbare, cum ar fi creșterea frecvenței folosirii de antreprenori de pompe funebre, declinul folosirii de portrete ale strămoșilor, separația între incinerare și înhumare etc.
- Ritualurile marcau separarea mortului de cei vii, permitea supraviețuitorilor să își renegocieze poziția în societate. Moartea era asociată cu murdăria, cu neliniștea și confuzia. Ritualurile funerare reprezentau și o călătorie ce integra mortul cu noul său loc, în lumea de apoi, printre strămoși.
- Ritualurile funerare aveau și potențialul de a oglindi și întări diviziunile sociale majore din societatea romană. Ele fortificau structurile sociale și rolurile din societate existente, reconfirmând forța lor.
- Cunoaștem cel mai bine funeraliile elitei și ale celor relativ înstăriți. În cadrul lor avea un rol important elementul de imagine, dar și faptul că erau o experiență împărtășită de un număr mare de oameni. Spectacolul funeraliilor putea fi utilizat în diverse scopuri; ele puteau să fie serioase, dar puteau reprezenta și o perioadă de excese.

Capitolul al IV-lea, **Rai și Iad**, are următoarele subdiviziuni: *Prezența mortului; Lumea subterană; Regatele cerești; Credință și nemurire; Fantome și spirite.* Reținem din concluziile autoarei:

- Mulți romani credeau că mortul continuă să fie prezent în viața lor. Exista posibilitatea de a alege ceea ce să crezi despre lumea de dincolo – să ai o credință precisă, sau să crezi în mai multe lucruri, putând amesteca credințele într-o manieră personală.
- Un exemplu de acest fel este descrierea Hadesului din *Eneida* lui Vergiliu; poate fi socotită o creație pur literară, fără legătură cu realitatea, sau poate fi considerată un indiciu pentru credințele unei părți a oamenilor, cel puțin.
- Chiar dacă regatul morților era o fantezie literară, morții au fost o prezență permanentă în lumea romană, trebuind să fie recunoscuți, onorați și respectați.

Capitolul al V-lea, **Jelirea morților**, are următoarele părți: *Reguli pentru jelire; Idealuri pentru bocire; Consolare și filosofie; Pierderea unui copil; Văduve și văduvi; Literatura supărării.* Dintre concluziile autoarei la acest capitol reținem:

- S-au păstrat perspective polarizate și stereotipe referitoare la bocirea morților; bocitul în public era considerat bun pentru femei, plebei, cei needucați și necivilizați, oamenii slabi, împărații incompetenți; un adevărat bărbat trebuia să își controleze emoțiile.

- Aceste idealuri/stereotipuri au fost însă contestate; conflictul între tradiționaliști și cei mai deschiși la minte este reflectat și în literatură.
- Pentru elite s-a menținut tradiția unui comportament rezervat în astfel de circumstanțe; se poate să fi intervenit anumite „înmuieri” ale acestor modele de comportament, dar avem de a face până azi mai degrabă cu probleme de reprezentări/interpretare, mai degrabă decât cu experiența unor oameni reali.

Capitolul al VI-lea, **Comemorarea și amintirea mortului**, are următoarele părți: *Localizarea și organizarea cimitirelor; Monumente; Epitafuli; Păstrarea memoriei și a mormântului; Onoare și dezonoare*. Iată câteva concluzii ale acestui capitol:

- În lumea romană morții erau pretutindeni și amintirile trecutului erau integrate în viața cotidiană; rememorarea morților era o sarcină publică, dar și una privată.
- Cimitirele erau o parte integrantă a suburbiilor și serveau ca loc de întâlnire a viilor cu morții; întâlnirile puteau fi întâmplătoare (cazul trecătorilor) sau organizate (vizite, banchete funebre).
- Mormintele erau o parte acceptată și așteptată a peisajului suburban, servind drept cadru/decor pentru anumite activități (călătorie, funeralii, cult etc.).
- Cu toate modificările de formă, organizare, aspect etc., cimitirele și monumentele au servit aceleiași scop principal – morții să fie văzuți, onorați, rememorați. Se poate ca, uneori, realitatea să fi fost opusă acestui ideal, dar morții, ca și colectiv, uniți în fața porților orașului, au continuat lupta contra uitării.

Epilogul **Din patul mortuar la viața de apoi** sintetizează principalele idei ale lucrării. Le redăm într-o formă abreviată:

- Locuitorii lumii romane se confruntau adesea cu fenomenul mortalității; ei reușeau să aibă un limbaj comun ce le permitea să vorbească despre moarte, să o anticipeze și să o accepte într-un anumit grad.
- Moartea ridica probleme practice, precum transmiterea proprietății sau locul morților în lumea celor vii. Decedații lăsau în urmă testamente, dar soarta lor depindea, în cele din urmă, de cei vii, care organizau funeraliile, atribuiau roluri simbolice morților și viilor.
- Morții erau „mutați” la marginile lumii viilor, dar „viața” lor în cimitire le dădea o prezență continuă; ei continuau să rămână în spațiul celor vii, ca strămoși, prin diferite obiecte care le mențineau amintirea – portrete, statuete, inscripții etc.
- Poziția socială a unei persoane influența experiența ei de a muri, rolul în funeralii și comportamentul ca bocitor/bocitoare; cu toate diferențele exista conștiința faptului că moartea îi nivelează pe toți, că morții și cei în doliu erau uniți de ritualuri, credințe, comportamente fundamentale.
- Anumite roluri/comportamente erau dictate de sex, fără a fi însă absolute; în contextul funeraliilor se puteau produce schimbări, modificări etc. Comportamentul putea fi idealizat/polarizat ca bun sau rău, iar aceasta crea o scară pe care puteau fi puse comportamentul, identitatea și rolul unei persoane, pe baza căreia să se evalueze comportamentul altora.
- Reamintirea morților, în mod colectiv, era o datorie; societatea era invadată de strategii ale memoriei. Actele de pomenire erau organizate și structurate în oarecare măsură, idealul fiind interacțiunea între vii și morți.
- Funeraliile romane erau fixate de tradiție, dar au existat permanent și schimbări, adaptări la noile timpuri. Dezbaterile pe tema schimbărilor pot fi fascinant de urmărit.

Cartea mai conține **trei apendice** (Lista împăraților romani, Ghidul valorilor monetare, Glosarul unor termeni funerari), **Note**, **Listă bibliografică**, un **Index** de nume. Am remarcat, în cadrul listei bibliografice, preponderența absolută a lucrărilor scrise în limbile engleză și germană, și numărul mult mai redus al celor în limbile franceză și italiană. Nu sunt menționate unele lucrări importante pentru acest domeniu, cum ar fi *Lux perpetua*, *Recherches sur le symbolisme funeraires des romains* semnate de Franz Cumont, *Les sarchophages romaines a des representations dionysiaques* semnată de Robert Turcan, *MOUSIKOS ANER. Etude sur les scenes de la vie intellectuelle figurant sur les monuments funeraires romaines* semnată de Henri Irene Marrou.

În ciuda acestor mici lipsuri, lucrarea oferă o imagine clară și cuprinzătoare asupra subiectului abordat, ceea ce ne face să o recomandăm celor interesați de studiul Antichității romane.

Silvius Ovidiu CHIȘ

